TURAN
Stratejik Araştırmalar Merkezi
Uluslararası Bilimsel Hakemli Mevsimlik Dergi

(TÜRKİYE TÜRKÇESİNDE)
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Mevsimlik Dergi için Yazım Kuralları:

- Makaleler word formatında 30 sayfayı geçmemelidir
- Makalelerin 150 kelimeyi geçmeyen Türkçe özeti ve İngilizce abstract bulunmalıdır
- Makaleler 12 punto ile Times New Roman ile yazılmalıdır. Alttan, üstten, sağdan ve soldan 3 cm boşluk bırakılmalıdır
- Makalelerde yazarların adı, soyadı, babasının adı, e-posta adresi, telefonu, kurumu ve adresi açıkça belirtilmelidir
- Kullanılan dipnotlarda bilimsel yazım kurallarına dikkat edilmelidir
- Makaleler genel olarak: Özet, Giriş, Alt Bölümler, Sonuç ve Kaynakça şeklinde hazırlanmalıdır.

(AZƏRBAYCAN TÜRKCƏSİNDƏ)
TURAN-SAM Beynəlxalq Elmi Arbitrlı Mövsümlük Jurnal Üçün Məqalə Yazma Qaydaları:

- Məqalələr word formatında 30 səhifəni keçməməlidir.
- Məqalələrin 150 sözü keçməyən Türk dilində məzmunu (ÖZET) və İngilis dilində ABSTRACT yer almalıdır.
- Məqalələr 12 şrift ilə Times New Roman ilə yazılmalıdır. Altdan, üstdən, sağdan və soldan 3 sm abzas buraxılmalıdır.
- Məqalələrdə yazıçıların adı, soyadı, atasının adı, e-poçt ünvanı, telefon, Təşkilat və ünvanı göstərilməlidir.
- İstifadə edilən haşiyələrdə(index) elmi yazma qaydalarına riayət edilməlidir.
- Məqalələr ümumiyyətlə: Məzmun, Giriş, Alt Hissələr, Nəticə və Ədəbiyyat şəklində hazırlanmalıdır.

(ENGLISH)
TURAN-SAM International Journal for the Scientific Seasonal Writing Refereed:

- Articles should not exceed 30 pages in word format.
- The article does not exceed 150 words of the abstract should include an abstract in Turkish and English.
- Articles must be written in Times New Roman 12 pt. Bottom, top, right and left 3 cm margins should be left.
- Articles of the author's name, surname, father's name, e-mail address, phone and address of institution should be clearly stated.
- Used in footnotes to the rules of scientific writing should be considered.
- The article in general: Summary, Introduction, Sub-Chapters, Conclusion, and References should be prepared in the form.

(РУССКИЙ)
Требования к рукописям, предоставляемым в международный научно рецензируемый сезонный журнал "ТУРАН-SAM"

- Объем статьи не должен превышать 30 страниц в формате MS Word.
- Статьи должны содержать резюме на турецком и английском языках объем которых не должны превышать 150 слов.
- Текст статьи должен быть набран шрифтом Times New Roman, 12пт. Параметры страницы (поля): верхнее, нижнее, левое и правое – 3.0 см.
- Статьи оформляются по образцу: название; имя отчество и фамилия авторов; полное название учреждений, в которых выполнялось исследование, их почтовые и электронные адреса
- Используемые в примечаниях к правилам научного письма должны быть рассмотрены.
- Статьи в целом должны содержать: аннотацию, введение, подзаголовки, выводы и список литературы

TURAN-SAM
YAYINCILIK
www.turansam.com

CİLT: 18 YIL: 2026 AY: HAZİRAN SAYI: 70
VOLUME: 18 YEAR: 2026 MONTH: JUNE SPRING ISSUE: 70
TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi

p-ISSN: 1308-8041
e-ISSN: 1309-4033

TURAN
Stratejik Araştırmalar Merkezi

Uluslararası Bilimsel Hakemli Mevsimlik Dergi

TURAN-SAM
YAYINCILIK
www.turansam.com

CİLT: 18 YIL: 2026 AY: HAZİRAN İLKBAHAR SAYI: 70
VOLUME: 18 YEAR: 2026 MONTH: JUNE SPRING ISSUE: 70

TURAN
Stratejik Araştırmalar Merkezi

Uluslararası Bilimsel Hakemli Mevsimlik Dergi

TURAN-SAM (TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezinin) Uluslararası Endekslerce
Taranıp Dizinlenen Bilimsel Mevsimlik Dergisi, 17 yıldan beri kesintisiz yayımlanan Hakemli bir Dergidir.
TURAN-SAM dergisi 3 ayda bir, yılda dört kez olmak üzere yayınlanmaktadır.

CİLT: 18 YIL: 2026 AY: HAZİRAN İLKBAHAR SAYI: 70
VOLUME: 18 YEAR: 2026 MONTH: JUNE SPRING ISSUE: 70

p-ISSN: 1308-8041 (BASILI * PRINTED) e-ISSN: 1309-4033 (DİJİTAL * DIGITAL)

DERGİ İMTİYAZ SAHİBİ: TURAN-SAM (TURAN Stratejik Araştırmaları Merkezi)
Kurucu Genel Başkanı Prof. Dr. Elnur Hasan MİKAİL

Dergi Sorumlu Yazı İşleri Müdürü: Sabina MİKAİL

Genel Yayın Yönetmeni: Prof. Dr. Ata ATUN

Baş Editör: Prof. Dr. Elnur Hasan MİKAİL

Editörler Kurulu: Prof. Dr. Haluk YÜCEL; TÜRKİYE
Prof. Dr. Oktay KIZILKAYA; TÜRKİYE
Prof. Dr. Ötüken SENGER; TÜRKİYE
Prof. Dr. Süleyman DOĞAN; TÜRKİYE
Doç. Dr A. Nurdan TÜMBEK TEKEOĞLU; TÜRKİYE
Doç. Dr. Hakan ÇORA; TÜRKİYE
Doç. Dr. Saadet Ela PELENK; TÜRKİYE
Dr. Öğr. Üyesi Sahib RAMAZANOV; AZERBAYCAN
Dr. Öğr. Üyesi Ulaş ÇINAR; TÜRKİYE
Dr. Öğr. Üyesi Zeynep Deniz ALTINSOY; TÜRKİYE

Baskı ve Cilt: SAGE Matbaacılık

Baskı Tarihi: 21 HAZİRAN, 2026

Matbaa: SAGE Yayıncılık Rek. Mat. San. Tic. Ltd. Şti.
Serhat Mah.Uzayçağı Cad. 1128 Sokak No:6
Ostim / Ankara
Tel: 444 9 296 , 0312 341 00 02
Eposta: bilgi@bizimdijital.com

Yönetim Yeri Adresi: **Merkez Ofis**
TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi
Kars Kafkas Üniversitesi, İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi
Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü
Merkezi Kampüs 36100, Kars/TÜRKİYE CUMHURİYETİ
Telefon / Belgegeçer (Faks): +90 474 225 15 50 (+1842)
Web adresi: http://www.turansam.com
E-posta: emikail@turansam.org

Şube:
Sabina MİKAİL "TURAN-SAM YAYINCILIK"
Ortakapı Mahallesi, Gazi Ahmet Paşa Muhtar Caddesi, Cennet Apt. No: 79
İç Kapı No: 4 Merkez, 36000 Kars / Türkiye Cumhuriyeti
Kars Vergi Dairesi, Vergi Kimlik Numarası: 0900559052

Türkiye Cumhuriyeti Gümrük ve Ticaret Bakanlığı
Esnaf ve Sanatkârlar Genel Müdürlüğü
Esnaf ve Sanatkar Bilgi Sistemi (ESBİS)
Oda Sicil Numarası: 5127
ESNAF ve SANATKAR Sicil Numarası: 27011

TURAN-SAM Dergisinin Tarandığı Endeksler

DANIŞMA KURULU

Ordinaryüs Prof. Dr. Ermentay SULTANMURAT; KAZAKİSTAN
Prof. Dr. Ahmet ÖZALP; TÜRKİYE
Prof. Dr. Akif MUSAYEV; AZERBAYCAN
Prof. Dr. Alaittin Kazım KİRTİŞ; TÜRKİYE
Prof. Dr. Ali Osman ENGİN; TÜRKİYE
Prof. Dr. Alparslan AÇIKGENÇ; TÜRKİYE
Prof. Dr. Ata ATUN; KKTC
Prof. Dr. Damla BULUT; TÜRKİYE
Prof. Dr. Elman HAZAR; BORÇALI/GÜRCİSTAN
Prof. Dr. Emmanuel OBIESIE; ABD
Prof. Dr. Fatih KİRİŞÇİOĞLU; TÜRKİYE
Prof. Dr. Ferit BULUT; TÜRKİYE
Prof. Dr. Gazi UÇKUN; TÜRKİYE
Prof. Dr. Giray SAYNUR DERMAN; TÜRKİYE
Prof. Dr. Hacer HÜSEYNOVA; AZERBAYCAN
Prof. Dr. Hacı DURAN; TÜRKİYE
Prof. Dr. Halim KAZAN; TÜRKİYE
Prof. Dr. Harun DEMİRKAYA; TÜRKİYE
Prof. Dr. Hasan LATİF; TÜRKİYE
Prof. Dr. Hasan TOSUN; TÜRKİYE
Prof. Dr. Hayati AKTAŞ; TÜRKİYE
Prof. Dr. Hayriye ATİK; TÜRKİYE
Prof. Dr. Hikmet KORAŞ; TÜRKİYE
Prof. Dr. Himmet KARADAL; TÜRKİYE
Prof. Dr. İsmail Hakkı NUR; TÜRKİYE
Prof. Dr. Kamile GÜLÜM; TÜRKİYE
Prof. Dr. Karjaubay SARTKOJAOĞLU; KAZAKİSTAN
Prof. Dr. Kaya YILDIZ; TÜRKİYE
Prof. Dr. Mahire QULİYEVA; AZERBAYCAN
Prof. Dr. Mehmet GÜNAY; TÜRKİYE
Prof. Dr. Mehmet KARAGÜL; TÜRKİYE
Prof. Dr. Mikail EROL; TÜRKİYE
Prof. Dr. Minire GARAYEVA; AZERBAYCAN
Prof. Dr. Muharrem KASIMLI; AZERBAYCAN
Prof. Dr. Muhsin HALİS; TÜRKİYE
Prof. Dr. M. Murat HATİPOĞLU; TÜRKİYE
Prof. Dr. Musa QASIMLI; AZERBAYCAN
Prof. Dr. Nadir MEMMEDLİ; AZERBAYCAN
Prof. Dr. Nurten KIMTER; TÜRKİYE
Prof. Dr. Orhan ELMACI; TÜRKİYE
Prof. Dr. Oktay KIZILKAYA; TÜRKİYE
Prof. Dr. Ötüken SENGER; TÜRKİYE
Prof. Dr. Salih ŞİMŞEK; TÜRKİYE
Prof. Dr. Samettin GÜNDÜZ; TÜRKİYE
Prof. Dr. Sani HACIYEV; AZERBAYCAN
Prof. Dr. Sebahattin BEKTAŞ; TÜRKİYE
Prof. Dr. Serpil AĞCAKAYA; TÜRKİYE
Prof. Dr. Sevinç MUHARREMOVA; AZERBAYCAN
Prof. Dr. Sharon BURAK; ABD
Prof. Dr. Sibel TURAN; TÜRKİYE
Prof. Dr. Süleyman DÖNMEZ; TÜRKİYE
Prof. Dr. Şureddin MEMMEDLİ; TÜRKİYE
Prof. Dr. Teymur KERİMLİ; AZERBAYCAN
Prof. Dr. Timur VURAL; TÜRKİYE
Prof. Dr. Toğrul İSMAYIL; AZERBAYCAN
Prof. Dr. Türkan ERDOĞAN; TÜRKİYE
Prof. Dr. Ufuk TAVKUL; TÜRKİYE
Prof. Dr. Uğur GÜVENÇ; TÜRKİYE
Prof. Dr. Vefa KURBAN; TÜRKİYE
Prof. Dr. Yıldırım TORUN; TÜRKİYE
Prof. Dr. Yücel GELİŞLİ; TÜRKİYE

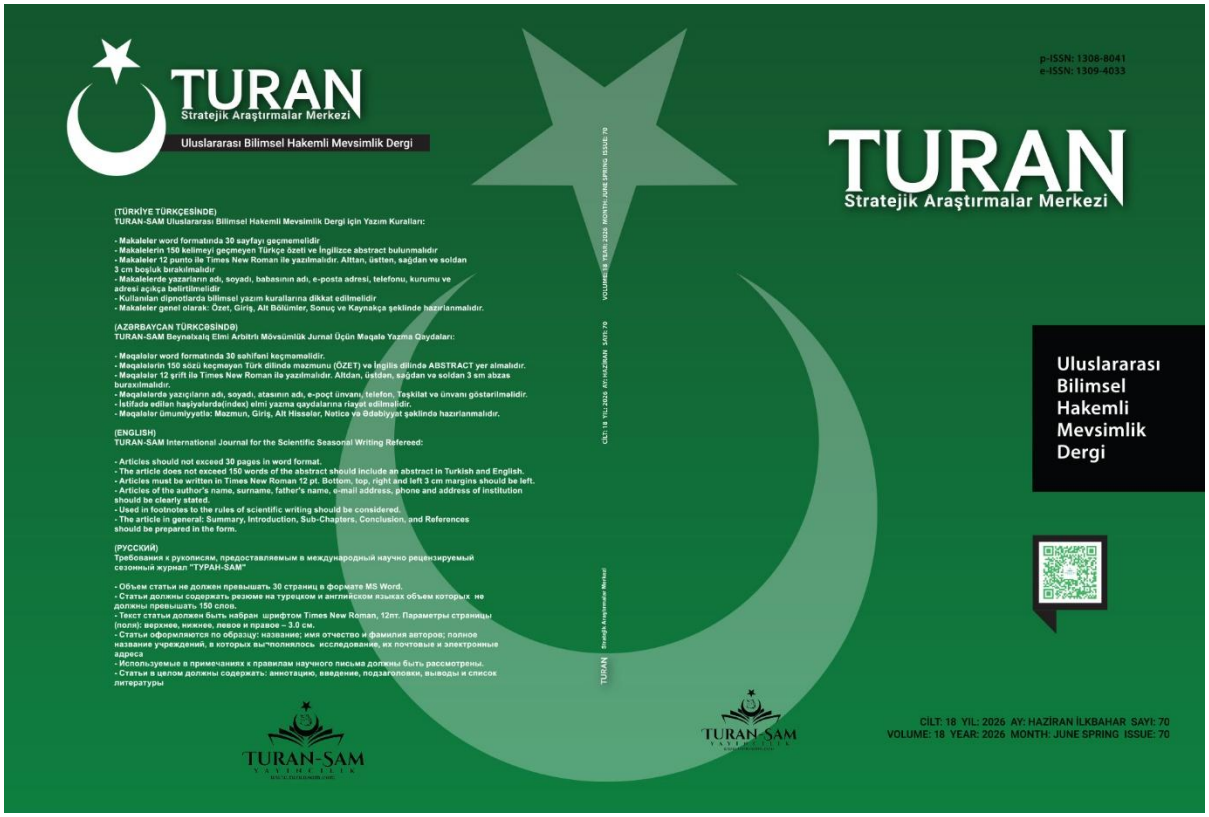
YAYIN (BİLİM) KURULU

Doç. Dr. Atilla JORMA; MAKEDONYA
Doç. Dr. Ayım YERİMBETOVA; KAZAKİSTAN
Doç. Dr. Aynur FAMİLQIZI; AZERBAYCAN
Doç. Dr. Bakıtgül GÜLCANOVA; KAZAKİSTAN
Doç. Dr. Çağatay BENHÜR; TÜRKİYE
Doç. Dr. Dilaram HAMRAEVA; ÖZBEKİSTAN
Doç. Dr. Emin GERİBLİ; AZERBAYCAN
Doç. Dr. Erkan SEZGİN; TÜRKİYE
Doç. Dr. Fuat UÇAR; TÜRKİYE
Doç. Dr. Hakan ÇORA; TÜRKİYE
Doç. Dr. Haluk YÜCEL; TÜRKİYE
Doç. Dr. Hüseyin YILMAZ; TÜRKİYE
Doç. Dr. Gülnare GOCAEVA MEMMEDOVA; TÜRKİYE
Doç. Dr. İbrahim USTA; TÜRKİYE
Doç. Dr. İlkin GULUSOY; TÜRKİYE
Doç. Dr. Kamile Bahar AYDIN; TÜRKİYE
Doç. Dr. Kasım TATLILIOĞLU; TÜRKİYE
Doç. Dr. Kazım YILDIRIM; TÜRKİYE
Doç. Dr. Meşkure YILMAZ; TÜRKİYE
Doç. Dr. Mustafa SEVER; TÜRKİYE
Doç. Dr. Nebiye KONUK KANDEMİR; TÜRKİYE
Doç. Dr. Necmettin KARABULUT; TÜRKİYE
Doç. Dr. Neşide YILDIRIM; TÜRKİYE
Doç. Dr. Ramazan BİÇER; TÜRKİYE
Doç. Dr. Ramil QULİYEV; AZERBAYCAN
Doç. Dr. Rısgül ABİLHAMİTKIZI; KAZAKİSTAN
Doç. Dr. Sadagat ABBASOVA; TÜRKİYE
Doç. Dr. Şengül ÇELİK; TÜRKİYE
Dr. Öğr. Üyesi Abbas KARAAĞAÇLI; TÜRKİYE
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet AYTAÇ; TÜRKİYE
Dr. Öğr. Üyesi Akif ABDULLAH; TÜRKİYE
Dr. Öğr. Üyesi Aleksandr KUZNETSOV; ÇUVAŞİSTAN/RUSYA
Dr. Öğr. Üyesi A. Nurdan TÜMBEK TEKEOĞLU; TÜRKİYE
Dr. Öğr. Üyesi Celal GÜLŞEN; TÜRKİYE
Dr. Öğr. Üyesi Dursun KÖSE; TAYVAN
Dr. Öğr. Üyesi Efe DÜNDAR; TÜRKİYE
Dr. Öğr. Üyesi Ekrem Yaşar AKÇAY; TÜRKİYE
Dr. Öğr. Üyesi Emine LEYLA KIYAT; TÜRKİYE
Dr. Öğr. Üyesi Ertuğrul BAYER; TÜRKİYE
Dr. Öğr. Üyesi Fethi Ahmet YÜKSEL; TÜRKİYE
Dr. Öğr. Üyesi İlhan KAÇİRE; TÜRKİYE
Dr. Öğr. Üyesi Kadir TUTKAVUL; TÜRKİYE
Dr. Öğr. Üyesi Kemal KOÇAK; TÜRKİYE
Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Ali SEVEN; TÜRKİYE
Dr. Öğr. Üyesi Muhammet Faruk ÇAKIR; TÜRKİYE
Dr. Öğr. Üyesi Namık HÜSEYİNLİ; TÜRKİYE
Dr. Öğr. Üyesi Nurhodjha AKBULAEV; AZERBAYCAN
Dr. Öğr. Üyesi Osman Gazi AKSOY; TÜRKİYE
Dr. Öğr. Üyesi Osman Nuri ŞAHİN; TÜRKİYE
Dr. Öğr. Üyesi Osman SÖNMEZ; TÜRKİYE
Dr. Öğr. Üyesi Refet RAMİZ; KKTC
Dr. Öğr. Üyesi Sefer GÜMÜŞ; TÜRKİYE
Dr. Öğr. Üyesi Seyfi KILIÇ; TÜRKİYE
Dr. Öğr. Üyesi Shanay QULİYEVA; TÜRKİYE
Dr. Öğr. Üyesi Sudan ALTUN; TÜRKİYE
Dr. Öğr. Üyesi Şahin BULUT; TÜRKİYE
Dr. Öğr. Üyesi Tuba KALÇIK; TÜRKİYE
Dr. Öğr. Üyesi Yiğit Anıl GÜZELİPEK; TÜRKİYE
Dr. Öğr. Üyesi Zhala BABASHOVA; TÜRKİYE
Dr. Öğr. Üyesi Zülfiyye İSMAYIL; NAHÇIVAN/AZERBAYCAN
Öğr. Gör. Dr. Hande ÖZOLGUN AKKURT; TÜRKİYE
Dr. Aygün MEHERREMOVA; AZERBAYCAN
Dr. Gülşen MEHERREMOVA; AZERBAYCAN
Dr. Alan CASTLE; A.B.D.
Dr. Andaç KARABULUT; TÜRKİYE
Dr. Aslı KAYA; TÜRKİYE
Dr. M. Dylan CASTLE; A.B.D.
Dr. Rıza ALTUN; TÜRKİYE
Dr. Zekeriya BİNGÖL; TÜRKİYE
Arş. Gör. Dr. Halil ŞENOL; TÜRKİYE

TURAN-SAM YAYINCILIK
www.turansam.com

www.turansam.com

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

***

İÇİNDEKİLER

***

(1)
Prof. Dr. Selva STAUB
ORTADOĞU'DAKİ İRAN-İSRAİL-ABD GERİLİMİNİN TÜRKİYE LOJİSTİK SEKTÖRÜNDEKİ ETKİLERİ
THE IMPACT OF IRAN-ISRAEL-U.S. TENSIONS IN THE MIDDLE EAST ON TURKEY'S LOGISTICS SECTOR
SAYFA 11

(2)
Prof. Dr. Seher UÇKUN; Prof. Dr. C. Gazi UÇKUN
YÖNETİMDE KASSANDRA SENDROMU
KASSANDRA SYNDROME IN MANAGEMENT
SAYFA 31

(3)
Prof. Dr. Türker EROĞLU; Öğr. Gör. Kemal AKDOĞAN
MÜNİR NURETTİN SELÇUK'UN İSTANBUL KONSERİ'NDE İCRA ETTİĞİ "AHESTE ÇEK KÜREKLERİ" GAZELİNİN İNCELENMESİ
AN ANALYSIS OF THE GAZEL "AHESTE ÇEK KÜREKLERİ," PERFORMED BY MÜNİR NURETTİN SELÇUK AT HIS ISTANBUL CONCERT
SAYFA 38

(4)
Nil ÇİFTÇİ; Prof. Dr. Esra ÇIKMAZ
DEĞİŞEN GÜVENLİK ALGISININ GÜVENLİK YÖNETİMİ ALANINDAKİ LİDERLİK MODELLERİNE YANSIMALARI
THE IMPACT OF CHANGING PERCEPTIONS OF SECURITY ON LEADERSHIP MODELS IN THE FIELD OF SECURITY MANAGEMENT
SAYFA 53

(5)

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

Öğr. Gör. Mustafa DAL; Prof. Dr. Sabri ÇELİK
ÖRGÜTSEL ÇEVİKLİK: LİSANSÜSTÜ TEZLERE YÖNELİK BİR İÇERİK ANALİZİ ÇALIŞMASI
ORGANIZATIONAL AGILITY: A CONTENT ANALYSIS STUDY OF GRADUATE THESES
SAYFA 72

(6)
Merve ÖZER, Prof. Dr. Bünyamin BACAK
EĞİTİM SEKTÖRÜ ÇALIŞANLARINDA RUHSAL BELİRTİ DÜZEYLERİNİN SCL-90-R İLE İNCELENMESİ: ÇANAKKALE İLİNDE BİR UYGULAMA
INVESTIGATION OF PSYCHOLOGICAL SYMPTOM LEVELS IN EDUCATION SECTOR EMPLOYEES WITH SCL-90-R: A STUDY IN ÇANAKKALE PROVINCE
SAYFA 80

(7)
Doç. Dr. Elçin MEMMEDOV
BİRİNCİ TÜRKOLOJİ KURULTAYI (1926): MİLLÎ-MANEVÎ UYANIŞIN SİYASİ-İDEOLOJİK VE BİLİMSEL-KÜLTÜREL TEZAHÜRLERİ
THE FIRST TURKOLOGICAL CONGRESS (1926): POLITICAL-IDEOLOGICAL AND SCIENTIFIC-CULTURAL MANIFESTATIONS OF NATIONAL-SPIRITUAL AWAKENING
SAYFA 90

(8)
Ecem ÇİÇEK, Doç. Dr. Ümit DEMİR
SAĞLIK YÖNETİMİ ÖĞRENCİLERİNİN İŞ SAĞLIĞI VE GÜVENLİĞİ YETERLİLİK ALGILARININ İNCELENMESİ
AN EXAMINATION OF HEALTH MANAGEMENT STUDENTS' PERCEPTIONS OF OCCUPATIONAL HEALTH AND SAFETY COMPETENCIES
SAYFA 95

(9)
İsa POLAT; Doç. Dr. Serkan Tevabil AKA; Mahmut KAHRAMAN
KIŞ OLİMPİYATLARI SEREMONİLERİNDE TÜRKİYE TEMSİLİ: SEREMONİ KIYAFETLERİNİN KÜLTÜREL KODLARI VE ULUSAL KİMLİK BAĞLAMINDA İNCELENMESİ

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

THE REPRESENTATION OF TÜRKIYE IN WINTER OLYMPICS CEREMONIES: THE INVESTIGATION OF CEREMONIAL ATTIRE IN THE FRAMEWORK OF CULTURAL CODES AND NATIONAL IDENTITY
SAYFA 99

(10)
Mustafa GÜLER, Doç. Dr. Zahide ACAR, Dr. Öğr. Üyesi Salim AZİZ
HAVA KİRLİLİĞİ İLE ÖLÜM VERİLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİ: ŞANLIURFA ÖRNEĞİ
THE RELATIONSHIP BETWEEN AIR POLLUTION AND MORTALITY DATA: THE CASE OF ŞANLIURFA
SAYFA 111

(11)
Uğur BASUT; Doç. Dr. Umut Tolga GÜMÜŞ; Dr. Öğr. Üyesi Durmuş SEZER; Öğr. Gör. Ümran GÜMÜŞ
ANALYSIS OF FINANCIAL PERFORMANCE IN THE AIR TRANSPORT SECTOR USING THE DUPONT ANALYSIS METHOD: THE CASE OF TURKISH AIRLINES AND PEGASUS (2022-2024)
HAVA ULAŞTIRMA SEKTÖRÜNDE FİNANSAL PERFORMANSIN DUPONT ANALİZ YÖNTEMİYLE ANALİZİ: TÜRK HAVA YOLLARI VE PEGASUS ÖRNEĞİ (2022-2024)
SAYFA 121

(12)
Dr. Öğr. Üyesi. Halil Muhammed HALİL
KUR'AN KIRAAT FARKLILIKLARININ DİLSEL VE TEŞRİİ SONUÇLARI
THE LINGUISTIC AND LEGISLATIVE IMPLICATIONS OF THE DIVERSITY OF QUR'ANIC RECITATIONS (QIRA'AT)
SAYFA 132

(13)
Dr. Öğr. Üyesi Salim AZİZ; Kamile MANAV KOCAYAĞCIOĞLU
ÇEVRESEL/EKOLOJİK/İKLİM MÜLTECİLERİ ÜZERİNE TÜRKİYE'DE 2020 YILINA KADAR YAPILAN AKADEMİK ÇALIŞMALARIN BİBLİYOMETRİK ANALİZİ
BIBLIOMETRIC ANALYSIS OF ACADEMIC STUDIES ON ENVIRONMENT/ECOLOGICAL/CLIMATE REFUGEES IN TÜRKIYE UP TO 2020

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

SAYFA 143

(14)
Gülsu KABA; Dr. Öğr. Üyesi Nükhet KONUK
KENTSEL ALANLARIN TARIM ARAZİLERİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ
THE IMPACT OF URBAN AREAS ON AGRICULTURAL LAND: EXAMPLES FROM TURKEY
SAYFA 162

(15)
Phd. Orkhan SHİRİNZADA; Dr. Öğr. Üyesi Hamit KAHRAMAN
EXAMINING SINGAPORE'S BRAND STATE APPROACH
SİNGAPURUN MARKA DEVLET ANLAYIŞI ÜZERİNE BİR İNCELEME
SAYFA 168

(16)
Phd. Orkhan SHİRİNZADA; Dr. Öğr. Üyesi Hamit KAHRAMAN
BARSELONA, AMSTERDAM VE BERLİN ÖRNEKLERİ ÜZERİNDEN AVRUPANIN ÜÇ BÜYÜK MARKA ŞEHRİNİN EKONOMİK REKABET GÜCÜNÜN KARŞILAŞTIRMALI İNCELENMESİ
A COMPARATIVE ANALYSIS OF THE ECONOMIC COMPETITIVENESS OF THREE MAJOR EUROPEAN BRAND CITIES: BARCELONA, AMSTERDAM, AND BERLIN
SAYFA 178

(17)
Yalçın YILDIRIM; Dr. Öğr. Üyesi Fehmi Volkan AKYÖN
DİŞ HEKİMLİĞİNDE ERGONOMİK RİSKLER FARKINDALIK ÖLÇEĞİNİN GELİŞTİRİLMESİ
DEVELOPMENT OF AN ERGONOMIC RISKS AWARENESS SCALE IN DENTISTRY
SAYFA 186

(18)
Arş. Gör. Dr. Abdullah Ragıp ERSÖZ
SOSYAL BİLİMLERDE ÖĞRETİM ÜYESİ ATAMA KRİTERLERİ ÜZERİNE BİR DOKÜMAN ANALİZİ
A DOCUMENT ANALYSIS ON THE CRITERIA FOR APPOINTING FACULTY MEMBERS IN SOCIAL SCIENCES

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

SAYFA 194

(19)
Dr. Öğr. Üyesi Hande EROL
SIĞINAK TEORİSİ BAĞLAMINDA KUZEY KIBRIS TÜRK CUMHURİYETİ'NİN ANALİZİ
AN ANALYSIS OF THE TURKISH REPUBLIC OF NORTH CYPRUS IN THE CONTEXT OF THE SANCTUARY THEORY
SAYFA 204

(20)
Dr. Güven KORKUT
ELEŞTİREREK İŞ BİRLİĞİ: 2000 SONRASI ALMANYA'NIN TÜRKİYE POLİTİKASINDA STRATEJİK PRAGMATİZM
CRITICAL COOPERATION: STRATEGIC PRAGMATISM IN GERMANY'S POLICY TOWARD TÜRKIYE AFTER 2000
SAYFA 213

(21)
Dr. Pervin BAYRAMOVA Şureddin kızı
ÇATIŞMALI İLETİŞİMİN DİLBİLİMSEL ANALİZİ
A LINGUISTIC ANALYSIS OF CONFLICTUAL COMMUNICATION
SAYFA 232

(22)
Dr. Selma KALKAVAN
NÖROBİLİM TEMELLİ İNSAN VE KÜLTÜR YÖNETİMİ PARADİGMASI: GELENEKSEL İKY'DEN NÖROBİYOLOJİK DÖNÜŞÜME KAVRAMSAL BİR MODEL ÖNERİSİ
A NEUROSCIENCE-BASED PARADIGM FOR HUMAN AND CULTURAL MANAGEMENT: A PROPOSAL FOR A CONCEPTUAL MODEL FROM TRADITIONAL HRM TO NEUROBIOLOGICAL TRANSFORMATION
SAYFA 237

(23)
Öğr. Gör. Dr. Bedriye GÜNEŞ SEVİM
KVKK VE GDPR'NİN FİNTEK VE E-CÜZDAN HİZMETLERİ ÖZELİNDE KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ
A COMPARATIVE ANALYSIS OF KVKK AND GDPR IN FINTECH AND E-WALLET SERVICES
SAYFA 246

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

(24)
Öğr. Gör. Dr. Murat SÖNMEZ
MİTTEN RİTÜELE, RİTÜELDEN KUTSAL MERASİMLERE: TÜRK MİTOLOJİSİ VE TÜRK HALK OYUNLARI
FROM MYTH TO RITUAL, FROM RITUAL TO SACRED CEREMONIES: TURKISH MYTHOLOGY AND TURKISH FOLK DANCES
SAYFA 255

(25)
Öğr. Gör. Emre ATIRCIOĞLU
13. YÜZYIL MEMLÛK CAM KANDİLLERİ İLE 15. YÜZYIL OSMANLI ÇİNİ KANDİLLERİ
13. TH-CENTURY MAMLUK GLASS OIL LAMPS AND 15TH-CENTURY OTTOMAN TILE OIL LAMPS
SAYFA 263

(26)
Azime TULAN; Asya UÇAR; Berra TULAN
ENVANTER DIŞI KÜLTÜREL MİRASA BİR ÖRNEK: CAMARDI SANATI VE İHYA MODELİ
AN EXAMPLE OF OFF-INVENTORY CULTURAL HERITAGE: THE ART OF CAMARDI AND THE REVITALIZATION MODEL
SAYFA 279

(27)
Ebru AKGÜL
SİYASİ LİDERLERİN INSTAGRAM BİYOGRAFİLERİNİN SİYASAL PAZARLAMA AÇISINDAN İNCELENMESİ
ANALYSIS OF POLITICAL LEADERS' INSTAGRAM BIOGRAPHIES FROM THE PERSPECTIVE OF POLITICAL MARKETING
SAYFA 285

(28)
Enes BALCI; Dr. Öğr. Üyesi Remzi ŞAHİN
ELEKTRİKLİ ARAÇLARDA KULLANILAN 21700 TİPİ LİTYUM-İYON BATARYA PAKETLERİNDE FARKLI SOĞUTMA YAKLAŞIMLARININ SAYISAL OLARAK İNCELENMESİ
A NUMERICAL INVESTIGATION OF DIFFERENT COOLING APPROACHES IN 21700-TYPE LITHIUM-ION BATTERY PACKS USED IN ELECTRIC VEHICLES

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

SAYFA 291

(29)
Fatma GÜLER
RİVAYET ÂDÂBINDAN HADİSÇİ KİMLİĞİNE: HATÎB EL-BAĞDÂDÎ'DE USUL VE AHLÂK BÜTÜNLÜĞÜ
FROM THE ETIQUETTE OF NARRATION TO THE IDENTITY OF A HADITH SCHOLAR: THE INTEGRITY OF METHODOLOGY AND ETHICS IN THE WORKS OF HATÎB AL-BAGHDÂDÎ
SAYFA 300

(30)
İbrahim KARAHAN
SEZAİ KARAKOÇ'UN DİN FELSEFESİNDE METAFİZİK, VARLIK VE DİRİLİŞ
METAPHYSICS, BEING, AND RESURRECTION IN SEZAİ KARAKOÇ'S PHILOSOPHY OF RELIGION
SAYFA 310

(31)
İsa İSAZADƏ
ECZACILIK BAĞLAMINDA TÜKETİCİ DAVRANIŞLARI
CONSUMER BEHAVIOR IN THE PHARMACEUTICAL CONTEXT
SAYFA 314

(32)
İsa İSAZADƏ
ECZACILIK SEKTÖRÜNDE PAZARLAMA KARMASI (4P)
MARKETING COMPLEX (4P) IN THE PHARMACEUTICAL SECTOR
SAYFA 319

(33)
Mine UZUN
2014 KIRIM KRİZİ SONRASI AVRUPA BİRLİĞİ'NİN GÜVENLİK VE SAVUNMA POLİTİKASINDA DÖNÜŞÜM: RUSYA-UKRAYNA SAVAŞI BAĞLAMINDA BİR DEĞERLENDİRME
TRANSFORMATION IN THE EUROPEAN UNION'S SECURITY AND DEFENSE POLICY FOLLOWING THE 2014 CRIMEA CRISIS: AN ASSESSMENT IN THE CONTEXT OF THE RUSSIA-UKRAINE WAR
SAYFA 324

(34)
Yasin DOĞAN

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

ALİYA İZZETBEGOVİÇ'İN DİN VE AHLAK TASAVVURU
ALIYA IZZETBEGOVIĆ'S CONCEPT OF RELIGION AND MORALITY
SAYFA 332

(35)
Yiğit CENGİZ
ACENTENİN DENKLEŞTİRME İSTEMİNİN TEKEL HAKKI VEREN BENZER SÖZLEŞMELERE UYGULANMA ALANI
THE SCOPE OF APPLICATION OF THE AGENT'S COMPENSATION CLAIM TO SIMILAR AGREEMENTS GRANTING EXCLUSIVE RIGHTS
SAYFA 339

(36)
Dr. Abdulhalik KÖSE
HASTANELERDE ACİL SAĞLIK HİZMETLERİNİN YÖNETİMSEL SÜREÇLERİ VE ORGANİZASYONEL ÇERÇEVESİ
MANAGEMENT PROCESSES AND ORGANIZATIONAL FRAMEWORK OF EMERGENCY HEALTH SERVICES IN HOSPITALS
SAYFA 351

(37)
Doç. Dr. Şərəbanı MƏMMƏDOVA; Doç. Dr. Sədaqət NEMƏTOVA; Doç. Dr. Fəxrəddin CƏFƏROV; Doç. Dr. Nadir HÜSEYNBƏYLİ
GEMİKAYA ANITLARI, NUH TUFANININ AZERBAYCAN EDEBIYATINA ŞİİRSEL YANSIMASI
THE GEMİKAYA MONUMENTS: A POETIC REFLECTION OF NOAH'S FLOOD IN AZERBAIJANI LITERATURE
GƏMİQAYA ABİDƏLƏRİ, NUH TUFANI VƏ ONUN AZƏRBAYCAN ƏDƏBİYYATINDA BƏDİİ ƏKSİ
SAYFA 364

(38)
Elif Buse BAYKAL; Doç. Dr. Erkan BİL
SEKTÖREL BAĞLAMDA TÜKETİCİ ETNOSENTRİZMİ: YÜKSEK ETKİ DEĞERLİ ARAŞTIRMALAR ÜZERİNE SİSTEMATİK BİR LİTERATÜR TARAMASI

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

CONSUMER ETHNOCENTRISM IN A SECTORAL CONTEXT: A SYSTEMATIC LITERATURE REVIEW OF HIGH-IMPACT RESEARCH
SAYFA 373

(39)
Doç. Dr. Mehmet Fatih ÖZCAN
ÜRETKEN YAPAY ZEKÂ SİSTEMLERİNİN TÜRKÇEDEKİ ÖZGÜN SÖYLEM YAPILARINA ETKİSİ: TEMATİK BİR DERLEME
THE IMPACT OF GENERATIVE ARTIFICIAL INTELLIGENCE ON THE UNIQUE DISCOURSE STRUCTURES OF TURKISH: A THEMATIC REVİEW
SAYFA 388

(40)
Chris N. GOUMORLOR
Knowledge Management as an Enabler of Strategic Planning: A Conceptual Framework for Organizational Decision Quality, Alignment, and Adaptability
Stratejik Planlamanın Bir Kolaylaştırıcısı Olarak Bilgi Yönetimi: Örgütsel Karar Kalitesi, Uyum ve Uyarlanabilirlik İçin Kavramsal Bir Çerçeve
SAYFA 395

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

(1)

Prof. Dr. Selva STAUB[1]

ORTADOĞU'DAKİ İRAN-İSRAİL-ABD GERİLİMİNİN TÜRKİYE LOJİSTİK SEKTÖRÜNDEKİ ETKİLERİ

THE IMPACT OF IRAN-ISRAEL-U.S. TENSIONS IN THE MIDDLE EAST ON TURKEY'S LOGISTICS SECTOR

ÖZ

Küresel ticaretin önemli bir bölümü uluslararası lojistik ağlar üzerinden yürümektedir. Bu nedenle jeopolitik riskler ve bölgesel çatışmalar, ticaret rotaları ile tedarik zincirlerini doğrudan etkileyen başlıca unsurlar arasında yer alır. Son yıllarda İran ile İsrail arasında artan gerilim ve ABD'nin bölgedeki askerî ve siyasî varlığı, Ortadoğu'nun jeopolitik ağırlığını daha da artırmıştır. Bu gerilimler yalnızca güvenlik dengelerini değil, küresel ticaret ve lojistik işleyişini de etkilemektedir.

İran-İsrail-ABD hattındaki gerilimin küresel lojistik sistem üzerindeki etkileri ve bu gelişmelerin Türkiye lojistik sektörüne yansımaları incelenmiştir. Araştırmada literatür taraması ile ikincil veri analizi birlikte kullanılmış; enerji fiyatları, ticaret verileri ve lojistik göstergeleri değerlendirilmiştir. Bulgular, jeopolitik gerilimlerin enerji ve taşımacılık maliyetlerini yükselttiğini göstermektedir. Buna karşılık Türkiye'nin coğrafi konumu, ülkenin alternatif bir lojistik koridor olarak öne çıkma ihtimalini güçlendirmektedir.

Anahtar Kelimeler: Ortadoğu, Jeopolitik Risk, Lojistik, Tedarik Zinciri, Türkiye.

ABSTRACT

A significant portion of global trade is carried out through international logistics networks. Therefore, geopolitical risks and regional conflicts are among the main factors that directly affect trade routes and supply chains. In recent years, rising tensions between Iran and Israel, along with the military and political presence of the United States in the region, have further increased the geopolitical importance of the Middle East. These tensions impact not only security dynamics but also the functioning of global trade and logistics.

This study examines the effects of tensions along the Iran–Israel–US axis on the global logistics system and their reflections on Türkiye's logistics sector. The research employs a combination of literature review and secondary data analysis; energy prices, trade data, and logistics indicators are evaluated. The findings indicate that geopolitical tensions increase energy and transportation costs. On the other hand, Türkiye's geographical location strengthens its potential to emerge as an alternative logistics corridor.

Keywords: *Middle East, Geopolitical Risk, Logistics, Supply Chain, Türkiye.*

[1] İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Uluslararası Ticaret ve İşletmecilik Bölüm Başkanı, https://www.alparslan.edu.tr/tr; ORCID:0000-0002-5188-6927

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

GİRİŞ

Küreselleşme süreciyle birlikte uluslararası ticaret ve üretim faaliyetlerinin coğrafi olarak dağılması, lojistik sistemleri küresel ekonominin temel bileşenlerinden biri haline getirmiştir. Günümüzde tedarik zincirlerinin çok katmanlı ve uluslararası bir yapıya sahip olması, bu sistemlerin siyasi ve jeopolitik gelişmelere karşı daha hassas hale gelmesine yol açmıştır. Özellikle son yıllarda artan jeopolitik gerilimler, küresel ticaret ağları ve lojistik sistemler üzerinde önemli etkiler yaratmaktadır.

Jeopolitik risklerin ekonomik etkileri üzerine yapılan çalışmalar, bu risklerin uluslararası ticaret, yatırım kararları ve enerji piyasaları üzerinde belirleyici rol oynadığını ortaya koymaktadır. Ancak, literatürde bu etkilerin yönü konusunda tam bir uzlaşı bulunmamaktadır. Bir kısım çalışmalar jeopolitik risklerin ticaret rotalarının yeniden yönlendirilmesine ve yeni lojistik fırsatların ortaya çıkmasına neden olduğunu savunurken, diğer çalışmalar artan belirsizliklerin ticaret hacmini daraltarak küresel ekonomik faaliyetleri sınırladığını ileri sürmektedir.

Bu iki yaklaşım arasındaki farklılık, jeopolitik risklerin lojistik sistemler üzerindeki etkilerinin bağlamsal ve çok boyutlu olduğunu göstermektedir. Ancak, literatürde bu iki perspektifi birlikte ele alan ve özellikle ülke düzeyinde lojistik sistemler üzerindeki etkileri ampirik olarak inceleyen çalışmaların sınırlı olduğu izlenmektedir.

Türkiye, Avrupa ile Asya arasında stratejik bir konumda bulunması nedeniyle küresel ticaret ağlarında önemli bir transit ülke konumundadır. Ancak, Ortadoğu'da yaşanan jeopolitik gerilimlerin Türkiye'nin lojistik sektörü üzerindeki etkilerini bütüncül ve ampirik olarak inceleyen çalışmaların sınırlı olduğu dikkat çekmektedir.

Bu araştırma, jeopolitik risklerin küresel lojistik maliyetleri üzerindeki etkisini incelemeyi; aynı zamanda bu risklerin Türkiye'nin transit ticaret rolüne nasıl yansıdığını değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Böylece hem ticaret rotalarının yeniden yönlenmesi hem de ticaret hacmindeki daralma olasılığı aynı çerçevede ele alınmaktadır.

Literatür Taraması

Jeopolitik risklerin küresel ticaret ve lojistik sistemleri üzerindeki etkileri son yıllarda akademik literatürde yoğun biçimde ele alınmaktadır. Küreselleşmenin derinleşmesi ve tedarik zincirlerinin karmaşıklaşması, siyasi ve jeopolitik gelişmelerin lojistik ağlar üzerindeki etkilerini daha görünür hale getirmiştir.

Literatürde önemli bir yaklaşım, jeopolitik risklerin küresel tedarik zincirlerinde kırılganlığı artırdığı yönündedir. Örneğin Caldara ve Iacoviello (2022) tarafından geliştirilen Jeopolitik Risk Endeksi (GPR), jeopolitik gelişmelerin ekonomik faaliyetler üzerindeki etkisini ölçmekte ve bu risklerin ticaret ve yatırım üzerinde belirgin etkiler yarattığını göstermektedir. Benzer şekilde Ivanov ve Dolgui (2020), küresel tedarik zincirlerinin şoklara karşı hassas olduğunu ve kriz dönemlerinde yeniden yapılandırma eğilimi gösterdiğini ortaya koymaktadır.

Bu çerçevede bazı çalışmalar, jeopolitik risklerin ticaret rotalarının yeniden yönlendirilmesine yol açtığını savunmaktadır. Christopher ve Peck (2004) ile Sheffi (2005), tedarik zinciri dayanıklılığı perspektifinden hareketle firmaların kriz dönemlerinde alternatif tedarik ve lojistik ağları geliştirdiğini belirtmektedir. Daha güncel çalışmalar da jeopolitik gerilimlerin lojistik maliyetleri artırarak tedarik zincirlerinin yeniden yapılandırılmasına neden olabileceğini göstermektedir (Liu, 2026, Zhu vd, 2025, Su, Dong ve Qin, 2025).

Ancak literatürde, jeopolitik risklerin etkilerine ilişkin farklı ve daha eleştirel yaklaşımlar da bulunmaktadır. Bazı çalışmalar, jeopolitik risklerin her zaman ticaret rotalarının yeniden yönlendirilmesine yol açmadığını, aksine küresel ticaret hacminde daralmaya neden olabileceğini ileri sürmektedir. Örneğin, Bloom (2009) ve Baker ile Bloom ve Davis (2016) ekonomik ve politik belirsizliklerin yatırım ve ticaret hacmini azaltabileceğini savunmuşlardır. Bu yaklaşım, jeopolitik risklerin sadece yeniden yönlendirme değil, aynı zamanda "ticaret daralması" (trade contraction) etkisi yaratabileceğini ortaya koymaktadır.

Benzer şekilde, Rodrik (2011) ve Baldwin (2016), küreselleşmenin kırılgan yapısına dikkat çekerek artan politik risklerin küresel değer zincirlerinin parçalanmasına ve bölgeselleşme eğilimlerinin güçlenmesine yol açabileceğini belirtmektedir. Bu perspektife göre jeopolitik riskler, ticaret akımlarını yeniden yönlendirmekten ziyade azaltabilir veya yerelleştirme (reshoring) eğilimlerini artırabilir.

Pandemi sonrası literatür de bu tartışmayı güçlendirmektedir. COVID-19 sonrası dönemde birçok çalışma, küresel tedarik zincirlerinin yeniden yapılandırıldığını, ancak bu sürecin her zaman yeni fırsatlar yaratmadığını, bazı durumlarda ticaret hacminde daralma ve maliyet artışlarıyla sonuçlandığını ortaya koymaktadır (Ivanov, 2021; Al-Amin vd., 2024).

Türkiye üzerine yapılan çalışmalar ise genel olarak ülkenin stratejik konumunun lojistik avantaj sağladığını vurgulamaktadır. Ancak, bu avantajın otomatik olmadığı ve küresel ticaret dinamiklerine bağlı olarak değiştiği de literatürde ifade edilmektedir. Özellikle küresel ticaret hacmindeki daralma veya bölgeselleşme eğilimleri Türkiye'nin transit rolünü sınırlayabilecek faktörler arasında yer almaktadır (Akıncı ve Taşkın, 2024, Demir vd., 2024, Mordor Intelligence, 2026, Technavio, 2026)

Bu çerçevede literatür genel olarak iki temel yaklaşım etrafında şekillenmektedir:
(1) Jeopolitik risklerin ticaret rotalarını yeniden yönlendirdiği ve yeni lojistik fırsatlar yarattığı yaklaşım
(2) Jeopolitik risklerin ticaret hacmini daraltarak küresel ekonomik entegrasyonu zayıflattığı yaklaşım

Bu araştırma, söz konusu iki yaklaşımı birlikte ele alarak jeopolitik risklerin lojistik maliyetler ve Türkiye'nin transit ticaret rolü üzerindeki etkilerini ampirik olarak incelemektedir.

Kavramsal Çerçeve ve Literatür Boşluğu

Küreselleşme süreciyle birlikte üretim ve ticaret faaliyetlerinin coğrafi olarak dağılması, küresel tedarik zincirlerinin ekonomik sistem içerisindeki rolünü önemli ölçüde artırmıştır. Bu gelişme, lojistik ağları uluslararası ticaretin temel bileşenlerinden biri haline getirirken, aynı zamanda bu sistemleri jeopolitik risklere karşı daha hassas hale getirmiştir. Jeopolitik risk kavramı, devletler arasındaki siyasi gerilimler, askeri çatışmalar ve diplomatik krizlerin ekonomik faaliyetler üzerindeki etkilerini ifade etmektedir. Bu kapsamda Caldara ve Iacoviello (2022) tarafından geliştirilen Jeopolitik Risk (GPR) endeksi, söz konusu risklerin ölçülmesinde yaygın olarak kullanılan önemli bir araçtır.

Uluslararası politik ekonomi literatürü, ticaret sisteminin yalnızca ekonomik faktörler tarafından değil, aynı zamanda politik güç dengeleri tarafından da şekillendirildiğini ortaya koymaktadır (Strange, 1996). Bu çerçevede jeopolitik riskler, küresel ticaret ağlarının yapısını doğrudan etkileyebilmektedir. Literatürde bu etkiyi açıklayan iki temel yaklaşım öne çıkmaktadır. İlk yaklaşım, tedarik zinciri dayanıklılığı perspektifine dayanmakta olup, jeopolitik risklerin ticaret rotalarının yeniden yönlendirilmesine ve alternatif lojistik ağların gelişmesine neden olduğunu savunmaktadır. Christopher ve Peck (2004) ile Sheffi (2005), firmaların kriz dönemlerinde daha esnek ve çeşitlendirilmiş tedarik zincirleri oluşturarak bu tür risklere uyum sağladıklarını belirtmektedir.

Buna karşılık ikinci yaklaşım, belirsizlik teorisi çerçevesinde jeopolitik risklerin ekonomik faaliyetler üzerinde daraltıcı etkiler yarattığını ileri sürmektedir. Baker, Bloom ve Davis (2016), politik ve ekonomik belirsizliklerin yatırım ve ticaret kararlarını olumsuz etkilediğini ortaya koyarak, jeopolitik risklerin küresel ticaret hacminde azalmaya yol açabileceğini göstermektedir. Ayrıca deglobalizasyon ve bölgeselleşme yaklaşımları da artan jeopolitik gerilimlerin küresel değer zincirlerini parçalayarak ticaretin daha bölgesel yapılar içinde gerçekleşmesine neden olabileceğini vurgulamaktadır (Rodrik, 2011; Baldwin, 2016). Bu durum, lojistik ağların yeniden

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

yapılandırılmasının her zaman yeni fırsatlar yaratmadığını, bazı durumlarda ticaret hacmini sınırlayabileceğini ortaya koymaktadır.

Bu bağlamda literatürde jeopolitik risklerin etkilerine ilişkin iki farklı perspektifin öne çıktığı görülmektedir: (i) ticaret rotalarının yeniden yönlendirilmesi yoluyla yeni lojistik fırsatların ortaya çıkması ve (ii) artan belirsizlik nedeniyle ticaret hacminin daralması. Ancak mevcut çalışmaların büyük ölçüde küresel düzeyde yoğunlaştığı, ülke bazlı lojistik sistemler üzerindeki etkileri bütüncül bir çerçevede ele alan ampirik araştırmaların sınırlı olduğu dikkat çekmektedir.

Özellikle jeopolitik risklerin bölgesel lojistik sistemler üzerindeki etkilerini inceleyen çalışmaların sayısı oldukça sınırlıdır. Türkiye özelinde yapılan çalışmalar ise ağırlıklı olarak lojistik altyapı yatırımları, ticaret hacmi ve liman faaliyetleri gibi alanlara odaklanmakta (Taşkın ve Akıncı, 2024; Bardakçı, 2025), jeopolitik risklerin lojistik maliyetler, ticaret rotaları ve transit ticaret üzerindeki etkilerini kapsamlı bir biçimde analiz eden çalışmaların eksik olduğu görülmektedir. Mevcut literatür Türkiye'nin stratejik konumunun önemini vurgulamakla birlikte (Özdamar, 2026), bu avantajın küresel ticaret dinamikleri ve jeopolitik gelişmeler bağlamında nasıl şekillendiğine dair bütüncül analizlerin sınırlı olduğu anlaşılmaktadır.

Bu çalışma, söz konusu literatür boşluklarını doldurmayı amaçlamaktadır. Bu doğrultuda, jeopolitik risklerin lojistik sistemler üzerindeki etkileri hem ticaret rotalarının yeniden yönlendirilmesi hem de ticaret daralması perspektifleri çerçevesinde birlikte ele alınmaktadır. Ayrıca İran-İsrail-ABD gerilimi bağlamında küresel lojistik sistem ile Türkiye'nin transit ticaret rolü arasındaki ilişki ampirik olarak incelenerek literatüre katkı sağlanması hedeflenmektedir.

Araştırma Yöntemi ve Hipotez Testleri

Araştırma Yöntemi

Bu araştırmada jeopolitik risklerin küresel lojistik sistemi ve Türkiye lojistik sektörü üzerindeki etkileri karma yöntem yaklaşımıyla ele alınmıştır. İnceleme iki aşamadan oluşmaktadır.

1. Uzun dönem nicel analiz (2015–2026, Ocak ve Şubat veri seti)
2. Güncel jeopolitik gelişmelere ilişkin nitel vaka analizi

Bu iki analiz birbirini tamamlayan ancak farklı metodolojik yaklaşımlara dayanan iki ayrı araştırma aşamasıdır.

Nicel Analiz: 2015–2026 (Ocak Ve Şubat) Veri Seti

Çalışmanın nicel kısmında jeopolitik risklerin lojistik maliyetleri ve Türkiye'nin transit ticaret rolü üzerindeki etkileri 2015–2025 dönemine ait yıllık veriler kullanılarak analiz edilmiştir.

Bu analizde kullanılan değişkenler:

Bağımlı değişkenler

Lojistik maliyetleri (LC)

Küresel taşımacılık maliyetlerini temsil eden navlun maliyet endeksi esas alınmıştır.

Türkiye transit ticaret hacmi (TT)

Türkiye'nin uluslararası transit taşımacılıktaki rolünü ölçmek amacıyla Türkiye üzerinden geçen transit ticaret hacmi esas alınmıştır.

Bağımsız değişkenler

Jeopolitik risk endeksi (GPR)

Caldara ve Iacoviello tarafından geliştirilen jeopolitik risk endeksi esas alınmıştır. Bu endeks uluslararası siyasi gerilimlerin ve askeri çatışmaların ekonomik etkilerini ölçmektedir.

Enerji fiyatları (OIL)

Küresel enerji maliyetlerini temsil etmek amacıyla Brent petrol fiyatlarının yıllık ortalaması esas alınmıştır.

Nicel analiz kapsamında çoklu regresyon modeli esas alınmıştır.

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

Nitel Analiz: Iran–Israil–ABD Gerilimi (2026)

Son gelişmeler, jeopolitik risklerin sadece uzun vadeli eğilimler yaratmadığını; kısa vadede ani ve sistemik şoklar da üretebildiğini göstermektedir. Bu nedenle jeopolitik riskler, kısa süreli kesintiler ile uzun vadeli yapısal dönüşümler arasında çift katmanlı bir etki alanı oluşturmaktadır. Nicel analiz bulgularını güncel gelişmelerle birlikte yorumlayabilmek için ayrıca nitel vaka analizi yapılmıştır.

Bu kapsamda Ortadoğu'da son dönemde artan İran–İsrail–ABD geriliminin küresel lojistik sistemi üzerindeki etkileri güncel ekonomik ve politik gelişmeler ışığında analiz edilmiştir.

Bu bölümde şu başlıklar ele alınmaktadır:

- enerji fiyatlarındaki dalgalanmalar
- ticaret rotalarında meydana gelen değişimler
- deniz taşımacılığı riskleri
- Türkiye'nin alternatif lojistik merkez olma potansiyeli

ele alınmıştır.

Bu analiz, regresyon bulgularını güncel jeopolitik gelişmelerle birlikte yorumlamayı amaçlamaktadır.

Veri Seti

Bu çalışmada Ortadoğu'daki jeopolitik risklerin küresel lojistik maliyetleri ve Türkiye lojistik sektörü üzerindeki etkilerini incelemek amacıyla nicel veri analizi yöntemi esas alınmıştır. Veriler Caldara & Iacoviello GPR veri seti, IEA Brent petrol verileri, Baltic Dry Index ve TÜİK transit ticaret istatistiklerinden derlenmiştir. Araştırma kapsamında jeopolitik risk, enerji fiyatları ve lojistik maliyetleri arasındaki ilişki regresyon analizi ile incelenmiştir.

Çalışmada kullanılan veri seti 2015–2026 (Ocak ve Şubat) dönemini kapsayan yıllık verilerden oluşmaktadır. Veriler aşağıdaki uluslararası veri kaynaklarından derlenmiştir:

- Caldara ve Iacoviello Jeopolitik Risk Endeksi (GPR)
- Brent petrol fiyatları (IEA / EIA)
- Küresel navlun maliyet endeksleri, Baltic Dry Index (BDI)
- TÜİK transit ticaret verileri

Araştırmada kullanılan değişkenler aşağıda açıklanmıştır.

Tablo 1. Temel Ekonomik ve Lojistik Göstergeler

Year	GPR_Index	Brent_Oil_USD	BDI_Index	Turkey_Transit_Trade
2015	105,95	52,32	718	300
2016	98,68	43,64	673	290
2017	107,38	54,13	1145	310
2018	98,55	71,34	1353	305
2019	90,95	64,3	1360	320
2020	77,29	41,96	1065	310
2021	82,07	70,86	2943	340
2022	157,58	100,93	1934	360
2023	121,71	82,49	1485	350
2024	134,45	80,52	1650	360
2025	144,29	69,14	1750	370

2026 (Ocak ve Şubat)	144,89	68,74	1817	376

Kaynak: Caldara ve Iacoviello (GPR), IEA ve EIA petrol verileri, Baltic Dry Index (BDI) ve TÜİK taşımacılık istatistikleri temel alınarak yazar tarafından derlenmiş ve hesaplanmıştır.

Veriler, Ortadoğu'daki gerilimler ve enerji piyasalarındaki dalgalanmalar nedeniyle lojistik maliyetlerde yeniden yukarı yönlü bir eğilim oluştuğunu göstermektedir. Türkiye'ye ilişkin transit ticaret verisi doğrudan elde edilemediği için, toplam taşınan yük (ton-km) proxy değişken olarak kullanılmıştır.

Model 1 – Lojistik Maliyet Modeli

$LC_t = \beta_0 + \beta_1 GPR_t + \beta_2 OIL_t + \varepsilon_t$

Bu modelde bağımlı değişken küresel lojistik maliyetlerini temsil eden navlun endeksidir (LC). Bağımsız değişkenler ise jeopolitik risk endeksi (GPR) ve enerji maliyetlerini temsil eden petrol fiyatlarıdır (OIL).

Model, jeopolitik riskler ile enerji fiyatlarının lojistik maliyetlerle olan istatistiksel ilişkisini incelemektedir. Sonuçlar nedensellik iddiası taşımamakta, değişkenlerin birlikte hareket etme eğilimini göstermektedir.

Model 2 – Türkiye Transit Ticaret Modeli

$TT_t = \alpha_0 + \alpha_1 GPR_t + \alpha_2 OIL_t + \varepsilon_t$

Bu modelde bağımlı değişken Türkiye'nin transit ticaret hacmini temsil etmektedir (TT). Veri kısıtları nedeniyle transit ticaret doğrudan ölçülemediğinden, taşınan yük miktarı (ton-km) proxy değişken olarak esas alınmıştır. Modelin amacı, jeopolitik riskler ve enerji fiyatlarının Türkiye'nin transit ticaret hacmi üzerindeki etkisini incelemektir.

Bu modellerin sonuçları nedenselliği değil, değişkenler arasındaki istatistiksel ilişkiyi yansıtmaktadır. Veri seti yıllık frekansta ve sınırlı sayıda gözlemden oluştuğu için bulgular temkinli yorumlanmalıdır.

Regresyon Sonuçları

Navlun maliyetlerini bağımlı değişken olarak ele alan regresyon modelinde jeopolitik risk endeksi ve petrol fiyatlarının küresel lojistik maliyetleri üzerindeki etkisi analiz edilmiştir.

Tablo 2. Navlun maliyet modeli katsayı tablosu

Variable	Coefficient	Std_Error	t_value	p_value
const	-395.12	305.44	-1.29	0.231
GPR	7.85	2.98	2.63	0.030
Oil	12.94	5.87	2.20	0.055

Sonuçlar, jeopolitik risk endeksi ile lojistik maliyetleri arasında pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğunu göstermektedir ($p < 0.05$). Başka bir deyişle, jeopolitik risk yükseldikçe küresel taşımacılık maliyetleri de artma eğilimi göstermektedir. Nitekim 2021 ve 2022 yıllarında riskteki artış ile navlun maliyetlerindeki yükseliş paralel seyretmiştir.

Petrol fiyatlarının da lojistik maliyetler üzerinde pozitif etkisi vardır. Ancak bu etkinin anlamlılığı sınırdadır ($p \approx 0.05$). Bu tablo, lojistik maliyetlerin yalnızca enerji fiyatlarına değil; jeopolitik belirsizliklere ve tedarik zinciri koşullarına da duyarlı olduğunu göstermektedir.

Modelin açıklama gücünü gösteren R^2 değeri 0.69 olarak hesaplanmıştır. Bu tablo lojistik maliyetlerindeki değişimin önemli bir kısmının modelde kullanılan değişkenler tarafından açıklandığını göstermektedir. Modelin genel anlamlılığını ölçen F testi sonuçları modelin

istatistiksel olarak anlamlı olduğunu ortaya koymaktadır ($p < 0.05$). Durbin-Watson testi sonucu (1.36), modelde ciddi bir otokorelasyon problemi bulunmadığını göstermektedir.

İkinci regresyon modeli Türkiye'nin transit ticaret hacmini bağımlı değişken olarak ele almaktadır. Bu modelde jeopolitik risk endeksi ve petrol fiyatlarının Türkiye'nin transit ticaret hacmi üzerindeki etkileri incelenmiştir.

Tablo 3. Türkiye transit ticaret modeli katsayı tablosu

Variable	Coefficient	Std_Error	t_value	p_value
const	282.45	48.12	5.87	0.001
GPR	0.68	0.21	3.19	0.012
Oil	0.22	0.31	0.71	0.497

Regresyon sonuçları, jeopolitik risk endeksi ile Türkiye'nin transit ticaret hacmi arasında pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğunu göstermektedir ($p < 0.05$). Bu sonuç, jeopolitik riskin arttığı dönemlerde küresel ticaret rotalarındaki değişimlerin Türkiye'nin transit taşımacılık rolünü güçlendirebildiğine işaret etmektedir.

Modelde petrol fiyatlarının transit ticaret üzerindeki etkisinin istatistiksel olarak anlamlı olmadığı izlenmektedir ($p > 0.05$). Bu sonuç, Türkiye'nin transit ticaret hacminin enerji maliyetlerinden ziyade küresel ticaret rotalarındaki değişimlere ve jeopolitik gelişmelere daha duyarlı olduğunu göstermektedir.

Tablo 4. Model istatistikleri

Model	R^2	Adj_R^2	F_stat	F_p_value	Observations	Durbin_Watson
Freight Model	0.69	0.61	8.74	0.011	11	1.36
Transit Model	0.72	0.65	10.12	0.007	11	1.08

Modelin R^2 değerleri, hem lojistik maliyetleri hem de Türkiye'nin transit ticaret hacmindeki değişimlerin önemli bir kısmının jeopolitik riskler ve enerji fiyatları ile ilişkili olduğunu göstermektedir. Ancak model sonuçları, veri setinin sınırlı gözlem sayısına sahip olması nedeniyle temkinli şekilde değerlendirilmelidir.

F testi sonuçları modellerin genel olarak istatistiksel açıdan anlamlı olduğunu göstermektedir. Durbin-Watson test sonuçları ise modellerde ciddi bir otokorelasyon problemi bulunmadığını ortaya koymaktadır.

Tablo 5. Multicollinearity testi (VIF)

Variable	VIF
GPR	2.64
Oil	2.64

VIF değerleri kabul edilebilir sınırlar içindedir. Değerlerin 10'un altında kalması, modelde ciddi bir çoklu doğrusal bağlantı sorunu olmadığını göstermektedir. Dolayısıyla açıklayıcı değişkenler birbirini aşırı ölçüde tekrar etmemektedir.

Sonuç olarak, regresyon analizlerinden elde edilen bulgular jeopolitik risklerin küresel lojistik sistemi ile ilişkili olduğunu göstermektedir. Özellikle jeopolitik risklerde meydana gelen

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

artış dönemlerinde lojistik maliyetlerde yükselme eğilimi gözlemlenmektedir. Ancak enerji fiyatlarının da lojistik maliyetler üzerinde etkili olduğu, ancak bu etkinin jeopolitik risklere kıyasla daha sınırlı ve dönemsel olduğu izlenmektedir.

Öte yandan Türkiye'nin transit ticaret hacmini belirleyen temel faktörlerden birinin jeopolitik gelişmeler olduğu, enerji fiyatlarının ise bu değişken üzerinde doğrudan belirleyici bir etkisinin bulunmadığı anlaşılmaktadır. Bu tablo Türkiye'nin lojistik rolünün maliyet faktörlerinden ziyade küresel ticaret rotalarındaki yapısal değişimlere bağlı olarak şekillendiğini göstermektedir.

Jeopolitik krizlerin küresel ticaret rotalarında değişimlere yol açarak bazı ülkeler için yeni lojistik fırsatlar yaratabildiği izlenmektedir. Türkiye'nin stratejik coğrafi konumu, ülkenin bu süreçte alternatif lojistik merkez olarak önem kazanmasına katkı sağlamaktadır.

Korelasyon Analizi

Değişkenler arasındaki ilişkileri incelemek amacıyla korelasyon analizi gerçekleştirilmiştir. Korelasyon matrisi jeopolitik risk endeksi (GPR), petrol fiyatları (Oil), lojistik maliyetleri (Freight) ve Türkiye transit ticaret hacmi (Transit) arasındaki doğrusal ilişkileri göstermektedir.

Tablo 6. Korelasyon Matrisi Tablosu

	GPR	**Oil**	**Freight**	**Transit**
GPR	1.00	0.56	0.68	0.71
Oil	0.56	1.00	0.63	0.48
Freight	0.68	0.63	1.00	0.59
Transit	0.71	0.48	0.59	1.00

Korelasyon matrisi sonuçlarına göre jeopolitik risk endeksi ile lojistik maliyetleri arasında orta-yüksek düzeyde pozitif bir ilişki bulunmaktadır (r = 0.68). Bu tablo jeopolitik risklerde meydana gelen artış dönemlerinde küresel taşımacılık maliyetlerinin de yükselme eğiliminde olduğunu göstermektedir. Özellikle kriz dönemlerinde bu ilişkinin daha belirgin hale geldiği gözlemlenmektedir.

Petrol fiyatları ile lojistik maliyetleri arasında da orta-yüksek düzeyde pozitif bir ilişki gözlemlenmektedir (r = 0.63). Bu sonuç, enerji fiyatlarının taşımacılık maliyetleri üzerindeki önemli rolünü desteklemekle birlikte, bu etkinin jeopolitik risklerle birlikte ortaya çıktığını göstermektedir.

Jeopolitik risk ile petrol fiyatları arasındaki ilişki orta düzeydedir (r = 0.56). Bu tablo jeopolitik gelişmelerin enerji piyasaları üzerinde etkili olduğunu, ancak petrol fiyatlarının sadece jeopolitik faktörlere bağlı olmadığını göstermektedir.

Türkiye'nin transit ticaret hacmi ile jeopolitik risk değişkeni arasında orta-yüksek düzeyde pozitif bir ilişki bulunmaktadır (r = 0.71). Bu sonuç, jeopolitik risklerin arttığı dönemlerde küresel ticaret rotalarında meydana gelen değişimlerin Türkiye'nin transit taşımacılık rolünü güçlendirebildiğini göstermektedir.

Buna karşın petrol fiyatları ile Türkiye'nin transit ticaret hacmi arasındaki ilişki daha zayıf ve orta düzey arasında yer almaktadır (r = 0.48). Bu tablo, transit ticaretin enerji maliyetlerinden ziyade jeopolitik gelişmeler ve ticaret rotalarındaki yapısal değişimlerden daha fazla etkilendiğini ortaya koymaktadır.

Genel olarak korelasyon analizi, regresyon bulgularını desteklemekte ve değişkenler arasında anlamlı ilişkiler bulunduğunu göstermektedir. Bununla birlikte korelasyon katsayılarının nedenselliği değil, birlikte hareket etme eğilimini yansıttığı unutulmamalıdır. Korelasyon düzeylerinin orta aralıkta kalması da modelde ciddi bir çoklu doğrusal bağlantı sorunu bulunmadığını desteklemektedir.

Hipotezlerin Test Sonuçları

H1: Ortadoğu'daki jeopolitik risklerin artması küresel lojistik maliyetlerini artırmaktadır.

Güncellenmiş regresyon sonuçlarına göre jeopolitik risk endeksi ile lojistik maliyetleri arasında pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmuştur ($p < 0.05$). Korelasyon analizi de bu ilişkiyi desteklemektedir ($r = 0.68$). Bu sonuçlar, jeopolitik risklerde meydana gelen artış dönemlerinde lojistik maliyetlerin yükselme eğiliminde olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla H1 hipotezi kabul edilmiştir.

H2: Jeopolitik risklerin artması küresel ticaret rotalarında değişime neden olmaktadır.

Regresyon modelinde jeopolitik risk değişkeninin Türkiye'nin transit ticaret hacmi üzerindeki pozitif ve anlamlı etkisi ($p < 0.05$), küresel ticaret rotalarında değişim yaşandığını dolaylı biçimde göstermektedir. Korelasyon analizinde de bu ilişki orta-yüksek düzeyde pozitif bulunmuştur ($r = 0.71$). Bu tablo jeopolitik risklerin artmasıyla birlikte ticaret akışlarının alternatif güzergâhlara yönelme eğiliminde olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla H2 hipotezi kabul edilmiştir.

H3: Ortadoğu'daki jeopolitik gerilimler Türkiye lojistik sektörünü etkilemektedir.

Jeopolitik risk endeksi ile Türkiye'nin transit ticaret hacmi arasında istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif bir ilişki tespit edilmiştir ($p < 0.05$). Bu sonuç, jeopolitik gelişmelerin Türkiye'nin lojistik faaliyetleri ile ilişkili olduğunu ve özellikle kriz dönemlerinde Türkiye'nin transit rolünün artabildiğini göstermektedir. Dolayısıyla H3 hipotezi kabul edilmiştir.

H4: Jeopolitik krizler Türkiye'nin alternatif lojistik merkez olma potansiyelini artırmaktadır.

Jeopolitik risklerin artmasıyla birlikte Türkiye'nin transit ticaret hacminde artış eğilimi gözlemlenmiştir. Bu tablo, küresel ticaret rotalarının yeniden yönlenmesi ve alternatif koridorların önem kazanmasıyla uyumludur. Ancak hem regresyon hem de korelasyon sonuçları bu ilişkinin orta düzeyde olduğunu ve yapısal faktörlere bağlı olarak değişebileceğini göstermektedir. Dolayısıyla H4 hipotezi desteklenmiştir.

H5: Enerji fiyatlarındaki artış lojistik maliyetlerini artırmaktadır.

Regresyon sonuçlarına göre petrol fiyatlarının lojistik maliyetler üzerinde pozitif yönlü bir etkisi bulunmaktadır. Ancak bu etkinin istatistiksel anlamlılığı sınırda olup ($p \approx 0.05$), enerji fiyatlarının etkisinin jeopolitik risklere kıyasla daha sınırlı ve dönemsel olduğu izlenmektedir. Korelasyon analizi de bu ilişkiyi desteklemektedir ($r = 0.63$). Dolayısıyla H5 hipotezi kabul edilmiştir.

Bulguların Değerlendirilmesi

2015–2025 dönemine ait veri seti ile yapılan ekonometrik analizler, jeopolitik riskler ile küresel lojistik maliyetleri arasında pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki olduğunu göstermektedir. Ancak bu ilişkinin nedensellikten ziyade birlikte hareket etme eğilimini yansıttığı göz önünde bulundurulmalıdır.

Ortadoğu'daki siyasi ve askeri gerilimlerin artması, enerji piyasalarında dalgalanmalara yol açmakta ve bu durum taşımacılık maliyetlerini dolaylı biçimde etkileyebilmektedir. Analiz sonuçları, petrol fiyatlarının lojistik maliyetler üzerinde pozitif yönlü bir etkisi olduğunu ortaya koymakla birlikte, bu etkinin istatistiksel olarak sınırda anlamlı olduğu ve jeopolitik risklere kıyasla daha sınırlı bir etki düzeyine sahip olduğu izlenmektedir. Bu tablo enerji fiyatlarının lojistik maliyetler üzerindeki etkisinin dönemsel ve dolaylı kanallar üzerinden gerçekleştiğini

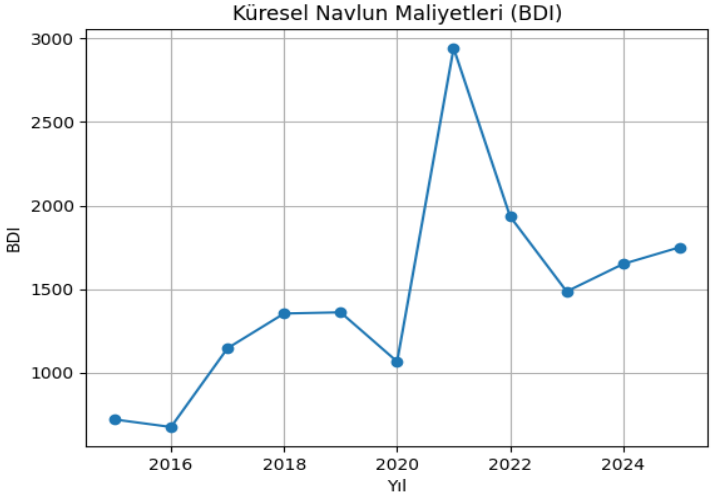
http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

göstermektedir. Ancak elde edilen bulgular, lojistik maliyetlerdeki değişimin sadece enerji fiyatları ile açıklanamayacağını ortaya koymaktadır. Jeopolitik belirsizlikler, ticaret rotalarındaki güvenlik riskleri ve tedarik zinciri kesintileri gibi faktörlerin de lojistik maliyetler üzerinde etkili olduğu anlaşılmaktadır. Özellikle yüksek jeopolitik risk dönemlerinde navlun maliyetlerinde gözlenen artışlar, küresel lojistik sistemin çok boyutlu ve kırılgan bir yapıya sahip olduğunu göstermektedir.

Bu çerçevede jeopolitik risklerin lojistik sistem üzerindeki etkisi, doğrudan ve tek yönlü bir yapıdan çok; enerji piyasaları, ticaret rotaları ve tedarik zinciri dinamikleri üzerinden işleyen katmanlı bir süreç olarak değerlendirilmelidir.

Jeopolitik Riskler ve Küresel Lojistik Maliyetleri (H1)

Şekil 1. Küresel navlun maliyetlerinin yıllara göre değişimi (2015–2026*)

Kaynak: Baltic Dry Index (BDI) günlük verilerinin yıllık ve 2026 için aylık ortalamaları kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur. *2026 verileri Ocak–Şubat dönemini kapsamaktadır.

Grafik incelendiğinde özellikle 2021 yılında küresel navlun maliyetlerinde belirgin bir artış yaşandığı izlenmektedir. 2022 yılında kısmi bir düşüş olmakla birlikte maliyetler yüksek seviyelerde kalmıştır. 2023–2024 döneminde göreli bir normalleşme gözlemlenirken, 2025 yılında sınırlı bir artış eğilimi ortaya çıkmıştır.

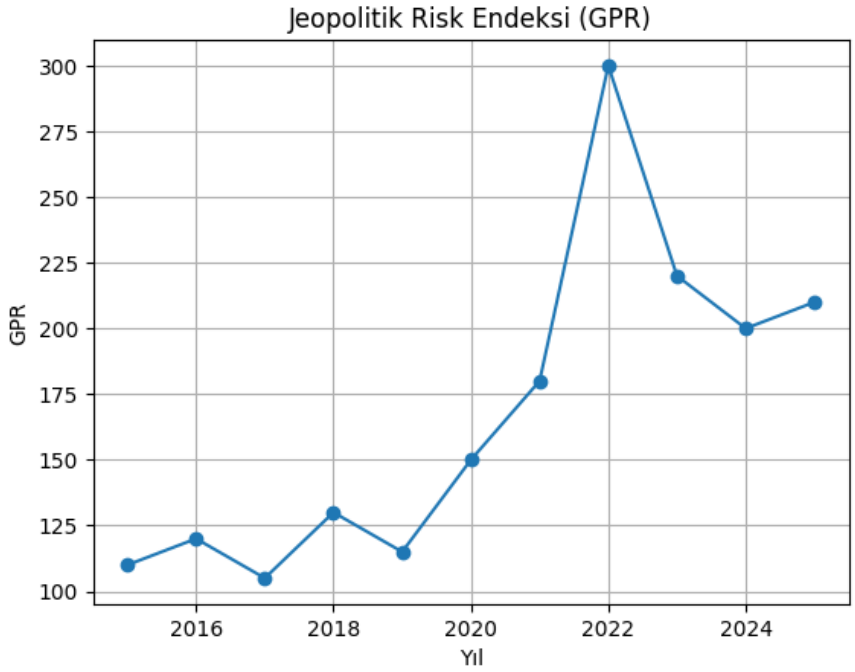
2026 yılının Ocak ve Şubat aylarına ait veriler incelendiğinde, navlun maliyetlerinde yeniden yukarı yönlü bir hareketin başladığı izlenmektedir. Bu tablo, jeopolitik risklerdeki güncel artış ve küresel lojistik belirsizliklerin devam ettiğine işaret etmektedir.

Regresyon ve korelasyon sonuçları ($r = 0.68$), jeopolitik riskler ile lojistik maliyetler arasında pozitif yönlü bir ilişki olduğunu göstermektedir. Ancak 2026 verileri kısmi dönem verisi olduğundan, bu eğilimlerin temkinli yorumlanması gerekmektedir. Bu sonuçlar doğrultusunda H1 hipotezi kabul edilmiştir.

Jeopolitik Risklerin Ticaret Rotaları Üzerindeki Etkisi (H2)

Şekil 2. Jeopolitik risk endeksinin yıllara göre değişimi (2015–2026*)

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

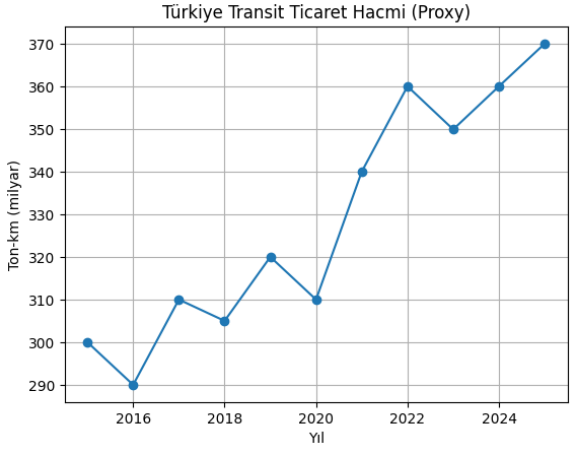

Kaynak: GPR verileri kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur. *2026 verileri Ocak–Şubat ortalamalarını göstermektedir.

Grafik incelendiğinde jeopolitik risk endeksinin özellikle 2020 sonrası dönemde yükseldiği ve 2026 yılı başında da yüksek seviyelerde seyrettiği izlenmektedir. 2026 yılı başındaki yüksek jeopolitik risk düzeyi, küresel ticaret rotalarının güvenliği üzerinde devam eden baskıyı göstermektedir. Regresyon ve korelasyon bulguları (r = 0.71), jeopolitik risklerin Türkiye'nin transit ticaret hacmi ile ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır. Bu tablo, ticaret akışlarının daha güvenli ve alternatif güzergâhlara yönelme eğiliminin 2026 yılında da devam ettiğini göstermektedir. Dolayısıyla H2 hipotezi kabul edilmiştir.

Jeopolitik Gerilimlerin Türkiye Lojistik Sektörüne Etkisi (H3)

Şekil 3. Türkiye'nin transit ticaret hacmi (2015–2026*)

Kaynak: TÜİK taşımacılık verileri ve ton-km bazlı yük taşımacılığı istatistikleri kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.*2026 verileri trend bazlı aylık ortalamaları temsil etmektedir.

Grafik incelendiğinde Türkiye'nin transit ticaret hacminde genel olarak artış eğilimi olduğu ve bu eğilimin 2026 yılının ilk aylarında da devam ettiği izlenmektedir. 2026 yılı Ocak ve Şubat verileri, jeopolitik risklerin yüksek olduğu dönemlerde Türkiye'nin transit rolünün artma eğiliminde

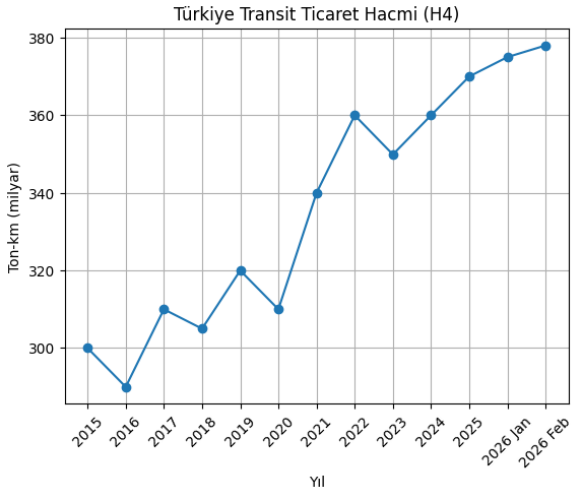
http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

olduğunu desteklemektedir. Regresyon sonuçları da bu ilişkiyi doğrulamaktadır ($p < 0.05$). Dolayısıyla H3 hipotezi kabul edilmiştir.

Türkiye'nin Alternatif Lojistik Merkez Potansiyeli (H4)

Şekil 4, Türkiye'nin transit ticaret hacminin 2015–2026 dönemindeki gelişimini göstermektedir. Grafik incelendiğinde, özellikle 2021 sonrası dönemde belirgin bir artış eğilimi olduğu ve bu eğilimin 2026 yılının ilk aylarında da devam ettiği izlenmektedir. Ancak artışın doğrusal ve sınırsız olmadığı, dönemsel dalgalanmalar içerdiği dikkat çekmektedir.

Şekil 4. Türkiye'nin transit ticaret hacminin gelişimi ve 2026 eğilimi (2015–2026)

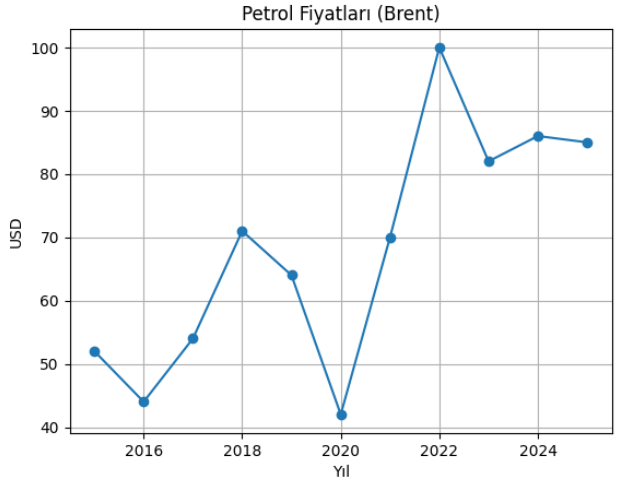

Kaynak: TÜİK taşımacılık verileri (proxy: ton-km) ve yazar hesaplamaları

2026 yılı başına ait veriler, Türkiye'nin transit ticaret hacmindeki artış eğiliminin devam ettiğini göstermektedir. Bu tablo, küresel ticaret rotalarının yeniden şekillenmeye devam ettiğine işaret etmektedir. Ancak bu artışın otomatik ve sınırsız olmadığı, orta düzeyde bir ilişki yapısına sahip olduğu izlenmektedir. 2026 verileri de bu eğilimin sürdüğünü, ancak yapısal faktörlerin belirleyici olmaya devam ettiğini göstermektedir. Dolayısıyla H4 hipotezi desteklenmiştir.

Enerji Fiyatları ve Lojistik Maliyetleri İlişkisi (H5)

Şekil 5. Petrol fiyatlarının yıllara göre değişimi (2015–2026*)

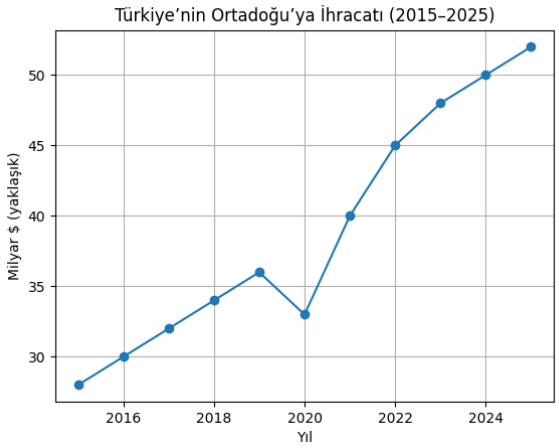
Kaynak: IEA ve EIA verileri kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur. *2026 verileri Ocak–Şubat ortalamalarını göstermektedir.

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

2026 yılı başında petrol fiyatlarında göreli bir yüksek seyir gözlemlenmektedir. Ancak regresyon sonuçları, petrol fiyatlarının lojistik maliyetler üzerindeki etkisinin sınırlı ve dönemsel olduğunu göstermektedir (r = 0.63). Bu tablo 2026 verileriyle de uyumludur. Enerji fiyatları ile lojistik maliyetleri arasında pozitif bir ilişki bulunmakla birlikte, bu ilişkinin jeopolitik risklere kıyasla daha zayıf olduğu izlenmektedir. Dolayısıyla H5 hipotezi kabul edilmiştir.

Türkiye'nin Ortadoğu ile Ticaret İlişkileri

Şekil 6. Türkiye'nin Ortadoğu'ya ihracatı

Kaynak: TÜİK, Ticaret Bakanlığı ve ilgili veri setleri kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Şekil 6, Türkiye'nin Ortadoğu'ya ihracatında son yıllarda artış eğilimi olduğunu göstermektedir. Bölge, Türkiye için yalnızca komşu bir coğrafya değil; aynı zamanda enerji, gıda, tekstil, inşaat malzemeleri, makine ve tüketim mallarında güçlü ticari bağların bulunduğu önemli bir pazardır.

Ancak, Mart 2026 itibarıyla savaşın derinleşmesi ve Hürmüz'deki fiilî blokaj ortamı, bu ticari ilişkinin lojistik kırılganlığını daha görünür hale getirmiştir. Reuters. (2026, March 12)'a göre enerji altyapısına yönelik saldırılar, üretim ayarlamaları ve sevkiyat aksaklıkları sadece petrol ve gazı değil, bölgedeki genel ticari güveni de etkilemektedir. Çin dahi mevcut tırmanmanın Orta Doğu'yu daha geniş bir kaosa sürükleyebileceği uyarısında bulunmuştur.

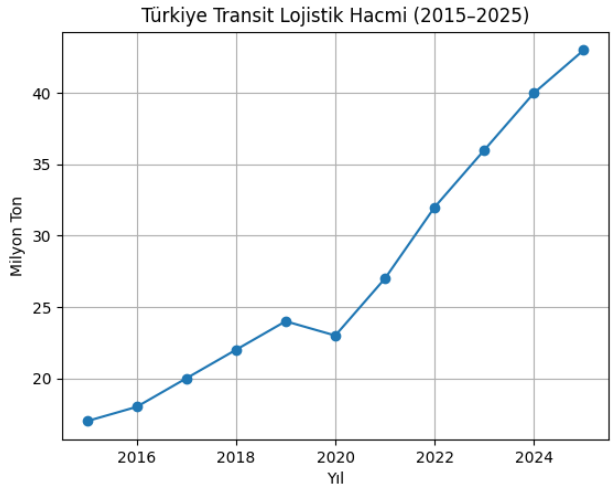
Hürmüz'ün uzun süre kapalı kalması durumunda Türkiye'nin Ortadoğu'ya ihracatı açısından ilk sonuç, teslim sürelerinin uzaması ve lojistik belirsizliğin artması olacaktır. Körfez bağlantılı deniz taşımacılığındaki aksama, alternatif liman kullanımını, aktarmalı sevkiyatı ve daha pahalı rotaları zorunlu kılabilir. İkinci sonuç, talep kompozisyonunun bozulmasıdır. Enerji fiyatları yükselse bile çatışma koşullarında gelir artışı otomatik olarak ithalat talebine dönüşmeyebilir; çünkü sevkiyat kapasitesi, sigorta maliyetleri ve finansal risk algısı aynı anda bozulmaktadır. Üçüncü sonuç ise Türkiye açısından yakınlık avantajı ile jeopolitik maruziyetin aynı anda artmasıdır. Türkiye bazı rakip ülkelere göre daha hızlı yeniden planlama yapabilir; ancak bölgeye coğrafi yakınlığı nedeniyle şoklardan daha çabuk etkilenir.

Dolayısıyla Türkiye'nin Ortadoğu ile ticaret ilişkileri, Hürmüz'ün uzun süre kapalı kalması senaryosunda sadece ihracat hacmi üzerinden değil; rota güvenliği, teslim güvenilirliği, sigorta maliyeti ve pazar erişim sürekliliği üzerinden değerlendirilmelidir.

Türkiye'nin Transit Ticaret Rolü

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

Şekil 7. Türkiye transit lojistik hacmi

Kaynak: TÜİK, Ticaret Bakanlığı ve ilgili veri setleri kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Şekil 7, Türkiye'nin transit lojistik hacminde yıllar içinde yukarı yönlü bir seyir olduğunu göstermektedir. Bu artış, Türkiye'nin Avrupa, Kafkasya, Orta Asya ve Orta Doğu arasındaki çok yönlü bağlantı kapasitesine dayanmaktadır. Özellikle demiryolu ve liman yatırımları ile çok modlu taşımacılığın gelişmesi, transit işlevi güçlendirmiştir.

Hürmüz'ün uzun süre kapalı kalması halinde bu eğilim daha stratejik hale gelecektir. Çünkü böyle bir durumda küresel taşımacılıkta mesele sadece maliyet artışı değil, güzergâh güvenliği ve ikame koridor bulma zorunluluğu olacaktır. Reuter'a (2026, March 10) göre mevcut kriz zaten petrol arzını ciddi biçimde bozmuş, sevkiyat akışlarını sekteye uğratmış ve enerji piyasalarını olağanüstü hassas hale getirmiştir. IEA da krizin sürdürülebilir çözümünün Hürmüz'ün yeniden açılmasına bağlı olduğunu vurgulamaktadır.

Böyle bir tabloda Türkiye'nin transit rolü üç nedenle güçlenebilir. Birincisi, denizyolundaki risk artışı kara ve demiryolu tabanlı hatları görece daha cazip hale getirir. İkincisi, Türkiye'nin Avrupa pazarına yakınlığı yük sahiplerine zaman avantajı sağlar. Üçüncüsü, kriz ortamında şirketler "mutlak en düşük maliyet" yerine "daha güvenilir ve daha öngörülebilir rota" tercihine kayar. Orta Koridor'un daha kısa ve daha hızlı bir alternatif olarak tanımlanması da bunu desteklemektedir.

Ancak, bu artış otomatik olmayacaktır. Hürmüz kaynaklı uzun süreli kapanma, Türkiye üzerinde ek enerji maliyeti, ekipman baskısı, liman yoğunluğu, demiryolu kapasite ihtiyacı ve gümrük işlem yükü yaratacaktır. Dolayısıyla transit ülke olmak sadece fırsat değil, aynı zamanda yüksek uyum kapasitesi, hızlı karar alma ve altyapı eşgüdümü gerektiren bir konumdur.

Bu çerçevede Şekil 5'teki transit hacim artışı, sadece geçmişin bir eğilimi olarak değil; Hürmüz'ün uzun süre kapalı kalması halinde daha da hızlanabilecek bir yapısal dönüşüm ihtimali olarak okunmalıdır. Türkiye liman, demiryolu, gümrük ve depolama kapasitesini aynı anda geliştirebilirse, bu kriz dönemini transit ticarette daha kalıcı bir avantaj alanına dönüştürebilir.

Küresel Ticaret Rotaları

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

Tablo 7. Küresel ticaret rotaları ve risk seviyeleri

Rota	Açıklama	Risk Seviyesi
Hürmüz Boğazı	Küresel petrol ve LNG akışının kritik geçiş noktası	Çok Yüksek
Süveyş / Kızıldeniz	Avrupa-Asya deniz ticaretinin ana hattı	Yüksek
Cape Route (Afrika)	Alternatif uzun rota, yüksek maliyet	Orta
Kuzey Koridor	Jeopolitik riskler nedeniyle sınırlı kullanım	Orta-Yüksek
Orta Koridor (Türkiye)	Alternatif kara-demiryolu hattı	Düşük-Orta

Kaynak: EIA, IEA, Reuters verileri ve literatür kullanılarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Hürmüz Boğazı, enerji taşımacılığı açısından dünyanın en kritik dar geçitlerinden biridir. EIA verilerine göre bu boğazdan geçen akımlar, küresel deniz yoluyla taşınan petrol ticaretinin dörtte birinden fazlasını; IEA verilerine göre ise küresel LNG ticaretinin yaklaşık beşte birini oluşturmaktadır. Reuters (2026, March 2) verileri, mevcut savaş koşullarında bu güzergâhın yalnızca "yüksek riskli" bir hat olmaktan çıkarak küresel arz üzerinde doğrudan etkili bir darboğaza dönüştüğünü göstermektedir.

Hürmüz Boğazı'nın uzun süreli kapanması, Süveyş ve Kızıldeniz bağlantılı hatlar üzerinde ek baskı yaratacaktır. Körfez çıkışlı enerji ve ticaret akımlarındaki kesintiler, küresel navlun sisteminde ikincil darboğazlara yol açarak alternatif rotaların önemini artırmaktadır. Bu çerçevede Afrika'nın güneyinden geçen Cape Route daha güvenli ancak daha maliyetli bir seçenek olarak öne çıkarken, Kuzey Koridor mevcut jeopolitik riskler nedeniyle sınırlı bir alternatif olmaya devam etmektedir.

Bu koşullar altında Türkiye merkezli Orta Koridor'un stratejik önemi artmaktadır. Söz konusu koridor yalnızca fiziksel bir geçiş hattı değil; aynı zamanda siyasi öngörülebilirlik, Avrupa pazarına erişim ve çok modlu taşımacılık kapasitesi sunan bir lojistik alternatif olarak değerlendirilmektedir. Hürmüz kaynaklı aksaklıkların devam etmesi durumunda Türkiye'nin bu koridordaki rolü, transit gelir artışının ötesinde depolama, aktarma ve bölgesel dağıtım hizmetleri açısından daha yüksek katma değer üretme potansiyeli taşımaktadır.

Mart 2026 itibarıyla İran, İsrail ve ABD arasındaki gerilimin Hürmüz Boğazı çevresinde yarattığı kriz, Türkiye lojistik sektörü üzerinde hem maliyet artırıcı hem de fırsat yaratıcı etkiler üretmektedir. Artan enerji fiyatları, sigorta ve güvenlik giderleri ile teslim sürelerindeki belirsizlikler sektör üzerinde önemli bir baskı oluştururken; ticaret rotalarının yeniden şekillenmesi Türkiye'nin alternatif lojistik merkez ve transit koridor olarak önemini artırmaktadır. Bu dönüşüm, yalnızca teorik bir olasılık değil, güncel verilerle desteklenen fiilî bir süreç olarak değerlendirilmektedir.

Bu çerçevede Türkiye açısından temel mesele, yalnızca kısa vadeli riskleri yönetmek değil; aynı zamanda yeniden şekillenen küresel ticaret yapısı içinde kalıcı bir lojistik avantaj elde edebilmektir. Bu hedef doğrultusunda liman kapasitesi, demiryolu bağlantıları, gümrük süreçleri, enerji maliyeti yönetimi ve lojistikte dijitalleşme alanlarında eş zamanlı iyileştirmeler kritik önem taşımaktadır.

Tartışma

Araştırmanın nicel analiz bulguları, jeopolitik risklerin küresel lojistik maliyetleri üzerinde anlamlı ve pozitif bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Regresyon sonuçlarına göre jeopolitik risk endeksi ile navlun maliyetleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunmakta olup, bu ilişki son dönemde petrol fiyatlarında gözlenen artışlar ve deniz taşımacılığındaki aksaklıklarla

ampirik olarak desteklenmektedir. Ayrıca enerji fiyatlarının lojistik maliyetler üzerindeki etkisi de gözlemlenmekle birlikte, bu etkinin jeopolitik risklerle birlikte şekillendiği anlaşılmaktadır. Bu bulgular, lojistik maliyetlerin yalnızca piyasa dinamiklerinden değil, aynı zamanda jeopolitik gelişmelerden de güçlü biçimde etkilendiğini ortaya koymaktadır.

Nicel analiz sonuçları, Ortadoğu'da son dönemde yoğunlaşan İran–İsrail–ABD gerilimi sırasında gözlemlenen enerji fiyatı dalgalanmaları ve ticaret rotalarındaki değişimlerle de tutarlıdır. Özellikle Hürmüz Boğazı ve Süveyş Kanalı gibi kritik geçiş noktalarındaki güvenlik riskleri, deniz taşımacılığı maliyetlerini artırmakta ve lojistik firmalarını alternatif güzergâhlara yönlendirmektedir. Bu durum, küresel lojistik ağlarının kriz dönemlerinde yeniden yapılandığını göstermektedir.

Çalışmanın bulguları, söz konusu jeopolitik gerilimin küresel lojistik sistemi üzerinde çok boyutlu etkiler yarattığını ortaya koymaktadır. Petrol fiyatlarındaki yükseliş, Hürmüz Boğazı'nda yaşanan aksaklıklar ve deniz taşımacılığına ilişkin artan sigorta maliyetleri, ticaret akışlarının yeniden yönlenmesine neden olmaktadır. Nitekim bazı büyük denizcilik şirketlerinin Süveyş hattından uzaklaşarak alternatif rotalara yönelmesi, bu dönüşümün somut bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.

Hipotez test sonuçları literatürle büyük ölçüde uyumludur. H1 hipotezinin desteklenmesi, jeopolitik riskler ile lojistik maliyetler arasındaki pozitif ilişkiyi ortaya koyan çalışmalarla örtüşmektedir. H2 hipotezinin kabul edilmesi ise jeopolitik krizlerin yalnızca maliyetleri artırmakla kalmayıp aynı zamanda ticaret rotalarının yeniden yapılandırılmasına yol açtığını göstermektedir. Bu bağlamda tedarik zinciri dayanıklılığı yaklaşımı, kriz dönemlerinde firmaların alternatif lojistik ağlara yöneldiğini açıklayan önemli bir çerçeve sunmaktadır.

H3 ve H4 hipotezlerine ilişkin bulgular, Ortadoğu'daki jeopolitik gerilimlerin Türkiye lojistik sektörü üzerinde hem maliyet artırıcı hem de fırsat yaratıcı etkiler ürettiğini göstermektedir. Artan enerji ve sigorta maliyetleri sektörde baskı oluştururken, ticaret rotalarının yeniden şekillenmesi Türkiye'nin alternatif lojistik merkez ve transit koridor olarak önemini artırmaktadır. Bu durum, Türkiye'nin coğrafi konumu ve çok modlu taşımacılık kapasitesi ile uyumlu bir sonuçtur. Ancak bu potansiyelin kalıcı bir avantaja dönüşebilmesi, altyapı ve operasyonel kapasitenin geliştirilmesine bağlıdır.

H5 hipotezi kapsamında elde edilen bulgular, enerji fiyatları ile lojistik maliyetleri arasında pozitif bir ilişki olduğunu doğrulamakta; ancak bu ilişkinin jeopolitik risklere kıyasla daha sınırlı bir etki düzeyine sahip olduğunu göstermektedir. Enerji fiyatlarındaki artışlar taşımacılık maliyetlerini doğrudan etkileyerek küresel ticaret sisteminde maliyet baskısı yaratmaktadır.

Genel olarak bulgular, jeopolitik risklerin lojistik sistem üzerindeki etkisinin doğrusal ve tek yönlü olmadığını ortaya koymaktadır. Savaşın uzaması halinde bu etkilerin kısa vadeli fiyat dalgalanmalarının ötesine geçerek küresel lojistik ağlarda daha kalıcı bir yeniden yapılanma süreci yaratması beklenmektedir. Bu süreçte artan maliyetler ve rota değişimleri, firmaların tedarik zincirlerini daha dayanıklı ve alternatif koridorlar etrafında yeniden yapılandırmasına yol açabilir.

Türkiye açısından bu dönüşüm, hem risk hem de stratejik fırsat barındırmaktadır. Geleneksel deniz rotalarındaki kırılganlığın artması Türkiye'nin transit merkez olarak önemini artırırken, enerji ve operasyon maliyetlerindeki yükseliş sektör üzerinde baskı oluşturmaktadır. Bu nedenle Türkiye'nin küresel lojistik sistemde kalıcı bir avantaj elde edebilmesi, liman kapasitesi, demiryolu bağlantıları, gümrük süreçleri ve dijital lojistik altyapısının eş zamanlı olarak geliştirilmesine bağlıdır.

Sonuç olarak, İran–İsrail–ABD gerilimi küresel lojistik sistemde maliyet artışı ve ticaret rotalarının yeniden yönlendirilmesi gibi eş zamanlı etkiler yaratmaktadır. Türkiye açısından temel mesele, bu süreçten yalnızca etkilenmek değil, aynı zamanda değişen ticaret coğrafyasında sürdürülebilir bir lojistik avantaj oluşturmaktır. Bu çalışma, tarihsel veri analizi ile güncel gelişmeleri birlikte ele alarak literatüre dinamik ve güncel bir katkı sunmaktadır.

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

Sonuç ve Politika Önerileri

Bu araştırma, Ortadoğu'da son dönemde yoğunlaşan jeopolitik gerilimlerin küresel lojistik sistemi ve Türkiye lojistik sektörü üzerindeki etkilerini analiz etmeyi amaçlamıştır. Çalışma kapsamında jeopolitik risklerin enerji fiyatları, lojistik maliyetleri ve Türkiye'nin transit ticaret rolü üzerindeki etkileri ekonometrik yöntemlerle incelenmiştir. Elde edilen bulgular, jeopolitik risklerin küresel lojistik sistem ile istatistiksel olarak anlamlı ilişkiler içerisinde olduğunu ve bu etkinin hem kısa vadeli dalgalanmalar hem de yapısal dönüşümler şeklinde ortaya çıkabileceğini göstermektedir.

Regresyon analiz sonuçları, jeopolitik risklerin lojistik maliyetler üzerinde pozitif ve istatistiksel olarak anlamlı bir etkiye sahip olduğunu ortaya koymaktadır. Buna karşılık petrol fiyatlarının lojistik maliyetler üzerindeki etkisinin daha sınırlı ve dönemsel olduğu izlenmektedir. Bu sonuç, lojistik maliyetlerin sadece enerji fiyatlarına bağlı olmadığını, aynı zamanda jeopolitik belirsizlikler, güvenlik riskleri ve tedarik zinciri koşulları tarafından birlikte şekillendiğini göstermektedir.

Çalışmanın önemli bulgularından biri, jeopolitik risklerin küresel ticaret ağları üzerinde yeniden yönlendirme etkisi yaratabilmesidir. Ancak bu etkinin tek yönlü olmadığı, bazı durumlarda ticaret hacminde daralma ve küresel ekonomik faaliyetlerde yavaşlama ile de sonuçlanabileceği dikkate alınmalıdır. Bu tablo, literatürde yer alan "yeniden yönlendirme" ve "ticaret daralması" yaklaşımlarının birlikte değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

Türkiye açısından elde edilen bulgular çift yönlü bir etkiye işaret etmektedir. Bir yandan artan jeopolitik belirsizlikler ve enerji maliyetleri lojistik sektör üzerinde maliyet baskısı oluştururken, diğer yandan ticaret rotalarının kısmen yeniden yönlenmesi Türkiye'nin transit ticaret rolünü güçlendirebilmektedir. Ancak bu etkinin orta düzeyde olduğu ve doğrusal bir yapı sergilemediği izlenmektedir. Bu tablo, Türkiye'nin alternatif lojistik merkez olma potansiyelinin otomatik olmadığını ve yapısal faktörlere bağlı olduğunu göstermektedir.

Bu çerçevede Türkiye için aşağıdaki politika önerileri öne çıkmaktadır:

1. *Lojistik altyapının güçlendirilmesi:* Türkiye'nin küresel ticaret ağlarında daha etkin bir rol üstlenebilmesi için liman kapasitesinin artırılması, demiryolu bağlantılarının güçlendirilmesi ve çok modlu taşımacılık sistemlerinin yaygınlaştırılması gerekmektedir. Altyapı yatırımları, jeopolitik fırsatların kalıcı avantaja dönüşmesi açısından kritik öneme sahiptir.

2. *Orta Koridor'un stratejik olarak geliştirilmesi*: Jeopolitik risklerin yoğunlaştığı dönemlerde alternatif ticaret koridorlarının önemi artmaktadır. Orta Koridor'un etkinliğinin artırılması, Türkiye'nin bölgesel lojistik rolünü güçlendirebilir. Ancak bu süreç, uluslararası iş birlikleri ve kurumsal koordinasyon gerektirmektedir.

3. *Enerji maliyetlerinin yönetilmesi:* Lojistik sektöründe enerji maliyetleri önemli bir gider kalemidir. Analiz sonuçları bu etkinin sınırlı ancak önemli olduğunu göstermektedir. Dolayısıyla enerji verimliliği, alternatif enerji kaynakları ve maliyet yönetimi stratejileri sektörün dayanıklılığını artıracaktır.

4. *Lojistik dijitalleşme ve veri odaklı yönetim:* Küresel lojistik sistemde rekabet avantajı sağlamak için dijitalleşme kritik bir rol oynamaktadır. Veri tabanlı karar alma süreçleri ve akıllı lojistik sistemleri, kriz dönemlerinde esneklik ve hız sağlayarak sistemin dayanıklılığını artırabilir.

5. *Risk yönetimi ve tedarik zinciri dayanıklılığı:* Jeopolitik risklerin arttığı bir ortamda lojistik sistemlerin dayanıklılığı büyük önem taşımaktadır. Türkiye'nin alternatif tedarik ve taşıma ağlarını geliştirmesi, risk yönetimi kapasitesini artırması gerekmektedir.

6. *Bölgesel ve uluslararası lojistik iş birliklerinin artırılması:* Türkiye'nin Avrupa, Orta Asya ve Ortadoğu ile lojistik iş birliklerini güçlendirmesi, ticaret koridorlarının etkinliğini artıracaktır. Bu çerçevede uluslararası koordinasyon ve entegrasyon süreçleri önem kazanmaktadır.

Sonuç olarak bu araştırma, jeopolitik risklerin küresel lojistik sistemi üzerindeki etkilerinin çok boyutlu ve bağlama duyarlı olduğunu göstermektedir. Jeopolitik riskler sadece maliyet artışına

yol açan bir tehdit değildir; bazı durumlarda ticaret rotalarını yeniden şekillendirerek yeni lojistik fırsatlar da yaratabilmektedir.

Türkiye açısından bu süreç hem fırsat hem de risk içeren bir dönüşüm alanı sunmaktadır. Türkiye'nin stratejik konumu önemli bir avantaj sağlamakla birlikte, bu avantajın sürdürülebilir bir rekabet gücüne dönüşebilmesi altyapı, kurumsal kapasite ve lojistik entegrasyon gibi yapısal faktörlere bağlıdır.

Bu nedenle Türkiye'nin temel stratejik hedefi, sadece mevcut jeopolitik gelişmelere uyum sağlamak değil; değişen küresel ticaret yapısında esnek, dayanıklı ve entegre bir lojistik merkez haline gelmektir.

Etik Beyan:

Bu çalışmanın hazırlanmasında çeviri, düzenleme ve biçimlendirme gibi teknik amaçlarla yapay zekâ araçlarından yararlanılmıştır. Çalışmanın kavramsallaştırılması, geliştirilmesi ve yazımı tamamen yazarlara aittir.

KAYNAKÇA

1. Akıncı, Ö. S., & Taşkın, E. (2024). Türkiye'nin Küresel Rekabet Gücünün Artırılması: Lojistik Altyapı ve Sürdürülebilir Ticarete Odaklanmak. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, *13*(5), 2079-2102.
2. Al-Amin, M., Tahir, M., Talukder, A., Al Mamun, A., Hossain, T., & Sultana, N. (2025). Unraveling Global Threads: Pandemic, Geopolitical Conflict, and Resilience in Fashion and Textile Supply Chain. Ekonomi İşletme ve Yönetim Dergisi, 9(1), 158-222.
3. Baltic Exchange. (2025). Baltic Dry Index (BDI). Retrieved from https://www.balticexchange.com
4. Bardakçı, E. (2025). Küresel Tedarik Zincirlerinin Yeniden Şekillenmesinde Ticari Diplomasi ve Türkiye'nin Çok Kutuplu Dünyadaki Rolü. Uluslararası Ticaret ve Lojistik Alanında Modern Çalışmalar, 83.
5. Çevik, V. A. (2025). Koridor savaşları çağında kalkınma yolu: fırsatlar ve zorluklar. Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 16(1), 249-267.
6. Dani Rodrik. (2011). The globalization paradox: Democracy and the future of the world economy. W. W. Norton & Company.
7. Dario Caldara, & Matteo Iacoviello. (2018). Measuring geopolitical risk. American Economic Review, 108(4–5), 1194–1225.
8. Dario Caldara, & Matteo Iacoviello. (2022). Geopolitical risk (GPR) index. Retrieved from https://www.matteoiacoviello.com/gpr.htm
9. Demir, E., Doğan, Ü., & Armutlu, A. (2024). Tarihsel gelişimi sürecinde lojistik ve türkiye'nin lojistik sektöründeki konumu üzerine bir inceleme. International QMX Journal, 3(2), 710-720
10. İncekara, R., & İncekara, B. (2024). Effects of economic and geopolitical risks on the supply chain: An econometric analysis. Journal of Management Marketing and Logistics, 11(2), 131-141.
11. International Energy Agency. (2025). Oil market data and statistics. Retrieved from https://www.iea.org
12. İpek, S. (2025). Türkiye'nin Orta Asya'da Türk İşbirliğinin Sağlanması Stratejisi ve Orta Koridor Girişimi. Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi, 8(3), 833-845.

13. Ivan Ivanov, & Alexandre Dolgui. (2020). Viability of intertwined supply networks: Extending the supply chain resilience angles. International Journal of Production Research, 58(10), 2904–2915.
14. Ivan Ivanov. (2021). Supply chain viability and the COVID-19 pandemic: A conceptual and formal generalisation of four major adaptation strategies. International Journal of Production Research, 59(12), 3535–3552.
15. Kapçak, S. (2025). Lojistik sektörü ve ekonomik büyüme ilişkisi: Türkiye için bir değerlendirme. İçinde Doç.Dr. Şahin KARABULUT (Ed.), *Makro İktisat Değerlendirmeleri* (ss. 44–61). Yaz Yayınları.
16. Liu, X. (2026). Geopolitical Legitimacy and Global Sourcing Amid Selective De-globalization: An Empirical Analysis of US MNEs' Sourcing Adjustments in China (2019–2023) (Doctoral dissertation, Open Access Te Herenga Waka-Victoria University of Wellington).
17. López, C., Morales-Contreras, M. F., Langella, I. M., & Alonso-Monge, J. (2025). Modeling supply chain disruptions due to geopolitical Reasons: A systematic literature review. Transportation Research Part E: Logistics and Transportation Review, 202, 104290.
18. Martin Christopher and Helen Peck, Building the resilient supply chain. International Journal of Logistics Management, Vol. 15, No. 2, pp1-13, 2004
19. Martin Christopher, & Helen Peck. (2004). Building the resilient supply chain. The International Journal of Logistics Management, 15(2), 1–14.
20. Mordor Intelligence (2026). https://www.mordorintelligence.com/industry-reports/turkey-freight-and-logistics-market
21. Nicholas Bloom. (2009). The impact of uncertainty shocks. Econometrica, 77(3), 623–685.
22. Özdamar, B. (2026). Küresel Tedarik Zincirlerinin Yeniden Yapilanmasinda Türkiye'nin Lojistik Konumu: Polonya İle Karşılaştırmalı Bir Değerlendirme. International Review of Economics and Management, 13(2), 1-25.
23. Reuters. (2026, March 10). Energy markets on edge as geopolitical tensions escalate in Middle East. https://www.reuters.com/markets/energy/market-volatility-middle-east
24. Reuters. (2026, March 12). Oil prices surge as Middle East conflict disrupts energy supply. https://www.reuters.com/markets/commodities/oil-prices-middle-east-conflict
25. Reuters. (2026, March 15). *Airlines suspend flights in Middle East amid escalating conflict*. https://www.reuters.com/world/middle-east/airlines-suspend-flights
26. Reuters. (2026, March 18). *Shipping disruptions intensify in Strait of Hormuz amid rising tensions*. https://www.reuters.com/world/middle-east/hormuz-shipping-disruptions
27. Reuters. (2026, March 2). Global oil and gas shipping costs surge as Iran conflict disrupts Hormuz. https://www.reuters.com/world/middle-east/middle-east-oil-shipping-costs-surge-all-time-high-us-iran-conflict-intensifies-2026-03-02
28. Reuters. (2026, March 20). *Major shipping firms reroute vessels due to Red Sea and Middle East risks*. https://www.reuters.com/business/shipping-rerouting-middle-east
29. Richard Baldwin. (2016). The great convergence: Information technology and the new globalization. Harvard University Press.
30. Scott R. Baker, Nicholas Bloom, & Steven J. Davis. (2016). Measuring economic policy uncertainty. The Quarterly Journal of Economics, 131(4), 1593–1636.

31. Sheffi, Y. (2005). Preparing for the big one [supply chain management]. Manufacturing Engineer, 84(5), 12-15.
32. Su, C. W., Dong, R., & Qin, M. (2025). Do geopolitical risks impede the global supply chain?. Finance Research Letters, 85, 107811.,
33. Strange, S. (1996). The retreat of the state: The diffusion of power in the world economy. Cambridge university press.
34. Taşkın, E., & Akıncı, Ö. S. (2024). Orta Koridorun Tedarik Zinciri Güvenliği Açısından Değerlendirilmesi ve Türkiye'nin Rolü. Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi, 26(47), 1128-1144.
35. Technavio (2026). https://www.technavio.com/report/turkey-freight-and-logistics-market-analysis
36. Türkiye İstatistik Kurumu. (2025). Dış ticaret ve taşımacılık istatistikleri. https://www.tuik.gov.tr
37. U.S. Energy Information Administration. (2025). Petroleum and other liquids data. Retrieved from https://www.eia.gov
38. Yossi Sheffi. (2005). The resilient enterprise: Overcoming vulnerability for competitive advantage. MIT Press.
39. Zhu, M., Miao, S., Lam, H. K., Liang, C., & Yeung, A. C. (2025). Navigating through geopolitical risk: the role of supply chain concentration. International Journal of Operations & Production Management, 45(5), 1032-1065.

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

(2)

Prof. Dr. Seher UÇKUN[2]; Prof. Dr. C. Gazi UÇKUN[3]

YÖNETİMDE KASSANDRA SENDROMU

KASSANDRA SYNDROME IN MANAGEMENT

ÖZ

Kassandra sendromu, organizasyonlarda teknik, etik veya stratejik açıdan önemli olan uyarıların; hiyerarşi, kültür, teşvik yapıları ve bilişsel önyargılar sebebiyle göz ardı edilmesi, geciktirilmesi veya "makul risk" olarak normalleştirilmesi neticesinde eylemsizliğin yerleşik hale gelmesidir.

Bu araştırma, Kassandra sendromunu yönetim literatüründe dağınık bir şekilde ele alınan üç ana bileşeni bir araya getirerek inceler; birincisi zayıf sinyallerin ve stratejik belirsizliklerin yönetimi, ikincisi örgütsel sessizlik, çalışan sesi ve psikolojik güvenlik konuları, üçüncüsü ise grup kararı süreçleri, kötü haber iletme isteksizliği ve yüksek güvenilirlik organizasyonları konularını kapsar. Sendromun "sinyalin algılanması ve yorumlanması," "sinyalin örgüt içinde taşınması ve yükseltilmesi" ve "sinyalin karar verme süreçlerine ve kaynak dağıtımına dönüşmesi" aşamalarında oluştuğu değerlendirilmektedir. Sonuç olarak, organizasyonlarda Kassandra sendromunun etkilerini en aza indirmek için psikolojik güvenlik uygulamaları, iletişim süreci (kanal, geri bildirim, koruma), yapılandırılmış alternatif görüşler, erken uyarı sistemleri, uzmanlara saygı ve teşvik eşleştirmesi gibi uygulanabilir çözüm önerileri sunulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kassandra sendromu, örgütsel sessizlik, çalışan sesi.

ABSTRACT

Cassandra syndrome is the phenomenon in which organizations become inactive due to the disregard, delay, or normalization of warnings—whether technical, ethical, or cohesive—as "reasonable risk," stemming from cultural, support system, and terrorist patterns.

This research examines Cassandra syndrome by bringing together three main components that are scattered across the management literature: firstly, managing weak opening and re-establishment processes, decoupling, employee voice, and psychological safety solutions; and secondly, group reporting, bad news delivery, and graduate organizations. The syndrome is classified into "signal perception and interpretation," "signal storage and amplification within the organization," and "signal transformation into decision-making components and dissemination of the source." Ultimately, this research offers viable solutions to minimize the presence of Cassandra syndrome in organizations, including psychological safety practices, communication processes (channeling, feedback, protection), alternative perspectives, early warning systems, patient respect, and incentive therapy.

Keywords: *assandra syndrome, organizational silence, employee voice.*

[2] **Kocaeli Üniversitesi, Ali Rıza Veziroğlu MYO, uckun@kocaeli.edu.tr, ORCİD ID:0000-0002-7840-2363**
[3] **Kocaeli Üniversitesi, Hereke Ö.İ.Uzunyol MYO, gazi.uckun@kocaeli.edu.tr, ORCİD ID:0000-0002-0169-5401**

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

1.GİRİŞ

Yönetim uygulamalarında, yüksek maliyetli hatalardan bazıları bilgi yetersizliğinden değil; eldeki bilginin kurum içinde mevcut olmasına rağmen yeterince dikkate alınmamasından doğar. Alan çalışanları, mühendisler, uyum ve risk takımları ya da müşteriyle doğrudan iletişimde bulunan birimlerin taşıdığı erken uyarı sinyalleri üst düzey yöneticilerin karar alma süreçlerine girmediğinde; kurum aslında fark edebileceği tehlikeleri oldukça geç anlayabilir. Bu durum yalnızca güvenlik ve kalite tehditleri için geçerli değildir. Stratejik değişimler, teknoloji atılımları ve itibar sorunlarında da "erken uyarıların" göz ardı edilmesi sıkça rastlanan bir durumdur.

Stratejik yönetim alanında zayıf sinyaller kavramı, sürprizleri kontrol altına almak adına “kesin delil” beklemek yerine, erken dönem göstergelerini değerlendiren süreçlerin oluşturulmasını tavsiye eder (Ansoff, 1975). Ancak, organizasyonlarda erken hareket etmenin çoğu zaman bir dezavantaj olduğu görülmektedir: Erken uyarılar, belirsizlik oranı yüksek olduğu için “abartı” şeklinde nitelendirilebilir; karar vericilerin mevcut stratejileriyle uyumsuz olduğu için rahatsızlık yaratabilir; maliyet ve zaman baskısı altında “şu an için erteleyelim” düşüncesiyle etkisiz hale gelebilir.

Bu çerçevede Kassandra sendromu, yönetim literatüründe ayrı ayrı ele alınan birçok kavramı tek bir sorun etrafında toplamak için faydalı bir çatı metaforu olarak değerlendirilebilir. Bu metaforun yönetim açısından anlamı, uyarının geçerliliği ile örgüt içinde kabul edilmesi arasındaki bağımsızlıktır: Uyarı teknik açıdan doğru olabilir; ancak sosyal, politik ve kültürel faktörler nedeniyle etkileyici olmayabilir. Bu çalışma, Kassandra sendromunu bireysel “trajedi” perspektifinden çıkararak, onu örgütsel süreç ve tasarım meselesi olarak incelemektedir.

Çalışmanın amacı üç ana başlıktan oluşmaktadır. İlk olarak, “duyulmayan uyarı” sorununu yalnızca bireysel cesaret veya iletişim yeteneği ile açıklamayan, çok katmanlı (birey–grup–örgüt) bir yaklaşım sunmaktır. İkinci olarak, uyarının örgüt içerisinde nasıl “azaldığını” ve karar alma süreçlerinden nasıl çıkıp gittiğini açıklayan bir süreç modelini detaylandırmaktır. Son olarak, yöneticilerin doğrudan kullanabileceği somut yöntemler (sesini duyur politikası, karşıt görüş alma uygulamaları, erken uyarı panoları, durdurma yetkisi gibi) geliştirmektir.

2. Kavramsal Çerçeve ve Literatür

Kassandra sendromu, özellikle kuruluşlar içinde uyarı işaretlerinin mevcut olmasına rağmen birincisi karar alıcılara ulaşamaması, ikincisi ulaştığında önemsiz görülmesi veya sıradan bir duruma indirilmesi ve üçüncüsü bir eyleme dönüşmeden kalması gibi üç aşamalı bir başarısızlık durumunu tanımlar. Burada önemli olan nokta şudur: kuruluş bilgiye sahip değildir demek doğru değil; fakat bu bilgi, karar verme ve kaynak tahsisi sürecine dönüşmez. Bu durumda sendrom, “bilgi mevcut ama karar alınamıyor” durumunu açıklamak için faydalıdır.

Uyarılar genellikle teknik (güvenlik/kalite/operasyon), etik-uyum (suistimal/yolsuzluk/mevzuata aykırılık) veya stratejik (pazar/teknoloji/müşteri davranışı) kategorilerinde yer alır. Bu uyarı türlerinin ortak noktası, kısa dönemde maliyet veya sıkıntı oluşturması; uzun vadede ise büyük kayıpların önüne geçme olanağı sunmasıdır. Yönetim açısından ana gerilim, kısa dönem performans baskısı ile uzun dönem risk azaltma arasında bir denge kurmaktır.

Örgütsel sessizlik üzerine yapılan araştırmalar, Kassandra sendromunun “uyarı neden ifade edilmiyor? ” sorusuna cevaplar sunar. Örgütsel sessizlik, çalışanların organizasyondaki sorunlara dair duygu ve düşüncelerini düzenli bir şekilde gizlemesi ve bunun değişim ile gelişimi engellemesi olarak tanımlanmaktadır. Sessizlik, yalnızca

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

bireysel utanma hali değil; aynı zamanda yönetsel inançlar, organizasyonel yapı ve politikalar aracılığıyla oluşturulan toplu bir ortamdır. Bu ortamda çalışanlar, "konuşmak tehlikeli" ya da "konuşmanın bir yararı yok" gibi ortak bir anlayış geliştirebilir (Morrison ve Milliken, 2000).

Çalışanların gündeme getirmekten kaçındığı sorunların yalnızca teknik meselelerle sınırlı olmadığı; yönetim süreçleri, adalet, etik ve performans gibi konularda da sessizliklerin yaşandığı belirtilmektedir. Bu durum, Kassandra sendromunun yalnızca "teknik uyarı" ile kısıtlı olmadığını, yönetim ve etik uyarılarının da benzer şekilde yok sayılabileceğini düşündürmektedir (Milliken vd. ,2003).

Çalışan sesi, iyileştirme, dönüşüm ve riskin azaltılması amacıyla düşüncelerin ve kaygıların paylaşılmasıdır. Yapılan araştırmalar, liderlik davranışlarının çalışan sesini büyük ölçüde etkilediğini; "kapılar her zaman açık" ifadesinin gerçek bir açıklık sunduğunu göstermediğini ortaya koymaktadır. Ayrıca, ses literatürü ses iletiminin yalnızca bireysel özelliklerden değil, aynı zamanda güvenlik, adalet algısı ve lider ile çalışan arasındaki etkileşim gibi faktörlerden de etkilendiğini vurgulamaktadır (Detert ve Burris, 2007).

Ses davranışının "destek sağlama" gibi ek rol davranışlarından farklı bir niteliğe sahip olduğu ve organizasyon için önemli bir öğrenme mekanizması oluşturduğuna dair bir tartışma bulunmaktadır. Bu, Kassandra sendromu açısından dikkat çekici bir husustur: uyarının ifade edilmesi, örgütsel öğrenmenin temel malzemesidir; ancak bu malzeme karar alma sürecinde değerlendirilmezse sendromun etkisi devam eder (Van Dyne ve LePine, 1998).

Psikolojik güvenlik, takım üyelerinin hata yapma ya da eleştirilme kaygısı taşımadan ifadede bulunabilmesi ve bu durumun öğrenme davranışlarını geliştirmesi şeklinde tanımlanır. Psikolojik güvenlik, Kassandra sendromu kapsamında iki önemli eşik üzerinde etkili olur: "ifade edilebilirlik" ve "değerlendirilme". Psikolojik güvenlik düzeyi düşükse, uyarılar kişisel bir tehdit olarak algılanır; bu düzey yüksekse, uyarılar "işin gereği" olarak görülür (Edmondson, 1999). Grup düşüncesi, grup üyelerinin uyumunu aşırı bir şekilde ön plana çıkardığı için alternatif düşünme yetilerini azalttığı ve riskli karar alma kalıplarını artırdığı şekilde ele alınmaktadır. Bu tür durumlarda, uyarılar içeriklerinden bağımsız olarak "uyumu bozan" davranışlar olarak algılanabilir; uyarının doğruluğundan önce sosyal maliyet tartışılmaya başlar. Bu nedenle, Kassandra sendromunun üstesinden gelmek yalnızca "konuşma" teşvikleri ile mümkün değildir; "dinleme" ve "eleştirel değerlendirme" sistemlerinin de geliştirilmesi gerekir (Janis, 1982). Kötü bir haberi iletmenin sosyal yükü, bireylerin bu gibi durumlarda haberi vermekten kaçınmasına, geciktirmesine ya da mesajı hafifletmesine yol açabileceğini göstermektedir. Kurumlarda bu durum, özellikle orta düzey yöneticilerin "kötü haberi taşıyan" olmaktan kaynaklanan kariyer kaygıları nedeniyle ortaya çıkabilir. Uyarılar, farklı seviyelere iletilirken önemlerini kaybeder; üst yönetime ulaştıklarında ise karar alınmasını daha da zor hale getirir (Tesser, vd.,1972).

Zayıf sinyaller belirsizlik taşıdıkları ve dağınık bir yapıya sahip oldukları için kolayca göz ardı edilebilirler. Zayıf sinyalleri toplamak, yorumlamak ve tepki vermek konusundaki yetenek, stratejik sürprizlerin yönetimi açısından oldukça önemlidir. Öte yandan, normalleşme eğilimi, risk sinyallerini göz ardı etmeyi ve "her şey yolunda gider" ön kabulüne bağlı kalmayı kolaylaştırır. Bu iki durum bir araya geldiğinde, örgüt erken uyarıları "gürültü" olarak değerlendirebilir; riskin sıradanlaşması Kassandra sendromunu güçlendirir (Ansoff, 1975).

Yüksek güvenilirlikteki organizasyonlarda beklenmedik durumları başarılı bir şekilde yönetebilmek için bazı organizasyonel ilkelerin etkili olduğu iddia edilmektedir; bunlar arasında "uzmanlığa saygı" önemli bir yere sahiptir. "Uzmanlığa saygı", Kassandra sendromunun hiyerarşiden kaynaklanan körlüğünü azaltan kritik bir normdur: karar verme sürecinde unvan değil, konuyla ilgili en yetkin kişi belirleyici olur (Weick ve Sutcliffe, 2007).

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

Sessizliğin tek tip olmadığı; kabullenici, savunmacı ve prososyal olmak üzere üç farklı motivasyonla ortaya çıkabileceği üzerinde durulmaktadır. Bu ayrım, Kassandra sendromunun bazen korku, diğer zamanlarda umutsuzluk ve bazen de "örgütü koruma" amaçları ile güçlenebileceğini ortaya koyar (Van Dyne, vd, 2003). Bunun yanı sıra "çıkış-ses-bağlılık" çerçevesi, uyarılar sürekli iletilmediğinde çalışanların "ses"ten "çıkış"a geçebileceğini göstermektedir. Bu durum, sendromun uzun vadeli maliyetini artırır: riskleri erken fark eden yetenekli çalışanlar sessiz kalabilir ya da kurumu terk edebilir; bu da örgütün sinyal gönderme yeteneğini azaltır (Hirschman, 1970).

İhbar, yanlış bir davranışı gözlemleyen bir örgüt üyesinin bu durumu yetkili kişi veya kurumlara bildirmesi olarak tanımlanmaktadır (Near ve Miceli, 1985). İhbarın, sosyal yarar perspektifinden de ele alındığı görülmektedir (Dozier ve Miceli, 1985). Kassandra sendromu burada iki önemli mesaj içerir: eğer örgüt içindeki iletişim kanalları iyi çalışmıyorsa, etik uyarılar dışarıya ifşa edilebilir ve kontrol edilebilecek bir gelişim fırsatı kriz durumuna dönüşebilir; ayrıca konuşan bireyi "ihanet" olarak nitelendiren kültürel yapı, sorunları içte çözmek yerine biriktirebilir (Near ve Miceli, 1985; Dozier ve Miceli, 1985).

Türkiye'deki örgütsel sessizlikle ilgili çalışmalar, bu sendromun kültürel ve kurumsal yanlarını anlamak açısından önemli bilgiler sunmaktadır. Sessizliğin, örgütsel yapılar tarafından yaratıldığı vurgulanmaktadır (Çakıcı, 2007). Çalışanların sessiz kaldıkları konular ve bu sessizliğin sebepleri (korku, yalnızlık, ilişkilerin zarar görmesi endişesi vb.) üzerine bir sınıflandırma yapıldığı görülmektedir (Çakıcı, 2008). Bu veriler, Kassandra sendromunun Türkiye'de sosyal maliyetler aracılığıyla daha kolay bir şekilde güç kazanabileceğini göstermektedir; bu nedenle, sesini duyur politikası tasarımında yalnızca bir kanal oluşturmak değil, bu kanalı sosyal açıdan güvenli ve yararlı hale getirmek oldukça önemlidir (Çakıcı, 2007; Çakıcı, 2008).

3. Kassandra Sendromu Süreci

Kassandra sendromunu üç aşamalı olarak değerlendirmek mümkündür.

Aşama 1: Sinyalin algılanması ve anlamlandırılması:
Uyarı sinyalleri genellikle "küçük sapmalar", "tekrar eden hatalar", "müşteri şikâyetlerindeki artış" ya da "etik belirsizlik" gibi zayıf göstergelerle ortaya çıkar. Bu tür zayıf sinyaller belirsizdir; bu nedenle kolaylıkla "gürültü" olarak algılanabilir. Erken uyarının değeri, tam da bu belirsizlik içinde anlam kazanır (Ansoff, 1975). Ancak normalleşme düşüncesi, özellikle başarılı dönemlerde risk algısını sıradanlaştırabilir.

Aşama 2: Sinyalin taşınması ve tırmanması:
Sinyal tespit edildiğinde, örgüt içinde doğru bir şekilde iletilmesi önemlidir. Bu aşamada psikolojik güvenlik ve sessizlik durumu oldukça belirleyicidir. Psikolojik güvenlik zayıfsa, uyarılar dile getirilemez (Edmondson, 1999). Sessiz bir ortamda çalışanlar, "konuşmak riskli" ya da "faydasız" düşüncesine kapılabilirler (Morrison and Milliken, 2000). Uyarı ifadesi karşılık bulsa bile, mesajın farklı kademelere yayılarak seyrelmesi mümkündür; bu durum ise kötü haberleri iletme isteksizliği ile bağlantılıdır (Tesser, vd.1972).

Aşama 3: Karar verme ve kaynak tahsisi:
Uyarı üst düzey yönetime ulaştığında bile, karar alınmayabilir; çünkü karar verme süreci, önceliklerin yeniden değerlendirilmesini ve kaynakların tahsis edilmesini gerektirir. Grup düşüncesinin etkin olduğu durumlarda, uyaranlar baskı altına alınabilir (Janis, 1982). Ayrıca, kısa vadeli kayıplarla uzun vadeli risklerin azaltılması arasındaki gerilim, uyarıların ertelenmesini kolaylaştırabilir. Belirsizlik altında kayıp çerçeveleri ve yanlılıklar, mevcut duruma bağlı kalmayı teşvik edebilir (Kahneman ve Tversky, 1979). Böylece, örgüt uyarıyı "bilgi" olarak işlese bile, bunu "karar" aşamasına getirmez.

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

Uyarılar başarısız oldukça çalışanlar ses çıkarma davranışından vazgeçebilir; sessizlik artar. Sessizlik arttıkça üst yönetim daha az sinyal alır; risk algısı zayıflar. Risk algısı zayıfladıkça normalleşme yanlılığı güçlenir; yeni uyarılar daha kolay reddedilir (Morrison & Milliken, 2000).

Kassandra sendromunun görünür olduğu durumlara bazı örnekler aşağıda verilmiştir. Challenger örneği (1986); teknik uyarılar, zaman baskısı ve normalleşme Challenger kazasına ilişkin hazırlanan rapor, teknik sorunlar ve karar alma süreçlerindeki sıkıntılarla ilgili geniş kapsamlı değerlendirmeler sunmaktadır. Yönetim açısından çıkarılan ders, teknik uyarıların mevcut olmasına rağmen zaman baskısı ve normalleşme içinde kaybolmasıdır. Bu durum, karmaşık sistemlerdeki küçük hataların birbirini tetikleyebileceğini belirten "normal kaza" teorisiyle örtüşmektedir (Perrow, 1984). Ayrıca, büyük kazaların genellikle tek bir hata kaynaklı değil, sistemsel eksikliklerin bir araya gelmesinden kaynaklandığı da ifade edilmektedir (Reason, 1990).

Başka bir örnek; Kodak, dijital fotoğrafçılıktaki devrimi teknik olarak anlıyor olsa da, bürokrasi ve kültürel etkenler yüzünden değişime yeterince hızlı uyum sağlayamadığı iddia edilmektedir. Bu durum, dönüşüm sürecinde Kassandra sendromunun bir yansımasıdır: iş modelinin eskiyen sinyali ortaya çıkmış; ancak kısa süreli kârlı modelin mantığı doğrultusunda geciktirilmiştir (Lucas Jr. ve Goh, 2009). Zayıf sinyaller yaklaşımı göz önünde bulundurulduğunda, dönüşüm dönemini daraltacak şekilde tam kanıt beklemek söz konusu olabilir (Ansoff, 1975).

4.Kurumunuzda Kassandra sendromu var mı?

Aşağıda yer alan işaretler bir arada bulunduğunda sendrom oluşma ihtimali artar: uyarıları sürekli olarak birkaç kişinin iletmesi; uyarıda bulunanların sosyal veya kariyer açısından olumsuz etkilerle karşılaşması; toplantılarda itirazın "ortamı bozan" bir durum olarak değerlendirilmesi; olumsuz haberlerin en son anda ortaya çıkması; benzer sorunların sürekli olarak yaşanması; risklerin sadece raporlanıp eyleme geçmemesi; sinyallerin üst yönetime kişisel ilişkiler üzerinden aktarılması; iletişim kanallarındaki yanıtların belirsiz kalması. Bu işaretler sessizlik türleri ile bir arada değerlendirilmelidir (Van Dyne, vd., 2003). Organizasyonlarda sendromun çözümlenmesi için bazı uygulanabilir öneriler verilmiştir.

1-Psikolojik güvenliğin öğrenme davranışlarını desteklediği ve ekip performansı açısından kritik olduğu vurgulanmaktadır. Toplantılarda itirazı davet eden mikro davranışlar, hatayı öğrenmeye çeviren yaklaşımlar ve yanlış alarmın cezalandırılmaması bu çerçevede önem taşır (Edmondson, 1999).

2- Açık iletişim hatları oluşturmak tek başına yeterli değildir. İletişim kanal çeşitliliği, geri dönüş döngüsü ve misilleme karşıtı korumayla birlikte ele alınması gerekir. Sessizlik ikliminin "konuşmak işe yaramıyor" algısıyla beslendiği gösterilmektedir (Çakıcı, 2008; Morrison & Milliken, 2000).

3- Uyum baskısının arttığı koşullarda karşıt görüşün kurumsal role dönüştürülmesi önerilmektedir (Janis, 1982).

4- Erken uyarı panosu ve risk kaydı oluşturulmalıdır. Zayıf sinyallerin görünür hale gelmesi için erken uyarı panosu ve risk kaydı tasarlanmalıdır; zayıf sinyalleri toplama ve değerlendirme kapasitesi stratejik sürprizleri yönetmek için kritik görülür (Ansoff, 1975). Kritik nokta, bunun rapor değil karar ritmi olmasıdır: düzenli gözden geçirme, sahiplik ve harekete geçme.

5-Uzmanlığa saygı, unvandan çok uzmanlığın karar anında belirleyici olması anlamına gelmektedir. Süreci durdurma yetkisi benzeri yetkiler, uyarıyı "hak" olmaktan çıkarıp "mekanizma"ya dönüştürür; bunun cezalandırılmaması da şarttır (Weick & Sutcliffe, 2007).

6- Kısa vadeli performans baskısının uyarıyı cezalandıran bir yapıya dönüşmesi, sessizliği ve sendromu güçlendirebilir (Morrison & Milliken, 2000). Bu nedenle performans sistemine güvenlik/kalite/etik/öğrenme göstergelerinin entegre edilmesi gerekir.

7- Kötü haberin iletilmesindeki isteksizlik ve mesajın yumuşatılması olasılığı, sinyalin tırmanmasını zorlaştırır. Bu nedenle orta kademe için kötü haber iletme rutinleri ve üst yönetim koruması önemlidir (Tesser, vd., 1972).

5.Sonuç

Kassandra sendromu, yöneticilikte "önemli uyarıların göz ardı edilmesi ve pasifliğin kurumsal bir hal alması" şeklinde yorumlanabilir. Yapılan literatür incelemesi, bu sendromun sadece bir iletişim hatası olmadığını; bireyler arasında sosyal maliyetler ve korku, gruplar arasında uyum baskısı ve hiyerarşik yapılar, örgütler düzeyinde ise sessizlik kültürü ve teşvik sistemleri, süreçler açısından da taşıma zayıflıkları ve karar alma eksiklikleri ile şekillendiğini ortaya koymaktadır (Edmondson, 1999; Janis, 1982; Morrison ve Milliken, 2000; Weick ve Sutcliffe, 2007). Sonuç olarak; uyarıların duyulması, bir "iletişim kampanyası" olarak ele alınmamalıdır, daha ziyade bir karar alma ekosisteminin tasarımıyla ilgili bir konudur. Psikolojik güvenlik uygulamaları, ses çıkartma yapısı, organizasyona entegre edilmiş itirazlar, erken uyarı sistemleri, uzmanlık saygısı ve teşviklerin düzenlenmesi bir araya geldiğinde, Kassandra sendromunu kaçınılmaz bir durum olmaktan çıkarır; dolayısıyla yönetim daha az riskli faaliyetler içerisinde yer alır.

KAYNAKÇA

1. Ansoff, H. I. (1975). Corparate strategy. Penguen Books Ltd.
2. Çakıcı, A.(2007). Örgütlerde Sessizlik: Sessizliğin Teorik Temelleri ve Dinamikleri, Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 6(1), 45-162.
3. Çakıcı, A. (2008). Örgütlerde Sessiz Kalınan Konular, Sessizliğin Nedenleri Ve Algılanan Sonuçları Üzerine Bir Araştırma. Ç.Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 17(1), 117-134.
4. Detert, J. R. ve Burris, E. R. (2007) "Leadership Behavior and Employee Voice: Is the Door Really Open?" Academy of Management Journal, 50(4): 869-884.
5. Dozier, JB and Miceli, MP (1985) Potential Predictors of Whistleblowing: A Social Behavior Perspective. Academy of Management Review, 10, 823-836.
6. Edmondson, A. (1999). Psychological Safety and Learning Behavior in Work Teams. Administrative Science Quarterly, 44(2), 350-383.
7. Hirschman,A.O.(1970). Exit, Voice, and Loyalty Responses to Decline in Firms, Organizations, and States, Harvard University Press Cambridge, Massachusetts and London, England.
8. Kahneman, D. and Tversky, A. (1979). Prospect theory: An analysis of decision-making under risk. Econometrics, 47, 263-291.
9. Lucas, H. C., Jr., Goh, J. M. (2009). Disruptive technology: How Kodak missed the digital photography revolution. The Journal of Strategic Information Systems, 18(1), 46—55.
10. Janis, IL (1982) Groupthink: Psychological Studies of Policy Decisions and Failures. 2nd Edition, Cengage Learning, Boston, MA.
11. Morrison, E. W. & Milliken, F. J. (2000). Organizational Silence: A Barrier to Change and Development in a Pluralistic World. Academy of Management Review, 25 (4), 706-725.
12. Milliken, F., Morrison, E., & Hewlin, P. (2003). An exploratory study of employee silence: Issues that employees don't communicate upward and why. Journal of Management Studies, 40(6), 1453-1476.

13. Near, JP and Miceli, MP (1985) Organizational Dissent: The Case of Whistleblowing. Journal of Business Ethics, 4, 1-16.
14. Perrow, C. (1984) Normal Accidents: Living with High-Risk Technologies. Basic Books, New York.
15. Reason, J.(1990). Human Error, Cambridge University Press.
16. Tesser, A., Rosen, S. and Batchelor, T. (1972).On the reluctance to communicate bad news: A role play extension. Journal of Personality, 40, 88-103.
17. Van Dyne, L. & LePine, J. A. (1998). Helping and voice extra5role behaviors: Evidence of construct and predictive validity. Academy of Management Journal, 41(3), 108–119.
18. Van Dyne, L., Ang, S., & Botero, IC (2003) Conceptualizing Employee Silence and Employee Voice as Multidimensional Constructs. Journal of Management Studies, 40, 1359-1392.
19. Weick, K., & Sutcliffe, K. (2007). Coping with the Unexpected (2nd edition). San Francisco, CA: John Wiley & Sons.

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

(3)

Prof. Dr. Türker EROĞLU[4]; Öğr. Gör. Kemal AKDOĞAN [5]

MÜNİR NURETTİN SELÇUK'UN İSTANBUL KONSERİ'NDE İCRA ETTİĞİ "AHESTE ÇEK KÜREKLERİ" GAZELİNİN İNCELENMESİ

AN ANALYSIS OF THE GAZEL "AHESTE ÇEK KÜREKLERİ," PERFORMED BY MÜNİR NURETTİN SELÇUK AT HIS ISTANBUL CONCERT

ÖZ

Bu makale, Münir Nureddin Selçuk'un 1964 İstanbul konserinde "Kalamış" eseri icrası esnasında okuduğu "Âheste Çek Kürekleri" gazelini form, melodik yapı, ritim ve icra özellikleri ekseninde incelemektedir. Çalışmada, geleneksel gazel formunun Selçuk'un neo-klasik üslubuyla nasıl yeniden yorumlandığı yapısal bir analizle ortaya konmaktadır. Eserin Nihavend makamındaki seyir özellikleri, makamsal geçkileri ve melodik zenginliği detaylandırılırken; serbest ritmik yapının (usulsüz icranın) Yahya Kemal'in aruz vezniyle ve kelime vurgularıyla kurduğu prozodik uyum incelenmektedir. İcra analizi boyutunda ise sanatçının ses genişliği, tavrı, eşsiz diksiyonu ve irticalen sergilediği vokal teknikleri değerlendirilmektedir. Bu çalışma, Selçuk'un kişisel icra üslubunun geleneksel formları nasıl dönüştürdüğünü belgeleyerek, 20. yüzyıl Türk musikisi icra tarihi ve analizi literatürüne katkı sunmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Gazel, Türk müziği, Analiz, Münir Nurettin Selçuk, Ses eğitimi.

ABSTRACT

This article examines the gazel "Âheste Çek Kürekleri," performed by Münir Nureddin Selçuk during his rendition of the composition "Kalamış" at the 1964 Istanbul concert, within the framework of its form, melodic structure, rhythm, and performance characteristics. Through a structural analysis, the study demonstrates how the traditional gazel form was reinterpreted via Selçuk's neo-classical style. While detailing the "seyir" features, modal modulations (geçki), and melodic richness of the piece within the "Nihavend" makam, the research investigates the prosodic harmony established between the free rhythmic structure (unmetered performance) and Yahya Kemal's aruz meter, as well as lexical stress. In the scope of performance analysis, the artists vocal range, stylistic demeanor (tavır), exceptional diction, and extemporaneous vocal techniques are evaluated. By documenting the ways in which Selçuk's distinct performance style transformed traditional forms, this study aims to contribute to the literature on the history and analysis of 20th-century Turkish classical music performance.

Keywords: *Gazel, Turkish Music, Analysis, Münir Nurettin Selçuk, Voice Training.*

[4] Profesör Doktor, Gazi Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Güzel Sanatlar Eğitimi, Müzik Eğitimi, https://orcid.org/0000-0002-5943-209X, teroglu@gazi.edu.tr

[5] Öğretim Görevlisi, İstanbul Teknik Üniversitesi, Türk Musikisi Devlet Konservatuarı, Ses Eğitimi, https://orcid.org/0009-0000-6549-015X, akdogankemal@itu.edu.tr

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

GİRİŞ

Yirminci yüzyıl Türk musikisinin en önemli kırılma noktalarından biri, geleneksel formların modern ve disiplinli bir icra anlayışıyla yeniden yorumlanmasıdır. Bu dönüşümün şüphesiz en güçlü mimarı hem bestekâr hem de hânende kimliğiyle Münir Nureddin Selçuk'tur. Sanatçının, Yahya Kemal Beyatlı'nın şiir dünyasıyla kurduğu derin müzikal bağ, musiki tarihimizde benzersiz bir neo-klasik estetik alan yaratmıştır. Bu estetiğin en olgun örneklerinden biri, Selçuk'un ustalık dönemine denk gelen 1964 yılındaki tarihi İstanbul konserinde seslendirdiği "Kalamış" eseri ve bu icranın dokusuna eşsiz bir biçimde entegre ettiği "Âheste Çek Kürekleri" gazelidir.

Geleneksel Türk musikisinde doğaçlamaya (irtical) ve serbest zamanlı (usulsüz) ritme dayalı olan gazel formu, genellikle icracının anlık müzikal hissiyatının bir yansıması olarak kabul edilir. Ancak Selçuk'un söz konusu icrası, yalnızca makamsal bir gezinti değil; şiirin derin anlam dünyasını, planlı bir melodik kurgu ve üstün bir vokal teknikle boyutlandıran bilinçli bir inşadır.

Bu makale, Münir Nureddin Selçuk'un 1964 yılındaki bu ikonik gazel icrasını; form, melodik yapı, ritmik esneklik ve icra özellikleri bağlamında müzikolojik bir yaklaşımla incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışma kapsamında; Nihavend makamının geleneksel seyir özelliklerinin sanatçı tarafından nasıl esnetildiği ve hangi makamsal geçkilerin kullanıldığı analiz edilecektir. Buna ek olarak, Yahya Kemal'in aruz vezninin müzikal serbest zamana nasıl ustalıkla aktarıldığı (prozodi) ve Selçuk'un kendine has vokal tavrı, ses genişliği ve diksiyon kusursuzluğu detaylandırılacaktır. Böylece, tek bir tarihi ses kaydı üzerinden Türk musikisi icra geleneğindeki değişim dinamiklerinin analitik bir çerçevede ortaya konması hedeflenmektedir. Bu çalışma Gazi Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Müzik Eğitimi Ana Bilim Dalında Prof. Dr. Türker Eroğlu danışmanlığında Öğr. Gör. Kemal Akdoğan tarafından hazırlanmakta olan “Türk Müziğinde Hafız-Gazelhan Tavrının İzdüşümleri Ekseninde Bütüncül Bir Ses Eğitimi Metodu Önerisi” isimli doktora tezinden üretilmiştir.

Türk Müzik Kültürünün Tarihsel Gelişimi ve Temelleri

Türk müziği, Orta Asya bozkırlarından başlayıp Anadolu coğrafyasında kök salan ve Osmanlı İmparatorluğu'nun başkenti İstanbul'da en rafine formuna ulaşan çok katmanlı bir sanat disiplinidir. Tarihsel süreç içerisinde farklı medeniyetlerle kurulan kültürel etkileşimler, bu müziğin hem melodik hem de teorik altyapısını zenginleştirmiştir. Özellikle saray ve tekke çevresinde gelişen Klasik Türk Musikisi, katı kuralları, meşk sistemi adı verilen usta-çırak ilişkisine dayalı aktarım modeli ve zengin repertuvarıyla öne çıkar. Kırsal kesimde halkın yaşam pratiklerini ve duygusal dünyasını yansıtan Türk Halk Müziği ile inanç ekseninde şekillenen Tasavvuf Musikisi ise bu geniş yelpazenin diğer ana kollarını oluşturur. Her bir kol, kendi içinde özgün formlar, icra tavırları ve çalgı grupları barındırır. Klasik musiki, bireysel yeteneğin ön plana çıktığı irticali (doğaçlama) formlar olan gazel ve taksim gibi yapılarla estetik bir derinlik sunarken; sözlü edebiyatla iç içe geçen yapısı, şiir ve melodinin kusursuz uyumunu hedefler.

Klasik Türk Musikisinde Makam ve Usul Sistemi

Klasik Türk musikisinin yapısal bütünlüğünü ve müzikal karakterini belirleyen en temel iki unsur makam ve usul sistemleridir. Batı müziğindeki gam veya dizi mantığından çok daha karmaşık ve organik bir yapıya sahip olan makam, yalnızca belirli seslerin yan yana dizilişi değil, bu sesler üzerinde icra edilecek seyir adı verilen melodik kurallar bütünüdür. Durak, güçlü ve asma karar gibi kavramlarla yönlendirilen makamlar, dinleyicide uyandırdıkları psikolojik etkiler bağlamında da sınıflandırılır.

Diğer yandan usul, eserin ritmik iskeletini oluşturarak zamanın müzikal akış içindeki organizasyonunu sağlar.

“Türk mûsikisinin metrik sistemiyle ilgili bir konu olan usul, vuruşlarının kıymeti birbirine eşit veya eşit olmayan, fakat mutlaka kuvvetli, yarı kuvvetli ve zayıf zamanlarının belli bir şekilde

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

sıralanmasıyla meydana gelen, belli kalıplar halinde tesbit edilmiş sayı yahut vuruş gruplarıdır. (Özkan, 2012, s. 199)

Düm ve tek olarak adlandırılan kuvvetli ve zayıf vuruşların belirli bir düzen içinde tekrarlanmasıyla oluşan usuller, basit ölçülerden çok zamanlı karmaşık döngülere kadar geniş bir çeşitlilik gösterir. İcrada makamın gerektirdiği perdelerin doğru basılması kadar, usulün ağırlığına ve iç dinamiklerine sadık kalınması da esastır. Bu iki sistemin birbiriyle kurduğu kopmaz bağ, eserlerin hem bestelenme aşamasında hem de yeniden seslendirilişinde müzisyene teorik bir rehberlik sunarken, aynı zamanda yorumcunun estetik tercihlerine de alan açar.

Geleneksel İcra Pratiklerinden Modern Döneme Geçiş

Yirminci yüzyıl, Türk musikisi tarihi açısından geleneksel aktarım yöntemlerinin ve icra pratiklerinin büyük bir yapısal dönüşüme uğradığı kritik bir kırılma dönemidir. Yüzyıllar boyunca şifahi olarak, yani ustanın talebesine birebir aktarımı olan meşk sistemiyle varlığını sürdüren musiki, modernleşme hareketleriyle birlikte nota sisteminin yaygınlaşması, radyoculuğun başlaması ve kurumsallaşma çabalarıyla köklü biçimde yüzleşmiştir. Bu dönemde Darülelhan gibi resmi eğitim kurumlarının faaliyete geçmesi, müziğin teorik ve sistematik bir zeminde öğretilmesini sağlamıştır. Geleneksel dönemde daha serbest, bireysel yoruma geniş alan tanıyan ve genellikle samimi küçük meclislerde gerçekleştirilen icralar; zamanla yerini şef yönetimindeki kalabalık koro ve saz heyetlerinin disiplinli, programlı konserlerine bırakmıştır. Söz konusu süreçte Münir Nureddin Selçuk gibi sanatçılar, Batı müziği şan tekniklerini ve diksiyon kurallarını geleneksel tavırla sentezleyerek solistlik anlayışını kökten değiştirmiş, musikiye çağdaş bir sahne disiplini kazandırmıştır. Bu yenilikçi yaklaşım, klasik formları ve özellikle gazel gibi tamamen serbest icraya dayalı doğaçlama türleri neo-klasik bir üslupla yeniden boyutlandırmış; köklü müzik mirasımızın özünden kopmadan modern bir estetik kimlik kazanmasına tartışmasız bir öncülük etmiştir.

Münir Nureddin Selçuk'un İcra Üslubu ve Türk Musikisindeki Yeri

Yirminci yüzyıl Türk musikisi icra tarihinin dönüm noktalarından biri olarak kabul edilen Münir Nureddin Selçuk, hem üretken bir bestekâr hem de devrimci bir hânende kimliğiyle müzikolojik araştırmaların merkezinde yer alan çok boyutlu bir figürdür. Erken dönem eğitimini Darülelhan gibi köklü kurumlarda ve dönemin önemli ustalarının rahle-i tedrisinde tamamlayarak geleneksel meşk sisteminin derinliğini içselleştirmiştir. Ancak musikiye getirdiği yapısal yaklaşım, salt bir aktarımcılıktan öte, köklere sıkı sıkıya bağlı kalarak evrensel bir icra standardı oluşturmayı hedefleyen bilinçli bir estetik inşadır. Paris yıllarında edindiği Batı müziği şan teknikleri ve sahne disiplini, sanatçının geleneksel Türk musikisinin makamsal inceliklerini, makam baskılarının zenginliğini ve serbest formlarını yepyeni bir ses estetiğiyle yorumlamasına olanak tanımıştır. Bu yenilikçi sentez, solistlik müessesesinin modern anlamda kurumsallaşmasında bir mihenk taşı olmuştur.

Münir Nurettin Selçuk‘un mûsıkîmizde milât olarak kabul edilen Beyoğlu Fransız Tiyatrosu‘ndaki konseri ise 22 Şubat 1930 tarihini taşımaktadır. Uzun yıllar emek vererek, zamanın en ehliyetli hocalarından aldığı eğitimle özümsediği Türk mûsıkîsini, Paris sonrasında kazandığı batı müziğindeki ses tekniği ile birleĢtirerek yepyeni bir üslûpla konser salonlarına taşımış ve mûsıkîmizde; ayakta, tek başına, frak giymiş olarak, konser disiplini içinde iki saati aĢkın bir süre ile solo sahne konseri geleneğini başlatmıştır. Konserde kendisine; Mesut Cemil, Ruşen Kam, Artaki Candan ve Nubar Tekyay refakat etmişlerdir. (TOKAY, s.20. 2018)

Selçuk’un vokal üslubunun en belirgin karakteristiklerinden biri, geniş ses sahası ve metnin anlam katmanlarını müzikal dokuyla bütünleştiren eşsiz diksiyonudur. Özellikle Yahya Kemal Beyatlı'nın şiir dünyasıyla kurduğu sanatsal bağ, aruz vezninin içsel ritmini melodik bir akıcılığa kavuşturmuş; şiir ve musiki arasında daha önce nadir rastlanan organik bir bütünlük yaratmıştır. Geleneksel gazel okuyuşundaki alışılagelmiş ve yer yer aşırıya kaçan hançere oyunlarının aksine

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

Selçuk, makamın seyir özelliklerini yapısal bir titizlikle işleyen, hece vurgularını ritmik bir disiplinle sunan neo-klasik bir irtical anlayışı kurgulamıştır. Bu bağlamda onun sanatı, tarihi mirasın modern çağın beklentileriyle buluştuğu, titizlikle işlenmiş estetik bir köprü niteliği taşımaktadır.

"Münir Nurettin, Türk mûsikisinde geleneksel okuyuş tavrı ile yeni anlayışı olağan üstü parlak, lirik-tenor sesiyle birleştirerek farklı bir icra ortaya koymuş ve bu özelliğiyle dönemin en çok sevilen ve taklit edilen sanatkârı olmuştur. Bestelediği eserler yanında yetiştirdiği talebeleri ve koro yönetiminde gösterdiği titizliğiyle mûsikiyi bir meşgale değil hayatının bir mânası kabul etmiştir." (Özcan,TDV)

Ses İcracılığı ve Münir Nureddin Selçuk Ekseninde İncelenen Hususlar

Bu makalede ses icracılığı bağlamında Münir Nureddin Selçuk'un 1964 yılındaki "Âheste Çek Kürekleri" gazeli icrası, geleneksel hânendelik anlayışının modern vokal teknikleriyle nasıl yeniden yapılandırıldığını göstermesi bakımından incelenmektedir. Selçuk'un ses icracılığında en çok öne çıkan husus, Batı müziği şan tekniklerini Klasik Türk musikisinin mikrotonal yapısına entegre ederek oluşturduğu kusursuz sentezdir. İlgili bölümde sanatçının ses genişliğini, tiz ve pes perdelerdeki homojen ton kalitesini, nefes kontrolünü ve entonasyon kararlılığını icra esnasında nasıl kullandığı detaylı olarak analiz edilmektedir.

Özellikle serbest ritmik yapıya sahip olan gazel formunda, anlık doğaçlamaların tesadüfi bir ezgi yığınından ziyade önceden kurgulanmış bir mimari titizlikle sunulması, onun vizyoner solistlik tavrının temelini oluşturur. Makalede Selçuk'un kelime vurgularına ve aruz vezninin müzikal karşılığına gösterdiği olağanüstü hassasiyet, yani prozodi ustalığı, icra analizinin merkezine yerleştirilmiştir. Şiirin dramatik yapısını melodik dokuyla harmanlayan bu diksiyon kusursuzluğu ve makamın seyir özelliklerini yansıtırken sergilediği dengeli hançere kullanımı, sanatçının kişisel üslubunun musiki tarihimizdeki dönüştürücü rolünü kanıtlayan başlıca unsurlar olarak değerlendirilmektedir.

Türk Musikisinde Gazel Formu ve Yapısal Özellikleri

Müzik terimi olarak gazel: "Klasik Türk müziğinde belli bir kurala bağlı olmadan bir kişi tarafından sazlardan birinin eşliğinde söylenen, söyleyenin ses gücünü göstermesine de olanak veren müzik eseri" olarak tanımlanmaktadır. TDK (2024)

Klasik Türk musikisinin en özgün ve bireysel ifade alanlarından biri olan gazel, hânendelerin makam hakimiyetini, ses genişliğini ve irtical (doğaçlama) yeteneklerini sergiledikleri serbest zamanlı (usulsüz) bir vokal formudur. Temel olarak enstrümantal müzikteki taksimin insan sesiyle ve edebi bir metinle bütünleşmiş hali olarak tanımlanabilir. Geleneksel yapıda gazeller, Divan edebiyatının kurallarına bağlı kalınarak yazılmış şiirler üzerine okunur ve metnin aruz vezninin müzikal bir akıcılıkla sunulmasını gerektirir. Her ne kadar katı bir ritmik usule bağlı kalmasa da, gazel icrası kesinlikle rastgele bir ezgi yığını değildir; makamın karakteristik seyir kurallarına, yani zemin, meyan ve karar aşamalarına mutlak bir sadakatle işlenir. İcracı, şiirin duygusal yoğunluğunu artırmak ve melodik geçişleri sağlamak amacıyla "aman", "yâr", "medet" gibi söz dışı nidalarla ifadeyi zenginleştirir. Tarihsel süreçte hânendenin anlık hissiyatına ve yoğun hançere oyunlarına dayalı serbest bir alan olarak görülen gazel formu, zamanla Münir Nureddin Selçuk gibi yenilikçi ustaların icralarıyla salt bir gösteriş unsuru olmaktan çıkarak; titizlikle planlanmış, diksiyon ve prozodi kurallarının ön plana alındığı neo-klasik bir mimari yapıya evrilmiştir.

Türk Mûsikisi'nde saz veya sözle yapılan ve usûlsüz olan irticali solo. Hânendenin yaptığı taksime –daha çok halk dilinde- gazel denir. Umûmiyetle usûlsüzdür. Yer yer usûle girebilir. (...) Taksim irticali bestekârlıktır. Fakat tecrübeli icracılar, bestekârlık kabiliyeti taşımasalar bile, belirli kalıpları ezberleyerek, makam ve şed tecrübeleriyle, muntazam taksim ederler. Taksim, yarım, yarım dakikadan kısa veya bir saatten uzun olabilir. Zamanla kayıtlı değildir, taksim yapan veya

yapanların irtical kabiliyetleri, ses ve saz güzellikleri ve dinleyenin ilgi derecesini muhafaza derecesi ile alâkalıdır (Öztuna, s. 128 2000).

Müzikte Analiz ve Yapı

Müzikte analiz, bir eserin mimarisini, estetik yönelimlerini ve bestecinin düşünce sürecini anlamak amacıyla kompozisyonun yapı taşlarına ayrıştırılarak incelenmesidir. Müzikal yapı, seslerin zaman içindeki organizasyonu olup, bir eserin rastgele notalar dizisi olmaktan çıkarak anlamlı bir bütüne dönüşmesini sağlar. Bu analiz süreci, müziğin en küçük yapı taşından başlayarak eserin tamamını kapsayan büyük formlara kadar hiyerarşik bir sistem izler. Form analizi yapılırken eserin melodik, ritmik, armonik ve tınısal özellikleri dikkate alınarak, bölümlerin birbiriyle olan ilişkisi, gerilim ve çözülme noktaları, tekrarlar ve çeşitlemeler titizlikle incelenir. Müzikal yapıyı çözümlemek, icracının eseri sadece mekanik olarak seslendirmesini değil, aynı zamanda dramatik akışı ve müzikal gelişimleri doğru bir şekilde yorumlamasını sağlar. Analitik yaklaşım sayesinde, müziğin soyut dili somut ve anlaşılabilir bir çerçeveye oturtularak icra pratiği ve dinleme deneyimi çok daha bilinçli bir boyuta taşınır. Yapı bilgisinin eksikliği, müziğin derinlikli anlatımından yoksun, yalnızca notaların okunduğu yüzeysel bir performansa yol açacaktır; bu nedenle müzikolojinin vazgeçilmez bir parçasıdır.

Ses Rejisterleri ve Vokal Üretim Biçimleri

Bu çalışmada kullanılan ses rejisterlerine ilişkin kavramlar aşağıdaki şekilde tanımlanmıştır:

Rejister (Register): İnsan sesinde benzer fizyolojik mekanizmalar, akustik özellikler ve algılanan tını niteliğiyle üretilen seslerin oluşturduğu bölgelerdir. Rejister kavramı; ses tellerinin titreşim biçimi, rezonans alanlarının kullanımı ve dinleyici tarafından algılanan ses rengi gibi unsurları içermektedir.

Göğüs Sesi (Chest Register/Chest Voice): Konuşma sesine yakın nitelikler taşıyan, daha dolgun ve koyu tınılı bir ses üretim biçimidir. Bu rejisterde ses tellerinin görece daha kalın ve tam kapanmaya yakın bir fonasyon örüntüsü sergilediği kabul edilmektedir. Özellikle pes ve orta bölgelerde güçlü bir ses karakteri oluşturur.

Mixed Tone / Mixed Register (Karma Rejister): Göğüs ve baş rejisterlerine ait özelliklerin dengeli biçimde bir araya geldiği ses üretim alanını ifade eder. Bu kullanımda, göğüs sesinin tınısal yoğunluğu korunurken üst rezonans alanlarının katkısıyla daha esnek ve rahat bir tiz bölge elde edilir. Böylece rejisterler arasında ani kırılmaların önüne geçilerek tını sürekliliği sağlanır.

İcra Açısından Önemi: Rejisterler arası kontrollü geçişler, özellikle geniş ses sahası gerektiren vokal icralarda teknik yeterliliğin önemli göstergelerinden biridir. Bu geçişler, melodik akışın kesintiye uğramadan sürdürülmesine ve anlatımsal bütünlüğün korunmasına katkı sağlar.

Bu çalışmada, incelenen icra örnekleri söz konusu kavramsal çerçeve doğrultusunda değerlendirilmiştir.

Motif

Motif, müzikal mimarinin tanımlanabilir, geliştirilebilir ve akılda kalıcı en küçük yapı taşıdır. Genellikle iki ile yedi nota arasında değişen, karakteristik bir ritmik veya melodik fikre sahip olan bu çekirdek yapı, eserin duyusal kimliğini belirleyen temel unsurdur. Bir bestenin gelişim süreci boyunca motifler tekrarlanarak, ters çevrilerek, ritmik olarak genişletilip daraltılarak veya farklı ses derecelerine taşınarak işlenir. Bu sürekli işlenme hali, esere kendi içinde organik bir bütünlük ve tutarlılık kazandırır. Tıpkı edebiyattaki bir kelime veya görsel sanatlardaki temel bir fırça darbesi gibi, motif de tek başına bağımsız ve geniş bir anlam ifade etmese de bütüne hizmet eden hayati bir hücredir. Örneğin klasik müziğin en bilinen eserlerindeki kısa ve vurucu üç-dört notalık fikirler, bir motifin eserin tamamına nasıl yayılabileceğinin ve tüm devasa yapıyı nasıl

şekillendirebileceğinin birer kanıtıdır. Analiz sürecinde motifin tespiti ve takibi, bestecinin gelişim stratejilerini anlamanın her zaman ilk ve en önemli adımıdır.

"Müzik cümlesi de dilde olduğu gibi sözcüklerden oluşur. Çok kez birbirini tamamlayan iki motif bir cümleyi oluşturur. Böylece motif, müzikte gelişmeye elverişli en küçük fikir, en küçük form ögesi ve eseri oluşturan en önemli temel taşıdır" (Cangal, 2004, s. 2).

Cümle

Müzikte cümle, motiflerin bir araya gelerek oluşturduğu, kendi içinde kısmi bir anlam bütünlüğü taşıyan ve genellikle bir nefes veya duraklama hissiyle sonlanan yapısal birimdir.

"Bir ezginin sonuçlanmış en büyük parçasına Cümle- (Phrase Musicale) denir. Bir cümle çoğunlukla "durak"ta kalır ve anlamı tamamlanmış olur. Cümleler bir bütündür. Cümleyi meydana getiren bölümler ise "devre"leridir" (Yavaşça, 2002, s. 9)

Tıpkı konuşma dilindeki gramer yapılarında olduğu gibi, müzikal cümleler de bir fikri ifade etmek üzere belirli bir mantık çerçevesinde kurgulanır. Geleneksel müzik teorisinde standart bir cümle genellikle iki veya dört ölçülük yapılar halinde tasarlanır; ancak bu durum eserin üslubuna, dönemine veya bestecinin anlık tercihine göre büyük esneklik gösterebilir.

"Cümlenin motifleri arasında çoğunlukla bir küçük durak, bir nefes yeri bulunduğu gibi, kimi zaman da cümle hiç bölünmeden bir bütün olabilir. Cümlenin sona ermesi ise ya tam ya dayarım karar ile yapılır" (Cangal, 2004, s. 15).

Cümleler birbirleriyle ilişki kurarken aralarında bir soru ve cevap dinamiği oluşur. İlk cümle çoğunlukla yarım kadans adı verilen ve bir beklenti yaratarak dinleyicide devam etme hissi uyandıran bir bitişle sonlanırken; onu takip eden tamamlayıcı cümle daha kesin bir bitiş hissi vererek o müzikal fikri neticelendirir. Cümlelerin doğru bir şekilde tespit edilip analiz edilmesi, icracının nefes yerlerini belirlemesinde, dinamik nüansları şekillendirmesinde ve eserin ifade gücünü dinleyiciye eksiksiz aktarmasında son derece kritik bir rol oynar.

"Daha derli toplu bir fikri bize açıklayan ve bir anlam bütünlüğüne varabilen CÜMLE, çoğu kez birbirini tamamlayan iki motiften oluşur" (Cangal, 2004, s. 15).

Periyot

Periyot, genellikle birbirini tamamlayan iki veya daha fazla müzikal cümlenin bir araya gelmesiyle oluşan, daha geniş ve kendi içinde tam bir müzikal anlam ifade eden yapıdır. Klasik form bilgisinde bir periyot çoğunlukla sekiz ölçülük simetrik bir düzene sahiptir ve öncül (soru) ile artçıl (cevap) olmak üzere iki ana cümleden meydana gelir. Öncül cümle dinleyicide bir beklenti, asılı kalma hissi veya gerilim yaratan zayıf bir bitişle sonlanırken; artçıl cümle bu beklentiyi eksiksiz karşılayarak, temel tonda kesin ve oldukça güçlü bir bitiş sağlar. Bu diyalektik yapı, müziğin anlatı gücünü artıran ve akışa son derece doğal bir denge kazandıran en önemli kompozisyon tekniklerinden biridir.

"Cümlelerin birincisi Öncül adını alır; genellikle bir eksen uygusuyla başlar. Fakat eksenle bitmez, çünkü eksen bir bitiriş uygusudur, oysa öncül daha sonraki cümle ile devam edecektir. Bu yüzden yarım bir kalış uygusu ile bir çeşit soluk alınmış olur" (Usmanbaş, 1974, s. 17).

Periyodik yapı, müzikal düşüncenin mantıksal bir çerçeveye oturtulmasını sağlayarak sonat veya şarkı formu gibi daha büyük formların inşa edilmesine doğrudan zemin hazırlar. İcra pratiği açısından periyodun algılanması, eserin mikro yapılarından çıkıp makro formuna giden yolda müzikal ifadenin ve hikayenin bütünlüğünü korumak adına zorunlu bir adımdır.

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

Veri Toplama Aracı
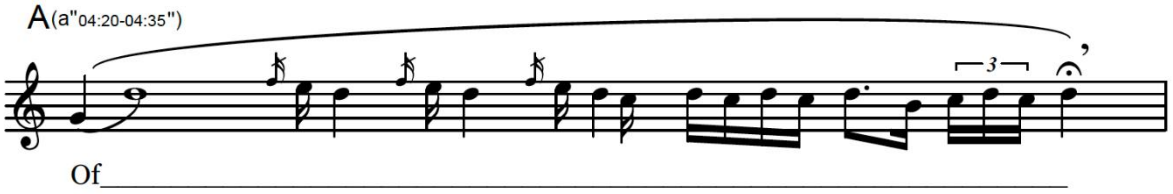
Bu çalışmada, 19.11.1997 tarihinde Çağdaş Müzik Merkezi tarafından yayınlanan "Münir Nurettin Selçuk, İstanbul Konseri", isimli albümde bulunan, bestesi Münir Nurettin Selçuk'a, güftesi Behçet Kemal Çağlar'a ait olan "Kalamış" eserinin içerisinde icra edilen, güftesi Yahya Kemal Beyatlı'ya ait olan "Aheste Çek Kürekleri Mehtap Uyanmasın" Nihavend gazeli analiz için seçilmiştir.

NİHAVEND GAZELİN ANALİZİ

Çalışmanın bu kısmında Münir Nurettin Selçuk'un İstanbul konserinde Kalamış adlı eserinin arasına düşürmüş olduğu gazel periyot ve cümlelere ayrılıp; melodi ve icra olmak üzere iki farklı başlık altında incelenmiştir. Nihavend gazel toplamda 4 periyot ve 12 cümleden oluşmaktadır.

Nihavend Gazelin Analiz Formülü
A(a"04:20-04:35") +(b"04:34-04:50")+(c"04:53-05:11")+(d"05:11-05:32")+(e"05:34-05:59") Giriş
B(f"06:31-07:13") Zemin
C(g"07:39-07:52")+(h"07:53-08:12")+(i"08:17-08:36")+(j"08:36-08:50")+(k"08:51-09:02") Birinci Meyan
D(l"09:03-09:34") İkinci Meyan

Tablo 1. Nihavend Gazelin Analiz Formülü

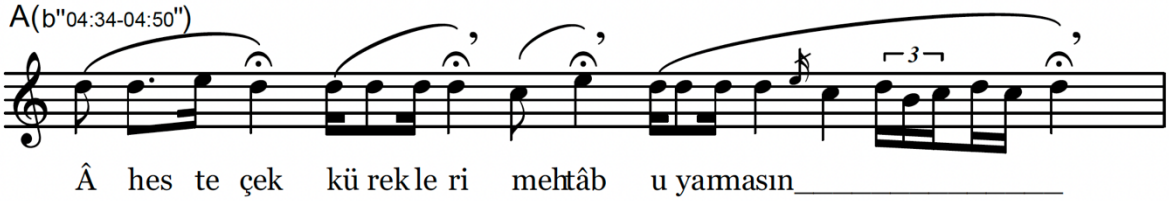
Şekil 1. Nihavend Gazel "a" cümlesi

Melodi

Münir Nurettin Selçuk gazelin başlangıcında Nihavend makamının ana dizisini kullanarak giriş yapmıştır. Nihavend makamının seyir türü olan inici-çıkıcı seyir türüne riayet ederek, makamın karar sesi olan Rast perdesinden güçlü perdesi olan Neva perdesine bir atlama yapmış ve sessiz çarpmalar kullanıp ardından çeşitli ritmik varyasyonlarla birlikte güçlü perdesi üzerinde bir asma kalış yapmıştır. Gazelin bu kısmı aynı zamanda "Giriş" kısmının ilk cümlesidir.

İcra

Solist, gazel'in bu ilk cümlesinde "of" terennümü ile, akabinde güftenin ilk mısrası ile kuracağı cümlenin takdimi nihavent makamının seyir alışkanlıklar içerisinde göğüs tonu kullanarak orta kuvvette ve yumuşak bir sesle icra etmiştir.

Şekil 2. Nihavend Gazel "b" cümlesi

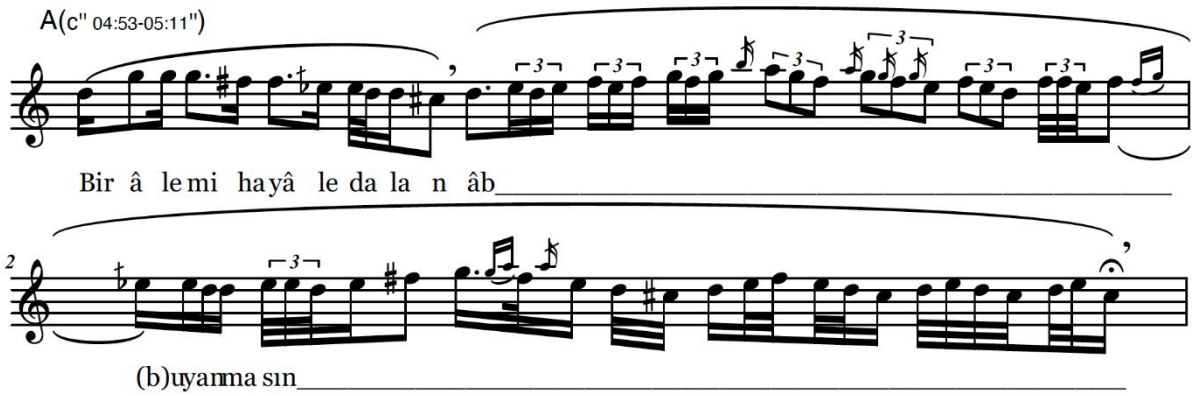
Melodi

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

"b" cümlesinde gazelin güftesinin ilk mısraını kullanılarak makamın güçlü perdesi olan Neva perdesinin tekrar vurgulandığı ve "a" cümlesine benzer bir melodik, ritmik yapıya sahip olduğu görülmektedir.

İcra

Belcanto tekniğinde Mezzo voce olarak tanımlanan orta volümdeki sesle icra edilen bu pasajda "A" lokalleri diğer vokallere nazaran daha nazal tınıyla seslendirilmiştir.
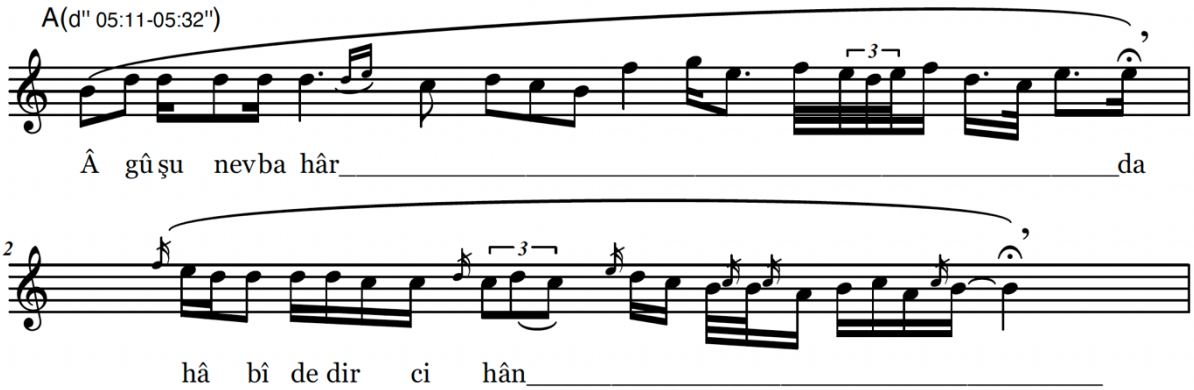

Şekil 3. Nihavend Gazel "c" cümlesi

Melodi

"b" cümlesinin ardından gelen "c"cümlesinde Nihavend makamı dizisi yerine Neva perdesi üzerindeki Hicaz makamı yani "Araban" dizisi olarak adlandırılan dizinin kullanıldığı görülmektedir. Pasajın devamında gelen sekvenslerle birlikte "Araban" dizisi devam etmekte ve Nim Hicaz perdesi üzerinde yarım sesli asma kalış yapıldığı görülmektedir. Bu geçki Nihavend makamının sıkça kullandığı alternatif dizilerdendir.

İcra

Pasajın tiz bölgelerinde göğüs sesinden orta register (mixed tone) alanına geçiş yapıp inici pasajlarda tekrar göğüs sesi kullanıma geçilmiş, bu register geçişleri yumuşak, hiçbir kırılma hissedilmeden yapılmıştır.

Şekil 4. Nihavend Gazel "d" cümlesi

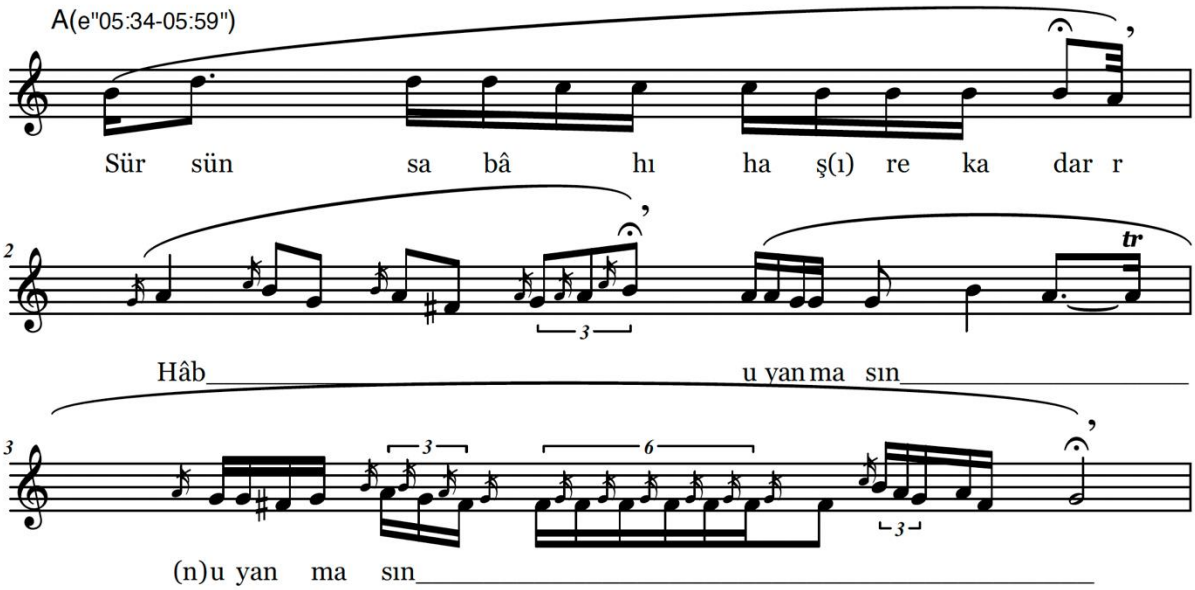
Melodi

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

Gazelin üçüncü mısraıyla başlayan "d" cümlesinde ise Nihavend makamının ana dizisine bir dönüş yapılarak çeşitli ritmik varyasyonlarla birlikte Kürdi perdesinde Çargâh çeşnisiyle asma kalış yapılmıştır.

İcra

Pasajın tiz bölgelerinde çok belirgin şekilde mixed tone kullanılmıştır. Register geçişlerinde herhangi bir kırılma duyulmamıştır.

Şekil 5. Nihavend Gazel "e" cümlesi

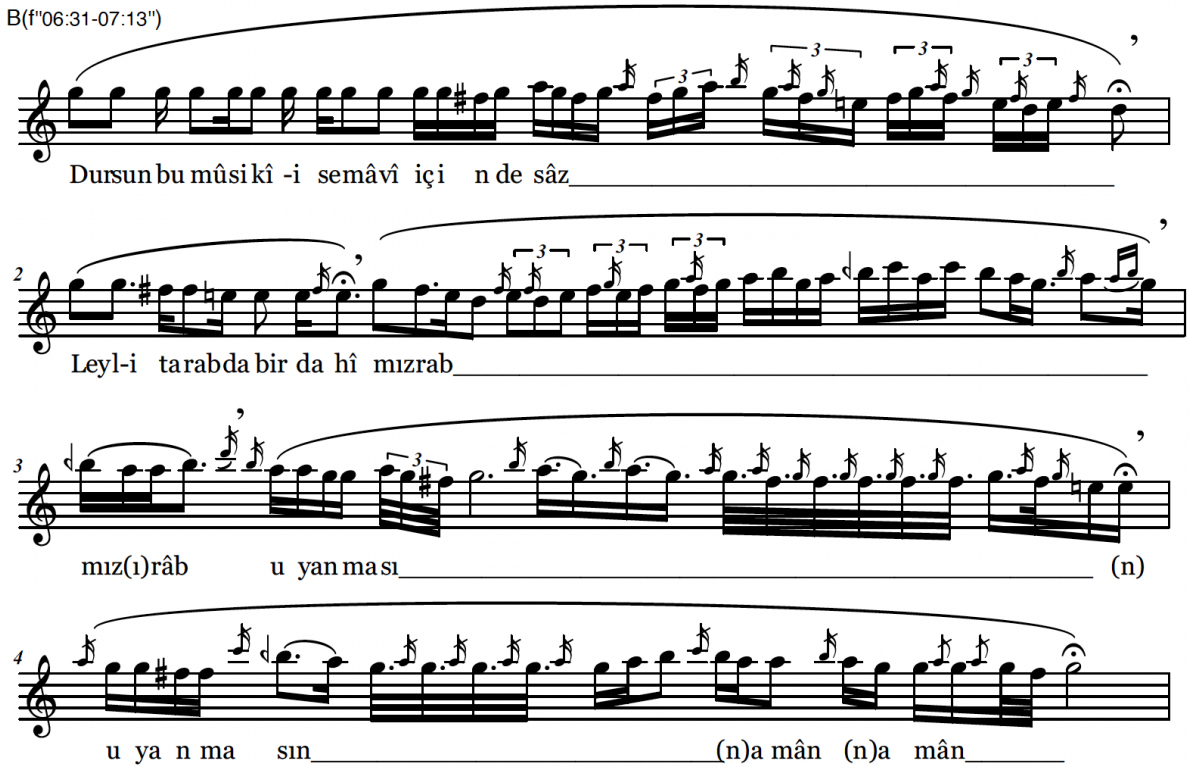
Melodi

"e" cümlesiyle birlikte gazelin ilk periyotu olan A bölümü; Nihavend makamı dizisiyle birlikte Irak perdesi, yani yarım sesli yedenle kullanılarak makamın karar Sesi olan Rast perdesinde bitmiştir.

İcra

İcrada ses yüksekliği orta volümdedir. Pasajdaki tiz seslerde orta register kullanılmış olup pest bölge, özellikle karar perdesi ekseninde nazal rezonanslı bir icra tercih edilmiştir.

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

Şekil 6. Nihavend Gazel "f" cümlesi

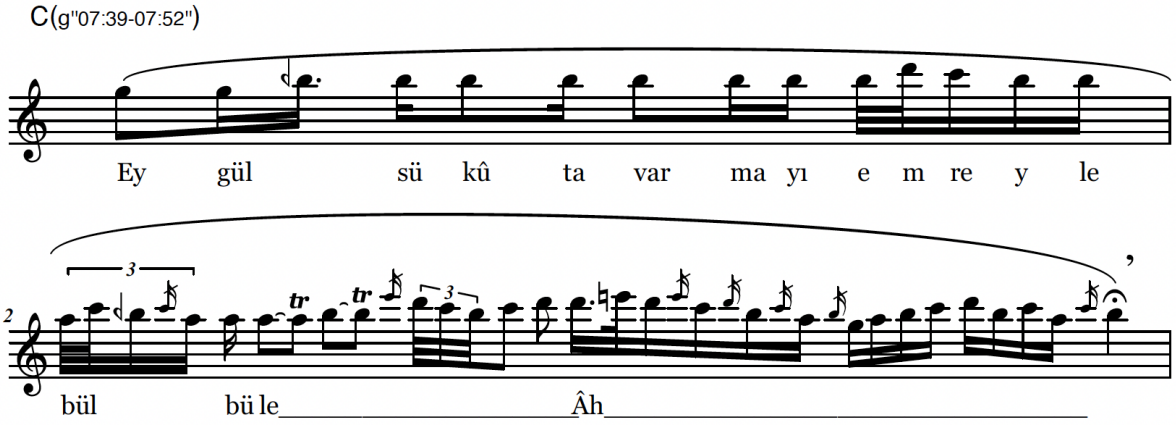
Melodi

Gazelin "Zemin" olarak tespit edilen kısmında Münir Nurettin Selçuk; Hüseyni, Eviç ve Tiz Segâh perdelerini kullanarak Gerdaniye perdesi üzerinde bir Rast dizisi geçkisi yapmıştır. Uzunca süren bu pasajda sıkça sekvensler, çarpmalar ve üçlemelerle birlikte ritmik varyasyonlar kullanılmıştır. Bu pasajla birlikte"f" cümlesiyle birlikte tek cümle bulunan B (Zemin) bölümü bitmiştir.

İcra

Orta kuvvette başlayan icra özellikle "mızrâb" kelimesi üzerinde uzatılan pasajda solistin rejister geçişlerindeki ustalığı belirginleşmektedir. İcracı, göğüs sesinin dolgun karakterini muhafaza ederken bunu kademeli biçimde mixed tone registerına taşımakta; böylece hem ifadenin dramatik yoğunluğunu artırmakta hem de ses renginde ani kırılmaların önüne geçmektedir. "uyanmasın" kelimesi ile başlayan uzun pasajda bu registerdaki icra devam etmiş, piyano, crescendo ve decrescendo nüansları ustalıkla kullanılmıştır.

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

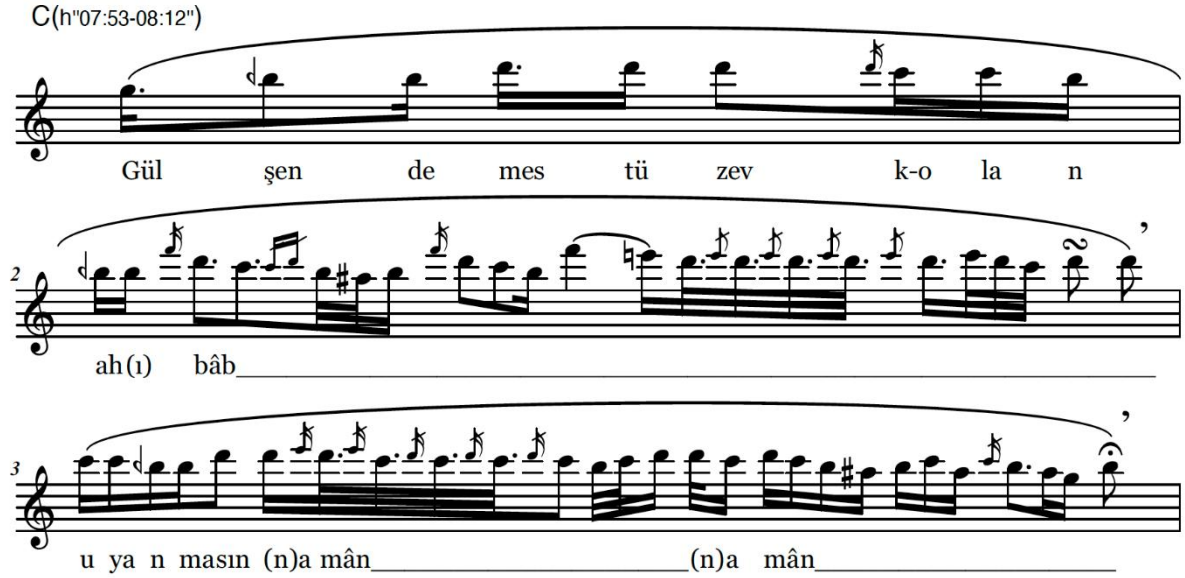
Şekil 7. Nihavend Gazel "g" cümlesi

Melodi

C periyodunun ilk cümlesi olan "g" cümlesinde bir önceki cümlede de olduğu gibi Gerdaniye perdesi üzerinde Rast çeşnisi kullanılarak makamın tiz bölgeleri gösterilmiştir. Pasajın sonunda ise Tiz Segâh perdesinde Segâh çeşnisi ile asma kalış yapılmıştır.

İcra

Pasajın icrasında "Ey gül" sözü seslendirilirken nazal bir pozisyon terih edilmiş, icranın genelinde göğüs tonu kullanılmış, tiz bölgedeki süslemelerde ses ustaca hafifletilerek fazla kuvvet kullanımı engellenmiştir.

Şekil 8. Nihavend Gazel "h" cümlesi

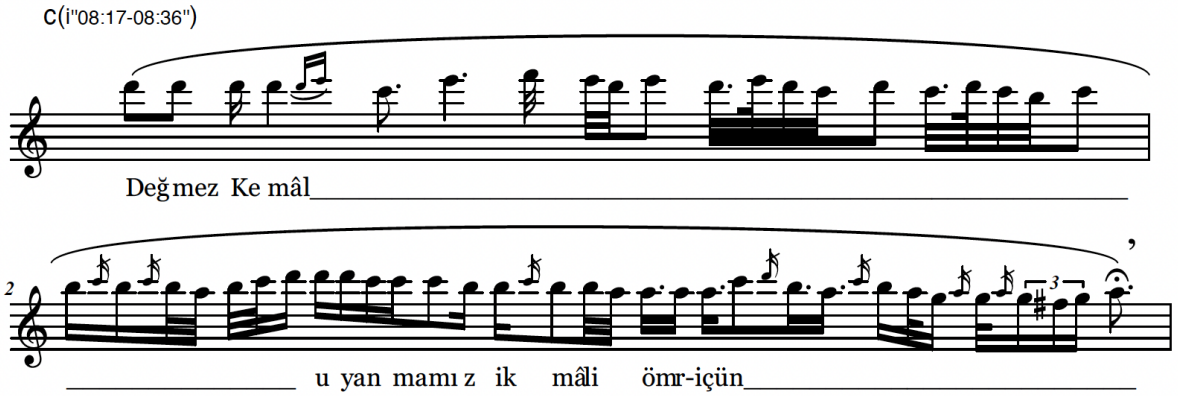
Melodi

Meyanın devamı niteliğinde olan "h" cümlesi Gerdaniye perdesi üzerindeki Rast çeşnisini kullanarak Rast makamından ziyade Segâh makamının yedeni olan Kürdi perdesinin oktavı Sünbüle perdesinin kullanılmasıyla birlikte Segâh hissiyatı oluşturmuştur. Pasajın sonunda ise Tiz Segâh perdesi üzerinde Segâh çeşnisi ile asma kalış yapılmıştır.

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

İcra

İcranın tamamında göğüs sesi kullanılmış, süslemeler dahil neredeyse hiçbir yerde fazladan nazal bir rezonans kullanılmayıp düşük larinks pozisyonu tercih edilmiştir. Tiz acem ve tiz hüseyni perdelerinde mixed tone kullanılmıştır.

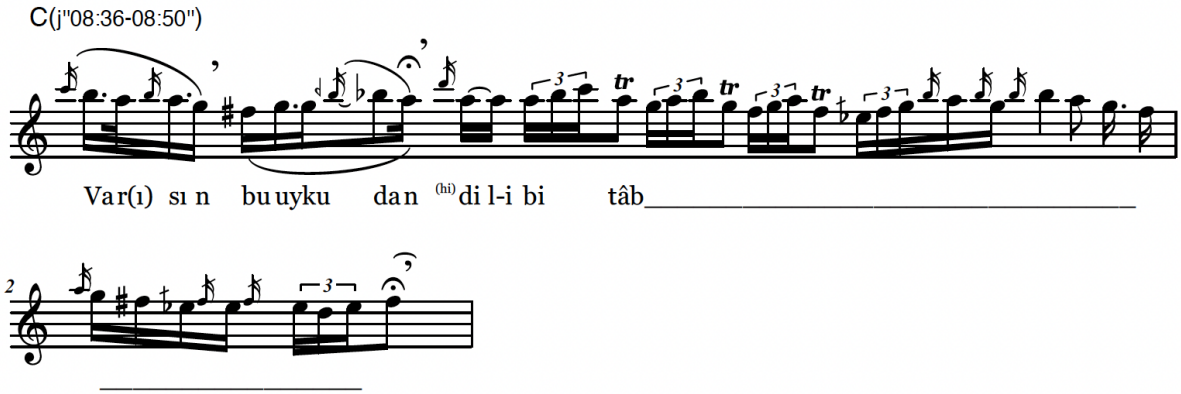
Şekil 9. Nihavend Gazel "i" cümlesi

Melodi

"i" cümlesinde makamın ana dizisine tekrar dönüş yapılarak Neva perdesi üzerinde Hicaz çeşnisi kullanılarak Muhayyer perdesinde asma kalış yapılmıştır.

İcra

İcranın tamamında göğüs sesi kullanılmış, süslemeler dahil neredeyse hiçbir yerde fazladan nazal bir rezonans kullanılmayıp düşük larinks pozisyonu tercih edilmiştir.

Şekil 10. Nihavend Gazel "j" cümlesi

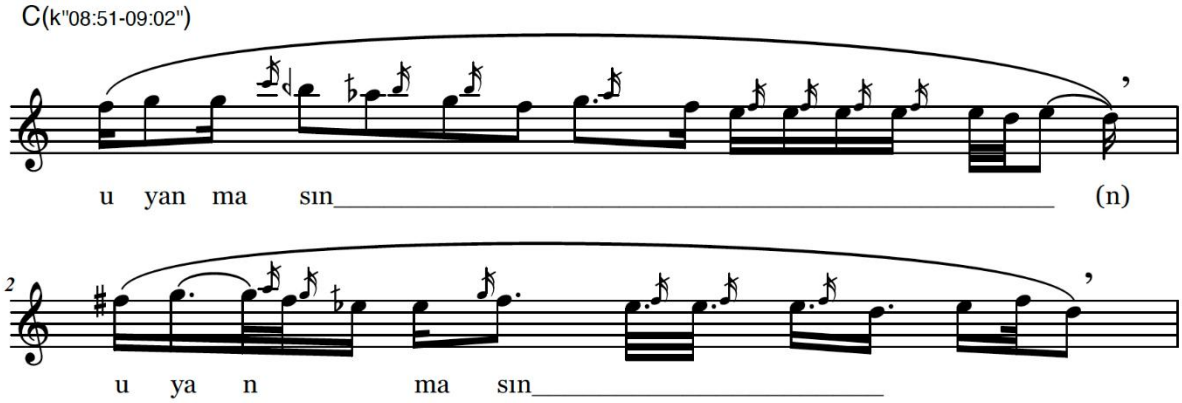
Melodi

"j" cümlesinde Neva perdesi üzerinde Hicaz çeşnisi ve Gerdaniye perdesi üzerinde bir Buselik çeşnisi kullanılarak Neva perdesi üzerindeki Hicaz Hümayun makamı gösterilerek Neva perdesi üzerindeki Hicaz Hümayun dizisinin üçüncü derecesi olan Eviç perdesinde asma kalış yapmıştır.

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

İcra

Orta kuvvette bir ses yüksekliği tercih edilmiş, önceki iki cümleden daha hafif bir göğüs sesiyle başlayan icra "tâb" hecesiyle uzayan pasajda iyice hafifleyerek mixed tone registerına geçmiştir.

Şekil 11. Nihavend Gazel "k" cümlesi

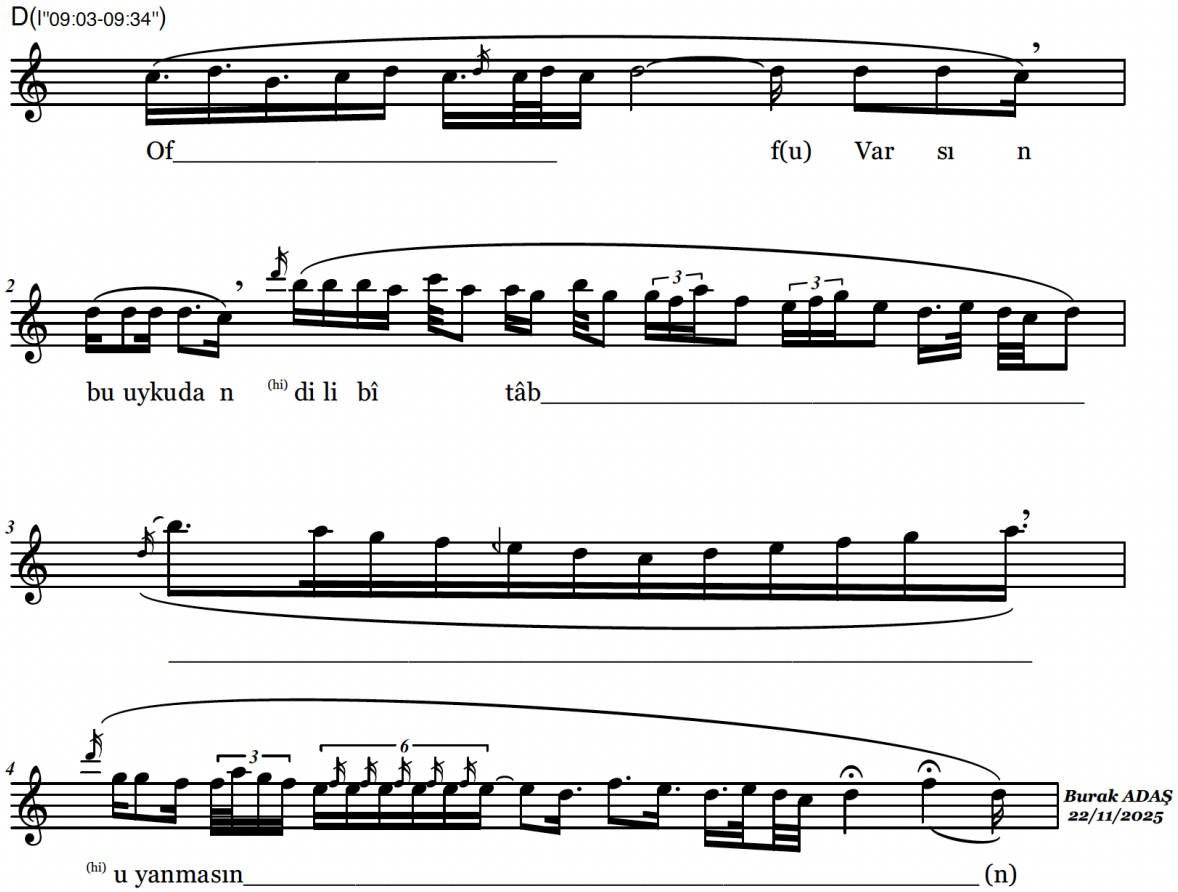
Melodi

Bir önceki cümledeki Eviç perdesinde yapılan asma kalışın ardından "k" cümlesinde Gerdaniye üzerindeki hicaz dizisini kullanarak Neva perdesinde asma kalış yapmıştır.

İcra

Hafif bir kuvvette başlayan icra ilk "uyanmasın" sözünün "sın" hecesi itibariyle mixed tone registerine geçmiş, ikinci "uyanmasın" sözünün "sın" hecesi itibariyle tekrar göğüs registerına dönmüştür.

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

Şekil 12. Nihavend Gazel "l" cümlesi

Melodi

Pasajın son cümlesinde ise Selçuk Nihavend makamının ana dizisine dönüş yaptıktan sonra Kalamış adlı eserin Nakarat kısmına tekrar döneceği için makamın karar sesi olan Rast perdesi yerine makamın güçlü perdesi olan Neva perdesi üzerinde gazeli sonlandırmıştır.

İcra

Hafif bir kuvvette göğüs tonuyla başlayan icra "dil-i bîtâb" sözü boyunca mixed tone registerinde seyretmiş, Tiz Segâh notasında piyano nüans tercih edilmiştir. "uyanmasın" sözünün "sın" hecesi itibariyle tekrar göğüs registerına dönmüş, cümle sonundaki acem perdesi mixed tone registerinde ve piyano nüansla seslendirilmiştir.

SONUÇ

Münir Nurettin Selçuk'un söz konusu gazel icrası, Türk musikisi vokal geleneğinin teknik ve estetik boyutlarını bir arada yansıtan seçkin örneklerden biri olarak değerlendirilebilir. İncelenen icrada sanatçının, ses rejisterleri arasında sergilediği kontrollü geçişler dikkat çekmektedir. Özellikle göğüs sesi kullanımının sağladığı tınısal yoğunluk ile mixed tone yaklaşımının sunduğu esneklik ve süreklilik, melodik hattın farklı bölgelerinde dengeli bir biçimde bir araya getirilmiştir. Bu durum, rejister değişimlerinin dinleyici tarafından belirgin kırılmalar şeklinde algılanmasını önleyerek icranın bütünlüğünü desteklemektedir.

Bunun yanı sıra Selçuk'un, metnin anlam dünyasını güçlendiren ifade nüanslarını titizlikle kullandığı görülmektedir. Dinamik değişimler, vurgu tercihleri ve kelime merkezli söyleyiş anlayışı, gazelin şiirsel yapısının müzikal anlatımla bütünleşmesine katkı sağlamaktadır. İcrada yer alan

kıvrak hançere hareketleri, yalnızca teknik bir gösteri niteliği taşımamakta; aynı zamanda melodik akışın zarafetini ve duygusal derinliğini artıran estetik unsurlar olarak işlev görmektedir.

KAYNAKÇA

1. Cangal, N. (2004). Müzik Formları. s. 2, s. 15 Ankara: Arkadaş Yayınevi.
2. İSMAİL HAKKI ÖZKAN, "USUL", TDV İslâm Ansiklopedisi, https://islamansiklopedisi.org.tr/usul--musiki
3. KOZANOĞLU TOKAY Defne, TÜRK MUSIKİSİ İCRÂSINDA "MÜNİR NURETTİN SELÇUK" UN TAVIR VE ÜSLÛP FARKI, (HALİÇ ÜNİVERSİTESİ, SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ Yayınlanmamış yüksek lisans tezi, s. 20, 2018)
4. NURİ ÖZCAN, "SELÇUK, Münir Nurettin", (TDV İslâm Ansiklopedisi, https://islamansiklopedisi.org.tr/selcuk-munir-nurettin)
5. Öztuna Yılmaz, Türk Musikisi Kavram Terimleri Ansiklopedisi, Ankara AYK Atatürk Kültür Merkezi Başkanlığı, 2000 s. 128
6. Usmanbaş, İ. (1974). Müzikte Biçimler. S.17, İstanbul: Devlet Konservatuvarı Yayınları.
7. Yavaşça, A. (2002). Türk Mûsıkîsi'nde Kompozisyon ve Beste Biçimleri. İstanbul: Türk Kültürüne Hizmet Vakfı.

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

(4)

Nil ÇİFTÇİ[6]; Prof. Dr. Esra ÇIKMAZ[7]

DEĞİŞEN GÜVENLİK ALGISININ GÜVENLİK YÖNETİMİ ALANINDAKİ LİDERLİK MODELLERİNE YANSIMALARI[8]

THE IMPACT OF CHANGING PERCEPTIONS OF SECURITY ON LEADERSHIP MODELS IN THE FIELD OF SECURITY MANAGEMENT

ÖZ

Çalışmada, değişen güvenlik algısının güvenlik yönetimi alanındaki liderlik modellerine etkileri incelenmiştir. Tarihsel süreç içerisinde güvenlik kavramının kapsamının genişlemesi ve çok boyutlu bir yapıya dönüşmesi, güvenlik yönetimi alanında da önemli değişimlere yol açmıştır. Özellikle yeni tehdit türlerinin gelişmesi, küreselleşme ve teknolojik gelişmeler geleneksel güvenlik yaklaşımlarının yetersiz kalmasına neden olmuş ve daha esnek, katılımcı ve çok aktörlü yönetim anlayışlarını ön plana çıkarmıştır. Bu dönüşüm süreci, liderlik anlayışını da doğrudan etkilemiş ve yeni nesil liderlik modellerinin güvenlik yönetiminde önem kazanmasına zemin hazırlamıştır. Çalışmada, söz konusu liderlik modelleri güvenlik yönetiminin kendine özgü yapısı çerçevesinde değerlendirilmiştir. Çalışma, literatür taraması ve doküman analizi yöntemlerine dayanmaktadır. Araştırma kapsamında konuya ilişkin akademik yayınlar, kitaplar ve raporlar incelenmiş; elde edilen veriler doküman analizi tekniği ile değerlendirilmiştir. Verilerin çözümlenmesinde ise betimsel analiz yöntemi kullanılarak güvenlik yönetimi alanındaki liderlik modelleri tematik olarak ele alınmıştır. Çalışmanın sonucunda, güvenlik yönetiminde tek bir liderlik modelinin yeterli olmadığı; değişen koşullara uyum sağlayabilen, durumsal ve çok boyutlu liderlik yaklaşımlarının daha etkili olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Güvenlik, güvenlik yönetimi, liderlik, kamu yönetimi.

ABSTRACT

This study examines the effects of changing perceptions of security on leadership models in the field of security management. Over time, the expansion of the scope of the concept of security and its evolution into a multidimensional structure have led to significant changes in the field of security management. In particular, the emergence of new types of threats, globalization, and technological advancements have rendered traditional security approaches inadequate, bringing more flexible, participatory, and multi-stakeholder management approaches to the forefront. This transformation process has directly influenced leadership concepts and paved the way for new-generation leadership models to gain prominence in security management. In this study, the aforementioned leadership models were evaluated within the unique framework of security management. The study is based on literature review and document analysis methods. Within the scope of the research, academic publications, books, and reports related to the subject were examined; the data obtained were evaluated using the document analysis technique. In the analysis of the data, the descriptive analysis method was used to thematically address leadership models in the field of security management. The study concluded that a single leadership model is insufficient in security management; rather, situational and multidimensional leadership approaches that can adapt to changing conditions are more effective.

Keywords: *Security, security management, leadership, public administration.*

---

[6] Birinci yazar: Gaziantep Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi ABD Doktora Öğrencisi, nilbasyan@gmail.com, ORCID: 0009-0007-2086-6900

[7] İkinci yazar: Prof. Dr., Gaziantep Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü öğretim üyesi, esracikmaz@gantep.edu.tr, ORCID: 0000-0002-9576-7161

[8] Bu makale Prof. Dr. Esra Çıkmaz danışmanlığında hazırlanan ve Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü'nde 2025 yılında kabul edilen *Güvenlik Yönetimine İlişkin Yeni Nesil Liderlik Yaklaşımları: Gaziantep Üniversitesi Örneği"* başlıklı doktora tez çalışmasından üretilmiştir.

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

GİRİŞ

Güvenlik yönetiminde liderlik konusu, akademik literatürde uzun süre sınırlı bir ilgi görmüş ve genel kamu yönetimi liderlik çerçevesi içerisinde değerlendirilen bir unsur olarak ele alınmıştır. Liderlik kavramının tarihsel gelişimi incelendiğinde, Sanayi Devrimi'ne kadar olan dönemde liderliğin büyük ölçüde askeri liderlik anlayışıyla özdeşleştirildiği görülmektedir. Bu dönemde toplumsal açıdan öne çıkan liderlerin önemli bir kısmının asker kökenli olduğu ve savaşlarda elde ettikleri başarılarla ön plana çıktıkları dikkat çekmektedir. Sanayi Devrimi ile birlikte, özellikle İngiltere ve Amerika Birleşik Devletleri'nde, daha sonra ise Kıta Avrupası'nda liderlik anlayışı dönüşerek verimlilik ve üretkenliği artırmayı hedefleyen profesyonel yönetici modeline evrilmiştir. Ancak bu dönüşümün kamu sektörüne yansıması aynı hızda gerçekleşmemiş, başlangıçta daha çok özel sektörle sınırlı olmuştur. Küresel ölçekte kapitalist ve neo-kapitalist ekonomik sistemlerin yaygınlaşmasıyla birlikte kamu ve özel sektör arasındaki etkileşim artmış; bu durum güvenlik yönetiminde liderlik anlayışının bugünkü yapısının şekillenmesinde belirleyici unsurlardan biri haline gelmiştir (Erciyes, 2019, s. 269-270). Çalışmada güvenlik algısındaki değişmelerin kamu yönetimi ve dolayısıyla onun bir parçası niteliğindeki güvenlik yönetimi liderlik anlayışına yansımaları ele alınmıştır. Çalışmada "güvenlik yönetimi" kavramıyla kastedilen esasen herhangi bir ülkenin iç güvenlik yapısıdır. Genel olarak kolluk diye tabir edeceğimiz iç güvenlik birimlerinde yeni nesil liderlik modelleri analiz edilmeye çalışılmıştır.

1. Güvenlik ve Güvenlik Yönetimi Kavramları

Güvenlik kavramı, günümüzde hâlen üzerinde tam bir uzlaşıya varılamamış bir nitelik taşımaktadır. Konjonktürel değişim ve gelişmelerin etkisi altında şekillenen bu kavram, akademik literatürde tartışılmaya devam etmektedir (Sancak, 2013, s. 123). Genel olarak güvenlik; kişilerin yaşamlarının, onurlarının ve mal varlıklarının her türlü tehdit, saldırı ya da beklenmedik olumsuzluklara karşı korunması olarak ifade edilebilir (Yılmaz, 1994, s. 12). Güvenlik anlayışı, evrensel ve tek tip bir yapıya sahip değildir, ülkeden ülkeye, kurumdan kuruma değişebilmekte ve birbirinden farklı yöntem ve sistemlerle sağlanabilmektedir (Ünsal, 2005, s. 4).

Günümüzde güvenlik kavramı, yalnızca devletlerin iç ve dış güvenliğini değil, aynı zamanda toplumu oluşturan bireylerin hukuki düzenlemelerle güvence altına alınmış tüm hak ve güvenlik alanlarını da kapsamaktadır. Öte yandan, Fransız Devrimi ve Sanayi Devrimi ile birlikte siyasal ve ekonomik alanlarda yaşanan köklü değişimler, güvenlik anlayışının da genişlemesine zemin hazırlamıştır. Bu süreçte kişi güvenliği, ekonomik güvenlik, iş güvenliği ve sosyal güvenlik gibi yeni güvenlik türleri ortaya çıkmış ve kavramın kapsamı önemli ölçüde genişlemiştir (Sevimli, 2000, s. 13).

İç ve dış olarak ikiye ayrılabilen güvenlik anlayışında modern döneme değin bu ayrımın olmadığı görülmektedir. Sanayi Devrimi ile Avrupa'da yaşanan modernleşme süreci, güvenlik anlayışında iç-dış ayrımına sebebiyet vermiştir. Böylece dış güvenlik alanında ordular görevlendirilmiş, iç güvenlik alanında ise kolluk teşkilatları kurulmuştur. Soğuk Savaş'ın ertesinde bu ayrımlar ile güvenlik alanındaki yapı ve anlayışlar, uluslararası arenada yaşanan gelişmelerin etkisinde kalmıştır. Bu dönemde devlet, güvenliğin bir aracı haline gelmiş ve ulusal sınırları aşan güvenlik anlayışı bölgesel ve küresel boyut edinmiştir. Güvenlik alanındaki bu değişimler aynı zamanda iç-dış güvenlik ayrımını muğlaklaştırmıştır (Özgür ve Erciyes, 2017, s. 84–85).

ABD'de gerçekleşen 11 Eylül terör saldırıları, küresel ölçekte güvenlik anlayışının yeniden sorgulanmasına ve tartışılmasına yol açmıştır. Bu tarihe kadar, ülke içinde ya da dışında ortaya çıkabilecek tehditlere karşı alınan önlemler genel olarak *"ulusal güvenlik"* kapsamında ele alınmaktaydı. 11 Eylül saldırıları sonrasında güvenlik yaklaşımında önemli bir dönüşüm yaşanmış; güvenlik kavramı daha sistematik bir şekilde *"iç güvenlik"* ve *"dış güvenlik"* olmak üzere iki ayrı boyutta değerlendirilmeye başlanmıştır (Gündüz ve Yüksel, 2020, s. 2915).

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

Güvenlik yönetimi kavramı; devletleri, örgütleri ve bireyleri etkileyebilecek potansiyel tehditlerin bertaraf edilmesi ve güvenli bir yaşam ortamının oluşturulması amacıyla yürütülen kapsamlı bir yönetim sürecini ifade eder. Bu süreçte, bireylerin hak ve özgürlükleri gözetilmekte, aynı zamanda sorumluluk bilinci çerçevesinde suçla mücadele faaliyetleri yürütülmektedir. Güvenlik yönetimi; kişileri tehlike, risk ve kaygılardan koruma amacıyla mevcut kaynakların planlanması, organize edilmesi, koordine edilmesi ve denetlenmesini kapsayan bir süreci ifade eder. Bununla birlikte güvenlik yönetimini diğer yönetim türlerinden ayıran temel özellik, yönetim sürecinde liderin rolünün daha belirgin ve merkezi bir konumda olmasıdır. Bu yönüyle güvenlik yönetimi, liderlik unsurunun etkisinin daha yoğun hissedildiği bir alan olarak öne çıkmaktadır (Avci, t.y., s. 8).

Güvenlik yönetimi; kültürel, ekonomik, toplumsal ve teknolojik gelişmelerle eş zamanlı ilerlemekle kalmayıp, çoğu zaman bu gelişmelerin önünde bir seyir izlemek zorunda olan dinamik karakterli bir sürece işaret eder. Bu sebeple etkili bir güvenlik yönetiminin, hukuki ve teknolojik alanlardaki yenilikleri yakından takip eden ve bu gelişmelerin gerisinde kalmayan önlemler üretmesi gerekmektedir. Aynı zamanda kurumlar arası iş birliği ve dayanışmanın güçlendirilmesi, güvenlik alanında rol üstlenen tüm sektörlerle koordinasyonun sağlanması büyük önem taşımaktadır. Tüm bu süreçler yürütülürken bireylerin temel hak ve özgürlüklerinin korunması sağlanmalıdır (Gündüz ve Yüksel, 2020, s. 2916).

Doğrudan askerî bir faaliyet şeklinde değerlendirilemeyecek olan güvenlik yönetimi; devlet kurumları arasında koordinasyon ve iş birliğini zorunlu kılan geniş kapsamlı bir yapıyı ifade etmektedir. Günümüz koşullarında iç güvenliğin bazı fonksiyonları daha da kritik hale gelmiştir. Özellikle terörle mücadele, halk sağlığının korunması, doğal afetler karşısında kurtarma ve yardım faaliyetlerinin yürütülmesi ve vatandaşların günlük yaşamına doğrudan etki eden kritik altyapıların güvenliğinin sağlanması, bu fonksiyonlardan bazılarıdır. Modern devletlerin iç güvenlik anlayışında temel görevi ise kolluk müdahalelerini ve zor kullanma yetkisini mümkün olan en düşük seviyede tutarken; *"bireyden başlayarak toplumun yaşam içinde seçme imkânlarını genişletecek toplum değerlerinin oluşmasına imkân sağlamaktır"* (Ak, 2018, s. 97).

2. Güvenlik Anlayışının Evrimi

Güvenlik kavramının anlamı ve kapsamı, tarihsel süreç içerisinde hem tartışmalar hem de tehdit algıları bakımından dönemden döneme farklılık göstermiştir. Modern öncesi dönemde güvenliğin, belirgin bir siyasi içeriğinin bulunmadığı görülmektedir. Nitekim Orta Çağ'da güvenlik, ağırlıklı olarak yağmacı ve istilacılara karşı korunma anlamı taşımaktaydı. Modern devlet anlayışının şekillenmesinde önemli bir dönüm noktası olan 1648 Vestfalya Barışı ile birlikte güvenlik kavramı daha farklı bir boyut kazanmış; dış tehditlere karşı ulus devletin korunması temel bir öncelik haline gelmiştir. Daha sonra 1789 Fransız Devrimi ile birlikte güvenlik kavramının siyasal bir nitelik kazanması söz konusu olmuştur. Bu dönemde yalnızca ulus devletin korunması değil, aynı zamanda eşitlik ve adalet gibi değerler de ön plana çıkmıştır. Bununla birlikte, söz konusu dönemde devletlerin güvenliğine yönelik tehditler büyük ölçüde askeri unsurlar çerçevesinde tanımlanmış ve ulusal güvenlik anlayışı bu doğrultuda şekillenmiştir (Haser, 2018, s. 1).

Güvenliğe yönelik tehdit unsurları, Soğuk Savaş döneminin sonuna kadar belirliydi. Ancak Soğuk Savaş sonrasında hız kazanan küreselleşme süreciyle birlikte güvenlik kavramı daha karmaşık ve çok boyutlu bir hâl almıştır. Bu yeni dönemde, güvenliğin herkes tarafından kabul gören, süreklilik taşıyan ve net sınırlarla tanımlanabilen bir tanımını ortaya koymak zorlaşmış; kavramın kapsam ve çerçevesi daha tartışmalı bir hale gelmiştir (Erdoğan, 2013, s. 288). Tarihsel süreçte yaşanan ekonomik ve siyasal dönüşümler ise güvenlik anlayışının çeşitlenmesine yol açmış; birey güvenliği, ekonomik güvenlik, sosyal güvenlik ve iş güvenliği gibi farklı güvenlik türleri ortaya çıkmıştır (Sevimli, 2000, s. 13).

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

Post-modern güvenlik anlayışının ortaya çıkmasında, küreselleşme süreci ile teknolojik ilerlemeler ile bu sürecin yol açtığı dönüşümlerin önemli bir rol oynadığı değerlendirilmektedir. Ulusal ve küresel düzeyde yaşanan bu değişimler, güvenliğe ilişkin yeni yaklaşımların gelişmesine zemin hazırlamıştır. Bu yeni güvenlik algısı içerisinde güvenlik kavramı, yalnızca askeri tehditlerle sınırlı bir alan olmaktan çıkarak; çevresel sorunlar, kitle imha silahlarının yaygınlaşması, terörizm ve teknolojik gelişmelerin beraberinde getirdiği riskler gibi çok boyutlu unsurları da kapsayan geniş bir yapıya dönüşmüştür. Bu doğrultuda devletlerin güvenliği, artık yalnızca dış düşman tehdidi üzerinden değil, aynı zamanda toplumsal istikrarı ve düzeni bozabilecek her türlü risk ve tehdit unsuru üzerinden tanımlanmaktadır (Haser, 2018, s. 2).

Post-modern güvenlik anlayışı, uluslararası güvenlik meselelerine ilişkin geleneksel yaklaşımların günümüz tehditlerini açıklamakta yetersiz kalmasıyla ortaya çıkmıştır. Bu bağlamda, Kopenhag Okulu çerçevesinde geliştirilen ve Barry Buzan'ın öncü olduğu çalışmalar, post-modern güvenlik anlayışının gelişmesinde rol oynamıştır. Bu yaklaşımın önde gelen isimlerinden Barry Buzan, güvenliği yalnızca askerî bir mesele olarak değil; bunun yanında ekonomik, toplumsal, çevresel ve siyasi boyutlarıyla birlikte ele alınması gereken bütüncül bir alan olarak değerlendirmektedir. Buzan'a göre bu beş güvenlik alanı birbirinden bağımsız değildir ve aralarındaki etkileşim, modern güvenlik sorunlarının anlaşılmasında önemlidir (Çikrıkci, 2017, s. 225). *"Halklar, Devletler ve Korku"* isimli ve 1983 tarihli eserinde Barry Buzan, klasik askeri merkezli güvenlik anlayışını eleştirmiştir. Güvenlik tartışmalarında geleneksel yaklaşım ile Kopenhag Okulu yazarları arasındaki temel ayrım, güvenliğin kapsamına ilişkindir. Kopenhag Okulu, güvenliği tek bir tanım üzerinden açıklamaktan ziyade, güvenlik olgusunun içeriği ve bu içeriğin oluşma süreci üzerinde durmaktadır. Bu bağlamda Buzan, güvenliğin epey dar şekilde tanımlanmasını eleştirmiş ve daha geniş bir güvenlik değerlendirmesi yapmıştır. Geleneksel güvenlik anlayışı tehdit, savaş ve askeri güç kullanımı ekseninde şekillenirken, Buzan bu yaklaşımın yetersiz olduğunu savunmuş ve *"genişletilmiş güvenlik"* kavramını geliştirmiştir. Bu yeni yaklaşımda önceleri güvenlik gündeminin dışında bırakılan ve toplumun günlük yaşamını doğrudan etkileyen alanların güvenlik kapsamında değerlendirilmesi gerektiği söylenmiştir (Küçüksolak, 2012, s. 204).

3. Liderlik Kavramı ve Liderlik Teorileri

Liderlik, bireyleri belirlenen amaçlar yönünde harekete geçirebilme ve yönlendirebilme yeteneği olarak tanımlanmaktadır. Başka bir ifadeyle liderlik, kişiler arası etkileşimi sağlamak için bireyin sahip olduğu güç ve etkisini kullanma süreci olarak değerlendirilmektedir (Güney, 2015, s. 27). Bu yönüyle liderlik, bireylerin ya da grupların önceden belirlenmiş hedeflere erişimini mümkün kılan etkileşim temelli bir süreç olarak ortaya çıkmaktadır. Tarihsel süreçte farklı disiplinler tarafından ele alınan liderlik kavramı üzerine çeşitli teoriler geliştirilmiş olsa da literatürde kavramın kapsamı ve uygulama alanlarına ilişkin tam bir görüş birliğine ulaşıldığını söylemenin güç olduğu değerlendirilmektedir (Çeliköz, Erhan ve Çetinceli, 2025, s. 139).

Liderlik kavramının, zaman içerisinde kazandığı yeni boyutlar dikkate alındığında dinamik ve değişken bir yapıya sahip olduğu söylenebilir. Yönetsel, sosyo-ekonomik ve siyasal koşullardaki dönüşümler, liderliğe ilişkin tanımların da sürekli olarak yeniden şekillenmesine neden olmaktadır. Günümüzde liderlik konusunda üzerinde uzlaşılmış tek bir tanım bulunmamakla birlikte, yapılan tanımların genellikle yönetici veya liderde bulunması gereken olumlu niteliklere vurgu yaptığı görülmektedir. Bu durum, liderlik kavramının sabit bir çerçevede ele alınamayacağını; aksine sürekli olarak yeniden yorumlanması gereken bir olgu olduğunu ortaya koymaktadır (Bulut ve Uygun, 2010, s. 44).

Liderlerin, kalabalık bireyler arasından sıyrılarak ön plana çıkmalarını sağlayan ve onları diğer insanlardan ayıran bazı temel özelliklere sahip oldukları kabul edilmektedir. Bu özellikler konusunda literatürde farklı görüşler bulunsa da, genel olarak ön plana çıkan bazı kişilik ve davranış

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

özellikleri söz konusudur. Bu kapsamda en sık vurgulanan lider özellikleri; dürüstlük, doğruluk, motive etme, istikrar, iletişime açıklık, özgüven ve girişkenlik şeklinde belirtilebilir (Ekşi, 2023, s. 31).

Günümüz modern örgütleri, yönetimlerde liderlik niteliklerine sahip yöneticilere ihtiyaç duymaktadır. Çünkü yalnızca yönetim becerisi zayıf bir lider ya da liderlik yönü gelişmemiş bir yönetici, örgütler açısından tercih sebebi olmamaktadır. Bu nedenle hem yönetme hem de liderlik etme kapasitesini birlikte taşıyan bireyler daha fazla tercih edilmektedir. Yönetim alanındaki eksiklikleri gidermeye yönelik olarak ortaya çıkan ve yeni bir yönetim anlayışı niteliğindeki *"lider yöneticilik"*, kısa sürede hem yönetenleri hem de yönetilenleri kapsayan bir anlayış haline gelmiş; diğer yönetim şekillerine kıyasla daha rasyonel, sistemli, insani, çağdaş ve demokratik bir model olarak değerlendirilmektedir (Biber, 2019, s. 183).

Liderlikten söz edilebilmesi için belirli bazı temel özelliklerin bir arada bulunması gerektiği kabul edilmektedir. Yapılan araştırmalar sonucunda ortaya konulan bu unsurlar, liderliğin gerçekleşmesi için ön koşul niteliği taşımaktadır. Bu bağlamda liderliğin temel özelliklerini şu şekilde ifade edebiliriz: (Güney, 2015, ss. 37-38);

- Kararlı ve sabırlı olma,
- Eşitlikçi ve demokratik olma,
- Cinsiyet ayrımı yapmama,
- İletişime açık olma,
- Ekip çalışmasını ve insani değerleri önemseme,
- Hedef ve amaç belirleme,
- Yönetimsel olarak seçici ve duyarlı olma şeklinde ifade edilmektedir.

Liderlik, tarihsel süreç içerisinde farklı bakış açılarıyla ele alınmış ve çok sayıda kuramsal çerçeve ile açıklanmaya çalışılmış bir olgudur. Bu teoriler analiz edildiğinde, dönemlere ve yaklaşımlara bağlı olarak farklı perspektiflerin geliştirildiği görülmektedir. Buna göre:

- 1900–1950 yılları arasındaki dönemde; liderliğin kişinin doğuştan sahip olduğu fiziki özellikler ve şehsi yeteneklerle açıklanabileceğini savunan *Özellikler Teorisi* varlığını sürdürmüştür.
- 1950–1970 döneminde, liderliğin liderin gösterdiği davranışlar üzerinden ele alındığı *Davranışsal Liderlik Teorisi* etkili olmuştur.
- 1970–1980 yılları arasında, farklı koşulların farklı liderlik tarzlarını gerekli kıldığı fikrine dayanan *Durumsal Liderlik Teorisi* önem kazanmıştır.
- 1980 sonrası dönem, durumsal yaklaşımın devamı olarak değerlendirilen *"Modern/Yeni Liderlik Teorileri"* literatürde baskın bir yer edinmiştir (Soylu, Tabak ve Polat, 2007, s. 181).

1980'ler ve devamında geliştirilen liderlik teorileri literatürde çoğunlukla *"modern liderlik yaklaşımları", "yeni liderlik yaklaşımları"* ve *"post-modern liderlik yaklaşımları"* gibi farklı başlıklar altında ele alınsa da esasen aynı anlamlara işaret etmektedir (Yeşil, 2016, s. 7).

Genel bir değerlendirme yapıldığında, liderlik teorilerinin birbirine zıt yaklaşımlar olmadığı; aksine her birinin önceki kuramsal birikimden yararlanarak onun üzerine inşa edilen yaklaşımlar olduğu görülmektedir. Bu durum, liderlik alanındaki bilgi birikiminin kümülatif bir nitelik taşıdığını göstermektedir. Ayrıca liderlik teorilerinin gelişimi, dönemlerin yönetim anlayışları ve küresel siyasal-ekonomik koşullarıyla paralel bir seyir izlemiştir. Bu kapsamda, başlangıçta daha çok özel sektörde uygulama alanı bulan liderlik modellerinin zamanla kamu yönetimi alanına da entegre edildiği ve farklı örgütsel yapılarda kullanılmaya başlandığı görülmektedir (Güney, 2015).

4. Konjonktürel Değişim ve Gelişmelerin Güvenlik Yönetimi Alanına Etkisi

21.yüzyılda küreselleşmenin etkisiyle çok uluslu şirketlerin artan etkisi üretim yöntemlerinde dönüşüme sebebiyet vermiş, bu durum da ticaret anlayışı da önemli ölçüde değiştirmiştir. Bu değişime uyum sağlamak isteyen devletler, küresel dönüşüm sürecinden kendi

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

paylarına düşen yapısal değişiklikleri gerçekleştirmek durumunda kalmıştır. Bu süreçte, devletin yeniden yapılanması gerekliliği gündeme gelmiş ve geleneksel, merkezî ve devlet odaklı yönetim anlayışının yerine yeni yaklaşımlar geliştirilmiştir. Bu doğrultuda "Yeni Kamu Yönetimi" reformu ortaya çıkmıştır. Söz konusu reform ile devletin piyasa mekanizmalarına doğrudan müdahalesi azaltılmış, ekonomik alandaki düzenleyici rolü sınırlandırılmıştır. Bunun yanında sivil toplum kuruluşlarının güçlendirilmesi gibi uygulamalar da kamu yönetimi anlayışına entegre edilmiştir. Yeni Kamu Yönetimi yaklaşımı, bu yönüyle klasik hiyerarşik ve merkeziyetçi yapının yerine daha esnek, katılımcı ve karşılıklı etkileşime dayalı "yönetişim" modeline geçişi beraberinde getirmiştir (Tuncer ve Çağlayan, 2019, s. 1813). Bu yeni sistemde yöneticiler ve ulusal hükümetler, kamu politikalarının oluşturulmasında tek ve mutlak belirleyici aktör olma konumunu kaybetmiş; bunun yerine, farklı paydaşların yer aldığı bir ağ yapısı içerisinde birçok aktörden yalnızca biri hâline gelmiştir (Turan, 2012, s. 1).

Yeni Kamu Yönetimi (New Public Management – NPM) yaklaşımı, kamu yönetiminin özel sektör benzeyen bir verimlilik ve etkinlik seviyesine erişmesi gerektiğini söylemektedir. Bu doğrultuda yönetişim anlayışı, söz konusu verimlilik ve etkinliğe erişmek amacıyla farklı aktörler arasında iş birliğinin geliştirilmesini esas almaktadır (Erat, 2019, s. 25). Ortak sorunlara çözüm bulma amacıyla yönetişim yaklaşımı; devlet, özel sektör ve sivil toplum kuruluşları gibi farklı aktörlerden oluşan; şeffaflık, katılımcılık ve hesap verebilirlik ilkeleri çerçevesinde etkileşimde bulunulan çok aktörlü bir yönetim sürecini ifade etmektedir. 1990'lı yıllardan itibaren bu kavram, literatürde geleneksel kamu yönetimi anlayışına alternatif bir yaklaşım olarak öne çıkmıştır. Bu kapsamda yönetişim; merkeziyetçi ve hiyerarşik yapıların aksine, iş birliği, katılımcılık, ağ temelli yapılanmalar ve ortaklaşa karar alma gibi ilkeleri temel almaktadır. Dolayısıyla yönetişim sadece yönetimin nasıl yapıldığını değil, aynı zamanda karar alma süreçlerine kimlerin dâhil olduğunu ve bu süreçleri şekillendiren ilke ve değerlerin neler olduğunu da sorgulayan bütüncül bir yaklaşımı temsil etmektedir (Rhodes, 1996, s. 652–655).

Yönetişim yaklaşımı, yeni bir liderlik modelini de zorlamaktadır. Bu bağlamda siyasal alanda liderlik, artık tek yönlü bir otorite anlayışından ziyade çift yönlü ve etkileşime dayalı bir yapıya dönüşmüştür. Bu yeni anlayış; iş birliği kurabilme ve diyalog oluşturma becerisini geliştirmeyi, ortaya çıkabilecek gerilimleri dengeleyebilmeyi ve kamu yararına ilişkin karar alma süreçlerinde halkın temsilcisi olabilmeyi gerektirmektedir. Ayrıca bu liderlik modeli, kurumsal performansın artırılmasını ve koruyucu bir duyarlılığın geliştirilmesini, kamuoyu üzerindeki etkilerin ölçülü ve sınırlı tutulmasını, temel hak ve özgürlüklerin korunmasını ve hukukun üstünlüğünün sağlanmasını da kapsamaktadır. Bunun yanında vatandaşın demokratik yönetişim sürecine aktif katılımını destekleyen, onu sürecin bir parçası hâline getiren; aynı zamanda eğitici ve geliştirici bir rol üstlenen bir liderlik anlayışını ifade etmektedir (Özer, 2006, s. 67).

Yönetim alanındaki uluslararası gelişmeler, kamu yönetimlerini ve kamu yönetiminin önemli bir bileşeni olan güvenlik sektörünü de doğrudan etkilemiştir. Bu çerçevede yeni sağ düşüncenin etkisiyle güvenlik sektörü reformu, 21. yüzyılda özellikle az gelişmiş, gelişmekte olan ve geçiş sürecindeki ülkelerde hâlen uygulanmakta olan bir süreçtir. Devlet aygıtını bütüncül biçimde dönüştürmeyi hedefleyen bu reform yaklaşımı, güvenlik işlevini merkeze alarak demokratik yönetişim ilkeleri doğrultusunda hem devlet kurumlarını hem de devlet dışı aktörleri bir araya getirmeyi amaçlamaktadır. Sivil-asker iş birliği yaklaşımıyla uygulanmaya çalışılan güvenlik sektörü reformu; şeffaflık ilkesini, kamu yönetiminde genel olarak yürütülen şeffaflaşma sürecinden bağımsız ele alınmamaktadır. Bu süreçte bir yandan güvenlik ile özgürlük kavramlarının birbirine alternatif değil, birlikte var olabilen unsurlar olduğu vurgulanırken; diğer yandan güvenlik, kalkınmanın ön koşulu olarak kabul edilmektedir. Bu gelişmelere paralel olarak güvenlik alanında "yönetişim" yaklaşımı da uygulamaya geçirilme çabası içerisinde önemli bir yer edinmiştir (Barbak, 2015, s. 443).

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

Günümüzün çağdaş yönetim anlayışları, iç güvenlik hizmetlerinin yalnızca devletin merkezi otoritesi tarafından yürütülmesinin yeterli olmadığını; bunun yerine şeffaflık, toplumsal katılım ve hesap verebilirlik ilkeleri üzerine kurulu bir yönetişim modelinin daha etkin sonuçlar üretebileceğini değerlendirmektedir. Bu çerçevede yönetişim yaklaşımı, demokratik değerleri temel alarak güvenlik süreçlerine bireyleri, sivil toplum örgütlerini ve yerel yönetimleri dâhil eden çok aktörlü bir yapıya işaret etmektedir. Böylece güvenlik hizmetlerinin kalitesi artarken, aynı zamanda güvenlik birimleri ile toplum arasında karşılıklı güven ilişkisi güçlendirilmektedir. Katılımcı bir yaklaşımla sunulan güvenlik hizmetleri, özellikle demokratik toplumlarda, vatandaşların bu hizmetlere duyduğu güveni artırmakta ve güvenlik politikalarının meşruiyetini pekiştirmektedir (Kizir ve Bıçkı, 2025, s. 23).

4.1. Güvenlik Yönetimi İlkeleri

Küreselleşme süreciyle birlikte yönetim alanında yaşanan dönüşümler, yalnızca özel sektör yönetimlerini değil, aynı zamanda kamu yönetimi anlayışını da doğrudan etkilemiştir. İnsan hakları alanında yaşanan gelişmelerle birlikte, örgütsel başarıyı merkeze alan klasik yönetim anlayışının yerini giderek birey odaklı yaklaşımlar almaya başlamış; bu durum güvenlik yönetimi alanında da geleneksel yöntemlerin yerine çağın gereklerine uygun ilke ve uygulamaların benimsenmesini zorunlu kılmıştır (Ulutürk, 2022, s. 101).

Uluslararası konjonktürde meydana gelen değişimler, devletleri güvenlik yönetimi alanında belirli ilkeleri esas almaya ve bu ilkeler doğrultusunda hareket etmeye yönlendirmektedir. Bu ilkelerin uygulanma düzeyi ise aynı zamanda ülkelerin demokrasi ve gelişmişlik seviyesinin bir göstergesi olarak değerlendirilmektedir. Bu çerçevede güvenlik yönetimi ilkeleri genel olarak; *"hukukun üstünlüğü ve demokrasi", "hesap verebilirlik", "verimlilik ve etkinlik", "motivasyon"* ve *"etik"* başlıkları altında ele alınabilmektedir (İrdem, 2020).

"Hukukun üstünlüğü ve demokrasi" ilkesi, güvenlik alanında hukukun temel belirleyici unsur olduğunu ortaya koymaktadır. Nitekim hukuk, hem güvenliğin hem de özgürlüğün temel kaynağı olarak kabul edilmektedir (Sokullu-Akıncı, 2011, s. 105). Hukukun üstünlüğü ilkesi, demokratik sistemlerle doğrudan ilişkili olup, yönetimlerin faaliyetlerini mevcut yasal çerçeveye uygun şekilde yürütmesini ve aynı zamanda kendilerinin de bu hukuki düzenlemelere tabi olmasını gerektirmektedir (Gardner, 2021).

Hesap verebilirlik ilkesi, kolluk kuvvetlerinin kullandığı yetkilerin doğrudan bireylerin hak ve özgürlükleriyle ilişkili olması nedeniyle büyük bir önem taşımaktadır. Yapılan görevlerin aşırılığa varabilen ve suistimal edilebilen yapısı dolayısıyla kolluk görevlilerinin yetki ve sorumlulukları açısından hesap verebilmeleri, sosyal barışın ve demokratik düzenin vazgeçilmez unsurları arasında değerlendirilmektedir (Yalçın, 2009, s. 15–16).

Verimlilik ve etkinlik ilkesi, yalnızca özel sektör için değil, kamu yönetimi açısından da mutlaka sağlanması gereken temel bir gereklilik olarak kabul edilmektedir. Kamu yönetiminde ortaya çıkan verimsizlik ve etkin olmayan işler doğrudan tüm toplumu etkileyen olumsuz sonuçlara yol açabileceği için, kamu kurumlarında verimlilik öncelikli bir hedef olarak ele alınmalıdır (Göksu, Çelik, Filiz ve Gül, 2011, s. 161). Etkinliğin güvenlik yönetiminde sağlanabilmesi için kolluk personelinin görevlerini belirli ilke ve ölçütler doğrultusunda yapmaları gerekmektedir. Bu kapsamda söz konusu ölçütler; *şeffaflık, objektiflik, tarafsızlık, doğru ve isabetli sonuçlara ulaşma, hukuka ve kanunlara bağlılık* olarak ifade edilebilir (Devlet Planlama Teşkilatı, 2001, s. 6).

Motivasyon ilkesi; kolluk güçlerince sunulan kamu hizmetinin etkin biçimde yürütülmesinde kritik bir role sahiptir. Bu hizmetlerin yeterli düzeyde yerine getirilememesi, toplumda düzensizlik, kargaşa ve kamu düzeninin zedelenmesi gibi olumsuz sonuçlara yol açabilmektedir. Bu denli önemli bir görevi üstlenen kolluk personelinin, görevlerini sürekli olarak etkin ve verimli bir şekilde ifa etmesi gerekmektedir. Bunun için ise güvenlik hizmeti sunan personelin yüksek motivasyona sahip kişiler olması gereklilik arz etmektedir (Tokmak, 2021, s. 49).

Etik; ahlak olgusunun teorik bir kapsamda değerlendirildiği felsefi bir disiplin olarak tanımlanmaktadır. Bu açıdan etik, doğrudan kural koymaktan ziyade iyi ve doğrunun ne olduğunu anlamaya ve açıklamaya yönelik bir yaklaşım sunmaktadır (Sayan ve Özgür, 2019, s. 379). Güvenlik personeline yönelik etik kurallara ihtiyaç duyulmasının temel nedenlerinden birisi, bu personelin davranışlarının yalnızca yasal düzenlemelerle tam anlamıyla kontrol altına alınmasının mümkün olmamasıdır. Bu nedenle etik ilkeler, güvenlik mensuplarının mesleki davranışlarını yönlendiren tamamlayıcı bir unsur olarak önem kazanmaktadır (Balcı, 2023, s. 45).

4.2. Güvenlik Yönetimi Unsurları

Güvenlik yönetimi, birbiriyle bağlantılı ve birbirini tamamlayan çeşitli unsurlardan oluşur. Bu unsurların yönetimsel başarı için gerekli olduğu değerlendirilmektedir ve güvenlik yönetimi alanının ayrılmaz parçaları niteliğindedir. Bu unsurlar; "*stratejik yönetim", "risk yönetimi", "kriz yönetimi", "performans yönetimi", "stres yönetimi", "bilgi yönetimi"* ve "*zaman yönetimi"* şeklinde sayılabilir.

Stratejik yönetim, stratejik düşünmeyi geliştirerek rasyonel karar alma süreçlerini destekleyen ve aynı zamanda öngörülemeyen ya da belirsiz durumların analiz edilmesine imkân tanıyan bir yaklaşım olarak değerlendirilmektedir. Stratejik yönetimin önemli bir aracı olan stratejik planlama sürecinin belirli dönemlerde düzenli olarak gerçekleştirilmesi ve kurumsal bir yapıya kavuşturulması, güvenlik yönetimi açısından tehditlerin fırsata dönüştürülmesine katkı sağlamaktadır. Bu süreçte kurumların zayıf yönlerinin azaltılması, güçlü yönlerinin ise daha da geliştirilmesi mümkün hale gelmektedir (Tekiner ve İrdem, 2017, s. 112).

Risk yönetimi, güvenlik hizmetleri açısından hem can ve mal kaybı gibi fiziksel sonuçlar doğurabilecek riskleri içeren kapsamlı bir faaliyet alanını ifade etmektedir. Risk yönetimi uygulamalarına en fazla ihtiyaç duyulan alanlardan biri güvenlik sektörü olarak değerlendirilmektedir (Erişkon, 2012, s. 25). Güvenlik hizmetlerinde risk yönetimi; hizmeti sunan personele yönelik riskleri, güvenlik hizmetini tehdit eden unsurları, kamu düzeni ve toplumsal huzuru tehlikeye sokabilecek faktörleri ve güvenlik kurumlarının hedeflerine ulaşmasını engelleyebilecek tüm etkenleri kapsayan bütüncül bir süreci ifade etmektedir (Çevik, 2012, s. 3).

Kriz yönetimi, risk ve tehdit kavramlarıyla doğrudan ilişkili olması nedeniyle güvenlik yönetimi ile güçlü bir bağlantı içinde değerlendirilmektedir. Bu çerçevede, risklerin tehdit boyutuna evrilmeye başladığı durumlarda, sürecin yönetimi artık risk yönetiminden kriz yönetimine doğru taşınmalıdır (Demir, 2019, s. 41). Güvenlik yönetimi kapsamında ortaya çıkabilecek krizlerde, kriz yönetim süreci belirli aşamalar üzerinden yürütülmektedir. Bu süreç; öncelikle bilgi toplanarak mevcut durumun analiz edilmesini, ardından hedeflerin ve alternatif çözüm seçeneklerinin belirlenmesini, bu seçenekler arasından en uygun olanın uygulanmasını ve son olarak geri besleme mekanizmalarıyla sürecin sürekli olarak değerlendirilmesini içermektedir. Bu bağlamda güvenlik alanında etkili bir kriz yönetiminin temel unsurları arasında; krizin önceden fark edilmesi, önleyici tedbirlerin hızlı bir şekilde alınarak uygulanması ve krizin büyümeden kontrol altına alınması yer almaktadır (Çapar ve Koca, 2017, s. 37).

Performans yönetimi, güvenlik yönetiminin önemli bileşenlerinden biri olup örgütsel etkinlik açısından çeşitli faydalar sağlamaktadır. Bu sistemin uygulanmasıyla birlikte örgütün daha verimli ve etkili bir yapıya kavuşması mümkün hale gelmektedir. Performans yönetimi, personelin belirlenen standartlar doğrultusunda çalışıp çalışmadığının tespit edilmesine imkân vererek örgütten kaynaklanan eksikliklerin giderilmesine katkı sağlamaktadır. Eğitim ihtiyaçlarının belirlenmesi, çalışanlar arasında karşılaştırma yapılabilmesi ve yöneticilerin astlarını daha yakından tanıma fırsatı elde etmesi de bu sistemin diğer önemli avantajları arasında yer almaktadır (Tekiner ve İrdem, 2017, s. 68).

Stres yönetimi, kolluk mesleğinin doğası gereği uzun yıllardır karşılaşılan önemli sorun alanlarından biri olarak değerlendirilmektedir. Yapılan çeşitli araştırmalar, kolluk personelinin

yaşadığı stresin hem fiziksel hem de psikolojik boyutlarıyla çalışanlar üzerinde önemli etkiler oluşturduğunu ortaya koymaktadır. Son dönem çalışmaları ise, kolluk mensupları için stres yönetimi programlarına olan ihtiyacın giderek daha görünür ve gerekli hale geldiğini göstermektedir. Bu nedenle örgütlerin, sundukları stres yönetimi programlarını aktif şekilde tanıtmaya devam etmeleri ve kolluk personeline her zaman destek mekanizmalarının erişilebilir olduğunu hatırlatmaları gerekmektedir (Gök, 2021, s. 86).

Bilgi yönetimi, güvenlik yönetiminde suçla mücadelede alanında kullanılan modern yöntemlerden biri olarak değerlendirilmektedir. Kaçakçılık, terör ve asayiş gibi kritik alanlarda bilginin elde edilmesi, dağıtımı, depolanması, analiz edilmesi ve uygulanması süreçleri, suç ve suçluyla mücadelede daha etkili bir mekanizma oluşturulmasına katkı sağlamaktadır. Bu kapsamda, teorik bilgi ile saha düzeyinde (sokak seviyesinde) elde edilen bilginin bir araya getirilmesi ve uyumlaştırılması, güvenlik kurumlarının daha profesyonel ve etkin bir mücadele kapasitesine ulaşmasını mümkün kılabilmektedir. Bu nedenle bilgi yönetimi anlayışının güvenlik kurumları içerisinde yaygınlaştırılması büyük önem taşımaktadır (Sever, 2018, s. 48).

Zaman yönetimi, geniş görev yelpazesine sahip olması sebebiyle güvenlik birimlerinde oldukça önem arz eden bir konudur. Kolluk birimleri çok çeşitli hizmetleri aynı anda yürüttüğü için personelin çalışma temposu oldukça yoğundur. Bu durum hem iş yaşamında hem de özel yaşamda zamanın planlanması ve etkin kullanılması gerekliliğini daha da önemli hale getirmektedir. Yoğun iş yükü çoğu zaman kolluk personelinin özel yaşamına ayrılan zamanı da etkileyebilmekte ve zaman yetersizliği önemli bir sorun olarak ortaya çıkabilmektedir. Bu nedenle güvenlik alanında zamanı etkin şekilde yönetememek, insan kaynaklarının verimli kullanılmasını olumsuz yönde etkileyerek kurumsal performansın düşmesine yol açabilmektedir (Göksu ve diğerleri, 2011, s. 308).

5. Güvenlik Yönetiminde Yeni Liderlik Modelleri

Liderlik konusu her ne kadar ortaya çıkışı itibariyle işletme yönetimi kökenli olsa da zamanla işletme alanındaki yönetim ve liderlik modellerinin kamu yönetimlerinde uygulanmaya başlanmasıyla, bu alan dikkat çeken araştırma konularından biri haline gelmiştir. Literatürde akademik çalışmalarda işletme yönetimi, liderlik araştırmalarında halen sayıca önde olsa da kamu yönetimi dalında liderlik konusu gittikçe artan oranlarda ilgi duyulan bir alan niteliğindedir. Bu bağlamda liderlik model ve tarzları konusunda akademik yazında çok farklı liderlik türlerine rastlanabilmektedir.

Özel ve kamu sektörünün birbirine benzeyen yönetimsel nitelikleri vardır. Ancak; bu iki alanın yönetimi özünde farklılıklar taşır. Kamu yönetiminin bir parçası olması sebebiyle güvenlik yönetimi, bu alana özgü merkeziyetçilik, hiyerarşi, bürokratik yapı, mevzuata sıkı sıkıya bağlılık gibi karakteristik nitelikleri barındırır. Dolayısıyla literatürdeki liderlik model ve tarzlarından güvenlik yönetimi alanına uygun olanları tespit ederek analiz etmek daha rasyonel bir çaba olarak görünmektedir. Bu bağlamda güvenlik yönetimi alanı için analiz etmeye daha uygun olduğu değerlendirilen liderlik modellerini şu şekilde belirleyebiliriz; "*karizmatik liderlik", "etkileşimci (transaksiyonel) liderlik", "dönüşümcü/dönüştürücü (transformasyonel) liderlik", "kültürel liderlik", "hizmetkar liderlik", "otantik liderlik", "etik liderlik", "paternalist liderlik", "dijital liderlik".*

Karizmatik liderlik; kökeni Yunanca *"ilham yeteneği"* ve *"ilahi hediye"* anlamları taşıyan *"karizma"* kavramına dayanan ve Türkçede *"etkileyicilik"* olarak ifade edilen bir liderlik türüdür. Bu kavram ilk olarak Max Weber tarafından yönetim ve işletme literatüründe kullanılmıştır. Karizmatik liderler, liderlik alanında öne çıkarak takipçilerine özgüvenlerini yansıtır ve onları ikna ederler. Özellikle kriz ve kaos ortamları, karizmatik liderlerin daha görünür hale geldiği durumlar olarak değerlendirilmektedir (Şahin, 2024, s. 1). Karizmatik liderlik modelinde bazı ortak kişisel özelliklerin bulunduğu kabul edilmektedir. Bu özellikler arasında özgüven, cesaret, motivasyon sağlama, hayranlık uyandırma kapasitesi ve ikna yeteneği yer almaktadır (Karaman, 2017, s. 40).

Güvenlik yönetimi alanında liderlik konusu son derece önem arz eder. Yapılan iş, ast-üst ilişkileri ve hiyerarşik yapısı dolayısıyla bu alanda liderlerin; inisiyatif almaktan çekinmeyen, özgüveni yüksek, cesaretli, personeli motive ve ikna edebilen özelliklere sahip olması yani belli bir karizmaya sahip olması gerektiği değerlendirilmektedir.

Etkileşimci (transaksiyonel) liderlik; yaklaşımında liderler ya da yöneticiler, çalışanların örgüt içerisindeki rollerini net bir şekilde belirlemeye ve performans kriterlerine göre onları değerlendirmeye odaklanmaktadır. Bu liderlik tarzında temel amaç, örgütün misyon ve vizyonuyla uyumlu hedeflerin oluşturulması ve bu hedeflere ulaşma sürecinin takipçilerin çabalarına göre "ödül" ve "ceza" sistemiyle düzenli olarak takip edilmesidir (Karaman, 2017, s. 41). Etkileşimci liderler, mevcut örgütsel araçları etkin, verimli ve kurallara uygun biçimde uygulamaya odaklanmaktadır. Çalışanların belirli standartların dışına çıkması veya hata yapması durumunda ise lider, süreci düzeltmeye yönelik gerekli müdahaleleri yapmaktadır. Bu yönüyle etkileşimci liderlik, işlerin doğru ve düzenli bir şekilde yürütülmesine öncelik veren bir yaklaşım sergilemektedir. Örgütün mevcut düzenini koruyarak, geçmişten gelen işleyişini, vizyonunu ve kültürel yapısını köklü değişikliklere uğratmadan örgütsel performansın artırılmasına çabalanması etkileşimci liderlik tarzının temel özelliğidir (Taşdan ve Gül, 2013, s. 33). Güvenlik kurumlarında ödül ve ceza sistemi sıklıkla başvurulan uygulamalardır. Yerleşmiş kurumsal kültür ve alt-kültürünün varlığı ve yöneticilerin çoğunun bu kültürel yapıyı değiştirmeden devam ettirdiği dikkate alındığında halihazırda güvenlik yöneticilerin önemli bir kısmının etkileşimci lider profiline uyduğu değerlendirilebilir (Ulutürk, 2022).

Dönüştürücü/dönüşümcü (transformasyonel) liderlik; liderlik alanyazınında transaksiyonel liderliğin bir üst aşaması olarak değerlendirilen ve bu yaklaşımın temel unsurlarını da bünyesinde barındırmakla birlikte daha çok geleceğe odaklanan bir liderlik anlayışını ifade etmektedir. Bu özellikleri taşıyan yöneticiler, *"transformasyonel"* veya *"dönüşümcü liderler"* olarak adlandırılmaktadır (Sertoğlu, 2010, s. 142). Dönüşümcü liderlik, liderin takipçilerinin potansiyellerini ortaya çıkarmalarına imkân tanıdığı, onları özgürleştirmeyi ve desteklemeyi amaçladığı bir model olarak öne çıkmaktadır. Bu liderlik modelinde lider, takipçilerinin ihtiyaçlarını dikkate almakta, onları karar süreçlerine aktif biçimde dâhil etmeye çalışmakta ve aynı zamanda onlara ilham vererek motive edici bir rol üstlenmektedir (Uğur ve Erdoğan, 2023, s. 134). Bu anlayışta lider, sadece talimat veren bir otorite figürü değil; aynı zamanda takipçilerine değer veren, değişimi onların beklenti ve idealleri doğrultusunda şekillendirmeye çalışan bir rehber konumundadır. Dönüşümcü liderler genellikle vizyon sahibi, karizmatik özellikler gösteren ve astlarını güçlendiren kişiler olarak değerlendirilmektedir. Bunun yanı sıra, değişen koşullara hızlı uyum sağlayabilme ve esneklik gösterme yetenekleriyle diğer liderlik türlerinden ayrılmaktadırlar (Aydemir, 2023, s. 61–62). Güvenlik yönetimi alanında görevlerin mahiyeti ve yapısal özellikleri dikkate alındığında bu alanda dönüşümcü liderlere ihtiyaç duyulduğunu söylemek yanlış olmayacaktır. Güvenlik hizmetlerinde etkinlik ve verimliliğin sağlanması için motive olmuş güvenlik personeline ve çağın gereklerine uygun kurumsal değişimlere ihtiyaç vardır. Bu çabalara dönüşümcü liderlik özellikleri gösteren yöneticiler, işlevsel bir çözüm niteliğinde görünmektedir (Ulutürk, 2022, s. 324).

Kültürel liderlik; örgütsel kültürün korunması, geliştirilmesi ve güçlendirilmesi sürecine odaklanan bir liderlik türü olarak tanımlanmaktadır. Bu yaklaşımda temel amaç, örgüt içerisinde güçlü ve sürdürülebilir bir kültürel yapı oluşturmak ve bu yapıyı zaman içerisinde daha da geliştirmektir. Kültürel liderlik süreci; mevcut kültürün korunması, gerektiğinde onarılması veya değiştirilmesi, çağdaş yeni bir kültürün oluşturulması ve şekillendirilmesi gibi çeşitli becerileri içermektedir. Aynı zamanda eski kültürel yapının zayıflatılması, yeni kültürün güçlendirilmesi ve örgüt kültürünün dinamik tutulması da bu liderlik anlayışının önemli unsurları arasında yer almaktadır (Doğan, Aydın, Arslan, Ağırbaş ve Gültekin, 2023, s. 2903). Kültürel liderler, örgütün temel değerlerini belirleyen ve yönlendiren, örgüt normlarının tüm çalışanlar tarafından

benimsenmesini sağlayan ve söz konusu değer ile normları uygulamada somutlaştıran kişilerdir (Geylan, 2018, s. 2). Güçlü kurum kültürünün söz konusu olduğu güvenlik birimlerinde, mevcut kültürün korunup sürdürülmesi noktasında aslında güvenlik yöneticilerinin çoğunun birer kültürel lider olduğu değerlendirilebilir. Yeni bir kültürel yapının oluşturulup, geliştirilmesi noktasında kurum alt kültürünün güçlü yapısı dikkate alındığında, görece daha az rastlanabileceğini söylemek yanlış olmayacaktır (Ulutürk, 2022, s. 259).

Hizmetkâr liderlik; son zamanlarda üzerinde yoğun araştırmalar yapılan modern liderlik yaklaşımlarından biri olarak öne çıkmaktadır. Bu yaklaşımda lider, geleneksel anlayıştaki gibi kendi çıkarlarına öncelik veren bir yönetici profili sergilemek yerine, çalışanların çıkarlarını, refahını ve kişisel gelişimini merkeze alan bir tutum benimsemektedir. Hizmetkâr lider, çalışanlarına değer vererek onların refahını arttırmaya ve gelişimini desteklemeye çabalar. Bununla birlikte bu liderlik anlayışı yalnızca çalışanlarla sınırlı kalmayıp, toplumun menfaatlerinin ve hizmet alanların çıkarlarının da gözetilmesi gerektiğini düşünmektedir (Küçük ve Yavuz, 2018, s. 81). Hizmetkâr liderlik, liderin takipçilerine hizmet etmesini temel alan ve kendi beklenti ile ihtiyaçlarından önce çalışanların gereksinimlerine odaklanan modern bir liderlik yaklaşımı olarak ifade edilmektedir. Hizmetkâr liderler, sergiledikleri davranışlarla örnek olmayı, örgüt içinde güven ortamı oluşturmayı ve çalışanlara gerekli bilgi, geri bildirim ve kaynakları sağlamayı amaçlayan kişiler olarak öne çıkmaktadır (Öter ve Dağlı, 2023, s. 1941). Geçdoğan Yılmaz (2013) tarafından yapılan çalışma sonucunda, Şanlıurfa il merkezinde yer alan emniyet, sağlık ve eğitim kurumlarında görev yapan yöneticilerin hizmetkâr liderlik yeterliliklerinin orta seviyede olduğu değerlendirilmiştir (Geçdoğan Yılmaz, 2013, s. 137-138). Güvenlik yönetiminde, ekip ya da tim çalışmasının söz konusu olması, yapılan görev gereği kamusal çıkarların önceliklendirilmesi vb. gibi nedenlerle aslında her güvenlik yöneticisinin birer hizmetkar lider olduğu söylenebilir. Ancak hiyerarşik, otorite ve ast-üst ilişkilerinin görüldüğü bu alanda, hizmetkar lider özellikleri gösteren yöneticiler, otorite ve takipçilere hizmet etme anlayışı arasında bir denge gözetmek durumundadırlar. Aksi halde otoritenin sarsılması, disiplinsizlik durumları ortaya çıkma ihtimalleri söz konusu olabilmektedir (Sakal, 2018).

Otantik liderlik; sözlük anlamı itibarıyla *"eskiden beri mevcut olan özelliklerini taşıyan, orijinal"* ve *"gerçeğe dayanan, aslına uygun, özgün"* anlamlarına gelen "otantik" kavramı anlayışına dayanan bir liderlik yaklaşımıdır (Kılınç, 2023, s. 55). Otantik liderler, örgüt içerisinde sinerji oluşturarak olumlu örgütsel sonuçların ortaya çıkmasına katkı sağlayan bireyler olarak değerlendirilmektedir. Bu yaklaşımın temel bileşenlerinden biri şeffaflık ve etik değerlere bağlılıktır. Söz konusu etik unsurlar, takipçilerin lidere olan güven duygusunu güçlendirmektedir (Korkmaz, 2017, s. 437). Otantik liderlerin takipçileri üzerinde etki yaratmasını sağlayan en önemli unsur, güvenilirlikleridir. Karar verme ve uygulama aşamalarında etik ilkelere bağlı kalmaları ve şeffaf bir tutum sergilemeleri, onların güvenilir kişiler olarak algılanmasına katkı sağlamaktadır (Akyürek, 2020, s. 102). Doğal, içten ve tutarlı bir davranış tarzı sergileyen otantik liderlere güvenlik kurumlarında sıkça rastlanabilmektedir. Görevlerin niteliği gereği bu liderlik tarzına, özellikle özel harekât birimlerinde daha belirgin şekilde rastlanması mümkündür.

Etik liderlik; günümüzde bireyleri etkilemede yalnızca bürokratik ve yasal otoritenin değil; aynı zamanda duygu, güven, inanç ve değer temelli yaklaşımların da önem kazandığı yeni nesil liderlik modellerinden biri olarak değerlendirilmektedir. Bu bağlamda etik liderliğin temel güç ve etki kaynağı, ahlaki ve etik otoriteye dayanmaktadır. Etik liderlik modelinde liderin en belirgin niteliği, dürüstlük ve etik değerlere bağlılıktır (Akdoğan ve Demirtaş, 2014, s. 109). Liderlik sürecinde liderlik becerileri ile etik değerler arasında denge kurulması gerektiğini savunan etik liderlik anlayışında bireylerin karakter özellikleri, bireysel farklılıkları ve inançları önyargılara yer vermeden olduğu gibi kabul edilmektedir. Aynı zamanda etik liderlik; karar alma süreçlerinde etik ilkelere uygun davranmayı, söz konusu değerlere dayalı bir sistem oluşturabilmeyi ve bu değerleri örgütsel yapıya entegre etmeyi ifade etmektedir (Aykanat ve Yıldırım, 2012, s. 261). Meslek etiği

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

güvenlik kurumlarında epey önem arz eden bir konudur. Her lider ve yöneticinin kolluk meslek etiğine uygun hareket etmesi beklenir. Etik dışı davranışlar ilgili disiplin kanunları ile yaptırım altına alınmıştır. Etik lider özellikleri gösteren güvenlik liderleri, astlarına rol model olarak biriminde etik ilkelerin yerleşmesini de sağlayacaktır (Kavsıracı, 2020, s. 231).

Paternalist liderlik; kökeni Latince *"baba"* anlamına gelen *"pater"* sözcüğüne dayanan paternalizm kavramı üzerine inşa edilmiştir. Paternalizm kavramı, bir grup, toplum ya da ülkenin, tıpkı bir babanın ailesine gösterdiği şefkat ve koruyuculukla yönetilmesi anlamını taşımaktadır (Sağdıç, 2021, s. 94). İnsanlar, hayatın her alanında olduğu gibi çalışma yaşamında da korunma, desteklenme ve yönlendirilme ihtiyacı duymaktadır. Bu doğrultuda *"babacan liderlik"* olarak da ifade edilen paternalist liderlik modelinde lider, çalışanlarına rehberlik eder, onları korur ve destekler. Buna karşılık liderin çalışanlardan beklentisi genellikle itaat ve saygı yönündedir (Pelenk ve Acaray, 2019, s. 183). Tokmak (2022) tarafından kolluk personelinin amirlerinin liderlik tarzlarını belirlemeye yönelik gerçekleştirilen çalışmada, en yüksek ortalama değerin etkileşimci liderlikten sonra paternalist liderlik tarzına ait olduğu değerlendirilmiştir. Araştırma bulguları ayrıca, liderlik tarzının personelin öfke kontrolü üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olduğunu da belirtmektedir (Tokmak, 2022). Güvenlik birimlerinde, babacan tavır gösteren liderler, her dönem sevilen ve peşinden gidilen yöneticiler olmuşlardır. Çünkü güvenlik yönetiminde, yapılan hukuka aykırılık oluşturmayan işlerde personelin arkasında durma, aynı zamanda biriminde otoritesini hissettirme, personele ailenin bir üyesi gibi yaklaşma istenilen ve arzulanan durumlar olarak değerlendirilebilmektedir.

Dijital liderlik; güncel akademik alanyazında dijitalleşmenin liderlik uygulamalarında yıkıcı etkiler oluşturabileceği yönündeki değerlendirmeler çerçevesinde ele alınmaktadır. Dijital liderlik modeli; bilim, düşünce ve iletişim temelli dijital platformlarda yürütülen çalışmalarda akıl yürütme, problem çözme ve öz disiplin gibi becerilerin öne çıktığı bir yapıyı ifade etmektedir (Ömür, Özmen, Eriş ve Özer, 2020, s. 58). Dijital liderlik, yalnızca teknoloji odaklı bir yönetim anlayışını ifade etmemekte; bununla birlikte örgütsel kültür, stratejik liderlik ve insan yönetimi gibi farklı boyutları da içeren çok yönlü bir liderlik modeli olarak değerlendirilmektedir. Bu yönüyle dijital liderlik, örgütlerin dijital dönüşüm sürecine uyum sağlamasında bütüncül bir yaklaşım sunmaktadır (Alaca, 2025, s. 82). Günden güne artan ve değişen güvenlik durumları nedeniyle, iyi bir güvenlik lideri toplumun genelinin üzerinde bir dijital kapasiteye sahip olmalıdır. Güvenliği tehdit eden durumların önemli bir kısmı teknolojik cihazlarla ve dijital ortamlarda oluştuğu dikkate alındığında dijital liderliğin güvenlik yönetimi alanındaki önemi ortaya çıkmaktadır (Gök ve Aydemir, 2021, s. 198).

Soydemir, Özdaşlı ve Alparslan (2014) tarafından yapılan çalışmada, kolluk mesleğinin kendine özgü yapısı gereği görev odaklı liderlik yaklaşımının bir adım daha ön planda ve daha etkili olabileceği değerlendirilmiştir. Bu bulgular doğrultusunda, insan unsurundan en yüksek verimin elde edilebilmesi için tek bir liderlik tarzına bağlı kalmak yerine, içinde bulunulan koşullara göre hem insan/ilişki odaklı hem de görev/üretim odaklı liderlik davranışlarının dengeli biçimde sergilenmesinin çalışanlar ve görevlerin etkin biçimde yerine getirilmesi açısından daha olumlu sonuçlar doğuracağı ifade edilmektedir (Soydemir, Özdaşlı ve Alparslan, 2014, s. 78).

SONUÇ

Liderlik modellerinden hangisinin daha iyi olduğu konusu, yönetim bilimi literatüründe uzun süredir tartışılan bir meseledir. Bu bağlamda araştırmacılar arasında yaygın olarak kabul edilen görüş, liderlik tarzını belirleyen temel unsurların; görev ve yönetim yapısı, içinde bulunulan durumlar, örgütsel çevre koşulları ve liderin kişisel özellikleri olduğu şeklindedir. Bu doğrultuda başarılı bir yöneticinin, örgütün ihtiyaçlarına ve mevcut koşullara göre farklı liderlik stillerini esnek bir şekilde uygulayabilen kişi olduğu ifade edilmektedir (Tengilimoğlu, 2005, s. 8).

Hangi liderlik tarzı benimsenirse benimsensin, izleyiciler liderlerinden; güvenilir, yenilikçi, dürüst, adaletli, paylaşımcı, hoşgörülü, yol gösterici, moral ve motivasyon sağlayıcı davranışlar

beklemektedir. Günümüz liderlerinin bu beklentilere karşılık verebilmesi için empati kurabilme yeteneğine sahip olması, değişim yanlısı, yaratıcı, insan odaklı, esnek, ileri görüşlü, tarafsız ve güdüleyici olması büyük önem taşımaktadır (Erer ve Demirel, 2018, s. 653).

Güvenlik yönetiminde liderlik konusu, sosyal, ekonomik ve tarihsel gelişmelerden etkilenerek askeri liderlik anlayışı ya da Max Weber tarafından şekillendirilen klasik bürokratik kamu yönetici tipolojisinin ötesine geçerek algısal farkındalığı yüksek ve daha durumsal bir anlayışa evrilmiştir. Her ne kadar iyi bir kolluk liderliğine ilişkin ortak bazı özellikler tanımlanabilse de her iç güvenlik örgütünün kendi kurumsal beklentileri ve kurum kültürü yönünde kendine özgü bir liderlik anlayışı geliştirmesi gerektiği ifade edilmektedir. Özellikle yüksek içsel motivasyonun bulunduğu güvenlik örgütlerinde liderlerin nasıl seçildiği yani terfi süreçlerinin nasıl işletildiği kritik bir önem taşımaktadır. Liyakat odaklı, nesnel ve şeffaf bir terfi sisteminin bulunmaması durumunda, adaletsizlik algısının yaygınlaşması kaçınılmaz olmakta; buna bağlı olarak nepotizm, biat kültürü ve gruplaşmaların kurumsal yapıya yerleşmesi riski ortaya çıkmaktadır. Bu nedenle güvenlik yönetiminde liderlik kavramı, kurumsal yapının hassas konularından biri olarak ele alınması gereken bir unsur niteliğindedir (Erciyes, 2019, s. 280).

Günümüzün hızlı değişen dünyasında farklı liderlik yaklaşımları öne çıkmaktadır. Kolluk kuvvetlerinde etkili liderlik, özellikle hesap verebilirliğin ve adaletin sağlanması açısından önem arz eder. Etkili kolluk liderliği; astlarla iş birliğini, dürüstlüğü, motivasyonu, mesleki deneyim paylaşımını teşvik eden bir anlayışın benimsenmesiyle ortaya çıkmaktadır. Ayrıca bu liderler, kolluk hizmetlerinin topluma uygun şekilde sunulmasını sağlamakta, personel moralini yüksek tutmakta ve etkili iletişim kanallarının kurulmasına katkıda bulunmaktadır (Sadulski, 2024). Dolayısıyla kolluk liderlerinin; güvenilir, erdemli, entelektüel, insancıl, cesur, metanetli ve sabırlı olmaları beklenir. Kolluk yöneticilerinin bilgi birikiminin, cesaretinin, görgüsünün, insanî yaklaşımının, güvenilirliğinin, metanetinin ve ciddiyetinin, içinde bulunulan suç ortamını biçimlendirecek düzeyde olması onlara liderlik vasfını kazandıran temel unsurlar arasında yer almaktadır (Aslan, 2023, s. 22).

Güçlü liderlik özelliklerine sahip kolluk liderleri, içinde bulunulan duruma bağlı olarak farklı liderlik stillerini kullanabilir. Bu kapsamda durumsal liderlik yaklaşımı sıklıkla devreye girmektedir. Örneğin, disiplinin sağlanması veya personelin yüksek riskli bir görevle karşı karşıya olduğu durumlarda liderin daha otoriter bir tarz benimseyerek tam kontrolü sağlaması gerekebilmektedir. Buna karşılık, karar alma süreçlerinde astların güçlendirilmesinin mümkün olduğu durumlarda ise dönüşümcü liderlik tarzı uygulanabilmektedir (Sadulski, 2024).

Bununla birlikte, kolluk teşkilatlarında dönüşümcü liderlik yaklaşımının uygulanması çoğu zaman hiyerarşik yapı ve rütbeye dayalı güçlü bağlılık nedeniyle sınırlanabilmektedir. Bu nedenle, kolluk örgütlerinde geleneksel ve katı hiyerarşik yönetim anlayışından uzaklaşılması ve daha etkili liderlik uygulamalarının geliştirilmesi gerektiği ifade edilmektedir. Kolluk liderlerinin başarılı olabilmesi için astlarıyla birlikte ortak çözümler üretebilmeleri, mesleki uygulamalarını sürekli geliştirmeleri ve öğrenme sürecine açık kalarak kendilerini sürekli yenilemeleri gerektiği vurgulanmaktadır (Kahya, 2021, s. 22).

KAYNAKÇA

1. Ak, T. (2018). Toplumsal güvenlik bağlamında iç güvenlik yaklaşımı. *Akademik Hassasiyetler Dergisi*, 5 (10), 83-102.

2. Akdoğan, A. ve Demirtaş, Ö. (2014). Etik liderlik davranışlarının etik iklim üzerindeki etkisi: örgütsel politik algılamaların aracı rolü. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 16 (1), 107-123.

3. Akyürek, M. İ. (2020). Otantik liderlik: Bir alanyazın taraması. *Uluslararası Liderlik Çalışmaları Dergisi: Kuram ve Uygulama*, 3 (3), 99-109.

4. Alaca, S. T. (2025). *Dijital liderlik ölçeğinin Türkçeye uyarlanması: Geçerlilik ve güvenilirlik çalışması* (Yükseklisans tezi). Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

5. Aslan, F. (2023). Stratejik liderlik ve suç. M. Tokmak (Ed.). *Yönetim ve organizasyon perspektifinden kolluk çalışmaları III-Liderlik üzerine* içinde (1-25), (1. Bs.). Ankara: Nobel Yayınevi.

6. Avci, S. B. (t.y.). *Güvenlik yönetimi*. Atatürk Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi. Erişim adresi: http://obs.ataaof.edu.tr

7. Aydemir, P. (2023). Kollukta dönüşümcü liderlik. M. Tokmak (Ed.). *Yönetim ve organizasyon perspektifinden kolluk çalışmaları III-Liderlik üzerine* içinde (61-81). Ankara: Nobel Yayınları.

8. Aykanat, Z. ve Yıldırım, A. (2012). Etik liderlik ve örgütsel adalet ilişkisi: teorik ve uygulamalı bir araştırma. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 22 (2), 260-274.
9. Balcı, F. (2023). Polis meslek etiği. *Uluslararası Yönetim ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 10 (19), 44-63.

10. Barbak, A. (2015). Güvenlik sektörü reformu: devletin meşru güç kullanma tekelinin terki ve küresel güvenlik yönetişimi ile bütünleşme. *Akademik Bakış Dergisi*, 48, 426-444.

11. Biber, M. (2019). Lider yöneticilik. *İşletme Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi*, 2 (2), 183-197.

12. Bulut, Y. ve Uygun, S. V. (2010). Etkin bir yönetim için vizyoner liderliğin önemi: Hatay'daki kamu kurumları üzerinde bir uygulama. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7 (13), 29-47.

13. Çapar, S. ve Koca, M. (2017). Güvenlik ve kriz yönetimi. *İdarecinin Sesi Dergisi*, Sayı:179, 32-37. Erişim adresi: https://www.icisleri.gov.tr

14. Çeliköz, E., Erhan, T. ve Çetinceli, K. (2025). Liderlik üzerine kavramsal bir değerlendirme. *Uluslararası Yönetim Akademisi Dergisi*, 8 (1), 137-155.

15. Çevik, H. (2012). Takdim. S. Gültekin (ed.). *Güvenlik hizmetlerinde risk yönetimi* içinde. Polis Akademisi Yayınları, 3-4.

16. Çıkrıkci, T. (2017). Uluslararası ilişkilerde güvenliğin referans nesnesi sorunsalı: Klasikten yeniye kavramsal bir analiz. *Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 3 (6), 216-234.

17. Demir, T. (2019). Güvenlik kavramı ile kriz yönetimi arasındaki epistemolojik ilişki ve Türkiye Cumhuriyeti'nin kriz yönetim esasları. *International Balkan University Turkish Studies Economics, Finance, Politics,* 14 (1), 31-43.

18. Devlet Planlama Teşkilatı [DPT]. (2001). Güvenlik hizmetlerinde etkinlik. *Özel İhtisas Komisyonu Raporu*. Ankara. Erişim adresi: https//www.sbb.gov.tr

19. Doğan, C. Z., Aydın, M., Arslan, A., Ağırbaş, H. ve Gültekin, H. (2023). Okul kültürü oluşturmada kültürel liderliğin rolü ile ilgili öğretmen görüşleri. *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 9 (64), 2901-2918.

20. Ekşi, G. G. (2023). Kapsayıcı liderlik. *Scientific Journal of Finance and Financial Law Studies*, 3 (1), 31-40.

21. Erat, V. (2019). *Rekabet çağında yenilik yönetişim sistemi*. Bursa: Ekin Kitabevi Yayınları.
22. Erciyes, E. (2019). İç güvenlik yönetimi ve liderlik. T. Avaner ve B. Övgün (Ed.) *Genel olarak iç güvenlik yönetimi* içinde (269-282), (1. Bs.). Ankara: Gazi Kitabevi.

23. Erdoğan, İ. (2013). Küreselleşme olgusu bağlamında yeni güvenlik algısı. *Gazi Akademik Bakış Dergisi,* 6 (12), 265-292.

24. Erer, B. ve Demirel, E. (2018). Modern liderlik yaklaşımlarına genel bir bakış. *Journal of Institute of Economic Development and Social Researches*, 4 (13), 647-656.

25. Erişkon, D. (2012). Risk yönetiminde genel kavramlar ve güvenlik hizmetleri. S. Gültekin (Ed.) *Güvenlik hizmetlerinde risk yönetimi* içinde. Polis Akademisi Yayınları, 25-48.

26. Gardner, C. (2021). Democracy and the rule of law. *William and Mary Law School*. Erişim adresi: http://law.wm.edu

27. Geçdoğan Yılmaz, R. (2013). *Kamuda görev yapan yöneticilerin hizmetkar liderlik yeterlilikleri ile farklılıkları yönetme becerileri* (Yükseklisans tezi). Harran Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Şanlıurfa.

28. Geylan, A. (2018). Okul yönetiminde kültürel liderlik yaklaşımı ve toplumsal boyutu. *Çankırı Karatekin Edebiyat Fakültesi Dergisi (KAREFAD)*, 1 (1), 1-23.

29. Gök, S. G. (2021). Kollukta stres yönetimi. Ü. Şevik ve M. Tokmak (Ed.). *Yönetim ve organizasyon perspektifinden kolluk çalışmaları-Yönetim üzerine* içinde (67-90). Ankara: Nobel Yayınevi.

30. Gök S.G. ve Aydemir P., (2021). Dijital liderliğin kriz yönetimi üzerindeki etkisi: Bilgi paylaşımının aracı rolü. *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, 2. Uluslararası Güvenlik Kongresi Özel Sayısı (İstihbarat ve Güvenlik), 195-222, doi:10.28956/gbd.1017693

31. Göksu, T. Çevik, H. H., Filiz, O. ve Gül, S. K. (2011). *Güvenlik yönetimi*. Ankara: Seçkin Yayınevi, (Genişletilmiş 3. Bs.).

32. Gündüz, G. ve Yüksel, İ. (2020). İç güvenlik yönetiminde uygulanan modeller; Türkiye ve ABD'nin iç güvenlik yönetim uygulamalarına yönelik bir araştırma. *Journal of Social and Humanities Sciences Research,* 7 (60), 2915-2924.

33. Güney, S. (2015). *Liderlik*. Ankara: Nobel yayınları, (2. Bs.).

34. Haser, D. (2018). *Uluslararası ilişkilerde güvenlik kavramı: Soğuk savaş sonrası dönem güvenlik* (Yükseklisans tezi). İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

35. İrdem, İ. (2020). İç güvenlik, kamu düzeni ve yeni kamu hizmeti perspektifinden güvenlik yönetimi. İ. İrdem (Der.). *İç güvenlik yönetimi ve polislik* içinde (17-45). Ankara: Polis Akademisi Yayınları.

36. Kahya, M. (2021). Kolluk liderliği. Ü. Şevik ve M. Tokmak (Ed.). *Yönetim ve organizasyon perspektifinden kolluk çalışmaları- Yönetim üzerine* içinde (1-28). Ankara: Nobel Yayınevi.

37. Karaman, Ö. (2017). *Kamu yönetiminde liderlik etkisi*. İstanbul: Babıali Kültür Yayıncılığı, (1. Bs.).

38. Kavsıracı, O. (2020). Polis meslek etiği. İ. İrdem (Der.). *İç güvenlik yönetimi ve polislik* içinde (215-240). Ankara: Polis Akademisi Yayınları.

39. Kılınç, E. (2023). *Liderlik yaklaşımları ve öne çıkan liderler*. Ankara: Gazi Kitabevi, (1 Bs.).

40. Kizir, Z. ve Bıçkı, D. (2025). Demokratik değerler çerçevesinde iç güvenlik hizmetlerinde yönetişim yaklaşımı. *Akademi Karabük Dergisi (AKADER),* 9 (1), 21-39.

41. Korkmaz, O. (2017). Otantik liderlik ve örgütsel güven. *The Journal of Academic Social Science Studies*, 58, 437-454.

42. Küçük, K. ve Yavuz, E. (2018). Hizmetkar liderlik: Gandhi örneği. *Uluslararası Liderlik Çalışmaları Dergisi: Kuram ve Uygulama*, 1 (2), 81-93.

43. Küçüksolak, Ö. K. (2012). Güvenlik kavramının realizm, neorealizm ve Kopenhag okulu çerçevesinde tartışılması. *Turan Stratejik Araştırmalar Merkezi Dergisi (TURAN-SAM),* 4 (14), 202-208.

44. Ömür N., Özmen T., Eriş, E. D. ve Özer, P. S. (2020). Dijital liderlik çalışmalarına bir bakış. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 25 (1), 57-69.

45. Öter, Ö. M. ve Dağlı, A. (2023). Hizmetkar liderlik davranışı ile örgüt sağlığı ve yaşam doyumu arasındaki ilişki. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 22 (88), 1941-1957.

46. Özer, M. A. (2006). Yönetişim üzerine notlar. *Sayıştay Dergisi*, 63, 59-89.

47. Özgür, E. ve Erciyes, E. (2017). Kamu yönetiminde yaşanan değişimlerin iç güvenlik sektörüne yansımaları. *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, 6 (1), 79 – 110.

48. Pelenk, S. E., ve Acaray, A. (2019). Paternalist liderliğin üretkenlik karşıtı iş davranışı ve örgütsel vatandaşlık davranışları üzerindeki etkisi. *International Balkan University Turkish Studies*, 14 (5), 183-198.

49. Rhodes, R. A. W. (1996). The new governance: Governing without government. *Political Studies, 44* (4), 652-667.

50. Sadulski, J. (2024). The most effective leadership styles in law enforcement. *American Public University*. Erişim adresi: https://www.apu.apus.edu

51. Sağdıç, D. N. (2021). Paternalizm ve paternalistik liderlik üzerine bir inceleme. *Review of Tourism Administration Journal*, 2 (2), 91-116.

52. Sakal, Ö. (2018). Kamuda "iyi yönetim" perspektifinde hizmetkar liderlik, psikolojik güvenlik ve örgütsel özdeşleşme arasındaki ilişkilerin incelenmesi. *Ombudsman Akademik*, 1, 259-293.

53. Sancak, K. (2013). Güvenlik kavramı etrafındaki tartışmalar ve uluslararası güvenliğin dönüşümü. *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi* 6, 123-134.

54. Sayan, İ. Ö. ve Özgür, E. (2019). Kolluk etiği. T. Avaner ve O. Zengin (Ed.). *Türkiye'de iç güvenlik yönetimi* içinde (379-410). Ankara: Gazi Kitabevi.

55. Sertoğlu, R. (2010). *Stratejik liderlik*. İstanbul: Etap Yayınevi, (1. Bs.).

56. Sever, H. (2018). Asayiş polisinin bilgi yönetimi performansının incelenmesi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 55, 37-51.

57. Sevimli, Z. (2000). Ceza infaz kurumlarında güvenlik. *Adalet Bakanlığı Yayın İşleri Daire Başkanlığı Eğitim Serisi 9,* Ankara.

58. Soydemir, S., Özdaşlı, K. ve Alparslan, A. M. (2014). Görev-insan odaklı liderlik algılamasının vatandaşa yönelik prososyal hizmet davranışlarına etkisi: Kolluk kuvvetleri üzerine bir araştırma, *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 16 (2), 63-81.

59. Soylu, Y., Tabak, A. ve Polat, M. (2007). Ankara ilinde savunma sanayiinde çalışan orta kademe yöneticilerin liderlik bileşenlerini algılamaları: Analitik hiyerarşi süreci (AHS) ile bir çalışma. *Zonguldak Bülent Ecevit Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 3 (5), 179-191.

60. Şahin, N. (2024). Karizmatik liderlik yaklaşımlarının betimsel analizi. *Hakkâri Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 3 (1), 1-17.

61. Taşdan, N. ve Gül, H. (2013). *Kamu yönetiminde liderlik ve kaymakamlık*. Ankara: Detay Yayıncılık, (1. Bs.).

62. Tekiner, M. A. ve İrdem, İ. (2017). *Teoriden uygulamaya güvenlik yönetimi*. Ankara: Polis Akademisi Yayınları, 21, (1. Bs.).

63. Tengilimoğlu, D. (2005). Kamu ve özel sektör örgütlerinde liderlik davranışı özelliklerinin belirlenmesine yönelik bir alan çalışması. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 4 (14), 1-16.

64. Tokmak, M. (2021). Kolluk ve motivasyon. Ü. Şevik ve M. Tokmak (Ed.). *Yönetim ve organizasyon üzerinden kolluk çalışmaları- Yönetim üzerine* içinde (49-65). Ankara: Nobel Yayınevi.

65. Tokmak, M. (2022). Yöneticilerin liderlik tarzlarının çalışanlarının öfke kontrolü üzerindeki rolü: Kolluk kuvvetlerine yönelik bir araştırma. M. Tokmak (Ed.). *Yönetim ve organizasyon perspektifinden kolluk çalışmaları II* içinde (39-63). Ankara: Nobel Yayınevi.

66. Tuncer, A. S. ve Çağlayan, K. (2019, Nisan). Yönetişim kavramı ve Türkiye'de güvenlik yönetişimi çalışmaları. A.F. Gökçe, U. Ülger, S. Kulu ve M. Aksu (Ed.). *3. Uluslararası Kamu Yönetimi Sempozyumu (Kaysem13) Tam Metin Bildiri Kitabı* içinde (1810-1823), Gaziantep.

67. Turan, H. T. (2012). Yönetişim ve yeni kamu yönetimi. F. N. Genç (Ed.). *Yönetişim ve Yönetim Ekseninde Kamu Yönetimi* içinde, 1-18, Ekin Kitabevi: Bursa.

68. Uğur, M. G. ve Erdoğan, M. F. (2023). Liderlik kavramı bağlamında dönüşümcü liderlik kuramının incelenmesi: Mustafa Kemal Atatürk örneği. *Karadeniz Uluslararası Bilimsel Dergi*, (59), 134-145. doi: 10.17498/kdeniz.1355834

69. Ulutürk, B. (2022). *Güvenlik Yönetimi Yaklaşımları*. Ankara: Nobel Yayınevi.

70. Ünsal, F. (2005). *Özel Güvenlik Tedbirleri*. İstanbul: Roma Yayınevi.

71. Yalçın, E. (2009). Hizmet referanslı güvenlik anlayışında meşruiyet ve hesap verebilirlik. *Polis Bilimleri Dergisi*, 11 (1), 1-24.

72. Yeşil, A. (2016). Liderlik ve motivasyon teorilerine yönelik kavramsal bir inceleme. *Uluslararası Akademik Yönetim Bilimleri Dergisi*, 2 (3), 158-180.

73. Yılmaz, A. (1994). *Güvenlik Hizmetlerinin Etkinliği Açısından Özel Güvenlik Sistemi (*Doktora tezi). Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir.

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

(5)

Öğr. Gör. Mustafa DAL[9]; Prof. Dr. Sabri ÇELİK[10]

ÖRGÜTSEL ÇEVİKLİK: LİSANSÜSTÜ TEZLERE YÖNELİK BİR İÇERİK ANALİZİ ÇALIŞMASI[11]

ORGANIZATIONAL AGILITY: A CONTENT ANALYSIS STUDY OF GRADUATE THESES

ÖZ

Çeviklik kavramı örgütsel performans gösteren bütün grupların bünyesinde barındırması gereken hayati bir özellik olarak değerlendirilmektedir. Çevik olamayan örgütlerin birçok sorunla karşılaştığı ve son olarak da yok olma korkusuyla yüzleştiği birçok örnek durum söz konusudur. Yaşanılan çağda değişimin hızının çok yüksek olması ve teknolojik gelişmelerin sürekliliği örgütleri çevik özellikler göstermeye zorlamaktadır. Bu çalışmanın amacı Türkiye'de örgütsel çeviklik üzerine yapılmış yüksek lisans ve doktora tezlerini tarayarak, bu çalışmaların ana temalarını, kullanılan yöntemleri ve elde edilen temel bulguları istatistiki bilgiler ile birlikte sunmaktır. Çalışmada yöntem olarak nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesinden faydalanılmıştır. Yükseköğretim Kurulu (YÖK) Ulusal Tez Merkezi veri tabanı kullanılmıştır. "Örgütsel çeviklik" anahtar kelimesiyle yapılan tarama sonucunda, 2000-2026 yılları arasında tamamlanmış yüksek lisans ve doktora tezleri incelenmiştir. Tezlerin başlıkları, özetleri, anahtar kelimeleri ve yöntem bölümleri titizlikle analiz edilmiştir. YÖK Ulusal Tez Merkezi'nde yapılan taramalar sonucunda, örgütsel çeviklik konusunda Türkiye'de tamamlanmış toplam 43 adet yüksek lisans tezi ve 37 adet doktora tezi tespit edilmiştir. Sonuç olarak Türkiye'deki lisansüstü tezler, örgütsel çeviklik konusundaki akademik ilginin arttığını ve bu alanda önemli bir bilgi birikimi oluştuğunu göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: Örgütsel çeviklik, Yüksek lisans tezleri, Doktora tezleri, YÖKTEZ.

ABSTRACT

Agility is considered a vital characteristic that all groups exhibiting organizational performance should possess. There are many examples of organizations that fail to be agile facing numerous problems and ultimately the fear of extinction. The rapid pace of change and continuous technological advancements in our era compel organizations to exhibit agile characteristics. The aim of this study is to review master's and doctoral theses on organizational agility in Türkiye, presenting their main themes, methods used, and key findings along with statistical data. This study utilized document analysis, a qualitative research method. The Higher Education Council (YÖK) National Thesis Center database was used. A search using the keyword "organizational agility" resulted in the examination of master's and doctoral theses completed between 2000 and 2026. The titles, abstracts, keywords, and methodology sections of the theses were meticulously analyzed. As a result of the searches in the YÖK National Thesis Center, a total of 43 master's theses and 37 doctoral theses completed in Türkiye on organizational agility were identified. In conclusion, postgraduate theses in Türkiye demonstrate increasing academic interest in organizational agility and the accumulation of significant knowledge in this field.

Keywords: *Organizational agility, Master's theses, Doctoral theses, YÖKTEZ.*

---

[9] Öğr. Gör., Iğdır Üniversitesi, Çocuk Bakımı ve Gençlik Hizmetleri, mustafa.dal@igdir.edu.tr, ORCID: 0000-0003-0741-7426

[10] Prof. Dr., Gazi Üniversitesi, Eğitim Yönetimi ABD, sabric@gazi.edu.tr, ORCID: 0000-0001-8856-4983.

[11]Not: Bu çalışma EJER Congress 2025 Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi'nde sözlü bildiri olarak sunulmuş ve özet kitabında yayınlanmıştır.

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

GİRİŞ

Örgütsel çeviklik, modern iş dünyasının hızlı dönüşümü ve belirsizlikleri karşısında şirketlerin varlığını sürdürebilmesi ve öne geçebilmesi için hayati bir güçtür. Dijitalleşme ve küreselleşme, eski tip hiyerarşik yapıların verimsiz kalmasına yol açmaktadır (Meyer vd., 2018). Bu nedenle firmaların dinamik pazar taleplerine hızla adapte olması, fırsatları yakalaması ve riskleri yönetmesi zorunludur. Çeviklik sadece gelişmelere tepki vermek değil, yenilikçi adımlarla geleceğe yön vermektir (Doz & Kosonen, 2008).

Literatürde bu kavram, bir organizasyonun değişimlere hızlı, esnek ve yapıcı cevaplar verebilme yetisi olarak kabul edilir (Worley vd., 2014). Bu beceri; stratejik, operasyonel ve kültürel olmak üzere üç temel alanda hayat bulur (Sherehiy vd., 2007). Stratejik çeviklik pazar trendlerini sezip yön değiştirmeyi, operasyonel çeviklik iş süreçlerini hızla dönüştürmeyi sağlar. Kültürel çeviklik ise gelişimi ve iş birliğini besleyen bir şirket ortamı yaratır (Sherehiy vd., 2007). Sürdürülebilir başarı, bu üç boyutun birlikte yürütülmesine bağlıdır.

Örgütsel çevikliğin operasyonelleştirilmesi ve ölçeklendirilmesi hususunda Sharifi ve Zhang (1999, 2001) tarafından geliştirilen model, çevikliği dört temel yetenek boyutu üzerinden kavramsallaştırmaktadır:

Cevap Verebilirlik (Responsiveness): Örgütün pazar dinamiklerindeki dalgalanmaları, teknolojik kırılmaları ve müşteri taleplerindeki eksen kaymalarını proaktif bir yaklaşımla erkenden tespit edebilme, bu değişimlere entegre ve koordineli bir biçimde stratejik tepki geliştirme kapasitesidir (Sharifi & Zhang, 1999).

Esneklik (Flexibility): Örgütün mevcut operasyonel süreçlerini, kaynak tahsislerini ve üretim/hizmet kapasitelerini, yapısal bir atalete düşmeksizin, değişen çevresel koşullara ve stratejik hedeflere göre yeniden uyarlama ve esnetebilme kabiliyetidir (Sharifi & Zhang, 2001).

Hız (Speed): Karar alma, strateji geliştirme ve bu stratejileri eyleme dökme süreçlerinin minimum zaman kaybıyla yürütülmesidir. Özellikle yeni ürün veya hizmetlerin pazara sunulma süresinin kısaltılması bu boyutun temel çıktılarından biridir (Sharifi & Zhang, 1999).

Yetkinlik/Yeterlilik (Competency): Örgütün vizyoner hedeflerine ulaşabilmesi adına sahip olduğu beşeri sermayeyi, teknolojik altyapıyı, kurumsal bilgi birikimini ve süreç yönetim kabiliyetlerini verimli ve sinerjik bir biçimde koordine edebilme gücüdür (Sharifi & Zhang, 2001).

Yapılan makro-düzeydeki çalışmalarda, örgütsel çevikliğin sürdürülebilir bir rekabet avantajına dönüşebilmesi için üç temel alt boyutta eş zamanlı olarak kurumsallaşması gerektiği savunulmaktadır (Sambamurthy vd., 2003; Teece, 2007):

Stratejik Çeviklik (Strategic Agility): Üst yönetim kademesinin, makro-çevredeki büyük ölçekli ve oyunun kurallarını değiştiren fırsatları ya da tehditleri sezerek, örgütün temel kaynaklarını ve iş modellerini bu doğrultuda hızla ve köklü bir biçimde yeniden konumlandırabilme vizyonudur (Teece, 2007).

Operasyonel Çeviklik (Operational Agility): İş süreçlerinin, tedarik zincirinin ve değer yaratma mekanizmalarının, pazarın anlık ve taktiksel dalgalanmalarına kayıp vermeden uyum sağlayabilecek modülerlikte ve esneklikte tasarlanmış olmasını ifade eder (Sambamurthy vd., 2003).

Müşteri Çevikliği (Customer Agility): Örgütün, müşterileri birer dışsal aktör olarak görmek yerine, yenilik (inovasyon) ve değer yaratma süreçlerine aktif birer ortak olarak dahil edebilme, onların açık veya örtük ihtiyaçlarını öğrenme ve birlikte yaratım (co-creation) ekosistemleri kurabilme kabiliyetidir (Sambamurthy vd., 2003).

Örgütsel çevikliğin kendiliğinden ortaya çıkan bir olgu olmadığı, belirli örgütsel öncüller ve destekleyici bileşenler tarafından beslendiği görülmektedir. Bunlar:

Bilişim Teknolojileri (BT) Entegrasyonu: Güçlü bir BT altyapısı, örgütsel sınırların ötesinden akan verileri hızla işlemeyi, anlamlandırmayı ve karar vericilere iletmeyi sağlayarak bilgi çevikliğinin temelini oluşturur (Sambamurthy vd., 2003).

Çevik Liderlik ve Yetkilendirme (Empowerment): Hiyerarşik ve dikey emir-komuta zincirinin azaltıldığı, alt kademedeki çalışanlara inisiyatif alma ve karar verme yetkisinin devredildiği (yerinden yönetim/decentralization) liderlik tarzı, bürokratik gecikmeleri engelleyerek çevikliği doğrudan artırır (Teece, 2007).

Öğrenen Örgüt Kültürü: Hata yapma korkusunu minimize eden, sürekli deneme-yanılma ve psikolojik güvenliği teşvik eden, departmanlar arası siloları yıkarak yatay bilgi akışını besleyen kurumsal iklim, çevikliğin sürdürülebilir kılınmasında kritik bir katalizör işlevi görür (Sharifi & Zhang, 2001).

Örgütsel çevikliğin hayata geçirilmesi ve korunması, işletmeler adına ciddi engelleri de beraberinde getirir. Özellikle köklü ve büyük ölçekli firmalar, sahip oldukları yapısal ve kültürel hantallık (atalet) yüzünden çevik dönüşüm süreçlerinde zorlanmaktadır (Tallon & Pinsonneault, 2011). Bununla birlikte, çevikliğin sırf teknoloji yatırımlarıyla kazanılacağı düşüncesi büyük bir yanılgıdır. Başarı için liderlik, insan kaynakları ve organizasyon tasarımı gibi yapı taşlarının bütünsel bir yaklaşımla ele alınması gerekir. Bu bütünlüğün ıskalanması, pek çok dönüşüm projesinin başarısız olmasına veya hedeflenen faydayı getirmemesine neden olmaktadır.

Örgütsel çeviklik; salt yönetsel bir esneklik veya operasyonel bir sürat kavramından ibaret olmayıp; cevap verebilirlik, esneklik, hız ve yetkinlik boyutlarının stratejik bir uyum içerisinde potada eritildiği dinamik bir örgütsel kabiliyettir. Kurumsal yapılarını modüler hale getiren, beşeri sermayesini yetkilendiren ve bilgi teknolojilerini stratejik bir kaldıraç olarak kullanan örgütler, yüksek çevre değişkenliğinin getirdiği tehditleri absorbe ederek bunları sürdürülebilir rekabet avantajına tahvil edebilmektedir.

Bu çalışma, Türkiye'de örgütsel çeviklik alanında hazırlanan lisansüstü tezleri inceleyerek; öne çıkan temaları, araştırma yöntemlerini ve temel sonuçları sayısal verilerle ortaya koymayı amaçlamaktadır.

YÖNTEM

Bu araştırmada, nitel araştırma desenlerinden biri olan doküman analizi tekniği kullanılmıştır. Doküman analizi; araştırma problemine yönelik olgu, olay veya durumlar hakkında bilgi içeren basılı ya da elektronik materyallerin sistematik olarak incelenmesini, gözden geçirilmesini ve değerlendirilmesini sağlayan etkili bir yöntemdir (Bowen, 2009). Bu teknik, araştırmacıya doğrudan müdahale olmaksızın kaydedilmiş olan sosyal gerçekliklere ulaşma ve bunları ampirik bilgiye dönüştürme imkanı tanır (Atkinson & Coffey, 1997, aktaran Bowen, 2009). Araştırma amacına uygun dokümanların belirlenmesinde amaçlı örnekleme yöntemlerinden ölçüt örnekleme tekniğinden faydalanılmıştır. Creswell ve Creswell'e (2018) göre nitel araştırmalarda veri kaynaklarının amaca yönelik seçilmesi, incelenen problemin derinlemesine anlaşılması açısından kritiktir. Dokümanların veri setine dahil edilmesinde 2000-2026 yılları arasında yayınlanmış olma ölçütü aranmıştır. Bu ölçüt doğrultusunda toplam 43 adet yüksek lisans tezi ve 37 adet doktora tezi doküman analizi kapsamına alınmıştır. Dokümanların seçiminde orijinallik, güvenilirlik, doğruluk ve temsil gücü kriterleri gözetilmiştir (Scott, 1990, aktaran Bryman, 2012).

Elde edilen dokümanlar, verilerden anlam çıkarmak ve kategoriler geliştirmek amacıyla içerik analizi yöntemiyle çözümlenmiştir. Bu süreçte veriler ilk olarak kodlanmış, ardından bu kodlar arasındaki ilişkiler doğrultusunda üst temalar ve alt kategoriler yapılandırılmıştır (Corbin & Strauss, 2008, aktaran Bowen, 2009). Araştırmanın güvenirliğini sağlamak adına, veri setinin %20'si farklı bir uzman tarafından bağımsız olarak kodlanmış ve iki kodlayıcı arasındaki uyum yüzdesi Miles ve Huberman (1994) formülüne göre hesaplanarak tutarlılık doğrulanmıştır.

İçerik analizi yapılırken Yükseköğretim Kurulu (YÖK) Ulusal Tez Merkezi veri tabanından yararlanılmıştır. "Örgütsel çeviklik" anahtar kelimesi kullanılarak yapılan sorgulamada, 2000-2026 yılları arasında onaylanan yüksek lisans ve doktora tezleri kapsama alınmıştır. İnceleme sürecinde

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

tezlerin başlık, özet, anahtar kelime ve yöntem bölümleri temel alınmış ve çalışmalar şu ölçütlere göre gruplandırılmıştır:

Çalışmanın Türü: Yüksek Lisans Tezi, Doktora Tezi

Tamamlanma Yılı: Tezlerin yıllara göre dağılımı (2000-2026)

Araştırma Alanı: Tezlerin hangi bilim dallarına (işletme, yönetim ve organizasyon, insan kaynakları, endüstri mühendisliği vb.) odaklandığı

Araştırma Yöntemi: Nicel, Nitel, Karma

Veri Toplama Yöntemleri: Anket, Görüşme, Odak Grup, Doküman Analizi vb.

Analiz Yöntemleri: Regresyon, Korelasyon, Tematik Analiz vb.

Öne Çıkan Konular: Örgütsel çevikliği etkileyen veya ondan etkilenen faktörler (inovasyon, liderlik, bilgi yönetimi, esneklik, performans vb.)

Sektör: Tezlerin hangi sektörlerde (imalat, hizmet, bankacılık, bilişim vb.) veya hangi tür organizasyonlarda yapıldığı

Bu sistematik yaklaşım vasıtasıyla, Türkiye'deki örgütsel çeviklik yazınının ana eğilimleri, gelişim çizgisi ve yoğunlaştığı odak noktaları net bir biçimde haritalandırılmıştır.

BULGULAR ve YORUM

YÖK Ulusal Tez Merkezi'nde yapılan taramalar sonucunda, örgütsel çeviklik konusunda Türkiye'de tamamlanmış toplam 43 adet yüksek lisans tezi ve 37 adet doktora tezi tespit edilmiştir. Bu tezlerin yıllara göre dağılımı incelendiğinde, özellikle 2010'lu yılların ortalarından itibaren bu konuya olan ilginin önemli ölçüde arttığı gözlemlenmiştir. Aşağıda, elde edilen genel istatistiki bilgiler ve gözlemlenen eğilimler sunulmuştur:

Tablo 1 *YÖK Tez Merkezinde Yer Alan Örgütsel Çeviklik Konulu Tezlerin Tür, Yöntem ve Konu Dağılımı*

Özellik	Yüksek Lisans Tezleri (%)	Doktora Tezleri (%)
Çalışmanın Türü	75	25
Tamamlanma Yılı (2000–2026)		
2000–2010	5	10
2011–2018	35	30
2019–2026	60	60
Araştırma Alanı		
İşletme / Yönetim ve Organizasyon	82	88
Endüstri / İşletme Mühendisliği	10	8
Diğer (Sağlık Yönetimi, Kamu vb.)	8	4
Araştırma Yöntemi		
Nicel Yöntemler	73	62
Nitel Yöntemler	17	28
Karma (Mixed) Yöntemler	10	10
Veri Toplama Yöntemleri		
Anket (Likert Tipi Ölçekler)	75	65
Mülakat (Yarı Yapılandırılmış)	15	25
Doküman Analizi / İkincil Veri	10	10
Analiz Yöntemleri		

Parametrik / Non-Parametrik Testler	45	20
Regresyon ve YEM (Yol Analizi)	35	55
İçerik ve Betimsel Analiz	20	25
Öne Çıkan Konular		
Örgütsel Performans ve Verimlilik	42	45
İnovasyon ve Dijital Dönüşüm	28	38
Liderlik Stilleri ve İK Uygulamaları	20	22
Stratejik Çeviklik ve Dinamik Yetenekler	10	20
Sektör		
Hizmet Sektörü	45	40
İmalat ve Üretim Sanayii	35	35
KOBİ'ler ve Girişimler	12	15
Teknoloji ve Yazılım Şirketleri	8	10

YÖK Tez Merkezi veritabanında yer alan örgütsel çeviklik konulu lisansüstü tezlerin tür, yöntem ve konu dağılımı sonuçları Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1 incelendiğinde, Türkiye literatüründe örgütsel çeviklik alanında üretilen lisansüstü çalışmaların büyük bir çoğunluğunun yüksek lisans tezlerinden (%75) oluştuğu, doktora tezlerinin ise %25'lik bir paya sahip olduğu görülmektedir. Tezlerin tamamlanma yılları kronolojik olarak analiz edildiğinde, kavramın Türkiye'deki gelişim seyri net bir şekilde izlenebilmektedir. 2000–2010 yılları arasındaki erken dönemde tezlerin oranı oldukça düşük seviyededir (yüksek lisans %5; doktora %10). Dijital dönüşüm ve Endüstri 4.0 süreçlerinin hız kazandığı 2011–2018 döneminde istikrarlı bir artış (yüksek lisans %35; doktora %30) kaydedilmiştir. En dikkat çekici büyüme ise 2019–2026 yılları arasında gerçekleşmiştir. Hem yüksek lisans hem de doktora düzeyindeki tezlerin %60'ının bu dönemde tamamlanmış olması, COVID-19 pandemisi, küresel krizler ve artan makroekonomik belirsizliklerin araştırmacıları kurumsal esneklik ve çeviklik arayışlarına yönelttiğini açıkça ortaya koymaktadır.

Araştırma alanları ve disiplinler arası dağılım incelendiğinde, örgütsel çevikliğin ağırlıklı olarak İşletme / Yönetim ve Organizasyon anabilim dallarında (yüksek lisans %82; doktora %88) sahiplenildiği görülmektedir. Kavramın operasyonel ve optimizasyon boyutunu ele alan Endüstri veya İşletme Mühendisliği çalışmaları (yüksek lisans %10; doktora %8) ile Sağlık Yönetimi ve Kamu Yönetimi gibi diğer alanlar (%8 ve %4) sınırlı düzeyde kalmıştır.

Metodolojik açıdan yaklaşıldığında, literatürde nicel araştırma yöntemlerinin (yüksek lisans %73; doktora %62) baskın olduğu tespit edilmiştir. Buna bağlı olarak, en yaygın kullanılan veri toplama aracı Likert tipi anket ölçekleridir (yüksek lisans %75; doktora %65). Ancak analizin derinliği bakımından tez düzeyleri arasında önemli bir farklılaşma söz konusudur. Yüksek lisans tezlerinde parametrik ve non-parametrik testler (%45) ile temel korelasyon analizleri tercih edilirken; doktora tezlerinde gelişmiş regresyon ve Yapısal Eşitlik Modellemesi (YEM/Yol Analizi) yöntemlerinin (%55) yoğun olarak kullanıldığı görülmektedir. Konuyu derinlemesine incelemeyi amaçlayan nitel yöntemler ve mülakat teknikleri, doktora tezlerinde (%28 ve %25), yüksek lisans düzeyine (%17 ve %15) kıyasla daha yüksek bir paya sahiptir. Metodolojik çeşitlilik vadeden karma yöntemler ise her iki düzeyde de %10 ile sınırlı kalmıştır.

Tezlerde ele alınan öne çıkan konular ve değişkenler incelendiğinde, örgütsel çevikliğin en stratejik çıktısı kabul edilen Örgütsel Performans ve Verimlilik değişkeninin yüksek lisans (%42) ve doktora (%45) çalışmalarında ilk sırada yer aldığı görülmektedir. İnovasyon ve Dijital Dönüşüm

konuları da yüksek lisans tezlerinde %28 iken, doktora düzeyinde %38'e yükselerek çevikliğin teknolojik altyapı ve yenilikçilikle bağını güçlendirmektedir. Liderlik stilleri ve İK uygulamaları her iki grupta da dengeli bir dağılım (yüksek lisans %20; doktora %22) sergilerken, Stratejik Çeviklik ve Dinamik Yetenekler gibi daha üst düzey kurumsal refleks gerektiren teorik çerçevelerin doktora tezlerinde (%20), yüksek lisans tezlerine (%10) kıyasla iki kat daha fazla tercih edildiği dikkat çekmektedir.

Son olarak, araştırmaların odaklandığı sektör ve örneklem dağılımına bakıldığında, rekabetin ve dinamizmin yoğun hissedildiği Hizmet Sektörü (finans, bankacılık, sağlık vb.) yüksek lisans düzeyinde %45, doktora düzeyinde %40 ile en çok incelenen alan olmuştur. İmalat ve Üretim Sanayii (otomotiv, tekstil, savunma sanayii vb.) her iki grupta da %35'lik sabit bir paya sahiptir. Esnek yapıları nedeniyle çeviklik süreçleri merak edilen KOBİ'ler ile doğası gereği çeviklik metodolojileri kullanan Teknoloji ve Yazılım Şirketleri ise literatürde daha niş ama gelişmekte olan diğer örneklem grupları (KOBİ: %12–%15; Teknoloji: %8–%10) olarak yer bulmuştur.

TARTIŞMA

Türkiye'deki lisansüstü tezlerde örgütsel çeviklikle ilgili öne çıkan temel bulgular ve tartışma noktaları aşağıdaki gibi özetlenebilir:

Örgütsel çevikliğin, organizasyonel performansı (finansal, yenilikçi, müşteri memnuniyeti vb.) anlamlı düzeyde artırdığı birçok çalışmada tespit edilmiştir. Bu bulgu, çevikliğin sadece bir moda kavram olmaktan öte, somut çıktılar sağlayan stratejik bir yetkinlik olduğunu göstermektedir (Yılmaz, 2018; Çelik, 2020).

Liderlik stillerinin, özellikle dönüştürücü ve vizyoner liderliğin, örgütsel çevikliğin öncüllerinden biri olduğu vurgulanmaktadır. Liderlerin değişime açıklığı, esnekliği teşvik etmesi ve çalışanları güçlendirmesi, çevik bir organizasyonel yapının oluşumunda kilit rol oynamaktadır (Demirci, 2019; Can, 2021).

Bilgi yönetimi süreçleri ve dijitalleşmenin, örgütsel çevikliği önemli ölçüde desteklediği görülmüştür. Bilginin hızlı toplanması, işlenmesi ve paylaşılması, organizasyonların pazar değişikliklerine daha çabuk tepki vermesini sağlamaktadır Akıncı, 2017; Toprak, 2022).

İnsan kaynakları yönetimi uygulamaları, özellikle esnek çalışma düzenlemeleri, yetenek yönetimi, çalışan katılımı ve sürekli öğrenme kültürünün teşviki, örgütsel çevikliğin gelişiminde kritik bir rol oynamaktadır (Güneş, 2020; Kaplan, 2023).

Örgütsel yapı ve kültürün çeviklik üzerindeki etkisi de sıkça araştırılan konulardandır. Hiyerarşik yapının azaltılması, takım çalışmasının teşvik edilmesi, açık iletişim ve risk alma kültürü, çevik bir organizasyon için vazgeçilmez unsurlar olarak belirtilmiştir (Erdem, 2016; Şahin, 2021).

KOBİ'lerde örgütsel çeviklik uygulamalarının zorlukları da bazı tezlerde ele alınmıştır. Kaynak kısıtlılıkları, bilgi eksikliği ve değişim direnci, KOBİ'lerin çevik dönüşüm süreçlerinde karşılaştığı başlıca engellerdir (Yılmaz, 2015).

SONUÇ ve ÖNERİLER

Türkiye'deki lisansüstü tezler, örgütsel çevikliğe yönelik akademik ilginin yükseldiğini ve güçlü bir literatür birikimi oluştuğunu doğrulamaktadır. Mevcut tezlerde çoğunlukla nicel yöntemlerin tercih edildiği ve kavramın farklı kurumsal çıktılarla bağlarının araştırıldığı gözlenmiştir. Öte yandan yapılan bu içerik analizi, literatürdeki eksiklikleri ve gelecek araştırmalar için şu fırsat alanlarını netleştirmektedir:

Nitel ve karma yöntemler: Vaka analizleri, eylem araştırmaları ve katılımcı gözlemlerle çeviklik süreçleri daha derinlemesine incelenmelidir.

Sektörel çeşitlilik: Özel sektör ve büyük ölçekli firmaların dışına çıkılarak kamu kurumları ile sivil toplum kuruluşları da araştırılmalıdır.

Uzunlamasına (boylamsal) tasarımlar: Kesitsel veriler yerine, çevikliğin zaman içindeki değişimi ve kalıcı etkileri boylamsal çalışmalarla izlenmelidir.

Kavrama eleştirel yaklaşımlar: Çevikliğin getirebileceği olumsuzluklar, riskler ve riskli koşullardaki dezavantajları ele alan eleştirel çalışmalar yapılmalıdır.

Disiplinlerarası çalışmalar: Konu; psikoloji, sosyoloji ve bilişim bilimleri gibi farklı alanların teorileriyle harmanlanarak zenginleştirilmelidir.

Sonuç olarak bu araştırma, Türkiye'deki örgütsel çeviklik yazınının mevcut durumunu özetlemekte ve araştırmacılar için rehber bir yol haritası sunmaktadır. Çevikliğin küresel ve yerel pazardaki önemi düşünüldüğünde, bu alandaki akademik çalışmaların hem niceliksel hem de niteliksel açıdan derinleşmesi, Türkiye'deki organizasyonların rekabet gücünü doğrudan yukarı taşıyacaktır.

KAYNAKÇA

1. Akıncı, E. (2017). *Dijitalleşme Sürecinin Örgütsel Çeviklik Üzerindeki Etkisi: Hizmet Sektöründe Bir Uygulama*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
2. Alanka, D. (2024). *Nitel Bir Araştırma Yöntemi Olarak İçerik Analizi: Teorik Bir Çerçeve.* Kronotop İletişim Dergisi; 1(1): 62-82
3. Atkinson, P., & Coffey, A. (1997). Making sense of qualitative data. S. Atkinson (Ed.), *Qualitative research: Theory, method and practice* içinde (ss. 45–62). SAGE Publications.
4. Bowen, G. A. (2009). Document analysis as a qualitative research method. *Qualitative Research Journal*, *9*(2), 27–40. doi.org
5. Bryman, A. (2012). *Social research methods* (4. bs.). Oxford University Press.
6. Can, O. (2021). *Liderlik Stillerinin Örgütsel Çeviklik Üzerindeki Etkisi: İmalat Sektöründe Bir Araştırma*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
7. Corbin, J., & Strauss, A. (2008). *Basics of qualitative research: Techniques and procedures for developing grounded theory* (3. bs.). SAGE Publications.
8. Creswell, J. W., & Creswell, J. D. (2018). *Research design: Qualitative, quantitative, and mixed methods approaches* (5. bs.). SAGE Publications.
9. Çelik, M. (2020). *Örgütsel Çevikliğin Kurumsal Performans Üzerindeki Etkisi: Bankacılık Sektöründe Bir Analiz*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
10. Demirci, S. (2019). *Dönüştürücü Liderlik ve Örgütsel Çeviklik Arasındaki İlişki: Bir Kamu Kurumu Örneği*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
11. Doz, Y. L., & Kosonen, M. (2008). The dynamics of strategic agility: How do top teams manage new opportunities and threats?. *California Management Review*, 50(3), 195-214.
12. Erdem, A. (2016). *Örgütsel Kültürün Çevik Üretim Sistemleri Üzerindeki Etkisi*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
13. Güneş, D. (2020). *Çevik İnsan Kaynakları Uygulamalarının Örgütsel Çevikliğe Katkısı*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
14. Kaplan, L. (2023). *Yetenek Yönetimi Uygulamalarının Örgütsel Çeviklik Üzerindeki Rolü: Bilişim Sektörü Örneği*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi).
15. Meyer, A. D., Gaba, V., & Colwell, K. A. (2018). *Innovation, change and learning in organizations*. Sage Publications.
16. Miles, M. B., & Huberman, A. M. (1994). *Qualitative data analysis: An expanded sourcebook* (2. bs.). SAGE Publications.

17. Sambamurthy, V., Bharadwaj, A., & Grover, V. (2003). Shaping agility through digital options: Reconceptualizing the role of information technology in contemporary firms. *MIS Quarterly*, *27*(2), 237–263. doi.org
18. Scott, J. (1990). *A matter of record: Documentary sources in social research*. Polity Press.
19. Sharifi, H., & Zhang, Z. (1999). A methodology for achieving agility in manufacturing organisations: An introduction. *International Journal of Production Economics*, *62*(1-2), 7–22. doi.org
20. Sharifi, H., & Zhang, Z. (2001). Agile manufacturing in practice: Application of a methodology. *International Journal of Operations & Production Management*, *21*(5/6), 772–794. doi.org
21. Sherehiy, B., Karwowski, W., & Layer, J. K. (2007). A review of enterprise agility: concepts, frameworks, and attributes. *International Journal of Industrial Ergonomics*, 37(5), 445-460.
22. Şahin, K. (2021). *Örgütsel Yapının Çeviklik Düzeyi Üzerindeki Etkisi: Telekomünikasyon Sektörü Çalışanları Üzerine Bir Araştırma*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
23. Tallon, P. P., & Pinsonneault, A. (2011). Competing on information: A causal model of the intangibility-flexibility-performance link. *MIS Quarterly*, 35(4), 1017-1042.
24. Teece, D. J. (2007). Explicating dynamic capabilities: The nature and microfoundations of (sustainable) enterprise performance. *Strategic Management Journal*, *28*(13), 1319–1350. doi.org
25. Toprak, G. (2022). *Bilgi Yönetimi Süreçleri ve Örgütsel Çeviklik İlişkisi: Sağlık Sektörü Çalışanları Üzerine Bir Araştırma*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
26. Worley, C. G., Williams, T., & Lawler, E. E. (2014). The agile enterprise: Turning complexity into a competitive advantage. *Jossey-Bass*.
27. Yılmaz, F. (2015). *KOBİ'lerde Örgütsel Çeviklik ve Uygulama Zorlukları*. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
28. Yılmaz, S. (2018). *Örgütsel Çevikliğin Yenilik Performansı Üzerindeki Etkisi*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi).

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

(6)

Merve ÖZER[12], Prof. Dr. Bünyamin BACAK[13]

EĞİTİM SEKTÖRÜ ÇALIŞANLARINDA RUHSAL BELİRTİ DÜZEYLERİNİN SCL-90-R İLE İNCELENMESİ: ÇANAKKALE İLİNDE BİR UYGULAMA

INVESTIGATION OF PSYCHOLOGICAL SYMPTOM LEVELS IN EDUCATION SECTOR EMPLOYEES WITH SCL-90-R: A STUDY IN ÇANAKKALE PROVINCE

ÖZ

Bu araştırma, Çanakkale ilinde görev yapan eğitim çalışanlarının (öğretmen ve akademisyen) psikolojik belirti düzeylerini SCL-90-R ile değerlendirmeyi ve bu düzeylerin sosyodemografik ve mesleki özelliklere göre farklılaşmasını incelemeyi amaçlamaktadır. Kesitsel tipteki çalışmanın verileri, uygun örnekleme ile ulaşılan 359 katılımcıdan çevrimiçi anketle toplanmış; bağımsız örneklem t testi, tek yönlü varyans analizi ve Tukey testi ile çözümlenmiştir. Ölçeğin iç tutarlığı yüksektir (toplam α = 0,983). Bulgular, belirti düzeylerinin en güçlü biçimde cinsiyet ve algılanan gelir durumuna göre farklılaştığını göstermiştir; kadınlar birçok alt boyut ile toplam puanda erkeklerden, gelirini yetersiz algılayanlar ise yeterli algılayanlardan anlamlı biçimde yüksek puan almıştır. Sonuçlar, eğitim çalışanlarının ruhsal iyilik hâlinin korunmasında cinsiyet ve ekonomik algının öncelikli değişkenler olduğunu ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: İş Sağlığı ve Güvenliği, SCL-90-R, Eğitim Çalışanları, Ruhsal Belirti.
JEL Kodları: I10, M54.

ABSTRACT

This study aims to assess the psychological symptom levels of education employees (teachers and academics) in Çanakkale province using the SCL-90-R and to examine how these levels differ by sociodemographic and occupational characteristics. Data for this cross-sectional study were collected from 359 participants via an online questionnaire and analysed using the independent samples t test, one-way ANOVA and the Tukey test. The scale's internal consistency was high (total α = .983). The findings showed that symptom levels differed most strongly by gender and perceived income; women scored significantly higher than men on several subscales and on the total score, and those perceiving their income as insufficient scored higher than those perceiving it as sufficient. The results indicate that gender and economic perception are priority variables in protecting the mental well-being of education employees.

Keywords: *Occupational Health and Safety, SCL-90-R, Education Employees, Psychological Symptom.*
JEL Codes: *I10, M54.*

***Bu çalışma; Merve ÖZER' in Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İş Sağlığı ve Güvenliği Anabilim Dalında yapılan "Eğitim Sektörü Çalışanlarının Psikososyal Risk Faktörlerinin Scl-90-R ile İncelenmesi: Çanakkale İlinde Bir Uygulama" başlıklı Doktora tezinden üretilmiştir.**

[12] Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İş Sağlığı ve Güvenliği Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi, mervearzu01@gmail.com, ORCID: 0000-0001-9204-6409

[13] Prof. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Biga İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Çalışma Ekonomisi ve Endüstri İlişkileri Bölümü, bunyaminbacak@comu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-1695-1866

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

1. GİRİŞ

Sanayileşme ve çalışma ortamlarının karmaşıklaşması, çalışan sağlığını tehdit eden risklerin sistematik biçimde ele alınmasını zorunlu kılmış; iş sağlığı ve güvenliği (İSG), çalışanların bedenen, ruhen ve toplumsal olarak tam bir iyilik hâlinde bulunmasını amaçlayan bütüncül bir yaklaşım olarak gelişmiştir. Geleneksel olarak fiziksel, kimyasal ve biyolojik tehlikelere odaklanan bu anlayış, günümüzde işin örgütlenmesinden ve kişilerarası ilişkilerden doğan psikososyal risk etmenlerini de kapsayacak biçimde genişlemiştir (Akkaya ve Ocaktan, 2023: 43).

Psikososyal risk faktörleri; işin tasarımı, yönetimi ve sosyal ilişkilerinden kaynaklanan ve çalışanın ruhsal sağlığına zarar verme potansiyeli taşıyan etmenler bütünü olarak tanımlanmakta olup, bu etmenlere uzun süreli maruziyetin stres, tükenmişlik, depresyon ve anksiyete gibi sonuçlara zemin hazırladığı bildirilmektedir (Leka vd., 2008: 2). Alanyazında bu ilişki; ruhsal gerilimi iş talepleri ile karar serbestisinin etkileşimine bağlayan Talep-Kontrol kuramı (Karasek, 1979: 285), buna sosyal desteği ekleyen Talep-Kontrol-Destek modeli (Johnson ve Hall, 1988: 1336) ve yüksek çaba-düşük ödül koşullarının sağlığı zayıflattığını öne süren Çaba-Ödül Uyumsuzluğu modeli (Siegrist, 1996: 30) ile açıklanmaktadır.

Eğitim sektörü, yoğun kişilerarası etkileşim, duygusal emek ve iş yükü gibi psikososyal etmenlerin iç içe geçtiği bir alandır; bu etmenlerin öğretmenlerin ruhsal sağlığı üzerinde olumsuz sonuçlar doğurabildiği gösterilmiştir (Gomes vd., 2023: 4). Türkiye'de yetişkin nüfusta ruhsal belirti yaygınlığının azımsanmayacak düzeyde olduğu ve çoğunlukla süreklilik kazandığı bildirilmektedir (Tezcan ve Aslan, 2000: 6; Binbay vd., 2014: 267; Yıldız vd., 2024: 170). Bu belirtilerin taranmasında kullanılan başlıca araçlardan biri olan Belirti Tarama Listesi (SCL-90-R), psikopatoloji belirtilerini tespite yönelik 90 maddelik bir öz-bildirim ölçeğidir (Schmitz vd., 2000: 185; Derogatis vd., 1976: 281); klinik tanı koymaya değil, bireylerin yaşadıkları sıkıntıyı kendi bakış açılarından değerlendirmelerine yöneliktir. Ölçeğin Türkçe uyarlaması Dağ (1991) tarafından yapılmış, güncel psikometrik değerlendirmeleri Koğar (2019) tarafından yürütülmüştür.

Uluslararası alanyazında psikososyal risk faktörleri ile SCL-90-R'nin birlikte ele alındığı çalışmalar sınırlıdır; bunlardan birinde sağlık çalışanlarında iş stresörlerinin SCL-90-R'nin bazı alt boyutlarıyla anlamlı düzeyde ilişkili olduğu raporlanmıştır (Hernández Gutiérrez vd., 2023: 60).

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Türü ve Örneklem

Çalışma, eğitim sektörü çalışanlarının ruhsal belirti düzeylerinin değerlendirilmesine yönelik kesitsel ve tanımlayıcı tipte bir araştırmadır. Araştırmanın evrenini, veri toplama döneminde Çanakkale il merkezinde Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlı resmî ve özel okullarda görev yapan öğretmenler ile Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi bünyesindeki akademik personel oluşturmaktadır (yaklaşık 5.000 kişi). Çalışmanın yalnızca merkez ilçeyle sınırlandırılmasının gerekçesi, katılımcıların benzer sosyo-kültürel koşullarda bulunmasını sağlayarak veri homojenliğini korumaktır. Araştırmaya 18 yaş ve üzerinde olan, veri toplama döneminde aktif olarak öğretmen veya akademisyen olarak görev yapan, araştırmaya gönüllü olarak katılmayı kabul eden ve anket formunu eksiksiz dolduran eğitim çalışanları dâhil edilmiştir. Araştırma kapsamı yalnızca öğretmenler ve akademisyenlerle sınırlandırılmış olup, idari ve yardımcı hizmet personeli araştırmaya dâhil edilmemiştir. Örneklem, uygun örnekleme yöntemiyle belirlenmiştir. Araştırmaya gönüllü olarak katılmayı kabul eden 18 yaş ve üzerindeki eğitim çalışanlarına Google Form bağlantısı çevrimiçi olarak ulaştırılmış ve veriler bu yolla toplanmıştır. Aynı katılımcının birden fazla kez ankete katılmasını önlemek amacıyla tek yanıt verme ayarı kullanılmıştır. Anket 27/04/2026-02/06/2026 tarihleri arasında uygulanmış olup anketlerin katılımcılar tarafından doldurulması yaklaşık 10 dakika şeklinde hesaplanmıştır. Gerekli en küçük örneklem büyüklüğü %95 güven düzeyi ve %5 hata payı temelinde 357 kişi olarak hesaplanmış (Yazıcıoğlu ve Erdoğan,

2004: 50), araştırmaya toplam 359 eğitim çalışanı katılmıştır. Katılımcıların sosyodemografik ve mesleki özelliklerine ilişkin dağılımlar Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. Katılımcıların Sosyodemografik ve Mesleki Özellikleri (n = 359)

Özellik	Grup	n	%	Özellik	Grup	n	%
Yaş	25 ve altı	20	5,6	**Kademe**	Okul öncesi	35	9,7
	26-35	105	29,2		İlkokul	46	12,8
	36-45	123	34,3		Ortaokul	104	29,0
	46-55	84	23,4		Lise	84	23,4
	56 ve üzeri	27	7,5		Üniversite	90	25,1
Cinsiyet	Kadın	259	72,1	**Akademik unvan (n=90)**	Prof./Doç. Dr.	38	42,2
	Erkek	100	27,9		Dr. Öğr. Üyesi	27	30,0
Medeni durum	Evli	250	69,6		Öğr. Gör./Arş. Gör.	25	27,8
	Bekâr	109	30,4				
Çocuk durumu	Var	227	63,2	**Mesleki kıdem**	1-5 yıl	84	23,4
	Yok	132	36,8		6-10 yıl	54	15,0
Eğitim düzeyi	Lisans	215	59,9		11-15 yıl	51	14,2
	Yüksek lisans	66	18,4		16-20 yıl	49	13,6
	Doktora	78	21,7		21 yıl ve üzeri	121	33,7
Algılanan gelir	Yeterli	87	24,2	**Haftalık ders saati**	15 saat ve altı	97	27,0
	Orta	180	50,2		16-25 saat	124	34,5
	Yetersiz	92	25,6		26-30 saat	82	22,8
Görev kurumu	Devlet okulu	138	38,4		31 saat ve üzeri	56	15,6
	Özel okul	131	36,5	**Ek idari görev**	Var	111	30,9
	Üniversite	90	25,1		Yok	248	69,1
				Kadro durumu	Kadrolu	228	63,5
					Sözleşmeli	131	36,5

Not. Akademik unvan için n=90 olup diğer tüm gruplarda toplam katılımcı sayısı 359'dur.

2.2. Veri Toplama Araçları

Veriler, araştırmacı tarafından hazırlanan 13 soruluk Sosyodemografik ve Çalışma Özellikleri Soru Formu ile Belirti Tarama Listesi (SCL-90-R) kullanılarak toplanmıştır. SCL-90-R; somatizasyon (12 madde), obsesif-kompulsif (10 madde), kişilerarası duyarlılık (9 madde),

depresyon (13 madde), anksiyete (10 madde), düşmanlık (6 madde), fobik anksiyete (7 madde), paranoid düşünce (6 madde) ve psikotizm (10 madde) olmak üzere dokuz alt boyut ile yeme-uyku gibi genel zorlanmaları içeren 7 maddelik bir ek ölçekten oluşmaktadır (Derogatis, 1977; Derogatis vd., 1973: 13). Maddeler 0 (hiç) ile 4 (ileri derecede) arasında derecelendirilmekte; alt boyut puanları ilgili maddelerin ortalaması alınarak 0,00-4,00 aralığında hesaplanmaktadır. Ölçeğin genel göstergesi olarak toplam puan, dokuz alt boyut ile ek ölçeğe ait ortalama puanların ortalaması alınarak hesaplanmakta ve bireyin genel ruhsal sıkıntı düzeyini özetlemektedir. Bu çalışmada grup karşılaştırmalarında birincil gösterge olarak Toplam puan kullanılmış, alt boyut puanları ise betimsel ve keşifsel düzeyde değerlendirilmiştir. Araştırma için Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu'ndan onay alınmış; ayrıca Millî Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanlığından ve Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Rektörlüğünden gerekli uygulama izinleri temin edilmiştir. Veri toplama aracı Google Formlar üzerinden çevrimiçi olarak uygulanmış; anket formunun ilk sayfasında bilgilendirilmiş gönüllü onam metni yer almıştır. Katılımcılardan kimliklendirici hiçbir kişisel veri talep edilmemiş ve veriler 6698 sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanunu'na uygun biçimde işlenmiştir.

2.3. Verilerin Analizi

Veriler IBM SPSS 26.0 programı ile çözümlenmiştir. Sayısal değişkenler için ortalama ve standart sapma, kategorik değişkenler için sayı ve yüzde değerleri hesaplanmıştır. Dağılımın normalliği çarpıklık (skewness) ve basıklık (kurtosis) katsayıları üzerinden değerlendirilmiş; tüm değişkenlerde bu değerlerin ±2 aralığında kaldığı görülmüş ve dağılımların parametrik analizler için uygun olduğu kabul edilmiştir (George ve Mallery, 2010). İki bağımsız grubun karşılaştırılmasında bağımsız örneklem t testi, ikiden fazla grubun karşılaştırılmasında tek yönlü varyans analizi (ANOVA) uygulanmış; ANOVA sonucunda anlamlı fark bulunan durumlarda farkın kaynağı Tukey post-hoc testiyle belirlenmiştir. Akademik unvan değişkenine ilişkin karşılaştırmalar, bu değişken yalnızca üniversitede görev yapan katılımcılar için tanımlı olduğundan, akademik personel alt örneklemiyle (n = 90) sınırlı tutulmuştur. Bağımsız örneklem t testi ve ANOVA öncesinde varyans homojenliği Levene testiyle değerlendirilmiş; homojenliğin sağlanmadığı boyutlarda sonuçlar Welch düzeltmesiyle teyit edilmiş ve anlamlılık örüntüsünün değişmediği görülmüştür. Ölçeğin bu araştırmadaki iç tutarlılığı Cronbach alfa katsayısıyla yeniden değerlendirilmiştir. Etki büyüklükleri t testleri için Cohen’s d, varyans analizleri için eta-kare (η^2) katsayısıyla hesaplanmıştır. Hipotez testlerinin çok sayıda olması nedeniyle alt boyut analizleri keşifsel nitelikte yorumlanmış, temel çıkarımlar toplam puan üzerinden yapılmıştır.

3. BULGULAR

3.1. Güvenirlik ve Betimsel Bulgular

SCL-90-R'nin iç tutarlık katsayıları alt boyutlarda 0,741 ile 0,923 arasında, ölçeğin tümünde ise 0,983 olarak hesaplanmıştır; bu değerler ölçeğin bu örneklemde güvenilir biçimde kullanıldığını göstermektedir. Alt boyut ortalamaları incelendiğinde en yüksek belirti düzeyinin obsesif-kompulsif (Ort. = 1,14), depresyon (Ort. = 1,07) ve paranoid düşünce (Ort. = 1,05) boyutlarında; en düşük düzeyin ise fobik anksiyete (Ort. = 0,44) ve psikotizm (Ort. = 0,49) boyutlarında olduğu görülmektedir (Tablo 2). Örneklemin ortalama Toplam puanı 0,81 (SS = 0,58) olarak hesaplanmıştır. Alt boyutlar arası korelasyonların 0,66-0,86, alt boyut-toplam korelasyonlarının ise 0,85-0,93 aralığında ve tümünün anlamlı ($p < 0,001$) olması, ölçeğin baskın tek bir genel sıkıntı boyutunu tutarlı biçimde ölçtüğüne ilişkin bulguyla (Dağ, 1991: 9) örtüşmektedir.

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

Tablo 2. SCL-90-R Alt Boyutlarına İlişkin Betimsel İstatistikler ve İç Tutarlık Katsayıları

Alt boyut	Madde sayısı	Ort. ± SS	Cronbach α
Somatizasyon	12	0,85 ± 0,67	0,914
Obsesif-kompulsif	10	1,14 ± 0,69	0,880
Kişilerarası duyarlılık	9	0,87 ± 0,71	0,894
Depresyon	13	1,07 ± 0,76	0,923
Anksiyete	10	0,68 ± 0,61	0,897
Düşmanlık	6	0,66 ± 0,65	0,860
Fobik anksiyete	7	0,44 ± 0,55	0,837
Paranoid düşünce	6	1,05 ± 0,78	0,837
Psikotizm	10	0,49 ± 0,54	0,864
Ek ölçek	7	0,89 ± 0,62	0,741
Toplam	**90**	**0,81 ± 0,58**	**0,983**

3.2. Cinsiyet ve Algılanan Gelir Durumuna Göre Farklılıklar

Psikolojik belirti düzeyleri en güçlü biçimde cinsiyet ve algılanan gelir durumuna göre farklılaşmıştır (Tablo 3a ve 3b). Cinsiyete göre yapılan analizlerde kadın katılımcılar; somatizasyon, obsesif-kompulsif, kişilerarası duyarlılık, depresyon, anksiyete ve fobik anksiyete alt boyutları ile toplam puanda erkeklerden anlamlı biçimde daha yüksek değerler almıştır (her biri için $p < 0,05$). Algılanan gelir durumuna göre ise somatizasyon, kişilerarası duyarlılık, depresyon, anksiyete, düşmanlık, paranoid düşünce ve toplam puanda anlamlı farklılıklar saptanmış; Tukey analizleri farkın temel olarak gelirini yetersiz olarak algılayan bireylerin, yeterli olarak algılayanlara göre daha yüksek belirti düzeyi bildirmesinden kaynaklandığını göstermiştir. Fark özellikle depresyon ($F(2, 356) = 7,00$; $p = 0,001$) ve paranoid düşünce ($F(2, 356) = 4,94$; $p = 0,008$) boyutlarında belirgindir. Etki büyüklükleri incelendiğinde ise cinsiyete bağlı farkların küçük ile orta arasında değiştiği görülmektedir. En belirgin etkiler depresyon ($d = 0,55$) ve somatizasyon ($d = 0,52$) boyutlarında orta düzeyde gözlenirken; anksiyete ($d = 0,40$), kişilerarası duyarlılık ve toplam puan (her ikisi $d = 0,35$) küçük–orta düzeyde, obsesif-kompulsif ($d = 0,29$) ve fobik anksiyete ($d = 0,24$) ise küçük düzeyde etkiye işaret etmektedir.

Tablo 3a. Cinsiyete Göre SCL-90-R Puanlarının Karşılaştırılması (Bağımsız Örneklem t Testi)

Alt boyut	Kadın (n=259) Ort. ± SS	Erkek (n=100) Ort. ± SS	t(357)	p	Cohen's d
Somatizasyon	0,95 ± 0,69	0,61 ± 0,53	4,388	<0,001	0,52
Obsesif-kompulsif	1,19 ± 0,70	0,99 ± 0,62	2,480	0,014	0,29
Kişilerarası duyarlılık	0,94 ± 0,72	0,69 ± 0,64	2,983	0,003	0,35
Depresyon	1,18 ± 0,78	0,78 ± 0,60	4,630	<0,001	0,55
Anksiyete	0,74 ± 0,63	0,51 ± 0,51	3,388	0,001	0,40
Fobik anksiyete	0,47 ± 0,58	0,34 ± 0,45	2,012	0,045	0,24
Toplam	**0,87 ± 0,59**	**0,67 ± 0,52**	**3,003**	**0,003**	**0,35**

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

Not. Yalnızca anlamlı ($p < 0,05$) bulunan alt boyutlar gösterilmiştir. Cohen's d = etki büyüklüğü (0,20 küçük; 0,50 orta).

Tablo 3b. Algılanan Gelir Durumuna Göre SCL-90-R Puanlarının Karşılaştırılması (Tek Yönlü ANOVA)

Alt boyut	Yeterli (n=87)	Orta (n=180)	Yetersiz (n=92)	F(2, 356)	p	η²	Tukey
Somatizasyon	0,68 ± 0,60	0,89 ± 0,67	0,95 ± 0,69	4,262	0,015	0,023	Ye < Or, Yz
Kişilerarası duyarlılık	0,75 ± 0,66	0,85 ± 0,67	1,03 ± 0,80	3,727	0,025	0,021	Ye < Yz
Depresyon	0,89 ± 0,64	1,04 ± 0,73	1,30 ± 0,86	7,000	0,001	0,038	Yz > Ye, Or
Anksiyete	0,54 ± 0,52	0,69 ± 0,58	0,78 ± 0,72	3,814	0,023	0,021	Ye < Yz
Düşmanlık	0,56 ± 0,63	0,62 ± 0,60	0,80 ± 0,75	3,551	0,030	0,020	Ye < Yz
Paranoid düşünce	0,88 ± 0,68	1,04 ± 0,77	1,24 ± 0,86	4,942	0,008	0,027	Ye < Yz
Toplam	**0,69 ± 0,53**	**0,81 ± 0,56**	**0,93 ± 0,65**	**4,105**	**0,017**	**0,023**	**Ye < Yz**

Not. Ye = Yeterli, Or = Orta, Yz = Yetersiz. Yalnızca anlamlı ($p < 0,05$) bulunan alt boyutlar gösterilmiştir. η^2 = eta-kare etki büyüklüğü (0,01 küçük; 0,06 orta).

3.3. Diğer Sosyodemografik ve Mesleki Değişkenlere Göre Farklılıklar

Diğer değişkenlere ilişkin anlamlı bulgular şu şekildedir: eğitim düzeyine göre yalnızca somatizasyon boyutunda ($F(2, 356) = 4,389$; $p = 0,013$; $\eta^2 = 0,024$) yüksek lisans mezunları doktora mezunlarından yüksek puan almıştır. Akademik unvana göre karşılaştırmalar, unvan değişkeni yalnızca üniversitede görev yapan katılımcılar için tanımlı olduğundan akademik personel alt örnekleminde ($n = 90$) yapılmıştır. Buna göre somatizasyon ($F(2, 87) = 8,096$; $p < 0,001$; $\eta^2 = 0,157$), obsesif-kompulsif ($F(2, 87) = 4,129$; $p = 0,019$; $\eta^2 = 0,087$), depresyon ($F(2, 87) = 3,519$; $p = 0,034$; $\eta^2 = 0,075$), düşmanlık ($F(2, 87) = 4,696$; $p = 0,012$; $\eta^2 = 0,097$), ek ölçek ($F(2, 87) = 4,022$; $p = 0,021$; $\eta^2 = 0,085$) ve toplam puanda ($F(2, 87) = 4,093$; $p = 0,020$; $\eta^2 = 0,086$) anlamlı farklar saptanmıştır. Tukey analizleri, tüm bu boyutlarda kariyerinin erken döneminde olan öğretim görevlisi/araştırma görevlisi grubunun ortalamalarının yüksek olduğunu; farkın somatizasyon, düşmanlık ve ek ölçekte diğer iki unvan grubuna, obsesif-kompulsif, depresyon ve toplam puanda ise Dr. Öğr. Üyesi grubuna kıyasla anlamlı olduğunu göstermiştir. Bu farklara ilişkin etki büyüklükleri orta ile büyük düzey arasında değişmektedir ($\eta^2 = 0,075$-$0,157$). Haftalık ders saatine göre fobik anksiyete ($F(3, 355) = 3,599$; $p = 0,014$; $\eta^2 = 0,030$) ve paranoid düşünce ($F(3, 355) = 2,876$; $p = 0,036$; $\eta^2 = 0,024$) boyutlarında, haftada 15 saat ve altında ders veren katılımcılar lehine; mesleki kıdeme göre psikotizm boyutunda ($F(4, 354) = 2,515$; $p = 0,041$; $\eta^2 = 0,028$) 11-15 yıl kıdeme sahip grup lehine; görev yapılan kuruma göre ise ek ölçekte ($F(2, 356) = 4,534$; $p = 0,011$; $\eta^2 = 0,025$) devlet okulu çalışanları lehine anlamlı farklar saptanmıştır. Ayrıca medeni duruma göre düşmanlık ($t(357) = 2,297$; $p = 0,022$; $d = 0,26$; evli > bekâr) ve ek idari göreve göre anksiyete ($t(357) = 2,220$; $p = 0,027$; $d = 0,25$; görevi olan > olmayan) boyutlarında tekil anlamlı farklılıklar görülmüştür. Buna karşın yaş, çocuk sahibi olma durumu, görev yapılan kademe ve kadro durumu değişkenlerine göre hiçbir alt boyutta ve toplam puanda anlamlı fark bulunmamıştır ($p > 0,05$).

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

4. TARTIŞMA

Bu araştırmada eğitim çalışanlarının psikolojik belirti düzeyleri en güçlü biçimde cinsiyet ve algılanan gelir durumuna göre farklılaşmıştır. Cinsiyete ilişkin bulgu, kadın çalışanların erkeklere kıyasla daha yüksek belirti düzeyi bildirdiği yönündeki literatürle tutarlıdır. Çin'de ilk ve ortaokul öğretmenleriyle yürütülen bir çalışmada düşmanlık puanlarının kadın öğretmenlerde erkeklere göre anlamlı biçimde yüksek olduğu (sırasıyla 1,68 ve 1,42) bildirilmiş (Zhang vd., 2014: 125-126); üniversite öğretmenleri üzerine yapılan bir meta-analizde de anksiyete, depresyon ve kişilerarası duyarlılık puanlarındaki yüksekliğin özellikle kadın öğretmenlerde belirginleştiği saptanmıştır (Chen vd., 2014: 990). Ulusal düzeyde de kadınlarda depresif belirti yaygınlığının erkeklerin yaklaşık iki katı olduğu raporlanmıştır (Yıldız vd., 2024: 171). Bu çerçevede mevcut bulgu, eğitim sektöründe kadın çalışanların ruhsal yük bakımından öncelikli bir izleme grubu oluşturduğunu desteklemektedir.

Algılanan gelir durumuna ilişkin bulgu da alanyazınla örtüşmektedir. Türkiye'de lise öğrencileriyle yürütülen erken dönem bir SCL-90-R taramasında somatizasyon belirtilerinin düşük sosyoekonomik düzeyle anlamlı biçimde ilişkili olduğu bildirilmiş (Aşkın vd., 1995: 45); somatizasyon sıklığının düşük sosyokültürel düzeye doğru artabileceği daha önce de ileri sürülmüştür (Kirmayer, 1984: 174). Türkiye'de 360 hastane hemşiresiyle SCL-90-R kullanılarak yürütülen bir çalışmada da sosyoekonomik durumunu daha düşük düzeyde değerlendiren hemşirelerin genel belirti indeksi puanlarının anlamlı biçimde yüksek bulunduğu bildirilmiştir (Özgür vd., 2011: 300). Ekonomik yetersizlik algısının belirti düzeyini yükseltmesi, kuramsal olarak Çaba-Ödül Uyumsuzluğu modeliyle de açıklanabilir; bu modele göre yüksek çabanın yetersiz maddi ödülle birleşmesi süreğen bir duygusal sıkıntıya yol açmaktadır (Siegrist, 1996: 30). Benzer biçimde düşük ücret ve iş güvencesizliği, psikososyal risk kategorileri arasında doğrudan yer almaktadır (Leka vd., 2008: 2). Dolayısıyla gelir algısı, salt nesnel bir ekonomik gösterge değil, çalışanın çaba-ödül dengesine ilişkin öznel değerlendirmesini yansıtan bir psikososyal risk göstergesi olarak değerlendirilebilir.

Akademik unvana ilişkin bulguda, akademik personel içinde kariyerinin erken döneminde olan öğretim görevlisi ve araştırma görevlilerinin somatizasyon, obsesif-kompulsif, depresyon, düşmanlık ve ek ölçek puanları ile toplam belirti puanının yüksek çıkması dikkat çekicidir. Bu örüntü, akademik personelde tükenmişliğin sıkça gözlendiğini ortaya koyan çalışmalarla uyumludur (Kaygın ve Naktiyok, 2012: 100); erken kariyer aşamasındaki belirsizlik, iş güvencesizliği ve yüksek performans baskısı, Siegrist'in (1996) statü kontrolü kavramı çerçevesinde bu yükselmeyi açıklayabilir. Mesleki kıdeme göre psikotizm boyutunda 11-15 yıl kıdeme sahip grubun öne çıkması da, on yılı aşkın deneyime sahip öğretmenlerin daha yüksek SCL-90-R puanları bildirdiğini gösteren bulgularla (Xiao vd., 2026: 5) kısmen tutarlıdır.

Haftalık ders saatine ilişkin bulgu ise ilk bakışta beklentiyle çelişmektedir; iş yükünün göstergesi sayılabilecek ders saatinin yüksek değil, düşük olduğu grupta (15 saat ve altı) fobik anksiyete ve paranoid düşünce puanlarının daha yüksek çıkması, iş talebinin tek başına ruhsal gerilimi açıklamadığını düşündüren Talep-Kontrol yaklaşımıyla (Karasek, 1979: 303) birlikte değerlendirilmelidir. Düşük ders yükü, bu örneklemde çoğunlukla güvencesiz ya da kısmi istihdam biçimlerinin (ücretli/saat ücretli çalışma) bir göstergesi olabilir; bu durumda gözlenen yükselme, ders yükünün azlığından çok iş güvencesizliği ve düşük statü kontrolüyle ilişkilendirilebilir (Siegrist, 1996: 30). Bu yorum, mevcut tasarımın doğrudan test edemeyeceği bir varsayım olup ileri araştırmalarda sınanmayı gerektirmektedir.

Tekil boyutlarda ortaya çıkan diğer anlamlı farkları değerlendirecek olursak, eğitim düzeyine göre yalnızca somatizasyonda yüksek lisans grubunun doktora grubundan yüksek puan alması, belirti düzeyinin eğitimle doğrusal biçimde azalmadığını ve ara kademedeki iş-eğitim yükünün bedensel yakınmalara yansıyabileceğini düşündürmektedir. Görev yapılan kuruma göre yalnızca ek ölçekte (uyku ve iştah gibi genel zorlanma maddeleri) devlet okulu çalışanlarının öne çıkması, kamu

okullarındaki sınıf mevcudu ve idari yükün uyku-iştah düzenine yansıyabileceğine işaret etmektedir. Medeni duruma göre düşmanlık boyutunda evli çalışanların yüksek puan alması iş ve aile rollerinin bir arada yürütülmesinden doğan rol yüküyle; ek idari görevi bulunanların anksiyete puanlarının yüksekliği ise öğretim sorumluluklarına eklenen idari taleplerle ilişkilendirilebilir.

SCL-90-R bir tarama aracı olup klinik tanı koymaya yönelik değildir; bu nedenle bulgular, belirti düzeyinin yükseldiği alt grupların (kadınlar, gelirini yetersiz algılayanlar, erken kariyer akademisyenleri) koruyucu iş sağlığı uygulamaları açısından önceliklendirilmesi gerektiğine dair bir işaret olarak okunmalıdır. Yaş, çocuk sahibi olma, görev yapılan kademe ve kadro durumu gibi değişkenlerde anlamlı fark bulunmaması ise, bu örneklemde psikolojik belirtilerin söz konusu yapısal değişkenlerden çok bireysel ve ekonomik algı temelli etmenlerle ilişkili olduğunu düşündürmektedir.

5. ARAŞTIRMANIN KISITLILIKLARI

Bu araştırma birtakım kısıtlılıklar çerçevesinde değerlendirilmelidir. İlk olarak araştırma evreni Çanakkale ili sınırları içinde görev yapan öğretmen ve akademisyenlerle sınırlı olduğundan, bulgular bu örneklem dışına genellenirken yöntemsel dikkat gerektirmektedir. İkincisi, kesitsel tasarım nedeniyle değişkenler arasında nedensellik ilişkisi kurulamamakta, yalnızca ilişkisel çıkarımlar yapılabilmektedir. Üçüncüsü, uygun örnekleme yönteminin kullanılması örneklemin temsil gücünü sınırlandırmakta ve seçilim yanlılığı olasılığını artırmaktadır. Dördüncüsü, psikolojik belirtilerin değerlendirilmesi katılımcıların öz-bildirimine dayalı SCL-90-R ile sınırlı olup ölçek klinik tanı koymaya değil belirti taramasına yöneliktir; ayrıca veriler katılımcı beyanlarının doğruluğu varsayımına dayanmaktadır. Beşincisi, araştırmanın kapsamı öğretim faaliyeti yürüten öğretmen ve akademik personelle sınırlandırılmış; idari ve yardımcı hizmet personeli kapsam dışında bırakılmıştır. Son olarak, psikososyal risk faktörleri çalışma ortamına ilişkin maruziyet ölçekleri kullanılmaksızın yalnızca ruhsal belirtiler üzerinden ele alınmış olup, maruziyet ile belirti ölçümlerini birleştiren bütünleşik tasarımların konuya farklı bir boyut katacağı düşünülmektedir.

6. SONUÇ ve ÖNERİLER

Bu araştırma, Çanakkale ilinde görev yapan eğitim çalışanlarının psikolojik belirti düzeylerini SCL-90-R aracılığıyla incelemiş ve bu düzeylerin sosyodemografik ile mesleki özelliklere göre farklılaşmasını değerlendirmiştir. Analiz planında toplam SCL-90-R puanı birincil sonuç değişkeni, alt boyut puanları ise ikincil sonuç değişkenleri olarak değerlendirilmiştir. Sonuçlar, en belirgin farklılıkların cinsiyet ve algılanan gelir durumuna göre ortaya çıktığını; kadın çalışanlar ile gelirini yetersiz olarak algılayan bireylerin birçok alt boyutta ve toplam puanda daha yüksek belirti düzeyi bildirdiğini ortaya koymuştur. Ayrıca erken kariyer akademisyenleri ile düşük haftalık ders yüküne sahip çalışanlarda belirli boyutlarda anlamlı yükselmeler saptanmıştır.

Bu bulgular doğrultusunda, eğitim kurumlarında koruyucu ruh sağlığı ve psikososyal risk yönetimi uygulamalarının, belirti düzeyinin yükseldiği gruplara (kadın çalışanlar, gelirini yetersiz olarak algılayan çalışanlar, düşük haftalık ders yüküne sahip çalışanlar ve erken kariyer akademisyenleri) öncelik vermesi önerilmektedir. İleri araştırmaların, psikososyal maruziyet ölçekleri ile belirti ölçümlerini bir arada kullanan, boylamsal ve çok merkezli tasarımlarla yürütülmesi alana daha güçlü kanıtlar sağlayacaktır.

Etik Kurul Onayı: Bu çalışma için Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu'ndan etik onay alınmıştır (13.02.2026 tarih ve 69/117 sayılı karar; proje no 2026-YÖNP-0122).

Çıkar Çatışması: Yazarlar herhangi bir çıkar çatışması bulunmadığını beyan eder.

Finansal Destek: Bu çalışma için herhangi bir finansal destek alınmamıştır.

KAYNAKÇA

1. Akkaya, B. ve Ocaktan, M. E. (2023). "İş yerlerinde psikososyal risk yönetimi süreci ve iyi uygulama örnekleri". Arşiv Kaynak Tarama Dergisi, 32(1), 42-51.
2. Aşkın, R., Ilısu, B., Çilli, A. S., Altuğ, F. B., Kaya, N. ve Kucur, R. (1995). "Lise öğrencilerinde SCL-90-R ile semptom taraması". Düşünen Adam, 8(1), 43-47.
3. Binbay, T., Direk, N., Aker, T., Akvardar, Y., Alptekin, K., Cimilli, C., Çam, B., Deveci, A., Gültekin, B. K., Şar, V., Taycan, O. ve Üçok, A. (2014). "Türkiye'de psikiyatrik epidemiyoloji: Yakın zamanlı araştırmalarda temel bulgular ve gelecek için öneriler". Türk Psikiyatri Dergisi, 25(4), 264-281.
4. Chen, N., Li, X., Liu, Q. ve Liu, Y. (2014). "Systematic review of university teachers' mental health based on SCL-90". Wei Sheng Yan Jiu, 43(6), 990-997.
5. Dağ, İ. (1991). "Belirti Tarama Listesi (SCL-90-R)'nin üniversite öğrencileri için güvenirliği ve geçerliği". Türk Psikiyatri Dergisi, 2(1), 5-12.
6. Derogatis, L. R. (1977). SCL-90-R: Administration, scoring, and procedures manual-I for the revised version. Baltimore, MD: Clinical Psychometrics Research Unit, Johns Hopkins University School of Medicine.
7. Derogatis, L. R., Lipman, R. S. ve Covi, L. (1973). "SCL-90: An outpatient psychiatric rating scale — preliminary report". Psychopharmacology Bulletin, 9(1), 13-28.
8. Derogatis, L. R., Rickels, K. ve Rock, A. F. (1976). "The SCL-90 and the MMPI: A step in the validation of a new self-report scale". British Journal of Psychiatry, 128(3), 280-289.
9. George, D. ve Mallery, P. (2010). *SPSS for Windows Step by Step: A Simple Guide and Reference, 17.0 update* (10. baskı). Boston: Pearson.
10. Gomes, N. R., de-Assis-Santos, C. C., Rezende, B. A. ve de-Medeiros, A. M. (2023). "Psychosocial factors at work and teachers' illness: A systematic review". Revista Brasileira de Medicina do Trabalho, 21(3), e20221014.
11. Hernández Gutiérrez, M. E., Ortega-Andeane, P., Mendieta, D., García-Mejorado, K. V., Coballase-Urrutia, E., Barrera-Villalpando, M. I., Flores Zamora, A. ve Irepan-Aguilar, M. (2023). "Predictors of psychopathologic symptoms by work-related stress factors in Mental Health Professionals of a tertiary-level Psychiatric Hospital in Mexico City". Archives of Depression and Anxiety, 9(2), 060-067.
12. Johnson, J. V. ve Hall, E. M. (1988). "Job strain, work place social support, and cardiovascular disease: A cross-sectional study of a random sample of the Swedish working population". American Journal of Public Health, 78(10), 1336-1342.
13. Karasek, R. A. (1979). "Job demands, job decision latitude, and mental strain: Implications for job redesign". Administrative Science Quarterly, 24(2), 285-308.
14. Kaygın, E. ve Naktiyok, A. (2012). "Tükenmişlik ve iş tatmini arasındaki ilişki: Akademik personel üzerinde bir araştırma". Çukurova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi, 16(1), 99-118.
15. Kirmayer, L. J. (1984). "Culture, affect and somatization: Part I". Transcultural Psychiatry, 21(3), 159-188.
16. Koğar, H. (2019). "Belirti Tarama Listesi'nin (SCL-90) geçerlik ve güvenirlik çalışması: Mokken ölçekleme analizleri". Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi, 9(54), 689-705.
17. Leka, S., Cox, T. ve Zwetsloot, G. (2008). "The European framework for psychosocial risk management (PRIMA-EF)". S. Leka ve T. Cox (Ed.), The European framework for psychosocial risk management: PRIMA-EF (s. 1-16). Nottingham: I-WHO Publications, University of Nottingham.

18. Özgür, G., Babacan Gümüş, A. ve Gürdağ, Ş. (2011). "Hastanede çalışan hemşirelerde ruhsal belirtilerin incelenmesi". Düşünen Adam Psikiyatri ve Nörolojik Bilimler Dergisi, 24(4), 296-305.
19. Schmitz, N., Hartkamp, N., Kiuse, J., Franke, G. H., Reister, G. ve Tress, W. (2000). "The Symptom Check-List-90-R (SCL-90-R): A German validation study". Quality of Life Research, 9(2), 185-193.
20. Siegrist, J. (1996). "Adverse health effects of high-effort/low-reward conditions". Journal of Occupational Health Psychology, 1(1), 27-41.
21. Tezcan, S. ve Aslan, D. (2000). "Ankara'da çeşitli meslek gruplarında genel ruhsal sağlık durumunun değerlendirilmesi". Kriz Dergisi, 9(1), 1-8.
22. Xiao, S., Wang, C., Zhang, L., Xiang, X., Cortright, R. E., Pednekar, R. S. ve Wang, F. (2026). "Association between demographic factors and mental health outcomes among primary and secondary school teachers in Southeast of China: A cross-sectional study". BMC Psychology, 14(1), 11.
23. Yazıcıoğlu, Y. ve Erdoğan, S. (2004). SPSS uygulamalı bilimsel araştırma yöntemleri. Ankara: Detay Yayıncılık.
24. Yıldız, N. G., Aydın, K., Aydın, H. Z., Phiri, Y. V. A. ve Yıldız, H. (2024). "Türkiye'de depresyonun yaygınlığı ile ilişkili faktörler: Nüfusa dayalı bir çalışma". Türk Psikiyatri Dergisi, 35(3), 167-177.
25. Zhang, L., Zhao, J., Xiao, H., Zheng, H., Xiao, Y., Chen, M. ve Chen, D. (2014). "Mental health and burnout in primary and secondary school teachers in the remote mountain areas of Guangdong Province in the People's Republic of China". Neuropsychiatric Disease and Treatment, 10, 123-130.

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

(7)

Doç. Dr. Elçin MEMMEDOV[14]

BİRİNCİ TÜRKOLOJİ KURULTAYI (1926): MİLLÎ-MANEVÎ UYANIŞIN SİYASİ-İDEOLOJİK VE BİLİMSEL-KÜLTÜREL TEZAHÜRLERİ

THE FIRST TURKOLOGICAL CONGRESS (1926): POLITICAL-IDEOLOGICAL AND SCIENTIFIC-CULTURAL MANIFESTATIONS OF NATIONAL-SPIRITUAL AWAKENING

ÖZ

Birinci Türkoloji Kurultayı, Türkoloji biliminin kurumsal biçimde şekillenmesi ve millî-ideolojik düşüncenin bilimsel-kültürel düzlemde bütünleşmesi açısından önemli tarihî ve siyasî olaylardan biri olarak değerlendirilmektedir. Bu mühim tarihî etkinlik, yalnızca saygın bir ilmî toplantı niteliği taşımamış, aynı zamanda Türkoloji düşüncenin kurumsal temeller üzerinde gelişim sürecinin başlangıcını belirleyen temel bir entelektüel platform işlevi görmüştür. 1926 yılında Bakü'de düzenlenen kurultayın ana gündem maddesini yeni alfabeye geçiş meselesi oluşturmakla birlikte, toplantı kapsamında imlâ ve edebî dil sorunları geniş biçimde tartışılmış, ortak terminolojik sistemin oluşturulması, Türk halklarının tarihi, dili ve edebiyatının bilimsel esaslar doğrultusunda incelenmesi yönünde önemli kavramsal yaklaşımlar ortaya konulmuştur. Bunun yanı sıra kurultay, Türk dünyasında bilimsel ve kültürel düşüncenin ortak bir sistem çerçevesinde geliştirilmesi bakımından da kayda değer bir rol üstlenmiştir. Birinci Türkoloji Kurultayı kapsamında ortaya konulan bilimsel fikirlerin ve teorik yaklaşımların sistematik biçimde incelenmesi önemli bir akademik gereklilik olarak öne çıkmaktadır. Bununla birlikte, Türkoloji düşüncenin gelişiminde siyasî, ideolojik ve bilimsel unsurlar arasındaki karşılıklı etkileşim mekanizmalarının araştırılması da çağdaş beşerî bilimlerin güncel çalışma alanlarından biri olarak önemini korumaktadır.

Anahtar Kelimeler: Birinci Türkoloji Kurultayı, bilimsel-kültürel düşüncenin merkezileşmesi, türkolojik meselelere kavramsal yaklaşımlar, alfabe ve dil meselelerinin tartışılması, çağdaş Türk dünyası.

ABSTRACT

The First Turkological Congress is regarded as one of the most significant historical and political events in the institutional formation of Turkological scholarship and in the integration of national-ideological thought within a scientific and cultural framework. The Congress was not merely a prestigious academic gathering; it also functioned as a foundational intellectual platform that marked the emergence of Turkological thought on an institutional basis. Although the principal agenda of the Congress, convened in Baku in 1926, centered on the transition to a new alphabet, extensive discussions were also conducted on orthographic and literary language issues. Moreover, important conceptual approaches were advanced regarding the establishment of a common terminological system and the scholarly study of the history, languages, and literatures of Turkic peoples on scientific foundations. In this respect, the Congress assumed a remarkable role in fostering the development of scientific and cultural thought within a unified framework across the Turkic world. The systematic examination of the scientific ideas and theoretical approaches articulated within the framework of the First Turkological Congress constitutes an important academic necessity. Furthermore, the investigation of the mechanisms of interaction among political, ideological, and scientific factors in the evolution of Turkological thought continues to represent one of the major fields of inquiry in contemporary humanities scholarship.

***Keywords**: First Turkological Congress, centralization of scientific and cultural thought, conceptual approaches to Turkological issues, discussions on alphabet and language, the contemporary Turkic world.*

[14] **Azerbaycan, Bakü Devlet Üniversitesi, Filoloji Fakültesi Dekanı, Öğretim Üyesi. E-posta: elchin.mammadov.73@mail.ru**
ORCİD ID: https://orcid.org/0009-0007-3883-6451

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

GİRİŞ

XX. yüzyılın sonlarında yeniden bağımsızlıklarını kazanmış Türk halklarının dil, edebiyat ve kültürlerinin çağdaş bilimsel yöntemlerle karşılaştırmalı olarak incelenmesi, ortak alfabe ve terminolojinin oluşturulması ve genel anlamda Türk devletleri arasındaki bilimsel-kültürel entegrasyonun güçlendirilmesi, temel hedeflerden biri olarak ön plana çıkmıştır. Özellikle son yıllarda dünyada meydana gelen küresel süreçler bağlamında Türk devletleri arasındaki iş birliğinin daha da kuvvetlenmesi ve 2020'de Karabağ Zaferi sonrasında Azerbaycan'ın Türk dünyasının dikkat merkezine dönüşmesi, tarihî ve siyasal bağların pekiştirilmesinde önemli bir faktör hâline gelmiştir. Buna bağlı olarak ortaya çıkan toplumsal-siyasal gerçeklikler, bilimsel ve manevî mirasın korunmasını, aynı zamanda Türkoloji araştırmalarının genişletilmesini güncel ve zorunlu bir mesele hâline getirmektedir. Bu çerçevede, Birinci Türkoloji Kurultayı'nda ortaya konulan bilimsel fikirlerin ve kavramsal yaklaşımların sistematik biçimde incelenmesi önemli bir ilmî gereklilik olarak karşımıza çıkmaktadır.

Eski Ortak Köklere Dayanan Millî-Manevî Bağların Bilimsel-Kültürel ve Toplumsal-Siyasal Düzlemde Güçlendirilmesi

26 Şubat – 6 Mart 1926 tarihleri arasında Azerbaycan'ın başkenti Bakü'de düzenlenmiş I. Türkoloji Kurultayı, yalnızca tarihî bir vaka olarak değil, aynı zamanda Türk coğrafyasında birçok hayati meselelerin gündeme taşınması ve bunların bilimsel esaslar çerçevesinde sistemli biçimde çözülmesine yön vermesi bakımından da özel bir öneme sahiptir. Kurultay kapsamında Sovyetler Birliği sınırları içerisinde yaşayan Türk halklarının dili, alfabesi, edebiyatı, tarihi, etnografisi ve kültürüyle ilgili güncel meseleler belirlenmiş, bu alanlara ilişkin mühim kararlar alınmıştır. Bununla birlikte, Latin esaslı alfabeye geçişin bilimsel-teorik ve metodolojik ilkeleri kapsamlı biçimde hazırlanarak gelecekte gerçekleştirilecek reformların kavramsal temelini oluşturmuştur.

Bakü'de gerçekleştirilen bu ilk Türkoloji Kurultayı, yalnızca ilmî bir etkinlik olarak değil, aynı zamanda derin siyasî ve ideolojik anlamlar taşıyan tarihî bir süreç olarak da değerlendirilmelidir. Kurultayın, Sovyet yönetiminin kurulmasından beş yıl, Türkiye Cumhuriyeti'nin ilanından ise yalnızca birkaç yıl sonra gerçekleştirilmiş olması dikkate alındığında, söz konusu olayın bölgesel ve uluslararası ölçekte ideolojik çatışmalar bağlamında özel bir önem taşıdığı açıkça görülmektedir. Prof. Dr. N. Memmedli bu hususu şu şekilde ele almaktadır: "1926 I. Umumittifak Bakü Türkoloji Kurultayı, hem Türkoloji tarihi hem Türkiye - Rusya ilişkileri hem de Türkistan halklarının geleceği açısından bir dönüm noktası olmuştur. İlk bakışta Türk dilli halkların Latin alfabesine geçiş kararıyla ilişkilendirilse de, gerçekte stratejik önem taşıyan, Batı'ya karşı Rusya'nın Osmanlı Türkiyesi ile görünürde askerî, siyasal ve kültürel alanlarda, aynı zamanda Türkoloji sahasında kurduğu iş birliğini ifade etmekteydi" (Memmedli, 2025: 1).

Birinci Türkoloji Kurultayı'na 12 ülkeden toplam 131 temsilci katılmış, toplantı kapsamında 17 oturum düzenlenmiş ve Türk halklarının dili, tarihi, etnogenezi, etnografisi, edebiyatı ve kültürüne ilişkin 38 bilimsel bildiri sunulmuştur. "Yetki Komisyonu üyesi C. Memmedzade'nin verdiği bilgiye göre katılımcıların 93'ü Türk, 38'i ise diğer milletleri temsil etmekteydi. Kurultayın tek kadın delegesi ise dönemin 'Şark Kadını' dergisinin editörü Ayna Sultanova olmuştur" (İbrahimov, 2025: 381). Kurultaya Azerbaycan SSC Merkezî İcra Komitesi Başkanı Samed Ağamalıoğlu başkanlık etmiş, Başkanlık Divanı'nda ise farklı ülkeleri ve bilim merkezlerini temsil eden seçkin bilim insanları ile kamuoyu önderleri yer almıştır. Kurultay katılımcılarının bileşimine ilişkin ayrıntılı bilgiler, N. Memmedli'nin "1926-cı il I Türkoloji Kurultay: tarihi zeminde, arşiv senedlerinde, milli metbuatda" adlı eserinde verilmiş, arşiv belgelerine dayanılarak katılımcılar hakkında dikkat çekici bilgiler ortaya konulmuştur (Memmedli, 2026: 46-51).

Birinci Türkoloji Kurultayı çerçevesinde Türkolojinin temel yönelimlerini kapsayan yedi ana problem etrafında kapsamlı tartışmalar yürütülmüş ve bu alanlarda önemli ilmî kararlar alınmıştır. Söz konusu problemler sistematik olarak bu başlıklar altında toplanmıştır: a) alfabe

meselesi ve yazı sisteminin birleştirilmesi; b) imlâ ve yazım ilkelerinin bilimsel esaslar doğrultusunda düzenlenmesi; c) terminolojik sistemin oluşturulması ve standartlaştırılması; ç) dil öğretimi ve metodoloji sorunları; d) akraba ve komşu diller arasındaki karşılıklı etkileşim ve dilsel interferans meseleleri; e) Türk dillerinin edebî dil problemleri, buna bağlı olarak ortak edebî dil konsepti; f) proto-dil kuramı ve Türk dillerinin tarihî gelişim süreçleri (1926-cı il I Bakı Türkoloji Kurultayı, 2006: 8–9).

Bu konular çerçevesinde yürütülen tartışmalar, Türkolojinin sonraki gelişim sürecinde teorik ve metodolojik temellerin belirlenmesine hizmet etmiş, dilbilim araştırmalarının sistematik ve kurumsal bir nitelik kazanmasına önemli katkılar sağlamıştır. Bununla birlikte kurultayın temel tartışma eksenini alfabe meselesi oluşturmuştur. Bu doğrultuda gerçekleştirilen tartışmalar ve yürütülen çalışmaların arka planında yalnızca bilimsel ve metodik kaygılar bulunmamaktaydı, yeni alfabe düşüncesi, süreç içerisinde aynı zamanda güçlü bir siyasal ve millî-kültürel dayanak işlevi görmekteydi: "Bu durum tesadüfî değildi. Çünkü alfabe meselesi yalnızca teknik bir yazı sistemi değişikliğiyle ilgili olmayıp, aynı zamanda Türk halkları arasında ortak bir iletişim ortamı oluşturmak, modernleşme ve aydınlanma sürecini hızlandırmak, okuryazarlık oranını yükseltmek ve çağdaş bilimsel-eğitsel sistemlerle bütünleşmeyi sağlamak bakımından stratejik bir önem taşımaktaydı. Alfabe etrafında yürütülen tartışmalar, aynı zamanda millî kimlik, kültürel modernleşme ve ideolojik yönelim meselelerinin kesişim noktasında yer almaktaydı" (İbrahimov, 2025: 93).

Kurultay kapsamında geniş biçimde ele alınan meselelerle ilgili birçok bildiri, taşıdığı güncellik ve problematik boyut nedeniyle özel dikkat çekmiş, bunlar sonraki dönemlerde Türkolojinin temel araştırma yönelimlerinin belirlenmesinde etkili olmuştur. Bu bağlamda Bekir Çobanzade'nin "Türk Lehçelerinin Yakın Akrabalığı" ve "Bilimsel Terminoloji Sistemi", Fuat Köprülüzade'nin "Türk Halklarında Edebî Dilin Gelişimi", H. Zeynallı'nın "Türk Dillerinde Bilimsel Terminoloji Sistemi Üzerine", V. V. Bartold'un "Türk Halklarının Tarihinin Güncel Durumu ve Araştırılmasının Yakın Görevleri", S. Y. Malov'un "Eski Türk Dillerinin İncelenmesinin Güncel Durumu ve Perspektifleri", A. N. Samoyloviç'in "Türk Dillerinin Araştırılmasının Güncel Durumu ve Yakın Görevleri", S. F. Oldenburg'un "Türk Halkları Arasında Bölge Araştırmalarının Metodları", A. A. Müller'in "Türk Halklarının Tasvirî Sanatları Üzerine", T. Mensel'in "Balkan Türkleri Edebiyatının İncelenmesinin Sonuçları ve Perspektifleri", Ferhad Ağazade'nin "Türk Dillerinde Doğru Yazım", N. F. Yakovlev'in "Türk Milletlerinin Sosyal ve Kültürel Şartları Bağlamında Alfabe Sisteminin Kurulması Problemleri", C. Memmedzade'nin "Türk Halklarının Alfabe Sistemleri Üzerine", Kemanov'un "Türk Dillerinin Öğretim Metodolojisinin Temelleri" ve N. N. Poppe'nin "Türk Dilleri ile Altay Dilleri Arasındaki Akrabalık Meselesinin Tarihî ve Güncel Durumu" başlıklı çalışmaları, dönemin Türkoloji düşüncesi açısından son derece önemli ve temel problemlere temas etmiştir.

Birinci Türkoloji Kurultayı'na ait materyaller, 1930'lu yıllardan itibaren gizli statüye alınarak arşivlerde kapalı tutulmuş, bunların bir kısmı ise kuşkusuz imha edilmiştir. Dönemin Sovyet ideolojik atmosferi içerisinde kurultayda alınan kararlar "antisovyet eğilimli" düşünceler olarak sunulmuş, katılımcılar ise "halk düşmanı" damgasıyla takibata uğramıştır. Bu nedenle uzun yıllar boyunca söz konusu tarihî olay bilimsel dolaşımın dışında bırakılmış, onunla ilgili araştırmalar yapılmamış ve kurultay katılımcılarının akıbeti bilinçli biçimde gizlenmiştir. 1950'li yılların ortalarından itibaren, Stalin'in ölümünden sonra ortaya çıkan siyasal ve ideolojik yumuşama süreci bağlamında, respressiya kurbanlarının resmî olarak aklanması yönünde adımlar atılmış ve kendilerine yöneltilen suçlamalar hukuken kaldırılmıştır. Repressiyalardan uzun bir süre sonra Azerbaycan'da Türkoloji alanında belirli bir canlanma gözlemlenmiş olsa da, bu süreç büyük ölçüde Sovyet ideolojisinin etkisi altında şekillenmiştir. Yürütülen araştırmalar, millî çıkarlar perspektifinden ziyade daha çok "Sovyet halklarının dostluğu ve kardeşliği" anlayışı çerçevesinde gerçekleştirilmiş, Türk halklarının tarihî eserleri, dilleri ve edebiyatlarının karşılaştırmalı

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

incelemeleri Türkçülük düşünce platformundan bağımsız biçimde geliştirilmiştir. Bu açıdan bakıldığında, Rus Türkoloji ekolünün bilimsel-metodolojik etkisi altında yürütülen çalışmalar, her ne kadar Türk dilli halkların farklı yönlerden incelenmesini hızlandırmış olsa da, mevcut siyasal sistemin ideolojik sınırlarını aşabilecek bir niteliğe sahip olmamıştır. Sovyet döneminin katı denetim mekanizmaları sonucunda, XX. yüzyılın başlarında Türkoloji düşüncesinin gelişimine önemli katkılar sağlayan ve daha sonra baskılara maruz kalan aydınların ilmî mirasına başvurmak dahi ciddi ideolojik kontrol altında mümkün olmuş, bu alandaki nesnel bilimsel yaklaşımlar uzun süre sınırlandırılmıştır. Ancak bu durum, Azerbaycan halkının Ulu Önderi Haydar Aliyev'in siyasal iktidara gelişiyle birlikte değişmeye başlamıştır. Onun liderliği döneminde millî-manevî değerlerin korunması ve tanıtılması, millî çıkarların ön plana çıkarılması doğrultusunda müdrik ve dengeli bir siyaset yürütülmüş, mevcut Sovyet yönetim sistemi içerisinde keskin çatışmalara yol açmadan önemli adımlar atılmıştır. Edebî ve kültürel çevrelerde meydana gelen canlanma ile millî bilinçlenme sürecinin güçlenmesi, bilimsel araştırmaları da dolaylı biçimde etkilemiş ve Türkoloji çalışmalarının yöneliminde belirli dönüşümlerin ortaya çıkmasına zemin hazırlamıştır. Özellikle vurgulanmalıdır ki, söz konusu dönemde Azerbaycan dili, edebiyatı ve kültürüne gösterilen dikkat ve destek, ileride gelişecek millî bilimsel düşünce için önemli bir entelektüel ve ideolojik temel oluşturmuş, sonraki aşamada bağımsız bilimsel yaklaşımların şekillenmesine imkân sağlamıştır.

Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından, özellikle 1990'lı yılların başlarından itibaren Türk devletleri arasındaki siyasal-diplomatik ve bilimsel-kültürel ilişkilerin güçlenmesi, tarihî gerçeklerin yeniden araştırılmasına ve nesnel biçimde ortaya konulmasına ciddi ivme kazandırmıştır. Azerbaycan'ın devlet bağımsızlığını yeniden kazanmasının ardından, özellikle Haydar Aliyev'in yeniden siyasal iktidara dönüşüyle birlikte millî-manevî mirasın korunması, tarihî hafızanın yeniden inşası, ana dilinin ve edebî-kültürel değerlerin geliştirilmesi yönünde sistemli bir devlet politikası uygulanmıştır. Bu dönemde ilgili hukukî ve normatif düzenlemeler yürürlüğe konulmuş, bilimsel ve kültürel projeler hayata geçirilmiş, ayrıca millî kimliğin temel unsurlarının korunup geliştirilmesi doğrultusunda kapsamlı ve sürekli tedbirler alınmıştır. Bu bağlamda Birinci Türkoloji Kurultayı'na ilişkin arşiv belgelerinin bilim dünyasına kazandırılması ve kurultayın düşünsel mirası ile kararlarının yeniden değerlendirilmesi mümkün hâle gelmiştir. Sonuç olarak, Türkoloji alanında gerçekleştirilen çağdaş araştırmalar, bu önemli tarihî olayın bilimsel niteliğini daha derinlikli biçimde ortaya koymuş, kurultayın farklı yönleri hakkında kamuoyuna sistematik ve kapsamlı bilgiler sunulmuştur.

Günümüzde bu stratejik misyonu başarıyla sürdüren Azerbaycan Cumhurbaşkanı sayın İlham Aliyev'in liderliği altında millî-kültürel mirasın korunması ve uluslararası düzeyde tanıtılması yönünde kararlı adımlar atılmaktadır. Bu bağlamda Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Əliyev tarafından Birinci Türkoloji Kurultayı'nın 80., 90. ve 100. yıl dönümleri dolayısıyla imzalanan kararnameler, söz konusu ilmî toplantının yalnızca Azerbaycan'ın değil, bütün Türk dünyasının tarihinde önemli bir olay olduğunu ve kurultayda gündeme getirilen meselelerin günümüzde de yüksek derecede güncellik taşıdığını göstermektedir. 7 Ekim 2025 tarihinde Gebele'de gerçekleştirilen Türk Devletleri Teşkilatı Devlet Başkanları Konseyi'nin XII. Zirve Toplantısı'nda Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in yaptığı konuşmada bu hususa özel olarak değinilmiştir: "Belirttiğim gibi, ortak tarihî ve etnik köklerimiz ile dillerimiz bizi tek bir aile hâlinde birleştirmektedir. Bu bağlamda, 1926 yılında Bakü'de düzenlenmiş Birinci Türkoloji Kurultayı'nın tarihî önemini özellikle vurgulamak isterim. Gelecek yıl Birinci Türkoloji Kurultayı'nın 100. yıl dönümünün Türk Devletleri Teşkilatı çerçevesinde görkemli biçimde kutlanmasını teklif ediyorum" (Gebele'de Türk Dövletleri Teşkilatının Dövlet Başçıları Şurasının 12. Zirve Görüşü keçirilib, 2025: 1).

Birinci Türkoloji Kurultayı'nın 100. yıl dönümünün kutlanmasına ilişkin olarak Cumhurbaşkanı İlham Əliyev tarafından 22 Ekim 2025 tarihinde imzalanan kararname, bu seçkin ilmî olayın Türk halklarının ortak kültürel ve entelektüel alanının oluşumunda önemli bir aşama

olarak değerlendirildiğini göstermektedir. Söz konusu tarihî belgede kurultay, yalnızca geçmişe ait bir olay olarak değil, Türkolojinin temel problemlerinin sistematik biçimde tartışıldığı bir platform, ortak Türk alfabesi düşüncesinin şekillendiği bir merkez ve bilimsel entegrasyonun başlangıç noktası olarak tanımlanmaktadır. Aynı zamanda Sovyet döneminin siyasal kısıtlamalarının bu düşüncelerin hayata geçirilmesini engellediği, ancak bağımsızlık döneminde söz konusu kavramsal yaklaşımların yeniden güncellik kazandığı ve pratik düzlemde uygulanmaya başlandığı özellikle vurgulanmaktadır. Günümüzde ise Türk devletleri arasındaki iş birliğinin güçlenmesi, ortak kültürel değerlerin yeniden ihyası ve kurumsal entegrasyon süreçleri, kurultayın fikirlerinin sürekliliğini teyit etmektedir, bu nedenle 100. yıl dönümünün kutlanması yalnızca tarihî bir anma niteliği taşımamakta, aynı zamanda stratejik öneme sahip bilimsel ve kültürel bir olay olarak değerlendirilmektedir (Birinci Türkoloji Kurultayın 100 illik yubileyinin keçirilməsi hakkında Azerbaycan Respublikası Prezidentinin Serencamı, 2025: 1).

SONUÇ

Araştırma sonucunda, kurultayda ileri sürülen fikirlerin, özellikle ortak alfabe, ortak terminolojik sistem ve ortak edebî dil anlayışının çağdaş Türkolojinin gelişim yönünü belirleyen temel teorik dayanaklardan biri olduğu tespit edilmiştir. Bu yönüyle kurultay, yalnızca kendi döneminin bilimsel ihtiyaçlarına cevap veren bir toplantı niteliği taşımamış, aynı zamanda gelecekte gerçekleştirilecek araştırmalar açısından stratejik bir program ve düşünsel yol haritası işlevi üstlenmiştir. Kurultayın bilimsel sonuçları sonraki yıllarda totaliter Sovyet rejiminin ideolojik baskıları nedeniyle tam anlamıyla hayata geçirilememiş, kurultay katılımcılarının baskı ve sürgünlere maruz bırakılması Türkoloji biliminin gelişimine ciddi ölçüde zarar vermiştir. Bu durum, Türkolojinin gelişim dinamiklerinin kesintiye uğramasına ve bilim dünyasının uzun süre bu önemli manevî ve entelektüel mirastan mahrum kalmasına yol açmıştır.

Sonuç itibarıyla Birinci Türkoloji Kurultayı, hem bilimsel-teorik hem de tarihî-siyasal açıdan Türkolojinin gelişim çizgisini belirleyen temel dönüm noktalarından biri olarak değerlendirilmelidir. Bu nedenle kurultayın ortaya koyduğu fikir ve ilkeler, çağdaş Türkoloji araştırmalarında sistematik ve bütüncül biçimde dikkate alınmalıdır.

KAYNAKÇA

1. 1926-cı il I Bakı Türkoloji Kurultayı (stenogram materialları, bibliografiya ve foto-senedler). (2006). Bakı: Çinar-Çap.
2. Akalın, Ş.H. (2025). “Bilinen ve bilinmeyen yönleriyle Birinci Türkoloji Kurultayı”, *Yeni Türkiye Dergisi, 146*(1), 35–50.
3. Aliyev, İlham (2025, 22 Ekim). Birinci Türkoloji Kurultayın 100 illik yubileyinin keçirilmesi hakkında Azerbaycan Respublikası Prezidentinin Serencamı. https://president.az/az/articles/view/70396 (24.05.2026)
4. Buran, A. (2007). *Kurşunlanan Türkoloji*. Elazığ: Manas Yayıncılık.
5. İbrahimov, E. (2025). *Birinci Türkoloji Kurultayda ortak elifba, imla ve edebi dil meseleleri*. Bakı: Tuna QSC.
6. Gebele’de Türk Dövletleri Teşkilatının Dövlet Başçıları Şurasının 12-ci Zirve Görüşü keçirilib (2025). / https://president.az/az/articles/view/70283 (24.05.2026)
7. Memmedli, N. (2026). *1926-cı il I Türkoloji Kurultay: tarihi zeminde, arşiv senedlerinde, milli metbuatda*. Bakı: Elm ve Tahsil.
8. Memmedli, N. (2025). Birinci Türkoloji Kurultay mehfi senedlerde. *Halk Gazetesi* / https://xalqqazeti.az/az/siyaset/243807-birinci-turkoloji-qurultay-mexfi-senedlerde

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

(8)

Ecem ÇİÇEK [15], Doç. Dr. Ümit DEMİR [16]

SAĞLIK YÖNETİMİ ÖĞRENCİLERİNİN İŞ SAĞLIĞI VE GÜVENLİĞİ YETERLİLİK ALGILARININ İNCELENMESİ

AN EXAMINATION OF HEALTH MANAGEMENT STUDENTS' PERCEPTIONS OF OCCUPATIONAL HEALTH AND SAFETY COMPETENCIES

ÖZ

Bu araştırmanın amacı gelecekte sağlık idarecisi olması beklenen sağlık yönetimi öğrencilerinin iş kazası yeterlilik algılarını ölçmektir. Bu amaçla üniversitede eğitim hayatına devam etmekte olan 103 öğrenciye anket uygulaması yapılmıştır. Yapılan çalışmada katılımcıların cinsiyet, eğitim durumu ve sınıf düzeyleri ile iş kazası yeterlilik algıları arasındaki ilişki de incelenmiştir. İş sağlığı ve güvenliği kavramı hayatımızın her alanında olan fakat önemi son yıllarda daha fark edilir hale gelen bir disiplindir. Hastaneler gibi hayati önem taşıyan yerlerde çalışması beklenen sağlık yönetimi öğrencilerinin iş kazası bilinç düzeylerinin yüksek olması iş kazalarının önüne geçebilmek adına oldukça önemlidir. Araştırma sonucunda iş sağlığı ve güvenliği dersi alan öğrencilerin iş kazası yeterlilik algılarının almayanlara oranla daha yüksek olduğu görülmüştür. Bu sonuçtan yola çıkarak iş sağlığı ve güvenliği eğitimlerinin öğrencilerin iş kazası yeterlilik algılarını arttırma konusunda olumlu etkisi olduğu söylenebilir. Aynı zamanda araştırma sonucunda cinsiyet değişkeninin iş kazası yeterlilik algısı üzerinde bir etkisi olduğu görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: İş Kazası, Yeterlilik algısı, Eğitim, İş sağlığı ve güvenliği.

ABSTRACT

The aim of this study is to evaluate the occupational accident competence perceptions of healthcare management students who are expected to become future healthcare administrators. A questionnaire was administered to 103 university students. The study examined the relationship between gender, grade level, educational background, and occupational accident competence perception. The findings indicated that students who had taken occupational health and safety courses demonstrated higher levels of occupational accident competence perception compared to those who had not taken such courses. Additionally, gender was found to have an effect on occupational accident competence perception. The results suggest that occupational health and safety education positively contributes to students' awareness and competence regarding occupational accidents.

Keywords: *Occupational Accident, Competence Perception, Education, Occupational Health and Safety.*

[15] Yüksek Lisans Öğrencisi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İş Sağlığı ve Güvenliği Anabilim Dalı, ecemcicekk@gmail.com, ORCİD: 0009-0003-4093-6815

[16] Doç. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Çanakkale Teknik Bilimler Meslek Yüksek Okulu, Bilgisayar Teknolojileri, ORCID: 0000-0002-4290-8549

[*] Bu çalışma; Ecem ÇİÇEK'in Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İş Sağlığı ve Güvenliği Anabilim Dalında yapılan "Sağlık Yönetimi Öğrencilerinin İş Sağlığı ve Güvenliği Yeterlilik Algılarının İncelenmesi" adlı Yüksek Lisans tezinden üretilmiştir.

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

GİRİŞ

İş sağlığı ve güvenliği kavramı sanayi devrimiyle birlikte ortaya çıkmış ve hayatımızdaki yerini almıştır (Öztürk, 2020). İş sağlığı ve güvenliği kavramı yaşanan iş kazaları sebebiyle gün geçtikçe önemli hale gelmiştir. İş yerlerinde gerekli güvenlik önlemlerinin alınması hem işveren hem de çalışan açısından oldukça önemlidir. İş kazalarının önüne geçebilmek için ana koşul eğitimdir (Buldu, 2014). Çalışan ve işverenlere verilen eğitimler, işyerlerinde gerekli kontrol ve bakımların yapılması iş kazalarının önüne geçebilmek açısından oldukça önemlidir. Bu sebeple araştırmamız geleceğin sağlık idarecileri olması beklenen sağlık yönetimi öğrencileri üzerinde yapılmıştır. Hastaneler organizasyon yapısı ve işleyişi bakımından hata kabul etmeyen yerlerdir. Bu sebeple çalışanların ve yöneticilerin herhangi bir istenmeyen duruma hazırlıklı olması hasta ve çalışanların sağlığı açısından büyük önem arz etmektedir. Geleceğin sağlık idarecilerinin gerekli eğitimlerle kendilerini geliştirmeleri gerekliliği sağlık kuruluşlarının varlığını en iyi şekilde sürdürebilmesi açısından yadsınamaz bir gerçektir.(Ayas, 2017). Hastanede çalışma ortamının çalışanlar üzerinde yarattığı stres, çalışanları hata yapmaya sevk etmektedir. Stres seviyesini azaltmak çalışanların gerekli eğitimleri alarak olası durumlara karşı hazırlıklı olmasına bağlıdır. Yapılan çalışmalar İSG eğitimi alan çalışanların İSG algılarının İSG dersi almayanlara oranla daha yüksek olduğunu göstermektedir (Tuna, 2022). Bu sebeple verilen eğitimlerle öğrencilerin İSG algısını geliştirmek ve çalışma hayatlarında bilinçli bir şekilde hareket etmelerine olanak sağlamak oldukça önemlidir. İş sağlığı ve güvenliği alanı insanların sağlık ve refahına öncelik veren bir disiplindir. Bu sebeple çalışılan sektör ne olursa olsun İSG kültürü insan hayatı ve sağlığını öncelik olarak görür ve buna hizmet edecek önlemler alır. Bu çalışma kapsamında sağlık yönetimi öğrencilerinin iş kazaları hakkındaki algı düzeyleri incelenmiştir. Bu doğrultuda araştırmanın temel problemi öğrencilerin iş kazaları algı düzeylerinin demografik değişkenlere bağlı olarak farklılık gösterip göstermediğinin belirlenmesidir.

Yöntem

Bu araştırmada Sağlık Yönetimi bölümünde okumakta olan üniversite öğrencilerinin İSG yeterlilik algılarının kişisel özelliklerine ve İSG eğitim durumuna göre farklılaşma durumunu tespit etmek amacıyla nicel araştırma yöntemlerinden betimsel tarama modeli kullanılmıştır. Veriler çevrimiçi olarak ‘‘Google Forms’’ üzerinden elde edilmiştir. Elde edilen veriler SPSS üzerinden analiz edilmiştir. Araştırma, 2025-YÖNP-0837 nolu proje kapsamında yürütülmüş olup çalışma için Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulu Komisyonu’ndan 24.10.2025 tarihli ve 107/114 sayılı karar ile gerekli etik kurul izni alınmıştır. Araştırmanın gerçekleşebilmesi için gerekli kurum izinleri alınmıştır.

Evren ve Örneklem

Örneklem olarak Çanakkale ilinde öğrenimine devam etmekte olan 103 üniversite öğrencisi seçilmiştir. Frekans dağılımına göre katılımcıların %74.8’i (n= 77) kadın, %25.2’si (n= 26) erkek olduğu görülmüştür. Sınıf düzeylerine göre dağılım oranı incelendiğinde katılıcıların %25,2’si birinci sınıf, %21,4’ü ikinci sınıf, %25,2’si üçüncü sınıf ve %28,2’si dördüncü sınıftır. Katılımcıların %59,2’si İSG eğitimi aldığı, %40,8’ise almadığı görülmüştür.

Bulgular

Katılımcıların İş Kazaları Yeterlilik Algısı Düzeyi

Katılımcıların iş kazaları yeterlilik düzeyleri Tablo 1’de gösterilmiştir. Katılımcıların iş kazaları yeterlilik algısı düzeyleri incelendiğinde, katılımcıların %15.5’i (16) çok iyi, %24.3’ü (25) iyi, %23.3’ü (24) orta, %14.6’sı (15) zayıf, %22.3’ü (23) çok zayıf şeklindedir.

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

Tablo 1: Katılımcıların İş Kazaları Yeterlilik Algısı Düzeyi

Yeterlilik Algı Düzeyi	f	%
Çok İyi	16	15.5
İyi	25	24.3
Orta	24	23.3
Zayıf	15	14.6
Çok Zayıf	23	22.3
Toplam	**103**	**100**

İş Kazaları Yeterlilik Algılarının Kişisel Özelliklerine Göre Farklılıklarının İncelenmesi

Katılımcıların cinsiyetlerine göre iş kazası yeterlilik algı düzeylerinin farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla yapılan bağımsız örneklem t-testi sonuçları tablo 2'de yer almaktadır. Elde edilen verilere göre kadın katılımcıların iş kazası yeterlilik algı düzeyi ortalaması $\{\bar{X}\}$=3,53 (ss=1,39) iken, erkek katılımcıların ortalaması $\{\bar{X}\}$=2,87 (ss=1,35) olarak bulunmuştur. Yapılan bağımsız örneklem t-testi sonucunda cinsiyete göre iş kazası yeterlilik algı düzeyleri arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğu belirlenmiştir ($t_{(101)}$=2,164; p=0,033<0,05). Bu sonuca göre katılımcıların iş kazası yeterlilik algı düzeyleri cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir farklılık göstermektedir. Ortalama puanlar incelendiğinde kadın katılımcıların iş kazası yeterlilik algı düzeylerinin erkek katılımcılara göre daha yüksek olduğu görülmektedir.

Tablo 2. Cinsiyet Durumuna Göre İş Kazası Yeterlilik Algı Düzeyine İlişkin Bağımsız t-Testi Sonuçları

Cinsiyet	N	$\bar{X}$	sd	df	t	p
Kadın	26	3,5385	1,39229	101	2,164	,033*
Erkek	77	2,8701	1,35093			

(*p<0,05; **p<0,01; ***p<0,001)

Katılımcıların İSG eğitimi alma durumlarına göre iş kazası algı düzeylerinin farklılaşıp farklılaşmadığını belirlemek amacıyla yapılan bağımsız örneklem t-testi sonuçlar tablo 3'de yer almaktadır. Elde edilen verilere göre birinci grubun ortalaması $\{\bar{X}\}$=2,13 (ss=0,88) iken, ikinci grubun ortalaması $\{\bar{X}\}$=4,35 (ss=0,79) olarak bulunmuştur. Yapılan bağımsız örneklem t-testi sonucunda iki grup arasında istatistiksel olarak anlamlı bir fark olduğu belirlenmiştir ($t_{(101)}$=-13,095; p<0,001). Bu sonuca göre katılımcıların iş kazası algı düzeyleri İSG eğitimi alma durumuna göre anlamlı bir farklılık göstermektedir. Ortalama puanlar incelendiğinde ikinci grubun iş kazası algı düzeyinin daha yüksek olduğu görülmektedir.

Tablo 3. İSG Eğitim Alma Durumuna Göre İş Kazası Algı Düzeyine İlişkin Bağımsız t-Testi Sonuçları

Cinsiyet	N	$\bar{X}$	sd	df	t	p
Kadın	61	2,1311	,88460	101	-13,095	0,000***
Erkek	42	4,3571	,79084			

(*p<0,05; **p<0,01; ***p<0,001)

SONUÇ

Bu çalışma sağlık yönetimi öğrencilerinin iş kazası algı düzeylerini ölçmek amacıyla yapılmıştır. Çalışma sonucunda ankete katılan öğrencilerin iş kazası yeterlilik algısı incelendiğinde, dersi alan öğrencilerin yeterlilik algısının almayanlara kıyasla daha yüksek olduğu anlaşılmıştır.

Çalışma sonucunda katılımcıların iş kazası yeterlilik algı düzeylerinin cinsiyet değişkenine göre anlamlı bir fark gösterdiği görülmüştür. Kadın katılımcıların iş kazası yeterlilik algısının erkeklere göre daha yüksek olduğu anlaşılmıştır. Bu sonuçlara göre İSG eğitiminin öğrencilerin iş kazası algı düzeyinde olumlu etki yarattığı söylenebilir. Bu da İSG derslerinin verimli olduğu anlamına gelmektedir. Cinsiyet değişkenine bağlı olarak iş kazası algı düzeyinin değişmesi ise cinsiyetin iş kazası algı düzeyi üzerinde bir etkisi olduğu anlamına gelmektedir. Elde edilen bulgular, iş sağlığı ve güvenliği derslerinin öğrencilerin iş kazası algı düzeylerinin artmasında önemli bir rolü olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda, ders içeriklerinin geliştirilmesi ve araştırmanın daha kapsamlı hale gelmesi için farklı örneklem grupları üzerinde yeni çalışmalar yapılması önerilmektedir.

KAYNAKÇA

1) Ayas, F. Y. (2017). İşyeri hekimliğinde sağlık bilişimi: ihtiyaçların analizi.

2) Buldu, M. (2014). Öğretmen yeterlik düzeyi değerlendirmesi ve mesleki gelişim eğitimleri planlanmasi üzerine bir öneri. *Milli Eğitim Dergisi*, *44*(204), 114-134.

3) Öztürk, A. Ö. (2020). *Endüstri 4.0 ile iş sağlığı ve güvenliği* (Doctoral dissertation, İstanbul Rumeli Üniversitesi).

4) Yağcı, M., Tuna, H., Özdemir, M., & Albayrak, S. (2022). Geleceğin sağlık profesyonellerine verilen iş sağlığı ve güvenliği dersinin iş sağlığı ve güvenliği yeterlilik algılarına etkisi. *Ekev Akademi Dergisi*, (89), 141-155.

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

(9)

İsa POLAT[17]; Doç. Dr. Serkan Tevabil AKA[18]; Mahmut KAHRAMAN[19]

KIŞ OLİMPİYATLARI SEREMONİLERİNDE TÜRKİYE TEMSİLİ: SEREMONİ KIYAFETLERİNİN KÜLTÜREL KODLARI VE ULUSAL KİMLİK BAĞLAMINDA İNCELENMESİ*[20]

THE REPRESENTATION OF TÜRKIYE IN WINTER OLYMPICS CEREMONIES: THE INVESTIGATION OF CEREMONIAL ATTIRE IN THE FRAMEWORK OF CULTURAL CODES AND NATIONAL IDENTITY

ÖZ

Olimpiyat Oyunları, yalnızca sportif bir rekabet alanı değil, ülkelerin kültürel miraslarını ve ulusal kimliklerini dünya sahnesine taşıdıkları stratejik bir ulusal markalama aracıdır. Bu araştırma, Türkiye'nin geçmişten günümüze Kış Olimpiyatları açılış törenlerinde tercih ettiği kıyafetlerin, ulusal imajı ne ölçüde yansıttığını ve bu tasarımların taşıdığı sembolik dili incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırma kapsamında, Türkiye'nin kültürel kimliğinin kıyafet tasarımları aracılığıyla nasıl inşa edildiği, bu tasarımların toplumsal algıdaki yeri ve barındırdığı derin anlamlar doküman incelemesi yöntemi benimsenerek nitel bir yaklaşımla analiz edilmiştir. Veri toplama sürecinde Türkiye Milli Olimpiyat Komitesi (TMOK) resmi arşivleri, akademik raporlar, bazı profesyonel tasarım analizleri (Adidas, Vakko vb.), sosyal medya etkileşimleri ve medya eleştirileri temel alınmıştır. Bu doğrultuda; törenlerde kullanılan modeller, tekstil teknolojileri ve tasarımlara eklenen kültürel motifler bütüncül bir değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Elde edilen bulgular ışığında, Türkiye'nin kış oyunlarındaki kıyafet tercihlerinin başlangıçta iklim koşullarına odaklanan işlevsel parçalardan oluştuğu; ancak zamanla bu anlayışın minimalizm ve teknoloji eksenli bir estetiğe dönüştüğü saptanmıştır. Özellikle son dönem tasarımlarında, Türk dokuma kültürüne ait geleneksel halı ve kilim motiflerinin modern geometrik formlarla birleştirilerek yüksek teknolojili kumaşlara aktarıldığı bir nebze olsa da görülmektedir. Bununla birlikte, söz konusu tasarımların kamuoyundaki yansımaları, ulusal temsilin niteliği ve estetik tercihler konusunda canlı bir toplumsal tartışma alanı yaratmıştır. Sonuç itibariyle, olimpiyat kıyafetlerinin Türkiye'nin kültürel temsilinde kilit bir rol oynadığı, fakat görsel süreklilik ve sembolik derinlik açısından daha kapsamlı bir stratejiye ihtiyaç duyulduğu saptanmıştır. Gelecek organizasyonlarda milli temsilin gücünü artırmak için; geleneksel el sanatlarının sürdürülebilir moda inovasyonlarıyla harmanlanması ve tasarım süreçlerinin ulusal bir kültürel bellek projesi olarak dijital mecralarda arşivlenmesi önerilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Olimpiyat, Kış Olimpiyatları, Kültürel Temsil, Milli Takım Kıyafetleri, Tasarım.

ABSTRACT

The Olympic Games are not merely an arena for athletic competition, but also a strategic national branding tool through which countries project their cultural heritage and national identities onto the global stage. This research aims to examine the extent to which the attire selected by Turkey for the Winter Olympics opening ceremonies from past to present reflects its national image, as well as the symbolic language embedded in these designs. Within the scope of this research, how Turkey's cultural identity is constructed through apparel designs, the place of these designs in public perception, and the profound meanings they carry were analyzed using a qualitative approach adopting the document analysis method. The data collection process was based on the official archives of the Turkish Olympic Committee (TMOK), academic reports, professional design analyses (such as Adidas, Vakko, etc.), social media interactions, and media critiques. Accordingly, the models used in the ceremonies, textile technologies, and cultural motifs integrated into the designs were subjected to a holistic evaluation.

In light of the findings, it was determined that Turkey's attire choices in the winter games initially consisted of functional pieces focusing on climate conditions, but over time, this approach evolved into an aesthetic centered on minimalism and technology. Particularly in recent designs, it is observed to some extent that traditional carpet and rug motifs belonging to Turkish weaving culture are combined with modern geometric forms and transferred onto high-tech fabrics. Nevertheless, the public reflections of the designs in question have generated a vibrant space for social debate regarding the quality of national representation and aesthetic preferences. Consequently, it is concluded that Olympic attire plays a pivotal role in Turkey's cultural representation; however, a more comprehensive strategy is required in terms of visual continuity and symbolic depth. In order to enhance the power of national representation in future organizations, it is recommended to blend traditional handicrafts with sustainable fashion innovations and to archive design processes on digital platforms as a national cultural memory project.

Keywords: *Olympics, Winter Olympics, Cultural Representation, National Team Attire, Design.*

---

[17] ORCİD: 0009-0000-7934-7610; Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Beden Eğitimi ve Spor ABD

[18] ORCİD: 0000-0003-3048-3261; Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Spor Bilimleri Fakültesi,

[19] ORCİD: 0000-0003-2297-2735; Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Beden Eğitimi ve Spor ABD

[20] **Bu çalışma 17. Ulusal Spor Bilimleri Öğrenci Kongresi'nde Sözlü Bildiri olarak sunulmuştur.*

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

GİRİŞ

Kış Olimpiyat Oyunları, küresel spor diplomasisinde estetik, teknolojik performans ve ulusal kimliğin en üst düzeyde kesiştiği, ülkelerin kış sporları kültürü üzerinden temsil kapasitelerini tazeledikleri stratejik bir platformdur (Nye, 2004; Roche, 2000). Yaz oyunlarının geniş kitlelere hitap eden genel ve kapsayıcı yapısının aksine Kış Olimpiyatları; doğa, ekstrem iklim koşulları ve yüksek teknoloji arasındaki ilişkinin daha yoğun hissedildiği bir sahadır. Bu özgün doğa, açılış seremonilerinde tercih edilen tekstil tasarımlarının hem ekstrem koşullara dayanıklı işlevsel birer ekipman hem de ulusal ideolojiyi yansıtan sembolik birer "giyilebilir metin" olarak kurgulanmasını zorunlu kılmaktadır (Hogan, 2003; Tomlinson, 2005). Türkiye'nin 1936 Garmisch-Partenkirchen ile temelleri atılan Kış Olimpiyatları serüveni, ülkenin sadece sportif kabiliyetlerini değil, aynı zamanda Cumhuriyet modernleşmesinin görsel estetik tercihlerini ve Batılılaşma ile geleneksel miras arasındaki denge arayışını yansıtan zengin bir kurumsal bellek oluşturmuştur (TMOK, 2024; Terret & Chappelet, 2011).

Türkiye'nin kış oyunlarındaki tasarım dili, tarihsel süreç içerisinde uluslararası moda akımları ve yerel kimlik arayışları ekseninde belirgin bir dönüşüm geçirmiştir. Erken dönemlerdeki saf işlevsellik ve iklimsel zorunluluk odaklı yaklaşım, 21. yüzyılın başından itibaren yerini küresel minimalizm ile Anadolu'nun kadim motiflerinin sentezlendiği ve yavaş yavaş hibrit bir estetik anlayışına evrilme yoluna girmiştir (PlumeMag, 2026; İstanbul Gelişim Üniversitesi [İGÜ], 2021). Özellikle son on yıldaki açılış seremonilerinde, Türk dokuma kültürünün ontolojik temellerini simgeleyen geometrik formların ve kilim desenlerinin, dekonstrüktif bir tasarım diliyle yüksek teknolojili teknik kumaşlara az da olsa entegre edildiği saptanmaktadır (İGÜ, 2021; Akpınar, 2018). Bu durum, geleneksel el sanatlarının sadece birer dekoratif unsur değil, aynı zamanda ulusal markalamanın dinamik birer bileşeni olarak yeniden konumlandırıldığını göstermektedir (Anholt, 2007; Fan, 2010).

Ancak bu görsel kimlik inşası ve temsil süreci, akademik ve kamusal mecralarda kayda değer bir kabul görmemekte, aksine çok katmanlı bir tartışma alanı yaratmaktadır. Tasarımların uluslararası sahnede yarattığı görsel etkinin niteliği, yerel kamuoyundaki algısı ve tasarımın küresel mod ile ulusal gerçeklik arasındaki gerilimi nasıl yönettiği temel bir eleştiri odağıdır (Medyascope, 2026). Tasarımların temsil ettiği sembolik derinliğin, Türkiye'nin kültürel mirasını ne ölçüde doğru yansıttığı veya bu mirası sadece yüzeysel birer imgeye indirgeyip indirgemediği sorunsalı, güncel medya eleştirilerinin ve tasarım sosyolojisinin merkezinde yer almaktadır (PlumeMag, 2026; Weedon, 2004).

Elde edilen sentezler ve literatürdeki veriler ışığında, Kış Olimpiyatları'ndaki kıyafet tercihlerinin Türkiye'nin uluslararası arenadaki bir nevi görsel elçiliğ görevini üstlendiği anlaşılmaktadır. Bu bağlamda, gelecek organizasyonlarda sürdürülebilir moda inovasyonlarının geleneksel zanaat mirasımızla daha organik bir bağ kurması, tesadüfi tercihlerden ziyade bütüncül bir görsel strateji belgesinin oluşturulması ve bu süreçlerin bir ulusal kültürel bellek projesi olarak dijital mecralarda sistematik bir şekilde arşivlenmesi önerilmektedir (Bale & Christensen, 2004; TMOK, 2024).

Araştırmanın Amacı

Bu araştırma, Türkiye'nin geçmişten günümüze Kış Olimpiyatları açılış törenlerinde tercih ettiği kıyafetlerin, ulusal imajı ne ölçüde yansıttığını ve bu tasarımların taşıdığı sembolik dili incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırma, ülkelerin kültürel miraslarını ve ulusal kimliklerini dünya sahnesine taşıdıkları stratejik bir ulusal markalama aracı olan olimpiyat kıyafetlerini, akademik literatür, tasarım incelemeleri ve medya eleştirileri ışığında analiz etmeyi hedeflemektedir. Temel odak noktası, Türkiye'nin kültürel kimliğinin bu tasarımlar aracılığıyla nasıl inşa edildiğini ve barındırdığı derin anlamları ortaya koymaktır.

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

Araştırmanın Önemi

Olimpiyatların küresel bir görsel iletişim platformu olması, kıyafetlerin sportif bir gereçten öte kültürel bir elçi olarak görülmesini sağlamaktadır. Araştırma, ulusal temsilin niteliği ve tasarım tercihleri üzerine gelişen toplumsal tartışmaları değerlendirmesi, geleneksel sanatların modern inovasyonlarla birleştirilmesine yönelik stratejik öneriler sunması ve tasarım süreçlerinin dijital bir kültürel bellek projesi olarak arşivlenmesine dikkat çekmesi bakımından önem taşımaktadır.

1. Yöntem

1.1. Araştırmanın Modeli

Bu araştırmada, Türkiye'nin kış olimpiyatları serüvenindeki kültürel kimlik inşasını ve tasarımların toplumsal algısını derinlemesine anlamlandırmak amacıyla nitel araştırma modeli benimsenmiştir.

1.2. Araştırmanın Deseni

Araştırmanın metodolojik çerçevesini literatür taraması ve doküman incelemesi desenleri oluşturmaktadır.

1.3. Veri Toplama Araçları

Veri toplama sürecinde; Türkiye Milli Olimpiyat Komitesi (TMOK) resmi arşivleri, üniversitelerin moda tasarımı bölümlerince hazırlanan sektörel raporlar, profesyonel tasarım platformlarının teknik analizleri, sosyal medya etkileşimleri ve medya eleştirileri temel veri kaynağı olarak kullanılmıştır. Elde edilen bu veriler ışığında; törenlerde kullanılan modeller, tekstil teknolojileri ve tasarımlara eklenen kültürel motifler (geleneksel halı, kilim ve dijitalize edilmiş geometrik formlar gibi) metodolojik bir süzgeçten geçirilerek, ulusal imaj ve sembolik dil bağlamında bütüncül bir içerik analizine tabi tutulmuştur.

2. Bulgular

2.1. Türkiye'nin Kış Olimpiyat Oyunları'na Katılım Profili

Türkiye'nin 1936'dan bu yana 18 kez katıldığı Kış Olimpiyatları'nda, branş çeşitliliği ve cinsiyet temsiliyeti açısından önemli bir dönüşüm yaşanmıştır. Başlangıçta sadece kayak branşlarında olan katılım, 2000'li yıllardan itibaren buz sporlarına da yayılmış; 2002 yılı itibarıyla kadın sporcuların sürece dahil olmasıyla kapsayıcı bir yapı kazanmıştır. Henüz madalya bulunmasa da 2022 Pekin'deki Olimpiyat altıncılığı, Türkiye'nin bu alanda artan rekabet gücünün ve teknik gelişiminin en somut göstergesidir. Aşağıdaki tabloda Türkiyenin kış olimpiyatlarına katılımına dair veriler yer almaktadır:

Tablo 1: Türkiyenin Kış Olimpiyatları Katılım Tarihçesine Dair Yıl, Yer, Sporcu Sayısı, Branaşlar ve Bayrak Taşıyıcılarına Ait Tablo

Yıl	Yer	Sporcu Sayısı	Branşlar	Bayrak Taşıyan Sporcu(lar)
1936	Garmisch-P.	6	Alp Disiplini, Kayaklı Koşu	Mehmut Şevket Karman
1948	St. Moritz	4	Alp Disiplini	*(Kayıtlarda Belirtilmemiş)*
1956	Cortina d'Ampezzo	4	Alp Disiplini	Osman Yüce
1960	Squaw Valley	2	Alp Disiplini	Zeki Şamiloğlu
1964	Innsbruck	5	Alp Disiplini	Osman Yüce

1968	Grenoble	11	Alp Disiplini, Kayaklı Koşu	Özer Ateşçi
1976	Innsbruck	9	Alp Disiplini, Kayaklı Koşu	Şeref Çınar
1984	Saraybosna	7	Alp Disiplini, Kayaklı Koşu	Erkan Mermut
1988	Calgary	8	Alp Disiplini, Kayaklı Koşu	Abdullah Yılmaz
1992	Albertville	8	Alp Disiplini, Kayaklı Koşu	Mithat Yıldırım
1994	Lillehammer	1	Kayaklı Koşu	Mithat Yıldırım
1998	Nagano	1	Alp Disiplini	Arif Alaftargil
2002	Salt Lake City	3	Kayaklı Koşu, Alp Disiplini	Atakan Alaftargil
2006	Torino	6	Kayaklı Koşu, Alp Disiplini	Tuğba Daşdemir
2010	Vancouver	5	Kayaklı Koşu, Alp Disiplini, Artistik Paten	Kelime Çetinkaya
2014	Soçi	6	Kayaklı Koşu, Alp Disiplini, Buz Dansı	Alper Uçar
2018	Pyeongchang	8	Kayaklı Koşu, Alp Disiplini, Kayakla Atlama, Buz Dansı	Fatih Arda İpcioğlu
2022	Pekin	7	Kayaklı Koşu, Alp Disiplini, KayaklaAtlama, Sürat Pateni	Furkan Akar & Ayşenur Duman
2026	Milano-Cortina	9	Sürat Pateni, Kayakla Atlama, Alp Disiplini, Kayaklı Koşu	Fatih Arda İpcioğlu & Özlem Çarıkçıoğlu

Yukarıdaki tabloda Türkiye'nin 1936'dan 2026'ya uzanan Kış Olimpiyatları serüveni, veri olarak kısaca incelendiğinde, branş çeşitliliği ve sporcu temsili açısından dikkat çekici bir evrim sergilemektedir. İstatistiki olarak sporcu sayısı değişkeni 1 ile 11 arasında geniş bir ranj aralığında seyrederek katılımın homojen bir yapı sunmadığını, ancak zaman serisi perspektifiyle bakıldığında özellikle 2010 Vancouver sonrası dönemin branş bazında bir genişleme fazı olduğu görülmektedir. Betimsel analizler, ilk dönemlerde Alp Disiplini ve Kayaklı Koşu branşlarındaki yoğunlaşmanın, 2010 yılı itibarıyla Artistik Paten, Buz Dansı ve son yıllarda Kayakla Atlama ile Sürat Pateni gibi yeni teknik branşlara doğru bir dağılım gösterdiğini kanıtlamaktadır. Bu süreçte bayrak taşıyan sporcuların frekans analizi, Mithat Yıldırım ve Fatih Arda İpcioğlu gibi isimlerin birden fazla kez seçilerek kurumsal hafızada öne çıktığını raporlamaktadır. Sonuç olarak veriler, Türkiye'nin kış sporları profilinin geleneksel kayak branşlarından daha kompleks ve çok yönlü bir olimpiyat temsiline doğru evrildiğini ortaya koymaktadır.

Ayrıca, Türkiye'nin 1936 Garmisch-Partenkirchen ile başlayan ve 2026 Milano-Cortina ile devam eden Kış Olimpiyat Oyunları serüveni, incelenen veriler ışığında üç temel gelişim evresiyle

karakterize edilmektedir. Türkiye Milli Olimpiyat Komitesi (TMOK, 2024) verileriyle hazırlanan Tablo 1; katılım yoğunluğu, branş çeşitliliği ve toplumsal cinsiyet temsiliyeti açısından şu temel bulguları ortaya koymaktadır:

2.2. Branş Çeşitliliği ve Uzmanlaşma Alanları

Oyunların ilk dönemlerinde (1936-1998) Türkiye'nin temsiliyeti, coğrafi ve teknik imkânlarla sınırlı olarak sadece Alp Disiplini ve Kayaklı Koşu branşlarında yoğunlaşmıştır. Ancak 2010 Vancouver Oyunları ile birlikte artistik paten, buz dansı, kayakla atlama ve kısa kulvar sürat pateni gibi teknik ve artistik disiplinlerin sürece dahil olduğu görülmektedir. Bu bulgu, Türkiye'de kış sporlarına yönelik kurumsal ilginin geleneksel kayak branşlarının ötesine geçerek multidisipliner bir yapı kazandığını kanıtlamaktadır (Yıldıran, 2014).

2.3. Cinsiyet Temsiliyeti ve Sembolik Dönüşüm

Bulgular arasında en dikkat çekici değişim, kadın sporcuların katılım sürecidir. 1936'dan 2002 yılına kadar tamamen erkek sporculardan oluşan kafileler, 2002 Salt Lake City Oyunları'nda Kelime Çetinkaya'nın katılımıyla tarihi bir eşiği aşmıştır (TMOK, 2024). Bu dönüşüm, bayrak taşıyıcı seçimlerine de yansımıştır. 2006 yılında Tuğba Daşdemir'in bayrağı taşıyan ilk kadın sporcu olması ve 2022'den itibaren uygulanmaya başlayan çift bayrak taşıyıcı (bir kadın, bir erkek) modeli, sporun sembolik yönetiminde toplumsal cinsiyet eşitliği ilkelerinin benimsendiğini göstermektedir (International Olympic Committee [IOC], 2022).

2.4. Katılım ve Sportif Başarı Grafiği

Sporcu sayısı bazında en yüksek katılımın 1968 Grenoble (11 sporcu) ve 1976 Innsbruck (9 sporcu) yıllarında olduğu, ardından bir duraklama dönemine girildiği gözlemlenmiştir. Bununla birlikte, nicelikten niteliğe geçişin en somut göstergesi 2022 Pekin Oyunları olmuştur. Bu oyunlarda Furkan Akar'ın elde ettiği Olimpiyat 6.lığı, Türk kış sporları tarihindeki en iyi derece olarak kayıtlara geçmiş ve katılım odaklı stratejiden derece odaklı bir rekabet düzeyine geçildiğinin sinyallerini vermiştir (Türkiye Buz Pateni Federasyonu, 2022).

2.5. Kurumsal Süreklilik ve Temsil

Türkiye'nin 1952, 1972 ve 1980 yıllarında oyunlara katılım sağlamadığı görülmektedir. 1984 Saraybosna Oyunları'ndan itibaren sağlanan kesintisiz katılım, Türkiye'nin Kış Olimpiyatları hareketinde istikrarlı bir paydaş olma iradesini ortaya koymaktadır. Bayrak taşıyıcılarının branş dağılımı incelendiğinde ise; başlangıçta Alp Disiplini sporcularının ağırlıkta olduğu, ancak son on yılda Buz Dansı ve Kayakla Atlama gibi yeni branş sporcularına bu onurun verilerek bu disiplinlerin teşvik edildiği sonucuna varılmıştır.

Araştırmamızın merkezinde yer alan en önemli olgu Kış Olimpiyatlarında Milli Kimlik İmzası temasını güçlendirmek amacıyla, tasarımların ardındaki sembolik dil ve kültürel kodlarıdır. Kıyafetlerin sadece birer spor ekipmanı değil, aynı zamanda uluslararası arenada taşınan birer görsel elçi olduğunu vurgulayan bulguları içermektedir. Türkiye'nin Kış Olimpiyatları tarihinde belli başlı dönemler ve kullanılan seremoni kıyaftetlerine ait bazı önemli bilgiler aşağıda yer almıştır:

1936'dan 2000'lerin Başına Kadar (İlk Dönemler): Bu dönem aralıklarında herhangi bir moda evi veya tasarımcıya dair resmi bir kayıt yoktur. Kış olimpiyatlarına giden sporcu sayımız (genelde 1 ile 6 kişi arası) çok az olduğu için, kafileye özel hiçbir tasarım yapılmadı. Sporcular, dönemin imkanlarıyla tedarik edilen standart, kalın kırmızı-beyaz kışlık montlar ve üzerlerine dikilen ay-yıldız armasıyla geçit törenlerine katıldılar. Bu dönemlere ait bazı görseller aşağıda verilmiştir:

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

Görsel 1: Garmisch-Partenkirchen (Almanya) – 1936 (İlk katılım)

Görsel 2: St. Moritz (İsviçre) - 1948

Görsel 3: Innsbruck (Avusturya) - 1976

Görsel 4 : Nagano (Japonya) - 1998

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

2000'ler ile 2010'lar Arası (Teknik Sponsorluk Dönemi): Bu dönemde Türkiye Milli Olimpiyat Komitesi (TMOK) ile Adidas arasında köklü bir sponsorluk anlaşması bulunuyordu. Ancak Kış Olimpiyatları'na gönderdiğimiz sporcu sayıları bir elin parmaklarını geçmediği için (örneğin 2002'de 3 sporcu, 2006'da 6 sporcu), kafileye özel kültürel desenler, motifler veya özel terzilik/stilistlik süreçleri içeren bir koleksiyonun hazırlanmadığı görülmektedir. Sporcuların üzerinde gördüğümüz kıyafetler, Adidas'ın o dönem kış sporları için ürettiği standart küresel kış kataloğundan seçilen mont ve berelerdi. Tasarım dili tamamen düz ve işlevseldi. Göğüste ya da kolda klasik Adidas üç çizgisi (three stripes) ve logosu vardı. Bunun yanı sıra göğsün diğer tarafında veya sırtta sonradan basılan ya da dikilen "Türkiye" yazısı ile Ay-Yıldızlı TMOK amblemi bulunuyordu. Renk paleti olarak tamamen düz kırmızı, düz beyaz ya da kırmızı-beyaz blok renk kombinasyonları tercih edildi. Aşağıda bu döneme ait bazı görsellere değinilmiştir:

Görsel 5 : Torino (İtalya) - 2006

Görsel 6 :Vancouver (Kanada) - 2010

2014 ve 2018 Dönemi: 2014 Soçi ve 2018 PyeongChang Kış Olimpiyatları, Türkiye'nin olimpiyat giyim stratejisinde yerli tekstil üretimi ile küresel teknik ortakların iş birliğini az da olsa yansıtan bir geçiş dönemidir. Dönemin kıyafet politikası incelendiğinde, estetik bir moda tasarımı kaygısından ziyade kış sporlarının gerektirdiği teknik ve fonksiyonel gereksinimlerin ön planda tutulduğu görülmektedir (Türkiye Milli Olimpiyat Komitesi, 2014). Kıyafetlerin üzerinde geleneksel ya da kültürel herhangi bir motif yer almamış; tasarımlar tamamen kırmızı ve beyaz renk bloklarından oluşan, üzerinde "TUR" veya "TÜRKİYE" ibareleri barındıran düz sporcu montları ve termal ekipmanlarla sınırlı kalmıştır (Gençlik ve Spor Bakanlığı, 2014).

Teknik detaylar açısından; 2014 Soçi Olimpiyatları'nda nem transferi sağlayan içlikler ön plana çıkarken, Güney Kore'de düzenlenen 2018 PyeongChang Olimpiyatları'nda ise -20 dereceleri bulan ekstrem hava şartları nedeniyle yalıtım teknolojisi en üst düzeyde olan kalın katmanlı montlar

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

kafileye tahsis edilmiştir (Haber Türk, 2018). Geçit törenleri ve seremonilerde ise sporcuların branşlarına özgü yüksek performanslı dış giyim ihtiyaçları doğrultusunda, zaman zaman teknik sponsor Adidas'ın kış kataloğu ürünleri ve ekipmanları kafile tarafından kullanılmıştır (Türkiye Milli Olimpiyat Komitesi, 2014). Bu iki döneme ait görseller aşağıdadır:

Görsel 7 :Soçi (Rusya) – 2014

Görsel 8 : PyeongChang (Güney Kore)– 2018

2026 Milano- Cortina ve Sade Kırmızı: 2026 Milano-Cortina Kış Olimpiyatları'nda Türkiye Milli Olimpiyat Komitesi (TMOK), tasarım ve üretim için Adidas ile, lojistik destek için ise Trendyol ile ortaklık yapmıştır (TMOK, 2026). Adidas bu oyunlar için hiçbir desen, motif veya çizgi barındırmayan, tamamen düz ve keskin bir kıpkırmızı renk tasarımını tercih etmiştir (TRT Spor, 2026). Ancak bu aşırı sade yaklaşım ciddi eleştiriler almıştır:

- **Eleştirilerin Odak Noktası:** Moda eleştirmenleri ve kamuoyu, kıyafetlerin üzerinde hiçbir ayırt edici görsel unsur veya tasarım detayı bulunmamasını aşırı sıradan ve tek düze bulmuştur (Medyascope, 2026).
- **Kimlik Eleştirisi:** Tasarımın, herhangi bir spor mağazasından alınabilecek düz kırmızı bir kışlık monttan farkı olmadığı, olimpiyat ruhunu ve ulusal kimliği yansıtacak hiçbir yaratıcı dokunuş içermediği savunulmuştur (Haber Türk, 2026).

Koleksiyon, sporcuları kış şartlarından koruyan yüksek kumaş teknolojisiyle işlevsel olarak sınıftan geçse de, estetik açıdan tasarımsızlık eleştirilerinin hedefi olmuştur (Adidas Global, 2026). Aşağıda Milano-Cortina Kış Olimpiyatlarî'nda Türkiye'nin seremoni kıyafetine yer verilmiştir:

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

Görsel 9 : Milano-Cortina (İtalya)– 2026

Bulgular ışığında, Türkiye'nin kış olimpiyatlarındaki görsel temsiliyeti, kronolojik olarak incelendiğinde doğrudan bayrak temsili aşamasından bir nebze de olsa stratejik kültürel markalama aşamasına evrilmiştir. 1936-1998 yılları arasındaki tasarımlar, sporcunun aidiyetini sadece ay-yıldız ve kırmızı-beyaz renk paleti üzerinden tanımlarken; 2006 Torino Oyunları bu süreçte bir görsel kırılma noktası teşkil etmiştir (Yıldıran, 2014). Bu dönemde Vakko tarafından tasarlanan kıyafetlerle birlikte "Turkuaz" renginin milli bir imza olarak koleksiyona dahil edilmesi, Türkiye'nin uluslararası arenada geleneksel mirasını modern bir moda diliyle sunma çabası olarak değerlendirilmektedir (Türkiye Milli Olimpiyat Komitesi [TMOK], 2024)

Söz konusu sadeleşme eğilimi, 2026 Milano-Cortina Kış Olimpiyatları'nda en radikal boyutuna ulaşmıştır. Adidas'ın üretimi ve Trendyol'un stratejik partnerliğiyle hazırlanan son koleksiyonda, geçmiş dönemin çok renkli arayışları tamamen terk edilerek, yalnızca ulusal kimliği simgeleyen düz bir kıpkırmızı renk paleti tercih edilmiştir (TRT Spor, 2026). Ancak bu keskin minimalist yaklaşım, herhangi bir ayırt edici görsel unsur barındırmadığı gerekçesiyle kamuoyunda ve moda çevrelerinde sıradanlık ekseninde sert bir şekilde eleştirilmiştir (Medyascope, 2026). Neticede Türkiye'nin kış oyunlarındaki görsel serüveni, doğrudan bayrak temsilinden geleneksel motif denemelerine, oradan da küresel spor endüstrisinin tek renkli ve tek düze tasarım kodlarına uzanan bir evrim sergilemektedir.

3. Tartışma

Olimpiyat Oyunları açılış törenleri, ulusların kendi egemenliklerini, kültürel sermayelerini ve modern kimliklerini küresel sahneye sundukları en görünür makro-iletişim alanlarından biridir. Bu bağlamda, Türkiye'nin Kış Olimpiyatları serüvenindeki tekstil ve görsel temsil tercihlerinin analizi, sadece sportif bir giyim kronolojisi sunmamakta; aynı zamanda ülkenin küresel spor endüstrisindeki markalama politikalarının ve estetik kimlik arayışının kurumsal yansımalarını ortaya koymaktadır.

Elde edilen bulgular, Türkiye'nin kış oyunlarındaki görsel temsiliyetinin uzun bir süre boyunca saf işlevsellik ve asgari ulusal sembolizm ekseninde şekillendiğini göstermektedir. 1936-1998 yılları arasındaki erken dönem incelendiğinde, sınırlı sporcu sayısı ve kurumsal tasarım stratejilerinin eksikliği sebebiyle, kafile kıyafetlerinin herhangi bir özgün tasarım kaygısı taşımadığı görülmektedir. Bu dönemde sporcuların aidiyeti, dönemin iklimsel imkanlarıyla tedarik edilen standart dış giyim ürünlerinin üzerine aplike edilen ay-yıldız arması ve kırmızı-beyaz renk blokları gibi en temel sembolik unsurlar üzerinden kurulmuştur. Literatürde ulusal markalama süreçlerinin ilk basamağı olarak kabul edilen bu durum, tasarımların kültürel birer elçiden ziyade yalnızca resmi birer kimlik göstergesi olarak konumlandırıldığını doğrulamaktadır. Bu ilkel evre, uluslararası literatürde yer alan ve olimpiyat kıyafetlerini birer "giyilebilir metin" olarak tanımlayan kuramsal yaklaşımlarla da örtüşmektedir (Hogan, 2003; Tomlinson, 2005).

Kış Olimpiyatları'ndaki tasarım paradigmasında yaşanan ilk kurumsal dönüşüm ve görsel kırılma noktası ise 2006 Torino Oyunları'nda gerçekleşmiştir. Vakko tarafından hazırlanan koleksiyonla birlikte "Turkuaz" renginin ulusal bir imza ve stratejik bir renk elementi olarak sürece dahil edilmesi, Türkiye'nin geleneksel kodları modern bir batılı moda diliyle sunma iradesini ortaya koymuştur. Bu hamle, literatürde ülkelerin kültürel derinliklerini küresel eğilimlerle harmanlayarak birer yumuşak güç unsuru olarak kullanma çabalarıyla paralellik göstermektedir (Nye, 2004). Benzer şekilde, olimpiyat kıyafetleri üzerine yapılan uluslararası marka ve imaj çalışmalarında da (Anholt, 2007; Fan, 2010), yerel sembollerin küresel moda dillerine entegrasyonunun ulusal markalama stratejilerine doğrudan katkı sağladığı savunulmaktadır.

Ancak, 2006 yılında yakalanan bu stratejik markalama ivmesi, sonraki dönemlerde yerini yeniden fonksiyonelliğin ve teknik gereksinimlerin öncelendiği bir çizgiye bırakmıştır. Özellikle 2014 Soçi ve 2018 PyeongChang Kış Olimpiyatları döneminde Türkiye Milli Olimpiyat Komitesi'nin (TMOK) kısmen de olsa yerli üretici girişimleri ile gerçekleştirdiği iş birliği, tasarımsal iddialardan ziyade ekstrem kış koşullarına ve sporcu performansına odaklanan bir dönemi beraberinde getirmiştir. Söz konusu süreçte kültürel veya sanatsal motifler tamamen geri plana itilmiş; nem transferi sağlayan termal teknolojiler ve yüksek yalıtımlı gövdeler gibi teknik bileşenler ön plana çıkarılmıştır. Küresel spor endüstrisinde hazır giyim kataloglarının milli takımlara doğrudan entegre edilmesi yaklaşımı, bu dönemdeki düz renk bloklu mont tercihleriyle somutlaşmıştır.

2026 Milano-Cortina Kış Olimpiyatları ise bu tarihsel sadeleşme ve minimalizm eğiliminin en radikal ve uç noktasını teşkil etmesi bakımından araştırmanın en dinamik tartışma alanını yaratmıştır. Adidas'ın üretim gücü ve Trendyol'un stratejik partnerliğiyle ortaya konan bu son koleksiyon, geçmiş yılların çok renkli ya da motif odaklı arayışlarını tamamen reddederek, bütünüyle düz ve keskin bir "kıpkırmızı" monokrom tasarıma yönelmiştir. Tasarım ekibinin bu tercihi, küresel spor modasındaki minimalist ve trendlerle örtüşen bir yaklaşım olarak okunabilse de, yerel kamuoyunda ve moda eleştirmenlerinde ciddi bir direnç ve hoşnutsuzlukla karşılanmıştır.

4. SONUÇ

Türkiye'nin 1936'dan 2026'ya kadar katıldığı Kış Olimpiyatları'ndaki açılış töreni kıyafetlerini inceleyen bu araştırma, sporcu giysilerinin ilk yıllarda sadece hava şartlarından korunmak amacıyla seçildiğini, zamanla ise sadelik ve teknoloji odaklı bir görünüme kavuştuğunu göstermiştir. İlk dönemlerde sadece Türk bayrağının renkleri ve amblemler üzerinden şekillenen bu kıyafetler, özellikle son yıllardaki tek renkli ve aşırı sade tasarımlar nedeniyle ulusal kimliği ne kadar yansıttığı konusunda halk arasında ve medyada tartışmalara yol açmıştır. Sonuç olarak, olimpiyat kıyafetlerinin dünyada ülkeyi temsil eden önemli bir vitrin olduğu unutulmamalı; geçici marka kataloglarına bağlı kalmak yerine, geçmişten geleceğe görsel bir bütünlük ve kültürel derinlik taşıyacak kalıcı bir ulusal giyim stratejisi geliştirilmesi gerektiği düşünülmektedir.

5. Öneriler

1) **Ulusal Olimpiyat Görsel Strateji Belgesi'nin Oluşturulması:** Olimpiyat kafile kıyafetlerinin belirlenmesi süreci dönemsel sponsorların hazır giyim kataloglarına bırakılmamalı; devlet destekli, uzun vadeli ve bağlayıcı bir görsel strateji belgesi hazırlanmalıdır.

2) **Kültürel Derinlik ve Teknoloji Sentezi:** Tasarımlarda ulusal kimlik unsurları sadece yüzeysel birer logo veya amblem olarak kalmamalı; modern, sürdürülebilir moda anlayışı ve yüksek tekstil teknolojileriyle organik bir şekilde harmanlanmalıdır.

3) **Dijital Kültürel Bellek Arşivi:** 1936'dan günümüze kadar uzanan tüm olimpiyat kıyafet envanteri, tasarım hikayeleri ve teknik çizimleriyle birlikte ulusal bir kültürel bellek projesi olarak dijital ortamlarda sistematik bir şekilde arşivlenmelidir.

4) Ortak Akıl ve Tasarım Konsorsiyumu: Tasarımların kamusal alanda ve medyada sert eleştiriler almasını önlemek amacıyla; üniversitelerin moda tasarımı bölümleri, endüstriyel tasarımcılar, sosyologlar ve spor tarihçilerinden oluşan şeffaf bir kurul kurulmalıdır.

5) Branş Özgünlüğüne Göre Esneklik: Kafile kıyafetlerinde genel bir kurumsal bütünlük korunurken, kış sporlarının değişen doğasına (buz dansı, kayakla atlama, sürat pateni vb.) uyumlu, branşların estetik yapısına özgü küçük tasarımsal esnekliklere yer verilmelidir.

6) Uluslararası Markalama Bilinci: Olimpiyat açılış seremonilerinin küresel birer vitrin ve görsel elçilik alanı olduğu bilinciyle hareket edilmeli, tasarımlar Türkiye'nin dünyadaki çağdaş ve köklü imajını doğru yansıtacak şekilde kurgulanmalıdır.

7) Disiplinlerarası Çalışmalar: Türkiye'nin olimpiyat kıyafetlerinde kullanılan görsel kodların (renk, motif, amblem ve kesim anlayışı) ulusal kimlik ve kültürel temsil açısından göstergebilimsel yöntemlerle incelendiği karşılaştırmalı çalışmalar yapılabilir.

8) Medyatik Ortam Uygulamaları: Olimpik takım koleksiyonlarının sosyal medya platformlarında aldığı kamusal tepkiler üzerine dijital etnografi ve medya söylem analizi temelli araştırmalar yürütülerek, spor modasının toplumsal algı üzerindeki etkileri değerlendirilebilir.

KAYNAKÇA

1. **Adidas Global.** (2026). *Milano-Cortina 2026 Winter Olympics collection technical and design report*.
2. **Akpınar, E.** (2018). *Türk dokuma kültürünün modern giysi tasarımına entegrasyonu ve dekonstrüktif yaklaşımlar*. Tasarım Yayıncılık.
3. **Anholt, S.** (2007). *Competitive identity: The new brand management for nations, cities and regions*. Palgrave Macmillan.
4. **Bale, J., & Christensen, M. K.** (Eds.). (2004). *Post-Olympism? Questioning sport in the twenty-first century*. Berg Publishers.
5. **Fan, Y.** (2010). Branding the nation: Towards a conceptual framework. *Place Branding and Public Diplomacy*, *6*(2), 97–103.
6. **Gençlik ve Spor Bakanlığı.** (2014). *2014 Soçi Kış Olimpiyat Oyunları Türkiye kafilesi resmi raporu*. GSB Yayınları.
7. **Haber Türk.** (2018, Şubat). *PyeongChang 2018'de Türk kafilesinin zorlu kış şartlarındaki giyim sponsorluğu*. Haber Türk Spor.
8. **Haber Türk.** (2026, Şubat). *Milano-Cortina 2026 olimpiyat kıyafetlerine eleştiri yağmuru: Tasarımsızlık mı, sadelik mi?* Haber Türk Magazin.
9. **Hogan, J.** (2003). Staging the nation: Gender, race, and patriotism in Olympic Games opening ceremonies. *Journal of Sport and Social Issues*, *27*(2), 100–123.
10. **International Olympic Committee.** (2022). *Gender equality and inclusion report 2022*. IOC Publications.
11. **İstanbul Gelişim Üniversitesi.** (2021). *Kış olimpiyat oyunlarında Türk takımı seremoni kıyafetlerinin tasarım ve inovasyon analizi* [Sektörel Rapor]. İGÜ Yayınları.
12. **Medyascope.** (2026, Şubat). *Olimpiyat podyumunda tek düzelik: 2026 Milano-Cortina kıyafetleri kamuoyunu ikiye böldü*. Medyascope Kültür-Sanat.
13. **Nye, J. S.** (2004). *Soft power: The means to success in world politics*. PublicAffairs.
14. **PlumeMag.** (2026, Ocak). *Spor modasında küresel minimalizm ve Türkiye'nin olimpiyat gardırobu*. PlumeMag Dergisi.
15. **Polat, İ., Aka, S. T., & Kahraman, M.** (2026). *Kaynakça ver.docx* [Yayımlanmamış Manuskript/Çalışma Dokümanı].
16. **Roche, M.** (2000). *Mega-events and modernity: Olympics and expos in the growth of global culture*. Routledge.

17. **Terret, T., & Chappelet, J. L.** (2011). *The Winter Olympics: An international history*. Routledge.
18. **Tomlinson, A.** (2005). *Sport and leisure cultures*. University of Minnesota Press.
19. **TRT Spor.** (2026, Şubat). *Milano-Cortina 2026 Kış Olimpiyatları açılış seremonisi ve Türkiye kafilesinin geçiş töreni*. TRT Spor Haberleri.
20. **Türkiye Buz Pateni Federasyonu.** (2022). *Pekin 2022 Kış Olimpiyat Oyunları tarihi başarı raporu: Furkan Akar*. TBPF Yayınları.
21. **Türkiye Milli Olimpiyat Komitesi.** (2014). *2014 Soçi Kış Olimpiyatları Türkiye kafilesi kıyafet ve sponsorluk duyurusu*. TMOK Arşivi.
22. **Türkiye Milli Olimpiyat Komitesi.** (2024). *Geçmişten günümüze olimpiyat oyunlarında Türkiye ve resmi geçit törenleri kurumsal hafıza albümü*. TMOK Yayınları.
23. **Türkiye Milli Olimpiyat Komitesi.** (2026). *Milano-Cortina 2026 Kış Olimpiyat Oyunları resmi giyim ve lojistik iş birlikleri basın açıklaması*. TMOK Resmi Sitesi.
24. **Weedon, C.** (2004). *Identity and culture: Narratives of difference and belonging*. Open University Press.
25. **Yıldıran, M.** (2014). Türkiye'nin kış olimpiyatları tarihi: Kurumsal süreklilik, branş çeşitliliği ve gelişim evreleri. *Gazi Beden Eğitimi ve Spor Bilimleri Dergisi*, *19*(3), 45–58.

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

(10)

Mustafa GÜLER *, Doç. Dr. Zahide ACAR, Dr. Öğr. Üyesi Salim AZİZ *****

HAVA KİRLİLİĞİ İLE ÖLÜM VERİLERİ ARASINDAKİ İLİŞKİ: ŞANLIURFA ÖRNEĞİ[21]

THE RELATIONSHIP BETWEEN AIR POLLUTION AND MORTALITY DATA: THE CASE OF ŞANLIURFA

ÖZ

İklim, hava kalitesini etkileyen ana faktörlerden biridir. Basınç, sıcaklık, nem, rüzgâr gibi iklim elemanları kirliliğin taşınması, çökelmesi, kimyasal dönüşümü gibi etkilerle hava kalitesinin değişmesine sebep olmaktadır. Azalan hava kalitesi, insan sağlığını doğrudan etkileyen başlıca çevresel sorunlardan biri olmakla birlikte özellikle son yıllarda yoğun nüfuslu alanların hava kalitesinin giderek kötüleştiği gözlemlenmektedir. Hava kalitesindeki kötüleşmenin ana sebeplerinden biri olan kirleticiler ile hava kirliliği hızla artmaktadır. Hava kirliliği, hava kalitesini değiştirdiği gibi aynı zamanda erken ölümlere de neden olan önemli bir faktördür. Hava kalitesi ve hava kirliliği ile ölüm oranları arasındaki tutarlılık derecesini anlamak için bu çalışma yapılmıştır. Çalışmada, Şanlıurfa'nın merkez ilçelerinde (Eyyübiye, Haliliye ve Karaköprü) atmosferdeki partikül madde (PM_{10}) ve kükürtdioksit (SO_2) gibi hava kirleticileri ile ölüm verileri arasındaki ilişkili araştırılmıştır. Böylece, hava kirliliğine neden olan faktörlerinin ölümler üzerinde doğrudan veya gecikmeli etkileri görülmeye çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Hava kirliliği, Ölüm oranları, Şanlıurfa, Partikül madde, Kükürtdioksit.

ABSTRACT

Climate is one of the main factors affecting air quality. Climatic elements such as pressure, temperature, humidity, and wind can cause changes in air quality through effects such as transport, deposition, and chemical transformation of pollutants. Poor air quality can directly affect human health, and in recent years, air quality in densely populated areas has been steadily worsening. Air pollution is rapidly increasing, driven by pollutants, which are one of the main causes of this worsening air quality. Air pollution is a significant factor that not only affects air quality but also contributes to premature deaths. This study was conducted to understand the degree of correlation between air quality, air pollution, and mortality rates. The study examined the relationship between air pollutants such as particulate matter (PM_{10}) and sulfur dioxide (SO_2) in the atmosphere and mortality data in the central districts of Şanlıurfa (Eyyübiye, Haliliye, and Karaköprü). Thus, the study sought to identify the direct or delayed effects of factors causing air pollution on mortality.

Keywords: *Airpollution, Mortalityrates, Şanlıurfa, Particulate matter, Sulfurdioxide.*

---

[21] Bu çalışma, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Coğrafya Anabilim Dalında hazırlanan "Şanlıurfa İli Ölüm Verilerinin Sağlık Coğrafyası Açısından Analizi" başlıklı doktora tezinden üretilmiştir.

*** Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Coğrafya Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi, mguler@comu.edu.tr ORCİD İD: 0009-0000-1588-5823**

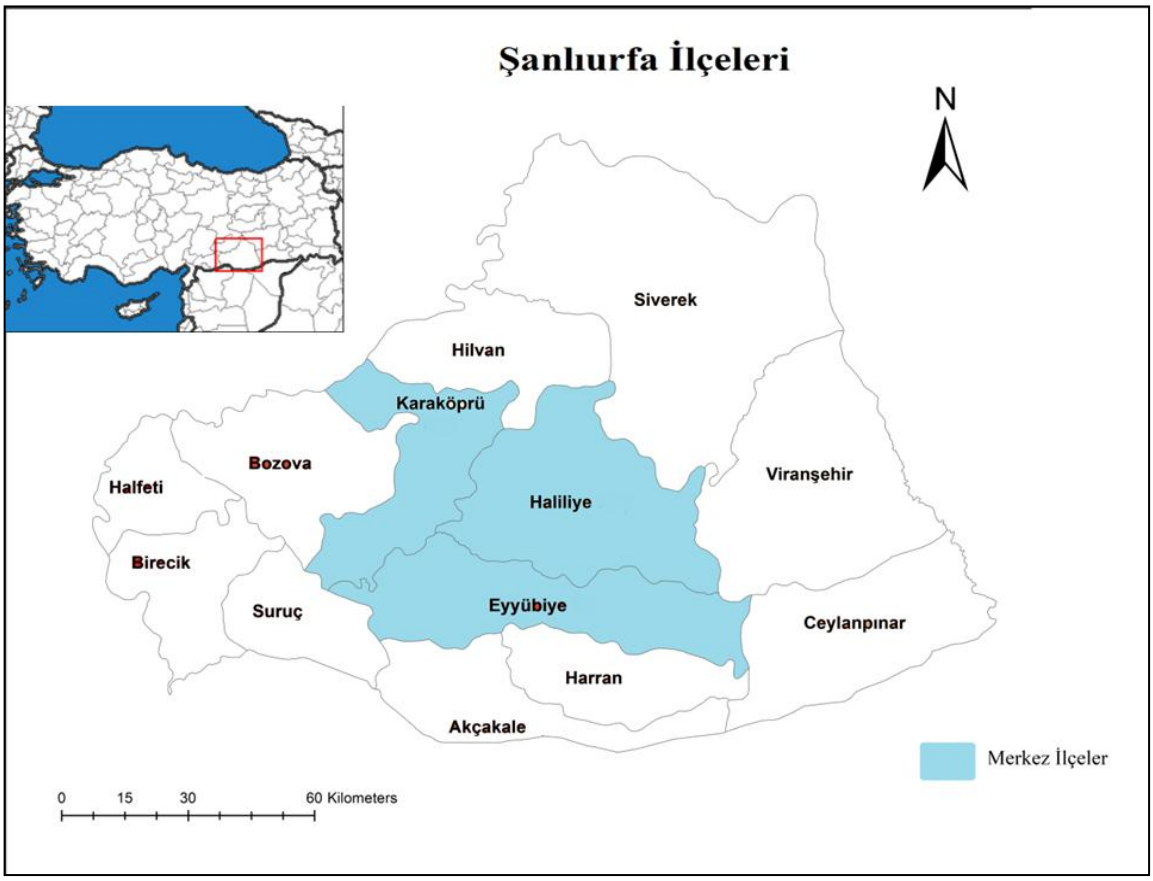
**** Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Coğrafya Anabilim Dalı, zacar@comu.edu.tr, ORCİD İD: 0000-0002-9174-0447**

***** Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Coğrafya Anabilim Dalı, salimaziz@comu.edu.tr, ORCİD İD: 0000-0002-4220-295X**

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

GİRİŞ

Şanlıurfa, doğusunda Mardin, batısında Gaziantep, kuzeydoğusunda Diyarbakır, kuzeybatısında Adıyaman ve güneyinde Suriye sınırının bulunduğu Güneydoğu Anadolu bölgesinde yer alan bir ilimizdir. Geniş düzlüklerden oluşan il merkezinin rakımı 518 metredir, yüzölçümü 19.451 km²dir (TÜİK, 2013). Doğu ucunda Ceylanpınar, batı ucunda Halfeti, kuzeyinde Siverek ve güneyinde ise Akçakale ilçelerinin yer aldığı Şanlıurfa ili Türkiye'nin yüzölçümünün yaklaşık %3'ünü oluşturmaktadır (Ersoy ve Şengül, 2003: 19).

Şekil 2. Çalışma alanı Şanlıurfa ve İlçelerinin haritası

Hava kirliliği, iç veya dış mekânfark etmeksizin havanın kirlenmesini ifade eden bir durumdur. Bu durum havadaki fiziksel, kimyasal veya biyolojik partiküllerin konsantrasyonunun değişmesi olarak da ifade edilebilir. Zararlı gaz, toz ve duman gibi kirleticilerin havaya karışması ve canlıların sağlığına zarar verecek duruma gelmesi ile hava kirliliği oluşur. Biyosferdeki canlı yaşamı atmosferi oluşturan gazların birleşimine bağlıdır. Bu gazların oranlarındaki değişimler canlı yaşamını tehlikeye atabilir (WHO, 2021; Encyclopaedia Britannica, 2024)

Kentleşme ve sanayileşme ile birlikte fosil yakıt tüketiminin motorlu araçlarda, evlerde ve çeşitli sektörlerde yaygınlaşması hava kirliliğine neden olmuştur. Fosil yakıtlarının tüketimine bağlı karbon salınımı ile birlikte havaya yayılan partikül madde oranı ve zehirli gaz konsantrasyonu artmaktadır. Bu durum çevresel sorunların yanı sıra toplum sağlığını da tehdit eder hale gelmiştir. Küresel ölçekte en önemli sorunların başında gelen hava kirliliği sağlıklı yaşam süresini olumsuz etkileyerek dolaşım ve solunum sistemi hastalıkları başta olmak üzere çeşitli rahatsızlıklara sebebiyet vermektedir (European Environment Agency (EEA), 2025).

Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) verilerine göre dünya genelinde her yıl yaklaşık 7 milyon insan hava kirliliğine bağlı gelişen rahatsızlıklardan hayatını kaybetmektedir. 2019 yılında 6,7 milyon olan

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

bu sayı 2021 yılında 8,1 milyona ulaşmıştır. Yine dünya genelinde her 10 kişiden 9'u kirli havaya maruz kalmaktadır. Sanayi, ısınma ve trafik gibi dış ortam kaynaklı kirli havaya bağlı gelişen ölümler yıllık 4,2 milyon dolayında iken, yemek ve ısınma gibi ihtiyaçlara yönelik yakılan yakıt kaynaklı oluşan iç ortam kirliliğine bağlı gelişen ölüm sayısı da ortalama 3,8 milyon civarındadır. (WHO, 2013: 10)

Hava kirliliği genel olarak kentsel yapılaşmanın yoğun ve çarpık olmasına, yerleşim yerlerinin sanayi tesislerine yakınlığına, trafikte kullanılan motorlu taşıtların artışına, fosil kaynaklarının ısınma ve enerji amaçlı kullanımına ve meteorolojik durumlara bağlı olarak oluşabilmektedir. Hava kirliliği, insan sağlığı üzerinde doğrudan ve dolaylı etkilere yol açtığı bilinmekle birlikte yaşam kalitesini düşürerek ölümlere de sebebiyet verebilmektedir. Bir bölgedeki hava kalitesinin ölçümü, bölgede yaşayan insanların yaşam kalitesinin değerlendirilmesine, hava kirliliği kaynaklı hastalıkların bilinmesine ve bu hastalıklara karşı alınacak önlemler ile yaşam standartlarının iyileştirilmesine katkı sağlar (Şanlıurfa İli 2019 Yılı Çevre Durum Raporu, 2020)

Hava kirliliğine maruziyet birçok hastalığa davetiye çıkardığı gibi bağışıklık sistemini olumsuz etkileyerek COVID-19 gibi enfeksiyon kaynaklı hastalıklara yakalanma ihtimalini artırmakta ve bu hastalıklara bağlı ölüm oranlarını yükseltmektedir (Kara Rapor, 2020; 68,69). Hava kirliliği solunum sistemi ve dolaşım sistemi hastalıkları üzerindeki etkileri kanıtlanmış olsa da, yapılan yeni bilimsel çalışmalarda kısırlık, gebelik anomalileri, düşük, düşük doğum ağırlığı, bebek ölümü, otizm, diyabet (tip 1), ani bebek ölümü sendromu, astım, KOAH, bronşiolit ve bronşit gibi solunum yolu rahatsızlıkları, kanser, zatürree ve zekâ geriliği hava kirliliğinin anne ve çocuklar üzerindeki olumsuz etkilerinin başında gelmektedir (Kara Rapor, 2020: 62-67; Healthand Environment Alliance, 2019).

Greenpeace'in kükürtdioksit (SO_2) emisyonları ile ilgili hazırlamış olduğu raporda 2018 yılında dünya genelinde hava kirliliğinden dolayı asit yağmurlarına ve erken ölümlere yol açan SO_2 emisyonları bakımından ilk 10 ülke arasında Türkiye'de yer almaktadır. Bu rapora göre Türkiye'nin insan faaliyetlerinden kaynaklanan SO_2 emisyonlarının %90'ı kömür kaynaklı olup hava kirliliğinin önlenmesindeki en önemli engel olarak fosil yakıtlarına (kömür, petrol ve doğalgaz gibi) dayalı enerji sektörüne sahip olması, düşük emisyon standartları ve uygulamadaki eksiklikler gösterilmektedir (Greenpeace, 2019). Bu doğrultuda Türkiye'nin hava kirliliğine bağlı erken ölümlerde Avrupa'da ön sıralarda yer aldığı görülmektedir (Healthand Environment Alliance, 2019).

Hava kirliliği ile ölüm oranları arasındaki ilişkiyi incelemek hem sağlık coğrafyası hem de çevresel epidemiyoloji açısından önemlidir. Bu bağlamda hava kirliliğine neden olan faktörler ile ölüm oranları arasındaki ilişkinin incelenmesi, mekânsal ve zamansal dağılımının belirlenmesi toplum sağlığı açısından önemli olduğu kadar sağlık coğrafyası açısından da değerlidir.

Türkiye, konumu itibariyle Afrika ve Ortadoğu kaynaklı iki önemli toz kaynağından etkilenmektedir. Suriye ve Irak sınırına yakın olan Güneydoğu Anadolu Bölgesi bu toz taşınımından önemli derecede etkilenmektedir (Işık, Dündar ve Oğuz, 2018).Temel olarak insan faaliyetleri sonucunda oluşan sanayi kaynaklı kirleticiler, ısınma ve ulaşım gibi faktörlere bağlı fosil yakıtlarının kullanımı, yangınlar, toz fırtınaları, volkanik patlamalar gibi doğal kaynaklar partikül taneciklerinin havaya salınmasına neden olur (Kara Rapor, 2020). Hava kirliliğine neden olan toz tanecikleri partikül madde olarak adlandırılır ve mikrometre ile ölçülür. Bu tanecikler boyutlarına göre sınıflandırılır. 2013 yılında DSÖ hava kirliliğine neden olan partikül madde'yi (PM) kanserojen olarak sınıflandırmıştır (WHO, 2013: 10).

Partikül Madde ($PM_{2.5}$), yaklaşık olarak saç telinin %3-3,5'i boyutlarında olan ince partiküllerden oluşmaktadır. Yüksek tehlikeye sahip olan $PM_{2.5}$, akciğerden kolaylıkla geçerek doğrudan kana karışabilmektedir. Bu ince partiküller sağlık açısından riskli olmakla beraber kanserojen bir etkiye sahiptir. Her ilde ölçümü yapılmayan $PM_{2.5}$ değerinin ulusal mevzuatta belirlenen bir sınır değeri bulunmamaktadır.PM_{10}ise "aerodinamik çapı 10 mikrometreden küçük tanecikler" solunum yolu ile akciğerlerimize ulaşarak vücutta solunum sistemi ve dolaşım sistemi

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

rahatsızlıkları başta olmak üzere çeşitli rahatsızlıklara neden olabilmektedir. Bu durum özellikle solunum sistemi ve dolaşım sistemi rahatsızlıkları bulunan insanlarda ani gelişen rahatsızlıklara ve bu rahatsızlıklara bağlı ölüm olaylarına neden olabilmektedir (TC. Çevre Şehircilik ve İklim Bakanlığı, 2023). PM_{10} partikül aralığı solunum yollarına derinlemesine nüfuz ederek insan sağlığı üzerinde zararlı etkilere sahip olduğu yapılan çalışmalarla belirlenmiştir (Merrifield vd., 2013).Epidemiyolojik çalışmalar, toplam ölüm, kardiyovasküler ölüm (kalp-damar hastalıklarına bağlı gelişen ölümler), solunum yolu ölümleri, hastaneye yatışlar ve ortam PM_{10} seviyesi arasında bir ilişki olduğunu göstermiştir (Jeong, 2013).

Veri ve Yöntem

Veri seti olarak Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı'nın Ulusal Hava Kalitesi İzleme Ağı (UHKİA) 2009-2021 yılları arası verileri ile Türkiye İstatistik Kurumu'ndan (TÜİK) temin edilen 2014-2021 yılları arasındaki ölüm verileri kullanılmıştır. Şanlıurfa merkez istasyonunda ölçümü yapılan partikül madde (PM_{10}) ve kükürdioksit (SO_2) konsantrasyonları incelenmiş olup günlük veriler halinde temin edilmiştir. Aylık ortalamaları alınan PM_{10} ve SO_2 konsantrasyonları ile birlikte aylık ölüm verileri karşılaştırılarak analize tabi tutulmuştur.

Hava kirliliği ölçüm istasyonu verileri Şanlıurfa ili Haliliye merkez ilçesinde yer almaktadır. PM_{10} ve SO_2 aşım düzeylerine bağlı hava kirliliği verileri değerlendirilirken Şanlıurfa merkez ilçeleri esas alınmıştır. Merkez ilçeler dışındaki ilçeler bu doğrultuda kapsam dışı bırakılmıştır. Ayrıca trafik, sanayi ve ısınma kaynaklı vs. hava kirliliği etmenlerinin merkezi yerleşim yerlerinde yoğunlaşmış olması bu değerlendirmede merkez ilçelerin dikkate alınmasında etkili olmuştur.

Tablo 1.Dünya Sağlık Örgütü, ABD Çevre Koruma Ajansı ve Avrupa Birliği'ne göre zaman ortalamasında izin verilenmaksimum konsantrasyon miktarları

PM10 (µg/m³)	**1 sa**	**8 sa**	**24 sa**	**1 yıllık**
DSÖ (WHO) (10 µg/m3 başına ölüm oranı göreceli riski) *	-	-	1 · 007	1 · 10
EPA (ABD Çevre Koruma Ajansı)	-	-	150	50
EU (AB)			50	40
PM2.5 (µg/m³)	**1 sa**	**8 sa**	**24 sa**	**1 yıllık**
DSÖ (WHO) (10 µg/m3 başına ölüm oranı göreceli riski) *	-	-	1 · 015	1 · 14
EU (AB)				20
EPA (ABD Çevre Koruma Ajansı)	-	-	65 (önerilen)	15 (önerilen)
Kükürtdioksit (SO_2)(µg/m³)	**1 sa**	**8 sa**	**24 sa**	**1 yıllık**
EU (AB)			125	40
EPA (ABD Çevre Koruma Ajansı)			75	10

*Partikül madde için herhangi bir kılavuz değer verilmemiştir çünkü sağlık üzerinde herhangi bir etki beklenmeyen eşik konsantrasyon belirlenmemiştir. Politika yapıcıların nicel doz-yanıt bilgilerine dayalı standartlar belirlemelerine yardımcı olmak amacıyla göreceli risk tahminleri sunulmuştur. (EPA, 2021).

Dünya Sağlık Örgütü (DSÖ) ve ABD Çevre Koruma Ajansı (EPA) tarafından belirlenen kriterlere göre2.5 µm'den küçük çaplı partikül maddeye ($PM_{2.5}$) ve10 µm'den küçük çaplı partikül

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

maddeye (PM_{10}) uzun süreli maruz kalmanın ölüm oranlarıyla ilişkisine dair kanıtların sistematik bir incelemesini yapılmaktadır. Yapılan çalışmalar, hava kirliliğine maruz kalma süresinin artmasıyla, kümülatif maruz kalmaya bağlı olarak ölüm oranlarının artmasına sebebiyet verebileceğini göstermektedir (Schwartz, 2000; Zeger vd., 1999).Çalışma kapsamında dikkate alınan eşik değerleri Avrupa Birliği ile aynı sınır değerleridir. Türkiye Cumhuriyeti Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, Avrupa Birliği ile aynı eşik değerlerini kullanarak ölçümlerini gerçekleştirmektedir (TC.Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, 2025).

Elde edilen veriler nicel bir araştırmaya tabi tutulmuş olup hava kirleticiler ile ölüm oranları arasındaki ilişki incelenmiştir. Verilerin analizinde betimsel istatistik yöntemlerine başvurulmuş olup verilerdeki aylık ve yıllık değişimler tablolar aracılığıyla gösterilmiştir. Ayrıca hava kirliliği etmenleri ile ölüm verileri arasındaki ilişkiyi ortaya koyabilmek adına karşılaştırmalı analize başvurulmuştur. Partikül madde ve kükürtdioksit konsantrasyonlarındaki artışların ölüm verileri üzerindeki doğrudan ve gecikmeli etkileri gözlenmiş olup mevsimsel dağılışı dikkate alınarak incelenmiştir.

Ayrıca PM_{10} ve SO_2 konsantrasyonlarının AB ve Türkiye Cumhuriyeti Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı tarafından kullanılan sınır değerler temel alınmış; aşım gün sayıları belirlenerek hava kirliliğinin zamansal değişimi analiz edilmiştir. Bu doğrultuda tablo ve grafikler aracılığıyla yorumlanmış; hava kirliliği etmenlerinin özellikle kış aylarındaki artışı paralelinde ölüm oranlarının da arttığı gözlenmiştir.

Bulgular

Meteoroloji Genel Müdürlüğü (MGM)'nin Şanlıurfa merkez istasyonu verilerine göre PM_{10} ve SO_2 yoğunluğunun kış aylarında (Aralık, Ocak ve Şubat) artış gösterdiği gözlenmiştir. Bunun yanında ölüm oranları da aynı doğrultuda kış aylarında artışa geçmektedir. Hava kirliliğinin arttığı dönemlerde genel olarak ölüm oranları da artış eğilimine girmiştir. Ölüm oranlarındaki bu artış eğilimi Eyyübiye ve Haliliye ilçelerinde belirgin olurken Karaköprü ilçesinde bul artış eğilimi daha düşük düzeyde kalmıştır. Diğer taraftan SO_2 konsantrasyonunun arttığı dönemlerde PM_{10} konsantrasyonunun arttığı döneme göre ölüm oranlarındaki artış daha belirgin haldedir.

PM_{10} ve SO_2 Konsantrasyonları ile Ölüm Oranları Arasındaki İlişki

Hava kirliliği, insan sağlığı ve iklim açısından büyük bir tehdit oluşturmaktadır. Yaşam alanlarında oluşan hava kirliliği, felç, kalp ve damar hastalıkları, akut ve kronik solunum yolu hastalıkları, akciğer kanseri gibi hastalıklara ve bu hastalıklara bağlı ölümlere yol açmaktadır. (WHO, 2023). Yüksek düzeyde kirli havaya maruz kalmanın kısa ve uzun vadede halk sağlığı sorunları oluşturduğu bilinmektedir. Hava kirliliği, hâlihazırda dezavantajlı grupta yer alan çocuklar, yaşlılar ve hamileler ile birlikte yoksul kesimi de ciddi düzeyde etkilemektedir. Ayrıca düşük, ölü doğum ve bilişsel rahatsızlıklar ile bunama gibi nörolojik rahatsızlıklar da hava kirliliğine bağlı gelişebilmektedir (WHO, 2024).

Kış aylarında ısınma amaçlı kullanılan kömür ve biyokütle yakıtlarının artması ile durgun hava koşulları ve meteorolojik inversiyon (yüksek basınç, açık hava ve sakin rüzgâr koşullarında hava kütlesinin alçalması olayı) olaylarına bağlı kent merkezleri olumsuz hava koşullarına maruz kalmaktadır (Kovancı, 2024; Çevre, Şehircilik ve İklim Değişikliği Bakanlığı, 2023).

Tablo 2. Şanlıurfa İli PM_{10} Aşım Gün Sayıları (2009-2022) (UHKİA)

Yıl	Ocak	Şubat	Mart	Nisan	Mayıs	Haziran	Temmuz	Ağustos	Eylül	Ekim	Kasım	Aralık	Yıllık
2009	8	25	23	14	6	18	11	19	14	1	23	23	205
2010	22	21	17	11	17	19	10	13	24	25	23	31	233
2011	30	20	18	11	11	8	16	22	11	7	16	30	200
2012	25	11	0	2	13	12	16	22	23	19	22	28	193

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

2013	28	26	15	1	8	7	9	13	22	23	27	19	198
2014	30	22	6	3	4	1	-	3	3	6	15	13	106
2015	22	21	1	3	5	2	1	0	8	9	13	21	106
2016	18	13	4	3	2	0	0	0	0	7	3	16	66
2017	27	7	11	10	11	4	15	30	22	17	22	29	205
2018	26	23	16	9	9	8	14	0	9	24	22	21	181
2019	27	16	8	0	0	0	0	0	11	23	22	10	117
2020	12	12	0	0	0	0	0	0	8	19	20	27	98
2021	20	16	9	9	6	6	0	8	22	21	18	29	164
Ort.	24,2	17,9	9,8	5,8	7,1	6,5	7,7	10,0	13,6	15,5	18,9	22,8	159,4

Genel eğilime baktığımızda 2009-2013 yılları arasında yüksek seyreden PM_{10} aşım düzeyleri 2014-2016 ve 2019-2020 yılları arasında düşüş eğiliminde olup 2017-2018 döneminde ise tekrardan yükselişe geçmiştir. PM_{10} düzeylerinde 200 gün ve üzeri aşım kaydedilen yıllar 2009, 2010, 2011, 2017 yılları olup en fazla aşım gün sayısı 2010 yılında (233) kaydedilmiştir. Mevsimsel olarak değerlendirdiğimizde PM_{10} aşım gün sayısı en fazla olan aylar kış mevsimine denk gelen Aralık, Ocak ve Şubat aylarındadır. Eylül-Ekim aylarında artmaya başlayan aşım gün sayıları Mart ayı ile birlikte düşüşe geçmektedir. Nisan-Temmuz ayları arasında aşım gün sayılarında belirgin bir düşüş görülmektedir. İlkbahar ve yaz aylarında hava kirlilik düzeylerinde gözlenen düşüşün temel sebebi ısınma amaçlı kullanılan hava kirletici kaynaklarının kullanımının azalmasıdır. Bununla birlikte bazı aylarda (2011, 2017 ve 2022 Ağustos gibi) aşım gün sayılarında yükseklikler gözlenmektedir (Tablo 2). Bu durum çöl tozu taşınım olayları ile dönemsel tarımsal ve endüstriyel faaliyetlere bağlı gelişebilmektedir (Kabataş, vd., 2014; Rastgeldi, vd., 2018).

Şanlıurfa merkez istasyonu tarafından günlük olarak kaydedilen diğer bir parametre ise kükürtdioksit (SO_2)'tir. Kükürtdioksit solunum yolu ile vücuda alınan doğrudan solunum fonksiyonlarını etkileyebilen ve çeşitli rahatsızlıklara sebebiyet verebilen zehirli bir bileşiktir. Keskin bir kokuya sahip olan SO_2, renksiz ve alev almayan bir yapıdadır. Genel olarak sanayide kullanılan fosil yakıtlarının (kömür, fuel-oil gibi) yakılması ile ortaya çıkan kükürt havadaki oksijen ile tepkimeye girmesi sonucu oluşmaktadır. Ayrıca ortamda bulunan azotdioksit (NO^2) ile tepkimeye girerek asit yağmurları olarak bilinen "sülfirikasit"i (H_2SO_4) oluşturmaktadır. Hava kirliliğine bağlı hastalık (özellikle solunum sistemi ve dolaşım sistemi rahatsızlıkları) ve ölümlere neden olabilen SO_2 ana kirleticiler arasında yer almaktadır (ATSDR, 2014; EPA, 2026).

Temiz Hava Hakkı Platformu tarafında hazırlanan "Kara Rapor 2019" adlı çalışmaya göre 2016-2018 yılları arasında Şanlıurfa'da hava kirliliği düzeyleri %60 artarak (PM10: 59-60 µg/m³) ulusal sınır değerini aşmıştır (Tablo 3).

Tablo 3. 2019 yılı İller Arasında Yıllık SO_2 Ortalaması (Kararapor, 2020)

İl	**SO_2 (µg/m³)**
Manisa	46
Şanlıurfa	34
Bitlis	31
Edirne	27
Karabük	26
Yozgat	23
Çankırı	21
Balıkesir	21
Giresun	20

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

Muğla	20

2019 yılında 55 ilde ve 120 istasyonda ölçümü yapılan SO_2 emisyon düzeylerinde yıllık eşik değer olan 20 µg/m³ düzeylerini aşan iller arasında Manisa ilinden sonra en yüksek SO_2 ortalaması Şanlıurfa'da görülmektedir (Kara Rapor, 2020).

Tablo 4.Şanlıurfa ili yıl ve aylara göre SO_2 aşım sayıları ve aylık ortalamaları (UHKİA)

Ay ve Yıl	Aşım Gün Sayısı	Aylık Ortalama (µg/m³)	Standart Sapma
Kasım 2016	2	149,07	26,66
Aralık 2016	3	142,67	10,44
Ocak 2017	2	136,45	1,1
Şubat 2017	1	142,72	0
Kasım 2018	5	175,66	41,63
Aralık 2018	18	202,63	53,48
Ocak 2019	17	186,32	40,47
Şubat 2019	4	135,53	5,08
Ocak 2020	4	161,81	17,43
Şubat 2020	1	146,94	0

Bu tablo kükürtdioksit (SO_2) değerlerinin 2014-2021 yılları arasında 125 µg/m^3 sınır değerini aşan gün ve ayları göstermektedir. Şanlıurfa ili SO_2 aşım tablosunda belirtilen yıllar arasında 10 aylık bir aşım söz konusudur. PM_{10} tablosunda kış aylarında görülen yüksek değerler SO_2 tablosunda da görülmektedir. SO_2 aşım verilerinin tamamı kış aylarında meydana gelmiştir. Özellikle 2018 Kasım ve Aralık ayları ile 2019 Ocak ayı aşım ortalamalarındaki ve standart sapma düzeylerindeki yükseklikler dikkat çekicidir. Standart sapmanın yüksek olduğu dönemlerde ani hava kirliliği artışları yaşanmıştır. SO_2 aşım gün sayıları 2018 Aralık (18 gün) ve 2019 Ocak (19 gün) aylarında en yüksek düzeylerindedir.

Tablo 5.2014-2021 Yılları Arası Şanlıurfa Merkez ilçeler aya göre ölüm sayıları (TÜİK)

Aylar	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Ocak	269	230	323	272	212	334	245	310
Şubat	200	208	224	223	196	264	207	259
Mart	258	231	259	240	215	237	228	234
Nisan	199	202	210	192	191	243	214	241
Mayıs	231	217	217	238	222	260	221	263
Haziran	199	184	242	231	217	240	247	268
Temmuz	244	255	233	241	262	241	316	320
Ağustos	238	221	252	240	223	254	443	409
Eylül	195	224	218	229	234	222	322	378
Ekim	202	200	231	253	223	213	273	343
Kasım	236	211	263	204	241	218	327	362
Aralık	224	243	299	264	227	271	363	348

Şanlıurfa merkez ilçelerde ölüm sayıları değerlendirildiğinde en düşük değerler Karaköprü ilçesindedir. İlçenin yeni yerleşim birimlerinden oluşması, Eyyübiye ve Haliliye ilçelerine oranla daha düzenli bir kent yapısına sahip olması, nüfusunun görece az ve yerleşim yeri olarak geniş bir alana yayılması gibi faktörler hava kirliliğinin etkilerini sınırlamaktadır.

PM_{10} ve SO_2 aşımları incelendiğinde her iki parametre de kış dönemlerinde artışa geçmektedir. PM_{10} düzeylerinin yüksek seyrettiği 2014-2018 yılları arası kış aylarında ölüm sayılarında da genel bir atış eğilimi mevcuttur. Özellikle 2018 yılı Aralık ayı ve 2019 yılı Ocak ayında PM_{10} ve SO_2 parametrelerindeki yüksek değerler doğrultusunda 2019 yılı Ocak ayı ölüm sayılarında belirgin bir artış görülmektedir. Yaz aylarındaki PM_{10} ve SO_2 düzeylerinde görülen düşüşe rağmen ölüm sayılarında yaşanan artışlar (özellikle Temmuz ve Ağustos) ise SHD ve nem düzeyleri ile ilişkilendirilebilmektedir.2014 yılı Ocak ayında PM_{10} düzeylerinde 30 gün boyunca aşım görülmektedir. Aynı şekilde ölüm sayıları da (269 ölüm) bu doğrultuda yüksektir.

Ayrıca 2015 yılı Aralık (22 gün) ve 2016 yılı Ocak (23 gün) aylarında PM_{10} aşım gün sayılarının fazlalığı 2016 yılı Ocak ayında gerçekleşen ölüm sayısının (323 ölüm) yüksekliği ile paralellik sergilemektedir. PM_{10} aşım sayılarında 2016 yılı Kasım (5 gün) ve Aralık (18 gün) ayları ile 2017 yılı Ocak (28 gün) ayında da benzer bir artış görülmektedir. Ayrıca bu üç aylık süreçte SO_2 verileri de sınır değerlerinin oldukça üzerinde seyretmektedir. Bu veriler doğrultusunda 2016 Kasım (263 ölüm), Aralık (299 ölüm) ve 2017 Ocak (272 ölüm) aylarında ölüm sayıları yüksektir. 2017 yılı Kasım (26 gün)ve Aralık (29 gün) aylarında PM_{10} aşım düzeylerinin fazlalığı doğrultusunda 2017 yılı Aralık (262 ölüm) ayında ölüm sayıları yüksektir.

PM_{10} aşım sayıları 2018 yılı Kasım (26 gün) ve Aralık (28 gün) ayları ile 2019 yılı Ocak (30 gün) ayında oldukça yüksek seyrederken SO_2 düzeyleri de 2018 yılı Aralık (18 gün) ve 2019 yılı Ocak (17 gün) ayında en yüksek düzeylerine ulaşmıştır. Ölüm sayılarında ise 2018 yılı Kasım ve Aralık ayları görece yüksek olmakla birlikte COVID dönemi dışında görülen en yüksek değer 2019 yılı Ocak ayındadır (334 ölüm). Bu doğrultuda hava kirliliği verileri olan SO_2 ve PM_{10} düzeyleri ile ölüm sayıları arasında genel olarak bir paralellik söz konusu olmakla birlikte en kuvvetli ilişki 2019 yılı Ocak ayı verilerinde görülmektedir.

2019 yılı Şubat ayında SO_2 ve PM_{10}konsantrasyonları artmıştır. Artan bu parametreler doğrultusunda ölüm sayılarında da yükseliş gözlenmiştir. 2019 yılı Ekim (27 gün) ve Kasım (26 gün) aylarında PM_{10} aşım gün sayıları artmış olup benzer doğrultuda Aralık (271 ölüm) ayında ölüm sayılarıyükselmiştir.2020 yılı Ocak ayında PM_{10} (17 gün) ve SO_2 (4 gün) aşım sayıları paralelinde ölüm sayılarında da (245) artış görülmektedir. Aynı yıl Kasım (25 gün-327 ölüm) ve Aralık (29 gün-363 ölüm) aylarında da PM_{10} düzeyleri ile ölüm sayıları paralel bir artış sergilemiştir. Yine aynı şekilde 2021 kış döneminde de PM_{10} düzeyleri ile ölüm sayıları arasında da paralel bir yükseliş mevcuttur.

2020-2021 yıllarında COVID-19 salgınının etkisi ile birlikte ölüm sayıları genel olarak yüksektir. Bu durumla birlikte hava kirliliğinin yoğun olduğu dönemlerde ölüm sayılarında da yükseliş eğilimi gözlenmektedir. COVID-19 etkeni ile hava kirliliği etmenleri özellikle dolaşım sistemi ve solunum sistemi hastalıklarına bağlı ölümleri tetiklemektedir. Bu durum salgın döneminde meydana gelen hava kirliliği etmenlerinin ölüm oranlarını artırıcı etkiye sahip olduğu belirtilebilir.

Tartışma

Hava kalitesinin sağlık koşulları üzerinde etkisi oldukça önemlidir. Küresel ölçekte insan sağlığını etkileyen en önemli çevresel risk faktörleri içerisinde hava kirliliği yer alır. PM_{10} artışları genel olarak sıcaklığın azaldığı zamanlarda oldukça yüksektir. Olumsuz hava koşullarına bağlı olarak havanın kalitesi azalmaktadır. Sıcaklığın azaldığı dönemlerde bozulan hava kalitesi genel olarak hava kirliliğine yol açar. Araştırma sonucunda yapılan analizler sonucunda hava kirliliği faktörleri ile ölüm oranları arasında anlamlı pozitif bir ilişkinin bulunduğu gözlenmiştir.

SONUÇ

Genel olarak değerlendirdiğimizde ölüm oranlarındaki yükseliş ile PM_{10} ve SO_2 gibi hava kirliliği düzeylerindeki artış arasında anlamlı bir ilişki söz konusudur. Tablolarda PM_{10} ve SO_2 aşım

düzeyleri karşılaştırıldığında SO_2 aşımlarının olduğu dönemlerde, PM_{10} aşımlarının olduğu dönemlere göre daha fazla ölüm gerçekleşmiştir. Merkez ilçeler arasında eski yerleşim birimlerinin yoğun olduğu Eyyübiye ve Haliliye ilçeleri yeni yerleşim bölgesi olan Karaköprü ilçesine oranla hava kirliliği faktörlerinden daha fazla etkilenmektedirler. Bu durum sanayi ve imalathane gibi çeşitli ticari alanların, kamu kurumlarının ve çarşı bölgesi olarak adlandırılan yoğunluk merkezlerinin bu bölgelerde yer almasından kaynaklanmaktadır. Bu yoğunluk merkezlerine bağlı olarak araç trafiği de bu bölgelerde daha fazla yoğunlaşmaktadır. Ayrıca Eyyübiye ve Haliliye ilçelerindeki yerleşik ve göçmen yoksul nüfus oranının fazla olması sağlık risk düzeylerini artırmakta olup ölüm verilerini olumsuz etkilediği düşünülmektedir.

KAYNAKÇA

1. Çevre, ŞehircilikveİklimDeğişikliği Bakanlığı. (2023). *ÇED, izinvedenetimgenelmüdürlüğülaboratuvar, ölçümveizlemedairesibaşkanlığı 2023 faaliyetleri*.
2. Çevre, ŞehircilikveİklimDeğişikliği Bakanlığı. (2023). *Hava vehavakirliliği*.
3. Ersoy, M., & Şengül, T. (2003). *Şanlıurfa il gelişmeplanıçalışmaları: Orta Doğu Teknik Üniversitesikentselpolitikaplanlamasıveyerelyönetimler ana bilimdalı 2000–2001 yılıstüdyoçalışması*.
4. European Environment Agency. (2025). *Air quality status report 2025*. https://www.eea.europa.eu/en/analysis/publications/air-quality-status-report-2025
5. Greenpeace. (2019). *Küresel SO_2 emisyonlarındasıcaknoktaveritabanı: Dünyanınenkötü SO_2 kirliliğikaynaklarısıralaması*. https://temizhavahakki.org/so2/
6. Health and Environment Alliance. (2019). *Air pollution and health in Turkey: Facts, figures and recommendations.* Health and Environment Alliance (HEAL). https://www.env-health.org/ (Erişim T. 04.06.2026).
7. Işık, A. G., Dündar, C., & Oğuz, K. (2018). 2017 yılındaTürkiye'degerçekleşentoztaşınımolaylarının 2001–2016 dönemiilebirlikteanalizi. *Türkiye UlusalJeodeziveJeofizikBirliğiBilimsel Kongresi*, İzmir, Türkiye.
8. Jeong, S. J. (2013). The impact of air pollution on human health in Suwon City. *Asian Journal of Atmospheric Environment, 7*(4), 227–233. https://doi.org/10.5572/ajae.2013.7.4.227
9. Kabataş, B., Ünal, A., Pierce, R. B., Kındap, T., & Pozzoli, L. (2014). The contribution of Saharan dust in PM10 concentration levels in the Anatolian Peninsula of Turkey. *Science of the Total Environment, 488–489*, 413–421.
10. Kara Rapor 2019. (2020). *Temiz Hava HakkıPlatformu*. https://temizhavahakki.org/kategori/raporlarimiz/kara-rapor/
11. Kara Rapor 2020. (2021). *Temiz Hava HakkıPlatformu*. https://temizhavahakki.org/kategori/raporlarimiz/kara-rapor/
12. Kovancı, E. (2024). Türkiye'ninhavasınasıl? Kirlilikte son durum vetemizbirnefesinzorlukları. *ToplumveBilim*.
13. Merrifield, A., Schindeler, S., Jalaludin, B., & Smith, W. (2013). Health effects of the September 2009 dust storm in Sydney, Australia: Did emergency department visits and hospital admissions increase? *Environmental Health, 12*, 32.
14. Rastgeldi Doğan, T., Yeşilnacar, M. İ., &Çullu, M. A. (2018). Seasonal investigation of atmospheric desert dust affecting Şanlıurfa using MODIS satellite and HYSPLIT model data. *Sigma Journal of Engineering and Natural Sciences, 36*(3), 905–916.

15. Schwartz, J. (2000). Harvesting and long-term exposure effects in the relation between air pollution and mortality. *American Journal of Epidemiology, 151*(5), 440–448.
16. ŞanlıurfaValiliğiÇevreveŞehircilik İl Müdürlüğü. (2020). *Şanlıurfaili 2019 yılıçevre durum raporu*. ÇED veÇevreİzinleriŞubeMüdürlüğü.
17. T.C. Çevre, ŞehircilikveİklimDeğişikliği Bakanlığı. (2024). *Hava kalitesibülteni 2024*. ÇevreselEtkiDeğerlendirmesi, İzinveDenetim Genel MüdürlüğüLaboratuvar, ÖlçümveİzlemeDairesi Başkanlığı Hava KalitesiİzlemeŞubeMüdürlüğü. https://webdosya.csb.gov.tr/db/ced/icerikler/2024-yillik-haber-bulten-raporu-20250306080631.pdf
18. T.C. Çevre, ŞehircilikveİklimDeğişikliği Bakanlığı. (2025). *Hava kalitesibülteni*. ÇevreselEtkiDeğerlendirmesi, İzinveDenetim Genel Müdürlüğü. https://webdosya.csb.gov.tr/db/ced/icerikler/subat-2025_bulten-raporu-20250407164155.pdf
19. T.C. Çevre, ŞehircilikveİklimDeğişikliği Bakanlığı. (t.y.). *Sürekliemisyonölçümsistemi (SEÖS)*. https://sim.csb.gov.tr/
20. Türkiye İstatistik Kurumu. (2013). *SeçilmişgöstergelerleŞanlıurfa 2013*.
21. World Health Organization. (2021). *WHO global air quality guidelines: Particulate matter (PM2.5 and PM10), ozone, nitrogen dioxide, sulfur dioxide and carbon monoxide*. World Health Organization.
22. Zeger, S. L., Dominici, F., & Samet, J. M. (1999). Harvesting-resistant estimates of air pollution effects on mortality. *Epidemiology, 10*(2), 171–175.

İnternet Kaynakları

1. AgencyforToxicSubstancesandDiseaseRegistry (ATSDR) (2014).*Medicalmanagementguidelinesforsulfurdioxide*. U.S. Department of Healthand Human Services. https://wwwn.cdc.gov/TSP/MMG/MMGDetails.aspx?mmgid=249&toxid=46 (Erişim T. 04.06.2026).
2. Encyclopaedia Britannica. (2024). Air pollution. https://www.britannica.com/science/air-pollution (Erişim T. 04.06.2026).
3. United States Environmental ProtectionAgency (EPA) (2021). https://www.epa.gov/criteria-air-pollutants (Erişim T. 11.01.2025).
4. United StatesEnvironmentalProtectionAgency (EPA) (2026). Sulfurdioxidebasics. U.S. EnvironmentalProtectionAgency. https://www.epa.gov/so2-pollution/sulfur-dioxide-basics (Erişim T. 04.06.2026).
5. WHO(2013).https://www.iarc.who.int/wp-content/uploads/2018/07/AirPollutionandCancer161.pdf (Erişim T. 14.02.2025).
6. WHO (2023). Airpollution: Theinvisiblehealththreat. https://www.who.int/newsroom/feature-stories/detail/air-pollution--the-invisible-health-threat (Erişim T.13.03.2025)
7. World Health Organization. (2021). WHO global air quality guidelines: Particulate matter (PM2.5 and PM10), ozone, nitrogen dioxide, sulfur dioxide and carbon monoxide. World Health Organization. https://www.who.int/publications/i/item/9789240034228 (Erişim T. 04.06.2026).
8. WHO (2024). HeatandHealth. https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/climate-change-heat-and-health (Erişim T.05.05.2025).
9. WHO (2024). https://www.who.int/news/item/25-06-2024-what-are-health-consequences-of-air-pollution-on-populations. (Erişim T. 14.02.2025).

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

(11)

Uğur BASUT[22]; Doç. Dr. Umut Tolga GÜMÜŞ[23]; Dr. Öğr. Üyesi Durmuş SEZER[24]; Öğr. Gör. Ümran GÜMÜŞ[25]

ANALYSIS OF FINANCIAL PERFORMANCE IN THE AIR TRANSPORT SECTOR USING THE DUPONT ANALYSIS METHOD: THE CASE OF TURKISH AIRLINES AND PEGASUS (2022-2024)

HAVA ULAŞTIRMA SEKTÖRÜNDE FİNANSAL PERFORMANSIN DUPONT ANALİZ YÖNTEMİYLE ANALİZİ: TÜRK HAVA YOLLARI VE PEGASUS ÖRNEĞİ (2022-2024)

ABSTRACT

The aviation sector is one of the areas where financial performance analysis is most critical due to its capital-intensive structure and high sensitivity to external shocks (pandemic, geopolitical crises, fuel prices). The different strategic approaches of traditional airlines and low-cost carriers (LCCs) directly alter the weight of DuPont components in financial statements. Therefore, determining whether profitability stems from operational efficiency (asset turnover and margins) or from the financial risk taken (debt leverage) is of vital importance for both investors and strategic decision-makers. In this study, the analysis was conducted based on the financial statements for the 2022-2024 period of Turkish Airlines Inc. (THYAO), which dominates the Turkish market, and Pegasus Airlines Inc. (PGSUS), which has adopted a low-cost carrier model.

Keywords: *DuPont Analysis, ROE, THYAO, PGSUS.*

JEL Codes: *G20, G29, G30.*

ÖZ

Havacılık sektörü, sermaye yoğun yapısı ve dış şoklara (pandemi, jeopolitik krizler, yakıt fiyatları) karşı yüksek hassasiyeti nedeniyle finansal performans analizinin en kritik olduğu alanlardan biridir. Geleneksel havayolları ve düşük maliyetli havayollarının (LCC'ler) farklı stratejik yaklaşımları, finansal tablolardaki DuPont bileşenlerinin ağırlığını doğrudan değiştirir. Bu nedenle, karlılığın operasyonel verimlilikten (varlık devir hızı ve marjlar) mi yoksa alınan finansal riskten (borç kaldıraç oranı) mi kaynaklandığının belirlenmesi, hem yatırımcılar hem de stratejik karar vericiler için hayati önem taşımaktadır. Bu çalışmada, Türk pazarında hakim konumda olan Türk Hava Yolları A.Ş. (THYAO) ve düşük maliyetli havayolu modelini benimsemiş Pegasus Havayolları A.Ş.'nin (PGSUS) 2022-2024 dönemi finansal tabloları temel alınarak analiz yapılmıştır.

Anahtar Kelimeler: DuPont Analizi, ROE, THYAO, PGSUS.

JEL Kodları: G20, G29, G30.

[22] Yüksek Lisans Öğrencisi, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Muhasebe Finansman Yüksek Lisans Programı, Aydın, ggbasut@gmail.com, orcid no: 0009-0007-4076-9411.

[23] Doç.Dr., Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, İİBF, İşletme Bölümü, Aydın, ugumus@adu.edu.tr, orcid no: 0000-0001-7363-8660.

[24] Dr. Öğr. Üyesi, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın Siyasal Bilgiler Fakültesi, Aydın, durmus.sezer@adu.edu.tr, orcid no: 0000-0003-4992-8312.

[25] Öğretim Görevlisi, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Sultanhisar MYO, İşletme Programı, Aydın, u.gumus@adu.edu.tr, orcid no: 0000-0002-5351-8626.

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

1.INTRODUCTION

DuPont analysis is one of the most popular model in financial ratio analysis to specify the capability of a company to strengten its Return on Equity Ratio (ROE). DuPont analysis was developed by F. Donaldson Brown, in 1914, who worked for DuPont Corporation. The DuPont Model says that performance of the firm is the result of the combination of how efficiently and effectively the firm operates. The DuPont equation is an expression which breaks return on equity down into three parts: profit margin, asset turnover, and leverage.

Return on asset can be disintegrate into profit margin and asset turnover. By doing this, the DuPont analysis allows market players to better understand the source of higher (or lower) yield data beared in the financial statements in comparison with companies in the same industry or between industries (Chang et al, 2014). Moreover, Higgins, Koski and Mitton (2022) stated that Return on Equity (ROE) quantifies the corporate performance. They said that the higher ROE results in higher efficiency of a firm's management and eventually it turns its equity into income and business growth.

The aviation sector has critical strategic importance in today's economies. It not solely limited to air transport alone, but also contains airports administration (ground services at airports and air traffic control services), organization and operation of air navigation systems and facilities. Air transport plays a crucial role in promoting the socio-economic welfare of nations, by building cultural and commercial bridges across countries. Turkiye has become the sixth country in Europe in terms of average daily flight (www.shgm.gov.tr, 2025). Air transport has a unique function in supporting the nations, by building cultural and commercial bridges across countries. As in other sectors, the DuPont model is also used in the aviation sector to measure company performance.

This study consists of three parts. Literature review is the first part that concentrate on financial analysis and the Du Pont model. In the second part, the global and the Turkish Air transport sector will be summarized. Finally, findings about Turkish Airlines Inc. and Pegasus Airlines will be explained in the fourth section.

2.LITERATURE REVIEW

In order to invest in a company, financial analysis is exercised to investigate whether the entity is steady, sound, convertible, or profitable enough (Mihola, Kotěšovcová, Wawrosz, 2016). In essence, financial ratios are important part of the financial analysis and used to see whether a company's financial statement is healthy. Nevertheless, ratios demonstrate vital relationships between a firm's possessions and its financials. Moreover, ratio analysis is usually examine how two variables affect one another, and it is very important for enterprises to determine their financial and operational issues (Agala, Jadhav, and Borhade, 2014).

DuPont analysis, is a sub-section of the ratio analysis and it is employed for auditing and improving a business's profitability. In their study, Sheela and Karthikeyan (2012) mentioned that the DuPont analysis is a critical means to gauge the operating performance of an entity. The DuPont equation has three parts: profit margin, asset turnover, and leverage. By breaking ROE into three parts, entities are able to see diferences in their returns on equity in time. As stated by Botika (2012:1180), "the approach to breaking down was initially created as the Dupont three-component triangle, shown in Figure 1".

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

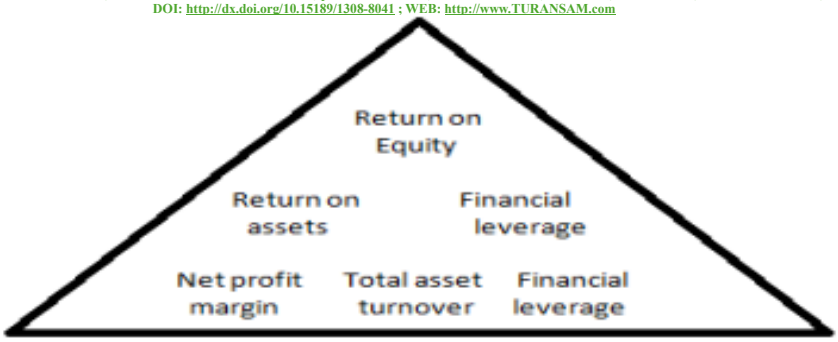

Figure 1. The DuPont three-component triangle

Above in Figure 1, working efficiency is depicted by profit margin while asset turnover describes utilization of asset and financial leverage defines equity multiplier. The DuPont formula for ROE is (Mihola, Kotěšovcová, and Wawrosz, 2016:58-59)

$$ROE{=}PM * TAT * LF \quad (1)$$

Where;

$$PM = Profit\ Margin = \frac{Profit}{Revenues} = \frac{EP}{TR} \quad (2)$$

$$TAT = Total\ Asset\ Turnover = \frac{Revenues}{Total\ Assets} = \frac{TR}{TA} \quad (3)$$

$$LF = Leverage\ Factor = \frac{Total\ Assets}{Shareholders\ Equity} = \frac{TA}{SE} \quad (4)$$

Then,

$$ROE = \frac{Net\ Income}{Shareholder\ Equity} \quad (5)$$

In equation 1, PM and TAT constitute the return on assets (ROA) and they assess how the company's assets to yield profits. The third part of the equation called the leverage factor (LF) indicates to the amount of debt that an entity employs to pay for its operations in comparison to the sum of equity that the company uses.

The DuPont analysis has been the subject of numerous studies across a wide range of sectors. There is a widespread belief that the ROE can be applied to all sectors, as it serves as a benchmark for company performance.

In her study, Doorasamy (2016) explored the food industry taking the top three JSE listed companies Pioneer Foods, Tiger Brands and RCI for the period of 2013-2014. According to Doorasamy (2016:29) "using the DuPont system shows that investing in Tiger Brands would generate a higher return to shareholders than Pioneer Foods or RCI".

Açıkgöz and Kılıç (2021) studied the determinants of financial performance and market value of technology sector companies in Turkey. According to Açıkgöz and Kılıç (2021:222), "it is observed that all components of DuPont Analysis; Profitability, Asset Utilization Efficiency and Capital Structure, have positive and significant impact on the financial performance among technology firms in Turkey".

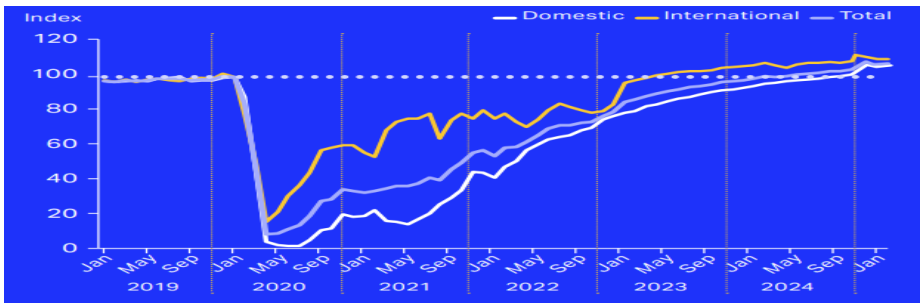
Priya (2020) analyzed the performance of two domestic airlines in India, viz. IndiGo and SpiceJet, with the help of DuPont analysis. In her study, the results showed that the financial performance of IndiGo is better than SpiceJet.

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

3. AIR TRANSPORT INDUSTRY

3.1.Global Air Transport Data

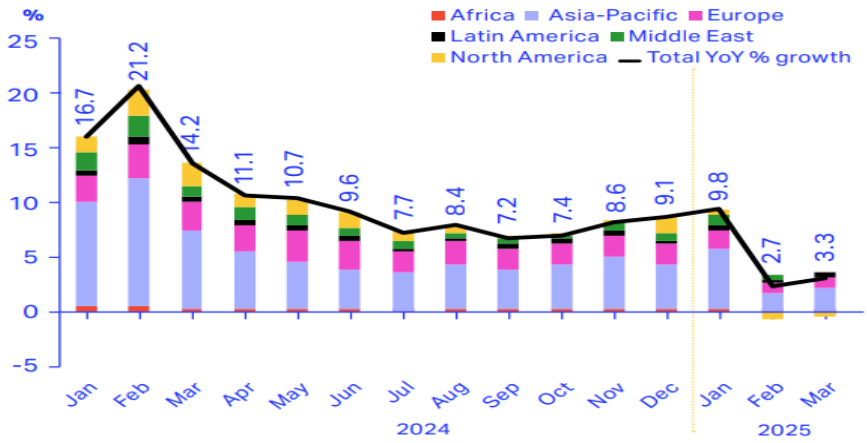
Air transport plays a vital role in the trade and industry sectors, particularly in the tourism sector. International Air Transport Association (IATA) issued an annual report in 2025. According to IATA, airlines performed a total net profit of $32.4 billion in 2024, with a net margin of 3.4%. In 2024, international air passenger traffic raised 10.6% year-on-year (YoY). Below, graph 1 shows global international air passenger traffic.

Graph 1: Seasonally adjusted industry RPK, indexed to Jan 2020 = 100
(Source: IATA, Annual Review, 2025)

Graph 1 shows national and international passenger traffic during the pandemic and the post-pandemic period. Accordingly, demand keeps ascending in the long-term growth rate but it is slowing down from its summit.

When examined the industry-wide passenger traffic growth, airlines in Asia-Pasific and Europe had the highest contribution. This can be seen in Graph 2.

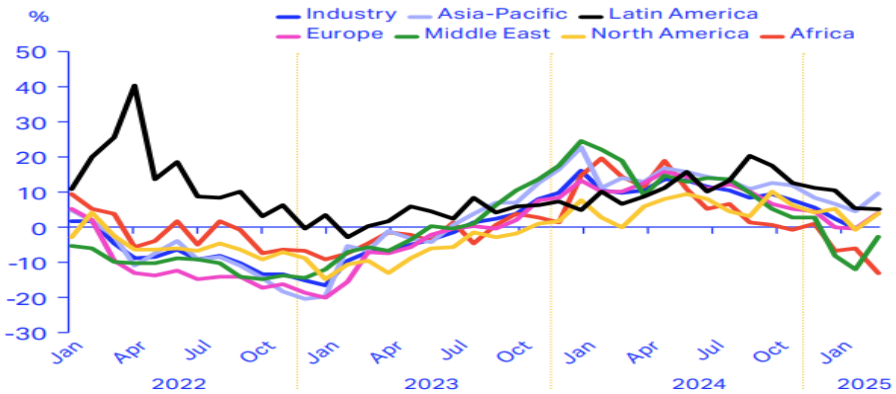

Graph 2: Regional RPK growth
(Source: IATA, Annual Review 2025)

Industry-wide passenger traffic growth can be measured by revenue passenger kilometers (RPK). It is a key performance indicator that measures the actual passenger traffic and demand carried by airlines. Airlines in Asia-Pacific and Europe were accounting for over three-quarters of rise in revenue passenger kilometers (RPK) for the year 2024. This increase was impelled by an rise in international traffic in both regions. Other reasons for this situation were important growth in the domestic markets of Asia-Pacific and recover from the pandemic (IATA, 2025).

In addition, air cargo transport has an important role in the the aviation sector. Air cargo is measured by Cargo Tonne Kilometres (CTK). It is computed by multiplying the tonnage of revenue freight and the distance flown in kilometers.

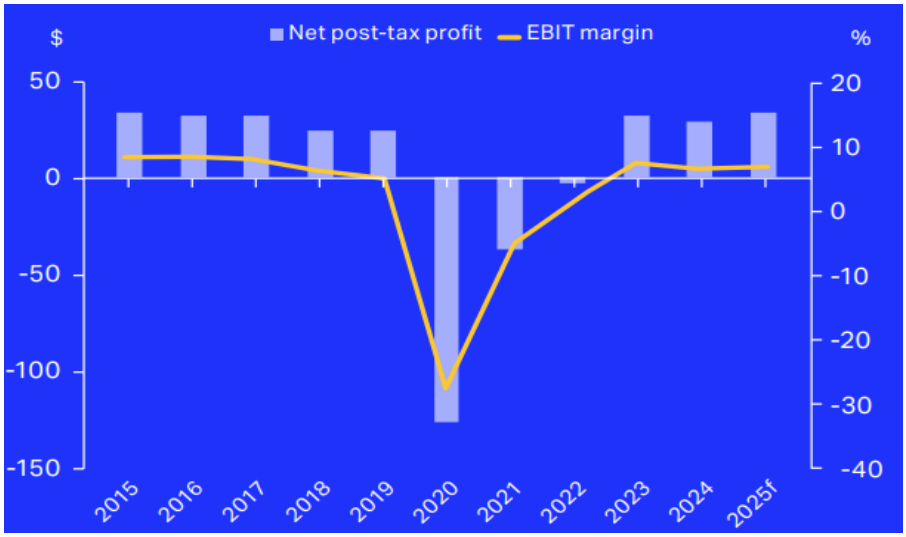
http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

Graph 3: Growth in air cargo demand Cargo Tonne Kilometers (CTK), % YoY
(Source: IATA, Annual Review, 2025)

As shown in Graph 3, air cargo demand, up by 11.3% in 2024, which was the highest in history. On a yearly basis, Asia-Pacific region was at the top in air cargo demand and the Middle East was the second.

Finally, airlines companies produced very well financial performance even though they have the significant cost burden. Below in Graph 4, airline net post-tax profit and earnings before interest and taxes (EBIT) margin shown in percentages.

Graph 4: Airline net profit, ($ billion) and (EBIT) margin (%)
(Source: IATA, Annual Review, 2025)

In 2024, the air transport industry had robust sales growth. Nevertheless, rising nonfuel costs, wage increases, higher operating costs and some other problems caused to diminish the profitability of the sector. As a result, at the end of 2024 airlines industry have had $32.4 billion net profits, with earnings before interest and taxes (EBIT) margin of 6.4%.

3.2.Turkish Air Transport Industry

Aviation activities in Turkey first began in 1912 in Sefaköy, near Atatürk Airport. After that, the first Civil Aviation Transportation was initiated by means of a small sized fleet covering 5 aircraft in 1933 under the name of "Turkish Air Mails.

Nowadays, the aviation sector in Turkiye is no longer limited to passenger transport; it has also begun to make its mark in the field of cargo transport. As shown in 2025 annual reports of

Directorate General of Civil Aviation (SGHM), there are currently around 250 aviation-related businesses operating in Turkiye. Some of these are airline operators, some are air taxi operators, and others are balloon operators. The remainder fall into the categories of general aviation operators and ultralight aircraft operators.

As the subject of this study relates solely to air transport, the data presented in the remainder of the study has been compiled within this scope. The data obtained from annual reports of Directorate General of Civil Aviation's website (www.shgm.gov.tr). Below in Table 1 shows the number of aircraft for airline companies between 2022 and 2024.

Company name	**2022**	**2023**	**2024**
Turkish Airlines	381	420	440
Pegasus Airlines	96	109	119
Güneş Ekspres Aviation	62	62	72
Others	59	77	98
Total	**598**	**668**	**729**

Table 1: Total number of Aircraft in Turkiye between 2022-2024
(Source: Directorate General of Civil Aviation, www.shgm.gov.tr)

It is quite clear that there has been a steady increase in passenger numbers over the years. According to 2024 Sectorel Report of General Directorate of State Airports Authority (DHMI), with the opening of Çukurova International Airport in 2024, the number of airports in Turkiye rose to 58. The annual passenger capacity of the airport's terminals reached approximately 345 million in 2024.

In Turkish aviation sector, passenger traffic has shown a steady increase between 2022 and 2024. At the end of 2024, the total number of passengers had surpassed 230 million. The number of domestic passengers increased by 5% compared with the previous year, while the number of international passengers increased by 9%. Passenger figures between 2022-2024 are shown in Table 2.

Passenger Traffic	**2022**	**2023**	**2024**
-Domestic	78.323.824	91.055.014	95.356.111
-International	103.465.515	122.950.966	134.935.120
-Overflight	436.192	227.005	542.680
Total	**182.225.531**	**214.232.985**	**230.833.911**

Table 2: Total number of passengers in Turkiye between 2022-2024
(Source: Directorate General of Civil Aviation, www.shgm.gov.tr)

As of the end of 2024, total cargo traffic (including mail and baggage) had reached nearly 5 million tonnes. Domestic cargo traffic raised by 9% compared to the previous year, while international cargo traffic increased by 11%. Below, cargo traffic figures between 2022-2024 are shown in Table 3.

Cargo Traffic (ton)	**2022**	**2023**	**2024**
-Domestic	784.022	838.757	917.816
-International	3.379.120	3609108	4.023.913
Total	**4.163.142**	**4.447.865**	**4.941.729**

Table 3: Total number of Cargo Traffic in Turkiye between 2022-2024
(Source: Directorate General of Civil Aviation, www.shgm.gov.tr)

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

In this study, airlines whose shares are traded on the stock exchange were analysed using the DuPont method. There are two airlines in Turkiye whose shares are traded on the stock exchange. These are Turkish Airlines and Pegasus Airlines. The characteristics of these two companies will be explained in the next sub-section of this study.

3.2.1.Turkish Airlines (THYAO)

The Turkish Airlines Inc. Established in 1933 and had just 5 aircrafts and about 30 employees at that time (www.turkishairlines.com). Today, the company has nearly 500 aircrafts and conduct flights to 130 countries. According to DHMI's 2024 sectoral report, Turkish Airlines accounts for approximately 43% of domestic passenger traffic. Additonally, domestic companies account for 72% of international flights and Turkish Airlines, meanwhile, operates more than 50% of international flights among domestic carriers. Table 4 shows number of aircraft, seat and cargo capacity owned by THYAO.

Total number of aircraft and seat	**Number of Aircraft**			**Total Seat**		
	2022	**2023**	**2024**	**2022**	**2023**	**2024**
	363	402	422	74.469	83.301	88.288
Total number of aircraft and cargo	**Number of Aircraft**			**Total Cargo (kg)**		
	2022	**2023**	**2024**	**2022**	**2023**	**2024**
	18	18	18	1.506.000	1.506.000	1.506.000

Table 4: Total Number Aircraft, Seat and Cargo owned by THY 2022-2024
(Source: Directorate General of Civil Aviation, www.shgm.gov.tr)

3.2.2.Pegasus Airlines

The Turkish Civil Aviation Act changed in 1983 and private airline companies' were allowed to entry into the aviation market. Among other airlines, Pegasus was founded in 1990 (Adiloğlu-Yalçınkaya and Besler, 2020). After being sold to Esas Holding A.S. in 2005, Pegasus started domestic flights and became the 4th top among the scheduled airlines operating in Turkiye (www.flypgs.com).

Today, the company has nearly 120 aircrafts and flights to 54 countries. According to DHMI's 2024 sectoral report, Pegasus Airlines accounts for nearly 29% of domestic passenger traffic and operates more than 23% of international flights among domestic carriers. Table 5 shows number of aircraft and seat capacity owned by Pegasus Airlines.

Total number of aircraft and Seat Capacity	**Number of Aircraft**			**Total Seat**		
	2022	**2023**	**2024**	**2022**	**2023**	**2024**
	96	109	119	18.599	21.871	24.921

Table 5: Total Number Aircraft and Seat capacity owned by PGSUS 2022-2024
(Source: Directorate General of Civil Aviation, www.shgm.gov.tr)

4.RESULTS

4.1.Data

The basic financial information for Turkish Airlines and Pegasus Airlines is presented in the table below. The data obtained from Public Disclosure Platform (KAP) (www.kap.org.tr). The table contains data on net sales, net profit, total assets, equity, and total debt for the years 2022-2024.

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

Company Name	Year	Net Sales	Net Profit	Total Assets	Equity	Total Liabilities
THYAO	**2022**	311.169	47.432	578.571	181.427	397.144
THYAO	**2023**	504.398	162.998	1.050.091	457.112	592.979
THYAO	**2024**	745.430	113.357	1.399.606	680.012	719.594
PGSUS	**2022**	42.732	7.100	95.803	18.045	77.758
PGSUS	**2023**	70.532	20.908	201.955	54.669	147.286
PGSUS	**2024**	111.823	13.285	283.320	74.919	208.401

Table 6: The key financial figures for 2022-2024 (million Turkish Liras)

Table 6 shows that both companies have demonstrated steady growth in net sales and total assets from 2022 to 2024. The year 2023 was a peak year for net profitability for both companies due to the impact of deferred travel demand. However, although sales revenues continued to increase in 2024, there was a significant decline in net profit figures due to rising costs and normalized industry dynamics.

4.2.Financial Performance Evaluation

Company Name	Years	Net profit Margin	Asset Turnover Ratio	ROA	Financial Leverage	Debt Ratio
THYAO	**2022**	**0,152**	**0,538**	**0,082**	**3,189**	**0,686**
THYAO	**2023**	**0,323**	**0,48**	**0,155**	**2,297**	**0,565**
THYAO	**2024**	**0,152**	**0,533**	**0,081**	**2,058**	**0,514**
PGSUS	**2022**	**0,166**	**0,446**	**0,074**	**5,309**	**0,812**
PGSUS	**2023**	**0,296**	**0,349**	**0,104**	**3,694**	**0,729**
PGSUS	**2024**	**0,119**	**0,395**	**0,047**	**3,782**	**0,736**

Table 7: Component-Based Results

Table 7 shows that PGSUS achieved a higher return on equity (ROE) than THYAO in 2022 and 2023. However, the main source of this profitability is not from operational efficiency, but from the company's high level of financial leverage. In contrast, THYAO outperformed PGSUS in asset turnover for three years and minimized its risks by gradually reducing its financial leverage. With the narrowing of profit margins in 2024, the marginal benefit of high leverage decreased, and the companies' ROE values converged (16.66% and 17.73%).

4.2.1.Net Profit Margin and Operational Profitability

Net profit margin is an indicator of pricing power and represents the value remaining after deducting all operational and financing expenses from the sales revenue generated by businesses. Looking at the analysis period, it is clear that 2023 was a cyclical peak for the aviation sector. Driven by the revenge travel demand following the pandemic, Turkish Airlines increased its net profit margin to 32.31%, while Pegasus Airlines raised theirs to 29.64%. However, the sector experienced a “mean reversion” to historical averages; margins declined to 15.20% and 11.88%, respectively, as a result of rising fuel costs, global inflationary pressures, and normalized demand curves. What is

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

noteworthy here is that THYAO was able to keep its profit margin contraction in 2024 more limited compared to PGSUS. This is a strategic result of THYAO diversifying its revenue sources through the integration of "Turkish Cargo" rather than relying solely on passenger transportation.

4.2.2. Asset Turnover Ratio and Asset Utilization Efficiency

In the aviation sector, asset turnover measures the extent to which large aircraft fleets and infrastructure investments can be converted into sales revenue. The data reveals that THYAO has established a clear advantage over Pegasus in terms of asset turnover rate throughout the entire three-year period under review. This demonstrates that THYAO has successfully implemented its international transit hub strategy, maximized daily block flight hours, and benefited from economies of scale without creating idle capacity. The relatively low asset turnover ratio of Pegasus, which is expected to operate high-frequency flights under the LCC model, indicates that the company's active size may have grown faster than sales due to its aggressive fleet growth strategy.

4.2.3. Financial Leverage Ratios and Capital Structure

The most striking divergence in the DuPont analysis is evident in the financial leverage component. The leverage ratio indicates whether companies finance their growth strategies with equity or debt. THYAO managed to gradually and steadily reduce its financial leverage ratio from 3.18 in 2022 to 2.05 in 2024. This trend of "deleveraging" indicates that the company has directed its high cash flows towards debt repayment and strengthening its equity, thereby minimizing its financial risk.

In contrast, Pegasus pursues a borrowing strategy well above industry averages. Although its highly aggressive leverage ratio of 5.30 in 2022 was reduced to 3.78 in 2024, the company continues to finance its operations primarily with foreign sources (debt). This high-leverage structure, which low-cost airlines resort to in order to quickly capture market share, may seem attractive during periods of growth, but it harbors serious vulnerabilities due to the interest burden during periods of macroeconomic contraction.

4.2.4. Return on Equity (ROE)

The results obtained in the study show that Pegasus's return on equity in 2022 and 2023 (39.34% and 38.24%, respectively) is higher than that of THYAO. However, when examined from a DuPont analysis perspective, it becomes clear that the source of Pegasus's high profitability stems from a "high leverage ratio" rather than operational efficiency (superior asset turnover or net profit margin). In other words, Pegasus has offered its investors high returns as a reward for taking on high financial risk. Indeed, with the narrowing of profit margins in the sector in 2024, the marginal benefit of this leverage effect has diminished, and the ROE values of both companies have converged (THYAO: 16.66%, PGSUS: 17.73%).

Company Name	Years	ROE (Percentage)	ROE (Decimal)
THYAO	**2022**	26,14%	0,261
THYAO	**2023**	35,66%	0,357
THYAO	**2024**	16,67%	0,167
PGSUS	**2022**	39,35%	0,393
PGSUS	**2023**	38,24%	0,382
PGSUS	**2024**	17,73%	0,177

Table 8: ROE of THYAO and PGSUS in Percentages and Decimals for 2022-2024

In Table 8, it is observed that the ROE ratios of both companies have narrowed by approximately half in 2024 due to sectoral normalization and increasing cost pressures. Although Pegasus offered its investors a higher return on equity throughout the review period thanks to its high financial leverage, THYAO demonstrated a more resilient stance against the profit decline in 2024 with its more conservative borrowing structure and high asset turnover rate, and the return gap between the two companies narrowed.

CONCLUSION

The study in this paper tried to focus on performance evaluation of THYAO and PGSUS, using the DuPont analysis. It has presented a comparative analysis of the financial performance of two airline companies with different business models listed on the Istanbul Stock Exchange. The analysis results show that the strategic choices of the companies are directly reflected in their financial statements.

Turkish Airlines, representing the traditional airline model (Legacy Carrier), demonstrates sustainable financial performance with its stable asset turnover rate and strong equity structure, and maintains its net profit margin with the contribution of cargo operations. The reduction in the debt ratio has made the company highly resilient to potential global crises.

On the other hand, Pegasus, a low-cost carrier (LCC), has financed its aggressive growth using high financial leverage. While this strategy maximized return on equity under optimal market conditions, it poses a risk in a climate of rising interest rates and shrinking net profit margins. Therefore, it is considered essential for Pegasus' future strategic planning to focus on fleet optimizations that will increase asset turnover and bring the debt/equity ratio to a more sustainable level in terms of corporate financial security.

REFERENCES

1. Açıkgöz, T. And Kılıç, G. (2021) “Investigation of Financial Performance and Market Value of Technology Firms With Dupont-Regression Analysis”, Journal of Accounting and Finance. 90, pp.209-226.
2. Adiloğlu-Yalçınkaya, L. and Besler, S. (2019). “Evolution of Airline Business Models: The Case of Pegasus Airlines”. In Business Performance and Financial Institutions in Europe: Business Models and Value Creation Across European Industries (pp. 57-67). Cham: Springer International Publishing.
3. Agala SR, Jadhav PKD, Borhade S. (2014) “A significance of financial ratio analysis in decision making: A case study of Kicons. Pvt. Ltd., Asian Journal of Multidisciplinary Studies, 2(10):205-211.
4. Botika, M. (2012), “The use of DuPont analysis in abnormal returns evaluation: Empirical study of Romanian market” Procedia - Social and Behavioral Sciences, 62, pp.1179 – 1183
5. Chang, K.J., Chichernea, D.C & HassabElnaby, H.R. (2014), “On the DuPont analysis in the health care industry”, Journal of Accounting and Public Policy. 33(1), pp.83-103.
6. Directrate General of State Civil Aviation, (2022), “Annual Reports” https://web.shgm.gov.tr/documents/sivilhavacilik/files/kurumsal/faaliyet/2022-v2.pdf
7. Directrate General of State Civil Aviation, (2023), “Annual Reports” https://web.shgm.gov.tr/documents/sivilhavacilik/files/kurumsal/faaliyet/2023_v2.pdf

8. Directrate General of State Civil Aviation, (2024), "Annual Reports" https://web.shgm.gov.tr/documents/sivilhavacilik/files/SHGM20.06.2025.pdf
9. Doorasamy, M. (2016), "Using DuPont analysis to assess the financial performance of the top 3 JSE listed companies in the food industry", Investment Management and Financial Innovations, 13(2), pp.29-44.
10. General Directrate of State Airports Authority, (2024) "Sectorel Reports" https://www.dhmi.gov.tr/Lists/HavaYoluSektorRaporlari/Attachments/18/2024%20Y%C4%B1l%C4%B1%20Havayolu%20Sekt%C3%B6r%20Raporu.pdf
11. Higgins, R. C., Koski, J. L. & Mitton, T. (2022), "Analysis for Financial Management", 13th ed. New York: McGraw-Hill Education.
12. International Air Transport Association (IATA), (2025) "Annual Review", https://www.iata.org/contentassets/c81222d96c9a4e0bb4ff6ced0126f0bb/iata-annual-review-2025.pdf
13. Mihola, J., Kotěšovcová, J., Wawrosz, P. (2016), "Intensity and Extensity of Firm Development and Dynamic Dupont Analysis", European Research Studies 19 (4), pp.53-63.
14. Pegasus, (2025) "About Pegasus" https://www.flypgs.com/en/about-pegasus/pegasus-history
15. Priya, R. (2020), "DuPont analysis of IndiGo (Inter Globe Aviation Ltd.) and SpiceJet: A study of domestic airlines in India with the help of two-tailed t-test", International Journal of Business Analytics and Intelligence, 8(2), pp.29-41.
16. Public Disclosure Platform, (2025a), "Financial Information of Turkish Airlines", https://www.kap.org.tr/en/sirket-finansal-bilgileri/4028e4a140f2ed720140f376bebb01a7
17. Public Disclosure Platform, (2025b), "Financial Information of Pegasus Airlines", https://www.kap.org.tr/en/sirket-finansal-bilgileri/4028e4a2422d9a78014232e751bc22a4
18. Sheela, C.S. and Karthikeyan, K. (2012), "Financial performance of Pharmaceutical Industry in India using DuPont Analysis", European Journal of Business and Management, 4 (14). pp.84-91 Available at: http://www.iiste.org.
19. Turkish Airlines, (2025) "Sector Overview", https://investor.turkishairlines.com/en/about-us/sector-overview

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

(12)

Dr. Öğr. Üyesi. Halil Muhammed HALİL

KUR'AN KIRAAT FARKLILIKLARININ DİLSEL VE TEŞRİİ SONUÇLARI

THE LINGUISTIC AND LEGISLATIVE IMPLICATIONS OF THE DIVERSITY OF QUR'ANIC RECITATIONS (QIRA'AT)

ÖZ

Bu araştırma, Kur'an kıraat farklılıkları konusunu; metnin mucizeviliğinin bariz bir tezahürü ve delalet ufuklarının bir genişlemesi olarak dilsel ve teşrii boyutlarıyla ele almaktadır. Çalışmanın temel problemi, bu çeşitliliğin mahiyetini ortaya koymaktır: Bu farklılık bir zıtlık ve çelişki midir, yoksa bir zenginlik ve çeşitlilik midir? Ayrıca bu çalışma, kıraat farklılıklarını önceki kutsal kitaplardaki tahrifatlarla kıyaslayan şüpheleri çürütmeyi amaçlamaktadır. Betimsel ve analitik bir yöntem benimseyen araştırma; sahih senet, Arap diline uygunluk ve Osman hattına (Resm-i Osmânî) muvafakat gibi kıraatlerin kabul şartlarını ve bu durumun ümmete kolaylık sağlamak amacıyla Kur'an'ın "Yedi Harf" üzerine nazil olmasıyla ilişkisini incelemektedir.

Araştırma ayrıca lafız ve anlamdaki farklılık kalıplarını analiz ederek, bu çeşitliliğin geniş semantik ufuklar açan tefsirsel bir işlev gördüğünü ve herhangi bir çelişki barındırmaksızın fıkhi hükümlerin istinbat edilmesine ve yönlendirilmesine etkili bir şekilde katkıda bulunduğunu teyit etmektedir. Uygulamalı örnekler üzerinden araştırma, kıraat farklılıklarının sağlam bir yapısal bütünlüğü temsil ettiği; dilsel yönün ise naklin sabitliğine ve senet disiplinine bağlı kaldığı sonucuna varmaktadır. Çalışmanın önemi; kıraatlerdeki bilgi zenginliğini ortaya koyan disiplinli ve bilimsel bir yaklaşım sunmasında, Kur'an metninin her türlü tutarsızlıktan korunmuş olduğunu kanıtlamasında ve bir kıraatin anlamları kavrama ve hükümleri detaylandırma noktasında birden fazla ayet makamında olduğunu göstermesinde yatmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kur'an Kıraatleri, Yedi Harf (el-Ahrufu's-Seb'a), Çeşitlilik Farklılığı, Teşrii İstinbat, Beyan Mucizesi.

ABSTRACT

This research examines the diversity of Qur'anic recitations (Qira'at) and its linguistic and legislative dimensions, viewing it as a manifest aspect of the text's inimitability and an expansion of its semantic horizons. The problem of the study lies in clarifying the nature of this multiplicity: Is it a variation characterized by contradiction and conflict, or a legitimate diversity that enriches the meaning? Furthermore, the study aims to refute misconceptions that equate the variation in recitations with the distortions (tahrif) found in previous scriptures. Adopting a descriptive-analytical methodology, the research reviews the criteria for accepting a recitation—namely, the authenticity of the chain of transmission (isnad), conformity with Arabic grammar, and adherence to the Uthmanic codex (rasm)—and its relationship to the revelation of the Qur'an in "Seven Modes" (Ahruf) as a facilitation for the Ummah.

The research also analyzes patterns of variation in wording and meaning, emphasizing that this diversity performs an interpretative function that opens broad semantic vistas and contributes effectively to the derivation and orientation of legislative rulings (ahkam) without any contradiction. Through applied models, the study concludes that the diversity of recitations represents a robust structural unity, where the linguistic aspect remains subordinate to the authenticity of transmission and the precision of the isnad. The value of this study lies in providing a disciplined scientific treatment that reveals the cognitive richness inherent in the recitations, confirms the preservation of the Qur'anic text from inconsistency, and highlights how a single recitation can function in place of multiple verses in encompassing meanings and detailing rulings.

Keywords: *Qur'anic Recitations (Qira'at), The Seven Modes (Ahruf), Variation of Diversity, Legislative Derivation, Rhetorical Inimitability.*

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

•الآثار اللغوية والتشريعية المترتبة على تعدد القراءات القرآنية

ملخص

يتناول هذا البحث موضوع تعدد القراءات القرآنية وأبعاده اللغوية والتشريعية، بوصفه مظهرًا جليًا لإعجاز النص وتوسيع آفاق دلالته. تكمن إشكالية الدراسة في تبيين طبيعة هذا التعدد؛ أهو اختلاف تضاد وتعارض أم تنوع وإثراء؟ مع العمل على تفنيد الشبهات التي قارنتها بتحريف الكتب السابقة. وباعتماد المنهج الوصفي التحليلي، يستعرض البحث ضوابط قبول القراءة المتمثلة في صحة السند، وموافقة العربية، ومطابقة الرسم العثماني، وعلاقة ذلك بنزول القرآن على الأحرف السبعة تيسيرًا للأمة.

كما يُحلل البحث أنماط الاختلاف في اللفظ والمعنى، مؤكدًا أن هذا التنوع يؤدي وظيفة تفسيرية تفتح آفاقًا دلالية رحبة، وتسهم بفاعلية في استنباط الأحكام التشريعية وتوجيهها دون أدنى تناقض. ويخلص البحث من خلال النماذج التطبيقية إلى أن تعدد القراءات يمثل وحدة بنائية محكمة؛ حيث يظل الجانب اللغوي تابعًا لثبوت النقل وضبط السند. وتبرز قيمة الدراسة في تقديم معالجة علمية منضبطة تكشف عن الثراء المعرفي الكامن في القراءات، وتؤكد عصمة النص القرآني من الاضطراب، مبرزةً كيف تقوم القراءة مقام تعدد الآيات في استيعاب المعاني وتفصيل الأحكام.

الكلمات المفتاحية: القراءات القرآنية، الأحرف السبعة، اختلاف التنوع، الاستنباط التشريعي، الإعجاز البياني

مقدمة

فبادئ ذي بدء أحمدُ اللهَ ربّي سبحانه أن منَّ علينا بنعمة الإسلام، وأكرمنا بكرامة القرآن، كتابِ الله العزيز الذي لا يأتيه الباطل من بين يديه ولا من خلفه تنزيلٌ من حكيمٍ حميد. هذا الكتاب العظيم الذي اختار الله له رجالًا ضحّوا وبذلوا لأجله الغالي والنفيس، فجندوا أنفسهم وأعمالهم وعلمهم وفكرهم، وسخّروا جهودهم عبر العصور، من جيل إلى جيل، ومن بلد إلى بلد، حتى بلغنا القرآن غضًّا طريًّا كما أُنزل على رسول الله ﷺ، فحمله الحفاظ، وتناقله القرّاء والمعلّمون، وتلقّته الأمة بمختلف فئاتها. كما قيّض الله له علماء أفذاذًا في علم القراءات، اعتنوا به غاية العناية وأخلصوا له أعظم الإخلاص، فكان منهم الإمام الشاطبي، وابن الجزري، والضبّاع المصري، وغيرهم من الأعلام الذين حفظ الله بهم هذا العلم الشريف، حتى استقرّ بين العلوم الشرعية علمًا راسخًا له أصوله وقواعده ومناهجه.

وتُعدّ القراءات القرآنية من أدقّ علوم القرآن وأوثقها اتصالًا بالنصّ الإلهي، إذ تُعنى بكيفية أداء ألفاظه كما نُقلت عن النبي ﷺ، وقد ارتبط تعددها بنزول القرآن على الأحرف السبعة، تيسيرًا على الأمة ومراعاةً لاختلاف ألسنتها، غير أنّ هذا التعدد -على ما فيه من ثراء وعمق- أثار عبر العصور تساؤلات وإشكالات، لا سيما عند من لم يُحط بأصول هذا العلم وضوابطه، فذهب بعضهم إلى توهّم التعارض أو الاضطراب، بل وقارن بينه وبين ما وقع في الكتب السابقة من اختلاف وتحريف، وهو قياس يفتقر إلى الدقة العلمية والمنهجية. ومن هنا تتحدد مشكلة هذا البحث في محاولة الكشف عن حقيقة تعدد القراءات القرآنية، وبيان طبيعته: أهو اختلاف تضادّ يُفضي إلى تناقض، أم هو اختلاف تنوّع يُغني المعنى ويوسّعه؟ كما يسعى البحث إلى اختبار فرضية أن هذا التعدد قائم على التوقيف والنقل الصحيح، وأنه محكوم بضوابط دقيقة، وأن ما يبدو من اختلاف إنما يندرج ضمن التنوع الدلالي الذي لا يفضي إلى تناقض.

وانطلاقًا من ذلك، يطرح البحث جملة من الأسئلة المركزية التي تدور حول ماهية القراءات القرآنية وحدودها، والضوابط التي اعتمدها العلماء في قبولها، وطبيعة الاختلاف الواقع بينها، وأنماطه اللغوية والدلالية، فضلًا عن أثر هذا التعدد في توجيه المعنى واستنباط الأحكام الشرعية، وكيفية التمييز بين هذا التنوع المشروع وبين الاختلاف المذموم في غيره من النصوص. ويعتمد البحث في معالجته لهذه الإشكالات على المنهج الوصفي التحليلي، من خلال استقراء أقوال علماء القراءات واللغة، وتتبع نشأة هذا العلم وتطوّره، وتحليل نماذج تطبيقية تُبرز أوجه الاختلاف بين القراءات وأثرها في المعنى.

حظي موضوع القراءات القرآنية بعناية واسعة في التراث الإسلامي قديمًا وحديثًا، إذ تناوله العلماء من زوايا متعددة شملت الجوانب اللغوية والتفسيرية والأصولية، فأسّسوا له قواعده وضبطوا أصوله وبيّنوا وجوه اختلافه. ويُعدّ كتاب النشر في القراءات العشر للإمام ابن الجزري من أبرز المصادر الكلاسيكية في هذا المجال، حيث قدّم تأصيلًا علميًا دقيقًا لقواعد القراءات وضوابطها وأسانيدها، وبيّن أوجه الاختلاف بينها. كما يُعدّ كتاب إبراز المعاني من حرز الأماني للإمام الشاطبي من الأعمال المهمة التي تناولت القراءات السبع شرحًا وتوجيهًا، مع إبراز أبعادها اللغوية والأدائية.

وفي سياق علوم القرآن، تناول محمد عبد العظيم الزرقاني في كتابه مناهل العرفان في علوم القرآن قضية القراءات ضمن رؤية شاملة، مبرزًا علاقتها بالأحرف السبعة، ومؤكدًا على كون اختلافها اختلاف تنوع لا تضاد. وكذلك أسهم بدر الدين الزركشي

• د. خليل محمد خليل Halil Muhammed HALİL Dr. Öğr. Üyesi.
جامعة استقلال كلية العلوم الإسلامية كهرمان مرعش، تركيا
altawhidd@gmail.com
ORCİD orcig.org/0000-0003-1831-3964

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

في كتابه البرهان في علوم القرآن في تأصيل هذا العلم، وربطه بسياق علوم القرآن الأخرى، مع بيان وجوه الإعجاز والدلالات المرتبطة بتعدد القراءات.

أما في الدراسات الحديثة، فقد تناولت بعض الأبحاث المعاصرة هذا الموضوع من زوايا تحليلية، ومن ذلك دراسة الشريف مرزوق المعنونة بـ «أثر القراءات القرآنية في الإعجاز البياني للقرآن الكريم»، المنشورة في مجلة النص، حيث ركزت على إبراز الدور البلاغي والجمالي للقراءات في توسيع المعاني وتعميق الأثر البياني للنص القرآني، مبينة أن كل قراءة تضيف بعدًا دلاليًا يسهم في تحقيق الإعجاز.

وعلى الرغم من هذه الجهود العلمية المتراكمة، فإن الحاجة ما تزال قائمة إلى دراسةٍ تجمع بين البعدين اللغوي والتشريعي لتعدد القراءات في إطار تحليلي متكامل، وهو ما يسعى هذا البحث إلى معالجته. جاء هذا البحث في بنية علمية تنتظم في مباحث متتابعة؛ يبدأ ببيان حقيقة القراءات وتعريفها وأقسامها، ثم يتناول أسباب تعددها وعلاقتها بالأحرف السبعة، وينتقل إلى عرض أوجه الاختلاف بينها وأنماطه، ليختم بدراسة الآثار اللغوية والتشريعية المترتبة على هذا التعدد، وصولًا إلى نتائج تُسهم في توضيح هذه الظاهرة القرآنية ضمن إطارها العلمي المنضبط.

1. القراءات القرآنية

1.1. القراءات القرآنية حقيقتها وبيان المقصود بها

القرآن الكريم هو كلام الله تعالى المنزل على نبيه محمد ﷺ، المتعبد بتلاوته، المنقول إلينا بالتواتر، والمحفوظ في الصدور والمسطور في المصاحف، لا مدخل لبشر في إنشائه، وإنما اقتصر دور النبي ﷺ على التلقي والبلاغ والبيان، إذ نزل عليه الوحي خلال ثلاث وعشرين سنة، فحفظه وبلّغه إلى أصحابه، فتلقّوه عنه حفظًا وأداءً، ثم نقلوه إلى من بعدهم جيلاً بعد جيل.[26] قال تعالى: ﴿وَإِنَّهُ لَتَنْزِيلُ رَبِّ الْعالَمِينَ، نَزَلَ بِهِ الرُّوحُ الْأَمِينُ، عَلى قَلْبِكَ لِتَكُونَ مِنَ الْمُنْذِرِينَ، بِلِسانٍ عَرَبِيٍّ مُبِينٍ﴾،[27] وقال سبحانه: ﴿قُلْ نَزَّلَهُ رُوحُ الْقُدُسِ مِنْ رَبِّكَ بِالْحَقِّ لِيُثَبِّتَ الَّذِينَ آمَنُوا وَهُدىً وَبُشْرى لِلْمُسْلِمِينَ﴾.[28]

ومن هذا المنطلق، فإن القراءات القرآنية تمثّل وجوه الأداء التي نُقل بها القرآن الكريم عن النبي ﷺ، وهي جزء من هذا الوحي المنزل، إذ تعبّر عن كيفية النطق بألفاظه وفق ما ثبت بالتواتر، مع مراعاة ما تحتمله العربية ويوافق رسم المصحف العثماني. وعليه، فإن القراءات ليست اختلافًا بشريًا طارئًا، بل هي تنوع توقيفي مقصود، ثبت بالسند الصحيح، وتلقّته الأمة بالقبول.

1.2. معاني القراءات وتعريفها

أولًا: المعنى اللغوي

القراءات جمعُ قراءة، وهي في اللغة مصدر الفعل قرأ، يقال: قرأ يقرأ قراءةً وقرآنًا،[29] وتجمع على قراءات، واسم الفاعل منها قارئ، واسم المفعول مقروء.[30] وتدل مادة (ق ر أ) في أصلها -كما يذكر ابن فارس- على معنى الجمع والاجتماع؛[31] ومنه قيل: قرأت الشيء؛ إذا جمعت بعضه إلى بعض. ويُطلق لفظ القراءة على معانٍ متعددة، منها التلاوة، والفهم، والإبلاغ، فيقال: قرأت القرآن أي تلوته، وقرأت الكتاب أي فهمته، وأقرأه السلام أي بلّغه.[32]

ثانيًا: المعنى الاصطلاحي

عرّف علماء القراءات هذا المصطلح بتعريفات متقاربة تدور حول بيان كيفية أداء ألفاظ القرآن الكريم واختلافها المنقول عن النبي ﷺ. والقراءات المشهورة عشر، وكل منها منسوبة إلى إمام من أئمة القراءات، اشتهر عنه راويان،[33] ومن أشهر هذه التعريفات: أن القراءات هي اختلاف ألفاظ الوحي في اللفظ والأداء واللغة والإعراب، المنقول بالتواتر عن النبي ﷺ. كما عرّفها ابن الجزري بأنها: العلم بكيفية أداء كلمات القرآن واختلافها مع عزو كل وجه إلى ناقله،[34] وهو تعريف جامع اعتمده كثير من العلماء. وذهب الزركشي إلى أن القراءات هي: اختلاف ألفاظ الوحي في الحروف المنزلة على النبي ﷺ،[35] وهو تعريف يركّز على جانب الاختلاف في الأداء اللفظي. وعلى هذا، فإن القراءات علمٌ يُعنى بضبط وجوه النطق بالقرآن الكريم كما وردت بالسند الصحيح، مع نسبتها إلى أئمتها،[36] وهي ليست نتاج اجتهاد بشري، بل مبناها التوقيف والنقل.

ثالثًا: طبيعة القراءات ومصدرها

---

[26] وهبة الزحيلي، التفسير *المنير في العقيدة والشريعة* (دمشق: دار الفكر المعاصر، 1998)، 116/10.

[27] سورة الشعراء 152/26.

[28] سورة النحل 16/ 102.

[29] أبو الحسين أحمد بن فارس بن زكَريّا القزويني. *مقاييس اللغة*. تحقيق: عبد السَّلام محمد هَارُون (دمشق: اتحاد الكتاب العرب، 2002)، 65/5.

[30] ابن فارس القزويني، مقاييس اللغة، 78/5.

[31] ابن فارس القزويني، مقاييس اللغة، 65/5.

[32] محمّد مرتضى الزَّبيدي، *تاج العروس من جواهر القاموس*، تحقيق: مجموعة من المحققين (مكة المكرمة: دار الهداية، 2001)، 340/1.

[33] الحسن بن أحمد الفارسي، *الحجة للقراء السبعة*، تحقيق: بدر الدين قهوجي، وبشير جويجابي (دمشق بيروت: دار المأمون للتراث، 1993)، 9/1.

[34] محمد بن محمد بن الجزري، *منجد المقرئين ومرشد الطالبين* (القاهرة: المطابع الوطنية الإسلامية، 1932)، 2/1.

[35] بدر الدين، محمد بن عبد الله الزركشي، *البرهان في علوم القرآن*، تحقيق أبي الفضل الدمياطي (القاهرة: دار الحديث د.ت) 318/1.

[36] ابن الجزري، أبو الخير محمد بن محمد الدمشقي، *النشر في القراءات العشر*، تحقيق: السالم محمود الشنقيطي (بيروت: المكتبة العلمية د.ت)، 322/1.

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

تدل النصوص الشرعية على أن القراءات القرآنية وحيٌ منزل، لا مدخل للرأي فيه، قال تعالى: ﴿وَمَا يَنْطِقُ عَنِ الْهَوَى * إِنْ هُوَ إِلَّا وَحْيٌ يُوحَى﴾،[37] وقد ثبت في الأحاديث أن النبي ﷺ أقرأ أصحابه القرآن على وجوه متعددة، مما يدل على أن تعدد القراءات ثابت عنه بالتلقي.

وقد ذهب جمهور العلماء إلى أن هذا التعدد إنما كان تيسيرًا على الأمة ومراعاةً لاختلاف ألسنتها، وهو ما أشار إليه محمد عبد العظيم الزرقاني، حيث بيّن أن اختلاف الصحابة في الأخذ عن النبي ﷺ -كلٌّ بحسب ما تلقّى- كان سببًا في انتقال هذه القراءات وتنوعها في الأمصار، ثم تلقّاها التابعون ومن بعدهم بالسند المتصل، حتى استقرّ علم القراءات بصورته المعروفة.[38] وعليه، فإن تعدد القراءات لا يُفهم بوصفه اختلاف تضاد، بل هو تنوّع مشروع في الأداء، مقصود شرعًا، يهدف إلى التيسير والإغناء الدلالي للنص القرآني.

1.3. القراءات القرآنية وبيان أقسامها

وضع علماء القراءات ضوابط دقيقة لقبول القراءة القرآنية والعمل بها، وذلك حفاظًا على سلامة النقل وضبط الأداء. وقد استقرّ عندهم أن القراءة لا تُقبل إلا إذا استوفت ثلاثة شروط أساسية: صحة السند باتصاله إلى النبي ﷺ نقلًا موثوقًا، وموافقة وجهٍ من وجوه العربية ولو احتمالًا، وموافقة رسم المصحف العثماني ولو تقديرًا.[39] فإذا اختلّ شرط من هذه الشروط، لم تُعدّ القراءة من القراءات المقبولة، وخرجت عن دائرة الاحتجاج، وإن وُجد لها وجه لغوي أو رواية غير متصلة.

وقد قسّم العلماء القراءات -بحسب درجة ثبوتها- إلى أقسام، من أهمها:

القراءات المتواترة: وهي التي توفرت فيها الشروط الثلاثة، ونقلها جمعٌ يستحيل تواطؤهم على الكذب، وهي القراءات المعتمدة التي يُقرأ بها في الصلاة ويُحتجّ بها.

القراءات المشهورة: وهي ما صحّ سندها ووافقت العربية والرسم، لكنها لم تبلغ حد التواتر، ومع ذلك اشتهرت عند أهل الأداء.

القراءات الآحاد: وهي ما صحّ سندها لكن لم تستوفِ شروط القبول كلها، فلا يُقرأ بها في التعبد، وإن ذُكرت في باب الاستشهاد.

القراءات الشاذة: وهي ما فقدت شرطًا من شروط القبول، كضعف السند أو مخالفة الرسم، فلا يُعمل بها في التلاوة، وإن أفادت في التفسير أو اللغة.

وعلى هذا، يتبيّن أن علم القراءات ليس مجرد نقل لأوجه الأداء، بل هو علم منضبط بقواعد دقيقة، يهدف إلى صيانة النص القرآني وضبط وجوه تلاوته كما أُنزل، مع حفظ نسبتها إلى أئمتها ورواتها.[40]

1.4. واقع القراءات القرآنية وحاجة الأمة إليها

أولًا: عالمية الرسالة وضرورة التيسير

لقد أجمعت الأمة الإسلامية في مختلف عصورها وتوالي أجيالها على حقيقة تعدد القراءات القرآنية وتنوع وجوهها، وهو أمرٌ لم يقف عند حدود النقل التاريخي فحسب، بل ثبت بالبرهان العملي والواقع المشاهد. وتتجلى في هذا التعدد حاجة الأمة الماسة إليه؛ إذ جاء رخصةً ربانية رحيمة، ونعمةً غالية أنعم الله بها على عباده المؤمنين، ليكون لهم سعةً ويسرًا في تعاملهم مع الوحي.[41]

إن المتأمل في طبيعة الأمة الإسلامية يجدها أمةً ممتدة لا يحدها زمان ولا مكان، فهي موجهة للعالم بأسره وللشعوب كافة.

وبما أن دينها هو الخاتم، ورسالتها عالمية تخاطب الناس جميعًا، كان لزامًا أن يستوعب خطابها هذا التنوع البشري الهائل؛ فالمسلمون فيهم العربي والأعجمي، والأبيض والأسود، ولكل لسان لهجته وطريقة أدائه. ومن هنا، كان تعدد القراءات أحد الركائز التي أعانت على استقرار الدعوة النبوية واستمرارها، ونجاح العمل بها، فالله سبحانه هو الأعلم بخلقه وما يصلح شأنهم، فشرع لهم ما يعينهم على ضبط كتابه وحفظه وتلاوته بيسر وسهولة. وقد تجسد هذا التيسير في نزول القرآن على سبعة أحرف، وهو أمر تقرر منذ اللحظات الأولى لنزول الوحي من عند الله تعالى، حيث تلقاه النبي ﷺ من أمين الوحي جبريل عليه السلام على هذه الوجوه المتعددة.[42]

ثانيًا: الأدلة الشرعية على شمولية الخطاب وعمومه

---

[37] سورة النجم الآية :53/3-4.

[38] محمد عبد العظيم الزرقاني، *مناهل العرفان في علوم القرآن* (مصر: مطبعة عيسى البابي الحلبي وشركاه)، 1/413.

[39] عبد الرحمن بن معاضة الشهري، *الشاهد الشعري في تفسير القرآن الكريم أهميّته، وأثره، ومناهج المفسرين في الاستشهاد به* (الرياض: مكتبة دار المنهاج للنشر والتوزيع، 2010)، 766.

[40] ومن المصطلحات المتعلقة بهذا العلم، إطلاقهم كلمة (قراءة) على ما يُنسب إلى إمام من أئمة القراءات، وكلمة (رواية) على ما ينسب إلى الآخذ عن هذا الإمام، وكلمة (طريق) على ما ينسب للآخذ عن الراوي، وكلمة (اختيار) على ما يختاره القارئ لنفسه من القراءات، يؤثرها على غيرها، ويداوم عليها، ويلتزم الإقراء بها، ويُشتهر الأخذ بها عنه، فيُعرف بها، وتُعرف به.

[41] السيد رزق الطويل، *مدخل في علوم القراءات* (القاهرة: المكتبة الفيصلية، 1985)، 31.

[42] للاستزادة: الزرقاني، *مناهل العرفان في علوم القرآن*، 1/137.

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

لقد جاءت نصوص الوحي مؤكدةً على أن هذا الكتاب مرسل للناس كافة، ومن ذلك قوله تعالى: ﴿وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا كَافَّةً لِلنَّاسِ بَشِيرًا وَنَذِيرًا وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ﴾.[43] فالقرآن هو وحي الله العزيز لجميع الخلائق بلا استثناء، كما في قوله سبحانه: ﴿قُلْ يَا أَيُّهَا النَّاسُ إِنِّي رَسُولُ اللَّهِ إِلَيْكُمْ جَمِيعًا﴾،[44] وقوله: ﴿تَبَارَكَ الَّذِي نَزَّلَ الْفُرْقَانَ عَلَى عَبْدِهِ لِيَكُونَ لِلْعَالَمِينَ نَذِيرًا﴾.[45]

وقد استنبط العلماء من هذه الآيات تفضيل النبي ﷺ بعموم رسالته؛ فعن ابن عباس رضي الله عنهما أن الله فضل محمدًا ﷺ على أهل السماء وعلى الأنبياء، وعندما سُئل عن وجه هذا التفضيل، أشار إلى أن الأنبياء السابقين كانوا يرسلون بألسنة أقوامهم خاصة، لقوله تعالى: ﴿وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ رَسُولٍ إِلَّا بِلِسَانِ قَوْمِهِ لِيُبَيِّنَ لَهُمْ﴾،[46] بينما قال في حق النبي محمد ﷺ: ﴿وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا كَافَّةً لِلنَّاسِ﴾،[47] فكانت بعثته شاملة للإنس والجن معًا.[48]

وعضدت السنة النبوية هذا المعنى بوضوح تام، فبينت أن رسالته ﷺ لم تكن محصورة في فئة دون أخرى، بل تميز بخصائص لم تجتمع لنبي قبله، كما ورد في الصحيحين من حديث جابر رضي الله عنه أن النبي ﷺ قال: "أعطيت خمسًا لم يعطهن أحد من الأنبياء قبلي: نصرت بالرعب مسيرة شهر، وجعلت لي الأرض مسجدًا وطهورًا، فأيما رجل من أمتي أدركته الصلاة فليصل، وأحلت لي الغنائم ولم تحل لأحد قبلي، وأعطيت الشفاعة، وكان النبي يبعث إلى قومه خاصة وبعثت إلى الناس عامة".[49] وفي رواية أخرى أكد ﷺ بعثته إلى "الأسود"، وفسرها العلماء بأنها تشمل الجن والإنس،[50] أو العرب والعجم،[51] وكلا المعنيين صحيح يخدم شمولية الرسالة.

ثالثًا: طبيعة الاختلاف في القراءات وحكمته

إن وحدة الأمة واستقرار عقيدتها لم يتأثرا بتعدد القراءات، بل أجمع السلف والخلف على قبول هذا التنوع دون نزاع. فالقراءات التي بين أيدينا، سواء السبع منها أو العشر، بلغت حد التواتر، واتصل سندها برسول الله ﷺ. ويتمحور هذا الاختلاف في القراءات حول ما يحتمله رسم المصحف وخطه، وهو ينقسم إلى نوعين:

اختلاف في اللفظ دون المعنى: مثل كلمة {جِذوة} التي وردت بضم الجيم وكسرها وفتحها، فالمعنى اللغوي يظل متقاربًا بينما يتنوع الأداء.[52]

اختلاف في اللفظ والمعنى معًا: مثل قوله تعالى: {نُنشرها} و {نُنشزها}؛ فمن قرأها بالزاي (ننشزها) قصد بها رفع العظام وتركيب بعضها فوق بعض،[53] ومن قرأها بالراء (ننشرها) قصد بها الإحياء والبعث. ومثله قوله تعالى: {يُسَيِّرُكُمْ}[54] و {يَنْشُرُكُمْ}؛ فالتسيير يعني تسهيل طرق السير، والنشر يعني البسط والبث،[55] وكلا المعنيين متكاملان يعبران عن عظيم قدرة الله وعنايته بخلقه.[56]

رابعًا: إقرار الصحابة والمشروعية النبوية

لم يجد الصحابة الكرام رضي الله عنهم أي غضاضة أو إنكار في تعدد القراءات، بل كان لديهم يقين راسخ بأنها كلها وحي من عند الله تعالى. وهذا الخلاف هو "خلاف تنوع" يثري المعنى، لا "خلاف تضاد" يؤدي إلى التعارض. وقد أقر النبي ﷺ أصحابه على ذلك، فكان يسمع منهم ويصوب لهم ويقرهم على ما حفظوه، مما يقطع بأن هذه القراءات ليست أمرًا مبتدعًا، بل هي شرع مُنزل.

ولو كان في هذا التعدد أي شائبة أو تغيير، لكان الصحابة وهم أحرص الناس على النص أول من أنكره. والسكوت النبوي هنا إقرار وتشريع، إذ لا يمكن للنبي ﷺ أن يسكت عن خطأ في تبليغ الوحي، وهو الذي حذره ربه من التقول عليه في قوله: ﴿وَلَوْ تَقَوَّلَ عَلَيْنَا بَعْضَ الْأَقَاوِيلِ * لَأَخَذْنَا مِنْهُ بِالْيَمِينِ * ثُمَّ لَقَطَعْنَا مِنْهُ الْوَتِينَ﴾.[57]

---

[43] سورة سبأ 28/34
[44] سورة الأعراف 108/7
[45] سورة الفرقان 1/25
[46] سورة إبراهيم 4/14.
[47] سورة سبأ 28/34.
[48] أبو الفداء إسماعيل بن عمر بن كثير القرشي الدمشقي، *تفسير القرآن العظيم*، تحقيق: سامي بن محمد سلامة (المدينة المنورة: دار طيبة للنشر والتوزيع، 1999)، 518/6.
[49] محمد بن إسماعيل البخاري، *صحيح البخاري*، تحقيق: مصطفى ديب البغا (دمشق: دار ابن كثير، دار اليمامة، 1993)، 168/1، (رقم 427)؛ مسلم بن الحجاج، *صحيح مسلم*، تحقيق: محمد فؤاد عبد الباقي (القاهرة: مطبعة عيسى البابي الحلبي وشركاه، 1955)، 370/1، (رقم 521).
[50] من حديث جابر السابق عند مسلم في صحيحه برقم (521).
[51] إسماعيل بن عمر ابن كثير، *تفسير القرآن العظيم*، حواشي: محمد حسين شمس الدين (بيروت: دار الكتب العلمية، 1998)، 458/6.
[52] يحيى بن زياد الفراء، *معاني القرآن*، تحقيق: أحمد يوسف النجاتي وآخرون (مصر: الدار المصرية للتأليف والترجمة، د.ت)، 305/2.
[53] مكي بن أبي طالب القيسي، *الكشف عن وجوه القراءات السبع وعللها وحججها*، تحقيق: محيي الدين رمضان (بيروت: مؤسسة الرسالة، 1981)، 311/1.
[54] سورة يونس 10/6.
[55] أبو المظفر منصور بن محمد بن عبد الجبار السمعاني، *تفسير القرآن*، تحقيق ياسر بن إبراهيم وغنيم بن عباس بن غنيم (الرياض: دار الوطن 1997م) 373/2.
[56] أحمد بن محمد النحاس، *معاني القرآن*، تحقيق: محمد علي الصابوني (مكة المكرمة: جامعة أم القرى، 1989)، 80/1.
[57] سورة الحاقة: 69/44-46.

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

ختامًا، يبرز قول النبي ﷺ: "إن القرآن نزل على سبعة أحرف كلها شافٍ كافٍ"،[58] وقوله: "أُنزل القرآن على سبعة أحرف، فاقرؤوا ما تيسر"،[59] كأصل أصيل في هذا الباب. وقد جلّى ﷺ هذا الأمر لجبريل عليه السلام حين قال: "يا جبريل إني أُرسلت إلى أمة أمية: الرجل والمرأة والغلام والجارية والشيخ الفاني الذي لا يقرأ كتابًا قط، قال: إن القرآن نزل على سبعة أحرف"؛[60] فكان التعدد هو الوسيلة المثلى لاستيعاب هذا التباين البشري وضمان وصول الرسالة وحفظها في الصدور قبل السطور.

2. معاني نزول القرآن على سبعة أحرف عربية

أولًا: حقيقة الأحرف السبعة ومقصد التيسير

أوضح أهل العلم والتحقيق أن نزول القرآن الكريم على سبعة أحرف يعني نزوله على سبع لغات من لغات العرب ولهجاتهم الفصيحة، وذلك تيسيرًا عليهم في التلاوة والحفظ والدراسة. وقد كان هذا المنهج تجليًا لرحمة الله تعالى ولطفه بخلقه، وتطبيقًا للمبدأ المقرّر في كتابه العزيز: ﴿وَلَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْآنَ لِلذِّكْرِ فَهَلْ مِنْ مُدَّكِرٍ﴾؛[61] فمن باب التوسعة على العباد أنزل الله كتابه بهذه الأحرف السبعة، ليمتد أثر هذا التيسير وفضله إلى ما بعد زمان النبوة، ويظل ملموسًا لكل من اعتنى بالقرآن وعلومه إلى يومنا هذا.

وقد كان الصحابة الكرام رضي الله عنهم يقرأون ويحفظون بهذه الحروف السبعة كما تلقوها من الوحي، ولم يكن بينهم إنكارٌ لأصل التعدد، بل كان جُلّ ما يحدث بينهم هو من قبيل التثبت والاحتكم إلى النبي ﷺ. فكان الأمر يمضي بينهم دون نكير، وإذا وقع خلافٌ في بعض الأحيان، فمرجعه إلى عدم علم أحد الطرفين بما أُنزل على الآخر، كما وقع في الحادثة الشهيرة بين عمر بن الخطاب وهشام بن حكيم رضي الله عنهما؛ إذ أنكر عمرُ على ابن حكيم قراءته، فلما احتكما إلى النبي ﷺ، بيّن لعمر أن هذه القراءة صحيحة، وأقرّ كل واحد منهما على ما قرأ به، فحسم النبي ﷺ مادة الخلاف ووضّح أن كلا الوجهين حق.[62]

ثانيًا: الجمع العثماني وحفظ وجوه القراءات

حين رأى الخليفة عثمان بن عفان رضي الله عنه ضرورة جمع الناس على مصحف واحد، كان ذلك منهجه لضبط القراءة وحماية الأمة من الاختلاف المذموم، فنسخ القرآن على حرف واحد وهو "لغة قريش"، ووافقه على ذلك الصحابة أجمعون.[63] ولم يكن هذا الجمع قد تم في عهد أبي بكر أو عمر رضي الله عنهما؛ لأن الحاجة لم تكن ملحة حينئذ، ولكن مع بلوغ الفتوحات أمدًا بعيدًا ودخول شعوب جديدة في الإسلام، أصبح الأمر يمثل ضرورة ملحة لحفظ وحدة النص.

وقد وفق الله عثمان رضي الله عنه لهذا العمل العظيم، حيث جمع الناس على مصحف واحد احتمل في رسمه القراءات الثابتة والمعروفة عن الرسول ﷺ. ومن الدقة بمكان الإشارة إلى أن المصحف العثماني لم يكن منقوطًا ولا مضبوطًا بالشكل في بدايته، وهذا لم يكن عفو خاطر، بل ليبقى رسم الكلمة محتملًا لأكثر من وجه من وجوه القراءات المتواترة؛[64] إذ إن الاختلاف بين أئمة القراء غالبًا ما يقع في الحركات أو وجوه النطق لا في بنية الكلمة وجوهرها،[65] مما يجعل الحرف يحتمل عدة وجوه (كجوانب الرفع أو الجر).[66]

ثالثًا: أوجه الاختلاف ومقاييس القبول

تجلت حكمة الرسم العثماني في احتماله لتبدل الحروف في بعض المواضع، مثل قوله تعالى: ﴿فتبينوا﴾ و ﴿فتثبتوا﴾؛ حيث قرأها حمزة والكسائي وخلف بالثاء من التثبت، وقرأ الباقون بالياء من التبين، وكلاهما يحتمله الرسم الواحد غير المنقوط.[67]

وعلى هذا النهج، تلقى القراء عمن سبقهم ما يحتمله اللفظ، واختار كل قارئ منهم الطريقة التي تلقاها بسنده المتصل، فمنهم من اختار:

الإمالة: وهي النحو بالفتحة نحو الكسرة وبالألف نحو الياء.[68] إثبات الياء أو حذفها. تحقيق الهمزة أو تسهيلها.[69]

ولكل وجه من هذه الوجوه ضوابطه وقواعده وأسانيده المتصلة. وقد وضع العلماء معايير لقبول القراءة، وهي: صحة السند، وموافقة وجه من وجوه العربية، وموافقة الرسم العثماني. فالقواعد اللغوية وحدها لا تكفي ما لم يتوفر السند المتصل، وأصح القراءات سندًا هي قراءة نافع وعاصم، وأفصحها قراءة أبي عمرو والكسائي.[70]

رابعًا: توقيفية القراءات السبعة

---

58 أبو عبيد القاسم بن سلام الهروي، *غريب الحديث*، تحقيق: محمد عبد المعيد خان (بيروت: دار الكتاب العربي، 1977)، 11/2.

59 أحمد بن علي ابن حجر العسقلاني، *فتح الباري بشرح البخاري*، تحقيق: محمد فؤاد عبد الباقي (مصر: المكتبة السلفية، 1970)، 87/9، (رقم 5040).

60 الحافظ علي بن أبي بكر بن سليمان الهيثمي، *المقصد العلي في زوائد مسند أبي يعلى الموصلي* (بيروت: دار الكتب العلمية، د.ت)، 816/2.

61 سورة القمر 17/54.

62 البخاري، *صحيح البخاري*، 851/2، (رقم 2287).

63 عثمان بن جني، *المحتسب في تبيين وجوه شواذ القراءات والإيضاح عنها*، تحقيق: محمد عبد القادر عطا (بيروت: دار الكتب العلمية، 1998)، 10/1.

64 أبو عمرو الداني، *الأحرف السبعة للقرآن*، تحقيق: عبد المهيمن طحان (مكة المكرمة: مكتبة المنارة، 1988)، 62/1.

65 أحمد بن عمر القرطبي، *المفهم لما أشكل من تلخيص كتاب مسلم*، تحقيق: محيي الدين ديب ميستو وآخرون (دمشق - بيروت: دار ابن كثير، دار الكلم الطيب، 1996)، 448/2.

66 الزرقاني، *مناهل العرفان في علوم القرآن*، 406/1.

67 ابن الجزري، *النشر في القراءات العشر*، 284/2.

68 طاهر الجزائري، *توجيه النظر إلى أصول الأثر*، تحقيق: عبد الفتاح أبو غدة (حلب: مكتبة المطبوعات الإسلامية، 1995)، 828/2.

69 القاسم بن فيرة الشاطبي، *إبراز المعاني من حرز الأماني في القراءات السبع*، تحقيق: أيمن سويد (جدة: دار نور المكتبات)، 181/1.

70 عبد الرحمن بن الكمال السيوطي، *الإتقان في علوم القرآن*، تحقيق: محمد أبو الفضل إبراهيم (بيروت: دار الكتب العلمية)، 216/1.

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

إن القراءات التي قرأ بها الأئمة السبعة هي قراءات توقيفية، ثبتت بالنص عن النبي ﷺ، وأجمع المسلمون على صحتها والقراءة بها في الصلاة وغيرها. والمسألة في هذا تشبه تمامًا نقل الحديث الشريف؛ فكما روى البخاري ومسلم ما صح عندهما، وانفرد كل منهما برواية أحاديث لم يروها الآخر مع صحة الجميع، كذلك اختلف القراء في نقل ما وصل إليهم من وجوه الوحي، وكلها في النهاية ترجع إلى مصدر واحد هو الوحي الإلهي الذي بلغه النبي ﷺ لأمته.[71]

3. الأمور الناتجة عن تعدد القراءات واختلافها

إن الاختلاف بين القراءات القرآنية يدور على عدة محاور واتجاهات محكمة؛ فقد يرد الاختلاف في اللفظ مع الاتحاد في المعنى، وقد يتخذ أشكالًا أخرى تتجلى من خلالها نتائج متعددة ومقاصد متنوعة. وهذه الأمور الناتجة ليست ثابتة على شكل واحد، بل تتنوع بين اللفظ والمعنى وفق الحالات التالية:

الحالة الأولى: اختلاف اللفظ مع اتحاد المعنى. الحالة الثانية: اختلاف اللفظ والمعنى معًا، بحيث يقع الاختلاف في الاثنين، مع جواز اجتماعهما في شيء واحد؛ لعدم وجود تضاد يمنع من ذلك الاجتماع. الحالة الثالثة: اختلاف اللفظ والمعنى مع عدم التقائهما (أي لا يجتمعان)؛ لوجود مانع يحيل اجتماعهما معًا.

وقد ساق العلماء القراءات والدلائل على هذه القواعد التي لها أصل ثابت في هذا الموضوع.[72]

3.1. أنواع الاختلاف بين القراءات

بين وفصل إمامنا ابن الجزري رحمه الله (ت 833هـ) هذا الأمر بشيء من التفصيل والتوضيح والبيان، حيث قال: "وأما حقيقة اختلاف هذه السبعة الأحرف المنصوص عليها من النبي ﷺ، والتي بينها وقرئ بها للصحابة الكرام وسنها للأمة من بعده وفائدته، فإن الاختلاف المشار إليه في ذلك اختلاف تنوع وتغاير (اختلاف تنوع لا اختلاف تضاد)،[73] لا اختلاف تضاد وتناقض؛ فإن هذا محال أن يكون في كلام الله تعالى، قال تعالى: ﴿أَفَلَا يَتَدَبَّرُونَ الْقُرْآنَ وَلَوْ كَانَ مِنْ عِنْدِ غَيْرِ اللَّهِ لَوَجَدُوا فِيهِ اخْتِلَافًا كَثِيرًا﴾".[74]

وقد تدبر العلماء الاختلافات الواردة بين القراءات فوجدوها لا تخرج عن ثلاثة أوجه (كما أشرنا سابقًا إلى جانب منها):

الوجه الأول: ما كان كاختلاف القراء في نحو: (الصراط، وعليهم، ويؤده، والقدس، ويحسب) ونحو ذلك، مما يطلق عليه أنه "لغات" فقط.

الوجه الثاني: ما كان نحو قراءة: (مالك، وملك) في سورة الفاتحة؛ فالقراءتان مرجعهما إلى الله تعالى لأنه مالك يوم الدين وملكه في آن واحد. وكذلك قراءة: (يَكْذِبون، ويُكَذِّبون)؛ لأن المراد هم المنافقون، فهم الذين يُكذِّبون النبي ﷺ، وهم الذين يَكْذِبون في أخبارهم.

الوجه الثالث: ما كان نحو قوله تعالى: ﴿وَظَنُّوا أَنَّهُمْ قَدْ كُذِبُوا﴾؛[75] فقد قرأت بالتشديد والتخفيف.[76] وكذلك في قوله تعالى: ﴿وَإِنْ كَانَ مَكْرُهُمْ لِتَزُولَ مِنْهُ الْجِبَالُ﴾[77] بفتح اللام الأولى ورفع الأخرى، وبكسر الأولى وفتح الثانية. فإن ذلك كله وإن اختلف لفظًا ومعنى وامتنع اجتماعه في شيء واحد، فإنه يجتمع من وجه آخر يمتنع فيه التضاد والتناقض.

وقد ذكر الإمام الداني، ومن بعده الإمام ابن الجزري، أن أمر الاختلاف في القراءات ليس بالضرورة أن يلزم منه تناقض أو تضاد أو اضطراب، وقد أجمع علماء المسلمين على ذلك وأقروا به. وعلى هذا الأمر أتى رأي شيخ الإسلام ابن تيمية رحمه الله (ت 728هـ)، فقد أقر بما أثبته علماء المسلمين وبين أن الإجماع منعقد على عدم التناقض والتضاد، وهذا هو الرأي الثابت الذي عليه الإجماع.[78]

بل لا نزاع بين علماء المسلمين في أن القراءات لا تتضمن تناقضًا في المعنى ولا تضادًا، كما يقول شيخ الإسلام رحمه الله: "لا نزاع بين علماء المسلمين القراء في أن الحروف السبعة التي نزل بها القرآن لا تتضمن تناقض المعنى أو تضاده، بل قد يكون المعنى فيها متوافقًا أو متقاربًا، وذلك كما ورد عن ابن مسعود رضي الله عنه: إنما هو كقول أحدكم أقبل وتعالى. وربما كان المعنيان مختلفين لكن كلاهما صواب وحق، أضاف كل منهما معنى جديدًا مقبولًا وضح به الأمر، فيقوي ولا يناقض ويضعف الآخر، وهو ما يسميه العلماء اختلاف تنوع وتغاير وليس اختلاف تناقض وتضاد". وهو كما جاء في الحديث الشريف المرفوع إلى الرسول ﷺ: "أقرأني جبريل على حرف فراجعته، فلم أزل أستزيده ويزيدني حتى انتهى إلى سبعة أحرف".[79]

إن الاختلاف والتنوع الوارد في القراءات القرآنية يعد إعجازًا إلهيًا، وهو أمر انفرد به القرآن الكريم؛ ففي القراءات الكثير من البراهين الساطعة والأدلة القاطعة التي لا مراء فيها، بأن هذا القرآن كتاب الله العزيز الذي لا يأتيه الباطل من بين يديه ولا من خلفه، تنزيل من حكيم حميد، وأنه سلسلة واحدة متصلة الحلقات، محكمة السور والآيات، متحدة المبادئ، وإن تنوعت فيها القراءات وفنون الأداء.[80]

---

71. خير الدين سيب، *أسباب اختلاف القراء في القراءات القرآنية* (الجزائر: دار ابن حزم، 2008)، 242/1.
72. *الموسوعة القرآنية المتخصصة* (مصر: المجلس الأعلى للشئون الإسلامية، 2002)، 320/1.
73. السيوطي، *الإتقان في علوم القرآن*، 469/2.
74. سورة النساء 4/ 82.
75. سورة يوسف: 110/12.
76. أحمد بن محمد النحاس، *إعراب القرآن*، حواشي: عبد المنعم خليل إبراهيم (بيروت: دار الكتب العلمية، 2000)، 217/2.
77. سورة إبراهيم: 46/14.
78. ابن الجزري، *النشر في القراءات العشر*، 51/1.
79. البخاري، *صحيح البخاري*، 1909/4، (رقم 4705).
80. الزرقاني، *مناهل العرفان في علوم القرآن*، 185/1.

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

3.2. أثر اختلاف القراءات على المعنى

من المعروف بداية، إذا ما تأملنا ونظرنا بدقة في أمر القراءات وتعددها، نجد أن من أهم أسباب ذلك التعدد والاختلاف: رفع الحرج والتيسير على العباد وعدم المشقة عليهم. والله تعالى جعل من المبادئ العامة الواضحة في كتابه قوله: ﴿وَلَقَدْ يَسَّرْنَا الْقُرْآنَ لِلذِّكْرِ﴾،[81] ومنها قوله سبحانه: ﴿وَمَا جَعَلَ عَلَيْكُمْ فِي الدِّينِ مِنْ حَرَجٍ﴾؛[82] فقد رفع الله الحرج عن الأمة ويسر عليهم أمور الدين حتى يكون في وسعهم وطاقتهم. فإذا ما تعددت القراءات وناسبت الألسنة، سهل الأمر في القراءة والحفظ ورفع الحرج، وهذا ما كان فعلاً.

وإلى جانب ذلك، فقد احتوت القراءات على جوانب أخرى من الإعجاز أعطت للنص القرآني تميزًا وسموًا عن كلام البشر في الشعر والنثر، مما جعله مستحقًا لوصفه بأنه من عند الله وليس من صنع بشر. فقد تعددت المعاني وتنوعت بتنوع القراءات، فتلحظ وتكشف المعاني الجديدة والإضافات اللغوية، إذ إن منافعه كثيرة متنوعة، فهو يقوم مقام تعدد الآيات.

علمًا بأن الاختلاف في القراءات أشبه ما يكون بأمر التنوع والتعدد في القصص القرآني؛ فكل آية تضيق معنى جديدًا يختلف في مضمونه عن غيره، وليس الأمر فيها عبثًا أو حشوًا أو تكرارًا محضًا (تعالى الله عن ذلك علوًا كبيرًا)، وإنما كل آية تضيف إضافة جديدة وفائدة لم تنبه عليها الآيات السابقة. ففي قصة آدم عليه السلام والحديث عن خلق الله له، يذكر الله تعالى مرة أنه خلق من "طين"، وفي آية أخرى من "صلصال" وهكذا؛ فتتعدد الآيات، لكنها في كل مرة تأتي بمعنى جديد يضاف إلى غيره. وكذلك في أمر سجود إبليس، فكم من مرة وردت وكم من معنى جديد حدثتنا به الآيات.

وفي قصة نبي الله إبراهيم عليه السلام مع ضيوفه، ذكر الله الأمر في سورة هود: ﴿وَلَقَدْ جَاءَتْ رُسُلُنَا إِبْرَاهِيمَ بِالْبُشْرَى قَالُوا سَلَامًا قَالَ سَلَامٌ فَمَا لَبِثَ أَنْ جَاءَ بِعِجْلٍ حَنِيذٍ﴾.[83] أما في سورة الذاريات فقال تعالى: ﴿هَلْ أَتَاكَ حَدِيثُ ضَيْفِ إِبْرَاهِيمَ الْمُكْرَمِينَ * إِذْ دَخَلُوا عَلَيْهِ فَقَالُوا سَلَامًا قَالَ سَلَامٌ قَوْمٌ مُنْكَرُونَ * فَرَاغَ إِلَى أَهْلِهِ فَجَاءَ بِعِجْلٍ سَمِينٍ﴾.[84]

فأخبر الله في سورة هود أنه أرسل رسله، بينما في الذاريات بين جنسهم وهم الملائكة، وأنهم قوم منكرون لدى إبراهيم ومن معه حتى بينوا له الحقيقة. ثم ذكر سبحانه أن إبراهيم قدم لهم الضيافة قبل أن يعرف أنهم ملائكة، فجاء بـ "عجل حنيذ"، والحنيذ هو المشوي على الرَّصف (حر الحجارة) دون أن تمسه النار مما يجعل شحمه يسيل،[85] بينما في الذاريات وصف العجل بأنه "سمين" أي ليس بهزيل. وهذا الوصف خير تجسيد لغاية الكرم، فكل آية أفادت بعدًا جديدًا لم تتعرض له الأخرى بنفس الطريقة، لكونه شيئًا جديدًا تميزت به الآية الثانية.

والأمر بهذه الكيفية واسع ومتعدد الوجوه، وقد أوردنا هذه النماذج لندلل على أن كل قراءة أضافت معنى جديدًا، فليس تعدد القصص عبثًا ولا تكرارًا محضًا يمكن الاستغناء عنه، بل له فوائد متعددة.

وفي قصة موسى عليه السلام، قوله سبحانه: ﴿فَأَلْقَى عَصَاهُ فَإِذَا هِيَ ثُعْبَانٌ مُبِينٌ﴾،[86] وفي موطن آخر: ﴿فَلَمَّا رَآهَا تَهْتَزُّ كَأَنَّهَا جَانٌّ﴾.[87] فالصغير من الحيات هو "الجان"، والكبير هو "الثعبان"،[88] فلا تعارض بين الآيتين؛ فكل منها أضاف معنى جديدًا تسر النفس عند سماعه. لقد جاءت الألفاظ تحمل الإعجاز والمعاني الهامة، مرتبة في أحسن ترتيب ومناسبة للمقام بصورة لا يمل الإنسان من سماعها. وقد فسر العلماء هذه النماذج التي يظنها البعض تعارضًا، يقول الزركشي: "وذلك لأن خلقها خلق الثعبان العظيم، واهتزازها وحركتها وخفتها كاهتزاز الجان وخفته". فآية الأعراف بينت شكلها وهيئتها،[89] وآية النمل بينت حال تحركها، فكل آية أعطت معنى جديدًا.[90]

3.3. اتساع المعاني بتعدد القراءات

القراءات القرآنية لا تبتعد عن مقصد تعدد المعاني وكثرتها؛ فكل قراءة تضيف معنى جديدًا عند تلاوتها، وهذا وحي إلهي من خالق البشر. وبذلك تتسع المعاني، إذ كل قراءة بمقام آية، فهي زيادة في المعاني والاستفادة والقواعد. وما أجمل ما ذكره ابن عاشور (ت 1393هـ): "على أنه لا مانع من أن يكون مجيء ألفاظ القرآن على ما يحتمل تلك الوجوه مرادًا لله تعالى، ليقرأ القراء بوجوه فتكثر من ذلك المعاني، فيكون وجود الوجهين فأكثر في مختلف القراءات مجزءًا عن آيتين فأكثر، وهذا نظير التضمين في استعمال العرب، ونظير التورية والتوجيه في البديع".[91]

---

[81] سورة القمر: 22/54.
[82] سورة الحج: 78/22.
[83] سورة هود: 69/11.
[84] سورة الذاريات: 24/51.
[85] حمد بن محمد الخطابي، *غريب الحديث*، تحقيق: عبد الكريم إبراهيم الغرباوي (دمشق: دار الفكر، 1982)، 686/1.
[86] سورة الشعراء: 32/26.
[87] سورة النمل: 10/27.
[88] إبراهيم بن السري الزجاج، *معاني القرآن وإعرابه*، تحقيق: عبد الجليل عبده شلبي (بيروت: عالم الكتب، 1988)، 88/4.
[89] ابن جني، *المحتسب في تبيين وجوه شواذ القراءات والافصاح عنها*، 495/1.
[90] عبد الرحمن بن الكمال السيوطي، *الإتقان في علوم القرآن*، تحقيق: شعيب الأرناؤوط (الرياض: مؤسسة الرسالة، 2008)، 77/2؛ ابن منظور، *لسان العرب* (بيروت: دار صادر)، 226/1.
[91] محمد الطاهر بن عاشور، *التحرير والتنوير* (تونس: دار سحنون للنشر والتوزيع، 1997)، 55/1.

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

وعليه، يكون اتساع معاني القراءة من أهم مقاصد التعدد. ونذكر من ذلك قوله سبحانه: ﴿بِمَا كَانُوا يَكْذِبُونَ﴾؛[92] فقد قرأ عاصم وحمزة والكسائي (يَكْذِبُونَ) بفتح الياء وتسكين الكاف وتخفيف الذال، وقرأ نافع وابن كثير وأبو عمرو وابن عامر (يُكَذِّبونَ) بضم الياء وفتح الكاف وتشديد الذال.

ففي القراءة الأولى بالتخفيف، يقصد بها أنهم استحقوا العذاب بسبب كذبهم في إظهار الإسلام وإبطان الكفر. أما قراءة التشديد فمعناها استحقاق العذاب بسبب تكذيبهم النبي ﷺ. وبين الإمام الزجاج (ت 311هـ) ذلك بقوله: "فمن قرأ يَكْذِبُونَ بالتخفيف فإن كذبهم قولهم إنهم مؤمنون، وأما يُكَذِّبونَ بالتثقيل فمعناه بتكذيبهم النبي ﷺ".[93]

فحاصل القراءتين أن المنافقين سيعذبون بسبب كذبهم وتكذيبهم معًا، وهذا التنوع لا يقتضي التضاد لأن المراد بهم المنافقون. يقول مكي بن أبي طالب القيسي: "والقراءتان متداخلتان ترجعان إلى معنى واحد؛ لأن من كذب رسالة الرسل فهو كاذب على الله، ومن كذب الله فهو مكذب بما أنزل الله".[94] ونحو هذا ذهب الداني في باب اختلاف اللفظ والمعنى مع جواز اجتماعهما، إذ يقول: "لأن المراد بهاتين القراءتين جميعًا هم المنافقون؛ ذلك أنهم كانوا يَكذِبون في أخبارهم، ويُكذِّبون النبي فيما جاء به، فالأمران مجتمعان لهم".[95] ويقول شيخ الإسلام ابن تيمية: "فإنهم كذبوا في قولهم آمنا بالله، وكذبوا الرسول في الباطن".[96] ويقول ابن كثير (ت 774هـ): "وقد كانوا متصفين بهذا وهذا، فإنهم كانوا كذبة ويكذبون بالغيب".[97] وبهذا فإن كل قراءة زادت معنى جديدًا دون تناقض.

الخاتمة

سعى هذا البحث إلى استجلاء حقيقة "تعدد القراءات القرآنية" والكشف عن أبعادها اللغوية والتشريعية، بوصفها ظاهرة فريدة تجسد إعجاز النص القرآني ومرونته واستيعابه للتنوع البشري. وقد تبين من خلال المعالجة الوصفية والتحليلية أن هذا التعدد ليس نتاج مصادفة تاريخية أو اجتهاد لغوي محض، بل هو وحيٌ يوحى، رُوعي فيه التيسير على الأمة، وحُفظ بضوابط علمية بالغة الدقة لم تعرفها أمة من الأمم في حفظ نصوصها المقدسة.

إن القراءات القرآنية بمختلف وجوهها المتواترة تمثل وحدة بنائية واحدة؛ يكمل بعضها بعضاً، ويشدُّ بعضها أزر بعض، لتفتح للمتدبر آفاقاً واسعة من المعاني التي لا تنقضي عجائبها، وتؤكد في الوقت ذاته عصمة هذا الكتاب من التناقض أو الاضطراب، فكل قراءة هي بمثابة آية مستقلة في دلالتها، وحجة قائمة في استنباطها. يمكن تلخيص أبرز النتائج التي تم التوصل إليها في النقاط الآتية:

توقيفية القراءات: ثبت بالدليل القاطع أن القراءات القرآنية توقيفية في مصدرها، منقولة بالتواتر عن النبي ﷺ، وأن دور القراء والأئمة لم يتعدَّ الضبط والاختيار والنقل الأمين لما تلقوه بالأسانيد المتصلة.

التنوع لا التضاد: أجمع علماء الأمة سلفاً وخلفاً على أن الاختلاف بين القراءات هو "اختلاف تنوع وتغاير" يهدف إلى إثراء المعنى وتوسيع الدلالة، وليس "اختلاف تضاد أو تناقض" يؤدي إلى التعارض؛ فكل قراءة حق وصواب يصدق بعضها بعضاً.

التيسير ورفع الحرج: تجلت الحكمة الإلهية من تعدد القراءات في التيسير على الأمة الإسلامية بمختلف قبائلها وألسنتها، ومراعاة الفروق اللهجية، مما سهل حفظ الكتاب العزيز وتلاوته وضبطه عبر العصور.

الأثر اللغوي والإعجازي: يسهم تعدد القراءات في إبراز الإعجاز البياني للقرآن؛ حيث تقوم القراءات المتعددة في اللفظ الواحد مقام تعدد الآيات، فتضيف كل قراءة وجهاً دلالياً جديداً، مما يمنح النص القرآني قدرة هائلة على الاستيعاب والبيان.

الأثر التشريعي: للقراءات أثرٌ جوهري في توجيه الأحكام الفقهية واستنباط القواعد التشريعية؛ إذ تعمل بعض القراءات على تبيين المجمل، أو تقييد المطلق، أو إضافة حكم جديد، مما يجعلها مصدراً غنياً للفقهاء والمجتهدين.

تفنيد الشبهات: قدم البحث معالجة علمية تدحض الشبهات التي تحاول مقارنة اختلاف القراءات باختلاف التضاد في الكتب السابقة، مؤكداً أن السند المتصل والضوابط الثلاثة (السند، العربية، الرسم) هي الحصن الحصين الذي حفظ القرآن من التحريف.

المصادر والمراجع

İbn Âşûr, Muhammed et-Tâhir. et-Tahrîr ve’t-Tenvîr. Tunus: Dâru Sahnûn, 1997.

el-Buhârî, Muhammed b. İsmâîl. el-Câmiu’s-Sahîhu’l-Muhtasar (Sahîh-i Buhârî). Tahkik: Muhammed Züheyr b. Nâsır en-Nâsır. Kahire: Dâru Tavki’n-Necât, 1. Baskı, 1422.

el-Cezerî, Şemseddîn Ebü’l-Hayr Muhammed b. Muhammed. Müncidü’l-Mukriîn ve Mürşidü’t-Tâlibîn. Kahire: el-Matâbiu’l-Vataniyye, 3. Baskı, 1350.

---

92. سورة البقرة: 10/2.
93. عبد الله بن مسلم بن قتيبة، *تأويل مشكل القرآن* (بيروت: دار الكتب العلمية، د.ت)، 39/1.
94. مكي القيسي، *الكشف عن وجوه القراءات السبع وعللها وحججها*، 400/1.
95. الداني، *الأحرف السبعة للقرآن*، 49.
96. أحمد بن عبد الحليم ابن تيمية، مجموع الفتاوى، جمع وترتيب: عبد الرحمن بن محمد بن قاسم (المدينة المنورة: مجمع الملك فهد لطباعة المصحف الشريف، 2004)، 182/7.
97. ابن كثير، *تفسير القرآن العظيم*، 89/1.

el-Cezerî, Şemseddîn Ebü'l-Hayr Muhammed b. Muhammed. en-Neşr fi'l-Kırââti'l-Aşr. Tahkik: Ali Muhammed ed-Dabbâ'. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.

el-Cezâirî, Tâhir b. Sâlih ed-Dımaşkî. Tevcîhü'n-Nazar ilâ Usûli'l-Eser. Tahkik: Abdülfettâh Ebû Gudde. Halep: Mektebetü'l-Matbûâti'l-İslâmiyye, 1. Baskı, 1995.

İbn Cinnî, Ebü'l-Feth Osmân. el-Muhteseb fî Tebyîni Vucûhi Şevâzzi'l-Kırâât. Tahkik: Muhammed Abdülkâdir Atâ. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Baskı, 1998.

ed-Dânî, Ebû Amr Osmân b. Saîd. el-Ahrufü's-Seb'a li'l-Kur'ân. Tahkik: Abdülmüheymin Tahhân. Cidde: Dâru'l-Menâr, 1. Baskı, 1988.

ed-Dimyâtî, Şehâbeddîn Ahmed b. Muhammed. İthâfü Fudalâi'l-Beşer fi'l-Kırââti'l-Erbaate Aşer. Tahkik: Enes Mahra. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Baskı, 1998.

Ebû Fâris, Ahmed b. Fâris. Mekâyîsü'l-Luga. Tahkik: Abdüsselâm Muhammed Hârûn. Şam: İttihâdu'l-Küttâbi'l-Arab, 3. Baskı, 2002.

el-Fârisî, Ebû Alî el-Hasen b. Ahmed. el-Hucce li'l-Kırââti's-Seb'a. Tahkik: Bedreddîn Kahvecî ve Beşîr Cuveycâbî. Şam: Dâru'l-Me'mûn, 2. Baskı, 1993.

el-Ferrâ, Ebû Zekeriyyâ Yahyâ b. Ziyâd. Meâni'l-Kur'âni'l-Kerîm. Tahkik: Muhammed Ali es-Sâbûnî. Mekke: 1. Baskı, 1409.

İbn Hacer el-Askalânî, Ahmed b. Alî. Fethu'l-Bârî bi-Şerhi Sahîhi'l-Buhârî. Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1379.

el-Hattâbî, Ebû Süleyman Hamd b. Muhammed. Garîbü'l-Hadîs. Tahkik: Abdülkerîm İbrâhîm el-Garbâvî. Şam: Dâru'l-Fikr, 1. Baskı, 1982.

el-Heysemî, el-Hâfız Alî b. Ebî Bekr. el-Maksadü'l-Aliyy fî Zevâidi Müsnedi Ebî Ya'lâ el-Mavsılî. Tahkik: Seyyid Hüseyin Selîm. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2005.

İbn Kuteybe, Ebû Muhammed Abdullâh b. Müslim. Te'vîlü Müşkili'l-Kur'ân. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye.

el-Kurtubî, Ebü'l-Abbâs Ahmed b. Ömer. el-Müfhim limâ Eşkela min Telhîsi Kitâbi Müslim. Şam: Dâru İbn Kesîr, 1. Baskı, 1996.

el-Kaysî, Ebû Muhammed Mekkî b. Ebî Tâlib. el-Keşf an Vucûhi'l-Kırââti's-Seb' ve İlelihâ. Tahkik: Muhyiddîn Ramadân. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2. Baskı, 1981.

İbn Kesîr, İmâdeddîn Ebü'l-Fidâ İsmâîl b. Ömer. Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm. Tahkik: Sâmî b. Muhammed Selâme. Medine: Dâru Taybe, 2. Baskı, 1999.

Müslim, Ebü'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc. Sahîhu Müslim. Tahkik: Muhammed Fuâd Abdülbâkî. Kahire: Matbaatu Îsâ el-Bâbî el-Halabî, 1955.

İbn Manzûr, Ebü'l-Fadl Muhammed b. Mükerrem. Lisânü'l-Arab. Beyrut: Dâru Sâdır.

en-Nahhâs, Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed. İ'râbü'l-Kur'ân. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1. Baskı, 2000.

el-Ömerî, Ekrem Ziyâ. Asru'l-Hilâfeti'r-Râşide. Riyad: Mektebetü'l-Obeykân.

es-Sehâvî, Alemüddîn Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed. Cemâlü'l-Kurrâ ve Kemâlü'l-İkrâ. Tahkik: Ali Hüseyin el-Bevvâb. Mekke: Mektebetü't-Türâs, 2008.

İbn Selâm, el-Kâsım b. Sellâm (Ebû Ubeyd). Garîbü'l-Hadîs. Tahkik: Muhammed Abdülmuîd Han. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî.

es-Sem'ânî, Ebü'l-Muzaffer Mansûr b. Muhammed. Tefsîru'l-Kur'ân. Tahkik: Yâsir b. İbrâhîm. Riyad: Dâru'l-Vatan, 1997.

Seyb, Hayruddîn. Esbâbü İhtilâfi'l-Kurrâ fi'l-Kırââti'l-Kur'âniyye. Cezayir: Dâru İbn Hazm, 2008.

es-Süyûtî, Celâleddîn Abdürrahmân b. el-Kemâl. el-İtkân fî Ulûmi'l-Kur'ân. Tahkik: Şuayb el-Arnaût. Riyad: Müessesetü'r-Risâle, 2008.

eş-Şâtıbî, Ebû Muhammed el-Kâsım b. Fîrruh. İbrâzü'l-Meânî min Hirzi'l-Emânî. Tahkik: Eymen Süveyd. Cidde: Dâru Nûri'l-Mektebât.

eş-Şehrî, Abdürrahmân b. Muâza. eş-Şâhidü'ş-Şi'rî fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Kerîm. Riyad: Mektebetü Dâri'l-Minhâc, 1. Baskı, 2010.

Sâlih, Subhî. Mebâhis fî Ulûmi'l-Kur'âni'l-Kerîm. Şam: Dâru'l-Fikri'l-Muâsır, 2. Baskı, 2008.

İbn Teymiyye, Takıyyüddîn Ahmed b. Abdülhalîm. Mecmûu'l-Fetâvâ. Derleyen: Abdürrahmân b. Muhammed b. Kâsım. Medine: Mecmau'l-Melik Fehd, 2004.

et-Tavîl, es-Seyyid Rizk. Medhal fî Ulûmi'l-Kırâât. Kahire: el-Mektebetü'l-Faysaliyye, 1. Baskı, 1985.

ez-Zehebî, Şemseddîn Muhammed b. Ahmed. Ma'rifetü'l-Kurrâi'l-Kibâr. Tahkik: Beşşâr Avvâd Ma'rûf. Riyad: Müessesetü'r-Risâle, 1986.

ez-Zeccâc, Ebû İshâk İbrâhîm b. es-Serî. Meâni'l-Kur'ân ve İ'râbühû. Tahkik: Abdülcelîl Abduh Şelebî. Beyrut: Âlemü'l-Kütüb, 1. Baskı, 1988.

ez-Zuhaylî, Vehbe. et-Tefsîru'l-Münîr. Şam: Dâru'l-Fikri'l-Muâsır, 2. Baskı, 1418.

ez-Zerkânî, Muhammed Abdülazîm. Menâhilü'l-İrfân fî Ulûmi'l-Kur'ân. Beyrut: Matbaatu Îsâ el-Bâbî el-Halabî, 3. Baskı, 1995.

ez-Zerkeşî, Bedreddîn Muhammed b. Abdullâh. el-Burhân fî Ulûmi'l-Kur'ân. Tahkik: Ebü'l-Fadl ed-Dimyâtî. Kahire: Dâru'l-Hadîs.

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

(13)

Dr. Öğr. Üyesi Salim AZİZ[98]; Kamile MANAV KOCAYAĞCIOĞLU[99]

ÇEVRESEL/EKOLOJİK/İKLİM MÜLTECİLERİ ÜZERİNE TÜRKİYE'DE 2020 YILINA KADAR YAPILAN AKADEMİK ÇALIŞMALARIN BİBLİYOMETRİK ANALİZİ

BIBLIOMETRIC ANALYSIS OF ACADEMIC STUDIES ON ENVIRONMENT/ECOLOGICAL/CLIMATE REFUGEES IN TÜRKIYE UP TO 2020

ÖZ

21. yüzyılın en önemli insan hareketliği; iklim mülteciliği, ekolojik mültecilik, çevre mülteciliği gibi isimlerle anılmaktadır. Bu hareketliliğin temelinde, iklim kaynaklı çevresel bozulmalar yatmaktadır. Türkiye, coğrafi konumundan dolayı bu göç hareketlerinden iki şekilde etkilenmektedir. İlk olarak, iklim değişikliğinden etkilenen ülkeler içinde yer alması onu iklim kaynaklı göçler için kaynak ülke durumuna getirmektedir. İkinci olarak, diğer göçlerde olduğu gibi, iklim nedeniyle göç edenlerin Avrupa'ya geçiş güzergâhında bulunmaktadır. Ancak bu konu, özellikle Türkiye boyutuyla, 2020 yılına kadar yeterince araştırılmamıştır. Bu çalışmanın çıkış noktası bu eksikliğe dikkat çekmektir. Nitekim 2020 yılından itibaren konunun önemi biraz daha anlaşılmaya başlanmıştır. Bu çalışmanın amacı belirlenen yıla kadar yapılmış çalışmaları inceleyerek, konunun önemine vurgu yapmaktır (2020 yılı sonrası yapılan çalışmaların ayrı değerlendirilmesi planlanmaktadır). Ayrıca, gelecekte bu konu üzerine yapılacak çalışmalar için bir literatür özeti sunmaktır.

Anahtar Kelimeler: Mülteci, İklim Mültecileri, Çevre Mültecileri, Ekolojik Mülteci.

ABSTRACT

The most significant human migration of the 21st century is referred to by various terms, such as climate migration, ecological migration and environmental migration. At the root of this displacement lie climate-related environmental degradations. Due to its geographical location, Türkiye is affected by these migration flows in two ways. Firstly, the fact that it is among the countries affected by climate change makes it a source country for climate-induced migration. Secondly, as with other migration flows, those migrating due to climate change are on the route to Europe. However, this topic, particularly as it relates to Türkiye, had not been sufficiently researched by 2020. The starting point of this study is to draw attention to this shortcoming. Indeed, since 2020, the importance of this issue has begun to be recognised to a greater extent. The aim of this study is to highlight the importance of the subject by reviewing the research conducted up to the specified year (It is planned to assess studies conducted after 2020 separately). Also, the aim is to provide a literature review for future research on this topic.

Keywords: *Refugee, Climate Refugee, Environmental Refugee, Ecological Refugee.*

[98]Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Coğrafya Bölümü salimaziz@comu.edu.tr. ORCİD:0000-0002-4220-295X

[99] Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, İnsan ve Toplum Bilimleri Fakültesi, Coğrafya ABD Doktora Öğrencisi, kamilemanav@hotmail.com. ORCİD: 0000-0003-3361-5514

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

1. GİRİŞ

Yeryüzünde insan hareketliliğini insanlığın varoluşuna kadar götürmek mümkündür. Genel olarak bu hareketlilik daha iyi yaşam elde etmeye yönelik olmaktadır. Ancak bu hareketlilik ya da yerini değiştirme eylemi her zaman kişinin iradesinde olmayıp, bazen de irade dışında zorunlu olarak gerçekleşmektedir. Yoksulluk, güvenlik, afetler gibi farklı nedenlere bağlı olarak gerçekleşen bu zorunlu yer değiştirmelere, günümüzde küresel ısınmayla gelişen iklim değişikliği kaynaklı yer değiştirme hareketliliği de eklenmiştir. Çünkü iklim değişikliği; kırılgan bölgelerde kuraklık, çölleşme, su taşkınları, tsunami, kasırga gibi afetlerin daha sık ve daha yıkıcı şekilde meydana gelmesine neden olmaktadır. Bu durum, bu çevrelerde yaşamsal faaliyetlerini devam ettiremeyen insanların göç etmesine neden olmaktadır (Artan ve Uzun, 2017). Görüldüğü üzere, günümüzde üzerinde önemle durulması gereken bir konu haline gelen ve bir çeşit mültecilik[100] olan bu hareket; çevrenin, üzerinde yaşayanların hayatını devam ettirmede yetersiz kaldığı durumlarda gerçekleşmektedir.

21. Yüzyılın bu önemli yer değiştirme hareketi farklı yaklaşımlarla; çevresel göç, çevresel yerinden edilme, iklim göçü, iklimsel yerinden edilme, çevresel kaynaklı göç, iklim kaynaklı göç, çevresel hareketlilik, iklim hareketliliği (Foresight, 2011'den aktaran Nicholson, 2014: 153) ile en çok bilinenleri iklim mülteciliği, ekolojik mültecilik, çevre mülteciliği gibi adlarla kavramlaştırılmıştır. Aslında tüm bu kavramlara bakıldığında aralarında ince nüanslar olmasına rağmen, temelinde çevresel bozulmaya bağlı bir hareketi ifade etmektedirler. Bu nedenle, çevre mülteciliği kavramını diğer kavramları kapsayan şemsiye bir kavram olarak düşünmek daha doğru bir yaklaşım olacaktır. Bu noktadan itibaren, mültecilik kavramının yanı sıra en sık rastlanan iklim mülteciliği, çevre mülteciliği, ekolojik mültecilik, çevresel göçmenler kavramlarını tanımlamak yerinde olacaktır.

Bilindiği gibi mülteci kavramı 1951 Cenevre Sözleşmesinde tanımlanmıştır. Bu sözleşmede; dini, ırkı, uyruğu belirli bir toplumsal gruba üyeliği veya siyasi düşünceleri nedeniyle zulme uğrama korkusu yaşayan; bu nedenle de vatandaşı olduğu ülkenin dışında bulunan, kendi ülkesinin korumasından yararlanamayan veya bu korkuyla yararlanmak istemeyen; eğer vatansızsa önceden yaşadığı ikamet ülkesinin dışında olan ve bu ülkeye geri dönemeyen veya aynı korkuyla dönmek istemeyen, kısacası; **z**ulüm korkusuyla ülkesini terk etmiş ve geri dönemeyen kişi mültecidir (UNHCR) Görüldüğü üzere vatandaşı olduğu ülkeden gönüllü olarak göç eden göçmenleri değil, vatandaşı olduğu ülkeden başka bir ülkeye zorunlu nedenlerle göç eden insanları tanımlamaktadır (Myers, 2005).

İklim mültecisi: Küresel iklim değişikliğine bağlı olarak yavaş gelişen süreçler (kuraklık, deniz seviyesinin yükselmesi, su kaynaklarının ve verimli toprakların kaybı) veya hızlı gelişen olaylar (kasırgalar, su taşkınları) nedeniyle göç etmek zorunda kalan bireylerdir. Kısacası, **i**klim değişikliğinin olumsuz etkileri sonucu yer değiştirmek zorunda kalan kişiler iklim mültecisi olarak tanımlanmaktadır (Yılmaz ve Navruz, 2019). Bu tanım ilk olarak, Birleşmiş Milletler Çevre Programının 1985 yılında yayımladığı bir raporda başlık olarak yer almıştır. Beş yıl sonra ise uluslararası örgütlerin bozulan çevrelerde yaşanan bu göçler için duydukları endişeler, Birleşmiş Milletler'in konu ile ilgili uluslararası ilk raporunun yayınlanmasına neden olmuştur. O zamandan bu yana da hem siyasi hem de akademik çevrelerde kapsamlı bir şekilde ilgi görmüş (Myers,1993) ve iklim değişikliğinin olumsuz etkileri sonucu göç eden bireyler için artık bu kavram kullanılmıştır (Demirci, 2019). Buna rağmen bu bireyler için uluslararası hukukta geçerli bir tanım henüz yoktur (Yılmaz ve Navruz, 2019). Çünkü; 1951 Cenevre Sözleşmesi'ndeki mülteci tanımı, iklim değişikliği nedeniyle yer değiştiren bireyleri kapsamadığı gibi bu kişilere mülteci statüsü veya sığınmacı statüsü de vermemektedir. Bu durum, iklim mültecileri açısından uluslararası hukukta bir statü

[100] Küresel çevresel/ iklimsel felaketler nedeniyle yerinden edilen kişi sayısı, bölgesel çatışma ve savaşlar nedeniyle göç edenlerin sayısının yaklaşık üç katıdır (Akalın, 2019: 56).

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

boşluğu yaratmaktadır. Bu boşluğun temel nedeni ise yoğun göç alma riski taşıyan ülkelerin, iklim mültecilerini yasal bir zemine oturtamaması ve ekonomi, güvenlik gibi alanlarda ek bir yük altına girmek istememeleridir (Demirci, 2019).

Çevre/çevresel (göç) mültecilik: Çölleşme, ormansızlaşma, erozyon, kirlilik su baskını gibi çevresel değişiklikler; doğal afetler; (sel, volkan, deprem, heyelan); insan kaynaklı felaketler (radyoaktivite, sanayi kazaları) (Castles ve Miller, 2008) ve kuraklık, nüfus yoğunluğu, aşırı yoksulluk gibi diğer çevresel sorunlar nedeniyle yaşadıkları çevrede yaşamlarını güvenli bir şekilde sürdüremeyen ve yer değiştirmek zorunda kalan insanlar için kullanılmaktır (Myers, 2005). Benzer şekilde yerel çevrelerindeki ani veya uzun vadeli değişiklikler nedeniyle kendi refahlarını veya geçim kaynaklarını olumsuz yönde etkileyen bölgeden göç eden veya kendi bölgelerinden kaçmak zorunda kalan bu kişiler 'çevresel göçmenler' (Barışık 2020), olarak ta adlandırılmıştır.

Ekolojik mülteciler/mültecilik: Uluslararası Göç Örgütü (IOM)'a göre ani veya yavaş gelişen çevresel koşullar (kuraklık, sel, deprem, çölleşme vb.) nedeniyle yaşam koşulları kötü etkilenen ve bu yüzden yaşadıkları yeri geçici veya kalıcı olarak terk etmek zorunda kalan kişi veya grupları ifade etmektedir. Bu tanım, çevresel mültecilerin sadece doğrudan felaketlerle değil, bozulan çevrenin göçü zorlamasıyla da yer değiştirdiğini göstermektedir. Ayrıca göçün süresi ve sınırlarının önceden belirlenemeyeceğini vurgulamaktadır. Sonuç olarak ekolojik mülteciler, yaşamları için gerekli olan doğal kaynakların yok olması veya ciddi şekilde zarar görmesi nedeniyle başka bir bölgeye veya ülkeye sığınmak zorunda kalan insanlardır. Bu kavram ilk kez 1976'da Lester Brown tarafından kullanılmıştır. Ancak, halen kesin bir tanımı yapılmamış olup, aynı durumu ifade etmek için "İklim göçmeni", "iklim değişikliği mültecisi", "felaket mültecisi", "eko-mülteci" veya "çevresel mülteci" gibi farklı kavramlar da kullanılmaktadır (İnal, 2012).

Yukarıda farklı isimlerle kavramlaştırılan ve genel olarak çevre/çevresel mültecilik şemsiyesi altında değerlendirebileceğimiz bu kavramlar, alanındaki çalışmalarda yaygın olsa da, bazı uluslararası aktörler "mülteci" kavramının teknik tanımı gereği, bu kişileri mülteci olarak kabul etmemektedir (Kraler, Cernei ve Noack, 2011). Çünkü, mülteci olma koşulu, mevcut uluslararası hukukta yaşanılan çevrede var olan savaş, baskı, zulüm ve şiddet ile ilişkilendirilmiştir. Bu nedenle, çevresel ve doğal felaketlere bağlı olarak başka bölge veya ülkelere göç etmek durumunda kalan insanlar, yasal koruma altına alınmamaktadır (İnal, 2012). Bu durum yasal bir çerçeve içinde değerlendirilmeyen bu kişilerin koruma statüsünün belirlenmesini de zorlaştırmaktadır (Yılmaz ve Navruz, 2019). Bu nedenle, çevresel nedenlere bağlı bu göç hareketleri, dünyada milyonlarca insanı yerinden etmekle kalmayıp, yasal boşluklardan dolayı gidilen bölgelerde de sorunların artmasına neden olacaktır.

Dünyada, küresel iklim değişikliğinin de eşlik ettiği çevresel bozulmaların sonucunda ortaya çıkan kitlesel göç hareketlerine kaynak oluşturabilecek oldukça geniş coğrafyalar mevcuttur. Türkiye'nin de içinde bulunduğu bu hassas ve kırılgan coğrafyalar, aynı zamanda kitlesel göç hareketlerinin de en fazla yaşanacağı kaynak çevrelerdir[101]. Uluslararası Göç Örgütü (IOM)'nün 2018 Dünya Göç Raporu'nda, 2008–2017 yılları arasında her yıl ortalama 25,3 milyon insanın, sel, fırtına, kuraklık gibi iklim değişikliğine bağlı çevresel bozulmalar nedeniyle yer değiştirerek iklim mültecisi durumuna düştüğü belirtilmiştir (Demirci, 2019: 93). Bu sayının 2050 yılına kadar 200 milyonu bulacağı tahmin edilmektedir (Myers, 2005). Nitekim günümüzün en önemli bir gerçeği haline gelen göçlerin hemen hepsi siyasi ve ekonomik sebeplere dayandırılsa da çevresel nedenlere

[101]Afrika, Orta Doğu, Güney ve Orta Asya, Latin Amerika, Karayipler ve Pasifik en fazla çevresel yer değiştirmelerin yaşanacağı çevrelerdir (Demirci, 2019). Ülkemizin de içerisinde yer aldığı Akdeniz Havzası da küresel iklim değişimlerinden olumsuz etkilenecek en hassas bölgelerdendir (WWF, Türkiye). İngiltere'de yayınlanan Lancet raporuna göre; Türkiye, iklim değişikliğinden en çok etkilenecek 155 ülke arasında 27. Sırada gösterilmiştir (Gıdahattı, 2018).

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

bağlı gerçekleşen göçlerin varlığı da göz ardı edilemeyecek bir gerçektir (Mutlu, İrdem ve Üre, 2015)[102].

Türkiye, son yüzyılın önemli meselelerinden biri olan iklimsel kaynaklı göç olgusunda, iklim mültecileri/çevre mültecileri vs. için hem kaynak ülke potansiyeline sahip olma, hem de transit ülke konumunda olması nedeniyle iki yönlü bir etki altındadır. Bu göç olgusunda, Türkiye'nin potansiyel kaynak ülke durumunda olması, ülkemizin coğrafi konumunun sonucudur. Çünkü, küresel ısınmayla birlikte ekvatordan kutuplara doğru iklim kuşaklarında genişleme söz konusudur. Türkiye, bu genişleyen kuşaklar içinde kalacak ülkeler arasındadır. Yüksek basınç kuşağının genişleyerek kuzey kutbuna doğru ilerlemesi sonucu ülkemizde tropikal iklime benzer bir iklim söz konusu olacaktır. Bu durum ülkemizde; havanın daha kuru olmasına, sık ve uzun süreli kuraklıkların yaşanmasına, orman yangınlarında ve tropikal hastalıklarda artışa yol açabilecektir (Kadıoğlu, 2009: 24). Bu nedenle, Türkiye'de tropikal yani sıcak iklim kuşağının etkisi gittikçe daha bariz hale gelecektir. Zaten günümüzde Türkiye'nin Marmara, Karadeniz ve Ege dışında kalan orta, güney ve güney doğu bölgelerinde kurak ve yarı kurak iklim özellikleri görülmektedir. Bu nedenle özellikle bu bölgeler, çölleşme tehlikesiyle karşı karşıyadır. Yakın gelecekte ise iklim değişikliğinin küresel etkisinin artırmasıyla, özellikle ülkemizin güney kısımlarının iklimi Suriye ve Irak benzeri bir yapıya dönüşecek; günümüzde görülen güney bölgelerinin iklim özellikleri, orta ve kuzey bölgelere doğru ilerleyecektir. Bu durum ülkemizin genelinde kuraklık ve çölleşmenin yaygın bir hale gelmesine (Şahin ve Kurnaz, 2014: 16), ayrıca deniz seviyelerindeki yükselmelere bağlı olarak da; İzmir, Mersin, Bursa gibi yoğun nüfuslu alanların sular altında kalmasına ve buralarda yaşayan insanların yaşam şartlarının kötüleşmesiyle birlikte seyreden salgın hastalık, yoksulluk gibi çeşitli nedenlerle bulundukları alanları terk etmelerine neden olacaktır. Neticede Türkiye'de küresel iklim değişikliği ekolojik bozulmaların yaşanmasına; tarımdan turizme, çevreye dayalı tüm ekonomik faaliyetlerin önemli ölçüde zarar görmesine (WWF, Türkiye), etkilenen bölgelerden uluslararası düzeyde olmasa bile ülke içinde iklime bağlı göç hareketlerinin yaşanmasına neden olacaktır. Yaşanan bu iklim göçleri, aşırı kalabalık yerleşim yerlerini oluşturacaktır. Bu da temiz su ve sağlıklı gıdaya erişim, eğitim ve sağlık başta olmak üzere altyapı ve konut yetersizliği, artan işsizlik ve kentsel güvenlik gibi çok boyutlu sorunlara neden olacaktır (Demirci, 2019).

Türkiye'nin iklime bağlı yaşanan göçler konusunda ikinci fonksiyonu, uluslararası göç güzergâhlarının önemli uğrak alanlarından birisi olması ile ilişkilidir. Bugün 150'den fazla ülkeden her hangi bir nedenle Avrupa'ya göç etmeyi göze alan insanlar için Türkiye bir köprü rolündedir[103]. Milyonlarca insanın geçiş için kullandığı ülkemiz, aynı zamanda iklim değişimleri ile de bağlantılı, ekolojik kaynaklı göçler için de bir geçiş noktasıdır. Nitekim, 2008 yılında Arakan'da meydana gelen kasırga afeti sonucu meydana gelmesi muhtemel sel felaketinden kaçmak için Arakanlılar önce Türkiye'ye daha sonra başta Avrupa olmak üzere çeşitli ülkelere göç etmişlerdir. Arakan'ın yanı sıra Asya ve Ortadoğu'dan açlık, yoksulluk veya kaynak paylaşımına bağlı çatışmalar gibi çeşitli nedenlerle kaçan pek çok insan önce Türkiye'ye ulaşmaktadır. Türkiye'de kaçak yollarla veya yasal olarak yaşayan bu insanlar, Avrupa'ya giderken denizlerde ölmekte veya kaybolmaktadır (Mutlu, İrdem ve Üre, 2015: 110-112).

Türkiye'ye yönelen bir diğer iklimsel kaynaklı göçe, Stockholm merkezli bir düşünce örgütü olan FORES, araştırmasında yer vermiştir. FORES, Suriye'de 2008-2011 yıllarında yaşanan aşırı kuraklığın, başta Türkiye olmak üzere Avrupa ve çevre ülkelere yönelen mülteci akınına neden

[102] Küresel çevresel/ iklimsel felaketler nedeniyle yerinden edilen kişi sayısı, bölgesel çatışma ve savaşlar nedeniyle göç edenlerin sayısının yaklaşık üç katıdır (Akalın, 2019: 56).

[103]Türkiye'ye 2017 yılı sonunda 32.058.216 kişi giriş yapmış, 32.033.516 kişi ülkeden ayrılmıştır (Kızılay Göç İstatistik Raporu, 2017: 3-4). 2009 yılı Nisan ayı verilerine göre de ülkemiz, 50 ülkeden 143 farklı etnik gruptan mülteciye ev sahipliği yapmaktadır (Kara ve Korkut 2010: 158). Kuşkusuz bu rakamlar içinde, iklim değişikliğinin de eşlik ettiği çevresel kaynaklı bozulmalara bağlı olarak göç edenlerin de var olması muhtemeldir.

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

olduğuna dikkat çekmiştir (CNNTÜRK, 2017). Ancak her ne kadar burada izahı yapılmaya çalışılan göçlerin ana nedeni iklimsel kaynaklı çevresel bozulmaların yaşanması ile gerçekleşse de bu bozulmada küresel iklim değişiminin etkisinin net bir ayrımı yapılamamaktadır. Çünkü iklim değişimine bağlı çevresel bozulmalar yavaş gelişmekte ve buna insan kaynaklı yerel çevresel bozulmalar da eşlik edebilmektedir.[104] Bu nedenle bu sorun, üzerinde çalışılmayı ve netleştirilmeyi beklemektedir.

Yukarıda da ifade edildiği gibi Türkiye, çevre/iklim/ekoloji mültecileri konusunda hem potansiyel kaynak hem de geçiş ülkesi durumundadır. Böyle olmasına rağmen, bu konu üzerinde yapılan çalışmaların, araştırmanın kapsadığı 2020 yılına kadar oldukça sınırlı kaldığı görülmektedir. Özellikle de Türkiye'nin potansiyel bir kaynak ülke olmasına yönelik bir çalışmanın olmaması, bu çalışmanın çıkış noktası olmuştur. Nitekim bu konuda Türkiye'de yapılan çalışmaların oldukça yetersiz olmasında, bu göç olgusunun daha yakın tarihlerde ortaya çıkması ve etkilerinin henüz yeterince hissedilmemesi, ayrıca uluslararası camiada bir statü kazanmamış olmasının da etkili olduğu düşünülebilir. Bir literatür derlemesi olan bu çalışmada; iklim mültecileri, çevre mültecileri, ekolojik mülteci gibi mülteci kavramlarına yönelik Türkiye'de üretilmiş literatür kaynakları taranarak konuya ilgi duyanların dikkatini çekmek hedeflenmiştir. Ayrıca bu çalışma daha sonraki yapılacak çalışmalar için derli toplu bir giriş niteliği de taşımaktadır.

2. YAPILAN ÇALIŞMALAR

Küresel iklim değişiminin bir getirisi olan çevresel bozulmalar, beraberinde o çevrede yaşayanlar için göç hareketinin tetikleyicisi olmaktadır. Türkiye'de bu konuya ilgi ve dikkatin 2000 yılının başında başladığı ve özellikle 2015 yılından sonra yoğunluk kazandığı görülmektedir. Bu çalışmalarda İklim mültecileri/çevresel mülteciler/ekolojik mülteciler ile ilgili farklı konulara değinildiği, ağırlıklı olarak ta mültecilerin yasal statülerine ve bu göç olgusunun çevre ile bağlantılarına vurgu yapıldığı dikkat çekmektedir.

2.1. Göç ve Çevre Arasındaki Karşılıklı İlişkilere Değinen Çalışmalar

Türkiye'nin bu konudaki en erken tarihli çalışmasında çevre ve göç arasındaki ilişkiye vurgu yapılmış ve çevre ile ilgili sorunlar küresel ölçekte ağırlık kazandıkça, mülteci sorunu ve mültecilerin sorunlarının da arttığı ifade edilmiştir. Çalışmada hem çevresel bozulmanın arkasındaki ana nedenlerin altı çizilmiş hem de çevre ve göç hareketleri arasındaki ilişki incelenmiştir. Ayrıca, mülteci sorununun bir bütün olarak insan hakları sorunu olduğu anlayışını getireceği, insan hakları kavramının yanı sıra insan güvenliği, demokratikleşme, sürdürülebilir kalkınma, barışın geliştirilmesi ve sürdürülmesi gibi kavramların da dahil edilerek birlikte değerlendirilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Bu alandaki tüm aktörler arasında işbirliği geliştirilmesi, Birleşmiş Milletler ve örgütlerinin katalitik ve koordinatör rolünün güçlendirilmesinin gereği de vurgulanan diğer hususlardır (Algan ve Künçek, 1998).

Çevre ve göç arasındaki ilişki; çevresel bozulma, nüfus hareketlerinin nedeni olabileceği gibi, aynı zamanda sonucudur bakışıyla iki yönlü olarak ele alınmıştır. Çalışmada çevresel risk ve tehdit alanlarına karşı oldukça hassas olan Akdeniz Havzasının Afrika ve Ortadoğu'dan gelen göç ve iltica akımına maruz kalmasının bölgenin çevresel ve toplumsal güvenliğine dair etkisi somut

[104] Çad Gölü çevresi hem insan kaynaklı hem de iklim değişimine bağlı çevresel bozulmaların görüldüğü iyi bir örnektir. Orada yaşayan insanlar için güvensizliğin iki kaynağı vardır. Bunlar iklim değişikliği ve Boko Haram terör örgütüdür. İklim değişimleri sonucu Çad Gölü son 50 yılda % 90 küçülmüştür. Bölgede yaşayanların göle bağımlı olması, insani bir krizin ortaya çıkışına neden olmuştur. Yaşanan kriz yaklaşık 2.5 milyon insanı yerinden etmiş ve gölün çevresindeki dört ülkede (Nijer, Nijerya, Kamerun, Çad) 200.000 kişi mülteci konumuna düşmüştür. Boko Haram terör örgütünün bölgedeki varlığı ve faaliyetleri (mültecilerin ticareti, çatışmaların yaşanması, kaynak kıtlıkları nedeniyle yaşanan gerilimler) sorunu derinleştirmiştir (Tower, 2007: 9'dan aktaran (Yılmaz ve Navruz, 2019).

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

dayanak olarak Fedai ve Karakoç (2016) tarafından tartışılmıştır. Neticede çevresel bozulma ve çatışmalar arasındaki ilişki arasında iki farklı ilişkiler ağının oluştuğu tespit edilmiştir. Bu ilişkiler ağı, kaynak kıtlığını içeren çevresel bozulmadan kaynaklı çatışmaların zorunlu göçe neden olduğu ve çevresel bozulmadan kaynaklanan göçlerin de çatışmaya sebebiyet vermesini içermektedir. Bu çatışmaların ürettiği çevre mültecileri ise genellikle küresel çevre sorunlarına en az katkıda bulunan ve bu sorundan en fazla etkilenen kesimin olduğu ifade edilmiştir. Bu nedenle bu sorumluluğu ve yükü diğer ülkelerin de yüklenmesi gerektiğine, sıkı bir uluslararası işbirliğine ve çevre mültecilerinin haklarını dikkate alan uluslararası düzenlemenin gerekliliği üzerinde durulmuştur.

Göçün çevre üzerindeki etkisine değil de çevrenin göç üzerindeki etkisine değinilmesine vurgu yapan ve çalışmaların yetersizliğinden bahseden Tok ve Korkut (2012). İklim mültecileri kavramından hareketle, sorunun arka planını, günümüzün ve geleceğin mültecileri arasındaki olası farklılıkları da irdeleyerek sorgulamaktadır. Sorgulama neticesinde günümüz dünyasında göçün etkileri ve dağılımı konusunda adaletsizlik olduğunu, göçmenlerin ve özellikle mültecilerin dağılımında sanıldığının aksine gelişmiş ülkeler aleyhine bir durum olmadığını saptamıştır. Alınması gereken önlemlerin de küresel ısınmaya karşı alınacak önlemlerle paralel olduğu gibi, başka önlemlere de gereksinim olduğunu açıklamıştır. Buna ek olarak sadece göçün çevre üzerindeki etkisine de kafa yorulmaması gerektiğini; çevre sorunları yüzünden göç etmek zorunda kalacak insanların da düşünülmesi gerektiğini, en önemlisi de bu hareketi hafifletecek çareler aramanın yerinde olacağını da eklemiştir. Tün dünya için önemli olan bu meselede; enerji politikalarının değiştirilmesi, çevre tahribatının durdurulması ve uluslararası işbirliklerin kurulmasını, yapılması gerekenler olarak sıralamıştır.

İklim değişikliği ile göç arasındaki ilişkinin insan hareketliliğine nasıl bir etki yaptığı da yapılan çalışmalar arasındadır. İklime bağlı göç olayında en dezavantajlı grupların, yerel olarak adapte olma veya riskten uzaklaşma konusunda en az imkana sahip olma ve hareket etmeye en istekli gruplar olduğu sonucuna varılmıştır. Söz konusu sorunun planlı yer değiştirme olasılığını azalttığı, düzensiz ve kontrolsüz göçe neden olan küresel sorunlara yavaş (sel, toprak kayması, kuraklık vb.) ve hızlı (fırtınalar gibi acil felaketler) olarak iki farklı açıdan bakılması gerektiği vurgulanmıştır. Birden gelişen iklim olayları daha çok kısa süreli iç yer değiştirmelere yol açmakta ve meydana gelen yer değiştirmeler, tehlikenin geçmesine bağlı olarak ortadan kalkmaktadır. Bu durum, az gelişmiş ülkelerde yaşayan insanların hareket edecek yeterli kaynağa sahip olmadıklarının göstergesidir. Bu durum, onları yaşadıkları yerde kalmaya veya sadece kısa mesafelerde hareket etmelerine olanak sunmuştur (Akbaş, 2018). Yavaş gelişen küresel sorunlara bağlı göçü ise daha uzak yerlere göç etmeyi göze alabilenler gerçekleştirmektedir.

Ilık-Bilben (2019), iklim değişikliği kaynaklı göçleri, hızlı ve ani gelişen göçler ile yavaş ve kademeli gerçekleşen göçler olmak üzere iki ana başlık altında incelemiştir. Fırtınalar, kasırgalar, hortumlar ve selleri hızlı ve ani gelişen göç kategorisinde; yavaş ve kademeli gelişen göç kategorisinde ise deniz seviyesi yükselmesi, artan sıcaklıklar, kuraklık ve çölleşmenin neden olduğu göç hareketleri olarak gruplamıştır. Hızlı ve ani gelişen hava olaylarının etkisiyle meydana gelen göçlerin, genellikle kırsal kesimin geçim kaynaklarını kaybetmeleri sonucu gerçekleştiği ve bu göçlerin büyük oranda kısa mesafeli ve kalıcı olduğunu; yavaş ve kademeli gerçekleşen göçlerin ise çok daha geniş çevreleri ve dolayısıyla da daha fazla insanı etkilediğini ifade etmiştir. Etkilerin yavaş ve aşamalı gerçekleşmesinden dolayı bu gruplar bazen geri planda kalırken, yaşadıkları göçler de çoğu zaman iklim değişikliği ile bağdaştırılmamaktadır. İklim değişikliğinin her zaman göç için itici bir faktör olduğunu söylemenin mümkün olmadığını ileri sürmüştür. Sonuç olarak varsıl bölgeler hareketlilikle, yoksul bölgeler ise hareketsizlikle karakterize olmaktadır.

İklim değişikliği, çevre ve göç arasındaki karmaşık etkileşimi analiz ederek yerel girişimlerin önemine vurgu yapan Ilık-Bilben (2018), iklim değişikliği, çevresel bozulma ve göç arasındaki ilişkilerin basit ve doğrusal bir nedenselliğe sahip olmadığını, göç ile çevre arasında oldukça karmaşık ve iç içe geçmiş bir ilişkinin olduğunu belirtmiştir. “İklim mültecileri”, “çevresel

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

mülteciler", "iklim göçmenleri" vs. şeklinde tasnif edilen grupların yasal mevzuattaki belirsizliklerinin giderilmesi için küresel inisiyatif ve ortaklar kadar yerel düzeyde danışma, bilgilendirme ve kapasite geliştirme çalışmalarının güçlendirilmesi gerektiğini vurgulamıştır.

2.2. Yasal Çerçeve, Koruma ve Hukuki Statü Üzerine Yapılan Çalışmalar

İklim değişikliğinden etkilenen insanların mevcut yasal korunma derecesini Uluslararası Hukuk düzeyinde inceleyen Beyatlı (t.y), 1951 Mülteci Sözleşmesi'nin kapsamı dar olduğu için, uluslararası mülteci yasasının çevresel olarak yerinden olmuş kişilere koruma sağlamadığını bildirmiştir. Uluslararası Hukuk çerçevesinde yeterince korunma sağlanamayan bu insanlar için bir dizi çözüm önerilerinde bulunmaktadır. Buna göre, "Mülteci" teriminin yasal tanımının çevreye bağlı olarak yerinden olmuş kişileri de kapsayacak şekilde genişletilmesini, iklim değişikliğinin etkilerinin dünya çapında homojen olmadığı ve etkileri bölgeye bağlı olarak değiştiği için, bölgesel düzenlemelerle koruma boşluklarının doldurabilecek model geliştirilmesini ileri sürmüştür. Ayrıca Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (UNFCCC)[105]'ne yeni bir protokol eklemenin başka bir olası çözüm olabileceğini, güvenli ve sağlıklı bir ortamda yaşama hakkının güvence altına alınmasını ve uluslararası hukukta bağımsız bir hak olarak tanınmasını önermiştir.

İklim mültecilerini konu edinen uluslararası antlaşma taslaklarını inceledikten sonra Türk Hukuku'nda iklim mültecilerinin durumunu da inceleyen Ekşi (2016), iklim mültecilerine ulusal hukuklarda sağlanan korumanın geçici nitelikte olduğunu; iklim mültecileri için süreklilik gösteren bir uygulamanın henüz var olmadığını; iklim değişikliğinin yol açtığı felaketler sonucu yerlerini değiştirmek zorunda kalan insanların sayısının artmasına rağmen, bu soruna insan hakları odaklı bir çözümün getirilmediğini ifade etmiştir. Çevreye en fazla zarar veren sanayileşmiş ülkelerin iklim mültecilerine koruma sağlamasını ve verdikleri zararları tazmin ederek katkıda bulunmalarını; doğanın ve çevrenin korunması için acil önlemlerin alınmasını ve bu önlemlere bütün devletlerin zorunlu olarak uyması gerektiğinin üzerinde durmuştur.

İklim mültecilerinin ayrı olarak statü ve durumlarının belirlenmesini amaç edinen Demirdelen ve Odman (2017), küresel ısınma nedeniyle topraksız kalan ve başka devlet topraklarına sığınanların vatandaşı oldukları devletin ülke topraklarına dönme imkânları bulunmadığı için "irade dışı-fiili vatansız" statüsünde düşünülebileceğini belirtmiştir. Oysa bu insanların ülkelerinin vatandaşlığından çıkmalarının da söz konusu olmadığını eklemiştir. Odman, 2011: 28'den aktaran Demirdelen ve Odman, (2017:476-477), ise iklim mültecileri-vatansızların, vatansızlık statüsündeki bir yabancı olarak değerlendirilmelerinin mümkün olmadığını belirtmektedir. Bu nedenle bu kişilerin hem mülteci hem de "vatansız" kavramlarından soyutlanarak ayrı bir statü ve durum belirlenmesi gerektiğini vurgulamıştır. Onlara göre, öncelikle bu kişilerin mülteci ve vatansız isimlerinden arındırılması, ne mülteci ne de vatansız statülerinin içinde kendine yer bulamayan bu bireyler için durumlarını tam olarak karşılayacak yeni bir terim bulunması gerekmektedir. Hatta "global etkiye maruz kalanlar" şeklinde yeni bir adlandırma yapılmasının uygun olacağını ifade etmişlerdir.

İklim mültecileri kavramını uluslararası mülteci hukukunda kabul edilen tanımlamalar ve kavramlarla irdeleyen Ziya (2012), bu insanların sayılarının mülteci sayısından fazla olabileceğini vurgulamıştır. Bu insanları, çevresel faktörler nedeniyle evlerini terk ettikleri için "doğal zulüm" den kaçanlar diye niteler ve bu halleriyle "sığınma arayan kişi" konumunda olduklarını, uluslararası koruma kapsamına alınmalarını, Birlemiş Milletlerin iklim mültecileri ve bu kavramın içeriği ile ilgili de teorinin ötesinde uluslararası bir çerçeve ortaya koyması gerektiğini öne sürmüştür.

"İklim mültecileri" kavramının yasal durumunu ve Birleşmiş Milletler'in küresel düzenleyici olarak konumunu vurgulayan Özcan ve Strauss (2018), 21. Yüzyılda iklim değişikliği ile ilgili

[105] 1992 de Rio de Janeiro (Brezilya)' da imzalanan Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi, Birleşmiş Milletler öncülüğünde imzalanan küresel ısınmaya yönelik hükümetler arası ilk çevre sözleşmesidir.

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

kentsel politikalarda çeşitli planlama yaklaşımları olmasına rağmen, kentsel planlamada iklim mültecileri ile ilgili yeterli tartışmanın olmadığını ifade ederek, kentsel gündeme alınması gereken iklim mültecileri için yapılması gerekenleri sıralamıştır. Bunlar; "Ülke içinde yerinden olmuş kişiler" kavramını genişletmek, 1951 Sözleşmesi'nin ilgili çerçevesinin yeniden tanımlanması, geçici koruma mekanizmasının oluşturulması, İnsan Hakları Sözleşmesi'nin gözden geçirilmesi, yeniden yerleşim çözümleri için bir çerçeve oluşturulması, etkilenen popülasyonların güvenlik açıklarının azaltılmasıdır.

Çevre kaynaklı göçü "Çevre Hukukunun Özgünlüğü" çerçevesinde aydınlatmayı amaçlayan Yılmaz-Turgut (2018), etkili uluslararası önlemlerin kapsamlı bir çerçevede alınmadığı takdirde çevre göçü sorununun, çok yakın bir gelecekte bütün insanlık için ürkütücü bir hal alacağı kanısına varmıştır. İncelemelerinin neticesinde; sorunun, makro ve mikro boyutları ile değerlendirilip bunun gerektirdiği önlemler, devletler ve kapitalizme yön veren iş ve finans çevreleri tarafından alınmadığı takdirde, mevcut küresel girişimlerin sonuç vermeyeceğine ulaşmıştır. Bunlara ek olarak, çevre sorunsalında "kapitalist sisteme yönelik sorgulamaları" temel alan çevre hukukunun özgünlüğüne dayalı önleyici hukuk kurallarının kabul edilmesi geciktikçe, çevresel göç sorununun büyüyeceği ve "hayatta kalma-survival" koşullarının giderek daha çok insan için geçerli olacağını ifade etmiştir.

Yılmaz ve Navruz, (2019), iklim mültecilerinin mevcut durumunu ve güvenlik açısından geleceğe yönelik olası etkilerini araştırmışlardır. Gelecekte iklim mültecilerinin ulusal ve uluslararası güvenlik politikalarının oluşturulmasında önemli bir yer edebileceklerini söylemişlerdir. Bunun yanı sıra iklim mültecilerine yönelik söylemlerin güçlü olmasına rağmen, devletlerin çıkarlarının söz konusu olmasından dolayı uygulama sürecinde yetersiz kalındığını, bu nedenle de sorunların çözümünün zorlaştığını ifade etmişlerdir. Atılması gereken ilk adımların, öncelikle mültecilerin uluslararası yasal statüsünün belirlenmesi olduğunu, Avustralya[106] gibi ülkelerde kabul edilen statülerin uluslararası hukuk düzenlemelerine taşınabileceğini, aile, dil ve eski yerleşim yeri gibi faktörler dikkate alınarak kalıcı iskanı sağlayan politikaların oluşturulması gerektiğini vurgulamışlardır. İklim değişikliğinden en çok etkilenen ülkelere yardım fonlarının kurulmasını, iklim mültecilerine ulusal/uluslararası düzeyde güvenlik politikalarını etkileyen faktörler olarak yer verilmesini önermişlerdir.

Literatürde AB'nin iklim mültecilerine bakış açısını ele alan çalışmalarda mevcuttur. Güleç (2019), AB'de bu konuda yazılan belgeleri analiz etmiştir. AB raporlarına göre iklim mültecileri ile ilgili yeni bir sorunun ortaya çıkacağı, bu göçlerin siyasi istikrara sahip ülkeler için bir tehdit olabileceği vurgulanmıştır. Buna rağmen AB'deki tartışmalar, iklim mültecilerinin tanınmasının önümüzdeki yıllarda bir sorun olmayacağını göstermiştir. Ayrıca, iklim mültecisi sorununun üstesinden gelmek için güvenlik odaklı bir politika önerilmiş ve iklim göçünün getirebileceği sorunlara karşı rekabet edebilmeleri için tüm uluslararası politikaların kabul edeceği uluslararası bir politika olması gerektiği vurgulanmıştır. AB'nin çevreye bağlı insanların tüm sorunlarını çözemeyeceğini ve uluslararası politika tarafından kabul edilen uluslararası bir çözüm olması gerektiğine de raporlarda değinilmiştir. AB'nin iklim mültecilerinin durumuna karşı koruma açığını değiştirebilecek ve onlara temel haklar verebilecek güçte olduğunu, bunun kolay bir konu olmadığını, ancak her uluslararası aktörün bu durumda sorumluluklarını almak zorunda olduğuna raporlardan ulaşılmıştır. Ayrıca Güleç (2019), iklim mültecilerinin uluslararası hukukta hiçbir korumaya sahip olmadığını BM'nin 1951 Sözleşmesi'ndeki mülteci statüsüne benzer şekilde, iklim mültecileri için de yasal bir çerçeve oluşturulmasını çözüm olarak önermiştir.

[106] Avustralya İşçi Partisi (ALP) muhalefet konumunda iken iklim mültecisi kavramını kabul etmeyen hükümete karşı gelerek Pasifik Okyanusundaki ada ülkelerinden gelen kişilerin iklim mültecisi olarak kabulü için uluslararası toplantı çağrısı yapmıştır. 2007 yılında ise Avustralya Yeşiller Partisi iklim mültecilerine ilişkin yasa tasarısı hazırlamıştır (Biermann ve Boas, 2010: 66'dan aktaran Yılmaz ve Navruz, 2019). Gene Avustralya'da mülteci yasasında yapılan değişiklik iklim mültecileri tanımını içermektedir ve Göç Bakanlığını İklim değişikliği kaynaklı felaketler nedeniyle yer değiştiren kişilere vize verme konusunda yetkilendirmektedir.

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

Kılıç (2020), yasal tanımı ve koruması bulunmayan iklim mültecilerinin gelecekte insan hakları ihlalleri yaşayacağını öngörerek, AB'nin bu alanda liderlik yapması gerektiğini savunurken; iklim mültecilerinin bağlayıcı tanımının yapılması, hak ve sorumlulukların belirlenmesi, iklim adaleti, AB-BM işbirliği ile uluslararası bir sözleşme imzalanmasını önermekte ve özellikle AB genelinde doğrudan uygulanabilir, bağlayıcı ve tekdüze koruma sağlayacak bir düzenleme (regulation) kabul edilmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Uluslararası toplumun ve aktörlerin kurumsal ve hukuki eksikliklerini ortaya koyan Özerim(2016), ise uluslararası aktörlerin koordinasyon eksikliği ve finansman yetersizliği nedeniyle proaktif değil reaktif davrandığını tespit etmiştir.

Tekin (2020), iklim mültecilerinin 1951 Cenevre Sözleşmesi kapsamında korunamadığını ve Kiribati, Tuvalu gibi ada ülkelerinin 2050'de sular altında kalma riskiyle karşı karşıya olduğunu vurgulayarak; bu kişilerin yasal statüsünü düzenleyecek kapsamlı bir uluslararası antlaşma yapılmasını, bu antlaşmayla birlikte bir fon kurulmasını ve sorumluluğun uluslararası işbirliği ile nispi eşitlik ilkeleri çerçevesinde tüm uluslararası toplum tarafından paylaşılmasını önermektedir. Akalın (2019), ise iklim mültecilerinin uluslararası mevzuattaki statü eksikliğini sorgulayarak Sahraaltı Afrika, Güney Asya, Meksika ile Orta Amerika gibi yoğun göç bölgelerine dair veriler sunmaktadır.

Külüşlü (2020), iklim göçmenlerine sağlanan/sağlanacak hukuki korumanın kapsamını belirlemeyi ve hukuki mücadeleye yönelik önerilerde bulunmayı amaçladığı çalışmasında; mevcut durumda, uluslararası hukukta iklim göçmenlerini kapsayan neredeyse hiçbir düzenleme bulunmadığını; bölgesel düzenlemelerin yetersiz olduğunu; ulusal mevzuatlarda ise yalnızca ABD ve İsveç gibi bazı ülkelerde kısıtlı koruma imkânı var olduğunu belirtmiştir. Türkiye'de ise iklim göçmenlerine yönelik bir koruma statüsü öngörülmediğini beyan etmiştir. Çözümün, iklim göçmenlerinin temel insan haklarının korunması, insani ihtiyaçlarının karşılanması ve devletlerin yükümlülüklerinin belirlenmesi için yeni, kapsamlı bir uluslararası anlaşma yapılması ve bu anlaşma kapsamında koruma koordinasyonu ile denetimi sağlayacak uluslararası kuruluşların oluşturulması gerektiğini vurgulamıştır.

Sipahi ve Tekin (2016), Akdeniz havzasında iklim değişikliğinin çevresel güvenlik ve göç üzerindeki etkilerini analiz ederek, iklim mültecilerinin uluslararası hukuktaki yasal koruma eksikliğine odaklanmışlardır. Çalışma, iklim değişikliğini yoksulluk ve çatışmaları tetikleyen bir "tehdit çarpanı" olarak tanımlamakta ve ekolojik güvenliği merkeze alan bölgesel stratejiler önermektedir. Benzer şekilde Yurtcanlı (2019) da mevcut uluslararası koruma rejimlerinin bu kişilere yeterli hukuki koruma sağlamadığını tespit ederek; hayatta kalma refleksiyle gerçekleşen ve yakın gelecekte yüz milyonlarca insana ulaşması öngörülen zorunlu göç senaryolarına karşı, hak ve ihtiyaç temelli, çevre hakkına vurgu yapan, yerinden olmanın sonuçlarıyla mücadele etmeyi ve oluşumunu önlemeyi hedefleyen yeni ve küresel bir koruma rejimi önermektedir.

Safi (2020), Yeni Zelanda'da iklim değişikliği nedeniyle BM İnsan Hakları Komitesine bireysel olarak sığınma talebinde bulunan Ioane Teitiota isimli şahıs için alınan kararı çalışmıştır**.** Yeni Zelanda mahkemesinin yaşam hakkının ihlal edilmediğine hükmettiği davada, BM İnsan Hakları Komitesi iklim kaynaklı olumsuz etkilerin sığınma nedeni olabileceğini, nihai olarak yaşam hakkının ihlalinin söz konusu olduğu kararına varmıştır. Alınan **k**ararın, iklim mültecilerinin uluslararası korumaya erişiminde yeni bir dönemin habercisi olduğunu, devlet uygulamalarına ve mahkeme kararlarına öncülük edebilecek nitelikte olduğunu belirtmiştir. Sonuç olarak iklim mültecilerinin bireysel başvurularının da dikkate alınması söz konusu olmuştur.

2.3. Farklı Pencerelerden Konuya Dikkat Çekmeyi Amaçlayan Çalışmalar

Çevresel değişimler nedeniyle mağdur olanlarla ilgili uluslararası farkındalığın artırılması ve tanınırlığın sağlanmasına yönelik çabaların önemine vurgu yapan Mutluer ve Südaş (2013), çok sayıda faktör ile bağlantısı olmasından dolayı sınırları net olarak çizilemeyen çevresel göçü şu beş

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

başlık altında toplamışlardır: (1) Tarım alanlarının bozulması, (2) Doğal ya da insan kaynaklı afetler, (3) İklim değişmeleri (4) Savaşlar ve (5) İsteğe bağlı olmayan yer değiştirmelerdir. "İsteğe bağlı olmayan yer değiştirmeleri" bir çevre sorununun sonucu gibi algılansa da bu kategorinin bir bakıma çevresel tehdit altındaki bölgeleri ilgilendirdiğini bildirmiştir. Aşırı baskı altındaki ekosistemler, afet riskleri, alt yapı yatırımları için arazi kamulaştırmaları, aşırı kullanımları bu kategoride değerlendirmiştir. Buna benzer uygulamalar sonucunda yeniden yerleştirme planlarının yapıldığını, bu planlarda başarı sağlanamadığını ifade etmiştir.

Ulusal ve uluslararası alanda farkındalık oluşturmayı hedefleyen bir diğer çalışma da Kanlı ve Başköy (2018), iklim mültecilerini uluslararası gündemde tutarak bu konuda kamu politikası üretecek ve uygulayacak yetkililere yol göstermeyi hedeflemişlerdir. Onlara göre, hükümetler ve uluslararası kurumlar iklim mültecileri konusuna daha fazla yoğunlaşmalı ve problemlerine çözümler üretmelidirler. İklim mültecilerinin hukuki statüsündeki boşluk doldurulmalı ve hakları belirlenmelidir. Diğer mülteci ve göçmenlerin hakları ulusal ve uluslararası mevzuatlarda nasıl düzenlenmişse, iklim mültecileri de mevzuatlara yeni bir kavram olarak girmeli ve hakları açıkça tanımlanmalıdır.

Kanlı ve Başköy (2018), ulusal ve uluslararası alanda farkındalık oluşturmayı, iklim mültecilerini uluslararası gündemde tutarak kamu politikası üretecek ve uygulayacak yetkililere yol göstermeyi hedeflemiştir. Onlara göre, hükümetler ve uluslararası kurumlar iklim mültecileri konusuna daha fazla yoğunlaşmalı ve sorunlara çözüm üretmelidir. İklim mültecilerinin hukuki statüsündeki boşluk doldurulmalı ve hakları belirlenmelidir. Diğer mülteci ve göçmenlerin hakları ulusal ve uluslararası mevzuatlarda nasıl düzenlenmişse, iklim mültecileri de mevzuatlara yeni bir kavram olarak girmeli ve hakları açıkça tanımlanmalıdır.

Gökpınar (2020), uluslararası ilişkiler kuramlarının iklim mültecilerine yaklaşımdaki yetersizliğini ortaya koymayı hedefleyen çalışmasında, iklim göçünü uluslararası ilişkiler için yeni bir güvenlik sorunu olarak tanımlamış ve geleneksel kuramların bu soruna yaklaşımda yetersiz kaldığını eleştirmiştir. Yeşil Teori'nin radikal ekolojik güvenlik anlayışını, iklim mültecileri sorununa sistemsel bir çözüm sunan alternatif bir çerçeve olarak önermiştir.

İklim değişikliğinin göç ve güvenlik olguları üzerindeki etkilerini inceleyen Kara vd., (2019), iklim değişikliğinin ekonomik ve siyasi istikrarı tehdit ederek terör, kuraklık, savaşlar ve insan hakları ihlallerine yol açtığını, bu durumun sorunun güvenlik boyutunu ortaya koyduğunu, iklim değişikliğinin uluslararası güvenlik anlayışını yeniden ele alınmasını sağladığını belirtmiştir. İklim göçlerinin önüne geçmenin yolunun, ekonomik sürdürülebilirliğin sağlanması ile mümkün olacağını ifade etmiştir. Böylece yaşadıkları yerde yaşamsal ihtiyaçlarını karşılayabilen kişiler göç kararı almayacaktır. Uluslararası güvenliği tehdit eden ve göçü tetikleyen çok boyutlu bir kriz olan iklim değişikliği sorunu, tüm paydaşların katılımıyla acil önlemler almayı beklemektedir.

Gülçubuk ve Parça (2020), iklim kaynaklı göçler için geliştirilecek politikalarda sağlıklı verilere ihtiyaç duyulduğunu vurgulamaktadır. Veriler, göçün yanı sıra farklı sosyal boyutları içerecek şekilde düzenlenmelidir. Dezavantajlı grupların (cinsiyet, yaş gibi kırılımlarda) iklim değişikliğinden etkilenme düzeylerinin incelenebilmesi için cinsiyet ve yaşa göre ayrıştırılmış olmalıdır. Doğru verilerin, çevre ve iklim değişikliği bağlamında insan hareketliliğini ele alan gerçekçi ve uygulanabilir politikalar oluşturulmasına olanak sağlayacağını ifade etmişlerdir. Böylece iklim değişikliğine maruz kalmış veya kalacak diğer ülkeler için iyi uygulama örneklerinin geliştirilmesinin mümkün olacağını bildirmişlerdir.

Kalaycı (2017), meseleyi hukuk perspektifinden ele alan kapsamlı bir kaynak olan ve Jane McAdam tarafından kaleme alınan "Climate Change, Forced Migration and International Law" adlı eseri incelemiştir. Çalışmada; Kiribati, Tuvalu ve Bangladeş'te yürüttüğü ampirik saha araştırmasını uluslararası hukuk analiziyle birleştiren McAdam, bu göç türünün nasıl kavramsallaştırılabileceğini tartışarak, hem hukuki hem de siyasi çözüm önerileri geliştirmiştir. Temel bir başvuru kaynağı

özelliği taşıyan eserde, mevcut hukuki normların iklim göçmenlerini korumada yetersiz kaldığını ve saha araştırmalarına dayalı kapsamlı çözüm politikalarına ihtiyaç duyulduğu vurgulanmıştır.

Acı Verebilir (2018), iklim göçünü tarihsel arka planıyla ele alarak, antroposen dönemde ortaya çıkan iklim değişikliği ve göç ilişkisini incelemiştir. Bu dönemde küresel kapitalizmin yol açtığı çevresel eşitsizlikler ve gelişmiş ülkelerin transnasyonel (ulusötesi) sorumlulukları çerçevesinde, iklim mültecilerini yeni bir transnasyonalizm kaynağı olarak bütüncül bir yaklaşımla değerlendirmiştir. Endüstri Devrimi ile başlayan son iki yüzyıldaki endüstriyel faaliyetler ve küresel kapitalizmden kaynaklanan çevresel eşitsizlikleri anlamanın, sorunun çözümünün önemli noktalarından biri olacağını vurgulamıştır. Bu nedenle, iklim mültecilerine dair tarihsel bir analizin bu bütüncül yaklaşımın önemli bir parçası olacağını ifade etmiştir.

Ahsan ve Varol (2020), çevresel göçlerin günümüzde yoğun bir şekilde yaşanmasına rağmen, uluslararası politikalar açısından hâlâ tartışmalı olduğunu ve çevre kaynaklı göçmenleri koruyan somut bir uluslararası yasa bulunmadığına dikkat çekmişlerdir. Çalışma da iklim değişikliğine bağlı zorunlu göçün küresel boyutunu ortaya koyarken, bu soruna karşı, hem gelişmiş ülkeler hem de gelişmekte olan ülkeler için çözüm önerileri sunmuşlardır. Bu bağlamda gelişmiş ülkeler; uluslararası sorumluluklar üstlenmeli, BM sözleşmelerine taraf olmalı ve strateji geliştirmelidirler. Gelişmekte olan ülkeler ise çevresel afetlerin etkilerine karşı sıcak noktaların kırılganlıklarını azaltmak ve riski yönetmek için yerel halkın aktif katılımını sağlayacak acil ve kapsamlı bir çerçeve planı geliştirmelerinin gerektiğini vurgulamışlardır.

Yıldırım (2020), İklim değişikliğini, mevcut yönetim başarısızlıkları, su politikaları ve ekonomik sorunlarla birleşerek dolaylı yoldan iç savaşların tehdit çarpanı olabileceğini ifade etmiştir. Bu durumu Suriye Savaşı örneğinde çalışmıştır. Özellikle kuraklığın etkili olduğu ülkede tam bir çevresel felaket yaşanmış milyonlarca insan iklim mültecisi haline gelmiştir.

Gökdayı (2019a; 2019b), iklim mülteciliğinin arka planında küresel güçlerin çıkardığı iklim savaşlarının varlığını tartışmıştır. İklim değişikliği konusundaki kavramları ayrıntılı olarak açıklayarak, asıl tartışılması gerekenin iklim kontrolü ve iklim mühendisliği üzerine odaklanmak olduğunu vurgulamıştır. Dünyada iklim kontrolü üzerine geliştirilen başta HAARP, SPACECAST2020 gibi yapay iklim koşullarını geliştiren sistemlerin varlığının söz konusu olduğunu, bu sistemlerin aşırı sıcak/soğuk, mevsim dışı yağışlar, deprem, tsunami, orman yangını ve daha önceleri görülmeyen ebola gibi salgın hastalıklar üreterek dünya nüfusunu azaltma yönünde insanlığın geleceğine dair karamsarlık geliştirdiğini belirtmiştir. "Çevresel adalet/iklim adaleti" kapsamında iklim değişikliğine neden olan toplumların sorumluluklarının irdelenmesi gerektiğini vurgulamıştır. Ayrıca, gelişmiş ülkelerin kaynak ihtiyacının sürekli arttığını, mülteciliği yaşayan toplumların temel ihtiyaçlarının karşılanmasında isteksiz olduklarını, buna karşılık silahlanma gibi yüksek bütçeli harcamalara gönüllü olduklarını ifade etmiştir.

2.4. Sosyal Hizmet Uygulamalarını Konu Edinen Çalışmalar

Artan ve Uzun (2017), iklim mültecileriyle yürütülen sosyal hizmet uygulamalarının, yeşil sosyal hizmet perspektifiyle ele alınmasını tartışmıştır. Bu yaklaşım, toplumu çevre konusunda bilinçlendirmeyi ve sürdürülebilir çevresel yapıya teşvik etmeyi amaçlamaktadır. Sosyal hizmete eylemsel bir bakış açısı sunan yaklaşım, çevresel bozulma, küresel iklim değişikliği ve iklim mültecileri arasındaki bağı çözümlemede ve sosyal hizmetin bu alandaki yetkinliğini arttırmada yeni bir çerçeve çizmektedir. Ayrıca, insan kaynaklı iklim değişikliği nedeniyle göç eden insanlarla yapılan sosyal hizmet uygulamalarına önem verilmesinin gerekliliğini vurgulamıştır.

Yerinden olmuş çevre mültecilerine sunulan sosyal hizmetin, çevreci sosyal hizmet (green social work) anlayışıyla yaklaşılması gerektiğini Demirbilek (2016) de savunmaktadır. Bireyin yalnızca içinde bulunduğu toplumdan değil, fiziksel çevresinden de etkilendiğini belirterek sosyal hizmetin bu boyutla da ilgilenmesi gerektiğini vurgulamıştır. Buna göre sosyal hizmet; koruyucu-önleyici ve bütüncül bir yaklaşımla yerel, ulusal ve uluslararası düzeyde çevresel faktörlerin insan

üzerindeki olumsuz etkilerini azaltmaya, çevre mültecilerinin haklarını korumaya yönelik farkındalık geliştirici, harekete geçirici ve savunucu çalışmalar yapmalıdır. Ayrıca bu kişilere psikolojik ve sosyal destek hizmetleri de sunmalıdır.

Tarım (2019), iklim değişikliğine bağlı göçlerin AB ülkeleri ve Türkiye'deki sosyal güvenlik sistemlerine etkilerini incelemiştir. Göçmenler ve yerel vatandaşlar için ekonomik, çevresel ve sosyal sorunlara yol açabilecek bu durum karşısında en uygun çözümün, iklim değişikliğinin etkilerine göre uyarlanmış ve göçmen işçileri de kapsayacak şekilde genişletilmiş yeni sosyal güvenlik tedbirleri olduğunu savunmuştur. Böylece bu genişlemenin sosyal uyumu artıracağını, ekonomiyi büyüteceğini, işçiler arasında eşitliği sağlayacağını, sosyal güvenlik fonlarına katkıları yükselteceğini ve kayıt dışı sektörü kayıtlı hale getireceğini ileri sürmüştür.

2.5. Türkiye'yi Ölçek Alan Çalışmalar

İklim/çevre/ekolojik mültecilikle ilgili Türkiye'yi konu alan araştırmalar, birkaç tane ile sınırlı kalmıştır. 2002 yılından 2019 yılına kadar toplamda 4 çalışma yapılmıştır. İlk çalışma Öztürk (2002) tarafından yapılmıştır. Çalışmada, Türkiye'nin yarı kurak iklimi dolayısıyla küresel iklim değişikliğinden ciddi anlamda etkilenmeye aday ülkelerden biri olduğu, özellikle kuraklığın çok daha şiddetli hissedildiği İç Anadolu, Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde, tarımsal nüfusun ciddi oranda çevresel göçe maruz kalacağına dikkat çekilmiştir.

On üç yıl aradan sonra yapılan ikinci çalışmada ise Mutlu, İrdem ve Üre (2015), Ekolojik göç/mültecilik sorununu ve mültecilerin statülerini dünyadaki durum ve gelecek senaryoları üzerinde durarak, Avrupa Birliği ve Türkiye'nin ekolojik mülteciliğe bakış açılarını irdelemiştir. Türkiye'nin Avrupa'ya geçiş için transit rol üstlendiğini bu nedenle Türkiye'de olduğu gibi Avrupa'da da ekolojik göç/mültecilik politikalarının geliştirilmesine ihtiyaç olduğunu belirtmiştir. Ayrıca, Avrupa'nın ürettiği politikaların yetersizliği nedeniyle yakın gelecekte hem Türkiye'yi hem de Avrupa'yı sıkıntıya sokma potansiyeli taşıdığını, bu nedenle geliştirilecek karşılıklı politikaların uluslararası politikalarla eklemlendirilmesine ihtiyaç olduğunu ileri sürmüştür. Öte yandan iklim mültecilerini topraklarını kaybetmelerinden dolayı "vatansızlar" olarak tanımlandığı çalışmada, iklim değişikliğine bağlı olarak, deniz seviyesinin yükselmesiyle bazı ülkelerin topraklarının sular altında kaldığı ve devleti oluşturan üç unsurdan biri olan toprak parçasının bütünüyle yok olduğu belirtilmiştir. Devletin ortadan kalktığı böyle bir durumda, o devletin vatandaşlığından da söz edilemeyeceği için bu kişiler için "vatansızlar" ifadesinin kullanılmasının doğru bir ifade olacağı vurgulanmıştır.

Dünya ve Türkiye'de göç olgusunu karşılaştıran Öztürk (2018), Birleşmiş Milletler Üniversitesi Çevre ve İnsan Güvenliği Enstitüsünün 2050 yılına kadar 200 milyon insanın çevresel nedenlerle yer değiştireceği tahmininden yola çıkarak bu büyük göç hareketliliğinde Türkiye'nin de payına düşeni alacağını belirtmektedir. Kınık (2010), iklim değişikliğinin göç davranışı üzerindeki etkisini gelecek senaryolarıyla değerlendirildiğinde, Türkiye'nin iklimsel göçün bir aktörü olacağını ve geçmişte yaşanan iklimsel göç örneklerinin geleceğe yönelik planlama yapmada yardımcı olacağını ifade etmektedir.

İklim mülteciliğinin Türkiye özelinde yaratacağı sorunlar ve çözüm önerileri üzerinde duran Demirci (2019), konu ile ilgili bir dizi çözüm önerileri sunmuştur. Bu öneriler; öncelikle mülteci tanımının iklim mültecilerini kapsayacak şekilde genişletilmesi, iklim göçünden etkilenen ülkelerden beyin göçü alınması, Göç İdaresi bünyesinde sadece iklim göçüne odaklanan bir bölüm açılması, yerel yönetimlerin strateji planlarında iklim mültecisi başlığına yer verilmesi, iklim mültecileri mücadele eylem planları hazırlanması, yerel yönetimlere özel fon ayrılması, tarım politikaları geliştirilmesi, yurtdışından tarım toprağı kiralanarak su kaynaklarının korunması, sağlık altyapısının iklim riskleri karşısında geliştirilmesi, üniversite bölüm müfredatlarına seçmeli iklim göçü derslerinin koyulması, burs proğramlarına iklim göçü konusunun etkilenmesi gibi önerilerdir.

Bu dönemde Türkiye de yapılan araştırmaların yetersizliğine fark eden Ilık (2017), Türkiye'de iklim değişikliğinin göç üzerindeki etkilerini belirlemeye yönelik ampirik araştırmaların (ülke içi kuraklık kaynaklı göçler ve çevre ülkelerden Türkiye'ye yönelik iklim göçleri) son derece yetersiz olduğunu tespit ederek; literatürdeki bu boşluğu gidermek ve gelecekteki araştırmalara kaynaklık etmek amacıyla, Türkiye'de acilen ampirik araştırmalar yapılmasını önermiştir.

Yücel (2020), küresel iklim rejiminin yetersizliğini vurgulayarak, Türkiye'nin iklim mültecilerine yönelik; geçici koruma, uluslararası koruma ve kalıcı uluslararası koruma statülerini tartışmıştır. İklim felaketleri nedeniyle vatansız kalan kişilerin hukuki kişilikten mahrum kalmasını bir insan hakları ihlali olarak nitelendirmiştir. Bu boşluğu gidermek için yeni bir hukuki rejimine, uluslararası iş birliğine ve tüm devletlerin ortak sorumluluk üstlenmesi gerektiğine vurgu yapmıştır. Ancak Türkiye'nin, adil bir küresel iklim rejimi oluşmadan iklim mültecilerine vatandaşlık vermesinin göçü çekici hale getireceği için mümkün olmadığını, zaten Türkiye'nin dünyada en çok sığınmacıyı barındıran ülke olduğunu ifade etmiştir. Bu rejim oluşana kadar, sınır aşanlara geçici koruma, vatansız kalanlara ise uluslararası koruma verilmesini göç yönetimi açısından uygun bulmuştur.

2. SONUÇ

İnsanın neredeyse varoluşuna kadar dayandırılan göç olgusuna, 21. Yüzyılda yeni bir kavram eklenmiştir. İklim/Çevre/Ekolojik Mülteci gibi isimler alan bu göç kavramı insanın yaşadığı çevresinin bozulması sonucu meydana gelen yer değiştirmesini ifade etmektedir. İnsanın içinde yaşadığı çevreyi terk etmesine neden olan bu süreç ise küresel iklim değişikliğinin bir getirisidir.

Türkiye, küresel iklim değişikliğinden en çok etkilenecek ülkeler listesinde 27. sıradadır. İklim değişikliğine bağlı değişimin etkilerini ise, çok yakın tarihlerde hissetmeye başlayacaktır. Nitekim IPCC'nin raporunda, Türkiye'nin bu değişiklikten etkileneceği tarih 2030 olarak öngörülmektedir. Türkiye'nin büyük bir bölümünün 2030'lu yıllarda kurak ve aşırı sıcak bir iklimin etkisi altına gireceği, yağış miktarlarındaki azalma ve dengesizlik nedeniyle (Ülger, 2009), kişi başına düşen su miktarı 1990 yılında 3070 metreküp iken, 2050 yılında bu oranın kişi başına 1240 metreküpe kadar gerileyeceği belirtilmektedir (Kadıoğlu, 2009). Bu sonuç, zaten kurak bir iklime sahip olan Türkiye'nin iklim değişikliğiyle yakın zamanda yüzleşeceğini göstermektedir.

Dünya'da 2050 yılına kadar yaklaşık olarak 200 milyon insanın iklim değişikliğinden kaynaklanan çevresel sorunlar nedeniyle yerlerinden olacağı düşünüldüğünde, iklim kaynaklı kırılmalara hassas bir çevrede yer alan Türkiye'nin bu büyük insan hareketliliğinden etkileneceği kaçınılmazdır. Zaten on yıl gibi kısa bir süre sonra küresel iklim değişikliklerinin etkisi ülkemizde hissedilmeye başlanacaktır. Ortada göz ardı edilmemesi gereken bir durum olmasına rağmen, Türkiye'de meydana gelebilecek iklim kaynaklı göçler ile ilgili çalışmaların oldukça yetersiz kaldığı gözlenmektedir. Artık bu sorunu dikkate alan özelliklede bölgesel çalışmalara hız verilmesi ve bu konuda gereken önlemlerin alınması önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

1. Acı Verebilir, Barış (2018). Gelişmekte Olan Kavram İklim Mültecileri: Trans-Nasyonalizmin Yeni Kaynağı? Dünya Şehircilik Günü 42. Kolokyumu: "Göç-Mekân-Siyaset",(*7-8-9 Kasım 2018*), 1-6, İzmir. https://www.academia.edu/37589366/Geli%C5%9Fmekte_Olan_Kavram_%C4%B0klim_M%C3%BCltecileri_Trans_nasyonalizmin_Yeni_Kayna%C4%9F%C4%B1_Kabul_Edilmi%C5%9F_Bildiri_Metni_S%C3%B6zl%C3%BC_Sunum_(Erişim Tarihi: 02.03.2026).

2. Ahsan, Md Moynul ve Varol, Nehir (2020). Çevreden Kaynaklanan Göçün Boyutu: Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkeler Üzerine Bir Çalışma. *Antropoloji*, (39) ,123-128. https://doi.org/10.33613/antropolojidergisi.694151(Erişim Tarihi: 02.03.2026).
3. Akalın, Mehmet (2019). İklim Mültecileri. İKSAD Yayınevi. Adıyaman. https://iksadyayinevi.com/wp-content/uploads/2020/02/%C4%B0KL%C4%B0M-M%C3%9CLTEC%C4%B0LER%C4%B0.pdf. (Erişim Tarihi: 02.05.2026).
4. Akbaş, İsmet (2018). İklim Değişikliği ve İklim Mültecileri: Genel Bir Bakış. *Social Sciences Studies Journal.* 4 (24), 5159-5172. https://sssjournal.com/DergiTamDetay.aspx?ID=977 (Erişim Tarihi: 11.03.2026).
5. Algan, Nesrin; Künçek, Özlen (1998).Transboundary Population Movements: Refugees, Environment and Politics. The Turkish Yearbook (28), 75-103. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/845766 (Erişim Tarihi: 13.04.2026).
6. Artan, Taner ve Uzun, Kıvanç (2017). A Discussion about Green Social Work in the Context of Climate Refugees. *Journal of Current Researches on Social Sciences,* 7 (4), 171-184.https://www.jocress.com/eng/a-discussion-about-green-social-work-in-the-context-of-climate-refugees_142 (Erişim Tarihi: 11.03.2026).
7. Barışık, Salih (2020). Göç Kavramı, Tanımı ve Türleri. S. Barışık (Ed.), *Küreselleşen Dünyada Fırsat Eşitliği Arayışında Uluslararası Göç ve Türkiye'nin Suriye Deneyimi* İçinde (77-96). Gazi Kitabevi.
8. Beyatlı, Batuhan (t.y). The Dark Face of Climate Change:Climate 'Refugees'. https://www.academia.edu/38347235/The_Dark_Face_of_Climate_Change_Climate_Refugees_pdf (Erişim Tarihi: 12.03.2026).
9. Biermann, Frank; Boas, Ingrid (2010). Preparing for a Warmer World: Towards a Global Governance System to Protect Climate Refugees. *Global Environmental Politics, 10*(1), 60-88. https://www.researchgate.net/publication/227627225_Preparing_for_a_Warmer_World_Towards_a_Global_Governance_System_to_Protect_Climate_Refugees (Erişim Tarihi: 29.04.2026).
10. Castles, Stephen; Mark, J. Miller (2008). Göçler Çağı: Modern Dünyada Uluslararası Göç Hareketleri (Çev. Bülent Uğur, Bal; İbrahim, Akbulut). İstanbul : İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
11. CNNTÜRK (10.11.2017). *200 Milyon Kişi, 'İklim Mültecisi' Olacak*. https://www.cnnturk.com/dunya/200-milyon-kisi-iklim-multecisi-olacak (Erişim Tarihi: 18. 04. 2026).
12. Demirbilek, Melahat (2016). Çevre, Çevre Mültecileri ve Çevreci Sosyal Hizmet. *International Journal of Social Sciences and Education Research.* 2 (3), 905-914. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/389978 (Erişim Tarihi: 11.03.2026).
13. Demirci, Kıvanç (2019). Uluslararası ve Ulusal Mevzuat Hükümleri Çerçevesinde İklim Mültecisi Kavramı ve Türkiye Özelinde Yaratacağı Muhtemel Sorunlar. *Türkiye Siyaset Bilimi Dergisi.* 2(2),93-114. http://dergipark.org.tr/tr/pub/tsbder/issue/50740/660963 (Erişim Tarihi: 11.03.2026).
14. Demirdelen, Özge; Odman, Mustafa-Tevfik (2017). Küresel Isınmanın Yol Açtığı Sorunlardan Biri: İklim Mültecilerinin Hukuki Statüsü. *Sosyal Bilimler Dergisi.* 4(13),470-497. https://drive.google.com/file/d/1B07D0a3DFEun7xpC2bztiQwEtXQRAPHl/view (Erişim Tarihi: 11.03.2026).
15. Ekşi, Nuray (2016). İklim Mültecileri. *Göç Araştırmaları Dergisi*. 2(2), 10-58. https://dergipark.org.tr/tr/pub/gad/article/526471(Erişim Tarihi: 11.03.2026).

16. Fedai, Recep; Karakoç, Duygu-Yıldız (2016). Çevre Mültecileri ve Akdeniz'de Çevresel Güvenliğe Etkisi. Uluslararası Akdeniz'de Çevresel Güvenlik Konferansı Bildiriler Kitabı, (Ed.: Nesrin Algan; Deniz İşçioğlu). (KKTC, 2016), 101-121. Ankara: İmaj Yayınevi.https://www.researchgate.net/publication/334626507_Cevre_Multecileri_ve_Akdenizde_Cavresel_Guvenlige_Etkisi (Erişim Tarihi: 11. 03. 2026).
17. Foresight (2011). Migration and Global Environmental Change Final Project Report. The Government Office for Science, London. https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/287717/11-1116-migration-and-global-environmental-change.pdf (Erişim Tarihi: 15.04.2026).
18. Gıdahattı (26. 08. 2018). "İklim değişikliğinden en çok etkilenen ülkelerden biri Türkiye!" https://www.gidahatti.com/iklim-degisikliginden-en-cok-etkilenen-ulkelerden-biri-turkiye-44013/ (Erişim Tarihi: 03. 04. 2026).
19. Göç İstatistik Raporu (2017). Türk Kızılayı Göç ve Mülteci Hizmetleri Müdürlüğü. https://www.kizilay.org.tr/Upload/Dokuman/Dosya/38492657_2017-yili-goc-istatistik-raporu-ocak-2018.pdf (Erişim Tarihi: 08.04.2026).
20. Gökdayı, İsmail (2019a). İklim Mülteciliğinin Kavramsal Çerçevesinin BM Sürdürülebilir Gelişme Hedefleri Açısından Değerlendirilmesi. ASEAD V. Uluslararası Sosyal Bilimler Sempozyumu (27-29 Nisan 2019) Kemer –Antalya. https://www.researchgate.net/profile/Ismail-Goekdayi-2 (Erişim Tarihi: 05.05.2026).
21. Gökdayı, İsmail (2019b). İklim Savaşları: İklim Mülteciliğinin Arka Planında Süper Güçlerin Yeni Oyun Alanı. *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi,* 7 (95), 232-252.https://asosjournal.com/?mod=tammetin&makaleadi=&makaleurl=354617026_15145%20%C4%B0smail%20G%C3%96KDAYI.pdf&key=36693(Erişim Tarihi: 05.05.2026).
22. Gökpınar, Fatih Bilal (2020). 21. Yüzyılda Yeni Bir Güvenlik Sorunu: İklim Mültecileri. Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, Bursa. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/ (Erişim Tarihi: 03.05.2026).
23. Gülçubuk, Bülent ve Parça, Hasan (2020). Dünyada Göç Hareketliliğinin Yeni Bir Belirleyicisi: İklim Değişikliği ve Etkileri**.** *International Studies on Natural and Engineering Sciences***,** (4), 67-86. https://www.researchgate.net/publication/360977660_Dunyada_Goc_Hareketliliginin_Yeni_Bir_belirlemeyicisi_Iklim_Degisikligi_ve_Etkileri_-_Dunyada_Goc_Hareketliliginin_Yeni_Bir_Belirleyicisi_Iklim_Degisikligi_ve_Etkileri **(**Erişim Tarihi: 04.05.2026).
24. Güleç, Merve-Gülçin (2019). Recognition of climate refugees by the European Union. İstanbul Bilgi Üniversity, Institute of Social Sciences European Studies Master's Degree Program, İstanbul. https://openaccess.bilgi.edu.tr/server/api/core/bitstreams/8f0aee42-0a8f-45a6-bac8-b3400b6a7c8b/content (Erişim Tarihi: 14.02.2026).
25. Ilık, Merve-Suzan (2017). Yeni Bir Küresel Problem, Eski Bir Başa Çıkma Mekanizması: Antropojenik İklim Değişikliği Kaynaklı Göç ve Türkiye. Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi. Antalya. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/ (Erişim Tarihi: 03.05.2026).
26. Ilık-Bilben, Merve Suzan (2018). Antropojenik İklim Değişikliği Bağlamında Göç Tartışmaları. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*.(75), 237–268. https://dergipark.org.tr/tr/pub/iusskd/issue/41800/504526 (Erişim Tarihi:11.03.2026).

27. Ilık-Bilben, Merve-Suzan (2019). Dünyadan Örnekler Işığında İklim Değişikliği Kaynaklı Göçleri Anlamak. Mediterranean Journal of Humanities. 9(2),335-355. http://proje.akdeniz.edu.tr/mcri/mjh/9-2/MJH-23-Merve_Suzan_ILIK_BILBEN.pdf (Erişim Tarihi: 11.03.2026).
28. İnal, Onur (2012). "Yaşamak İçin Kaçanlar: Ekolojik Mülteciler". *ECOIQ,* (18),76-79. https://bunny-wp-pullzone-pklhgrpho3.b-cdn.net/wp content/uploads/2022/05/ekoiqsayi18.pdf (Erişim Tarihi: 04.04.2026).
29. Kadıoğlu, Mikdat (2009). Küresel İklim Değişimi ve Türkiye. *Mühendis ve Makine Dergisi*. 50(593), 15-25. Ankara. https://www.mmo.org.tr/sites/default/files/1f2dd133f097238_ek.pdf (Erişim Tarihi: 17.04.2026).
30. Kalaycı, Caner (2017). Climate Change, Forced Migration and International Law (Kitap İncelemesi). Alternatif Politika (İklim Değişikliği ve Enerji Özel Sayısı), 182-186. https://alternatifpolitika.com/site/cilt/9/sayi/0/AP-Aralik-2017-iklim-Ozel-Sayisi.pdf (Erişim Tarihi: 01.05.2026).
31. Kanlı, İmam Bakır; Başköy, Doğan (2018). Küreselleşme ve Çevre Sorunları Bağlamında Göç: İklim Mültecileri. *Siyaset, Ekonomi ve Yönetim Araştırmaları Dergisi.* 6(3), 21-39. https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1021775 (Erişim Tarihi:11.03. 2026).
32. Kara, Polat; Korkut, Recep (2010). Türkiye'de Göç İltica ve Mülteciler. Türk İdare Dergisi. 2(467),153-162. https://www.tid.gov.tr/kurumlar/tid.gov.tr/tum-sayilar(2)/2001-2025/2010/Haziran/467polatkararecep.pdf (Erişim Tarihi: 08.02.2026).
33. Kara-Dönmez, Canan-Öykü; Aktaş-Sanatçı, Gaye; Hırlak, Fatma (2019). İklim Değişikliğinin Göçmenlik ve Güvenlik Olguları Üzerine Etkisi.13. Uluslararası Kamu Yönetimi Sempozyumu: (1033-1052). Gaziantep. https://www.researchgate.net/publication/355454240_Iklim_Degisikliginin_Gocmenlik_ve_Guvenlik_Olgulari_Uzerine_Etkisi (Erişim Tarihi: 02.03.2026).
34. Kılıç, Merve (2020). The Legal Status and Protection of Climate Refugees in the EU. Marmara Üniversitesi Avrupa Araştırmaları Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi. İstanbul. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/ (Erişim Tarihi: 03.05.2026).
35. Kınık, Kerem (2010), "Göç, Sürgün ve İltica", *Hayat ve Sağlık Dergisi.* (2), 36-39. https://www.researchgate.net/publication/381887972_Goc_Surgun_ve_Iltica (Erişim Tarihi: 18.04.2026).
36. Kraler, Albert; Cernei, Tatiana; Noack, Marion (2011). "Climate Refugees: Legal and Policy Responses to Environmentally İnduced Migration". *Directorate-General For Internal Policies:Policy Departments Citizens' Rights and Constitutional Affairs.* European Parlıament.https://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/etudes/join/2011/462422/IPOL-LIBE_ET(2011)462422_EN.pdf (Erişim Tarihi: 09. 04. 2026).
37. Külüşlü, Emre (2020). İklim Göçmenliği Sorununun Hukuki Boyutu. *Kamu ve Özel Uluslararası Hukuk Bülteni*, *40* (2), 1175-1197. https://izlik.org/JA83EB67FR (Erişim Tarihi: 05.01.2026).
38. Mutlu, Ahmet; İrdem, İbrahim; Üre, Berna (2015). Ekolojik Mültecilik. *Memleket Siyaset Yönetim (MSY).*10 (23), 79-118. *https://dergipark.org.tr/tr/pub/msydergi/article/1251082* (Erişim Tarihi: 11.03.2026).
39. Mutluer, Mustafa; Südaş, İlkay (2013). "Görünmez" Bir Küresel Sorun: Çevre Mültecileri. Prof. Dr. İlhan Kayan'a Armağan Kitabı (Editör: Ertuğrul Öner) Ege

Üniversitesi Yayınları. İzmir. https://www.academia.edu/6440173/_G%C3%96R%C3%9CNMEZ_B%C4%B0R_K%C3%9CRESEL_SORUN_%C3%87EVRE_M%C3%9CLTEC%C4%B0LER%C4%B0?auto=download (Erişim Tarihi: 15.04.2026).

40. Myers, Norman (2005). Environmental Refugees: An Emergent Security Issue; Paper Presented at 13 th Economic Forum, Session III-Environment and Migration, EF.NGO/4/05 22 May 2005, Prague, 23-27 May 2005. https://www.osce.org/eea/14851?download=true (Erişim Tarihi: 15.04.2026).
41. Myers, Norman; Kent, Jennifer (1995). "Environmental Exodus: An Emergent Crisis in the Global Arena", *Climate Institute, Washington D.C.* https://www.semanticscholar.org/paper/Environmental-Exodus%3A-An-Emergent-Crisis-in-the-Kent-Myers/17981f73b39684b7629e447c58ce59874517c88e (Erişim Tarihi: 03.03.2026).
42. Nicholson, Calum T.M. (2014). Climate Change and the Politics of Causal Reasoning: The Case of Climate Change and Migration. *The Geographical Journal, 180*(2), 151-160. https://rgs-ibg.onlinelibrary.wiley.com/doi/pdf/10.1111/geoj.12062 (Erişim Tarihi:15.02.2026).
43. Odman, Mustafa-Tevfik (2011). Vatansızların Hukuki Durumu ve Türk Hukuku. Adana: Çağ Üniversitesi Yayınları No:15.
44. Özcan, Ayse; Strauss, Eric J. (2018). New Urban Agenda: Climate Refugees and International Responsibilities. *International Journal of Structural and Civil Engineering Research.7(4),* 368-377. http://www.ijscer.com/uploadfile/2018/1009/20181009053548744.pdf (Erişim Tarihi: 12.03.2026).
45. Özerim, Gökay (2016). Çevresel Göçlerden Doğal Afet Sonrası Göçlere: Uluslararası Toplum ve Uluslararası Aktörler Ekseninde Bir Değerlendirme. İçinde M. Tiryakioğlu (Ed.), *Afetlerle Kalkınma: Tecrübeler, Politikalar ve Beklentiler* (289-310). Efil Yayınevi. Ankara. https://www.academia.edu/30033094/%C3%87evresel_G%C3%B6%C3%A7lerden_Do%C4%9Fal_Afet_Sonras%C4%B1_G%C3%B6%C3%A7lere_Uluslararas%C4%B1_Toplum_ve_Uluslararas%C4%B1_Akt%C3%B6rler_Ekseninde_Bir_De%C4%9Ferlendirme (Erişim Tarihi: 12.05.2026).
46. Öztürk, Kemal (2002). Küresel İklim Değişikliği ve Türkiye'ye Olası Etkileri. *Gazi Üniversitesi. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi.* 22(1), 47-65. Ankara. Öztürk, Kemal (2002). Küresel İklim Değişikliği ve Türkiye'ye Olası Etkileri. *Gazi Üniversitesi. Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi.* 22(1), 47-65. Ankara. (Erişim Tarihi: 18.04.2026).
47. Öztürk, Ömer (2018). İklimsel Göç: Dünyaya ve Türkiye'ye Yansımaları. Türkiye ve Orta Doğu Amme İdaresi Enstitüsü (TODAİE), Yüksek Lisans Tezi, Ankara. https://www.academia.edu/37585554/%C4%B0klimsel_G%C3%B6%C3%A7_D%C3%BCnyaya_ve_T%C3%BCrkiyeye_Yans%C4%B1malar%C4%B1_pdf (Erişim Tarihi: 05.02.2026).
48. Safi, Sibel (2020). Ioane Teitiota Kiribati/Yeni Zelanda Davası ve BM İnsan Hakları Komitesi'nin İklim Mültecileri ile İlgili Tarihi Kararı. *Dokuz Eylül Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, *22*(2), 509-540. https://doi.org/10.33717/deuhfd.800899 (Erişim Tarihi: 03.04.2026).
49. Sipahi, Esra-Banu; Tekin, Segah (2016). Akdeniz'de İklim Değişikliği ve Çevresel Güvenlik Kıskacında İklim Mültecileri (içinde) Akdeniz'de Çevresel Güvenlik. Ed. Algan. Nesrin ve İşçioğlu Didem. Ankara: İmaj Yayınevi.

https://www.researchgate.net/publication/315492192_Akdeniz'de_Iklim_Degisikligi_ve_Cevresel_Guvenlik_Kiskacinda_Iklim_Multecileri (Erişim Tarihi:01.06.2026).

50. Şahin, Ümit; Kurnaz, Levent (2014), *İklim Değişikliği ve Kuraklık*, İstanbul Politikalar Merkezi (İPM), İstanbul. https://www.researchgate.net/publication/316190182_Iklim_Degisikligi_ve_Kuraklik (Erişim Tarihi:18.04.2026).
51. Tarım, Nazmi (2019). İklim Değişikliğine Bağlı Göçlerin Avrupa Birliği'ne Üye Ülkeler ve Türkiye'de Sosyal Güvenlik Sistemlerine Etkileri. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, İzmir. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/ (Erişim Tarihi: 03.05.2026).
52. Tekin, Esra (2020). Uluslararası Hukuk Bağlamında İklim Mültecilerinin Korunması Sorunu. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, (147), 313 332. https://medya.barobirlik.org.tr/tbbdergisi/App_Themes/Dergi/2020-147-1910.pdf (Erişim Tarihi: 09.06.2026).
53. Tok, Nafiz; Korkut, Recep (2012). Küreselleşme ve Yerinden Olma Sorununun Çevresel Güvensizliklere Bağlı Değişen Tabiatı Bağlamında İklim Mültecileri. Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, Akademik Bakış Dergisi. (32), 1-16. https://www.ajindex.com/dosyalar/makale/acarindex-1423867943.pdf (Erişim Tarihi: 11.03.2026).
54. Tower Amali (2007). Climate Refugees. Shrinking Option The Nexus Between Climate Change, Displacement and Security in the Lake Chad Basin. https://indd.adobe.com/view/bf1670bb-4562-402e-a6c2-ebb3298cf8e5 (Erişim Tarihi: 17.04.2026).
55. UNHCR (t.y). Convention and Protocol Relating To The Status of Refugees. https://www.unhcr.org/3b66c2aa10.html (Erişim Tarihi: 10.04.2026).
56. Ülger, İrfan-Kaya (2009), "Küresel Isınma ve Türkiye'ye Etkileri". *Rapor,* No:18. BİLGESAM, İstanbul. https://www.academia.edu/2643172/K%C3%BCresel_Is%C4%B1nma_ve_T%C3%BCrkiyeye_Etkileri (Tarihi: 17.04.2026).
57. WWF Türkiye (04.16.2025). İklim Krizi Var, İklim Krizi Acil! İklim Kanunu Gerekli Ama Nasıl Bir Kanun Olmalı? https://www.wwf.org.tr/?15920/iklim-kanunu-bilgi-notu (Erişim Tarihi: 08.05.2026).
58. Yıldırım, Mehmet (2020). İklim Değişikliğinin Tetiklediği İç Savaş ve Göç: Suriye. 5.Uluslararası Çevre ve Ahlak Sempozyumu (Çevirimiçi, 24-25 Eylül 2020) Bildiriler Kitabı. (174-183). https://www.cevrevakfi.org.tr/wp-content/uploads/2021/01/ISEM-2020_CevreveAhlak_Sempozyumu_Bildriler-Kitabi.pdf (Erişim Tarihi: 14.03.2026).
59. Yılmaz, Fırat-Harun; Navruz, Mücahit (2019). Küresel İklim Değişikliği, İklim Mültecileri ve Güvenlik. ASSAM, 13. Uluslararası Kamu Yönetimi Sempozyumu Bildirileri Özel Sayısı, 255-270. https://dergipark.org.tr/tr/pub/assam/issue/48907/578164 (Erişim Tarihi: 11.03.2026).
60. Yılmaz-Turgut, Nükhet (2018). Çevresel Göç ve Çevre Göçmenleri Sorununun Çevre Hukukundaki Yeri. *Türkiye Barolar Birliği Dergisi.* (139), 287-346. https://medya.barobirlik.org.tr/tbbdergisi/App_Themes/Dergi/2018-139-1812.pdf (Erişim Tarihi: 11.03.2026).
61. Yurtcanlı Duymaz, Seda (2019). İklim Değişikliği, Afetler ve İnsan Hakları: Çevresel Zorunlu Göç. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Doktora Tezi, İstanbul. https://tez.yok.gov.tr/UlusalTezMerkezi/ (Erişim Tarihi: 03.05.2026).

62. Yücel, Gülnaz (2020). İklim Mültecilerinin Türkiye'deki Hukuki Statüsü. *Middle East Journal of Refugee Studies*, *5*(2), 43-62. https://izlik.org/JA65RF82HF (Erişim Tarihi: 05.01.2026).
63. Ziya, Olcay (2012). Mülteci-Göçmen Belirsizliğinde İklim Mültecileri. Türkiye Barolar Birliği Dergisi. (99), 229-240. https://search.trdizin.gov.tr/tr/yayin/detay/130830/multeci-gocmen-belirsizliginde-iklim-multecileri (Erişim Tarihi: 11.03.2026).

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

(14)

Gülsu KABA[107]; Dr. Öğr. Üyesi Nükhet KONUK[108]

KENTSEL ALANLARIN TARIM ARAZİLERİ ÜZERİNDEKİ ETKİLERİ

THE IMPACT OF URBAN AREAS ON AGRICULTURAL LAND: EXAMPLES FROM TURKEY

ÖZ

Nüfus artışı, ekonomik gelişmeler ve sanayileşme ile birlikte şehirler hızla büyümekte ve çevresindeki doğal alanları dönüştürmektedir. Bu dönüşüm sürecinde tarım arazileri ciddi bir kentsel yayılma baskısı altında kalmaktadır. Tarım arazilerinin azalması yalnızca üretim kaybına yol açmamakta, aynı zamanda gıda güvenliği, çevresel sürdürülebilirlik ve kırsal kalkınma açısından da önemli riskler oluşturmaktadır. Bu çalışmanın amacı, kentsel alanların tarım arazileri üzerindeki etkilerini Türkiye ölçeğinde ve seçili iller bazında sistematik olarak incelemektir. Araştırmada literatür taraması, Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK) uzun dönemli verileri ve Coğrafi Bilgi Sistemleri (CBS) tabanlı literatür bulguları üzerinden değerlendirilmiş; kentsel saçaklanmanın tarımsal üretim potansiyeli, toprak kalitesi ve sosyo-ekonomik yapı üzerindeki etkileri detaylandırılmıştır. Analiz sonuçları, son otuz yılda toplam tarım alanlarının ve kişi başına düşen tarım arazisi miktarının dramatik biçimde gerilediğini, buna karşın bütüncül arazi yönetimi ve kompakt kent modellerinin aciliyet kazandığını ortaya koymaktadır.

Anahtar Kelimeler: Kentsel alan, tarım arazisi, kentleşme, kentsel yayılma, arazi kullanımı.

ABSTRACT

Driven by population growth, economic development, and industrialization, cities are expanding rapidly and transforming the natural areas surrounding them. In this transformation process, agricultural lands are under significant pressure from urban sprawl. The loss of agricultural lands not only leads to a decline in production but also poses significant risks in terms of food security, environmental sustainability, and rural development. The aim of this study is to systematically examine the effects of urban areas on agricultural lands at the national level and based on selected provinces. The research evaluated findings through a literature review, long-term data from the Turkish Statistical Institute (TÜİK), and Geographic Information Systems (GIS)-based literature; the effects of urban sprawl on agricultural production potential, soil quality, and socio-economic structure were detailed. The analysis results reveal that over the past thirty years, total agricultural land areas and the amount of agricultural land per capita have declined dramatically, while the need for integrated land management and compact urban models has become increasingly urgent.

Keywords: *Urban area, agricultural land, urbanization, urban sprawl, land use.*

[107] Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, Harita Mühendisliği Bölümü, ORCID ID: https://orcid.org/ 0009-0005-2691-2635

[108] (sorumlu yazar), Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Mühendislik Fakültesi, Harita Mühendisliği Bölümü, ORCID ID: https://orcid.org/ 0000-0001-6099-4850, nukhetg@omu.edu.tr

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

1. GİRİŞ

Dünya genelinde nüfus artışı, sanayileşme ve yoğun göç hareketleri, kentsel alanların hızlı ve kontrolsüz bir biçimde genişlemesine yol açmaktadır (FAO, 2021; Alphan, 2003). Türkiye'de özellikle 1950'li yıllardan itibaren hız kazanan ve büyükşehirler ile çevrelerinde yoğunlaşan kentsel yayılma süreci, son yıllarda geri dönüşü olmayan mekânsal boyutlara ulaşmıştır. Bu süreç, kentsel çeperlerde yer alan verimli tarım arazileri üzerinde doğrudan ve dolaylı dinamik baskılar yaratmaktadır. Tarım arazileri; küresel gıda güvenliği, kırsal kalkınmanın sürekliliği, ekosistem dengesinin korunması ve sürdürülebilir makroekonomik döngü açısından ikame edilemez bir öneme sahiptir. Kentleşme koridorlarının verimli ovalara doğru kayması, tarımsal alanların kalıcı olarak yapılaşmaya açılmasına, üretkenliğin azalmasına ve nihayetinde kırsal üretim yapısının sürdürülemez hale geçmesine yol açmaktadır (FAO, 2021; Alphan, 2003).

Kent ve kır arasındaki mekânsal kullanım çatışması, çağdaş arazi yönetimi ve planlama disiplinlerinin en temel sorun alanlarından birini oluşturmaktadır. Bu bağlamda araştırmanın temel sorunsalı; kentsel saçaklanmanın tarım alanlarını ne ölçüde daralttığı, son yıllardaki niceliksel kayıpların boyutları ve mevcut yasal-planlama altyapısının bu alanları korumadaki etkinliğidir. Çalışma kapsamında kentsel büyümenin tarım toprakları üzerindeki etkileri hem makro düzeydeki istatistiki verilerle hem de yapısal analizlerle deşifre edilmeye çalışılmıştır.

Kavramsal Çerçeve ve Literatür Taraması

Nüfus artışı, sanayileşme ve buna bağlı olarak gelişen yoğun göç hareketleri, modern dünyada kentsel alanların çeperlerine doğru kontrolsüz ve hızlı bir biçimde genişlemesine yol açmaktadır. Literatürde kentsel alanlar; nüfus yoğunluğunun yüksek olduğu, fiziki, teknik ve sosyal altyapı imkanlarının somutlaştığı, ekonomik yapının ise ağırlıklı olarak sanayi, ticaret ve hizmet sektörlerine dayandığı yerleşim ekosistemleri olarak tanımlanmaktadır. Bu alanların planlama sınırlarının ötesine geçerek çeperdeki kırsal ve doğal alanlara doğru parçalı, düşük yoğunluklu ve düzensiz bir biçimde yayılması ise kentsel saçaklanma (kentsel yayılma) olgusuyla açıklanmaktadır. Kentsel saçaklanma, sadece coğrafi veya fiziki bir büyüme hareketi değil, aynı zamanda çevresindeki kırsal yapıyı, ekolojik dengeleri ve en önemlisi tarımsal üretim faktörlerini doğrudan dönüştüren, çoğu zaman da tahrip eden çok boyutlu bir sosyo-ekonomik süreçtir (Johnson, 2001). Bu mekânsal genişleme koridorları, doğası gereği genellikle yerleşime uygun marjinal alanlar yerine, ulaşım akslarına yakın ve topoğrafik açıdan yapılaşması kolay olan verimli düzlükleri, yani birinci ve ikinci sınıf mutlak tarım arazilerini baskı altına almaktadır.

Tarım arazileri; bitkisel ve hayvansal üretim faaliyetlerinin yürütüldüğü, biyolojik verimliliğe sahip, ikame edilemez ve gıda güvenliğinin teminatı olan kıymetli toprak varlıklarıdır. Arazi yönetimi literatüründe bu varlıklar; kullanım amaçları, ekolojik sınırlılıkları ve üretim potansiyellerine göre tahıl ve hububat alanları, yüksek girdi ve sulama isteyen sebze-meyve bahçeleri, hayvancılık sektörü için yaşamsal öneme sahip çayır ve meralar ile toprak sağlığının korunması adına periyodik olarak dinlendirilen nadas alanları gibi yapısal sınıflara ayrılmaktadır. Kentsel saçaklanma süreci, bu arazi sınıflarının tamamı üzerinde doğrudan ve dolaylı dinamik bir daralma baskısı kurarak kent ve kır arasında kronik bir mekânsal kullanım çatışması yaratmaktadır (Karataş, 2023). Yapılan teorik ve ampirik çalışmalar, bu çatışmanın tarım toprakları üzerinde iki temel boyutta hasar bıraktığını göstermektedir. Doğrudan etkiler kapsamında; konut alanları, organize sanayi bölgeleri, küçük sanayi siteleri, lojistik merkezler ve karayolu gibi ulaştırma altyapı projeleri nedeniyle toprağın kalıcı olarak betonlaşması, morfolojik olarak parçalanması ve üretim dışı kalması yer almaktadır. Hücre dairesi gibi küçülen, dağınık hale gelen ve bütünlüğünü kaybeden tarım parsellerinde modern tarım tekniklerinin, mekanizasyonun ve efektif sulama sistemlerinin

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

uygulanması imkansızlaşmakta, bu durum birim alandan elde edilen tarımsal verimliliği ve ekonomik çıktıyı dramatik ölçüde düşürmektedir. (United Nations, 2019; FAO, 2021)

Sürecin dolaylı etkileri ise ekolojik, ekonomik ve sosyo-kültürel boyutlarda derinleşerek kırsal yapının sürdürülebilirliğini tehdit etmektedir. Çevresel açıdan, kentsel yerleşimlerin ve endüstriyel tesislerin ürettiği evsel/kimyasal atıklar tarım topraklarında ağır metal birikimine ve toprak bozulumuna yol açarken; su kaynaklarının kentsel tüketime kaydırılması tarımsal sulama kapasitesini kısıtlamaktadır(Lambin, 2003). Ekonomik boyutta ise kentleşme koridorunda kalan tarım arazileri, birer üretim faktörü olmaktan ziyade spekülatif birer rant ve yatırım aracı olarak algılanmaya başlanmaktadır. Bu durum toprak fiyatlarını yapay bir şekilde yükseltmekte, tarımsal üretimin görece düşük kar marjıyla birleştiğinde üreticilerin toprak üzerindeki mülkiyet ve üretim motivasyonunu kırmaktadır. Sosyal düzlemde ise azalan tarımsal gelirler ve kentin sunduğu cazip imkanlar, genç nüfusun tarımsal istihdamdan koparak kent merkezlerine göç etmesini (kırsal çözülmeyi) hızlandırmaktadır. Bu durum kırsal alanda yaşlanan bir nüfus yapısına ve kuşaklararası tarımsal bilgi birikimi aktarımının kesintiye uğramasına neden olmaktadır (OECD, 2020).

Materyal ve Yöntem

Bu çalışmada, kentsel alanların tarım arazileri üzerindeki etkilerinin bütüncül bir resmini sunabilmek amacıyla karma araştırma deseni benimsenmiştir. Araştırmanın materyal altyapısını; Türkiye İstatistik Kurumu'nun (TÜİK) uzun dönemli tarım alanı istatistikleri, Devlet Su İşleri (DSİ, 2023) sulama raporları, Tarım ve Orman Bakanlığı verileri ile ulusal literatür verileri oluşturmaktadır. Çalışmada hem nicel yöntemler (TÜİK istatistikleri ve CBS temelli değişim analizleri) hem de nitel yöntemler (literatür taraması, vaka analizleri) entegre edilerek kullanılmıştır. Toplanan veriler üzerinden zamansal değişim analizleri gerçekleştirilmiş, kişi başına düşen tarım arazisi miktarlarındaki dönüşüm matematiksel olarak trend analizine tabi tutulmuştur. Ayrıca kentsel büyüme dinamiklerinin mekânsal etkilerini somutlaştırmak adına, Türkiye'nin farklı coğrafi bölgelerinde kentsel yayılmanın ve tarım dışı kullanımın yoğun olarak gözlendiği seçili merkezler (Samsun, Ankara, İstanbul, Bursa, Konya ve Antalya vb.) çoklu vaka analizi tekniğiyle mercek altına alınmıştır.

Türkiye'de Tarım Arazilerinin Niceliksel Dönüşümü ve Zaman-Mekân Analizi

Elde edilen bulgular, Türkiye'nin toplam tarım arazisi varlığının son çeyrek asırda ciddi ve sistematik bir azalma trendi içerisinde olduğunu göstermektedir. TÜİK verileri analiz olduğunda, 2000'li yılların başında yaklaşık 26,3 milyon hektar olan toplam işlenen ve dikili tarım alanı, günümüz verileri ve projeksiyonlar ışığında yaklaşık 23,8 milyon hektar seviyelerine gerilemiştir. Bu durum, toplam tarım arazilerinde net bir fiziksel kayba işaret etmektedir (TÜİK, 2024). Daralmanın mekânsal dağılımına bakıldığında, kaybın en yoğun yaşandığı alanların büyükşehirlerin çeperindeki birinci ve ikinci sınıf mutlak tarım arazileri olduğu saptanmıştır.

Nüfus artışı ile tarım alanlarındaki daralma eğiliminin eş zamanlı seyretmesi, kişi başına düşen tarım alanı miktarında çok daha dramatik bir düşüşe yol açmıştır. 1990 yılında kişi başına düşen toplam tarım alanı yaklaşık 0,76 hektar iken, bu oran günümüzde 0,44 hektar seviyesine kadar gerilemiştir. Öte yandan, toplam ekilebilir alanlar dikkate alındığında, kişi başına düşen işlenen tarım alanı miktarı yaklaşık 0,27 hektar düzeyindedir. Bu değer her ne kadar küresel ortalamanın (0,18 ha) ve Avrupa Birliği ortalamasının (0,22 ha) üzerinde bir konum sunsa da nüfus artışı ve kentleşme baskısı nedeniyle bu avantajın giderek azalma eğiliminde olduğu değerlendirilmektedir. Ayrıca tarım arazilerinin parçalı yapısı ve miras yoluyla bölünme, mevcut arazi varlığının etkin kullanımını sınırlandırmaktadır. Tablo 1’ de ülkemizde tarım arazi türlerinin dönüşüm ve değişim trendleri gösterilmektedir.

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

Arazi Kullanım Türü	Tarihsel Durum (Milyon Ha)	Güncel Durum (Milyon Ha)	Ana Eğilim ve Değişim Nedeni
İşlenen Tarım Alanları	18.8 (1990)	15.5 - 16.0	Belirgin Daralma / Kentleşme, Sanayi ve Yapılaşma Baskısı
Dikili Alanlar (Meyve, Zeytin vb.)	2.7 (1990)	3.5 - 3.6	Artış Eğilimi / Yüksek Katma Değer ve İhracat Odaklı Üretim
Çayır ve Mera Alanları	14.0 uzeri	12.0 - 12.5	Sürekli Azalma / Yapılaşma İzinleri, Amaç Dışı Kullanım ve Aşırı Otlatma

Tablo 1: Türkiye'de Tarım Arazi Türlerinin Dönüşüm ve Değişim Trendleri

Seçili İllerde Arazi Kullanım Değişimi Bulguları

Samsun İli Örneği: Samsun'da 2000'li yılların başlarında tarım alanlarının mekânsal bütünlüğünü koruduğu görülürken, 2010 sonrasında kentleşme süreci büyük bir hız kazanmıştır. Özellikle Atakum ilçesi kıyı hattında konutlaşma, Tekkeköy ilçesinde ise sanayi yatırımları ve lojistik alanlar yoğunlaşmıştır. Bu durum, Bafra ve Çarşamba ovaları gibi yüksek verim potansiyeline sahip deltalarda tarım dışı kullanım baskısını artırmış ve tarım topraklarını parçalamıştır (Yılmaz ve Demir, 2020; Samsun İl Tarım ve Orman Müdürlüğü, 2024).

İstanbul ve Ankara Örneği: İstanbul'da kentsel yayılma kentin kuzey kesimlerindeki orman ve tarım alanları ile su havzaları üzerinde yoğunlaşmıştır. Köprüler, otoyollar ve havalimanı gibi büyük ölçekli altyapı projeleri bu dönüşümü tetiklemiş, tarımsal alan bütünlüğünü bozmuştur. Ankara'da ise batı ve güney akslarında (Eskişehir ve Konya yolu koridorları) konut ve ticaret odaklı kentsel saçaklanma, verimli çeper topraklarını tarımsal fonksiyonların dışına iterek arsa spekülasyonunu artırmıştır.

Bursa ve Diğer Merkezler: Bursa Ovası'nda organize sanayi bölgelerinin (OSB) ve endüstriyel tesislerin hızlı genişlemesi, birinci sınıf verimli toprakların geri dönüşü olmayan biçimde kaybedilmesine neden olmuştur. Benzer şekilde, Antalya'da turizm tesislerinin ve kentsel alanların kıyı hinterlandına yayılması seracılık alanlarını baskılarken, Gaziantep'te sanayi odaklı nüfus artışı şehir çevresindeki tarım topraklarını konut alanlarına dönüştürmüştür.

Kentsel Saçaklanmanın Doğrudan ve Dolaylı Yapısal Etkileri

Kentsel büyümenin tarım arazileri üzerindeki olumsuz etkileri doğrudan ve dolaylı olmak üzere iki ana eksende somutlaşmaktadır. Doğrudan etkiler; konut, sanayi, ulaştırma ve altyapı projeleri için toprağın kalıcı olarak fiziki bütünlüğünün yok edilmesi, betonlaşması ve üretim dışı kalmasıdır. Plansız imar genişlemeleri tarım alanlarının morfolojik olarak parçalanmasına yol açmaktadır (FAO, 2021; Alphan, 2003). Küçülen ve dağınık hale gelen parsellerde modern tarım tekniklerinin, tarımsal mekanizasyonun ve verimli sulama sistemlerinin uygulanması zorlaşmakta, bu da birim alandan elde edilen ekonomik çıktıyı düşürmektedir.

Dolaylı etkiler ise ekolojik, ekonomik ve sosyal boyutlarda derinleşmektedir. Çevresel açıdan, kentsel ve endüstriyel atıkların tarım topraklarında ağır metal birikimine yol açması, su kaynaklarının kentsel tüketime kaydırılmasıyla sulama imkanlarının kısıtlanması ve biyoçeşitlilik kaybı öne çıkmaktadır. Ekonomik boyutta, kent çeperindeki tarım toprakları üretim amacı taşımaktan ziyade spekülatif birer rant ve yatırım aracı olarak algılanmakta, bu durum toprak fiyatlarını yapay şekilde yükselterek çiftçinin üretim motivasyonunu kırmaktadır. Sosyal boyutta ise

tarımsal gelirin düşmesi ve kentsel çekim gücü, genç nüfusun tarımsal istihdamdan koparak kente göç etmesini hızlandırmakta, bu da kırsal iş gücü kaybına ve geleneksel tarımsal bilgi birikiminin kuşaklararası aktarımının kesintiye uğramasına neden olmaktadır.

SONUÇ

Bu çalışma, kentsel yayılma olgusunun Türkiye'deki tarım arazileri üzerinde geri dönüşü son derece güç, yapısal tahribatlar yarattığını açıkça ortaya koymaktadır. Nüfus artışı ve ekonomik genişleme dinamiklerinin plansız bir mekânsal stratejiyle yürütülmesi, gıda güvenliğimizin teminatı olan mutlak tarım alanlarının, çayır ve meraların kalıcı olarak kaybına neden olmaktadır. Son otuz yılda işlenen tarım alanlarının net biçimde azalması ve kişi başına düşen tarım arazisinin 0,44 hektara gerilemesi, konunun sadece çevresel değil, ulusal bir gıda güvenliği ve sürdürülebilirlik sorunu olduğunu göstermektedir.

Söz konusu olumsuz gidişatın engellenmesi ve kentsel gelişim ile tarımsal koruma arasında rasyonel bir dengenin kurulabilmesi adına şu stratejik önlemlerin hayata geçirilmesi zorunluluk arz etmektedir:

Bütüncül Mekânsal Planlama ve Yeşil Kuşaklar; Kentlerin makroform gelişim planları hazırlanırken, büyüme koridorları mutlak ve verimli tarım ovalarından uzak, tarımsal niteliği düşük marjinal alanlara doğru yönlendirilmelidir. Kent çeperlerinde 'Yeşil Kuşak' uygulamaları imar planı kararlarıyla zorunlu hale getirilmelidir.

Yasal Mevzuatın ve Denetimlerin Sıkılaştırılması; 5403 sayılı Toprak Koruma ve Arazi Kullanımı Kanunu'nun tarım dışı tahsis süreçlerindeki istisnai hükümleri daraltılmalı, kurumsal denetim mekanizmaları güçlendirilmelidir. Büyük ovaların koruma alanı statüleri tavizsiz şekilde sürdürülmelidir.

Arazi Toplulaştırma Çalışmalarının Hızlandırılması; Parçalı arazi yapısını düzeltmek amacıyla yürütülen arazi toplulaştırma projeleri hızlandırılarak tüm ekilebilir ovalara yayılmalı, parsel ölçekleri ekonomik üretim sınırlarının üzerine çıkarılarak işletme verimliliği desteklenmelidir.

Çiftçi Destekleme ve Kompakt Kent Modelleri; Kent çevresindeki üreticiler spekülatif rant baskısına karşı finansal teşvikler, modern sulama altyapı destekleri ve doğrudan pazarlama kanalları ile desteklenerek tarımsal üretimin ekonomik cazibesi artırılmalı ve kırsal nüfus yerinde tutulmalıdır.

KAYNAKÇA

1. Alphan, H. (2003). Land-use change and urbanization of Adana, Turkey. Land Degradation & Development, 14(6), 575–586.
2. Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü - FAO (2021). The State of the World’s Land and Water Resources for Food and Agriculture.
3. DSİ (2023). Türkiye Sulama Raporu. Devlet Su İşleri Genel Müdürlüğü, Ankara.
4. Johnson, M. P. (2001). Environmental impacts of urban sprawl. Environment and Planning A, 33(4), 717- 735.
5. Karataş, A. (2023). Türkiye'de tarım arazilerinin amaç dışı kullanımı ve planlama sorunları. Coğrafya Dergisi, 45, 112-128.
6. Lambin, E. F., Geist, H. J., & Lepers, E. (2003). Dynamics of land-use and land-cover change in tropical regions. *Annual Review of Environment and Resources*, 28, 205–241.
7. OECD (2020). Agricultural Policy Monitoring and Evaluation 2020.
8. Samsun İl Tarım ve Orman Müdürlüğü (2024). 2023-2024 Yılı Tarımsal Faaliyet Raporu ve Veri Kitapçığı.

9. TÜİK (2024). Tarım İstatistikleri Veri Tabanı. Türkiye İstatistik Kurumu, Ankara.
10. United Nations (2019). World Urbanization Prospects 2018: Highlights.
11. Yılmaz, E., & Demir, H. (2020). Samsun ilinde tarım arazilerinin amaç dışı kullanımı ve kentsel yayılma etkileri. Tarım Bilimleri Dergisi, 26(3), 245–256.

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

(15)

Phd. Orkhan SHİRİNZADA[109]; Dr. Öğr. Üyesi Hamit KAHRAMAN[110]

EXAMINING SINGAPORE'S BRAND STATE APPROACH

SİNGAPURUN MARKA DEVLET ANLAYIŞI ÜZERİNE BİR İNCELEME

ABSTRACT

This study systematically examines the process of creating a "brand nation" concept, focusing on resource-poor Singapore. The research organically integrates Simon Anholt's "competitive identity" theory, Joseph Nye's "soft power" theory, and developmental state theory, employing qualitative text analysis and case study methods to support its arguments. The results demonstrate that Singapore successfully built its international image as a global technology and financial center and a "garden city" by transforming its efficient and corruption-free government administration, superior rule of law environment, high-quality education system, and highly free and open trade and low tax policies into core brand assets. Some criticisms have emerged citing environmental pressures from intense urbanization and restrictions on democratic freedoms. However, Singapore's systematic brand-building process, governed by a developmental government, offers a replicable example of institutional innovation and scientific evolution for resource-poor economies.

Keywords: *Singapore, Brand State, Branding of Singapore.*

JEL Codes: *O56, N95, O36, O38.*

ÖZ

Bu çalışma, kaynak bakımından fakir Singapur'u konu alarak, "marka ulus" kavramının oluşturulma sürecini sistematik bir şekilde inceliyor. Araştırma, Simon Anholt'un "rekabetçi kimlik" teorisini, Joseph Nye'nin "yumuşak güç" teorisini ve kalkınmacı devlet teorisini organik olarak bütünleştiriyor ve argümanlarını desteklemek için nitel metin analizi ve vaka çalışması yöntemlerini kullanıyor. Sonuçlar, Singapur'un verimli ve yolsuzluktan arınmış hükümet yönetimini, üstün hukuk devleti ortamını, yüksek kaliteli eğitim sistemini ve son derece serbest ve açık ticaret ve düşük vergi politikalarını temel marka varlıklarına dönüştürerek, küresel bir teknoloji ve finans merkezi ve "bahçe şehri" olarak uluslararası imajını başarıyla oluşturduğunu gösteriyor. Yoğun kentleşmenin getirdiği çevresel baskılar ve demokratik özgürlüklere kısıtlamaların getirildiği gerekçe gösterilerek bazı eleştrilerde ortaya çıkmıştır. Ancak kalkınmacı bir hükümet tarafından yönetilen Singapur'un sistematik marka oluşturma süreci, zengin kaynağa sahip olmayan ekonomiler için kurumsal yenilik ve bilimsel evrimin tekrarlanabilir bir örneğini sunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Singapur, Marka Devlet, Singapurun Markalaşması.

JEL Kodları: O56, N95, O36, O38.

[109] **Phd. Orkhan SHİRİNZADA, Azerbaijan State University of Economics; Orcid no: 0000-0003-0597-8887; sirinzadeorxan@gmail.com**

[110] **Dr. Hamit KAHRAMAN, Kütahya Dumlupınar University, Orcid no: 0000-0003-3642-0210; hamit.kahraman@dpu.edu.tr**

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

1.INTRODUCTION

The concept of brand state refers to the positioning of states as brands in the international arena under the influence of globalization. This understanding aims to increase the economic, cultural and political attractiveness of states and to gain advantage in global competition. In this context, Singapore is shown as one of the most successful examples of a brand state.

The concept of a brand state is an approach that aims to achieve economic, political and social gains by highlighting a country's national identity and image at an international level. This concept aims to use the soft power of countries to promote themselves as brands and gain an advantage in international competition. In this context, Singapore has become a center of attraction with both its economic development and quality of life, and has reached a respected position to be called the Star of Asia.

"Nation branding" is a completion applied to develop and promote the perception of a country at the international level and to create a positive image. In this process, the culture, history, tourism, economy, politics and other values of the country are tried to be presented as a strong brand on the international platform. The aim is to attract foreign investments, increase tourism, support foreign policy objectives and create or work for international reputation. According to S. Anholt, the branding of nations should be evaluated in six main dimensions: Governance, Culture and Heritage, Tourism, Export, People and finally Immigration and Investment.

This study will systematically analyze Singapore's national brand-building process based on Simon Anholt's "Competitive Identity" theory and Joseph Nye's "Soft Power" theory. Soft power theory emphasizes that a nation can influence the behavior of other nations through cultural appeal, political values, and foreign policy, rather than resorting to military or economic pressure (Nye, 2004). Anholt argues that modern nation-state branding is not merely a marketing slogan, but a strategic statement that organically integrates six dimensions: governance, investment, tourism, exports, culture, and people (Anholt, 2007).

Singapore, a city-state with limited natural resources, has built its national brand through effective government management and institutional innovation, transforming its policies into "soft power" assets in international competition. Therefore, this study aims not only to illuminate the surface of Singapore's brand-building process but also to investigate how its national policies align with theoretical models, thereby providing a normative analytical framework for national brand-building pathways at the academic level.

2. Theoretical Framework

Soft Power: The term soft power was first coined by Joseph Nye in 1990 and published in 2004. It is defined as "the ability to achieve a goal through attraction rather than coercion or incentive" and includes three dimensions of key resources: culture, political values, and foreign policy (Nye, 2004). It is the fundamental driving force behind increasing global attractiveness. Singapore is transforming its high-quality education system, clean and efficient government administration, and multicultural social structure into a sustainable national competitive advantage through soft power resources. This theory provides an important analytical framework for sustaining the internal logic of Singapore's national brand strategy.

Anholt's Hexagonal Model of Nation Branding: In 2007, Simon Anholt introduced the concept of "Competitive Identity," which systematically evaluates a nation's international image across the following dimensions: governance, culture and heritage, tourism, exports, people and migration, and investment (Anholt, 2007). Anholt emphasizes that national branding is not merely a marketing activity, but a genuine reflection of a nation's comprehensive strength and international reputation. Singapore excels in all these dimensions, which is a key reason for its success as a branded nation.

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

Developmental State Theory: Chalmers Johnson's developmental state theory (Johnson, 1982) argues that the government plays an active strategic role in economic development. Singapore's development model is a typical example of this theory; the government not only provides infrastructure and legal safeguards for economic development but also proactively plans the country's long-term strategic direction. From investments in human capital to technological innovation, from free trade policies to transparent governance, the strategic decisions of the Singaporean government have been the key driving force behind the formation of its national brand.

3.Literature Review

1.Historical Background

Singapore gained independence in 1965 and faced economic and political uncertainty as a small island nation devoid of natural resources. However, under the leadership of founding Prime Minister Lee Kuan Yew, Singapore quickly took steps towards becoming a modern city-state and a global brand (Cakmak, 2022).

Singapore stands out as one of the world's smallest yet most influential countries and is a prime example of the concept of a "brand state." Despite being a geographically small island nation, Singapore's economic, political and social achievements have brought it to international prominence and made it a prime example of the concept of a "brand state" (Celik, 2024).

Figure: 1. Location of Singapore on the world map

Source:https://kesfet.tv/wp-content/uploads/2011/11/Singapur-gezi-rehberi-Harita.gif

Singapore's historical background is critical to understanding its current success. Founded as a British colony in the 19th century, Singapore's strategic location made it a major trading centre. After gaining independence from Malaysia in 1965, the country faced serious challenges to economic and social development. But the pragmatic, long-term strategies adopted under Lee Kuan Yew's leadership have been the foundation of Singapore's development. Priorities such as fighting corruption, the rule of law and investing in human capital have been key to the country's success (Quan, 2019).

The concept of a brand state is an approach that aims to achieve economic, political and social gains by highlighting a country's national identity and image at an international level. This understanding aims to use the soft power of countries to promote themselves as a brand and gain an advantage in international competition. In this context, Singapore has managed to become a center of attraction with both its economic development and quality of life (Didkovska & Yelina, 2020).

Singapore’s brand state strategy is based on the vision of the city-state’s founder, Lee Kuan Yew. Lee Kuan Yew turned Singapore’s geographically small size and lack of natural resources into an advantage, focusing on investing in human resources and innovation. This strategy led to an effective fight against corruption, the rule of law, and the creation of an economically attractive business environment. At the same time, significant investments were made in strategic areas such

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

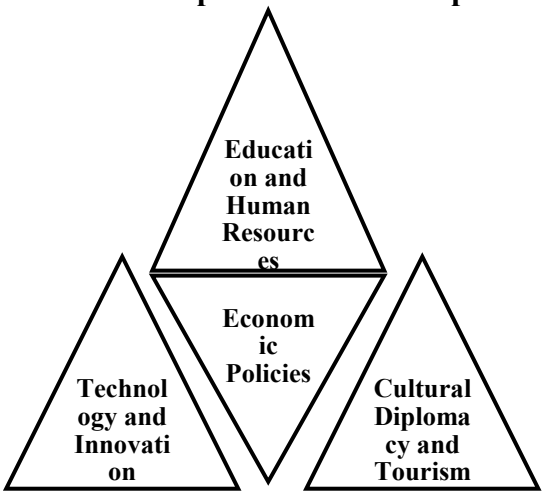
as tourism, finance, and technology to make Singapore an internationally recognized brand, and the city-state's visibility was increased by hosting international events (Song, 2017).

The success of the brand state phenomenon has not been limited to economic development, but has also become an example for many countries by supporting social harmony and cultural diversity. Singapore has seen its multicultural structure as a wealth, used this diversity as a national brand element and adopted the vision of living together in diversity (Ooi, 2007).

2. Brand State Strategies

The areas that are considered to be the most important strategies in Singapore's adoption of the brand state concept and are managed with utmost care and professionalism can be summarized as follows.

Figure: 2. Areas considered important for development and branding in Singapore.

Source: Created by the author.

A.Education and Human Resources

Singapore has become a pioneer in developing qualified human resources by investing heavily in its education system. A workforce specialized in technology, engineering and finance has strengthened the country's global competitive power. This vision has particularly manifested itself in education and human resources development. Singapore has designed its education system in line with the needs of the modern economy and has presented one of the most successful education models in the world. Focusing on the knowledge economy, this system increases the country's competitive advantage day by day by training tomorrow's leaders and experts. Pioneering education programs in the fields of technology and science are supported by policies that encourage creativity and innovation (Ho & Yun , 2011).

From a soft power theory perspective, Singapore's sustained investment in education and human capital forms a vital foundation for building national attractiveness and international competitiveness. The excellence of its education system not only enhances the quality of its citizens but also provides significant international validation of Singapore's national brand (Nye, 2004)

B. Economic Policies

Singapore has created an attractive business environment to attract foreign investment by adopting a free market economy. Its strategic geographical location, low tax rates and well-developed infrastructure have enabled international companies to establish regional headquarters in Singapore, and despite being a small city-state, it has managed to become a country that plays an important role in the world economy and attracts attention with its development policies. Singapore,

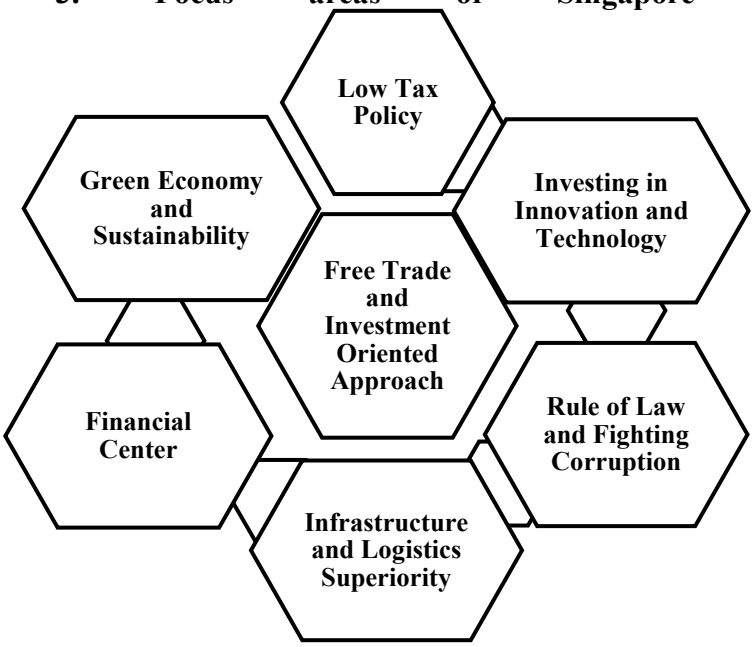
http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

which gained its independence in 1965 and had limited natural resources, has taken its place among the "Asian Tigers" by achieving rapid economic growth and development (Istiak, 2022).

The country's economic policies and leadership style have played a crucial role in this success. Singapore's economic policy is based on a model that balances a strong market economy with government intervention. The government has given an active role to key sectors that drive the economy, while also adopting policies that encourage private sector development. This has played a critical role in maintaining economic stability and making the standard of living attractive. Singapore has become a magnet for international money with its free trade agreements and low tax rates, and its port is one of the busiest in the world, providing a major advantage in trade and logistics (Rezvani Ghomi, 2021).

According to developmental state theory, the active intervention and strategic planning of the Singaporean government form the institutional foundation of its economic rise. The synergistic operation of free trade and low tax policies has positioned Singapore as a global leader in the "export" and "migration and investment" dimensions of the Anholt hexagon model (Anholt, 2007).

Figure: 3. Focus areas of Singapore economic policy

Source: Created by the author

1.Free Trade and Investment Oriented Approach

Singapore has adopted free trade policies to facilitate international trade. This port city has become one of the most important centers of world trade. Thanks to free trade agreements, Singapore has increased its access to global markets and has become a popular investment center for multinational companies. Singapore follows a remarkable economic policy that encompasses the world with its free trade and investment-oriented approach (Tangavelu & Mun-Heng, 2005).

The key feature of this approach is Free Trade Agreements (FTA). Singapore has Free Trade Agreements with over 25 countries worldwide. These agreements promote the free flow of goods, services and investments by removing trade barriers. For example, FTAs with the European Union, China, the United States and ASEAN countries are notable examples of this policy (Tangzon, 2003).

2. Low Tax Policy

Singapore's low corporate and individual tax rates are seen as a key strategy to keep the country in the spotlight of international investment, with companies choosing Singapore as a hub,

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

particularly in high-risk sectors such as technology, finance and biotechnology (Leung, Low, & Toh, 1999).

Income tax rates range from 0% to 22% under most systems. Singapore has low taxes compared to other highly developed countries for most income classes. The corporate tax rate is 17%, well below the global average. New companies are offered special discounts with 0% tax for the first three years. These double taxation agreements and incentive programs have created a positive and attractive environment for international companies. Incentives and Benefits, Singapore also provides tax breaks and incentives for R-D activities, technology development and the establishment of regional centers. At the same time, the fast and transparent tax institution has eased the bureaucratic process and increased the ease of doing business (Chua & Masaru, 2012).

3. Investment in Innovation and Technology

Another important area at the heart of its economic development strategy is innovation and technology investment. Singapore aims to lead in areas such as artificial intelligence, biotechnology and green energy by allocating significant resources to research and development (R-D). Technology clusters such as Singapore Science Park and One North play a key role in providing an environment for advanced startups to grow (Hung & Kenneth, 2010).

Despite being a small city-state, Singapore has become a global technology and innovation hub thanks to its forward-thinking and strategic planning. When we look at the main drivers and investment areas, we can see that government support policies are at the forefront. The Singapore government has taken important steps to create a strong ecosystem that encourages innovation. The "Smart Nation" initiative, in particular, aims to increase the presence of technology in daily life and digitize the public. The government also committed to investing SGD 25 billion in R&D through the Research, Innovation and Enterprise 2025 (RIE2025) plan (Mok, Yong, & Wei, 2020).

4. Rule of Law and Fight Against Corruption

Singapore has created a safe business environment with its transparent governance structure and zero tolerance corruption policy. This has increased people's trust and supported capital accumulation. Therefore, Singapore is considered an exemplary country in the fight against law and corruption worldwide. The country has achieved great success in these areas thanks to its strong legal system, transparent administration and strict regulations (Menon, 2016).

The independent judiciary operates free from political interference. The country has created a safe environment for business by implementing legislation quickly, effectively and systematically and by developing areas such as property rights, commercial law and contract law. Its commitment to the rule of law has earned it top rankings in international rankings such as the World Bank's Rule of Law Index and Corruption Perception Index. Singapore is considered one of the most successful countries in the fight against corruption. Established in 1959, the Corruption Investigation Bureau (CPIB) is actively involved in the prevention of corruption through strict legislation, transparency and accountability, and public education and awareness-raising (Quah, 2017).

5. Infrastructure and Logistics Superiority

With its modern and high-tech ports, airports and land transportation infrastructure, Singapore has become a logistics and trade landmark. Changi Airport and PSA Port have won international awards and strengthened the country's global transportation network. It has become a leader in the logistics and transportation sector worldwide due to its geographical location, development and effective management. When we look at the factors that provide the country's infrastructure and logistics superiority, we see that Singapore attracts attention with its strategic geographical location. Singapore acts as a bridge between the East and the West. This location has

made it possible for the country to become the crossroads of global maritime trade routes (Brooks, 2008).

6. Financial Center

Singapore is considered one of the largest financial institutions in Asia. The government has supported the rapid growth in banking, insurance and fintech by providing special incentives to the financial sector. Singapore has a strong and transparent structure. It provides a secure environment to keep the financial order stable both locally and internationally. The Monetary Authority of Singapore (MAS) effectively functions as the country's financial regulator (Wang, 2016).

7. Green Economy and Sustainability

In recent years, Singapore has adopted a sustainable economic model through environmentally friendly policies and investments in green technologies. The "Green Plan 2030" aims to develop sustainable energy, sustainable urban development and reduce carbon emissions. Singapore's advanced economy has not only brought economic prosperity to the country, but also increased the country's global strength in terms of social and welfare (Young, 2020).

Singapore is actively pursuing a strategy to combat global climate change and crisis issues. The city-state is investing heavily in environmentally friendly technologies and sustainable development systems. Singapore has developed a number of policies and programmes to support a green economy. The government encourages the adoption of green technologies to ensure sustainable growth. Singapore has a vision of “Sustainable Singapore”, a plan to significantly reduce carbon emissions by 2030 (Rivas Varela, 2024).

C. Culture Diplomacy and Tourism

Singapore, with its Garden City concept, has become a tourism hub thanks to its emphasis on sustainability and quality of life, as well as its cultural diversity.

Iconic structures such as Sands and Gardens by the Bay are among the elements that enhance the country's brand value (Lee, 2015).

The success of the brand state phenomenon has not only been limited to economic development, but has also set an example for many countries by supporting social harmony and cultural diversity. In this context, Singapore's cultural diplomacy and tourism strategies play an important role. Singapore has made this diversity a part of its national identity by seeing its multicultural structure as a wealth (Henderson J. , 2018).

Cultural diplomacy has helped Singapore increase its soft power in international relations. With festivals, arts events and cultural exchange programmes, Singapore has become a global cultural magnet. In addition, the tourism sector has been boosted by thematic projects and iconic structures that promote the "Garden of Asia" image. Tourist areas such as Marina Bay Sands, Gardens by the Bay and Sentosa Island attract visitors by reflecting both the modern and traditional face of Singapore (Jakovljevic, 2015).

From the perspective of local brand theory, Singapore manages its multiculturalism as a core brand asset and creates a unique international identity through cultural diplomacy and tourism promotion in the "culture and heritage" and "tourism" dimensions of the Anholt hexagon model (Kavaratzis and Ashworth, 2005).

Ç. Technology and Innovation

Singapore is driving digital transformation and innovation through its Smart Nation initiative. Smart city applications and technology-focused policies have made Singapore the technology hub of Asia. Singapore is rapidly emerging as a global technology and innovation hub. The government’s strong fiscal policies have created a world-class ecosystem, and Singapore’s

technology initiatives and research and development (R-D) efforts continue to grow (Wang J. , 2018).

Singapore has made major investments in digital infrastructure, bringing internet speed and accessibility to world standards. The proliferation of 5G networks and the availability of high-speed internet in the country are important factors supporting an economy based on technology and digitalization (Cheah, Yuen, & Philip, 2016).

D.Singapore's Successes and Criticisms

Economic Powerhouse Singapore ranks among the world's top countries in terms of per capita income. It is also a leading global logistics and financial hub.

Global Reputation Singapore has been ranked at the top of the World Bank's Ease of Doing Business index for many years and is considered a reliable and attractive destination for both investors and tourists.

Soft Power Singapore has leveraged its cultural diversity and diplomatic relations by effectively using its soft power assets. Its achievements in education, arts and sports have contributed to the country’s brand value (Henderson, 2012).

While Singapore has achieved great success with the brand state concept, it has also been criticized. Despite having a transparent governance structure, alleged restrictions on freedom of expression and democratic rights have drawn criticism. Additionally, the environmental impacts of dense urbanization and income inequality are among the challenges facing Singapore (Singh, 2015).

E. Research Methodology

This study was conducted by systematically scanning and compiling secondary data through comprehensive scanning, analysis and comparison of previously studied and found theses, articles and conference proceedings in the literature. The study also aims to address the key elements of Singapore's brand status understanding and its impact on various areas. The strategic planning, management policies and proactive approaches in the international arena that lie behind Singapore's success in such a short time will be analyzed in detail. A particularly important aspect of this study will be to seek answers to the question of how Singapore's success can serve as a model for other countries.

This study employs a scientific research paradigm combining qualitative document analysis and case study methodology. It is not merely a compilation of secondary data, but a systematic content analysis of Singapore's key policy documents and national strategic plans since its independence in 1965, including the “Singapore 2030 Green Plan and Smart Nation Vision.”

To ensure the reliability and validity of the research, this study employs a theoretical triangulation across three key analytical dimensions: "Corporate Governance," "Tax-Free Trade Agreements," and "Tourism-Soft Power." This systematic approach effectively analyzes how Singapore's macro-level institutional design translates into micro-level national brand value, thereby providing a concrete and replicable scientific paradigm and reference pathway for other resource-scarce developing economies.

The literature review on the theory was compiled from Web of Science, Scopus, and Google Scholar. Literature selection criteria included publication in peer-reviewed journals, research topics directly related to the main issues of this article, and a concentration of publication years between 1990 and 2024. Through critical analysis and comparative research of the collected literature, this article enhances the academic rigor and reliability of the research by establishing an organic link between the theoretical framework and empirical cases.

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

CONCLUSION

The key factors in Singapore's brand state understanding are good governance, law, benefits, investments in education and innovation, the vision of being a global trade center, and concrete structures such as "Clean and Green City". The country's transparent and results-oriented governance keeps Singapore a reliable business, tourism and living center. At the same time, the structure and strong infrastructure systems that bring together cultural diversity, modernity and traditional elements increase Singapore's brand value in the international arena. By embracing the concept of the brand state, Singapore has created a remarkable success story in the economic, social and cultural fields. In a world of increasing global competition, Singapore's model is an important reference point for other states. However, the sustainability of being a brand state should be supported not only by economic success but also by social and environmental factors. In this context, Singapore's future strategies should be carefully monitored in terms of both opportunities and challenges. In addition to all this, it is claimed that there are still deficiencies in terms of democratic values and freedom of expression and there are also criticisms.

In conclusion, Singapore's "brand nation" building is far more than superficial political marketing or the creation of visual symbols; it is a systemic national development strategy led by a "development-oriented government" and supported by "strong institutional capacity." By transforming its geographical disadvantages into an advantage of a highly transparent rule of law and an innovation hub, Singapore has created unparalleled soft power in international competition. Singapore's future strategies should be carefully monitored in terms of both opportunities and challenges. In addition, it is argued that there are still shortcomings and criticisms regarding democratic values and freedom of expression.

REFERENCES

1. Anholt, S. (2007). *Competitive identity: The new brand management for nations, cities and regions*. Palgrave Macmillan.
2. Brooks, D. H. (2008). Connecting Asia's trade, logistics, and infrastructure. No. 128. *ADBI Working Paper*.
3. Cakmak, U. (2022). The Fundamental Dynamics of Sıngapure's Economic Miracle:1965-1995. *Ecenomic Approach33*, 122.
4. Celik, S. (2024). "Creative Cities as a Spatial Organization Form of New Capitalism: The Singapore Example." . *Idealkent*, 1703-1730.
5. Cheah, S., Yuen, P., & Philip, L. (2016). The role of public science in supporting the innovation and entrepreneurship ecosystem in Singapore.". *Asia Research Policy, 1*, 78-93.
6. Chua, S., & Masaru, N. (2012). Design of a taxation system to promote electric vehicles in Singapore." Advances in Production Management Systems. Competitive Manufacturing for Innovative Products and Services: I. *FIP WG 5.7 International Conference, APMS* (s. 24-26). Rhodes, Greece: Revised Selected Papers, Part . Springer Berlin Heidelberg, 2013.
7. Didkovska, V., & Yelina, F. (2020). Successful regional branding (using the example of Singapore). *Vuzf review, 4*, 3.
8. Henderson, J. (2018). Culture, Heritage and Tourism: Promoting Singapore in the 1970s." The State and the Arts in Singapore. *Politics and Institutions*, 51-66.
9. Henderson, J. C. (2012). "Planning for success: Is Singapore a model city-state?" . *Journal of International Relations*, 69-83.
10. Ho, K., & Yun , G. (2011). Education and human capital management in a world city: The case of Singapore. *Asia Pacific Journal of Education, 3*, 263-276.

11. Hung, D., & Kenneth, L. (2010). Extending and scaling technology-based innovations through research: The Singapore case. *OECD*, 89-102.
12. Istiak, K. (2022). Economic policy uncertainty and Singapore's real economy. *The Singapore, 04*, 1307-1331.
13. Jakovljevic, M. (2015). Miljana. "Cultural diplomacy of a "Lion City.". *Politics and culture in Southeast Asia, 2*, 30.
14. Johnson, C. (1982). *MITI ve Japon Mucizesi: Sanayi Politikasının Gelişimi, 1925–1975*. Stanford Üniversitesi Yayınları.
15. Kavaratzis, M., & Ashworth, G. J. (2005). Şehir markalaşması: Etkili bir kimlik iddiası mı, yoksa geçici bir pazarlama hilesi mi? *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie, 96*(5), 506–514.
16. Lee, J. T. (2015). Soft power and cultural diplomacy: Emerging education centers in Asia. *Comparative Education, 3*, 353-374.
17. Leung, H.-M., Low, L., & Toh, M. (1999). Tax reforms in Singapore.". *Journal of Policy Modelling, 05*, 607-617.
18. Menon, S. (2016). The rule of law: the road to exceptionalism. *Singapore Academy of Law Journal, 2*, 413-427.
19. Mok, W., Yong, X., & Wei, N. (2020). Technology innovations for food security in Singapore: A case study of future food systems for an increasingly scarce world. *Trends in food science and technology*, 155-168.
20. Nye, J. S. (2004). *Soft power: The means to success in world politics*. PublicAffairs.
21. Ooi, C. S. (2007). Brand Singapore: The hub of the 'New Asia'." Destination branding. *Routledge*, 254-272.
22. Quah, J. S. (2017). Singapore's success in fighting corruption: Lessons for policy makers. *Asian Studies in Education and Development, 3*, 263-274.
23. Quan, S. G. (2019). Singapore: A Modern History. *Journal of the Malaysian Branch of the Royal Asiatic Society, 92*(2), 140-142.
24. Rezvani Ghomi, E. (2021). Circular economy: a comparison between the cases of Singapore and France. *Materials Circular Economy*, 1-12.
25. Rivas Varela, M. (2024). Singapore Green Plan 2030: A Critical Review of Energy Reset Targets.
26. Singh, S. (2015). Critics call Singapore an autocracy. But I've never felt freer than when I lived there. *The Washington Post*.
27. Song, K. B. (2017). Brand Singapore: Nation branding in a divisive world after Lee Kuan Yew. *Marshall Cavendish International Asia Pte Ltd*.
28. Tangavelu, S., & Mun-Heng, T. (2005). Bilateral 'WTO-Plus' Free Trade Agreements: The Singapore 2004 WTO Trade Policy Review. *World Economy, 4*, 1211-1228.
29. Tangzon, J. L. (2003). The US-Singapore free trade agreement: implications for ASEAN. *ASEAN Economic Bulletin, 2*, 174-178.
30. Wang, J. (2016). 1 The Rise of Singapore as an International Financial Centre: Political Will, Industrial Policy and the Rule of Law. *Finance, the rule of law and development in Asia. Brill Nijhoff*, 1-17.
31. Wang, J. (2018). Innovation and government intervention: Comparing Singapore and Hong Kong. *Research Policy, 2*, 399-412.
32. Young, P. (2020). Singapore: A Green Hub." Young PAP Position Paper. *https://s3-ap-southeast-1.amazonaws.com/pap-dr-wp/2020/03/Young-PAP-Paper-for-Climate-Change-Singapore-A-Green-Hub.pdf* .

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

(16)

Phd. Orkhan SHİRİNZADA[111]; Dr. Öğr. Üyesi Hamit KAHRAMAN[112]

BARSELONA, AMSTERDAM VE BERLİN ÖRNEKLERİ ÜZERİNDEN AVRUPANIN ÜÇ BÜYÜK MARKA ŞEHRİNİN EKONOMİK REKABET GÜCÜNÜN KARŞILAŞTIRMALI İNCELENMESİ

A COMPARATIVE ANALYSIS OF THE ECONOMIC COMPETITIVENESS OF THREE MAJOR EUROPEAN BRAND CITIES: BARCELONA, AMSTERDAM, AND BERLIN

ÖZ

Kent markalaşması, küreselleşme bağlamında kentsel rekabet gücünü artırmak için temel bir stratejik araç haline gelmiştir. Bu çalışma, Avrupa'daki üç temsili marka şehri olan Barselona, Amsterdam ve Berlin'i araştırma konusu olarak ele almaktadır. Karşılaştırmalı analiz kullanarak, bu üç şehrin ekonomik rekabet gücünü, doğrudan yabancı yatırım çekiciliği, girişimcilik ekosistemi geliştirme düzeyi, turizmin ekonomik katkısı ve küresel marka bilinirliği gibi boyutlardan sistematik olarak karşılaştırmaktadır. Sonuçlar, üç şehrin tarihsel geçmiş, coğrafi konum ve ekonomik ölçek açısından önemli ölçüde farklılık göstermesine rağmen, hepsinin benzersiz şehir markalaşma stratejileri oluşturarak ekonomik rekabet gücünde sürekli iyileşme sağladığını göstermektedir. Bu çalışmanın, gelişmekte olan ekonomilerin kent markalaşması uygulamaları için teorik rehberlik ve politika referansı sağlayabileceği düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Kent Markalaşması, Ekonomik Rekabet Gücü, Karşılaştırmalı Çalışma: Barselona, Amsterdam, Berlin

JEL Kodları: R11, M31, R58, O52.

ABSTRACT

City branding has become a fundamental strategic tool for enhancing urban competitiveness in the context of globalization. This study examines three representative brand cities in Europe: Barcelona, Amsterdam, and Berlin. Using comparative analysis, it systematically compares the economic competitiveness of these three cities across dimensions such as attractiveness for foreign direct investment, level of entrepreneurial ecosystem development, economic contribution of tourism, and global brand awareness. The results show that despite significant differences in historical background, geographical location, and economic scale, all three cities have achieved continuous improvement in economic competitiveness by developing unique city branding strategies. This study is expected to provide theoretical guidance and policy reference for city branding practices in developing economies.

Keywords: *City Branding, Economic Competitiveness, Comparative Study: Barcelona, Amsterdam, Berlin.*

JEL Codes: *R11, M31, R58, O52.*

[111] **Phd. Orkhan SHİRİNZADA, Azerbaijan State University of Economics; Orcid no: 0000-0003-0597-8887; sirinzadeorxan@gmail.com**

[112] **Dr. Hamit KAHRAMAN, Kütahya Dumlupınar University, Orcid no: 0000-0003-3642-0210; hamit.kahraman@dpu.edu.tr**

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

1.GİRİŞ

Küreselleşme ve şehirler arasındaki giderek artan rekabet ortamında, kent markalaşması basit bir imaj tanıtımından sistematik ve stratejik yönetim aracına dönüşmüştür. Şehirler, benzersiz bir marka imajı oluşturarak sadece yabancı yatırım çekmek ve turizm gelirlerini artırmakla kalmaz, aynı zamanda kent sakinleri arasında kimlik duygusunu da güçlendirerek sürdürülebilir bir ekonomik kalkınma ivmesi oluşturabilirler (Kavaratzis, 2004).

Son yıllarda, Avrupa şehirleri küresel kentsel rekabet ortamında giderek daha önemli bir rol oynamıştır. Avrupa kent markalaşması uygulamalarının tipik örnekleri olan Barselona, Amsterdam ve Berlin, farklı stratejik yollarla ekonomik rekabet gücünde bir sıçrama gerçekleştirmiştir. Bu üç şehri araştırma konusu olarak seçmenin üç akademik değeri vardır. Birincisi, Barselona, 1992 Olimpiyatları aracılığıyla kentsel imajının stratejik bir yeniden yapılanmasını gerçekleştirerek Güney Avrupa'nın en dinamik ekonomik merkezlerinden biri haline gelmiş ve "olay odaklı" bir kentsel marka oluşturma yolunu temsil etmektedir (Monclus, 2003). İkinci olarak ise Amsterdam, küresel finans ve inovasyon merkezi statüsüne ulaşan küçük, açık bir ekonominin başarılı bir örneğidir. Özgürlük, çeşitlilik ve sürdürülebilirlik gibi temel kentsel marka değerleri, çok sayıda uluslararası finans kurumunu ve teknoloji şirketini kendine çekmiştir (Anholt, 2007). Üçüncü olarak ise Berlin vakası oldukça benzersizdir, ağır bir tarihsel hafızaya sahip bir şehir, yaratıcı ekonomi ve çok kültürlü marka stratejisiyle Avrupa'nın önde gelen girişimcilik ve teknoloji merkezine dönüştürülmüştür (Zenker ve Braun, 2010). Bu üç vaka birlikte, "farklı tarihsel geçmişlere sahip ancak benzer başarı yolları"nın karşılaştırmalı vaka çalışmasını oluşturmaktadır.

Bu çalışmanın temel sorusu şudur: Şehir markalaşma stratejileri çerçevesinde, ekonomik rekabet gücünün bileşenlerindeki farklılıklar nelerdir? Üç şehirden her biri hangi stratejik yolları benimsemiştir? Diğer şehirler onların başarısından hangi dersleri çıkarabilir?

2. Teorik Çerçeve

2.1 Kent Markalaşmasının Tanımı

Kent markalaşması, benzersiz ve rekabetçi bir kentsel kimlik oluşturmak ve böylece yatırım ve turist çekmek gibi stratejik hedeflere ulaşmak için bir şehrin somut ve soyut varlıklarını sistematik olarak yönetme sürecini ifade eder (Kavaratzis ve Ashworth, 2005). Geleneksel şehir pazarlamasına kıyasla, şehir markalaşması şehrin temel değerlerini iyileştirmeye ve uzun vadeli stratejisiyle tutarlılığı sağlamaya daha fazla önem verir. (Anholt 2007), şehir marka gücünün altı boyuttan oluştuğunu öne süren "Rekabetçi Kimlik" teorisini ortaya koymuştur: turizm tanıtımı, marka ihracatı, dış politika, yatırım ve göç çekiciliği, kültür ve miras ve yerleşik nüfus kalitesi. Bu çerçeve, bu çalışmadaki çok boyutlu karşılaştırmalı analiz için teorik bir temel sağlamaktadır.

Kent markalaşmasının sadece bir pazarlama faaliyeti değil, politika oluşturma, kamu iletişimi, şehir planlaması ve sakinlerin katılımını kapsayan kapsamlı bir yönetim süreci olduğunu belirtmekte fayda var. (Kavaratzis 2004), şehir marka iletişimini üç seviyeye ayırmıştır. Birinci seviye, şehrin mimari manzarası, altyapısı ve günlük yaşamı tarafından doğal olarak sunulan imajı ifade eden bilinçsiz iletişim, ikinci seviye, hükümet tarafından yürütülen şehir tanıtım faaliyetlerini ve medya yayınlarını kapsayan resmi iletişimdir ve üçüncü seviye, sakinlerden gelen sözlü iletişim, medya haberleri ve sosyal ağlar aracılığıyla kendiliğinden yayılmayı içeren gayri resmi iletişimdir. Bu üç seviyeli model, bir şehir markasının oluşumunun yalnızca resmi stratejilere dayanmadığını, şehrin bir organizma olarak genel işleyiş mantığına dayandığını göstermektedir. Dahası, şehir markalaşmasının temel zorluğunun, küreselleşmenin baskısı altında yerel özelliklerin özgünlüğünü ve benzersizliğini nasıl koruyacağı ve "marka homojenleşmesi" tuzağına düşmekten nasıl kaçınacağı olduğunu belirtmektedir (Pike, 2011).

2.2 Ekonomik Rekabet Gücünün Teorik Temeli

Porter'ın (1990) "Elmas Modeli", kentsel ekonomik rekabet gücünün dört temel faktör tarafından şekillendiğini belirtmiştir. Bunlar faktör koşulları, talep koşulları, destekleyici endüstriler ve kurumsal strateji ve rekabet yapısı gibi faktörleri kapsamaktadır. Kentsel markalaşma bağlamında, bu dört faktörün tamamı marka stratejisi yoluyla güçlendirilebilir.

(Begg, 1999) ayrıca kentsel rekabet gücünü, bir şehrin çeşitli ekonomik faaliyetleri çekme, elde tutma ve geliştirme konusundaki kapsamlı yeteneği olarak tanımlar ve rekabet avantajı oluşturmada şehir markalarının sinyal verme rolünü vurgular. Buna dayanarak, bu çalışma'da analitik bir çerçeve oluşturmak için bu dört boyut seçilmiştir. Doğrudan yabancı yatırım, girişimcilik ekosistemi, turizm ekonomisi ve küresel sıralama.

Bu temele dayanarak, (Storper, 1997)'in "ilişkisel varlıklar" teorisi, kentsel rekabet gücünü anlamak için tamamlayıcı bir bakış açısı sunmaktadır. Bu teori, kentsel rekabet gücünün yalnızca ölçülebilir ekonomik göstergelere değil, aynı zamanda şehir içinde oluşan gayri resmi kurumsal ağların, bilgi yayılım mekanizmalarının ve endüstriyel kümelerin sinerjik etkilerine de bağlı olduğunu savunmaktadır. Bu bakış açısı, kentsel marka araştırmalarıyla önemli bir teorik kesişim noktası oluşturmaktadır, kentsel markalar yalnızca dış iletişim için sembolik sistemler değil, aynı zamanda iç ilişkisel varlıkları harekete geçirmek ve yerel kimlik oluşturmak için stratejik araçlardır. Bu arada, (Florida, 2002)'nın "yaratıcı sınıf" teorisi de bu çalışma için önemli bir referans değerine sahiptir. Bu teori, yüksek vasıflı yaratıcı yeteneklerin yoğunlaşmasının kentsel ekonomik büyümenin temel itici gücü olduğunu, kentsel markaların ilettiği açıklık, kapsayıcılık ve yenilikçi atmosferin ise yaratıcı sınıfı yerleşmeye çeken kilit faktörler olduğunu belirtmektedir. Yukarıdaki teorik çerçeveleri sentezleyen bu çalışma, kentsel markalaşma ile ekonomik rekabet gücü arasında karşılıklı olarak birbirini güçlendiren bir iç mantık olduğunu savunmaktadır. İlki, şehrin imajını şekillendirerek üretim faktörlerinin çekiciliğini artırırken, ikincisi ekonomik performans yoluyla marka değerine önemli bir destek sağlamaktadır.

3. Çalışmanın Araştırma Yöntemleri

Bu çalışma, nitel karşılaştırmalı analiz ve literatür taramasının bir kombinasyonunu kullanmaktadır. Veri kaynakları arasında Eurostat resmi istatistik veritabanı, Economist Intelligence Unit (EIU) Şehir Rekabetçiliği Raporu (2023), Startup Genome Küresel Girişimcilik Ekosistemi Raporu (2023) ve Anholt-Ipsos Şehir Marka Endeksi gibi yetkili ikincil veri kaynakları yer almaktadır.

Karşılaştırmalı analizin temel boyutları şunlardır: 1 Kent markalaşmasının GSYİH katkısı ve ekonomik ölçek. 2 Doğrudan yabancı yatırım DYY çekiciliği, 3 Girişimcilik ekosistemi sıralaması, 4 Turizmin ekonomik katkısı, 5 Küresel Şehir Rekabetçiliği Endeksi ve 6 Şehir markalarının temel konumlandırması. Vaka seçimi, karşılaştırmanın bilimsel geçerliliğini ve etkinliğini sağlamak için "En Benzer Sistem Tasarımı" ilkesini takip etmektedir (Przeworski ve Teune, 1970).

4. Karşılaştırmalı Analiz

4.1 Barselona: Olimpiyat Mirası ve Yeniden Markalaşması

Barselona'nın kentsel markalaşma yolculuğu, 1980'lerin sonlarında sistematik bir kentsel yenileme hareketiyle başlamıştır. 1992 Olimpiyatları, Katalan başkentinin endüstriyel bir şehirden tasarım ve inovasyon başkentine dönüşmesini sağlayan stratejik bir fırsat olmuştur (Monclus, 2003). Şu anda Barselona, İspanya'nın GSYİH'sına yaklaşık %20 oranında katkıda bulunuyor ve yıllık ortalama 4,5 milyar Avro doğrudan yabancı yatırım çekiyor. 2023 Startup Genome Küresel Girişim Ekosistemi Raporu'nda küresel düzeyde 18. sırada yer almıştır. Temel marka konumlandırması üç sütun etrafında inşa edilmiştir. İnovasyon, tasarım ve Akdeniz kültürü bu da benzersiz ve küresel olarak tanınabilir bir şehir imajı oluşturmaktadır (Eurostat, 2023).

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

Barselona'nın Olimpiyat mirasını dönüştürme deneyimi, özellikle derinlemesine analiz edilmeyi hak etmektedir. 1992 Olimpiyatları'ndan sonra Barselona şehir yönetimi, Olimpiyat tesislerini atıl bırakmamıştır, aksine sistematik olarak şehrin inovasyon altyapısının önemli bir parçası haline dönüştürmüştür. Örnek olarak, Olimpiyat Köyü "Vila Olimpica", lüks konutlar ve teknoloji şirketlerinin ofislerinin bulunduğu karma kullanımlı bir topluluğa dönüştürülürken, sahil bölgesinin genel yenilenmesi, Avrupa'nın en temsili kentsel inovasyon bölgelerinden biri olan "**22@ İnovasyon Bölgesi**"ni ortaya çıkarmıştır. Bu bölge 10.000'den fazla şirkete ve yaklaşık 100.000 çalışana ev sahipliği yapmakda ve dört stratejik sektör kümesini kapsamaktadır. Medya, bilgi teknolojisi, tıp teknolojisi ve enerji sektörleri yer almaktadır. (Barcelona City Council, 2022). Aynı zamanda Barselona, "Akıllı Şehir" marka stratejisini aktif olarak destekleyerek, kentsel algılama ağları, açık veri platformları ve vatandaş katılımı için dijital araçların kullanımı yoluyla teknolojik yönetişim yeteneklerini şehir markasının temel anlatısı haline getirmiş ve küresel inovasyon şehir değerlendirme sistemlerindeki lider konumunu daha da pekiştirmiştir. "Olimpiyat Şehri"nden "Akıllı Şehire" uzanan bu marka evrimi yolu, bir şehir marka stratejisinin uzun bir süre boyunca dinamik uyarlanabilirliğini tam olarak göstermektedir.

4.2 Amsterdam: Özgürlük ve Finansal İnovasyon Ruhu

Amsterdam'ın rekabet avantajı, köklü ticaret geçmişine ve son derece açık sosyal sistemine dayanmaktadır. Şehrin "özgürlük, hoşgörü ve çeşitlilik" marka değerleri, küresel ölçekte benzersiz bir kentsel imaj oluşturmakla kalmamış, aynı zamanda uluslararası finans kuruluşlarını ve teknoloji şirketlerini çeken önemli bir yumuşak güç haline gelmiştir (Anholt, 2007). Veriler, Amsterdam metropol alanının Hollanda'nın GSYİH'sına yaklaşık %22 oranında katkıda bulunduğunu ve yıllık 6 milyar Avro'yu aşan doğrudan yabancı yatırımla 2023 EIU Küresel Şehirler Rekabet Sıralamasında Avrupa'da 6. sırada yer aldığını göstermektedir. Özellikle, Amsterdam'ın FinTech sektöründeki marka avantajı oldukça belirgindir ve 500'den fazla uluslararası FinTech şirketini başarıyla kendine çekmiştir (Startup Genome, 2023).

Sürdürülebilir (Raworth, 2017) kalkınma marka stratejisi perspektifinden bakıldığında, Amsterdam'ın kentsel markalaşma uygulamaları ekolojik dönüşümün belirgin özelliklerini sergilemektedir. 2020 yılında Amsterdam Şehir Yönetimi, kentsel kalkınma çerçevesi olarak "Doughnut Economics"i (Çörek ekonomisi) resmen benimsediğini duyurarak, bu modeli kentsel yönetim gündemine dahil eden dünyadaki ilk büyük şehir olmuştur (City of Amsterdam 2020). Bu stratejik seçim, yalnızca kaydadeğer bir politika önemi taşımakla kalmayıp, aynı zamanda son derece hassas bir kentsel markalaşma eylemini de temsil etmiştir, en son sürdürülebilir kalkınma kavramlarını kentsel yönetim uygulamalarıyla birleştirerek, Amsterdam küresel kentsel rekabet ortamında taklit edilmesi zor, farklılaştırılmış bir marka varlığı oluşturmuştur. Ekonomik olarak, Amsterdam'ın döngüsel ekonomi sektörü 1 milyar Euro'yu aşmış, yeşil bina sertifikasyon oranı Avrupa'nın en yüksekleri arasında yer almakta ve "İklim Nötr 2050" yol haritası uluslararası ESG fonlarından (Çevresel sosyal yönetim) önemli ilgi ve yatırım çekmiştir (Amsterdam Smart City, 2023). Bu, sürdürülebilir kalkınma gündeminin artık kentsel markalaşmaya ek bir anlatı değil, yüksek kaliteli kaynakların bir araya getirilmesini sağlayan temel bir rekabet gücü kaynağı olduğunu göstermektedir.

4.3 Berlin: Tarihsel Yeniden Yapılanma ve Yaratıcı Ekonomi

Berlin'in kent markalaşması benzersiz bir tarihsel boyuta sahiptir. 1989'da Berlin Duvarı'nın yıkılmasının ardından şehirin yeniden yapılanmasında benzeri görülmemiş bir zorlukla karşı karşıya kalmıştır. Ağır tarihsel hafızasını, ekonomik kalkınmayı yönlendirecek kültürel sermayeye nasıl dönüştürecekti soruları ortaya çıkmıştır. (Zenker ve Braun, 2010). Berlin hükümeti, "Yaratıcı Berlin" stratejisiyle şehrin tarihsel kopuşunu çok kültürlülük ve yaratıcı endüstrilerde rekabet avantajına dönüştürerek çok sayıda sanatçı, tasarımcı ve girişimciyi başarıyla kendine çekmiştir. Şu

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

anda Berlin, Startup Genome küresel girişim ekosistemi sıralamasında 10. sırada yer alıyor ve yıllık ortalama 3,5 milyar avro doğrudan yabancı yatırım ve yıllık ortalama 14 milyon uluslararası turist ağırlıyor (EIU, 2023).

Ekonomik açıdan bakıldığında, Berlin'in kültürel ve yaratıcı endüstrileri, şehrin ekonomik rekabet gücünün önemli bir ayağı haline gelmiştir. Berlin Senatosu Ekonomi Dairesi'nin verilerine göre, Berlin'in kültürel ve yaratıcı endüstrilerinin yıllık üretimi yaklaşık 28 milyar avroya ulaşmakta olup, bu da şehrin GSYİH'sının %25'inden fazlasını oluşturmaktadır ve 270.000'den fazla çalışanıyla Alman federal eyaletleri arasında birinci sırada yer almaktadır (Senatsverwaltung Für Wirtschaft, 2022). Girişimcilik ekosistemi açısından ise, nispeten düşük ofis maliyetleri, son derece uluslararası yetenek havuzu ve aktif girişim sermayesi ağıyla Berlin, Avrupa'nın en önemli teknoloji girişim merkezlerinden biri haline gelmiştir. Zalando, Delivery Hero ve HelloFresh gibi birçok unicorn şirket Berlin'de ortaya çıkmış ve şehrin "Avrupa'nın Silikon Vadisi" olarak anılmasını daha da güçlendirmiştir. Berlin'de faaliyet gösteren bir şehir markalaşma ajansı olan Berlin Partner für Wirtschaft und Technologie'nin, sistematik yatırım teşvik faaliyetleri ve uluslararası marka tanıtımı yoluyla, "fakir ama çekici" şeklindeki yerel şehir imajını "canlı ve yenilikçi bir şehir" şeklinde profesyonel bir anlatıya dönüştürmeyi başardığını belirtmekte fayda var. Bu marka yeniden şekillendirme süreci, kentsel yönetim inovasyonunun tipik bir örneğini oluşturmaktadır (Colomb, 2012).

4.4 Kapsamlı Karşılaştırmalı Analiz

Çalışma'da, üç şehrin ekonomik rekabet gücünün çeşitli boyutlarındaki benzerliklerini ve farklılıklarını sistematik olarak sunmak amacıyla aşağıdaki karşılaştırmalı tablo hazırlanmıştır.

Tablo 1: Barselona, Amsterdam ve Berlin Arasında Ekonomik Rekabet Gücünün Kapsamlı Karşılaştırması

Karşılaştırma Boyutu	Barselona	Amsterdam	Berlin
GSYİH'a Katkı	İspanya GSYİH'sının yaklaşık %20'si	Hollanda GSYİH'sının yaklaşık %22'si	Almanya GSYİH'sının yaklaşık %10'u
Doğrudan Yabancı Yatırım DYY	Avrupa'nın en aktif DYY şehirlerinden biridir, yıllık ortalama 4,5 milyar avro	Avrupa fintech merkezi yıllık DYY 6 milyar avro'yu aşıyor	Avrupa girişim sermayesi merkezi, yıllık DYY 3,5 milyar avro
Girişimcilik Ekosistemi Sıralaması	Küresel düzeyde 18 sıra'da yer alıyor (Startup Genome, 2023)	Küresel düzeyde 13 sıra'da yer alıyor (Startup Genome, 2023)	Küresel düzeyde 10 sıra'da yer alıyor (Startup Genome, 2023)
Turizmin Ekonomiye Katkısı	Yıllık 18 milyon ziyaretçi turizm geliri GSYİH'nın %14'nü oluşturuyor	Yıllık 9 milyon ziyaretçi turizm geliri GSYİH'nın %7'ni oluşturuyor	Yıllık 14 milyon ziyaretçi turizm geliri GSYİH'nın %5'ni oluşturuyor

Karşılaştırma Boyutu	Barselona	Amsterdam	Berlin
Küresel Rekabet Gücü Endeksi	Avrupa'da 12. sıra'da yer alıyor (EIU, 2023)	Avrupa'da 6. Sıra'da yer alıyor (EIU, 2023)	Avrupa'da 8. Sıra'da yer alıyor (EIU, 2023)
Marka Konumlandırma	İnovasyon, tasarım ve Akdeniz kültürü	Özgürlük, finans ve sürdürülebilir kalkınma	Yaratıcılık, çok kültürlülük ve teknoloji
Uluslararası Tanınırlık (Anholt Endeksi)	★★★★☆	★★★★★	★★★★☆

Kaynak: Eurostat (2023); EIU (2023); Startup Genome (2023); Anholt-Ipsos City Brands Index (2022).

5. Tartışma Karşılaştırmalı Analiz, Aşağıdaki Üç Temel Bulguyu Ortaya Koymaktadır

İlk olarak, "farklılaştırılmış konumlandırma", üç şehrin marka rekabet gücünün ardındaki ortak mantık olarak öne çıkmıştır. Üç şehirden hiçbiri homojenleştirilmiş bir kentsel imaj yolu seçmemiş, bunun yerine son derece tanınabilir temel marka değerleri oluşturmak için benzersiz tarihi ve kültürel kaynaklarını derinlemesine keşfetmiştir (Kavaratzis ve Ashworth, 2005). Barselona Akdeniz kültürü ve tasarım estetiğiyle, Amsterdam özgür ruhu ve finansal yenilikçiliğiyle, Berlin ise tarihi derinliği ve yaratıcı çeşitliliğiyle bilinir.

İkinci olarak, şehir markalaşma stratejileri ve ekonomik politikalar arasındaki sinerjik etki önemlidir. Bu üç şehrin başarılı deneyimleri, şehir markalaşmasının izole bir imaj projesi değil, endüstriyel politikalar, yetenek politikaları ve yatırım teşvik politikalarıyla derinlemesine bütünleşmiş sistematik bir strateji olduğunu göstermektedir (Porter, 1990). Amsterdam örneğini ele alırsak, fintech marka avantajı, Hollanda hükümetinin düzenleyici deneme ortamı ve uluslararası yetenek çekme politikalarının destekleyici politikalarından ayrılamaz.

Üçüncüsü, sürdürülebilir kalkınma, Avrupa şehir markaları için ortaya çıkan rekabetçi bir boyut haline gelmiştir. Her üç şehir de yeşil ekonomi ve sürdürülebilir kalkınmayı temel şehir marka anlatılarına dahil etmiştir. Bu eğilim, uluslararası yatırımcıların ve üst düzey yeteneklerin değer yönelimleriyle yakından örtüşmekte ve Avrupa şehir markalaşması için ortak bir gelecek yönü oluşturmaktadır (Zenker ve Braun, 2010,).

6. SONUÇ

Bu çalışma, üç Avrupa marka şehri olan Barselona, Amsterdam ve Berlin'in sistematik karşılaştırmalı analizi yoluyla, şehir markalaşması ile ekonomik rekabet gücü arasındaki içsel bağlantıyı ortaya koymuştur. Araştırma, başarılı bir şehir markalaşma stratejisinin üç temel unsura sahip olması gerektiğini göstermektedir. Bu unsurlar, şehrin benzersiz kaynaklarına dayalı farklılaştırılmış marka konumlandırması, marka stratejisi ile ekonomik politika arasında yüksek derecede sinerji ve marka anlatısının uzun vadeli tutarlılığı ve dinamik uyarlanabilirliği olarak vurgulanabilir..

Gelişmekte olan ekonomilerdeki şehir yöneticileri için, bu üç şehrin deneyimleri, şehir markalaşmasının kısa vadeli bir imaj projesi değil, hükümetlerin, işletmelerin, vatandaşların ve uluslararası toplumun ortak katılımını gerektiren uzun vadeli, sistematik bir stratejik yatırım

olduğunu göstermektedir (Anholt, 2007). Gelecekteki araştırmalar, dijital dönüşüm bağlamında şehir markalaşması için yeni yolları ve Batı dışı şehir bağlamlarında markalaşma stratejilerinin uygulanabilirliğini ve sınırlamalarını daha fazla keşfetmek için bu temel üzerine inşa edilebilir.

Politika çıkarımları perspektifinden daha da genişletildiğinde, bu çalışma, gelişmekte olan ekonomilerdeki şehirlerin, Avrupa şehirlerinin marka deneyimlerinden yararlanırken, "strateji aktarımı"nın sınırlamalarına özellikle dikkat etmeleri gerektiğini savunmaktadır. Barselona, Amsterdam ve Berlin'in başarıları, benzersiz tarihi miraslarına, kurumsal ortamlarına ve sosyal sermayelerine dayanmaktadır ve yalnızca finansal yatırım veya imaj tanıtımı yoluyla kopyalanamaz. Bu nedenle, gelişmekte olan şehirler için daha gerçekçi bir yol şu olabilir yerel kültürel kaynakların farklılaştırılmış potansiyelini derinlemesine keşfetmek, küresel anlatı çerçeveleri ile yerel özgünlük arasında dinamik bir denge aramak ve aynı zamanda, marka stratejisinin uzun vadeli sürekliliğini ve çok sayıda paydaşın katılımı için kurumsal garantileri sağlamak üzere uzun vadeli bir şehir marka yönetimi mekanizması oluşturmak. Dahası, dijital platformlar ve sosyal medya şehir imajı iletişiminde giderek daha belirgin bir rol oynadıkça, algoritma odaklı dikkat ekonomisinde şehir markalarının anlatı özerkliğini nasıl koruyacağımız da gelecekteki şehir marka yönetimi alanında önemli bir konu haline gelecektir.

KAYNAKÇA

1. Ajuntament de Barcelona. (2022). *22@Barcelona inovasyon bölgesi: Yıllık rapor 2022.* Barselona Kent Konseyi. https://www.22barcelona.com
2. Amsterdam Akıllı Şehir. (2023). *Amsterdam iklim nötr 2050: İlerleme raporu.* Amsterdam Şehir Konseyi. https://amsterdamsmartcity.com
3. Amsterdam Şehri. (2020). *Amsterdam döngüsel ekonomi stratejisi 2020–2025.* Amsterdam Belediyesi.
4. Anholt, S. (2007). *Rekabetçi kimlik: Uluslar, şehirler ve bölgeler için yeni marka yönetimi* (s. 22–65). Palgrave Macmillan.
5. Begg, I. (1999). Şehirler ve rekabet gücü. *Kentsel Çalışmalar, 36* (5–6), 795–809. https://doi.org/10.1080/0042098993426
6. Colomb, C. (2012). *Yeni Berlin'i sahnelemek: 1989 sonrası kentsel yeniden icatın mekânsal pazarlaması ve politikası.* Routledge.
7. EIU. (2023). *Küresel şehir rekabet endeksi 2023.* The Economist Intelligence Unit.
8. Eurostat. (2023). *Bölgesel GSYİH ve temel ekonomik göstergeler.* Avrupa Komisyonu İstatistik Ofisi. https://ec.europa.eu/eurostat
9. Florida, R. (2002). *Yaratıcı sınıfın yükselişi: Ve bu sınıfın iş hayatını, eğlenceyi, toplumu ve günlük yaşamı nasıl dönüştürdüğü.* Basic Books.
10. Kavaratzis, M. (2004). Şehir pazarlamasından şehir markalaşmasına: Şehir markaları geliştirmeye yönelik teorik bir çerçeveye doğru. *Yer Markalaşması, 1* (1), 58–73. https://doi.org/10.1057/palgrave.pb.5990005
11. Kavaratzis, M. ve Ashworth, GJ (2005). Şehir markalaşması: Etkili bir kimlik iddiası mı, yoksa geçici bir pazarlama hilesi mi? *Tijdschrift voor Economische en Sociale Geografie, 96* (5), 506–514. https://doi.org/10.1111/j.1467-9663.2005.00482.x
12. Monclús, FJ (2003). Barselona modeli: Ve özgün bir formül mü? 'Yeniden yapılanmadan' stratejik kentsel projelere (1979–2004). *Planlama Perspektifleri, 18* (4), 399–421. https://doi.org/10.1080/0266543032000117514
13. Pike, A. (2011). *Markalar ve marka coğrafyaları.* Edward Elgar Yayıncılık.
14. Porter, ME (1990). *Ulusların rekabet avantajı* (s. 71–132). Free Press.
15. Przeworski, A., & Teune, H. (1970). *Karşılaştırmalı sosyal araştırmanın mantığı* (s. 32–35). Wiley-Interscience.

16. Raworth, K. (2017). *Çörek ekonomisi: 21. yüzyıl ekonomisti gibi düşünmenin yedi yolu.* Chelsea Green Yayıncılık.
17. Senatsverwaltung für Wirtschaft, Energie und Betriebe. (2022). *Berlin'deki Kulturwirtschaft: Entwicklungen und Potenziale.* Senat Berlin. https://www.berlin.de/sen/wirtschaft
18. Startup Genome. (2023). *Küresel girişim ekosistemi raporu 2023.* Startup Genome LLC.
19. Storper, M. (1997). *Bölgesel dünya: Küresel ekonomide bölgesel kalkınma.* Guilford Press.
20. Zenker, S., & Braun, E. (2010, Haziran). *Bir şehrin markalaşması – Mekân markalaşması ve mekân marka yönetimi için kavramsal bir yaklaşım* (s. 4–14). 45. Avrupa Gayrimenkul Derneği Konferansı'nda sunulan bildiri, Milano, İtalya.

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

(17)

Yalçın YILDIRIM[113]; Dr. Öğr. Üyesi Fehmi Volkan AKYÖN[114]

DİŞ HEKİMLİĞİNDE ERGONOMİK RİSKLER FARKINDALIK ÖLÇEĞİNİN GELİŞTİRİLMESİ

DEVELOPMENT OF AN ERGONOMIC RISKS AWARENESS SCALE IN DENTISTRY

ÖZ

Bu çalışmanın amacı diş hekimlerinin ergonomik risklere yönelik farkındalık düzeylerini ölçebilecek geçerli ve güvenilir bir ölçek geliştirmektir. Bu araştırma metodolojik bir çalışmadır. Araştırmanın evrenini diş hekimleri ve klinisyen diş hekimliği öğrencileri oluşturmaktadır. Araştırmanın örneklemini ise öncelikle Çanakkale Ağız ve Diş Sağlığı Merkezi, ÇOMÜ Dişhekimliği Fakültesi, Biga Ağız ve Diş Sağlığı Merkezi ve özel çalışan toplam 144 diş hekimi oluşturmuştur. Veri toplama aracı olarak ‘’sosyo-demografik anket’’ ile taslak ‘’Diş Hekimliğinde Ergonomik Riskler Farkındalık Ölçeği’ ’kullanılmıştır. Oluşturulan ölçeğin geçerlilik değerlendirmesinde öncelikle 25 diş hekimine deneme uygulaması yapılmış ve açımlayıcı faktör analizi (AFA) uygulanmıştır. Sonucunda bir faktör ve 6 madde ölçekten çıkarılmıştır. 7 faktörlü ve 24 maddelik taslak ölçek ile 144 diş hekimine ana uygulama yapılmıştır. Yapı geçerliliği Açımlayıcı Faktör Analizi (AFA) ve Doğrulayıcı Faktör Analizi (CFA) uygulanarak incelenmiştir. Yapılan analizlerin sonucuna göre ölçeğin Kaiser-Mayer-Olkin (KMO) değeri 0.900, Bartletts Küresellik Testi ($p<0,001$), değeri $p=0,0000$. Bartlett χ^2 =3446,228, sd =276 olduğu görülmüştür. Ölçeğin Cronbach Alfa değeri ortalaması 0,906 olarak hesaplanmıştır. Geliştirilen nihai ölçek 7 alt boyut ve 18 maddeden oluşturulmuştur. Diş hekimlerinin ergonomik riskler farkındalığını ölçen bu ölçeğin toplam varyansın %83,972 sini açıkladığı görülmüştür. Yapılan tüm analizler sonucunda bu ölçek diş hekimlerinin ergonomik riskler farkındalığını ölçebilen geçerli ve güvenilir bir ölçektir.

Anahtar Kelimeler: Diş hekimliği, ergonomi, mesleki riskler. Farkındalık ölçeği.

ABSTRACT

The aim of this study is to develop a valid and reliable scale to measure the awareness levels of dentists regarding ergonomic risks. This research is a methodological study. The research population consists of dentists and clinical dental students. The sample consists of a total of 144 dentists working primarily at Çanakkale Oral and Dental Health Center, ÇOMÜ Faculty of Dentistry, Biga Oral and Dental Health Center, and private practice. A socio-demographic questionnaire and a draft "Ergonomic Risks Awareness Scale in Dentistry" were used as data collection tools. In the validity evaluation of the developed scale, a trial application was first conducted on 25 dentists and exploratory factor analysis (EFA) was applied. As a result, one factor and 6 items were removed from the scale. The main application was conducted on 144 dentists with the draft scale, which has 7 factors and 24 items. Construct validity was examined by applying Exploratory Factor Analysis (EFA) and Confirmatory Factor Analysis (CFA). According to the results of the analyses, the scale's Kaiser-Mayer-Olkin (KMO) value was 0.900, Bartlett's Sphericity Test ($p<0.001$) value was $p=0.0000$, Bartlett χ^2 =3446.228, sd =276. The mean Cronbach's Alpha value of the scale was calculated as 0.906. The final scale developed consists of 7 sub-dimensions and 18 items. This scale, which measures dentists' awareness of ergonomic risks, was found to explain 83.972% of the total variance. As a result of all the analyses performed, this scale is a valid and reliable scale that can measure dentists' awareness of ergonomic risks.

Keywords: *Dentistry, ergonomics, occupational risks, awareness scale.*

***Bu çalışma; Yalçın YILDIRIM'ın Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İş Sağlığı ve Güvenliği Anabilim Dalında yapılan "Diş Hekimliğinde Ergonomik Riskler Farkındalık Ölçeğinin Geliştirilmesi" başlıklı Doktora tezinden üretilmiştir.**

[113] Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İş Sağlığı ve Güvenliği Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi, dtyalcin@gmail.com

[114]Dr. Öğr. Üyesi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, Gelibolu Piri Reis Meslek Yüksekokulu, volkanakyon@comu.edu.tr

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

1. GİRİŞ

Ergonomi uygulamaları; diş hekimliğinde çalışanlar ve hastalar için iş ve işlemlerin zor ve zahmetli olması, zaman baskısı vb fiziksel ve zihinsel stresleri en aza indirerek verimliliği en üst düzeye çıkarmayı amaçlamaktadır(Sunar & Apak, 2023). Diş hekimliğinde ergonominin bir diğer amacı da yaşam kalitesini çok etkileyen ve meslekte yakalanma oranı oldukça yüksek olan kas ve iskelet sistemi hastalıklarını (KİS) önlemektir (Sunar & Apak, 2023). KİS'ler için risk faktörleri çok yönlüdür. Semptomlar kariyerin çok erken dönemlerinde ortaya çıkar ve hatta diş hekimliği öğrencilerinde KİS'lerin yaygınlığı aktif çalışan diş hekimlerine göre daha yüksektir. Riski azaltmak için ergonomik iyileştirmeler, sağlık teşviki ve örgütsel müdahaleler gereklidir. Diş hekimlerinde KİS'leri ele almak için disiplinler arası bir yaklaşım ve ilerleyici çaba benimsenmelidir (Gupta vd., 2013).

Diş Hekimliğinde Ergonomik Risk Faktörleri: *Postür Bozuklukları*; Öne veya yana eğik çalışma, boynun öne ya da yana eğik tutulması, dönmesi, kolun belli pozisyonlarda uzun süre tutulması, bir ya da iki omuzun yukarıda olması, sürekli ayakta durma veya oturma diş hekimliğinde ergonomik risk faktörlerinden yaygın olan duruş bozukluklarıdır. *Tekrarlayıcı Hareketler ve Statik Yüklenme;* Tekrarlayan kuvvetler, iltihaplanma sürecini tetikleyen ve şişmeye neden olan mikro travmalara yol açar. Diş hekimliğinde, yetersiz dinlenme süreleri nedeniyle hasar onarımı zorlaşmaktadır (Kumar vd., 2014). *Kuvvet Uygulama ve El Aletleri;* Diş hekimliği gibi küçük el aletlerinin kullanıldığı mesleklerde bilek ekleminin nötral pozisyonunu koruması hemen hemen imkansızdır. Bileğin bükülmüş pozisyonda iken el aletlerinin kullanımı karpal tünelindeki basıncı artırır. Basınç artışı sinir içindeki damarlarda tıkanmaya ve medyan sinirde iskemiye neden olur. *Psikososyal Faktörler;* Diş hekimliğinde ergonomi denilince aslında postür ve fiziksel iyileştirmeler düşünülse de kas ve iskelet sistemini sadece fiziksel etkenlerin değil, zihinsel stresin de etkilediğini düşünmek lazımdır. Özellikle kamu ve büyük polikliniklerde çalışan hekimler çalışma şartlarını, ekipmanlarını, molalarını kendileri ayarlayamayınca, üstüne de hastalarla ve iş arkadaşları ile yaşanan gerginliklerin eklenmesi ile psikosomatik olarak iş memnuniyetsizliği ve tükenmişlik hissedebilirler. Ergonomik iyileştirmeler düşünülürken psikososyal faktörlerin de iyi yönetilmesi lazımdır. *Klinik Ortam ve Ekipman Kaynaklı Ergonomik Riskler;* Ergonomik olmayan ünit, araç-gereç ve el aletlerinin kullanımı; boyun, sırt ve özellikle el-bilek bölgesinde meydana gelebilecek mesleki hasarlar açısından önemli risk faktörleridir. (Kırzıoğlu & Yetiş, 2013)

Diş Hekimliğinde Ergonomik Risk Farkındalığı: Ergonomik risk farkındalığı, diş hekimlerinin ve diş hekimliği öğrencilerinin mesleki faaliyetleri sırasında maruz kaldıkları ergonomik tehlikeleri tanıma, anlama ve bunlara karşı koruyucu önlemler alma kapasitelerini ifade etmektedir. Kas-iskelet sistemi rahatsızlıklarının önlenmesinde farkındalığın rolü kritik öneme sahiptir. Çünkü bu mesleğe bağlı kas-iskelet sistemi rahatsızlıkları genellikle yavaş ve sinsi biçimde gelişir. Hekim yoğun iş temposu içinde ağrıyı normalleştirme eğiliminde olabilir. Lisa Zakzewski ve arkadaşları 2014 yılında ‘’Bazı çalışmalar, kas-iskelet sistemi rahatsızlıklarının iş yerindeki yanlış çalışma postürlerinin bir sonucu olarak zamanla geliştiğini ve bu rahatsızlıkların ve önleyici uygulamaların meslek hayatının erken dönemlerinde farkında olmanın kas-iskelet sistemi rahatsızlıklarının ortaya çıkma riskini en aza indirebileceğini göstermektedir. Çalışma hayatının erken dönemlerinden itibaren dikkatli olmak, uygulayıcının gelecekteki meslek hayatı üzerinde kalıcı bir etkiye sahip olabilir.’’ Demektedir(Sio vd., 2018).

2. YÖNTEM

2.1. Araştırmanın Yeri ve Zamanı

Araştırma Çanakkale’de İl Sağlık Müdürlüğü’ne bağlı Çanakkale Ağız ve Diş Sağlığı Merkezi, Biga Ağız ve Diş sağlığı Merkezi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Dişhekimliği

Fakültesi ile özel klinikte çalışan diş hekimleri ile Haziran 2025- Nisan 2026 tarihleri arasında yürütüldü.

2.2. Araştırma Evreni ve Örneklemi

Araştırma evrenini aktif çalışan her bölüm ve ünvanda olan diş hekimleri ile klinisyen (stajyer) diş hekimliği öğrencileri oluşturmaktadır. Araştırmada iki gurup örneklem belirlendi. İlk gurup örneklem **deneme uygulaması** yapmak amacıyla 25 kişiden oluşmaktaydı. İkinci örneklem gurubu ise **ana uygulamayı** yapmak amacıyla 144 kişiden oluştu. İstatistiksel anlamlılık testlerini uygun şekilde yürütmek için gereken en önemli şey örneklem büyüklüğüdür. Güçlü istatistiksel testler ve sonuçlara güven isteniyorsa, örneklem ne kadar büyükse o kadar iyidir. Örneklem büyüklüğü arttıkça, istatistiksel anlamlılığa ulaşma olasılığı da artar(Hinkin, 1995).

2.3. Araştırmaya Kabul-Ret Kriterleri

Araştırmaya her bölümden (uzmanlık) kamu, üniversite ve özel sektörde çalışan aktif hasta tedavi eden diş hekimleri ve stajyer diş hekimleri yani klinikte hasta tedavi eden diş hekimliği öğrencileri kabul edilmiştir.

2.4. Veri Toplama Araçları

Katılımcılardan veri ‘’Sosyo-demografik anket’’ ve taslak halindeki ‘’diş hekimliğinde ergonomik riskler farkındalığını ölçmeye yönelik anket ‘’ ile toplanmıştır.

2.5. Araştırmanın Yöntemi

Çalışmamız likert tipi ölçek geliştirme çalışmasıdır. Bu çalışmada rehber olarak kullanılan kitaptan likert tipi ölçek geliştirme adımları takip edilmiştir (Tezbaşaran, 2008). Buna göre; a) madde havuzu oluşturuldu. b) Yüzey ve kapsam geçerliliğinin sağlanması için uzman görüşü alındı. c) Taslak ölçek ile 25 diş hekiminden deneme uygulaması için veri toplandı. Açımlayıcı faktör analizi (AFA) uygulandı. e) Ana uygulama için 144 diş hekiminden veri toplandı. Açımlayıcı faktör analizi yapıldı (AFA). f) Doğrulayıcı faktör analizi (DFA) yapıldı. g) Geçerlilik ve güvenilirlik testleri yapıldı. h) 7 faktörlü 18 maddeden oluşan ölçeğe son hali verildi. Ölçeğimiz 5’li Likert dereceleme ölçeğidir. Seçeneklerimiz; (1) Kesinlikle Hayır, (2) Hayır, (3) Kararsızım, (4) Evet, (5) Kesinlikle Evet şeklindedir.

2.6. Verilerin Analizi

Yapı geçerliliğinin testi için deneme uygulaması olarak taslak ölçek ile 25 katılımcıdan veri toplanmış ve bu veriler üzerinde açımlayıcı faktör analizi (AFA) yapılmış, çalışmayan maddeler ölçekten çıkarılmıştır. Oluşturulan 2. taslak ölçekle 144 diş hekiminden veri toplanmış, bu verilere yeniden AFA yapılmıştır. Yapı geçerliliğini doğrulamak amacıyla doğrulayıcı faktör analizi (DFA) yapılmıştır. *Cronbach Alpha* ayrı ayrı hesaplanmış, *KMO* ve *Barlett testi* uygulanmıştır. Analizlerde *SPSS 21* paket istatistik programı ve *AMOS* programı kullanılmıştır.

3. BULGULAR

3.1. Deneme Uygulaması Açımlayıcı Faktör Analizi (AFA)

Araştırmada kullanılan ölçeğin yapı geçerliliğini değerlendirmek amacıyla açımlayıcı faktör analizi yapılmıştır. Öncelikle verilerin faktör analizine uygunluğu *Kaiser-Meyer-Olkin* ve *Bartlett küresellik testi* ile incelenmiştir. Analiz sonucunda *KMO* değeri 0,497 olarak bulunmuştur. *Bartlett küresellik testi* ise anlamlıdır, $\chi^2(435) = 3163{,}231$, $p < 0{,}001$. Bu bulgu maddeler arasında faktör analizi yapılabilecek düzeyde ilişki bulunduğunu göstermektedir. Ancak *KMO* değerinin 0,50 sınırının altında kalması ve örneklem sayısının madde sayısından düşük olması nedeniyle faktör analizi sonuçlarının dikkatli yorumlanması gerekmektedir. Bu KMO değeriyle ilgili Kaiser (1974)

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

0,5 altını berbat, kabul edilemez, 0,50'ler sıradan, 0,60'lar vasat, 0,70'ler başarılı, 0,80'ler muhteşem, 0,90'lar harika şeklinde sınıflamıştır(Kaiser, 1974)

Güvenilirlik analizi sonucunda ölçeğin tamamına ait Cronbach Alpha değeri 0,875 olarak hesaplanmıştır. Bu değer, ölçeğin genel iç tutarlılığının yüksek olduğunu göstermektedir. Alt boyutlara ilişkin *Cronbach Alpha* değerleri incelendiğinde DP boyutu için 0,661, AK boyutu için 0,611, TH boyutu için 0,729, CSD boyutu için 0,555, COD boyutu için 0,675, FR boyutu için 0,643, EE boyutu için 0,224 ve PF boyutu için 0,357 değerleri elde edilmiştir. Bu sonuçlara göre bazı alt boyutlarda iç tutarlılığın düşük olduğu söylenebilir. Açımlayıcı faktör analizi sonucunda özdeğeri 1'in üzerinde olan 9 bileşen belirlenmiştir. İlk 8 bileşen toplam varyansın yaklaşık %81,17'sini açıklamaktadır. Bununla birlikte örneklem büyüklüğünün sınırlı olması ve KMO değerinin düşük çıkması nedeniyle bu bulgular kesin faktör yapısı olarak değil, ölçeğin mevcut veri seti üzerindeki ön analiz sonuçları olarak değerlendirilmelidir.

3.2. Ana Uygulama Açımlayıcı Faktör Analizi (AFA)

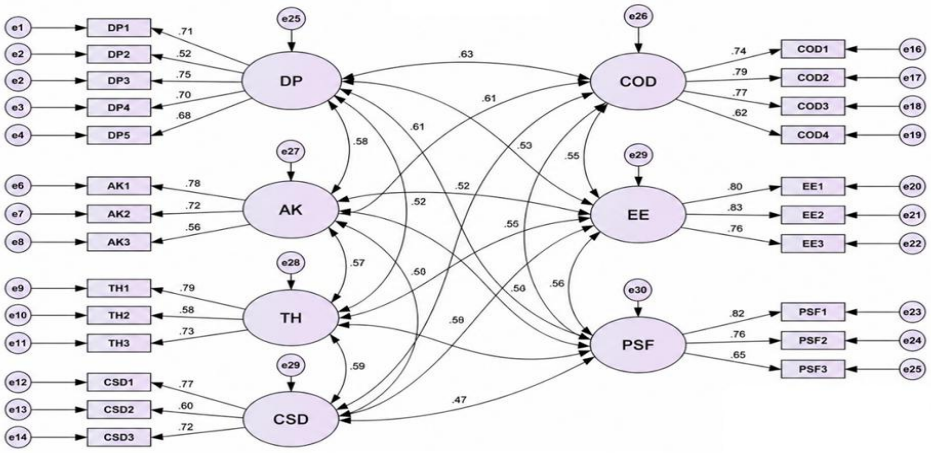
Deneme uygulaması sonrası elde edilen taslak ölçek ile 144 kişilik örneklemden yeniden veri toplandı. Yapı geçerliliğinin doğrulanması için AFA ve DFA yapılmış, *Cronbach Alfa* hesaplanarak ölçek test edilmiş, verilerin yeterli büyüklüğünü test için *KMO*, faktörlenebilirliğin testi için *Barlett testi* yapılmıştır. Elde edilen verilerin analizi sonucunda *KMO* değeri 0,900 olarak bulunmuştur. *KMO* değeri mükemmel düzeydedir. *Bartlett küresellik testi* ise anlamlıdır. Özdeğer>1 kuralı 4 faktöre işaret ederken, kuramsal yapı nedeniyle 7 faktörlü çözüm ayrıca raporlanmıştır. *Barlett* χ^2 = 3446,2276, p < 0,001. *Barlett sd* 276. Bu bulgu maddeler arasında faktör analizi yapılabilecek düzeyde ilişki bulunduğunu göstermektedir. Faktörlere göre *Cronbach Alpha* değeri, DP:0,917, AK:0,852, TH:0,883, CSD:0,909, COD:0,953, EE:0,915, PSF:0,913 dir. Alpha değerinin .80 üzerinde olması iç tutarlılığın yüksek olduğunu göstermektedir. (Ortalama 0,906) Açımlayıcı Faktör Analizine göre 7 faktörlü ölçek, varyansın %83,972 sini açıklamaktadır.

3.3. Ana Uygulama Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA)

Başlangıç Model Yapısı (Kurulan DFA Modeli); Duruş ve Pozisyon (DP) (5 madde), Alet Kullanımı (AK) (3 madde); Tekrarlayan Hareketler (TH) (3 madde); Çalışma Süresi ve Dinlenme (CSD) (3 madde)**,** Çalışma Ortamı Düzenlemesi (COD) (4 madde);**,** Ergonomi Eğitimi (EE) (3 madde); Psikososyal Faktörler (PSF) (3 madde); olmak üzere **7 gizil değişken ve 24 gözlenen değişkenden** oluşmaktadır. (Şekil 1)

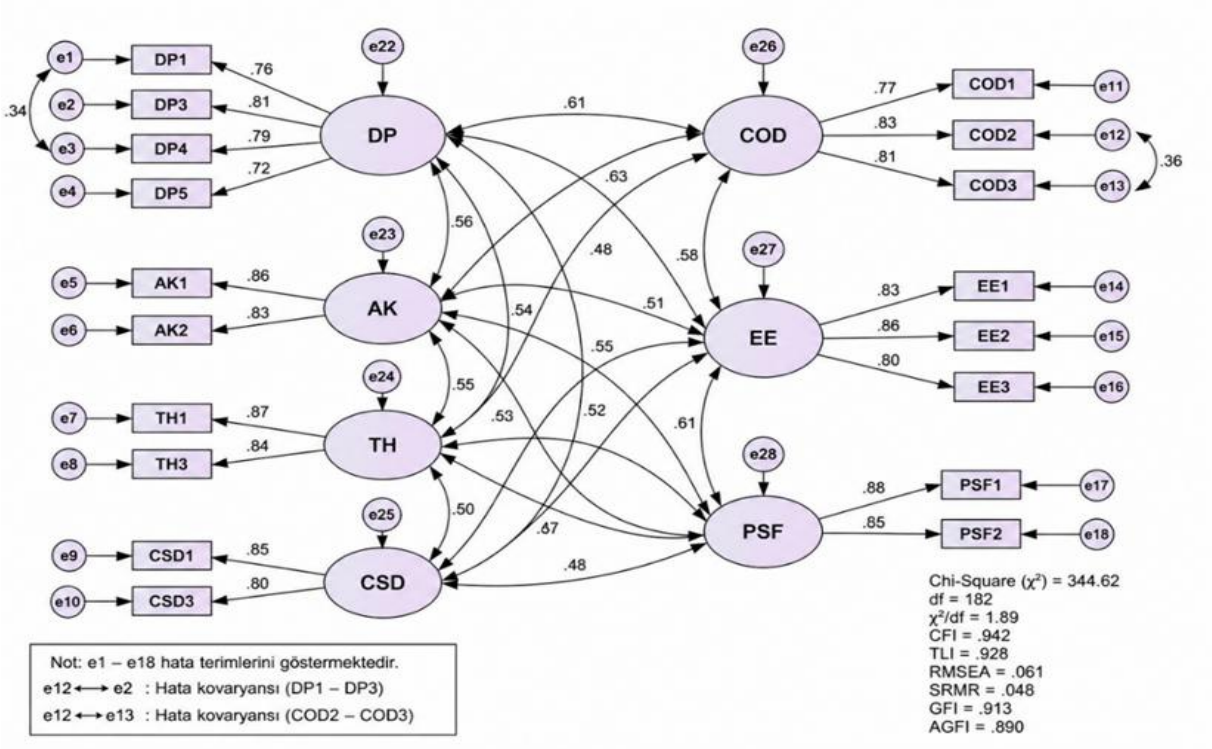
Başlangıç modeline ait uyum iyiliği indeksleri incelendiğinde, özellikle aynı faktör altında yer alan bazı maddeler arasında yüksek hata kovaryansı görülmüştür. Bunun yanı sıra düşük faktör yüküne sahip maddelerin model uyumunu olumsuz etkilediği belirlenmiştir. Bu doğrultuda ilgili maddeler modelden çıkarılmış ve teorik olarak anlamlı hata kovaryansları tanımlanarak model iyileştirilmiştir. DFA sonuçları incelendiğinde model uyum indekslerinin istenilen düzeyde olmadığı görülmüştür. Bu doğrultuda: Düşük faktör yüküne sahip maddeler Yüksek modifikasyon indeksi veren maddeler modelden çıkarılmıştır. Modelden çıkarılan maddeler**:** DP2, AK3, TH2, CSD2, COD4, PSF3 dir.

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

Şekil 1. Başlangıç Modeli AMOS Diagramı

Ayrıca, teorik olarak anlamlı bulunan bazı maddeler arasında hata kovaryansları tanımlanmıştır: DP1 ↔ DP3, COD2 ↔ COD3. Yapılan düzenlemeler sonucunda model: 7 gizil değişken, 18 gözlenen değişken üzerinden yeniden test edilmiştir. Yeni model aşağıdaki gibidir.

Şekil 2. Düzenleme Sonrası Model AMOS Diagramı

Model Uyum İyiliği İndeksleri, yeniden uyarlanan modele ait uyum indeksleri modelin **iyi uyum gösterdiğini** ortaya koymaktadır.

3.4. Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) Bulguları

Bu çalışmada ölçeğin yapı geçerliliğini test etmek amacıyla doğrulayıcı faktör analizi yapılmıştır. Analiz sonucunda model uyum indekslerinin kabul edilebilir düzeyde olduğu belirlenmiştir ($\chi^2/df = 1.89$, CFI = 0.942, TLI = 0.928, RMSEA = 0.061, SRMR = 0.048). Bu değerler modelin iyi uyum gösterdiğini ortaya koymaktadır. Faktör yükleri incelendiğinde tüm

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

maddelerin **0.70'in üzerinde** olduğu görülmektedir. Bu durum maddelerin ilgili faktörleri güçlü bir şekilde temsil ettiğini göstermektedir.

3.5. Geçerlilik ve Güvenilirlik

Ölçüm modeline ilişkin yakınsak geçerlilik ve bileşik güvenirlik değerleri incelendiğinde, tüm faktörler için AVE değerlerinin 0.50'nin, CR değerlerinin ise 0.70'in üzerinde olduğu görülmektedir. Bu bulgular, ölçeğin yeterli düzeyde yakınsak geçerliliğe ve yüksek iç tutarlılığa sahip olduğunu göstermektedir. Ölçüm modeli istatistiksel olarak anlamlıdır. Model iyi uyum göstermektedir. Bu doğrultuda modelin araştırma kapsamında kullanılabileceği sonucuna ulaşılmıştır. Bulgular, ölçüm modelinin geçerli ve güvenilir olduğunu desteklemektedir. Ölçeğin tüm alt boyutlarında ayrı ayrı hesaplanan Cronbach Alfa katsayısı 0,80 değerinin üzerindedir (Ortalama 0,906). Bu da maddelerin birbiri ile yakın özellikte ve tutarlı olduğunu göstermektedir.

3.6. Ölçeğin Değerlendirilmesi

Çalışmanın başında maddelerin temsil ettiği risk etmenlerine göre sekiz alt boyut ve otuz maddeden oluşan ölçek yapılan analizler sonucunda yedi alt boyuta ve on sekiz maddeye düşmüştür. Ölçekte ters madde yoktur. Ölçekten elde edinilecek en düşük puan 18, en yüksek 90 puandır. Ölçekte kesme noktası bulunmamaktadır. Elde edilen puan arttıkça diş hekimlerinde farkındalık düzeyi artmaktadır. Çalışma sonucu oluşan 18 maddelik 7 alt boyutlu DHERFÖ aşağıdaki tabloda sunulmuştur (Tablo 1). Ölçeği kullanmak için izin alınmasına gerek yoktur.

Tablo 1.Diş Hekimliğinde Ergonomik Riskler Farkındalık Ölçeği (DHERFÖ)

Sıra No	**Yönerge:** Aşağıda diş hekimliğinde ergonomik riskler farkındalık ölçeğine yönelik ifadeler yer almaktadır. Her ifade için yalnızca bir seçeneği işaretleyiniz. Anket, 1 ile 5 arasında puanlanarak, değerlendirilecektir.	Kesinlikle	Hayır	Kararsızım	Evet	Kesinlikle Evet
1.	Diş tedavisi sırasında çalışma pozisyonumun vücut sağlığımı nasıl etkilediğinin farkındayım.	1	2	3	4	5
2.	Çalışırken doğru duruş tekniklerinin kullanılması gerektiğinin farkındayım.					
3.	Tedavi sırasında hastanın pozisyonunu düzenleyerek ergonomik bir çalışma pozisyonu sağlamanın öneminin farkındayım.					
4.	Yanlış çalışma pozisyonlarının bel ve boyun ağrılarına yol açabileceğinin farkındayım.					
5.	Klinikte kullandığım aletlerin tasarımının ergonomik açıdan önemli olduğunun farkındayım.					
6.	Aletleri kullanırken aşırı güç uygulamanın kas-iskelet sistemi üzerinde olumsuz etkileri olabileceğinin farkındayım.					
7.	Tekrarlayan hareketler sonrası hissedilen ağrılar ve yorgunlukların ergonomik risklerle ilişkili olabileceğinin farkındayım.					
8.	Günlük çalışma düzenimde ve tedavi sırasında aynı hareketi sık sık tekrarlamanın olası risklerinin farkındayım.					

9.	Uzun süre ara vermeden çalışmanın fiziksel yorgunluğa neden olabileceğinin farkındayım.					
10.	İş yükümü yönetirken kas-iskelet sağlığımı korumanın öncelikli olduğunun farkındayım.					
11.	Çalışma ortamımın ergonomik açıdan düzenlenmesi gerektiğinin farkındayım.					
12.	Diş ünitinin yüksekliğinin ve diğer ekipmanların konumunun doğru ayarlanmasının öneminin farkındayım.					
13.	Çalışma alanımda iyi aydınlatmanın ve doğru yükseklikte bir oturma düzeninin ergonomik riskleri azaltacağının farkındayım.					
14.	Ergonomi konusunda aldığım eğitimlerin çalışma alışkanlıklarıma olan etkisinin farkındayım.					
15.	Ergonomi eğitimlerinin öneminin ve bu konuda kendimi sürekli geliştirmem gerektiğinin farkındayım.					
16.	Ergonomi eğitiminin verimliliğimi artırdığının farkındayım.					
17.	Ergonomik olumsuzlukların stres düzeyimi artırabileceğinin farkındayım.					
18.	İş ortamındaki insan ilişkilerinin çalışma performansımı etkilediğinin farkındayım.					

4. SONUÇ

Elde edilen bulgular, ölçeğin geçerli ve güvenilir bir ölçüm aracı olduğunu göstermektedir. Modelin uyum indekslerinin iyi düzeyde olması, kuramsal yapının veri ile desteklendiğini ortaya koymaktadır. Literatürde önerilen eşik değerler dikkate alındığında, sonuçların tatmin edici olduğu söylenebilir. Bu çalışma sonucu oluşan ölçeğin aktif çalışan diş hekimlerinde ergonomik risklere yönelik farkındalığını ölçecek geçerli ve güvenilir bir ölçek olarak kullanılması tavsiye edilir.

KAYNAKÇA

1. Gupta, A., Ankola, A. V., & Hebbal, M. (2013). Dental Ergonomics to Combat Musculoskeletal Disorders: A Review. *https://www.tandfonline.com/journals/tose20*, *19*(4). https://doi.org/https://doi.org/10.1080/10803548.2013.11077005
2. Hinkin, T. R. (1995). A Review of Scale Development Practices in the Study of Organizations. *Journal of Management*, *21*(5), 967-988. https://pdf.sciencedirectassets.com/273317
3. Kaiser, henry F. (1974). AN INDEX OF FACTORIAL SIMPLICITY. *PSYCHOMETRIKA*, *39*(1), 35. https://scispace.com/pdf/an-index-of-factorial-simplicity-23e0hqsl0r.pdf
4. Kırzıoğlu, Z., & Yetiş, C. Ç. (2013). Diş hekimliği kliniklerinde ergonomik düzenlemeler Bölüm 2: diş hekimliğinde ergonomik risk faktörleri, farkındalık ve alınacak önlemler. *Atatürk Üniversitesi Diş Hekimliği Fakültesi Dergisi*, *23*(3), 421-429. https://pdf.trdizin.gov.tr/pdf
5. Kumar, D. K., Rathan, N., Mohan, S., Begum, M., Prasad, B., & Prasad, E. R. V. (2014). Exercise prescriptions to prevent musculoskeletal disorders in dentists. *https://pubmed.ncbi.nlm.nih.gov/*. https://doi.org/10.7860/JCDR/2014/7549.4620
6. Sio, S. De, Traversini, V., Rinaldo, F., Colasante, V., Buomprisco, G., Perri, R., Mormone, F., Torre, L. G., & Guerra, F. (2018). Ergonomic risk and preventive

measures of musculoskeletal disorders in the dentistry environment: an umbrella review. *PeerJ*. https://doi.org/10.7717/peerj.4154

7. Sunar, A., & Apak, A. (2023). Ergonomi-İnsan Faktörleri ve Diş Hekimliğindeki Önemi. *jokothu*, *1*(2). https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/3205447
8. Tezbaşaran, A. A. (2008). *Likert Tipi Ölçek Hazırlama kılavuzu*. https://www.academia.edu/1288035/Likert_Tipi_Ölçek_Hazırlama_Kılavuzu

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

(18)

Arş. Gör. Dr. Abdullah Ragıp ERSÖZ[115]

SOSYAL BİLİMLERDE ÖĞRETİM ÜYESİ ATAMA KRİTERLERİ ÜZERİNE BİR DOKÜMAN ANALİZİ

A DOCUMENT ANALYSIS ON THE CRITERIA FOR APPOINTING FACULTY MEMBERS IN SOCIAL SCIENCES

ÖZ

Türkiye'de öğretim üyesi alım kriterleri sıklıkla güncellenmektedir. Ancak yeni doçentlik şartlarının ve üniversiteler arasındaki farklı puanlama sistemlerinin etkilerini inceleyen kapsamlı çalışmalara ihtiyaç duyulmaktadır. Araştırmanın amacı, Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler alanında öğretim üyesi atanma kriterlerini inceleyerek üniversiteler arasındaki farkları ve benzerlikleri ortaya koymaktır. Araştırma, nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi deseniyle yürütülmüştür. Bu doğrultuda 23 araştırma üniversitesi ve 23 araştırma üniversitesi olmayan 23 kurum olmak üzere toplam 46 üniversitenin güncel atama yönergeleri incelenmiştir. Analiz sonuçları, üniversitelerin öğretim üyesi alımında homojen bir yapı olmadığını göstermektedir. Araştırma üniversiteleri niteliksel bir eleme sistemi uygularken, diğer üniversiteler nicel odaklı bir süreç izlemektedir. Farklı üniversitelerin birbirinden bağımsız puanlama sistemleri benimsemesi ve kriterlerin sık değişmesi, adaylar üzerinde ciddi bir belirsizlik yaratmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Akademik yükseltme, Doçentlik kriterleri, Kurumsal farklılıklar.

ABSTRACT

Faculty appointment criteria in Turkey are frequently updated. However, there is a lack of comprehensive studies examining the effects of the new associate professorship requirements and the different scoring systems among universities. The primary purpose of the research is to examine the faculty appointment criteria in the field of Social, Human, and Administrative Sciences and to reveal the differences and similarities between universities. The research was conducted using the document analysis design, a qualitative research method. Accordingly, the current appointment guidelines of a total of 46 universities, including 23 research universities and 23 non-research institutions, were examined. The analysis results show that there is no homogeneous structure in faculty recruitment across universities. While research universities apply a qualitative elimination system, other universities follow a quantitative-oriented process. The adoption of independent scoring systems by different universities and the frequent change of criteria create serious uncertainty for candidates.

Keywords: *Academic promotion, Associate professorship criteria, Institutional differences.*

[115] Dr. Bursa Uludağ Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, ersoz@uludag.edu.tr, https://orcid.org/0000-0003-3519-8400

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

GİRİŞ

Yükseköğretim kurumlarında öğretim üyesi alım kriterleri, akademik niteliğin korunması ve geliştirilmesi açısından önemlidir. Bu bağlamda araştırma görevlisi, doktor öğretim üyesi, doçent ve profesör gibi akademik unvanlar, bireylerin akademik kariyer yolculuğunda aşamalı ilerlemeyi simgelemektedir. Araştırma görevlisi, akademik yetişme sürecinin en temel basamağını oluştururken; doktor öğretim üyeliği, bağımsız araştırmacı kimliğe geçişi ifade etmektedir. Doçentlik unvanı, akademisyenlerin belirli bir bilimsel olgunluğa ulaştığını ve uluslararası düzeyde akademik katkılar sunduğunu ortaya koyarken; profesörlük akademik kariyerin en üst basamağı olarak kabul edilmektedir. Bu unvanlara atanabilmek için gerekli kriterler, yalnızca bireysel akademik yeterlilikleri değil, aynı zamanda yükseköğretim kurumlarının araştırma kültürünü ve akademik üretkenlik anlayışını da şekillendirmektedir (Snider et al., 2021; Macfarlane, 2007).

Türkiye'de öğretim üyeliğine atanma ve yükselme kriterleri son olarak 2024 Mart ayında değiştirilmiş ve uygulanmaya başlanmıştır. Sosyal bilimler alanında önceki yıllarda Web of Science veri tabanında yayın yapma zorunluluğu bulunmazken, güncellenen kriterlerle birlikte adaylardan SSCI, AHCI, SCIE, ESCI, Scopus ya da diğer uluslararası endekslerde en az 10 puan alma şartı getirilmiştir. Ayrıca TR Dizin'de en az beş farklı dergide yayın yapma ve üçünün tek yazarlı olması şartı aranmaktadır. Bu durum, akademisyenlerden hem niceliksel hem de niteliksel anlamda daha yüksek standartları karşılamalarını talep etmektedir. Ancak değişiklikten bu yana geçen süre içerisinde doçentlik başvurularının oldukça düşük seviyede olduğu gözlemlenmektedir.

Öğretim üyesi alım kriterlerindeki bu değişikliklerin bir başka boyutu da üniversiteler arasında farklı puanlama sistemlerinin bulunmasıdır. Kimi üniversiteler adaylardan daha yüksek yayın puanı talep ederken, kimileri farklı faaliyetlere farklı ağırlıklar vermektedir. Bu çeşitlilik, adayların hangi ölçütlere göre değerlendirileceği konusunda belirsizliklere yol açmakta, akademik kariyer planlamasında adalet ve öngörülebilirlik sorunlarını gündeme getirmektedir (Woelert, 2021). Nitelikli akademisyenlerin sisteme kazandırılması için şeffaf, anlaşılır ve kurumsal bağlamlar arasında dengeli bir puanlama sistemine duyulan ihtiyaç açıktır. Özellikle YÖK tarafından belirlenen "Araştırma Üniversitesi" misyonu, bazı üniversitelerin kriterlerini "niteliksel zorunluluk" üzerine kurmasına neden olurken; bazı üniversitelerin ise nicel odaklı kaldığı görülmektedir.

Literatürde, akademik işe alım süreçlerinin genellikle araştırma çıktıları ve yayın performansı üzerine yoğunlaştığı görülmektedir (Macfarlane, 2007). Bununla birlikte, farklı kurumlarda net kriterlerin bulunmaması, öğretim üyelerinin beklentiler konusunda belirsizlik yaşamasına neden olmaktadır (Snider et al., 2021). Ayrıca, işe alım süreçlerinin yalnızca yayın performansına indirgenmesi, öğretim ve toplumsal katkı gibi diğer akademik rollerin arka planda kalmasına yol açabilmektedir (Heffernan, 2024). Akademik çeşitliliğin ve kapsayıcılığın güçlendirilmesi, nitelikli adayların desteklenmesi ve kurumların uluslararası rekabet gücünün artırılması için bu kriterlerin yeniden gözden geçirilmesi gerekmektedir.

Dünya sıralamalarında üst segmentte yer alan üniversiteler, aday seçiminde statik yayın listelerinden ziyade adayın küresel akademik ağlardaki görünürlüğünü ve potansiyelini merkeze alan dinamik bir değerlendirme süreci izlemektedir (Musselin, 2013). Vakıf ve araştırma üniversitelerinde akademik performansın değerlendirilmesinde yalnızca indeks temelli ölçütlerin yeterli olmadığı, son yıllarda kalite, etki ve kurumsal kapasite gibi çok boyutlu göstergelerin ön plana çıktığı görülmektedir (Demir, 2021). Bu bağlamda, yayın sayısı ve indeks türlerinin ötesinde atıf etkisi, uluslararası iş birlikleri ve araştırma çıktılarının niteliği gibi ölçütlerin giderek daha belirleyici hale geldiği vurgulanmaktadır.

Bu bağlamda, mevcut çalışmanın problem durumu üç temel noktada toplanmaktadır: Doçentlik ve öğretim üyesi alım kriterlerinde uluslararası yayın zorunluluğunun ağırlaştırılmasıyla başvuruların ciddi oranda düşmesi; Üniversiteler arasında farklı puanlama sistemlerinin bulunması ve bu durumun adaylarda belirsizliğe yol açması; Akademik işe alım süreçlerinde öğretim, danışmanlık ve toplumsal katkı gibi unsurların ikincil planda kalması.

Bu sorunlar, Türkiye'de öğretim üyesi alım süreçlerinin daha şeffaf, bütüncül ve dengeli kriterlerle yeniden düzenlenmesine ihtiyaç bulunduğunu açıkça ortaya koymaktadır. Mevcut literatür, öğretim üyesi alım kriterlerinde araştırma çıktılarının önemi, kurumsal farklılıklar ve akademik çeşitliliğin katkıları üzerine yoğunlaşmıştır (Slaughter & Leslie, 1997; Heffernan, 2024). Türkiye bağlamında da doçentlik süreçlerine yönelik paydaş görüşlerini inceleyen çeşitli çalışmalar mevcuttur. Örneğin Gelbal vd., (2023) tarafından eğitimde ölçme ve değerlendirme alanındaki doçentlik kriterlerini ve süreci değerlendirmek amacıyla bir araştırma yapılmıştır. Bu araştırma; profesörler ve doçentlerin yabancı dil barajının yükseltilmesi, jüri

atamalarının doğrudan alan uzmanlarından yapılması ve yağmacı dergiler konusunda güncel liste sorumluluğunun ÜAK'a verilmesi gibi yapısal iyileştirmelerde uzlaştığını, ancak asgari başvuru puanı ve yayın sayıları gibi nicel beklentilerde akademik unvana bağlı görüş ayrılıkları yaşadığını ortaya koymaktadır. Benzer şekilde Baltacı (2022), farklı bilim dallarından doçent adaylarıyla yürüttüğü fenomenolojik araştırmasında, jüri atamalarındaki alan dışı görevlendirmelerin dosya değerlendirme sürecinin adil ve doğru işlemesini engelleyen kritik bir sorun olduğuna dikkat çekerek sistemin yapısal eksikliklerini vurgulamıştır. Ancak Türkiye özelinde, yeni doçentlik kriterlerinin başvuru eğilimlerine etkisi, üniversiteler arasındaki farklı puanlama sistemlerinin yarattığı belirsizlikler ve bu kriterlerin uzun vadede akademik üretkenliği nasıl şekillendirdiği üzerine yapılmış kapsamlı bir doküman analizi bulunmamaktadır. 5-10 yıl önce değişen şartlar ile ilgili çeşitli çalışmaların bulunmasına karşın, yeni şartların etkilerine ilişkin araştırma alanında ciddi bir boşluk bulunmaktadır.

Dolayısıyla bu çalışma, mevcut boşluğu doldurarak, öğretim üyesi alım süreçlerinde kullanılan kriterlerin sistematik olarak incelenmesine ve politika yapıcılar için somut öneriler geliştirilmesine katkı sunmayı amaçlamaktadır. Bu çalışmada Türkiye'de yer alan üniversitelerde Sosyal, Beşeri ve İdari Alanda, Doçentlik kriterleri hakkında bir doküman incelemesi yapılarak üniversiteler arasındaki farklar, benzerlikler ve YÖK'ün kriterlerine uyum gibi analizlerin yapılması amaçlanmıştır.

YÖNTEM

Araştırma Modeli

Bu araştırma, nitel araştırma yöntemleri içinde yer alan doküman analizi deseni ile tasarlanmıştır. Doküman analizi, mevcut kayıtların veya belgelerin belirli bir olguyu anlamak amacıyla sistematik biçimde incelenmesi sürecidir (Bowen, 2009; Creswell, 2012). Bu araştırmada da üniversitelerin akademik yükseltilme ve atanma kriterlerini içeren güncel resmi yönergelerinin temel veri kaynağı olarak incelenip karşılaştırılması hedeflendiğinden bu yöntem tercih edilmiştir.

Veri Toplama Aracı

Çalışmanın verileri, Türkiye'deki üniversite senatolarının kabul ettiği ve Yükseköğretim Kurulu tarafından onaylanan ve üniversitelerin web sitelerinde paylaşılan güncel akademik yükseltilme ve atanma kriterleri yönergelerinden elde edilmiştir. Örneklem belirlenirken amaçlı örnekleme yöntemlerinden maksimum çeşitlilik stratejisi tercih edilmiştir. Bu doğrultuda YÖK tarafından ilan edilen 23 araştırma üniversitesinin tamamı ile farklı coğrafi bölgelerde bulunan ve araştırma üniversitesi statüsünde olmayan 23 farklı üniversite seçilmiş, toplamda 46 üniversite araştırmanın örneklemine dahil edilmiştir. Sosyal bilimler fakültesi olmayan fakülteler çalışmaya dahil edilmemiştir. Araştırma üniversitelerinden olan Karadeniz Teknik Üniversitesi'nin Sosyal Bilimler Fakültesi olmadığı için İİBF fakültesinin kriterleri dikkate alınmıştır.

Veri Analizi

Elde edilen yönergeler doküman analizi teknikleriyle çözümlenmiştir. Analiz aşamasında Üniversitelerarası Kurul tarafından Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler temel alanı için belirlenen asgari doçentlik kriterleri referans alınmıştır. Bu bağlamda veriler, uluslararası makale, ulusal makale, tezden üretilmiş yayin, kitap, atıf, tez danışmanlığı, proje, bilimsel toplantı, eğitim-öğretim, patent, ödül, editör, toplam başlıklarında analiz edilmiştir. Ayrıca üniversitelerin bu standartların üzerine eklediği kurum içi beklentileri saptamak için beş temel kategori belirlenmiş ve kodlama anahtarı bu doğrultuda oluşturulmuştur. Bu kategoriler:

- Üniversite statüsü: Araştırma üniversitesi olup olmama durumu.
- Toplam puan şartı: ÜAK'ın belirlediği asgari 100 puanın üzerinde talep edilen ek puan yükümlülüğü.
- Zorunlu yayın şartı: Q1 veya Q2 dergilerde yayın, başlıca yazar olma veya özel bir indekste yayın yapma zorunluluğu.
- İkame koşulu: İstenen ana kriterin sağlanamaması durumunda kabul edilen proje koordinatörlüğü veya TR Dizin yayını gibi alternatif akademik faaliyetler.
- Özel şart: Bölüm ortalamasının üzerinde performans gösterme gibi kuruma has şartlar.

Analiz sonucunda ulaşılan bulgular karşılaştırmalı matrislere dönüştürülmüş ve üniversiteler arası stratejik farklılaşmalar bu matrisler üzerinden yorumlanmıştır.

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

BULGULAR

Araştırma kapsamında incelenen üniversite yönergeleri ve doküman analizi sonucunda elde edilen veriler; metinlerin anlamsal karmaşıklığı, ÜAK kriterleri ile uyum düzeyleri ve kurumsal bazda belirlenen stratejik bariyerler olmak üzere üç temel bölümde sınıflandırılmıştır.

Metinlerde Anlam Karmaşıklığı

İncelenen dokümanlarda göze çarpan ilk bulgu, üniversitelerin atama kriterlerini ifade ederken kullandıkları dilin adaylar tarafından anlaşılması güç, algoritmik ve koşullu bir mantıkla kurgulanmış olmasıdır. Birçok üniversitenin kriter metni; "eğer şu şart sağlanırsa bu şart aranmaz, sağlanmazsa şu kadar ek puan toplanmalıdır" gibi, birbiri içine geçmiş, anlaşılması zor ifadelerden oluşmaktadır (Tablo 1).

Tablo 1 Bazı Üniversiteler ve Doçentlik Başvuru Şartları Metinleri

Üniversite	Başvuru metinleri
Balıkesir Üniversitesi	“1, 2 ve 3. Maddeler (3. Maddeden en fazla 10 puan, Filoloji, Hukuk ve İlahiyat alanlarında en fazla 20 puan alınabilir) kapsamında en az 40 puan almış olmak şartıyla toplamda 100 puan almış olması gerekir.”
Selçuk Üniversitesi	“Doktora unvanı sonrası olması koşulu ile; a) Başvuru Şartları Tablosu’nda yer alan “Makaleler” bölümü “a ve/veya b” bendi kapsamında bir eserde başlıca yazar olmak koşulu ile “Makaleler” bölümünden en az 60 puan almış olmak, b) Başvuru Şartları Tablosu’nda yer alan “Bilimsel Toplantı Faaliyeti” bölümü kapsamında başlıca yazar olarak en az 6 puan almış olmak, c) Başvuru Şartları Tablosu’nda yer alan “Atıflar” bölümü kapsamında en az 15 puan almış olmak, d) Başvuru Şartları Tablosu’nda yer alan “Bilimsel Araştırma Projesi” bölümü kapsamında en az 8 puan almış olmak, e) Başvuru Şartları Tablosu’nda yer alan “Eğitim-Öğretim Faaliyeti” bölümü kapsamında 4 en az puan almış olmak.”
Fırat Üniversitesi	“1) Doktora sonrasında ve lisansüstü tezleri kapsamı dışında olmak şartıyla “A1-A2” kapsamındaki faaliyetlerden toplamda en az 150 puan olacak şekilde “A1-A3 ile B1-B2” kapsamında toplamda en az 300 puan (Bk. Madde 15), 2) Doktora sonrasında “C1-C7” kapsamında en az 50 puan (Bk. Madde 15), 3) Doktora sonrasında ve lisansüstü tezleri kapsamı dışında olmak şartıyla “A2.1-A2.4 ve B2.1” kapsamındaki yayınlardan toplamda en az 150 puan “A1-A2, B1 ve B2.1” kapsamında en az 400 puan (Bk. Madde 16), 4) “C2-C4” kapsamında en az 40 puan (Bk. Madde 16),”
Atatürk Üniversitesi	“Adayın, en az 24 puanı, SCIE, SSCI, AHCI, ESCI veya SCOPUS kapsamındaki dergilerde yayımlanmış tam metin araştırma makalesi veya derleme türündeki yayınlardan elde etmiş olması gerekir. Ayrıca, adayın Doçentliğini aldığı ÜAK Temel Alanı kapsamında, SCIE, SSCI, AHCI, ESCI, SCOPUS veya TR Dizin kapsamındaki dergilerde yayımlanmış ve başlıca yazar olduğu en az bir adet tam metin araştırma makalesi veya derleme yayınına sahip olması zorunludur. dayın, en az 24 puanı, SCIE, SSCI, AHCI, ESCI veya SCOPUS kapsamındaki dergilerde yayımlanmış tam metin araştırma makalesi veya derleme türündeki yayınlardan elde etmiş olması gerekir. Ayrıca, adayın Doçentliğini aldığı ÜAK Temel Alanı kapsamında, SCIE, SSCI, AHCI, ESCI, SCOPUS veya TR Dizin kapsamındaki dergilerde yayımlanmış ve başlıca yazar olduğu en az bir adet tam metin araştırma makalesi veya derleme yayınına sahip olması zorunludur. dayların, aşağıda belirtilen çalışmalardan en az 20 puan elde etmeleri gerekmektedir: ▪ Ek-2 Gösterge Seti ve Puanlarında belirtilen D (Kitap) başlığındaki çalışmalar ▪ SCIE, SSCI, AHCI, ESCI veya SCOPUS kapsamındaki dergilerde yayımlanmış tam metin araştırma makalesi veya derleme türündeki yayınlardayların, aşağıda belirtilen çalışmalardan en az 20 puan elde etmeleri gerekmektedir: ▪ Ek-2 Gösterge Seti ve Puanlarında belirtilen D (Kitap) başlığındaki çalışmalar ▪ SCIE, SSCI, AHCI, ESCI veya SCOPUS kapsamındaki dergilerde yayımlanmış tam metin araştırma makalesi veya derleme türündeki yayınlar”

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

Düzce Üniversitesi	1.1a, 1.1b, 1.1c, 1.1d, 1.2, 1.3, 1.4, 1.5, 1.6, 1.7, 1.8, 1.9, 2.1a, 2.1b, 2.2a, 2.2b, 2.3a, 2.3b, 2.4a, 2.4b, 2.5a, 2.5b, 2.6, 2.7, 2.8a, 2.8b, 2.9, 2.10a, 2.10b, 2.10c, 2.10d, 2.11a, 2.11b, 2.12a, 2.12b, 2.13a, 2.13b, 3.1a, 3.1b, 3.2a, 3.2b, 3.3, 3.4, 4.1a, 4.1b, 4.2a, 4.2b, 4.3a, 4.3b, 4.3c, 4.4, 5.1, 6.1, 6.2, 6.3, 6.4, 6.5, 6.6, 6.7, 6.8, 17.1, 17.2, 17.3, 17.4, 17.5, 17.6, 17.7, 17.8

Üniversitelerin büyük bir çoğunluğu, YÖK/ÜAK tarafından belirlenen 100 puanlık taban kriteri sadece bir ön koşul olarak görmekte ve bunun üzerine kendi kurumsal çıtalarını koymaktadır. Bu çıtalar kimi üniversitelerde yüksek sayısal puanlar (Sakarya: 750, Manisa CBÜ: 600, İstanbul: 500) şeklinde ortaya çıkarken; ODTÜ, Boğaziçi ve Sabancı gibi üniversitelerde puan yerine "Q sınıfı dergi" veya "bölüm ortalaması" gibi niteliksel şartlar şeklinde kendini göstermektedir. ÜAK Doçentlik kriterleri, kriterlerin puan karşılıkları Tablo 2 de sunulmuştur.

Tablo 2 ÜAK Doçentlik Kriterleri

1.Uluslararası Makale	2.Ulusal Makale	3.Tezden Üretilmiş Yayın	4.Kitap	5.Atıf	6.Tez Danış.	7.Proje	8.Bilimsel Toplantı	9.Eğitim-Öğretim	10.Patent	11.Ödül	12.Editör	Toplam
Q1:30, Q2:20, Q3:15, Q4:10, AHCI:20, ESCI/Scopus:10, diğer:5 (min. 10 puan)	TR Dizin:10, diğer ulusal:4 (min. 5 yayın, 3 tek yazarlı)	a–h bentlerinden en az 1 yayın (max 20 puan)	Kitap:20, Kitap Bölümü:10, diğer:5 (min. 1 kitap/bölüm)	Min. 5 puan, max 10	Doktora:5, YL:3 (max 10)	AB/TÜBİTAK:15/10, BAP:3 (max 20)	Uluslararası:5, diğer:3 (min. 5 puan, max 10)	Min. 2 puan, max 6	Uluslararası:20, ulusal:10, faydalı model:5	Max 25	Max 4	100

Doküman analizi sonucu elde edilen ikame koşul ve özel şart gibi ifadeler Tablo 3'te sunulmaktadır.

Tablo 3 Doküman analizi bulguları

Üniversite	Puan	Zorunlu yayın	İkame koşul	Özel şart
ODTÜ	120	En az 2 yayın (1. İsim veya Tek Yazar)	Yok	Yayın ve atıflar ilgili bölüm ortalamasının üzerinde olmalıdır.
Sabancı	-	En az 8 makale (SSCI)	Yok	Yayınlar Q1/Q2 düzeyinde veya SNIP değeri ≥ 1.0
Koç	-	En az 1 adet yüksek etki değerli yayın	Yok	Bölüm bazlı "dünya standartlarında mükemmeliyet" kriteri.
Yıldız Teknik	200	1a maddesinden 15 puan	Yok	1a-b-c toplamı 65 puan ve bölüm ortalamasının üstünde olmalı.
Çukurova	120	TÜBİTAK ya da uluslararası 1 proje	1 makale 1 kitap ya da 1 patent (+)	Özel şartlarda yer alan maddelerden en az 5 tanesini yapmak.
Dokuz Eylül	200	1 Kitap veya 2 Makale (Alan İndeksi)	2 TR Dizin makale	Yok
Bursa Uludağ	100	Q1, Q2 veya Q3 1 makale	1 Proje Koordinatörlüğü	Q1-Q3 yoksa; 1. ve 2a maddelerinden en az 60 puan alınmalı.

Gaziantep	200	Projelerden min. 20 puan	1a dan 20 puan	Özel şartlardan en az birini sağlamış olmak: 1. İlk 700'de yer alan yurtdışı eğitim kurumlarında en az 3 ay kalmak. 2. Tez danışmanlığından en az 60p 3. h-endeksi en az 7 olmak. 4. Kitap ve kitap bölümlerinden en az 15p
Mersin		En az 5 makale (A 2.a-ç/h kapsamında)	Aynı kapsamda 4 makale + 1 kitap veya 2 kitap bölümü	Yok
Van YYÜ	–			Seçmeli kriterlerden en az 15 tanesinin gerçekleştirikmesi
Çanakkale 18 Mart	150	1(a)'dan başlıca yazar olarak 1 yayın	1(b), 1(c) veya 2(a) yayın koşulları *2	Belirli kriterlerden alınabilecek maksimum puan sınırları vardır (Kitap: max %15, Atıf: max %15, Tez Danışmanlığı: max %10, Bilimsel Toplantı: max %10, Eğitim-Öğretim: max %5).
Muğla Sıtkı Koçman	7000	A1 veya A3 en az 1 makale; & En az 1 proje yürütücülüğü	A4 3 makale; & En az 2 projede araştırmacı	En az üç ay yurt dışı gözlem ve araştırma deneyimine sahip olmak
Bilkent	-	-	-	5 adet bağımsız dış hakem raporu. 8 temsili eserden oluşan özel bir dosya. Şaibeli yayınlardan uzak durulması.
Hacettepe		Doktora tezinden üretilmiş 1a kategorisinde bir yayın	Eğer adayın tezinden üretilmiş yayını 2a, 3a kategorisinde ise ek 1a bir yayın	

ÜAK 2024 Mart dönemi temel kriterleri, uluslararası makale kategorisinde toplamda en az 10 puan alınmasını asgari şart olarak belirlemiştir. Doküman analizi sonucunda, araştırma üniversitelerinin bu kategoride ÜAK barajının çok üzerinde niteliksel ve niceliksel bariyerler koyduğu görülmektedir. Bursa Uludağ Üniversitesi, Q1-Q3 dergilerde en az 1 makale şartı ararken; Sabancı Üniversitesi yayınların Q1/Q2 düzeyinde olmasını, İTÜ ise en az 5 makale yayımlanmış olmasını zorunlu kılmaktadır. Niteliksel derinliğe odaklanan Boğaziçi Üniversitesi toplamda 4 (en az ikisi 1a), Çukurova Üniversitesi ise 1a kapsamında 5 makale şartı getirmektedir. Puan bazlı sistemde ise İstanbul ve İstanbul Cerrahpaşa üniversiteleri 200 puanlık bir alt limit belirlerken; Karadeniz Teknik Üniversitesi 160 puanlık toplam yayın şartının en az 80 puanının doğrudan uluslararası makalelerden gelmesini şart koşmaktadır. İzmir Yüksek Teknoloji Enstitüsü ise bu alanda en az 32 puanlık bir baraj tanımlamaktadır. Bunun haricinde ODTÜ ve Yıldız Teknik Üniversitesi, adayın uluslararası yayın performansının ve aldığı atıfların ilgili bölümdeki öğretim üyelerinin ortalamasının üzerinde olması şartını getirerek kriterleri kurum içi performansa endekslemiştir. Araştırma üniversitesi statüsünde olmayan kurumların kriterleri incelendiğinde de ÜAK'ın belirlediği asgari şartların ötesinde, kurumsal hedeflere göre çeşitlenen niteliksel ve niceliksel barajların uygulandığı görülmektedir. Niteliksel yayın performansını çeyreklik dilimler üzerinden güvence altına almayı hedefleyen Akdeniz üniversitesi, Q1/Q2 seviyesinde en az 1 makale yayımlama şartı koşarken; Abdullah Gül Üniversitesi doğrudan "1a" kategorisinden, Düzce Üniversitesi ise "1.1a veya 1.1b" kategorilerinden en az 1 yayın zorunluluğu getirmektedir. Niceliksel bariyerlere odaklanan Mersin Üniversitesi asgari 5 makale talep ederken, Kırıkkale Üniversitesi belirli kategorilerden (4.1.1 veya 4.1.2) en az 2, Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi ise indeks

türüne göre 1 ila 3 makale şartı aramaktadır. Puan bazlı baraj sistemlerinde ise önemli farklılıklar göze çarpmaktadır: Sakarya Üniversitesi doğrudan "1a" kapsamındaki yayınlardan 150 puanlık bir asgari sınır belirlerken, Manisa Celal Bayar Üniversitesi bu alanda 400 puanlık oldukça yüksek bir alt limit uygulamaktadır. Gaziantep Üniversitesi nitelikli yayınlardan (1a ve 1c) en az 70 puan isterken, Anadolu Üniversitesi toplam asgari puanın en az 45'inin, Uşak Üniversitesi ise en az 30 puanının uluslararası makalelerden gelmesini şart koşmaktadır. Oransal bir filtreleme stratejisi izleyen Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi, adayın başvuru puanının en az %25'inin makale grubundan oluşmasını zorunlu tutarken; Balıkesir Üniversitesi ilk üç yayın kategorisinin toplamından en az 40 puanlık bir karma baraj tanımlamıştır.

ÜAK 2024 Mart kriterlerinde ulusal makaleler için TR Dizin kapsamında belirlenen asgari puan şartı üçü tek yazarlı olmak üzere farklı dergilerde yayınlanmış en az 5 yayın şeklinde yer almaktadır. Birçok araştırma üniversitesinde ulusal makale kategorisi, uluslararası yayın şartının sağlanamadığı durumlarda başvurulan bir ikame mekanizması veya toplam puanı tamamlayıcı bir araç olarak kurgulanmıştır. İstanbul Üniversitesi ve İstanbul Cerrahpaşa Üniversitesi, ulusal makale kategorisinden (2. madde) en az 200 puan toplanmasını zorunlu tutarak bu alandaki beklentiyi en üst seviyeye taşımaktadır. Benzer şekilde Erciyes Üniversitesi, ulusal makaleler için en az 75 puanlık bir baraj belirleyerek adayın yerel literatürdeki varlığını bir ön koşul haline getirmektedir. ODTÜ ise bu kategoride en az 25 puanlık bir limit koyarak uluslararası başarının yanına yerel yayın katkısını da eklemektedir. Hacettepe Üniversitesi'nde ise ulusal ve uluslararası makale toplamının en az 60 puan olması beklenirken; Karadeniz Teknik Üniversitesi'nde ulusal yayınların puan katkısı 0 ile 90 puan arasında derecelendirilmektedir. Bursa Uludağ Üniversitesi uluslararası yayın şartı sağlanamadığında, TR Dizin kapsamındaki dergilerden belirli bir puan toplanmasını koşullu bir yol olarak sunarken; ODTÜ, Sabancı ve Boğaziçi gibi kurumların yönergelerinde ulusal yayınlara yönelik spesifik bir alt sınır tanımlanmadığı, odağın tamamen yüksek etki faktörlü uluslararası endekslere kaydırıldığı gözlemlenmektedir. Araştırma üniversitesi statüsünde olmayan kurumların ulusal makale kriterleri incelendiğinde, uluslararası yayınlardaki katı kısıtlamaların aksine, bu alanın genellikle toplam puan havuzunu destekleyici esnek bir unsur olarak değerlendirildiği görülmektedir. Balıkesir ve Pamukkale gibi üniversitelerde ulusal yayınlar, toplam puana ulaşmak için temel bileşen olarak kullanılmaktadır. Bu gruptaki üniversitelerin yönergelerinde ulusal makale başarısı, ÜAK'ın asgari şartlarını sağlamanın ötesinde, adayın kurumsal aidiyetini ve yerel akademik literatüre katkısını kanıtladığı ana faaliyet alanı olarak değerlendirilmektedir. Tabloda yer alan Sakarya, Akdeniz, Selçuk ve Düzce gibi kurumların büyük çoğunluğunda ise yönergelere yansıyan spesifik bir ulusal makale barajı bulunmamaktadır

ÜAK Kriterlerinde en az 1 yayın zorunlu tutulmuş, maximum 20 puan şartı getirilmiştir. Lisansüstü tezlerden üretilen yayınlar, incelenen üniversitelerin büyük çoğunluğunda spesifik bir kısıtlamaya tabi tutulmamış veya bu kategori için ayrı bir alt limit belirlenmemiştir. Analiz sonuçlarına göre, bu başlıkta sadece iki üniversitenin belirgin bir sınırlama getirdiği görülmektedir: Balıkesir Üniversitesi, tezden üretilen yayın şartını, alınması gereken asgari 40 puan şartını sağlayan kriterlerden biri olarak belirlemiş; Fırat Üniversitesi bu yayınları 3-6-7-11 kategorilerinden oluşan ve en az 50 puan alınması gereken bir grubun parçası olarak kurgulamıştır. Bu iki istisna dışında, diğer üniversitelerin puan tablolarında tez yayınlarına yönelik özel bir puan barajı saptanmamıştır.

ÜAK doçentlik kriterleri sıralamasında 4. Sırada yer alan kitap başlığında, kitap yazarlığı 20 puan, kitap bölümü 10 puan ve diğer editörlük ve çeviri faaliyetleri 5 puan olarak puanlandırılmış ve adayın bu gruptan en az 1 adet kitap veya kitap bölümü üretmiş olması asgari şart olarak belirlenmiştir. Bu madde maksimum puan alınabilecek kriterler arasındadır (Max 20).

İstanbul Üniversitesi ve İstanbul Cerrahpaşa Üniversitesi, kitap kategorisi için en az 200 puan toplanmasını zorunlu tutarak bu alandaki beklentiyi ÜAK barajının üstüne çıkarmıştır. Fırat Üniversitesi; uluslararası makale, ulusal makale ve kitap maddelerinin toplamından en az 150 puan alınmasını, genel toplamda ise bu maddelerin dahil olduğu havuzdan 300 veya 400 puan toplanmasını zorunlu kılmıştır. Ayrıca puan türlerinin yer aldığı ekte diğerlerinden farklı olarak Fırat Üniversitesi Kitap başlığını ilk sırada yer almaktadır. Erciyes Üniversitesi, uluslararası makale ve kitap kategorilerinin toplamından en az 75 puan alma şartı getirerek kitap ile makaleyi birbirine eklemlenen birer kalite göstergesi olarak ele almıştır. Gazi Üniversitesi de benzer şekilde toplam 200 puanlık asgari şart içinde kitap faaliyetlerine stratejik bir ağırlık vermiştir. Atatürk Üniversitesi, adayların bu çalışmalardan doğrudan en az 20 puan elde etmelerini şart koşmuştur. Ankara Üniversitesi ise kitap ve kitap bölümü kategorisinde en az 20 puanlık bir alt sınır belirleyerek adayın mutlaka bu alanda üretim yapmasını bir atanma kriteri olarak belirlemiştir. Boğaziçi

Üniversitesi, sosyal bilimler alanında kitap ve kitap bölümü faaliyetlerini de içerecek şekilde toplamda en az 4 yayının bulunmasını şart koşarken; ODTÜ bu kategori için en az 25 puanlık bir limit belirlemiştir. Ege Üniversitesi ise genel "5 yayın" şartı içerisinde kitap çalışmalarını kabul etmektedir.

Araştırma üniversitesi statüsünde olmayan üniversitelerde kitap faaliyetleri bağımsız ve zorunlu bir kriter olarak tanımlanmamıştır. Buna karşın özellikle BKCI indeksinde olan kitap ve kitap bölümleri Sivas Cumhuriyet Üniversitesi doğrudan niceliksel bir şart getirerek adaylardan en az 1 kitap veya 2 kitap bölümü yayımlamış olmalarını zorunlu tutmaktadır. Niteliksel sınırlandırmalar ve özel puanlama mekanizmaları bağlamında Akdeniz Üniversitesi, kitap yayınlarında SENSE kategorisine dayalı spesifik bir puanlama şartı uygularken; Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi bu kategoriden elde edilecek puanı 2 ile 25 arasında kısıtlamış ve kitap faaliyetlerinin toplam puana katkısına maksimum %15'lik bir üst kota belirleyerek alt kırılımları (çeviri eserlere 3, uluslararası eserlere 12 puan vb.) puanlamıştır. Kitap yayınını tek başına bir baraj unsuru yapmak yerine daha geniş bir akademik faaliyet sepetine entegre eden Tekirdağ Namık Kemal ve Kırıkkale üniversiteleri ise, 4. madde olarak listelenen bu alanı diğer yayın ve faaliyet maddeleriyle birleştirerek havuz sistemine dahil etmiş ve sırasıyla en az 25 ve 300 puanlık toplam baraj kurguları üzerinden değerlendirmiştir. Örneğin Gaziantep Üniversitesi, kitap başlığında en az 12 puan şartı ararken; Balıkesir Üniversitesi Filoloji, Hukuk ve İlahiyat gibi alanlarda kitap/tez yayınlarından en fazla 20 puan alınabileceğini belirterek bir üst sınır uygulaması getirmiştir.

ÜAK 2024 Mart kriterlerinde Sosyal Bilimler temel alanı için atıf faaliyetleri; adayın eserlerine yapılan atıfların niteliğine göre en az 5, en fazla 10 puan olarak sınırlandırılmıştır. Doküman analizi yapılan üniversitelerin yönergelerinde, atıf kategorisinin sadece bir puan kaynağı olmanın ötesinde, adayın uluslararası etki değerini ölçen temel bir akademik bariyer olarak kullanıldığı görülmektedir. Özellikle araştırma üniversitelerinde atıf barajları ÜAK asgari şartlarının çok üzerinde seyretmektedir; İstanbul ve İstanbul Cerrahpaşa üniversiteleri atıf kategorisinden en az 200 puan toplanmasını zorunlu tutarken, Fırat Üniversitesi atıf kapsamında en az 40 puanlık bir alt limit belirlemiştir. Ankara ve Atatürk üniversiteleri ise bu alanda en az 20 puanlık bir asgari şart koşarak, adayın bilimsel görünürlüğünü kurumsal bir ön koşul haline getirmiştir.

Atıf bulgularındaki en dikkat çekici yaklaşım, sayısal puanlamadan ziyade "akademik performansın göreceliği" üzerine kurulan modellerdir. ODTÜ ve Yıldız Teknik Üniversitesi gibi kurumlar, adayın aldığı atıfların niceliğinin ötesinde, bu sayıların ilgili bölüm ortalamasının üzerinde olması şartını arayarak dinamik bir eleme mekanizması uygulamaktadır. Selçuk Üniversitesi 15 puanlık sabit bir baraj belirlerken; araştırma üniversitesi statüsünde olmayan kurumlarda (Van YYÜ, Balıkesir vb.) atıf faaliyeti genellikle ÜAK standartlarında bırakılmakta veya toplam puan barajına ulaşmak için yardımcı bir unsur olarak değerlendirilmektedir.

SONUÇ ve TARTIŞMA

Yapılan analiz, Türkiye'deki üniversiteleri araştırma üniversiteleri ve diğerleri olarak iki ana bölüme ayırmaktadır. Araştırma üniversiteleri, adayın hangi ligde oynadığına odaklanırken; diğer üniversiteler adayın ne kadar üretim yaptığı ile daha çok ilgilenmektedir. Analiz sonuçları, Türkiye'deki üniversitelerin öğretim üyesi alımında homojen bir yapı olmadığını göstermektedir. Araştırma üniversiteleri niteliksel bir eleme sistemi uygularken; bölgesel odaklı üniversiteler nicel odaklı bir yükseltme süreci izlemektedir. Metinlerdeki karmaşıklık ise bu farklılaşan sistemlerin adaylar tarafından doğru okunmasını zorlaştıran temel bir engel olarak varlığını sürdürmektedir. Farklı üniversitelerin birbirinden bağımsız puanlama sistemleri benimsemesinin adaylar üzerinde yarattığı bu belirsizlik durumu, Woelert, (2021) ile Snider vd., (2021) kurumsal farklılıkların kariyer planlamasında adalet ve öngörülebilirlik sorunlarına yol açtığı yönündeki tespitleriyle örtüşmektedir. Nitekim doçent adaylarının başvuru deneyimlerine odaklanan yakın tarihli çalışmalar da (Baltacı, 2022); sadece kurumsal düzeyde değil, merkezi doçentlik başvuru koşullarındaki muğlaklıklar ile yayın indekslerinin puanlanmasındaki karmaşanın adayların şeffaflık ve adalet algısını derinden sarsan temel sorun alanları olduğunu ortaya koymaktadır. Temel başlıklarda verilerden elde edilen bulgular aşağıda sunulmaktadır.

Araştırma üniversitesi statüsünde olmayan kurumlarda, uluslararası yayın performansında Q değeri şartından ziyade yayın sayısı ve endeks çeşitliliğine dayalı bir yapı gözlemlenmiştir. Örneğin Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, doçentlik kadrosuna atanma sürecinde adayların; dergi editörlüğü, h-indeksinin en az 4 olması, yeni bir dersi eğitime kazandırmak veya ulusal/uluslararası projelerde yer almak gibi 60 farklı

eylemden oluşan geniş bir seçmeli kriter havuzu belirlemiş ve adaylardan bu listedeki faaliyetlerin en az 15 tanesini tamamlamalarını yeterli bulmuştur. Balıkesir Üniversitesi ise uluslararası, ulusal ve tez yayını maddelerinden toplamda en az 40 puan alma şartı getirerek kategoriler arası esnekliğe ve geçişkenliğe izin vermiştir. Buna karşın Adıyaman, Süleyman Demirel ve Kütahya Dumlupınar üniversiteleri, uluslararası makale kategorisinde kurumsal bir ek bariyer veya ekstra doçentlik şartı tanımlamamış; doğrudan ÜAK'ın belirlediği asgari şartları yeterli kabul etmiştir. Bu bulgular, araştırma üniversitesi olmayan kurumların kendi iç dinamiklerine ve stratejik önceliklerine göre çok çeşitli, indeks ve puan odaklı yayın kotaları oluşturduğunu ortaya koymaktadır. Çoğu kurumun işe alım sürecini yalnızca yayın performansına indirgemesi Macfarlane (2007) ile Slaughter ve Leslie'nin (1997) bulgularını destekler niteliktedir. Ancak Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi gibi kurumların eğitime ve toplumsal katkıya (yeni ders açma, projeler vb.) alan açması, Heffernan (2024) tarafından eleştirilen "diğer akademik rollerin arka planda kalması" sorunuyla çelişen ve bu soruna alternatif sunan dikkate değer bir istisnadır.

Vakıf üniversiteleri ve üst düzey araştırma üniversitelerinde ise kalitenin ölçümü indekslerin de ötesine geçmektedir. Koç Üniversitesi, dünya sıralamasında ilk 600'de olan kurumlardaki potansiyeli bir ölçüt olarak kabul edebilmektedir. Sabancı Üniversitesi ise SSCI makale zorunluluğunu esneterek, yüksek etki değerine sahip konferans ve çalıştayların bildiri kitapçıklarında basılan yayınları bilimsel makale statüsünde değerlendirmekte ve bu kuralı en fazla iki makale için kullandırmaktadır. Bu bulgular, üst düzey üniversitelerin değerlendirme süreçlerinde esnek ve bağlamsal kriterler kullanarak akademik kaliteyi daha bütüncül biçimde ele aldıklarını göstermektedir. Demir (2022) araştırmasıyla örtüşen bu bulgu, özellikle yüksek etki değerine sahip alternatif yayın türlerinin tanınması, akademik üretimin çeşitlenmesini desteklerken, geleneksel indeks odaklı değerlendirme anlayışının sınırlılıklarını da ortaya koymaktadır. Koç ve Sabancı gibi araştırma odaklı kurumların, QS veya THE gibi sıralamalardaki başarıyı ve yüksek prestijli konferans çıktılarını birer kriter olarak tanımlaması, Musselin'in (2013) belirttiği 'akademik pazarın hiyerarşik yapılandırılması' tespitiyle örtüşmektedir. Bu bulgu, Alpaydın & Türkmenoğlu (2018) tarafından vurgulanan, Türkiye'deki üst düzey üniversitelerin yerel ÜAK kriterlerinin ötesinde küresel bir standart belirleme çabasıyla paralellik göstermektedir.

Kriterlerde Q1, Q2 ve Q3 gibi çeyreklik dilimlerin ve üst düzey uluslararası indekslerin zorunlu kılınmasının Türkiye akademik ekosisteminde doğurduğu en belirgin sonuç, ulusal ve diğer uluslararası dizinlerde makale yayınlamanın öneminin hızla azalmasıdır. Akademik performansın ve görünürlüğün küresel ölçekte değerlendirilmek istenmesi makul bir niyet gibi görünse de yıllardır başarılı yayın hayatını sürdüren, bilimsel etiği önceleyen ve kör hakem değerlendirme süreçlerini tavizsiz uygulayan ulusal ve uluslararası dergiler bu süreçte ciddi anlamda önemsizleştirilmiştir. Aynı durum H.W. Wilson, ERIC, Australian Index gibi önceki alan kriterleri için de geçerlidir. Bu indekslerin değişim gerekçesi açıklanabilir olsa dahi, buralarda yayın yapan birçok kaliteli dergi önemini kaybetmiştir. Kriterler değiştirilirken mevcut Türkiye'deki akademik yayıncılık durumunun düşünülmemesi ve dergilerin bağlı oldukları veri tabanlarına ilişkin yeterli analizlerin yapılmaması, bu dergilerin yayın hayatına büyük bir darbe vurmuştur. Eski alan indekslerinde taranmak için yıllardır gayret gösteren dergilerin yeni indekslerde (ESCI, AHCI, Scopus) taranmaya başlaması zaman alacak, yıpratıcı bir süreçtir.

Bunlara ek olarak, akademik kadro için yayın yapma kriterlerinin çok sık değişmesi bu alanda gayret gösteren akademisyenleri ve lisansüstü öğrencilerini büyük bir umutsuzluğa sürüklemektedir. Baltacı (2022) tarafından benzer şekilde vurgulandığı gibi, yayınların sınıflandırılması ve indekslerin kabulüne dair kuralların aniden değişmesi ile bu durumun Doçentlik Bilgi Sistemi'nde yarattığı belirsizlik, adayların başvuru süreçlerinde karşılaştığı en kritik idari engeller arasındadır. Eski alan indekslerinde yayın yapmış olan bir araştırmacı, şartların aniden değişmesiyle puanlarını adeta sıfırlamış olmaktadır. Yeni kriterlere göre makale veya proje yapma zorunluluğu nedeniyle farklı atıf dizinlerine yoğunlaşan adaylar, yıllar süren çalışmalar sonunda ancak şartları sağlayabilmekte; sağladıkları o an geldiğinde ise kriterlerin yeniden değişmeyeceğinin hiçbir garantisi bulunmamaktadır. Sistemin sürekli değişmesi, değişim zaman aralıklarının çok kısa olması ve eski şartlara göre hazırlık yapan araştırmacılara bir geçiş hakkı tanınmaması bilimsel üretkenliği zedeleyen bir tutumdur.

Atıf dizinleri başta kadroda yükselme, atanma ve performans değerlendirme olmak üzere akademik hayatta temel belirleyici haline gelmiştir. Ancak ÜAK'ın asgari şartlarına ek olarak getirilen kurumsal kriterler, birtakım yönelimleri ve suistimalleri de beraberinde getirme potansiyeli taşımaktadır. Üniversitelerde kriterleri belirleyen komisyonlarda veya atama dairelerinde yer alan dekanların/öğretim

üyelerinin şahsi tutumları, hakim oldukları disiplinler ve kendi yayınlarında tercih ettikleri atıf dizinleri bu şartların oluşmasında kilit rol oynayabilir. Birçok üniversitede birbirinden tamamen farklı atıf dizinlerinin öne çıkması, farklı puanlama türlerinin dayatılması ve zorunlu kriterlerin kurumlara göre bu denli uçlaşması bu öznel tutumlarla açıklanabilir. Önceliğin tamamen atıfa, projelere ve doğrudan SSCI şartlarına indirgenmesi, üniversiteleri bilimsel vizyondan ziyade sayısal birer tabloya dönüştürme riski taşımaktadır. Sistemin bu şekilde sayısal bir yayın ve atıf baskısına dönüşmesi, Heffernan (2024) ve Macfarlane (2007)'in de işaret ettiği üzere, akademinin öğretim ve toplumsal katkı gibi diğer asli misyonlarının göz ardı edilmesine ve akademik ekosistemin zarar görmesine neden olabilir. Bu noktada, kurumsal beklentilerin ve öznel tutumların yarattığı bu karmaşa, akademik yükseltme süreçlerinde merkezi bir güvenceye duyulan ihtiyacı artırmaktadır. Nitekim Gelbal vd., (2023) araştırmasında da vurgulandığı üzere; değerlendirme standartlarının netleştirilmesi, jüri atamalarının doğrudan alan uzmanlarından yapılması ve özellikle şaibeli dergilerin tespiti gibi konularda ÜAK'ın daha aktif sorumluluk alması, sürecin adil ve sağlıklı işlemesi açısından önem taşımaktadır.

KAYNAKÇA

1. Alpaydın, Y., & Türkmenoğlu, G. (2018). Türk Üniversitelerinde Öğretim Üyeliğine Yükseltme ve Atama Kriterlerinin İncelenmesi. Marmara Üniversitesi *Atatürk Eğitim Fakültesi Eğitim Bilimleri Dergisi*, *47*(47), 1-22. https://doi.org/10.15285/maruaebd.334137
2. Baltacı, A. (2022). Doçentlik Başvuru ve Değerlendirme Sürecinde Yaşanan Sorunlar: Fenomenolojik Bir Araştırma. *Yükseköğretim ve Bilim Dergisi*, *12*(2), 313-323. https://doi.org/10.5961/higheredusci.1054604
3. Bowen, G. A. (2009). Document analysis as a qualitative research method. *Qualitative research journal*, *9*(2), 27-40. https://doi.org/10.3316/QRJ0902027
4. Creswell, J. W. (2012). *Educational research: Planning, conducting, and evaluating quantitative*. Pearson
5. Demir, G. (2021). Vakıf üniversitelerinde akademik performans analizi: CRITIC-WEDBA bütünleşik model uygulaması. *Uluslararası İktisadi ve İdari Akademik Araştırmalar Dergisi*, *1*(1), 39–50
6. Gelbal, S., Güler, N., İlhan, M., ve Taşdelen Teker, G. (2023). Eğitimde Ölçme ve Değerlendirme Alanında Doçentlik Kriterlerine ve Sürecine İlişkin Görüşler. *Anadolu Türk Eğitim Dergisi, 5*(2), 127-127.
7. Heffernan, T. (2024). Working at the level above: University promotion policies as a tool for wage theft and underpayment. *Higher Education Research & Development*, 1-14. https://doi.org/10.1080/07294360.2024.2412656
8. Macfarlane, B. (2007). *The academic citizen: The virtue of service in university life*. Routledge.
9. Musselin, C. (2013). Redefinition of the relationships between academics and their university. *Higher Education*, *65*(1), 25-37. https://doi.org/10.1007/s10734-012-9579-3
10. Slaughter, S., & Leslie, L. L. (1997). *Academic capitalism: Politics, policies, and the entrepreneurial university*. Johns Hopkins University Press.
11. Snider, A., Hight, K., Brunson, A., Payakachat, N., & Franks, A. M. (2021). Analysis of research and scholarship criteria within promotion and tenure documents of US pharmacy schools. *American Journal of Pharmaceutical Education*, *85*(3), 7983. https://doi.org/10.5688/ajpe7983
12. Woelert, P. (2021). 'Key selection criteria' as administrative devices: An investigation of academic bureaucratization at Australian universities. *Science and Public Policy, 48*(1), 27-36. https://doi.org/10.1093/scipol/scaa0556

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

(19)

Dr. Öğr. Üyesi Hande EROL[116]

SIĞINAK TEORİSİ BAĞLAMINDA KUZEY KIBRIS TÜRK CUMHURİYETİ'NİN ANALİZİ

AN ANALYSIS OF THE TURKISH REPUBLIC OF NORTH CYPRUS IN THE CONTEXT OF THE SANCTUARY THEORY

ÖZ

Bu çalışma, küçük devletlerin uluslararası sistem içerisindeki kırılganlıklarını açıklamak amacıyla geliştirilen shelter teorisinin, uluslararası alanda tanınmayan veya sınırlı tanınan de facto devletlere uygulanabilirliğini Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC) örneği üzerinden incelemektedir. Baldur Thorhallsson ve Silja Bára Örlygsdóttir Steinsson tarafından geliştirilen shelter teorisi, küçük devletlerin siyasal, ekonomik ve toplumsal kırılganlıklarını azaltmak amacıyla büyük devletler veya uluslararası örgütlerden destek arayışına yöneldiğini ileri sürmektedir. Ancak teori, büyük ölçüde uluslararası toplum tarafından tanınan küçük devletler üzerinden şekillendirilmiştir. Bu nedenle, tanınma sorunu yaşayan de facto devletlerin özgün koşullarını açıklamada yetersiz kalabilmektedir. Bu araştırmada nitel araştırma yöntemi benimsenmiş; tek vaka çalışması deseni çerçevesinde doküman analizi ve süreç izleme tekniklerinden yararlanılmıştır. Araştırma bulguları, Türkiye'nin KKTC'ye sağladığı siyasal, güvenlik, ekonomik ve toplumsal desteğin yalnızca kırılganlık azaltıcı bir işlev görmediğini, aynı zamanda KKTC'nin fiili devlet varlığının sürdürülebilmesinde belirleyici bir rol üstlendiğini göstermektedir. Bu doğrultuda çalışma, shelter teorisinin de facto devletler bağlamında yeniden düşünülmesi gerektiğini savunmaktadır. Çalışma, sığınak teorisi ile de facto devletler literatürünü bir araya getirerek hem teorik hem de ampirik düzeyde özgün bir katkı sunmayı amaçlamaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sığınak teorisi, KKTC, de facto devletler, küçük devletler.
JEL Kodu: F5.

ABSTRACT

This study examines the applicability of shelter theory, developed to explain the vulnerabilities of small states within the international system, to de facto states through the case of the Turkish Republic of Northern Cyprus (TRNC). Shelter theory, developed by Baldur Thorhallsson and Silja Bára Örlygsdóttir Steinsson, argues that small states seek support from larger states or international organizations to reduce their political, economic, and societal vulnerabilities. However, the theory has largely been constructed based on internationally recognized small states and may therefore be insufficient in explaining the specific conditions of de facto states experiencing recognition deficits. Adopting a qualitative research design, this study employs a single-case study approach using document analysis and process tracing techniques. The findings indicate that the political, security, economic, and societal support provided by Türkiye to the TRNC serves not only as a mechanism for reducing vulnerabilities but also as a prerequisite for the continuation of the TRNC's de facto statehood. By bridging shelter theory and the literature on de facto states, this study aims to provide an original contribution at both theoretical and empirical levels.

Keywords: *Shelter theory, TRNC, de facto states, small states.*
JEL Code: *F5.*

[116] **Uluslararası İlişkiler, İİBF, Ege Üniversitesi; e-posta: handezeyneperol@outlook.com; ORCID: 0000-0002-00525-3846**

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

GİRİŞ

Uluslararası ilişkiler literatüründe küçük devletlerin davranış kalıpları uzun yıllar boyunca büyük devlet merkezli teorik yaklaşımlar çerçevesinde açıklanmaya çalışılmıştır. Bununla birlikte, Soğuk Savaş sonrası dönemde küçük devletlerin sayısındaki artış, küreselleşmenin yarattığı karşılıklı bağımlılık ilişkileri ve uluslararası örgütlerin etkinliğinin yükselmesi, küçük devletlerin kendilerine özgü dinamiklerinin daha görünür hâle gelmesine yol açmıştır. Bu gelişmeler doğrultusunda küçük devletler literatürü önemli ölçüde genişlemiş; söz konusu devletlerin uluslararası sistemde nasıl hayatta kaldıkları, kırılganlıklarını nasıl yönettikleri ve hangi dış politika stratejilerini benimsedikleri temel araştırma konuları hâline gelmiştir. Bu çerçevede Baldur Thorhallsson ve Silja Bára Örlygsdóttir Steinsson tarafından geliştirilen shelter teorisi (bundan sonra sığınak teorisi) küçük devletlerin uluslararası sistemdeki kırılganlıklarını açıklamaya yönelik özgün bir yaklaşım sunmaktadır. Teoriye göre küçük devletler, sınırlı askerî kapasiteleri, dar ekonomik yapıları ve kısıtlı diplomatik kaynakları nedeniyle siyasal, ekonomik ve toplumsal alanlarda dış destek arayışına yönelmektedir. Bu destek mekanizmaları "sığınak" olarak kavramsallaştırılmakta ve küçük devletlerin güvenliklerini sağlamalarına, ekonomik istikrarlarını korumalarına ve toplumsal sürdürülebilirliklerini güçlendirmelerine katkıda bulunmaktadır (Thorhallsson, 2019, ss. 2-5).

Teorinin temel varsayımlarından biri, küçük devletlerin tek başlarına sürdürülebilirliklerini sağlamakta zorlandıkları ve bu nedenle dış destek ağlarına bağımlı hale geldikleridir (Thorhallsson & Steinsson, 2017, ss. 9–11). Küçük devletler, sahip oldukları sınırlı askerî, ekonomik ve diplomatik kapasite nedeniyle uluslararası örgütlere ve daha büyük aktörlerle kurdukları iş birliği ağlarına yönelmektedirler (Thorhallsson & Steinsson, 2017, ss. 10–12).Bu yönüyle teori, realizm ve liberal kurumsalcılık gibi geleneksel yaklaşımlardan ayrılmakta ve küçük devletlerin uluslararası sistemdeki konumlarını daha bütüncül bir perspektifle değerlendirmektedir. Ancak sığınak teorisinin ampirik uygulamaları incelendiğinde, teorinin ağırlıklı olarak İzlanda gibi uluslararası toplum tarafından tanınan küçük devletler üzerinden geliştirildiği görülmektedir.

Bu durum önemli bir teorik boşluğu ortaya çıkarmaktadır. Uluslararası sistemde tanınma sorunu yaşayan ve de facto devlet olarak nitelendirilen siyasi oluşumlar, küçük devletlerden farklı kırılganlıklara sahiptir. Söz konusu yapılar yalnızca sınırlı kaynaklar ve güvenlik açıklarıyla değil, aynı zamanda uluslararası meşruiyet eksikliği, diplomatik izolasyon ve kurumsal dışlanma gibi varoluşsal sorunlarla karşı karşıya kalmaktadır. Bu nedenle sığınak teorisinin mevcut çerçevesinin, de facto devletlerin ihtiyaçlarını açıklamakta yeterli olup olmadığı tartışmaya açıktır.

KKTC bu tartışma açısından dikkat çekici bir örnek teşkil etmektedir. 1983 yılında bağımsızlığını ilan eden KKTC, Türkiye dışında herhangi bir devlet tarafından resmen tanınmamaktadır. Bu durum, KKTC'nin uluslararası örgütlere katılımını sınırlandırmakta; doğrudan ticaret, diplomatik temsil ve uluslararası iş birliği alanlarında çeşitli engellerle karşılaşmasına neden olmaktadır (Erol, 2016). Buna karşın KKTC, gelişmiş kurumsal yapısı, düzenli seçimleri ve kamu yönetimi kapasitesiyle fiili devlet niteliğini sürdürmektedir.

KKTC'nin bu sürdürülebilirliği büyük ölçüde Türkiye tarafından sağlanan çok boyutlu destek mekanizmalarıyla ilişkilendirilmektedir. Türkiye, KKTC'nin güvenliğini teminat altına almakta; ekonomik destek programları yürütmekte; altyapı yatırımlarına katkı sağlamakta ve uluslararası platformlarda KKTC'nin siyasal pozisyonlarını savunmaktadır. Dolayısıyla Türkiye'nin sağladığı sığınak, KKTC açısından yalnızca kırılganlıkları azaltan bir unsur değil, fiili devlet varlığının devamlılığını mümkün kılan temel bir unsur olarak değerlendirilebilir.

1. Amaç ve Yöntem

Bu çalışmanın temel amacı, sığınak teorisinin de facto devletler bağlamında yeniden değerlendirilmesi gerekip gerekmediğini KKTC örneği üzerinden incelemektir. Çalışmanın temel araştırma sorusu şu şekilde formüle edilmiştir:

Sığınak teorisi, uluslararası alanda tanınmayan veya sınırlı tanınan de facto devletlerin sürdürülebilirliğini açıklamakta yeterli midir? Bu sorudan hareketle çalışma şu temel argümanı ileri sürmektedir: KKTC örneği, sığınak teorisinin mevcut hâliyle de facto devletlerin özgün ihtiyaçlarını tam olarak açıklayamadığını göstermektedir. Bu nedenle teoriye, uluslararası tanınma eksikliğinden kaynaklanan varoluşsal tehditleri bertaraf ederek fiili devlet varlığını sürdüren dış destek mekanizmalarını ifade eden boyutlar da eklenmelidir. Bu doğrultuda araştırmada nitel araştırma yöntemi benimsenmiştir. Tek vaka çalışması deseni çerçevesinde resmî belgeler, uluslararası örgüt raporları, akademik çalışmalar ve ikincil

kaynaklar doküman analizi yöntemiyle incelenmiş; Türkiye-KKTC ilişkilerinin tarihsel gelişimi süreç izleme tekniği aracılığıyla analiz edilmiştir.

2. Sığınak Teorisi ve De Facto Devletler

Küçük devletlerin uluslararası sistemde karşı karşıya kaldıkları güvenlik, ekonomik ve siyasal kırılganlıkların nasıl yönetildiği sorusu, küçük devletler literatürünün temel araştırma alanlarından birini oluşturmaktadır. Geleneksel realist yaklaşımlar küçük devletlerin güvenliklerini büyük güçlerle ittifak kurarak sağlamaya çalıştıklarını öne sürerken, liberal yaklaşımlar uluslararası kurumların ve ekonomik karşılıklı bağımlılığın küçük devletlerin kırılganlıklarını azaltıcı rolüne vurgu yapmaktadır. Ancak bu yaklaşımlar çoğu zaman küçük devletlerin maruz kaldıkları çok boyutlu bağımlılık ilişkilerini açıklamakta yetersiz kalmaktadır. Bu bağlamda Baldur Thorhallsson tarafından geliştirilen sığınak teorisi, küçük devletlerin yalnızca askerî güvenlik açısından değil, ekonomik, siyasal ve toplumsal alanlarda da dış desteğe ihtiyaç duyduklarını ileri sürmektedir. Teoriye göre küçük devletler sınırlı nüfusları, dar ekonomik kaynakları, düşük askerî kapasiteleri ve kısıtlı diplomatik imkanları nedeniyle uluslararası sistemin yarattığı şoklara karşı daha kırılgan bir yapı sergilemektedir. Bu nedenle söz konusu devletler, kırılganlıklarını azaltabilmek amacıyla daha büyük devletlerden veya uluslararası örgütlerden çeşitli destek mekanizmaları talep etmektedir. Thorhallsson bu destek mekanizmalarını "sığınak" olarak kavramsallaştırmaktadır (Thorhallsson, 2019, ss. 28-35). Sığınak teorisi üç temel sığınak türü tanımlamaktadır. (Ancak daha sonra buna güvenlik sığınağı da eklenmiştir. Buna göre, küçük devletlerin dış tehditlere karşı askerî koruma, caydırıcılık ve savunma kapasitesi elde etmek amacıyla güçlü devletler veya ittifaklardan yararlanması güvenlik sığınağı olarak tanımlanmaktadır) Bunlardan ilki siyasal sığınaktır. Siyasal sığınak, küçük devletlerin uluslararası meşruiyet elde etmelerine, diplomatik görünürlük kazanmalarına ve uluslararası kurumlarda temsil edilmelerine katkı sağlayan destek mekanizmalarını ifade etmektedir. İkinci boyut ekonomik sığınaktır. Ekonomik sığınak; mali yardımlar, yatırım akışları, ticaret imkanları ve ekonomik krizlere karşı koruma sağlayan destek ağlarını kapsamaktadır. Üçüncü boyut ise toplumsal sığınaktır. Toplumsal sığınak eğitim, kültürel etkileşim, iş gücü hareketliliği ve toplumsal kapasite geliştirme gibi alanlarda sağlanan destekleri içermektedir. Teorinin temel varsayımlarından biri, küçük devletlerin tek başlarına sürdürülebilirliklerini sağlamakta zorlandıkları ve bu nedenle dış destek ağlarına bağımlı hale geldikleridir. Ancak teorinin mevcut literatürdeki uygulamaları incelendiğinde, teorinin ağırlıklı olarak uluslararası toplum tarafından tanınan küçük devletler üzerinden geliştirildiği görülmektedir. İzlanda, Malta, Lüksemburg ve Baltık devletleri üzerine yapılan çalışmalar bu durumun en belirgin örneklerini oluşturmaktadır (Thorhallsson & Steinsson, 2018, ss. 31-42). Buna karşılık uluslararası sistemde tanınma sorunu yaşayan de facto devletler farklı bir siyasal bağlam içerisinde faaliyet göstermektedir. De facto devletler, belirli bir toprak parçası üzerinde etkin kontrol sağlayan, kurumsal devlet yapısına sahip olan ancak uluslararası toplum tarafından tam olarak tanınmayan siyasi oluşumlar olarak tanımlanmaktadır. Bu tür oluşumlar fiili devlet kapasitesine sahip olmalarına rağmen uluslararası hukuk ve diplomasi alanında önemli kısıtlamalarla karşı karşıya kalmaktadır (Pegg, 1998, ss. 1-12).

Scott Pegg'e göre de facto devletler, iç egemenliklerini büyük ölçüde tesis etmiş olmalarına rağmen dış egemenlikten yoksun yapılardır (Pegg, 1998, ss. 1-12). Pegg'in yaklaşımında tanınma eksikliği, de facto devletlerin temel sorunu olarak görülmektedir. Kolstø ise de facto devletlerin sürdürülebilirliğinin büyük ölçüde dış destek sağlayan patron devletlerin devam eden desteğine bağlı olduğunu ileri sürmektedir. Bu çerçevede de facto devletler yalnızca küçük devletlerin karşılaştığı güvenlik ve ekonomik kırılganlıklarla değil, aynı zamanda uluslararası izolasyon, diplomatik dışlanma ve meşruiyet eksikliği gibi sorunlarla da mücadele etmek zorundadır. Bu durum sığınak teorisinin açıklayıcılığı açısından önemli bir soru ortaya çıkarmaktadır. Küçük devletlerin ihtiyaç duyduğu sığınak mekanizmaları ile de facto devletlerin ihtiyaç duyduğu destek mekanizmaları aynı mıdır? Uluslararası tanınma eksikliğinin yarattığı varoluşsal tehditler mevcut sığınak kategorileri içerisinde yeterince açıklanabilmekte midir? Bu noktada sığınak teorisinin mevcut kategorileri belirli ölçüde yetersiz kalmaktadır. Siyasal sığınak uluslararası meşruiyet ve diplomatik destek sağlarken, ekonomik sığınak mali kaynaklara erişimi kolaylaştırmakta, toplumsal sığınak ise insan sermayesinin gelişimine katkı sunmaktadır (Thorhallsson, 2019). Ancak bu üç boyutun hiçbiri, uluslararası tanınma eksikliği nedeniyle ortaya çıkan varoluşsal tehditleri doğrudan açıklamamaktadır. Oysa de facto devletler açısından dış destek çoğu zaman devlet kapasitesini geliştiren tamamlayıcı bir unsur değil, devletin fiilen ayakta kalabilmesinin ön koşuludur.

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

2. De Facto Devlet Olarak KKTC'nin Sığınak Arayışı

Pegg'e göre, de facto devletlere ilişkin akademik çalışmalar 1990'lı yılların sonlarına kadar Uluslararası İlişkiler disiplini içerisinde marjinal bir araştırma alanı olarak kalmıştır. Ancak bu yapıların uluslararası sistem üzerindeki etkilerinin artmasıyla birlikte, söz konusu alan giderek daha fazla akademik ilgi çekmeye başlamıştır. Pegg, de facto devletlerin ulus inşa süreçlerinde beş temel unsurun öne çıktığını ileri sürmektedir. Bunlar; tarihsel anlatılar ile iç savaş zaferlerinin ön plana çıkarılması, uluslararası tanınmanın yokluğunun yarattığı güvensizlik ortamı, nüfus hareketleri yoluyla etnik homojenliğin oluşturulması, patron devletlere bağımlılık ve bu devletlerin iç işlere müdahalesi ile uluslararası tanınma arayışı doğrultusunda uluslararası normatif baskılara açıklıktır (Pegg, 1998, ss. 221–233).

Pegg tarafından ortaya konulan bu unsurların Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti (KKTC) örneğinde de gözlemlenmesi mümkündür. Türkiye'nin 1974 müdahalesinin ardından Rum nüfusun adanın kuzeyinden güneye göç etmesi, etnik homojenleşme sürecini güçlendirirken, eğitim ve toplumsallaşma süreçleri büyük ölçüde 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı etrafında şekillenmiştir (Özsağlam, 2023, s. 131). Patron devletlerin de facto devletlerin iç siyasal süreçlerine müdahale edebileceği yönündeki argüman ise 2020 KKTC Cumhurbaşkanlığı seçimleri örneğinde somut biçimde gözlemlenmiştir (Beysoylu & Gülseven, 2023, ss. 62–66).

Özyiğit ve Eminer, KKTC'nin askerî ve mali açıdan Türkiye'ye bağımlı olduğunu belirterek Florea'nın "bağımsızlığın fiilen tam anlamıyla gerçekleştirilemediği" yönündeki değerlendirmesini desteklemektedir (Özyiğit & Eminer, 2021, ss. 53–67). Benzer şekilde bazı yazarlar patron devletlerin kendi çıkarları doğrultusunda belirli adayları, siyasi partileri veya siyasetçileri destekleyebileceğini ileri sürmektedir (Ayberk, Akşit, & Dayıoğlu, 2019, ss. 130–133). Bununla birlikte söz konusu yazarlar, sivil toplum kuruluşlarının da siyasal süreçlerde önemli roller üstlenebildiğini ve özellikle 1990'lı yılların sonlarından itibaren sendikaların öncülüğündeki toplumsal muhalefetin KKTC'de giderek daha görünür hale geldiğini vurgulamaktadır (Ayberk, Akşit, & Dayıoğlu, 2019, ss. 134–141).

Söz konusu yazarlar, diğer de facto devletlerle karşılaştırmalı olarak KKTC'deki sivil toplum kuruluşlarının, özellikle sendikaların, zaman zaman patron devlet olan Türkiye'ye karşı da tutum geliştirebildiklerine dikkat çekmektedir. Bunun temel nedeni, Türk Kıbrıslıların AB vatandaşı olmalarından kaynaklanan ayrıcalıklı durumlarıdır. Yaklaşık 100 bin Türk Kıbrıslının Güney Kıbrıs pasaportuna sahip olması ve AB'nin 2004 yılından itibaren çeşitli projeler ve sivil toplum kuruluşlarına mali destek sağlaması, KKTC'yi diğer de facto devletlerden ayıran önemli özelliklerden biridir (Ayberk, Akşit, & Dayıoğlu, 2019, ss. 136–141). Her ne kadar AB müktesebatı KKTC'de askıya alınmış olsa da AB, Türk Kıbrıs toplumu açısından cazibesini sürdürmektedir. AB, sivil toplum kuruluşlarına, yerel yönetimlere, eğitim kurumlarına ve çeşitli ekonomik sektörlere mali destek sağlamaya devam etmektedir. Nitekim AB'nin Türk Kıbrıs toplumuna yönelik projeler kapsamında 2006 yılından bu yana yaklaşık 688 milyon avroluk kaynak tahsis ettiği belirtilmektedir (European Commission, 2024, ss. 1–3).

Dolayısıyla adada oldukça özgün bir durum ortaya çıkmaktadır. Türk Kıbrıslılar, bir yandan KKTC vatandaşları olarak patron devlet Türkiye'den mali yardım ve ekonomik destek almakta; diğer yandan AB vatandaşları olarak AB'nin sunduğu mali yardımlardan ve fonlardan yararlanmaktadır. Bu çift yönlü destek mekanizması, KKTC'yi diğer de facto devletlerden ayıran özgün bir özellik olarak değerlendirilebilir (Özsağlam, 2023, ss.129-131).

3.1. KKTC'nin Uluslararası İzolasyonu ve Tanınma Sorunu

KKTC, 15 Kasım 1983 tarihinde bağımsızlığını ilan etmiş olmasına rağmen uluslararası toplum tarafından büyük ölçüde tanınmamış bir siyasal yapı olarak varlığını sürdürmektedir. BM Güvenlik Konseyi'nin 541 ve 550 sayılı kararları, KKTC'nin bağımsızlık ilanını geçersiz kabul etmiş ve üye devletleri bu oluşumu tanımamaya çağırmıştır. Bu nedenle KKTC, uluslararası hukuk bakımından egemen bir devlet olarak kabul edilmemekte ve uluslararası sistemde ciddi bir diplomatik izolasyonla karşı karşıya bulunmaktadır (United Nations Security Council, 1983; 1984).Uluslararası tanınma eksikliği, KKTC'nin dış dünya ile kurduğu ilişkiler üzerinde doğrudan etkiler yaratmaktadır. KKTC, BM, AB, Avrupa Konseyi ve diğer birçok uluslararası örgüte üye olamamaktadır. Ayrıca doğrudan hava ulaşımı, uluslararası ticaret ve diplomatik temsil alanlarında çeşitli kısıtlamalarla karşı karşıya kalmaktadır. AB Adalet Divanı'nın 1994 yılında aldığı karar sonrasında KKTC kaynaklı ürünlerin AB pazarına doğrudan erişimi önemli ölçüde sınırlandırılmıştır (Tocci,2004, ss.88-94). Bu durum, KKTC'nin yalnızca küçük bir devlet olmasından kaynaklanan

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

kırılganlıklarla değil, aynı zamanda uluslararası sistem tarafından tanınmamasından doğan yapısal sorunlarla da mücadele etmek zorunda olduğunu göstermektedir. De facto devletler literatüründe vurgulandığı üzere, tanınma eksikliği bu tür siyasi yapıların en temel güvenlik ve sürdürülebilirlik sorunlarından birini oluşturmaktadır (Pegg, 1998, ss.221-233; Caspersen, 2012, ss.11-18). Dolayısıyla KKTC açısından dış destek mekanizmaları ekonomik kalkınmanın veya güvenlik ihtiyaçlarının ötesinde bir anlam taşımakta; siyasal varlığın sürdürülmesinin temel koşulu hâline gelmektedir.

3.2. Türkiye'nin Sağladığı Siyasal ve Güvenlik Sığınağı

Türkiye, KKTC'nin uluslararası sistem içerisindeki en önemli siyasal destekçisi konumundadır. Türkiye'nin KKTC'yi tanıyan tek devlet olması, iki taraf arasındaki ilişkinin sıradan bir dış politika ilişkisi olmaktan öte stratejik bir nitelik taşımasına yol açmaktadır. Türkiye, uluslararası platformlarda KKTC'nin hak ve çıkarlarını savunmakta; Kıbrıs müzakerelerinde Kuzey Kıbrıs Türk tarafının siyasal temsilini desteklemektedir (Bahcheli, 2004, ss160-175).

Siyasal sığınak boyutunda Türkiye'nin sağladığı en önemli katkı, KKTC'nin uluslararası görünürlüğünü tamamen ortadan kalkmaktan korumasıdır. Her ne kadar KKTC uluslararası örgütlere tam üye olarak katılamasa da Türkiye aracılığıyla çeşitli uluslararası platformlarda dolaylı temsil imkânı bulabilmektedir. Özellikle Türk Devletleri Teşkilatı bünyesinde 2022 yılında gözlemci statüsü elde edilmesi, bu bağlamda dikkat çekici gelişmelerden biri olarak değerlendirilmektedir (Özsağlam, 2023, ss. 140–142).

Güvenlik boyutunda ise Türkiye'nin rolü daha da belirleyicidir. 1974 sonrasında adada konuşlandırılan Türk Silahlı Kuvvetleri, KKTC'nin güvenlik mimarisinin temel unsurunu oluşturmaktadır. KKTC'nin sınırlı askerî kapasitesi dikkate alındığında, dış güvenlik garantisi olmaksızın varlığını sürdürmesi oldukça güç görünmektedir. Bu nedenle Türkiye'nin sağladığı askerî koruma, klasik anlamda bir güvenlik sığınağının ötesinde, devletin fiili varlığını mümkün kılan bir mekanizma olarak değerlendirilebilir. Sığınak teorisinin öngördüğü siyasal sığınak mekanizmaları genellikle uluslararası örgütler veya ittifaklar aracılığıyla gerçekleşmektedir (Thorhallsson, 2019, ss.31-37). Ancak KKTC örneğinde siyasal sığınak, doğrudan bir patron devlet tarafından sağlanmaktadır. Bu durum, de facto devletlerin ihtiyaç duyduğu destek biçimlerinin tanınmış küçük devletlerden önemli ölçüde farklılaştığını göstermektedir.

3.3. Türkiye'nin Sağladığı Ekonomik Sığınak

KKTC ekonomisi uzun yıllardır Türkiye ile yoğun bir ekonomik entegrasyon içerisinde gelişmektedir. Uluslararası izolasyon nedeniyle dış ticaret imkanlarının sınırlı olması ve yabancı yatırım girişlerinin düşük seviyede kalması, KKTC ekonomisinin önemli ölçüde Türkiye kaynaklı desteklere bağımlı hale gelmesine yol açmıştır. KKTC'nin genel ekonomik görünümüne bakıldığında da Türkiye'nin merkezi ve yerel yönetim organları açısından kritik bir rol oynadığı görülmektedir. Türkiye Cumhuriyeti Lefkoşa Büyükelçiliği Kalkınma ve Ekonomik İşbirliği Ofisi (eski adıyla Yardım Heyeti), belediyelerin altyapı yatırımları ve sosyal projeleri için de mali destek sağlamaktadır. Türkiye'nin KKTC bütçesine yönelik mali yardımları 2016 yılında 600 milyon Türk lirasına (yaklaşık 170 milyon ABD doları) ulaşmış, 2017 sonbaharında ise bu tutarın 632 milyon Türk lirasına (yaklaşık 180 milyon ABD doları) çıkarılması hedeflenmiştir (Özsağlam, 2018, s. 323).

Türkiye tarafından sağlanan mali yardımlar, altyapı yatırımları ve ekonomik iş birliği protokolleri KKTC ekonomisinin sürdürülebilirliğinde merkezi bir rol oynamaktadır. Özellikle kamu maliyesinin desteklenmesi amacıyla imzalanan İktisadi ve Mali İş Birliği Protokolleri, kamu yatırımlarının finansmanından bütçe açıklarının karşılanmasına kadar geniş bir alanı kapsamaktadır (MFA Turkey, 2025). Ekonomik sığınak yalnızca mali yardımlarla sınırlı değildir. Türkiye aynı zamanda KKTC'nin en büyük ticaret ortağıdır. Kuzey Kıbrıs'ın ithalatının önemli bir bölümü Türkiye'den gerçekleştirilmekte, ihracatın büyük kısmı da Türkiye üzerinden yürütülmektedir. Bu durum ekonomik bağımlılığı artırmakla birlikte, uluslararası izolasyonun yarattığı maliyetlerin azaltılmasına da katkı sağlamaktadır. 2015 yılında tamamlanan Türkiye-KKTC Su Temin Projesi ekonomik ve toplumsal sığınak mekanizmalarının iç içe geçtiği önemli örneklerden biridir. Anamur'dan Kuzey Kıbrıs'a deniz altından su taşınmasını sağlayan proje, yalnızca altyapısal bir yatırım değil, aynı zamanda uzun vadeli ekonomik ve toplumsal sürdürülebilirliği destekleyen stratejik bir girişim olarak değerlendirilmektedir (Altan, 2016, ss. 109-112)

3.4. Toplumsal ve Kurumsal Sığınak Mekanizmaları

Thorhallsson'un sığınak teorisinde toplumsal sığınak, küçük devletlerin eğitim, kültür, insan kaynağı ve toplumsal kapasite alanlarında dış desteklerden yararlanmasını ifade etmektedir (Thorhallsson & Steinsson, 2017). KKTC örneğinde bu boyut büyük ölçüde Türkiye ile kurulan yoğun toplumsal etkileşimler üzerinden şekillenmektedir. İki toplum arasındaki ortak dil, tarih ve kültürel bağlar, toplumsal entegrasyonun güçlü bir zeminde gelişmesine katkı sağlamaktadır. Türkiye üniversiteleri ile KKTC'deki yükseköğretim kurumları arasında kurulan iş birlikleri, öğrenci hareketliliği ve akademik değişim programları bu sürecin önemli unsurlarını oluşturmaktadır.

Kurumsal düzeyde ise Türkiye tarafından sağlanan teknik destekler, kamu yönetiminin işleyişine katkıda bulunmaktadır. Kamu maliyesi, altyapı planlaması, sağlık hizmetleri ve eğitim politikaları gibi alanlarda Türkiye'nin sağladığı uzmanlık desteği, KKTC'nin devlet kapasitesinin sürdürülmesine yardımcı olmaktadır. Bu bağlamda toplumsal sığınak, yalnızca kültürel yakınlıktan kaynaklanan bir ilişki biçimi değil, aynı zamanda devlet kurumlarının yeniden üretimine katkı sağlayan yapısal bir destek mekanizması olarak işlev görmektedir (Özsağlam, 2023, ss. 139–142).

3.5. KKTC Örneğinde İhtiyaç Duyulan Sığınak Modeli

KKTC örneği, sığınsak teorisinin de facto devletler bağlamında yeniden değerlendirilmesi gerektiğini göstermektedir. Türkiye tarafından sağlanan siyasal, güvenlik, ekonomik ve toplumsal destekler ayrı ayrı incelendiğinde sığınak teorisinin mevcut kategorileri içerisinde açıklanabilmektedir. Ancak bu destek mekanizmaları birlikte değerlendirildiğinde daha farklı bir tablo ortaya çıkmaktadır. KKTC açısından Türkiye'nin sağladığı destek yalnızca kırılganlıkları azaltan bir unsur değildir. Bu destekler aynı zamanda uluslararası tanınma eksikliğinin yarattığı varoluşsal tehditleri dengeleyen ve devletin fiili varlığını sürdürebilmesini sağlayan temel mekanizmalar olarak işlev görmektedir. Başka bir ifadeyle Türkiye'nin sağladığı sığınak, klasik küçük devletlerde görülen kapasite artırıcı destekten farklı olarak doğrudan devletin varlığının devamıyla ilişkilidir. Bu nedenle KKTC vakası, sığınak teorisinin siyasal, ekonomik ve toplumsal boyutlarının ötesinde yeni bir analitik kategoriye ihtiyaç duyulduğunu göstermektedir. Çalışmada önerilen sığınak kavramı, tam da bu boşluğu doldurmayı amaçlamaktadır. De facto devletlerin uluslararası tanınma eksikliğinden kaynaklanan tehditleri yönetebilmesini ve kurumsal sürekliliğini koruyabilmesini sağlayan dış destek mekanizmalarını ifade eden yeni model oluşturulabilir. KKTC örneği, bu kavramın ampirik açıdan geçerliliğini ortaya koyan güçlü bir vaka olarak değerlendirilebilir.

4. Sığınak Teorisinin De Facto Devletlere Uyarlanması

Bu çalışma, sığınak teorisinin de facto devletler bağlamında açıklayıcılığını KKTC örneği üzerinden incelemiştir. Elde edilen bulgular, teorinin küçük devletlerin karşı karşıya kaldığı güvenlik, ekonomik ve toplumsal kırılganlıkları açıklama konusunda önemli bir analitik çerçeve sunduğunu doğrulamakla birlikte, uluslararası alanda tanınmayan siyasi oluşumların ihtiyaçlarını açıklamak açısından belirli sınırlılıklara sahip olduğunu göstermektedir.

Thorhallsson'un sığınak teorisi, küçük devletlerin dış destek mekanizmalarına yönelmesini esas olarak kırılganlıkların azaltılması perspektifinden değerlendirmektedir (Thorhallsson, 2019). Bu yaklaşımda sığınak mekanizmaları devletlerin uluslararası sistemde daha etkin hareket edebilmesine, ekonomik istikrar sağlayabilmesine ve güvenlik risklerini azaltabilmesine katkıda bulunmaktadır. Ancak teorinin ampirik dayanaklarının büyük ölçüde uluslararası toplum tarafından tanınan küçük devletlerden oluşması, de facto devletlerin özgün koşullarının teorik çerçevede yeterince yer bulamamasına neden olmaktadır.

KKTC örneğinde ortaya çıkan tablo, tanınmış küçük devletlerle de facto devletler arasında önemli bir niteliksel fark bulunduğunu göstermektedir. İzlanda, Malta veya Lüksemburg gibi küçük devletler uluslararası sistem içerisinde egemen aktörler olarak kabul edilmekte ve temel meşruiyet sorunları yaşamamaktadır. Bu devletlerin ihtiyaç duyduğu dış destekler daha çok kapasite artırıcı ve kırılganlık azaltıcı nitelik taşımaktadır. Buna karşılık KKTC gibi de facto devletler için dış destek yalnızca kapasite geliştirmeye hizmet etmemekte, aynı zamanda siyasal varlığın sürdürülmesinin ön koşulu haline gelmektedir.

Araştırma bulguları, Türkiye'nin KKTC'ye sağladığı desteğin dört temel düzeyde işlediğini göstermektedir. Birincisi güvenlik boyutudur. Türkiye'nin askerî varlığı ve garantörlük rolü, KKTC'nin dış güvenlik mimarisinin temelini oluşturmaktadır. İkincisi siyasal boyuttur. Türkiye, KKTC'nin uluslararası görünürlüğünü koruyan ve diplomatik izolasyonun etkilerini azaltan başlıca aktör konumundadır. Üçüncüsü

ekonomik boyuttur. Mali yardımlar, altyapı yatırımları ve ticari entegrasyon mekanizmaları KKTC ekonomisinin sürdürülebilirliğine katkı sağlamaktadır. Dördüncüsü ise toplumsal ve kurumsal boyuttur. Eğitim, kamu yönetimi ve teknik iş birliği alanlarında sağlanan destekler devlet kapasitesinin yeniden üretimini mümkün kılmaktadır.

Bu boyutlar birlikte değerlendirildiğinde, Türkiye tarafından sağlanan desteğin sığınak teorisinin tanımladığı güvenlik- siyasal, ekonomik ve toplumsal sığınak kategorilerinin toplamından daha kapsamlı bir işlev gördüğü anlaşılmaktadır. Çünkü söz konusu destek mekanizmaları yalnızca belirli alanlardaki kırılganlıkları azaltmamakta, aynı zamanda KKTC'nin devlet olarak varlığını sürdürebilmesinin temel koşullarını oluşturmaktadır.

Bu bulgu, de facto devletlerin uluslararası sistemdeki konumlarının küçük devletler literatürü içerisinde ayrı bir kategori olarak değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. De facto devletlerin temel sorunu yalnızca kapasite eksikliği değildir. Asıl sorun, uluslararası tanınma eksikliğinin yarattığı meşruiyet açığı ve bunun beraberinde getirdiği diplomatik, ekonomik ve güvenlik temelli baskılardır (Pegg, 1998; Caspersen, 2012). Bu nedenle de facto devletlerin dış destek arayışları ile tanınmış küçük devletlerin sığınak arayışları arasında önemli farklılıklar bulunmaktadır.

KKTC örneği üzerinden elde edilen bulgular, patron devlet desteğinin yalnızca güvenlik veya ekonomik fayda sağlamadığını, aynı zamanda de facto devletin uluslararası sistemde hayatta kalabilmesinin temel koşulu olduğunu göstermektedir. Bu nedenle de facto devletlerin sürdürülebilirliğini açıklamaya yönelik gelecekteki çalışmaların, dış destek mekanizmalarını yalnızca bağımlılık veya güvenlik ilişkileri üzerinden değil, aynı zamanda varoluşsal sığınak perspektifiyle değerlendirmesi faydalı olacaktır.

Bununla birlikte çalışmanın bazı sınırlılıkları bulunmaktadır. Araştırma tek vaka çalışmasına dayanmaktadır ve bulgular yalnızca KKTC örneği üzerinden geliştirilmiştir. Gelecekte yapılacak çalışmaların Abhazya, Güney Osetya, Transdinyester, Dağlık Karabağ ve Somaliland gibi diğer de facto devletleri karşılaştırmalı biçimde incelemesi, varoluşsal sığınak kavramının genellenebilirliğinin test edilmesine katkı sağlayacaktır. Böylece shelter teorisinin de facto devletler bağlamında ne ölçüde dönüştürülmesi gerektiği daha kapsamlı biçimde değerlendirilebilecektir.

SONUÇ

Bu çalışma, küçük devletler literatüründe önemli bir yer edinen sığınak teorisinin uluslararası alanda tanınmayan de facto devletleri açıklamadaki yeterliliğini KKTC örneği üzerinden incelemiştir. Araştırmanın çıkış noktasını, sığınak teorisinin bugüne kadar ağırlıklı olarak uluslararası toplum tarafından tanınan küçük devletler üzerine uygulanmış olması ve tanınma sorunu yaşayan siyasi oluşumların özgün koşullarının teorik çerçevede yeterince ele alınmamış olması oluşturmuştur. Bu doğrultuda çalışma, shelter teorisinin temel varsayımlarını KKTC örneğinde test etmiş ve teorinin de facto devletlerin karşı karşıya kaldığı varoluşsal sorunları açıklamada belirli sınırlılıklar taşıdığını ortaya koymuştur.

Araştırma bulguları, KKTC'nin uluslararası sistemde yalnızca küçük bir devlet olmanın getirdiği güvenlik, ekonomik ve diplomatik kırılganlıklarla değil, aynı zamanda uluslararası tanınma eksikliğinden kaynaklanan yapısal sorunlarla da mücadele ettiğini göstermektedir. BM üyeliğinden mahrum olması, uluslararası örgütlere erişememesi, doğrudan ticaret ve ulaşım imkanlarının sınırlı olması ve diplomatik temsil ağlarının bulunmaması, KKTC'nin karşı karşıya olduğu kırılganlıkların niteliğini tanınmış küçük devletlerden farklılaştırmaktadır. Bu nedenle KKTC örneği, klasik küçük devlet analizlerinden farklı bir teorik değerlendirmeyi gerekli kılmaktadır.

Çalışmanın en önemli bulgularından biri, Türkiye'nin KKTC'ye sağladığı desteğin sığınak teorisinin öngördüğü siyasal, ekonomik ve toplumsal sığınak kategorileriyle büyük ölçüde örtüşmesine rağmen, bu kategorilerin toplamından daha kapsamlı bir işlev görmesidir. Türkiye'nin sağladığı güvenlik garantileri, mali yardımlar, ticari entegrasyon imkanları, diplomatik destek ve kurumsal kapasite geliştirme faaliyetleri birlikte değerlendirildiğinde, söz konusu desteğin yalnızca kırılganlıkları azaltan bir mekanizma olmadığı görülmektedir. Aksine bu destekler, KKTC'nin fiili devlet yapısını sürdürebilmesinin temel koşullarını oluşturmaktadır. Başka bir ifadeyle Türkiye'nin sağladığı destek, KKTC açısından kapasite artırıcı bir unsurdan çok, devletin varlığını mümkün kılan stratejik bir dayanak niteliği taşımaktadır. Bu bulgu, çalışmanın temel teorik katkısını oluşturmaktadır. Araştırma sonucunda, de facto devletlerin ihtiyaç duyduğu dış destek mekanizmalarının yalnızca siyasal, ekonomik ve toplumsal sığınak kategorileri çerçevesinde

açıklanamayacağı tespit edilmiştir. Bu nedenle çalışma, shelter teorisinin de facto devletler bağlamında genişletilmesini önermektedir.

Çalışmanın ortaya koyduğu bir diğer önemli sonuç, patron devletlerin de facto devletlerin sürdürülebilirliğindeki merkezi rolüdür. Literatürde uzun süredir tartışılan patron devlet-de facto devlet ilişkileri, genellikle bağımlılık veya güvenlik ekseninde değerlendirilmiştir. Ancak KKTC örneği, bu ilişkinin çok daha kapsamlı bir nitelik taşıdığını göstermektedir. Patron devlet yalnızca güvenlik sağlayan bir aktör değil, aynı zamanda ekonomik sürdürülebilirliği destekleyen, diplomatik görünürlüğü koruyan ve kurumsal kapasitenin yeniden üretimine katkı sağlayan çok boyutlu bir sığınak işlevi görmektedir. Bununla birlikte çalışmanın bazı sınırlılıkları bulunmaktadır. Araştırma tek vaka çalışması yöntemine dayanmakta ve yalnızca KKTC örneğini incelemektedir. Her ne kadar KKTC, de facto devletler arasında en kurumsallaşmış örneklerden biri olsa da elde edilen bulguların tüm de facto devletlere genellenmesi dikkatli bir değerlendirmeyi gerektirmektedir. Farklı tarihsel, coğrafi ve siyasi koşullara sahip diğer de facto devletlerin incelenmesi, kavramın geçerliliğinin ve açıklayıcılığının test edilmesine katkı sağlayacaktır. Bu çerçevede gelecekte yapılacak araştırmaların Abhazya, Güney Osetya, Transdinyester ve Somaliland gibi farklı de facto devletleri karşılaştırmalı olarak ele alması önem taşımaktadır. Özellikle farklı patron devlet ilişkilerine sahip örneklerin incelenmesi, varoluşsal sığınak mekanizmalarının hangi koşullarda ortaya çıktığını ve nasıl işlediğini daha net biçimde ortaya koyabilir. Ayrıca uluslararası tanınma düzeyi ile dış destek bağımlılığı arasındaki ilişkinin sistematik biçimde incelenmesi, sığınak teorisinin geliştirilmesine önemli katkılar sağlayacaktır.

KAYNAKÇA

1. Altan, F. (2016). KKTC Su Temin Projesi ve Kuzey Kıbrıs'ın sürdürülebilir kalkınmasına etkileri. Akdeniz İİBF Dergisi, 16(34), 103-123.
2. Ayberk, İ., Akşit, S., & Dayıoğlu, A. (2019). Bir De Facto Devlet Olarak Kuzey Kıbrıs'ta Sivil Toplum: Toplumsal Tepki, Kıbrıs Türk Sendikaları ve Türkiye'yle İlişkiler. Uluslararası İlişkiler Dergisi, 16(64), 127-144. https://doi.org/10.33458/uidergisi.653013.
3. Bahcheli, T. (2004). Sovereignty, legitimacy, and the recognition of states: The case of the Turkish Republic of Northern Cyprus. In T. Bahcheli, B. Bartmann, & H. Srebrnik (Eds.), De facto states: The quest for sovereignty (pp. 162–183). Routledge.
4. Beysoylu, C., & Gülseven, E. (2023). Sustaining legitimacy of unrecognized statehood: How Turkish Cypriot elites cope with internal and external challenges. Journal of Intervention and Statebuilding, 17(1), 58–75. https://doi.org/10.1080/17502977.2022.2101311.
5. Caspersen, N. (2012). Unrecognized states: The struggle for sovereignty in the modern international system. Polity Press.
6. European Commission. (2021). EU aid programme for the Turkish Cypriot community. Directorate-General for Structural Reform Support, European Commission.
7. Florea, A. (2017). De facto states: Survival and disappearance (1945–2011). International Studies Quarterly, 61(2), 337–351. https://doi.org/10.1093/isq/sqw049.
8. Erol, H. (2017). Lider Rauf Denktaş ve Kıbrıs. Deli Dumrul Yayınları.
9. Özsağlam, M. T. (2018). Limited recognition and limited relations: TRNC. Journal of Management and Economics Research, 16(1), 314–328. https://doi.org/10.11611/yead.448147.
10. Özsağlam, M. T. (2023). Turkish Republic of Northern Cyprus as a de facto and limited recognized state: From federal solution to two state model. Journal of International Analytics, 13(4), 129–146. https://doi.org/10.46272/2587-8476-2022-13-4-129-146.
11. Özyiğit, A., & Eminer, F. (2021). De facto devletler ve dış yardım bağımlılığı: Türkiye yardımlarının Kuzey Kıbrıs ekonomisi üzerindeki etkisinin analizi. Uluslararası İlişkiler Dergisi, 18(72), 51–71. https://doi.org/10.33458/uidergisi.1011811.
12. Thorhallsson, B., & Steinsson, S. B. Ö. (2017). Small state foreign policy. In C. Constantinou, P. Kerr & P. Sharp (Eds.), The SAGE handbook of diplomacy (pp. 651–667). Sage Publications.
13. Thorhallsson, B., & Steinsson, S. (2018). A theory of shelter. In B. Thorhallsson (Ed.), Small States and Shelter Theory: Iceland's External Affairs (pp. 24–58). Routledge. https://doi.org/10.4324/9780429463167

14. Thorhallsson, B. (2019). Small states and shelter theory. Routledge.
15. Tocci, N. (2004). EU accession dynamics and conflict resolution: Catalysing peace or consolidating partition in Cyprus? Ashgate.
16. Pegg, S. (1998). International society and the de facto state. Ashgate.
17. Kolstø, P. (2006). The sustainability and future of unrecognized quasi-states. Journal of Peace Research, 43(6), 723–740.
18. Kolstø, P. (2020). Strategies of symbolic nation-building in South Eastern Europe. Routledge.
19. United Nations Security Council. (1983, November 18). Resolution 541 (1983) adopted by the Security Council at its 2500th meeting, on 18 November 1983 (S/RES/541). United Nations.
20. United Nations Security Council. (1984, May 11). Resolution 550 (1984) adopted by the Security Council at its 2539th meeting, on 11 May 1984 (S/RES/550). United Nations.

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

(20)

Dr. Güven KORKUT[117]

ELEŞTİREREK İŞ BİRLİĞİ: 2000 SONRASI ALMANYA'NIN TÜRKİYE POLİTİKASINDA STRATEJİK PRAGMATİZM

CRITICAL COOPERATION: STRATEGIC PRAGMATISM IN GERMANY'S POLICY TOWARD TÜRKIYE AFTER 2000

ÖZ

Bu çalışma, 2000 sonrasında Almanya'nın Türkiye politikasını güvenlik, enerji, göç, ekonomi ve normatif eleştiri parametreleri üzerinden incelemektedir. Makalenin temel iddiası, bu politikanın yalnızca normatif değerlerle ya da yalnızca realist çıkar hesaplarıyla açıklanamayacağıdır. Almanya, demokrasi, insan hakları ve hukuk devleti konularında eleştirel bir söylem üretirken; NATO güvenliği, enerji arzı, göç yönetimi, ekonomik karşılıklı bağımlılık ve bölgesel istikrar nedeniyle Türkiye ile iş birliğini sürdürmektedir. Çalışma, bu ikili yapıyı stratejik pragmatizm kavramıyla açıklamakta ve nitel doküman analizi yöntemine dayanmaktadır. Mülakat, anket, odak grup veya insan katılımcı verisi kullanılmamıştır.

Anahtar Kelimeler: Almanya, Türkiye, dış politika, stratejik pragmatizm, enerji güvenliği, göç, NATO.

JEL Kodları: F50, F52, F53, Q43, J15.

ABSTRACT

This article examines Germany's policy toward Türkiye after 2000 through security, energy, migration, economic interdependence and normative criticism. It argues that this policy cannot be explained solely by normative values or realist interest calculations. While Germany criticizes Türkiye on democracy, human rights and the rule of law, it maintains cooperation because of NATO security, energy supply, migration management, economic ties and regional stability. The article conceptualizes this dual structure as strategic pragmatism and employs qualitative document analysis. No interviews, surveys, focus groups or human participant data are used.

Keywords: *Germany, Türkiye, foreign policy, strategic pragmatism, energy security, migration, NATO.*

JEL Kodları: *F50, F52, F53, Q43, J15.*

[117] **İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi, ORCID: 0009-0007-3338-2518, E-posta: gvnkrt@gmail.com**

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

1. GİRİŞ

2000 yılı sonrası uluslararası sistem, Almanya-Türkiye ilişkilerini yalnızca iki devlet arasındaki klasik diplomatik temaslar üzerinden açıklamayı güçleştiren çok boyutlu bir dönüşüm sürecine sahne olmuştur. Avrupa Birliği'nin genişleme stratejisindeki yavaşlama, Türkiye'nin AB üyelik sürecinde yaşanan tıkanma, 11 Eylül sonrası güvenlik paradigmasının güçlenmesi, 2011 sonrası Suriye iç savaşı, 2015 Avrupa mülteci krizi, 2016 sonrası güvenlik ve hukuk devleti tartışmaları, 2022'de başlayan Rusya-Ukrayna Savaşı ve Avrupa enerji krizinin yarattığı yeni jeopolitik atmosfer, Almanya'nın Türkiye politikasını doğrudan etkilemiştir. Bu çerçevede Türkiye, Almanya açısından yalnızca tarihsel bağlara sahip bir ülke ya da NATO müttefiki değil, aynı zamanda göç yönetimi, enerji güvenliği, bölgesel istikrar, savunma politikası, tedarik zincirleri ve Avrupa güvenlik mimarisi bakımından dikkate alınması gereken stratejik bir aktör hâline gelmiştir.

Almanya'nın Türkiye'ye yönelik dış politikasında ilk bakışta dikkat çeken temel özellik, normatif eleştiri ile stratejik iş birliğinin aynı anda var olmasıdır. Almanya, Türkiye'ye ilişkin resmî söyleminde demokrasi, insan hakları, hukukun üstünlüğü, ifade özgürlüğü ve yargı bağımsızlığı gibi değer temelli başlıkları sıkça gündeme getirmektedir. Buna karşılık, Almanya'nın pratik dış politika davranışı Türkiye ile ekonomik ilişkilerin korunması, göç yönetimi alanındaki iş birliğinin sürdürülmesi, NATO zeminindeki güvenlik bağının devam ettirilmesi ve enerji arz güvenliği açısından Türkiye'nin rolünün dikkate alınması yönünde şekillenmektedir. Bu ikili yapı, Almanya'nın Türkiye politikasını yalnızca değerler diplomasisi ya da yalnızca güç politikası ile açıklamanın yetersiz olduğunu göstermektedir.

Bu çalışmanın temel araştırma sorusu şudur: 2000 sonrası Almanya'nın Türkiye politikasında normatif eleştiri ile stratejik pragmatizm nasıl bir arada var olmaktadır? Bu soruya cevap verebilmek için makalede Almanya'nın Türkiye politikasını belirleyen beş temel parametre incelenmektedir: güvenlik ve NATO parametresi, enerji güvenliği parametresi, göç yönetimi parametresi, ekonomik karşılıklı bağımlılık parametresi ve normatif eleştiri parametresi. Bu parametreler, Türkiye-Almanya ilişkilerinin yalnızca dönemsel krizlerle açıklanamayacağını, aksine yapısal karşılıklı bağımlılık ve yönetilebilir gerilim dinamikleriyle anlaşılması gerektiğini ortaya koymaktadır.

Makalenin temel iddiası, Almanya'nın Türkiye politikasının "eleştirel fakat kopuşsuz" bir karakter taşıdığıdır. Almanya, Türkiye'ye yönelik normatif eleştirilerini sürdürmekte; fakat Türkiye'nin stratejik öneminden dolayı ilişkileri bütünüyle koparma yönünde bir politika izlememektedir. Bu nedenle Almanya'nın Türkiye politikasını "stratejik pragmatizm" kavramıyla açıklamak mümkündür. Stratejik pragmatizm burada, bir devletin normatif ilkelerinden tamamen vazgeçmeden, dış politika pratiğinde güvenlik, ekonomi, enerji ve göç gibi zorunlu çıkar alanlarını önceleyen esnek davranış biçimi olarak tanımlanmaktadır.

2. Kavramsal ve Kuramsal Çerçeve

Almanya'nın Türkiye politikasını anlamak için normatif dış politika, karşılıklı bağımlılık ve stratejik pragmatizm kavramlarını birlikte değerlendirmek gerekir. Çünkü Almanya'nın Türkiye'ye yönelik yaklaşımı ne tamamen değer merkezli normatif bir dış politika örneği ne de yalnızca çıkar odaklı realist bir hesaplama biçimidir. Almanya'nın dış politika geleneğinde Avrupa bütünleşmesi, çok taraflılık, insan hakları ve hukuk devleti gibi normatif ilkeler önemli bir yer tutmaktadır. Bununla birlikte Almanya, Avrupa'nın ekonomik merkezi ve NATO'nun önemli üyelerinden biri olarak güvenlik, enerji, göç ve ticaret alanlarında somut çıkarlarını da dikkate almak zorundadır.

Normatif dış politika yaklaşımı, devletlerin uluslararası ilişkilerde yalnızca askerî ve ekonomik çıkarlarına göre hareket etmediğini, aynı zamanda değerler, normlar, uluslararası hukuk ve meşruiyet kriterleri üzerinden de dış politika geliştirdiğini varsayar. Avrupa Birliği'nin dış politika söylemi, uzun süre demokrasi, insan hakları ve hukukun üstünlüğü gibi normatif kavramlar üzerinden inşa edilmiştir. Almanya'nın Türkiye'ye yönelik eleştirilerinin önemli bir kısmı da bu normatif zemine dayanmaktadır. Avrupa Komisyonu'nun Türkiye raporlarında hukuk devleti, temel haklar, yargı bağımsızlığı, ifade özgürlüğü ve demokratik kurumların işleyişi konularının düzenli biçimde vurgulanması, bu normatif çerçevenin AB-Türkiye ilişkilerindeki önemini göstermektedir (European Commission, 2025, ss. 5-7, 18-25).

Ancak normatif dış politika yaklaşımı, Almanya'nın Türkiye ile ilişkilerinin bütününü açıklamakta yetersiz kalmaktadır. Çünkü Almanya, Türkiye'ye yönelik normatif eleştirilerini sürdürürken, aynı zamanda Türkiye ile ticari ilişkilerini geliştirmekte, göç yönetimi alanında iş birliği aramakta, NATO içindeki güvenlik bağını korumakta ve enerji güvenliği bağlamında Türkiye'nin jeopolitik önemini dikkate almaktadır. Bu durum, Almanya'nın Türkiye politikasında değerler ile çıkarlar arasında sürekli bir dengeleme pratiği

olduğunu göstermektedir. Szabo'nun "kaçınılmaz ortaklık" kavramsallaştırması, Almanya-Türkiye ilişkilerinin krizlere rağmen neden tamamen kopmadığını açıklamak bakımından önemlidir. Szabo'ya göre Almanya ile Türkiye arasındaki ilişki karmaşık, sorunlu fakat karşılıklı bağımlılık nedeniyle vazgeçilmesi zor bir ilişkidir (Szabo, 2018, ss. 1-4).

Karşılıklı bağımlılık yaklaşımı, iki ülke arasındaki ekonomik, toplumsal ve kurumsal bağların dış politika davranışlarını sınırladığını savunur. Almanya-Türkiye ilişkilerinde bu yaklaşım özellikle ekonomi, diaspora ve göç alanlarında görünür hâle gelmektedir. Almanya, Türkiye'nin en önemli ticaret ortaklarından biri olmayı sürdürmekte; Türkiye'de binlerce Alman sermayeli veya Alman ortaklı şirket faaliyet göstermektedir. Alman Dışişleri Bakanlığı'nın verilerine göre 2023 yılında ikili ticaret hacmi 55 milyar avroya ulaşmış, Türkiye'nin Almanya'dan ithalatı 30,7 milyar avro, Almanya'ya ihracatı ise 24,3 milyar avro olarak gerçekleşmiştir (Federal Foreign Office, 2025). Bu veriler, ilişkilerin siyasi krizlere rağmen ekonomik olarak derinleştiğini göstermektedir.

Stratejik pragmatizm ise normatif söylem ile çıkar temelli pratik arasındaki bu dengeyi açıklamak için kullanılabilecek daha uygun bir kavramdır. Bu kavram, devletlerin uluslararası sistemde değişen güç dengelerine, krizlere ve karşılıklı bağımlılık ilişkilerine göre esnek politika geliştirmesini ifade eder. Almanya'nın Türkiye politikasında stratejik pragmatizm, Türkiye'ye yönelik eleştirel söylemin devam etmesine rağmen iş birliği kanallarının korunması anlamına gelmektedir. Almanya, Türkiye'nin demokratik standartları veya iç politikası konusunda eleştirel tutum alabilir; ancak göç, enerji, NATO güvenliği ve ekonomik ilişkiler nedeniyle Türkiye'yi dış politika denkleminden çıkaramaz.

Bu makalede stratejik pragmatizm, Almanya'nın Türkiye politikasını açıklayan ana analitik kavram olarak kullanılmaktadır. Kavram, Almanya'nın Türkiye'ye yönelik eleştirilerini değersizleştirmemekte; ancak bu eleştirilerin dış politika pratiğinde neden sınırlı kaldığını açıklamaktadır. Almanya'nın Türkiye'ye yönelik dış politika davranışı, normatif talepler ile stratejik zorunluluklar arasında kurulan esnek, seçici ve koşullu bir denge olarak okunmalıdır. Bu nedenle çalışma, Almanya'nın Türkiye politikasını "normatif eleştiri içinde stratejik pragmatizm" şeklinde kavramsallaştırmaktadır.

2.1. Genişletilmiş Literatür Değerlendirmesi

Almanya'nın Türkiye politikasını mülakatsız ve doküman temelli analiz etmek için literatürde üç ana damar birlikte değerlendirilmelidir. Birinci damar, Avrupa Birliği'nin normatif güç iddiasına ilişkin tartışmadır. Manners'ın normatif güç kavramsallaştırması, AB'nin dış ilişkilerinde barış, demokrasi, hukuk devleti ve insan hakları gibi normları yayma iddiasını açıklarken; Diez bu söylemin aynı zamanda AB kimliğini kuran bir temsil pratiği olduğunu vurgular (Manners, 2002, ss. 235-258; Diez, 2005, ss. 613-636). Manners'ın sonraki değerlendirmesi de normatif güç iddiasının tek başına dış politika davranışını açıklamak için yeterli olmadığını, normların somut politika bağlamında yeniden yorumlandığını göstermektedir (Manners, 2006, ss. 167-180). Bu nedenle Almanya'nın Türkiye'ye yönelik demokrasi ve hukuk devleti eleştirileri, AB'nin normatif söylemiyle uyumludur; ancak bu söylemin güvenlik, göç ve ekonomi alanlarında neden esnekleştiğini anlamak için yalnızca normatif güç literatürü yeterli değildir.

İkinci damar, karşılıklı bağımlılık, güvenlikleştirme ve dış politika pragmatizmi tartışmalarıdır. Keohane ve Nye'ın karmaşık karşılıklı bağımlılık yaklaşımı, devletler arasında ticaret, kurumlar, toplumlar arası bağlar ve çoklu gündem alanları üzerinden kurulan ilişkilerin askerî güç dışındaki araçlarla da şekillendiğini gösterir (Keohane & Nye, 2012, ss. 7-19). Buna karşılık Waltz ve Mearsheimer gibi realist yaklaşımlar, güvenlik kaygısının ve güç dağılımının devlet davranışında belirleyici olduğunu vurgular (Waltz, 1979, ss. 88-101; Mearsheimer, 2001, ss. 29-54). Buzan, Wæver ve de Wilde'ın güvenlikleştirme yaklaşımı ise göç, enerji ve terör gibi alanların nasıl varoluşsal güvenlik meselesi olarak sunulduğunu açıklamada önemlidir (Buzan, Wæver, & de Wilde, 1998, ss. 21-47). Huysmans ve Léonard'ın çalışmaları, Avrupa'da göçün güvenlikleştirilmesinin AB iç politikasıyla dış politika araçlarını birbirine bağladığını göstermektedir (Huysmans, 2000, ss. 751-777; Léonard, 2010, ss. 231-254).

Üçüncü damar, doğrudan Türkiye-AB, Türkiye-Almanya ve göç diplomasisi literatürüdür. Aydın-Düzgit ve Tocci, Türkiye-AB ilişkilerini yalnızca üyelik süreci üzerinden değil, komşuluk, stratejik ortaklık ve küresel ortaklık eksenlerinde değerlendirmek gerektiğini belirtir (Aydın-Düzgit & Tocci, 2015, ss. 1-22). Aydın-Düzgit ve Kaliber, Türkiye'nin AB ile ilişkisinde 2010'lu yıllardan itibaren Avrupalılaşma dinamiğinin zayıfladığını savunurken; Öniş ve Yılmaz, AK Parti döneminde dış politikanın Avrupalılaşma ile Avrasya/çok yönlü açılım arasında salındığını göstermektedir (Aydın-Düzgit & Kaliber, 2016, ss. 1-14; Öniş & Yılmaz,

2009, ss. 7-24). Müftüler-Baç'ın farklılaştırılmış entegrasyon yaklaşımı, tam üyelik perspektifinin zayıfladığı dönemlerde bile Gümrük Birliği, göç, güvenlik ve enerji gibi alanlarda işlevsel iş birliğinin sürebileceğini göstermesi bakımından bu makalenin argümanıyla uyumludur (Müftüler-Baç, 2017, ss. 416-438).

Göç alanındaki literatür, Almanya'nın Türkiye politikasındaki stratejik pragmatizmi özellikle görünür hâle getirmektedir. Adamson ve Tsourapas, devletlerin göçü dış politika pazarlığında bir diplomasi aracı olarak kullanabildiğini belirtir (Adamson & Tsourapas, 2019, ss. 113-128). Greenhill'in zorlayıcı göç mühendisliği kavramı, göç akışlarının uluslararası pazarlıkta baskı ve taviz üretme kapasitesine dikkat çeker (Greenhill, 2010, ss. 1-38). Lavenex, AB'nin göç politikasında dışsallaştırma eğilimini gösterirken; Geddes ve Scholten Avrupa'daki göç yönetiminin iç politika, sınır güvenliği ve entegrasyon gündemleriyle birlikte yürüdüğünü vurgular (Lavenex, 2006, ss. 329-350; Geddes & Scholten, 2016, ss. 1-28). Bu çerçeve, 2016 AB-Türkiye Mutabakatı'nın Almanya-Türkiye ilişkilerindeki önemini anlamak için gereklidir. Gürkan ve Coman, bu mutabakatın AB'nin normatif güç iddiası ile kriz yönetimi pratikleri arasındaki gerilimi açığa çıkardığını savunur (Gürkan & Coman, 2021, ss. 176-193). Eralp, Turhan, Tekin, Saatçioğlu ve diğer çalışmalar da mülteci krizinin Almanya'nın liderlik rolünü ve Türkiye ile pragmatik iş birliği ihtiyacını güçlendirdiğini göstermektedir (Eralp, 2016, ss. 21-24; Turhan, 2016, ss. 25-29; Tekin, 2020, ss. 1-6; Saatçioğlu, Tekin, Ekim, & Tocci, 2019, ss. 1-28).

Enerji ve güvenlik literatürü de Almanya'nın Türkiye'ye yönelik politikasındaki çıkar boyutunu açıklamaktadır. Yergin, enerji güvenliğini yalnızca kaynak arzı değil, fiyat, erişim, altyapı ve jeopolitik risklerin birlikte yönetimi olarak tanımlar (Yergin, 2006, ss. 69-82). Umbach, Avrupa enerji güvenliğinin Rusya, transit güzergâhlar ve tedarik çeşitlendirmesi bağlamında kırılganlaştığını vurgular (Umbach, 2010, ss. 1229-1240). Winrow, Türkiye'nin Güney Gaz Koridoru ve enerji transit rolünü Avrupa enerji arz güvenliği tartışmalarının parçası olarak ele alır (Winrow, 2014, ss. 145-163). Rusya-Ukrayna Savaşı sonrasında Almanya'nın enerji yönelimi ve Avrupa güvenlik mimarisi yeniden tartışılırken, Kundnani, Bulmer ve Paterson ile Szabo'nun çalışmaları Almanya'nın dış politikasında normatif söylem ile jeoekonomik çıkarlar arasındaki gerilimi anlamak açısından önemlidir (Kundnani, 2015, ss. 1-18; Bulmer & Paterson, 2019, ss. 1-24; Szabo, 2018, ss. 1-12).

Diaspora ve toplumlar arası bağlar ise Almanya-Türkiye ilişkilerinin yalnızca devletler arası diplomasiyle açıklanamayacağını gösterir. Østergaard-Nielsen, Almanya'daki Türk ve Kürt kökenli toplulukların transnasyonel siyaset üzerindeki etkisini ayrıntılı biçimde tartışır (Østergaard-Nielsen, 2003, ss. 1-31). Brubaker, diaspora kavramının yalnızca nüfus hareketi değil, kimlik, aidiyet ve siyasal yönelim üreten bir kategori olduğunu belirtir (Brubaker, 2005, ss. 1-19). Faist, transnasyonel toplumsal alanların göçmen toplulukları hem kaynak hem hedef ülke siyasetine bağladığını gösterir (Faist, 2000, ss. 13-35). Kaya ve Sökefeld'in çalışmaları, Almanya'daki Türkiye kökenli toplulukların entegrasyon, kimlik ve siyasal temsil meseleleri üzerinden ikili ilişkilerde dolaylı fakat sürekli bir etki ürettiğini göstermektedir (Kaya, 2009, ss. 1-26; Sökefeld, 2008, ss. 1-24).

Son olarak, güncel resmî belgeler ve raporlar literatürdeki bu tartışmaların ampirik zeminini güçlendirmektedir. Avrupa Komisyonu'nun 2025 Türkiye Raporu, AB-Türkiye ilişkilerinde demokrasi, hukuk devleti, temel haklar, ekonomi ve dış politika uyumu başlıklarının hâlâ merkezi olduğunu göstermektedir (European Commission, 2025, ss. 5-7, 18-25, 111-119). Federal Foreign Office, Türkiye ile Almanya arasındaki ticaret, yatırım ve diplomatik temasların sürdüğünü belirtmektedir (Federal Foreign Office, 2025). NATO'nun üye ülkeler listesi, Türkiye ve Almanya'nın aynı ittifak çatısı altında yer aldığını göstermektedir (NATO, 2024). UNHCR'nin Türkiye verileri, göç yönetimi başlığının güncelliğini koruduğunu ortaya koymaktadır (UNHCR, 2026). Bu nedenle makalenin literatür zemini, normatif güç, karşılıklı bağımlılık, güvenlikleştirme, göç diplomasisi, enerji güvenliği, diaspora ve güncel resmî belgeler arasında kurulan çok katmanlı bir senteze dayanmaktadır.

Tablo 2.1. Genişletilmiş Kaynak Setinin Tematik Dağılımı

Literatür / belge grubu	Makaledeki işlevi	Temel kaynaklar
Normatif güç ve AB dış politikası	Almanya'nın değer temelli eleştirilerini kavramsallaştırır.	Manners; Diez; Hill; European Commission
Karşılıklı bağımlılık ve realizm	Güvenlik, ekonomi ve kurumların birlikte etkisini açıklar.	Keohane & Nye; Waltz; Mearsheimer; Buzan vd.

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

Literatür / belge grubu	Makaledeki işlevi	Temel kaynaklar
Türkiye-AB ve Almanya-Türkiye ilişkileri	Üyelik süreci, farklılaştırılmış entegrasyon ve pragmatik iş birliği eksenini kurar.	Aydın-Düzgit & Tocci; Müftüler-Baç; Turhan; Szabo
Göç yönetimi ve mülteci krizi	2016 Mutabakatı ve Almanya'nın pragmatik iş birliği ihtiyacını açıklar.	Adamson & Tsourapas; Gürkan & Coman; Eralp; Tekin; UNHCR
Enerji, NATO ve güvenlik	Rusya-Ukrayna Savaşı sonrası Türkiye'nin stratejik rolünü destekler.	Yergin; Umbach; Winrow; NATO; Federal Foreign Office
Diaspora ve transnasyonel siyaset	Toplumlar arası bağların dış politikaya etkisini gösterir.	Østergaard-Nielsen; Brubaker; Faist; Kaya; Sökefeld

Kaynak: Yazar tarafından makalenin genişletilmiş kaynak seti ve literatür temaları esas alınarak oluşturulmuştur.

3. Yöntem

Bu çalışma, nitel araştırma yöntemlerinden doküman analizi temelinde hazırlanmıştır. Araştırmada insan katılımcılardan veri toplanmamış, mülakat, anket, odak grup ya da deneysel uygulama kullanılmamıştır. Analiz, kamuya açık resmî belgeler, akademik makaleler, kitap bölümleri, politika raporları, uluslararası kuruluş belgeleri, düşünce kuruluşu yayınları ve güvenilir açık kaynak verileri üzerinden yürütülmüştür. Bu tercih, hem araştırma sorusunun niteliği hem de yayın etiği açısından bilinçli olarak yapılmıştır. Çalışmanın amacı, Almanya'nın Türkiye politikasını aktör algıları üzerinden değil, dokümanlarda, resmî söylemlerde, akademik literatürde ve politika belgelerinde izlenebilen yapısal parametreler üzerinden analiz etmektir.

Doküman analizi, dış politika araştırmalarında özellikle politika sürekliliğini, söylem değişimini, kurumsal belgeleri ve kriz dönemlerinde ortaya çıkan stratejik yönelimleri incelemek için uygun bir yöntemdir. Bu makalede kullanılan dokümanlar dört ana grupta toplanmıştır. Birinci grup, Almanya, Türkiye, Avrupa Birliği ve NATO gibi aktörlerin resmî belgeleri ve açıklamalarıdır. Bu kapsamda Alman Dışişleri Bakanlığı'nın Türkiye ile ikili ilişkilere dair güncel bilgilendirme sayfası, Avrupa Komisyonu'nun Türkiye raporları, NATO'nun üye ülkeler listesi ve Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı'nın Almanya ile ekonomik ilişkilere dair açıklamaları kullanılmıştır. İkinci grup, akademik literatürdür. Turhan, Szabo, Aydın, Gürkan ve Coman gibi yazarların Almanya-Türkiye ilişkileri, AB-Türkiye ilişkileri, göç krizi ve karşılıklı bağımlılık üzerine çalışmaları bu çerçevede değerlendirilmiştir (Turhan, 2016, ss. 25-29; Szabo, 2018, ss. 1-6; Aydın, 2016, ss. 3-12; Gürkan & Coman, 2021, ss. 176-193).

Üçüncü grup, uluslararası kuruluşlar ve veri sağlayıcıların yayınlarıdır. UNHCR'nin Türkiye'deki Suriyeli mülteciler ve geçici koruma altındaki nüfusa ilişkin verileri, göç parametresinin güncel bağlamını değerlendirmek için dikkate alınmıştır (UNHCR, 2026). Dördüncü grup ise düşünce kuruluşu ve politika raporlarıdır. Brookings, Migration Policy Institute, SWP ve IEP Berlin gibi kuruluşların yayınları, Almanya-Türkiye ilişkilerinin politika boyutunu anlamak için kullanılmıştır.

Araştırma sürecinde dokümanlar üç aşamalı bir okuma mantığıyla değerlendirilmiştir. İlk aşamada, 2000 sonrası Almanya-Türkiye ilişkilerinde tekrar eden ana temalar tespit edilmiştir. Bu aşamada güvenlik, enerji, göç, ekonomi ve normatif eleştiri başlıklarının öne çıktığı görülmüştür. İkinci aşamada, bu temaların resmî belgelerde ve akademik literatürde nasıl açıklandığı karşılaştırılmıştır. Üçüncü aşamada ise temalar arasındaki ilişki, stratejik pragmatizm kavramı üzerinden yorumlanmıştır. Böylece çalışma, yalnızca olayların kronolojik anlatımına dayanmamış; olaylar arasındaki yapısal bağlantıları açıklamaya yönelmiştir.

Bu çalışmanın etik kurul gerekliliği bakımından niteliği ayrıca belirtilmelidir. Makale, insan katılımcılardan elde edilen hiçbir veriyi kullanmadığı için mülakat, anket, odak grup veya kişisel veri işleme süreci içermemektedir. Kullanılan tüm kaynaklar kamuya açık belgeler, akademik yayınlar ve erişilebilir politika raporlarıdır. Bu nedenle çalışma etik kurul izni gerektiren insan katılımcılı araştırmalar kapsamında değerlendirilmemektedir. Makale sonunda ayrıca etik beyan verilerek bu durum açıkça ifade edilmiştir.

4. 2000 Sonrası Almanya-Türkiye İlişkilerinin Genel Çerçevesi

2000 sonrası Almanya-Türkiye ilişkileri, tarihsel bağların devam ettiği fakat yeni kriz alanlarının da yoğunlaştığı bir dönemi ifade eder. Bu dönemde ilişkiler üç temel eksen üzerinden şekillenmiştir: AB üyelik

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

süreci ve kurumsal bağlar, ekonomik karşılıklı bağımlılık, NATO ve güvenlik iş birliği. Bu üç eksen, dönemsel krizlere rağmen ilişkilerin tamamen kopmasını engelleyen yapısal bağları oluşturmuştur.

AB üyelik süreci, 2000 sonrası dönemin başlangıcında Türkiye-Almanya ilişkilerinin en önemli çerçevesiydi. 1999 Helsinki Zirvesi'nde Türkiye'nin aday ülke olarak kabul edilmesi, 2005'te üyelik müzakerelerinin başlaması ve AB reform süreci, Türkiye-Almanya ilişkilerinde olumlu bir atmosfer yaratmıştır. Ancak 2010'lu yıllarla birlikte üyelik sürecinde yavaşlama, Kıbrıs meselesi, demokrasi ve hukuk devleti tartışmaları, göç krizi ve güvenlik sorunları AB boyutunu daha tartışmalı hâle getirmiştir. Turhan, Almanya'nın AB-Türkiye ilişkilerinde yalnızca bir üye devlet olarak değil, AB içindeki liderlik kapasitesi nedeniyle belirleyici bir aktör olduğunu vurgulamaktadır (Turhan, 2016, ss. 25-27). Bu nedenle Türkiye'nin AB sürecinde Almanya'nın tutumu, hem ikili ilişkileri hem de AB kurumlarının Türkiye'ye yaklaşımını etkilemiştir.

Ekonomik karşılıklı bağımlılık ise ilişkilerin en istikrarlı alanlarından biridir. Siyasi krizler, liderler arası gerilimler veya diplomatik tartışmalar yaşansa bile ticaret ve yatırım ilişkileri büyük ölçüde devam etmiştir. Alman Dışişleri Bakanlığı'nın 2025 tarihli değerlendirmesine göre Almanya Türkiye'nin en önemli ticaret ortaklarından biri, Türkiye ise Almanya açısından önemli bir pazar ve üretim bağlantısıdır. 2023 yılında ikili ticaret hacminin 55 milyar avroya ulaşması, bu ekonomik zeminin ne kadar güçlü olduğunu göstermektedir (Federal Foreign Office, 2025). Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı da 2024 yılında Türkiye-Almanya ticaret hacminin 47 milyar doların üzerinde gerçekleştiğini belirtmektedir (Republic of Türkiye Ministry of Foreign Affairs, 2025). Farklı para birimleri ve ölçüm yöntemleri nedeniyle rakamlar birebir aynı görünmese de iki kaynak da ekonomik ilişkinin hacimli ve süreklilik gösteren yapısına işaret etmektedir.

NATO ve güvenlik boyutu, Almanya-Türkiye ilişkilerinin üçüncü temel eksenidir. Türkiye ve Almanya NATO üyesidir; Türkiye 1952'de, Almanya ise 1955'te NATO'ya katılmıştır. NATO'nun güncel üye listesinde her iki ülke de ittifakın parçası olarak yer almaktadır (NATO, 2024). Bu kurumsal bağ, iki ülke arasında siyasi krizler yaşansa bile güvenlik alanındaki iletişimin tamamen kopmasını engellemektedir. Özellikle Rusya-Ukrayna Savaşı, Karadeniz güvenliği, Doğu Akdeniz, Orta Doğu ve savunma sanayi konuları, Türkiye'nin NATO içindeki rolünü Almanya açısından daha görünür hâle getirmiştir.

Bu üç yapısal eksene rağmen Almanya-Türkiye ilişkileri sorunsuz değildir. AB üyelik sürecindeki tıkanma, Almanya'daki Türkiye kökenli toplulukların iç politika tartışmalarındaki yeri, Türkiye'nin güvenlik kaygıları, Almanya'nın insan hakları ve hukuk devleti eleştirileri, PKK/PYD ve FETÖ konusundaki yaklaşım farklılıkları, savunma ihracatı tartışmaları ve Doğu Akdeniz'deki gerilimler ilişkileri dönemsel olarak zorlamıştır. Ancak bu gerilimler, karşılıklı bağımlılık alanlarının tamamen ortadan kalkmasına neden olmamıştır. Aksine, kriz dönemlerinde dahi taraflar arasında seçici iş birliği kanalları korunmuştur.

Almanya-Türkiye ilişkilerinin genel çerçevesi bu nedenle "gerilim içinde süreklilik" şeklinde tanımlanabilir. Bir tarafta normatif ve politik anlaşmazlıklar, diğer tarafta ekonomik, güvenlik ve göç temelli zorunluluklar bulunmaktadır. Bu yapı, Almanya'nın Türkiye politikasını ikili karşıtlıklar üzerinden değil, çok katmanlı bir dengeleme süreci olarak değerlendirmeyi gerektirmektedir.

Tablo 4.1. 2000 Sonrası Almanya-Türkiye İlişkilerinde Başlıca Dönüm Noktaları

Dönem/Olay	Temel Gelişme	Almanya-Türkiye İlişkilerine Etkisi	Analitik Yorum
2005	Türkiye ile AB üyelik müzakerelerinin başlaması	Kurumsal yakınlaşma beklentisi güçlendi	AB çerçevesi ilişkilerin ana ekseni oldu
2013-2016	AB sürecinde tıkanma ve mülteci krizinin yükselişi	Normatif gündem ile kriz yönetimi iç içe geçti	Almanya'nın pragmatik rolü güçlendi
18 Mart 2016	EU-Turkey Statement	Göç yönetimi iş birliğin merkezi alanı oldu	Normatif söylem stratejik zorunlulukla dengelendi
2022 sonrası	Rusya-Ukrayna Savaşı ve Avrupa enerji krizi	Türkiye'nin NATO, Karadeniz ve enerji rolü öne çıktı	Güvenlik ve enerji parametreleri güçlendi

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

Dönem/Olay	Temel Gelişme	Almanya-Türkiye İlişkilerine Etkisi	Analitik Yorum
2025-2026	Avrupa güvenliği ve savunma kapasitesi tartışmaları	Türkiye ile seçici güvenlik iş birliği ihtiyacı arttı	Stratejik pragmatizm daha görünür hâle geldi

Kaynak: European Commission (2025, ss. 5-7, 18-25), NATO (2024), Gürkan ve Coman (2021, ss. 176-193), Federal Foreign Office (2025) ve yazarın doküman analizi temelinde hazırlanmıştır.

5. Almanya'nın Türkiye Politikasında Temel Parametreler

Almanya'nın Türkiye'ye yönelik dış politikasını belirleyen parametreler birbirinden bağımsız değildir. Güvenlik, enerji, göç, ekonomi ve normatif eleştiri alanları çoğu zaman iç içe geçmekte ve birbirini etkilemektedir. Örneğin göç yönetimi, yalnızca insani bir mesele değil aynı zamanda iç güvenlik, AB sınır yönetimi, kamuoyu baskısı ve Türkiye ile pazarlık süreçleriyle bağlantılıdır. Enerji güvenliği yalnızca ekonomik bir konu değil, Rusya-Ukrayna Savaşı sonrasında Avrupa güvenlik mimarisinin parçası hâline gelmiştir. Ekonomik karşılıklı bağımlılık ise siyasi krizlerin etkisini sınırlayan bir denge mekanizması olarak çalışmaktadır. Bu bölümde söz konusu parametreler ayrı başlıklar altında incelenmekte; ancak bunların birlikte Almanya'nın stratejik pragmatizmini oluşturduğu vurgulanmaktadır.

Güvenlik parametresi, Almanya'nın Türkiye politikasında hem iş birliği hem de gerilim üreten bir alandır. İş birliği boyutu NATO üyeliği, savunma politikası, Karadeniz güvenliği, Orta Doğu krizleri ve Rusya-Ukrayna Savaşı bağlamında ortaya çıkmaktadır. Türkiye, NATO'nun güneydoğu kanadında, Karadeniz'e kıyısı olan, Orta Doğu ve Kafkasya'ya komşu, Avrupa enerji ve güvenlik mimarisi açısından kritik bir coğrafyada yer almaktadır. Bu nedenle Almanya açısından Türkiye'nin güvenlik rolü göz ardı edilemez. NATO üyeliği, iki ülke arasında asgari güvenlik koordinasyonunun devam etmesini sağlayan kurumsal bir çerçeve sunmaktadır.

Gerilim boyutu ise Türkiye'nin ulusal güvenlik öncelikleri ile Almanya'nın hukuk devleti ve sivil özgürlükler yaklaşımı arasındaki farklardan kaynaklanmaktadır. Türkiye, PKK/PYD ve FETÖ gibi yapıları ulusal güvenlik tehdidi olarak değerlendirmekte ve Almanya'dan daha kararlı adımlar beklemektedir. Almanya ise bu konuları çoğu zaman yargı süreçleri, ifade özgürlüğü, sığınma hukuku ve örgütlenme özgürlüğü gibi normatif-hukuki çerçevelerle birlikte ele almaktadır. Bu durum, iki ülke arasında güvenlik algılarında asimetri yaratmaktadır. Almanya'nın Türkiye'ye yönelik eleştirileri ve Türkiye'nin Almanya'ya yönelik güvenlik beklentileri aynı anda var olmakta; bu nedenle güvenlik alanı hem iş birliği hem de diplomatik gerilim üretmektedir.

Enerji güvenliği parametresi, özellikle 2022 sonrası dönemde daha fazla önem kazanmıştır. Rusya-Ukrayna Savaşı, Almanya'nın uzun yıllar boyunca Rus enerji kaynaklarına dayalı enerji politikasının kırılganlığını açık biçimde göstermiştir. Almanya, savaş sonrasında enerji arzını çeşitlendirme, LNG altyapısını geliştirme, yenilenebilir enerji yatırımlarını artırma ve alternatif tedarik rotaları oluşturma yönünde politika geliştirmiştir. Bu yeni enerji ortamında Türkiye'nin enerji koridoru niteliği daha görünür hâle gelmiştir. Türkiye, Hazar, Orta Doğu, Karadeniz ve Doğu Akdeniz enerji kaynakları ile Avrupa pazarı arasında yer alan bir geçiş ülkesi olarak değerlendirilmektedir.

Türkiye'nin enerji güvenliği açısından önemi yalnızca mevcut boru hatlarından kaynaklanmamaktadır. Türkiye aynı zamanda enerji diplomasisi, bölgesel bağlantı projeleri, LNG terminalleri, doğal gaz ticaret merkezi olma hedefi ve Avrupa'nın Rusya dışı enerji kaynaklarına erişimi bakımından potansiyel bir aktördür. Almanya açısından Türkiye'nin enerji rolü doğrudan ikili ticaretin ötesinde Avrupa arz güvenliği ile ilgilidir. Bu nedenle enerji parametresi, Almanya'nın Türkiye'ye yönelik stratejik ilgisini artıran unsurlardan biridir. Ancak enerji alanında da AB politikaları, Doğu Akdeniz gerilimleri, Rusya ile ilişkiler ve bölgesel rekabetler nedeniyle iş birliği her zaman sorunsuz ilerlememektedir.

Göç yönetimi parametresi, Almanya'nın Türkiye politikasındaki en belirgin pragmatik alanlardan biridir. 2015 Avrupa mülteci krizi, Almanya'nın iç politikasında ve AB'nin sınır yönetimi yaklaşımında önemli sonuçlar doğurmuştur. Türkiye, Suriye iç savaşı sonrasında milyonlarca sığınmacıya ev sahipliği yapmış ve Avrupa'ya yönelen düzensiz göç akışlarının yönetiminde merkezi bir konuma gelmiştir. EU-Turkey Statement olarak bilinen 18 Mart 2016 tarihli mutabakat, göç yönetimini AB-Türkiye ilişkilerinin en önemli pratik iş birliği alanlarından biri hâline getirmiştir. Gürkan ve Coman, bu mutabakatın AB'nin normatif güç iddiası ile

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

üye devletlerin kriz yönetimi pragmatizmi arasındaki gerilimi görünür kıldığını belirtmektedir (Gürkan & Coman, 2021, ss. 176-178, 188-190).

Almanya açısından Türkiye ile göç alanında iş birliği, yalnızca insani sorumluluk paylaşımı meselesi değildir. Bu alan aynı zamanda Almanya'nın iç siyasetindeki göç karşıtı baskıların yönetilmesi, AB dış sınırlarının korunması, Schengen alanının istikrarı ve Avrupa kamuoyundaki güvenlik kaygılarıyla doğrudan bağlantılıdır. Eralp, 2015-2016 mülteci krizinde Almanya ve AB'nin Türkiye'ye stratejik iş birliği ortağı olarak daha fazla yöneldiğini belirtmektedir (Eralp, 2016, ss. 21-23). Bu nedenle göç yönetimi, Almanya'nın Türkiye politikasında normatif eleştiriye rağmen iş birliğini zorunlu kılan en önemli alanlardan biridir.

Ekonomik pragmatizm, Almanya-Türkiye ilişkilerinde sürekliliği sağlayan bir diğer temel parametredir. Almanya, Türkiye için önemli bir ihracat pazarı, yatırım kaynağı ve teknoloji ortağıdır. Türkiye ise Almanya açısından büyük bir pazar, üretim üssü, tedarik zinciri bağlantısı ve bölgesel erişim noktasıdır. Ekonomik ilişkilerin hacmi, siyasi krizlerin ilişkileri tamamen koparmasını engelleyen bir fren mekanizması işlevi görmektedir. Szabo, Almanya-Türkiye ilişkisinin yalnızca devletler arası diplomasiyle değil, ekonomik ve toplumsal ağlarla da desteklenen çok katmanlı bir ortaklık olduğunu belirtmektedir (Szabo, 2018, ss. 4-6).

Normatif eleştiri parametresi ise Almanya'nın Türkiye politikasındaki değer temelli boyutu ifade eder. Almanya, Türkiye'ye ilişkin değerlendirmelerinde demokrasi, hukukun üstünlüğü, ifade özgürlüğü, yargı bağımsızlığı ve insan hakları konularını gündemde tutmaktadır. Avrupa Komisyonu'nun Türkiye raporları da bu normatif çerçeveyi desteklemektedir (European Commission, 2025, ss. 18-25). Ancak normatif eleştiri, Almanya'nın Türkiye ile ilişkilerini bütünüyle belirlememektedir. Almanya'nın politikası, eleştirel söylem ile seçici iş birliği arasında şekillenmektedir. Bu nedenle normatif eleştiri, Almanya-Türkiye ilişkilerinde kopuş üreten tek başına belirleyici bir faktör değil, stratejik pragmatizm içinde yönetilen bir baskı unsuru olarak değerlendirilmelidir.

Tablo 5.1. Almanya'nın Türkiye Politikasında Temel Parametreler ve İşlevleri

Parametre	Almanya Açısından İşlevi	Türkiye Açısından İşlevi	İlişki Üzerindeki Etki
Güvenlik/NATO	Avrupa güvenliği ve ittifak koordinasyonu	NATO içindeki stratejik konumun korunması	İş birliği ve gerilim birlikte üretir
Enerji	Arz çeşitlendirmesi ve Rusya bağımlılığını azaltma	Enerji geçiş ülkesi rolünü güçlendirme	Stratejik değeri artırır
Göç	AB sınır yönetimi ve iç siyasi baskıların azaltılması	Mali destek ve diplomatik pazarlık zemini	Pragmatik iş birliğini zorunlu kılar
Ekonomi	Pazar, yatırım ve tedarik zinciri bağlantısı	İhracat, yatırım ve teknoloji erişimi	Krizleri sınırlayan denge mekanizmasıdır
Normatif eleştiri	AB değerleri ve iç kamuoyu beklentileri	Egemenlik ve güvenlik hassasiyetleriyle çatışabilir	Güven sorunu üretir fakat kopuş yaratmaz

Kaynak: Szabo (2018, ss. 1-6), Turhan (2016, ss. 25-29), European Commission (2025, ss. 18-25), Federal Foreign Office (2025) ve yazarın kavramsal sınıflandırması.

5.1. Güvenlik ve NATO Parametresi

Güvenlik, Almanya'nın Türkiye politikasında en eski fakat aynı zamanda en değişken alanlardan biridir. Soğuk Savaş döneminde Türkiye ve Almanya, Batı ittifakı içinde Sovyetler Birliği'ne karşı aynı güvenlik mimarisinin parçasıydı. 2000 sonrası dönemde ise güvenlik kavramı klasik askerî tehditlerin ötesine geçmiş; terörle mücadele, düzensiz göç, enerji güvenliği, siber tehditler, bölgesel savaşlar, savunma sanayi ve ittifak içi yük paylaşımı gibi konuları kapsar hâle gelmiştir. Bu genişleyen güvenlik gündemi, Türkiye'nin Almanya açısından önemini azaltmamış; aksine yeni alanlarda artırmıştır.

Türkiye'nin coğrafi konumu, Almanya'nın güvenlik hesaplamalarında merkezi bir role sahiptir. Türkiye, Karadeniz'e kıyısı olan, Orta Doğu ve Kafkasya ile doğrudan bağlantılı, Doğu Akdeniz'de etkili, Balkanlar ve Avrupa arasında geçiş hattı oluşturan bir ülkedir. Bu konum, Türkiye'yi NATO'nun güneydoğu kanadında stratejik bir aktör hâline getirmektedir. Rusya-Ukrayna Savaşı sonrasında Karadeniz güvenliği daha

fazla önem kazanmış; Türkiye'nin Montrö Sözleşmesi çerçevesindeki rolü, Ukrayna ve Rusya ile kurduğu temaslar ve NATO içindeki konumu dikkat çekmiştir.

Almanya açısından Türkiye'nin güvenlik rolü üç düzlemde önemlidir. Birincisi, Türkiye NATO'nun askerî kapasitesi yüksek üyelerinden biridir ve ittifakın güneydoğu kanadında caydırıcılık açısından önem taşır. İkincisi, Türkiye, Orta Doğu, Suriye, Irak, İran, Kafkasya ve Karadeniz gibi kriz alanlarına doğrudan komşudur. Üçüncüsü, Türkiye'nin Avrupa'ya yönelen göç ve güvenlik risklerinin yönetimindeki konumu Almanya'nın iç güvenlik algılarıyla bağlantılıdır.

Bununla birlikte güvenlik alanı iki ülke arasında en fazla gerilim üreten alanlardan biridir. Türkiye'nin PKK/PYD ve FETÖ konularındaki güvenlik beklentileri ile Almanya'nın hukuk devleti ve sığınma hukuku merkezli yaklaşımı arasında ciddi farklar bulunmaktadır. Türkiye açısından bu yapılar ulusal güvenlik tehdidi olarak değerlendirilirken, Almanya'da konu çoğu zaman delil standardı, mahkeme kararları, ifade özgürlüğü ve örgütlenme hakkı gibi kriterler üzerinden ele alınmaktadır. Bu farklılık, iki ülke arasında güvenlik dilinin aynı kavramları kullanmasına rağmen farklı anlamlar üretmesine yol açmaktadır.

Bu noktada Almanya'nın Türkiye politikasında normatif eleştiri ile güvenlik iş birliği yan yana var olmaktadır. Almanya, Türkiye'nin iç politikasını veya hukuk devleti uygulamalarını eleştirirken, NATO bağlamında Türkiye ile iş birliğini sürdürmek zorundadır. Bu durum, stratejik pragmatizmin güvenlik alanındaki en açık göstergesidir. Almanya, Türkiye'ye yönelik eleştirel pozisyonunu korumakta; ancak Türkiye'yi Avrupa güvenlik mimarisinden dışlayan bir politika izlememektedir.

Son yıllarda savunma sanayi ve Avrupa güvenliği alanında Türkiye'nin yeniden daha fazla gündeme gelmesi de bu stratejik pragmatizmi güçlendirmiştir. Avrupa'nın Rusya tehdidi karşısında savunma kapasitesini artırma çabası, Türkiye gibi askerî kapasitesi yüksek NATO üyeleriyle ilişkileri daha önemli hâle getirmektedir. Bu çerçevede Almanya'nın Türkiye politikasında güvenlik parametresi, yalnızca kriz başlıklarından biri değil, ilişkilerin kopmasını önleyen temel stratejik zeminlerden biridir.

5.2. Enerji Güvenliği Parametresi

Enerji güvenliği, 2000 sonrası Almanya-Türkiye ilişkilerinde giderek daha belirgin hâle gelen bir parametredir. Özellikle Rusya-Ukrayna Savaşı, Almanya'nın enerji politikasında yapısal bir kırılma yaratmış ve enerji arz güvenliğini dış politikanın merkezine taşımıştır. Almanya uzun yıllar boyunca Rus doğalgazına yüksek düzeyde bağımlı bir enerji modeli geliştirmiştir. Bu model, ekonomik verimlilik ve ucuz enerji temini açısından avantajlı görünse de 2022 sonrası dönemde jeopolitik kırılganlık ürettiği açıkça görülmüştür. Rusya'nın enerji kaynaklarını jeopolitik baskı aracı olarak kullanması, Almanya'yı alternatif enerji tedarik rotaları ve kaynak çeşitlendirmesi arayışına yöneltmiştir.

Bu yeni bağlamda Türkiye'nin enerji jeopolitiği açısından önemi artmıştır. Türkiye, enerji üreticisi büyük bir ülke olmaktan ziyade enerji geçiş güzergâhı, bağlantı ülkesi ve potansiyel enerji ticaret merkezi olarak önem taşımaktadır. Hazar havzası, Orta Doğu, Karadeniz ve Doğu Akdeniz kaynaklarının Avrupa'ya taşınmasında Türkiye'nin coğrafi konumu belirleyicidir. TANAP, TürkAkım ve diğer bölgesel enerji bağlantıları, Türkiye'nin enerji arz güvenliği tartışmalarındaki rolünü güçlendirmiştir. Bu durum Almanya açısından Türkiye'yi yalnızca ikili ekonomik ortak değil, Avrupa enerji güvenliği mimarisinin parçası olarak değerlendirme ihtiyacını doğurmaktadır.

Enerji güvenliği parametresinin Almanya-Türkiye ilişkilerindeki önemi üç boyutta incelenebilir. Birinci boyut, arz çeşitlendirmesidir. Almanya ve Avrupa Birliği, Rusya'ya bağımlılığı azaltmak için alternatif kaynak ve güzergâhlara yönelmiştir. Türkiye, bu alternatif güzergâhların bir kısmında geçiş ülkesi veya bağlantı noktası olarak öne çıkmaktadır. İkinci boyut, bölgesel istikrardır. Enerji hatlarının geçtiği bölgelerde güvenlik, diplomasi ve kriz yönetimi enerji politikasıyla iç içe geçmektedir. Üçüncü boyut, enerji dönüşümüdür. Almanya'nın yenilenebilir enerjiye geçiş stratejisi, kısa ve orta vadede enerji arzı güvenliği ihtiyacını ortadan kaldırmamakta; aksine geçiş döneminde esnek ve güvenilir tedarik ağlarına duyulan ihtiyacı artırmaktadır.

Almanya'nın Türkiye politikasında enerji parametresi, normatif eleştiri ile stratejik zorunluluk arasındaki gerilimi açık biçimde göstermektedir. Almanya, Türkiye'ye yönelik demokrasi ve hukuk devleti eleştirilerini sürdürürken, enerji arz güvenliği bakımından Türkiye'nin bölgesel rolünü göz ardı edemez. Bu durum, stratejik pragmatizmin enerji alanındaki yansımasıdır. Almanya'nın Türkiye ile ilişkilerinde enerji güvenliği, siyasi gerilimlerin tamamen ortadan kalkmasını sağlamaz; fakat iş birliği kanallarının açık kalmasına katkı sunar.

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

5.3. Göç Yönetimi ve Mülteci Politikaları Parametresi

Göç yönetimi, Almanya'nın Türkiye politikasında 2015 sonrası dönemin en belirleyici parametrelerinden biri hâline gelmiştir. Suriye iç savaşının yarattığı kitlesel yerinden edilme hareketi, Türkiye'yi dünyanın en fazla sığınmacı barındıran ülkelerinden biri yapmış; Avrupa'ya yönelen düzensiz göç akışları ise Almanya'da iç politika, güvenlik, kimlik ve sosyal uyum tartışmalarını derinden etkilemiştir. Bu süreçte Türkiye, Almanya ve AB açısından yalnızca komşu ülke değil, göç yönetiminin merkezî aktörü hâline gelmiştir.

2015 Avrupa mülteci krizi, Almanya'nın dış politikasını iç politika baskılarıyla daha doğrudan ilişkilendirmiştir. Almanya'nın geniş çaplı sığınmacı kabulü, başlangıçta insani sorumluluk ve normatif liderlik çerçevesinde yorumlanmış; ancak kısa sürede kamuoyu baskısı, entegrasyon sorunları, aşırı sağın yükselişi ve AB içinde sorumluluk paylaşımı krizleriyle karşılaşılmıştır. Bu nedenle Almanya, Türkiye ile göç alanında iş birliğini yalnızca dış politika tercihi olarak değil, iç siyasi istikrarın yönetimi açısından da gerekli görmüştür.

18 Mart 2016 tarihli EU-Turkey Statement, bu pragmatik yönelimin en somut örneklerinden biridir. Mutabakat, Türkiye üzerinden Yunan adalarına geçen düzensiz göçmenlerin geri kabulü, Suriyeli mülteciler için mali destek, vize serbestisi perspektifi ve göç akışlarının kontrolü gibi unsurlar içermiştir. Gürkan ve Coman'a göre bu mutabakat, AB'nin normatif güç iddiası ile üye devletlerin kriz dönemindeki çıkar odaklı davranışları arasındaki çelişkiyi görünür kılmıştır (Gürkan & Coman, 2021, ss. 176-179). Almanya'nın bu süreçteki rolü de önemlidir; çünkü Merkel hükümeti, mülteci krizinin Avrupa içinde yönetilebilir hâle gelmesi için Türkiye ile iş birliğini zorunlu görmüştür.

Türkiye açısından göç yönetimi, AB ve Almanya ile ilişkilerde önemli bir pazarlık alanı yaratmıştır. Türkiye, milyonlarca sığınmacıya ev sahipliği yapmanın ekonomik, sosyal ve siyasal maliyetlerine dikkat çekmiş; mali destek, vize serbestisi, Gümrük Birliği'nin güncellenmesi ve siyasi diyalog gibi başlıklarda AB'den daha somut adımlar beklemiştir. AB ve Almanya ise düzensiz göç akışlarının sınırlanması ve sınır yönetiminin güçlendirilmesi konusunda Türkiye ile iş birliğini sürdürmeye çalışmıştır.

Göç parametresi, Almanya'nın Türkiye politikasında değerler ve çıkarlar arasındaki gerilimi net biçimde göstermektedir. Almanya, Türkiye'deki insan hakları ve hukuk devleti uygulamalarını eleştirirken, göç yönetimi konusunda Türkiye'ye ihtiyaç duymaktadır. Bu durum, normatif dış politika söyleminin kriz dönemlerinde nasıl pragmatik iş birliğiyle dengelendiğini ortaya koymaktadır. Eralp, 2015-2016 döneminde Almanya ve AB'nin Türkiye'yi mülteci krizi nedeniyle stratejik iş birliği ortağı olarak daha fazla önemsediğini belirtmektedir (Eralp, 2016, ss. 21-24).

Tablo 5.2. Göç Yönetiminin Almanya-Türkiye İlişkilerindeki Rolü

Boyut	**Almanya Açısından Önemi**	**Türkiye Açısından Önemi**	**İlişki Biçimi**
İç siyaset	Göç baskısının ve aşırı sağ tepkilerin yönetimi	Sığınmacı yükünün uluslararası paylaşımı	Karşılıklı pazarlık
AB sınır yönetimi	Schengen ve dış sınır istikrarı	AB ile kurumsal müzakere zemini	Kurumsal iş birliği
Mali destek	Göç akışlarının kontrolü	Mülteciler için finansman ve proje desteği	Koşullu iş birliği
Normatif gerilim	İnsan hakları ve sığınma standartları	Egemenlik ve güvenlik hassasiyetleri	Eleştirel iş birliği

Kaynak: Gürkan ve Coman (2021, ss. 176-193), Eralp (2016, ss. 21-24), UNHCR (2026) ve yazarın doküman analizi.

5.4. Ekonomik Karşılıklı Bağımlılık Parametresi

Ekonomik karşılıklı bağımlılık, Almanya-Türkiye ilişkilerinin en dayanıklı alanlarından biridir. Siyasi krizler, diplomatik gerilimler, seçim dönemlerinde sertleşen söylemler ve insan hakları tartışmaları, iki ülke arasındaki ticaret ve yatırım ilişkilerini tamamen ortadan kaldırmamıştır. Bu durum, ekonomik alanın iki ülke ilişkilerinde istikrar sağlayıcı bir zemin oluşturduğunu göstermektedir.

Almanya, Türkiye'nin en önemli ticaret ortaklarından biridir. Türkiye için Almanya, ihracat pazarı, yatırım kaynağı, teknoloji ortağı ve Avrupa pazarlarına erişim bakımından önem taşımaktadır. Almanya için ise Türkiye, büyük bir pazar, genç ve dinamik nüfusa sahip bir üretim alanı, tedarik zinciri bağlantısı ve bölgesel erişim noktasıdır. Bu ekonomik yapı, yalnızca mal ticaretinden ibaret değildir; otomotiv, makine, kimya, lojistik, finans, turizm ve hizmet sektörleri gibi farklı alanlarda çok katmanlı bağlantılar mevcuttur.

Federal Foreign Office verilerine göre 2023 yılında Almanya-Türkiye ticaret hacmi 55 milyar avroya ulaşmış, Türkiye'de 8.000'den fazla Alman şirketi veya Alman sermaye bağlantılı şirket faaliyet göstermiştir (Federal Foreign Office, 2025). Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı ise 2024 yılında ikili ticaret hacminin 47 milyar doların üzerinde gerçekleştiğini belirtmektedir (Republic of Türkiye Ministry of Foreign Affairs, 2025). Bu veriler, ekonomik ilişkinin yalnızca tarihsel bir miras olmadığını, güncel ve somut bir karşılıklı bağımlılık yarattığını göstermektedir.

Ekonomik karşılıklı bağımlılık, Almanya'nın Türkiye'ye yönelik dış politikasında sınırlayıcı bir faktör olarak çalışmaktadır. Almanya Türkiye'ye yönelik siyasi eleştirilerini sürdürse de ekonomik ilişkilerin zarar görmesini istememektedir. Türkiye de Almanya ile ekonomik bağların korunmasını stratejik ve ekonomik açıdan önemli görmektedir. Bu nedenle ekonomik ilişkiler, kriz dönemlerinde bile diplomatik iletişim kanallarının açık kalmasına katkı sunmaktadır.

Ancak ekonomik karşılıklı bağımlılık her zaman simetrik değildir. Almanya'nın ekonomik kapasitesi, teknolojik gücü, finansal kurumları ve AB içindeki ağırlığı Türkiye'ye göre daha yüksektir. Bu durum ilişkilerde asimetrik bir karşılıklı bağımlılık üretmektedir. Türkiye Almanya pazarına ve yatırımlarına ihtiyaç duyarken, Almanya da Türkiye'nin pazar, üretim ve jeopolitik bağlantı kapasitesinden yararlanmaktadır. Bu asimetri, tarafların pazarlık gücünü etkileyen önemli bir unsurdur.

Ekonomik parametre, stratejik pragmatizmin en görünür alanlarından biridir. Almanya'nın Türkiye'ye yönelik normatif eleştirileri, ekonomik ilişkilerin tamamen kesilmesine yol açmamaktadır. Aksine, ekonomik bağlar siyasi gerilimlerin yönetilebilir kalmasına yardımcı olmaktadır. Bu durum, Almanya'nın Türkiye politikasında değerler ile çıkarlar arasında kurduğu dengenin ekonomik düzeydeki karşılığıdır.

5.5. Normatif Eleştiri Parametresi

Normatif eleştiri, Almanya'nın Türkiye politikasının vazgeçilmez fakat tek başına belirleyici olmayan boyutudur. Almanya, Türkiye'ye yönelik açıklamalarında demokrasi, hukuk devleti, insan hakları, yargı bağımsızlığı, basın özgürlüğü ve sivil toplum alanındaki sorunları sıklıkla gündeme getirmektedir. Bu yaklaşım, Almanya'nın kendi dış politika kimliğiyle ve AB'nin normatif çerçevesiyle uyumludur. Avrupa Komisyonu'nun Türkiye raporları da bu alanlardaki sorunları düzenli biçimde değerlendirmektedir (European Commission, 2025, ss. 18-25).

Normatif eleştirinin Almanya-Türkiye ilişkilerinde üç işlevi bulunmaktadır. Birincisi, Almanya'nın dış politika kimliğini ve AB normatif çerçevesini koruma işlevidir. Almanya, Türkiye ile ilişkilerinde insan hakları ve hukuk devleti konularını tamamen dışarıda bırakırsa kendi dış politika söylemiyle çelişme riski taşır. İkincisi, iç politika işlevidir. Almanya'daki kamuoyu, medya, siyasi partiler ve sivil toplum kuruluşları Türkiye'deki gelişmelere yakından ilgi göstermektedir. Bu nedenle Alman hükümetleri Türkiye'ye yönelik eleştirel söylemi iç politik beklentiler nedeniyle de sürdürmektedir. Üçüncüsü, AB kurumsal çerçevesiyle bağlantılı işlevdir. Türkiye'nin AB üyelik süreci ve Gümrük Birliği gibi konular, normatif kriterlerle doğrudan ilişkilidir.

Bununla birlikte normatif eleştiri, Almanya'nın Türkiye ile ilişkilerini tamamen belirleyen bir unsur değildir. Almanya, Türkiye'ye yönelik eleştirilerini sürdürürken ekonomik, güvenlik ve göç alanlarında iş birliğini devam ettirmektedir. Bu durum, normatif eleştirinin dış politika pratiğinde stratejik çıkarlar tarafından sınırlandırıldığını göstermektedir. Almanya'nın Türkiye politikasında eleştiri ile iş birliği aynı anda var olmakta; bu ikili yapı zaman zaman tutarsızlık olarak görülse de aslında stratejik pragmatizmin doğal sonucudur.

Normatif eleştiri parametresi tamamen etkisiz değildir. İnsan hakları, hukuk devleti ve demokrasi konuları, Almanya'nın Türkiye ile ilişkilerinde siyasi güvenin zayıflamasına, AB üyelik perspektifinin gerilemesine ve bazı savunma/teknoloji iş birliklerinin sınırlanmasına yol açabilmektedir. Ancak bu parametre, ilişkileri tamamen koparan değil, iş birliğinin sınırlarını ve tonunu belirleyen bir faktör olarak değerlendirilmelidir.

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

5.6. AB Üyelik Süreci ve Kurumsal Tıkanma Parametresi

Almanya'nın Türkiye politikasında AB üyelik süreci ayrı bir kurumsal parametre olarak değerlendirilmelidir. 2000'li yılların başında Türkiye'nin AB üyelik perspektifi, iki ülke ilişkilerinde dönüştürücü bir çerçeve sunmuştu. Almanya, AB'nin en etkili üyelerinden biri olarak Türkiye'nin üyelik sürecinde hem destekleyici hem de sınırlandırıcı bir aktör konumunda olmuştur. Bu nedenle Almanya-Türkiye ilişkileri yalnızca Berlin-Ankara hattında değil, Brüksel-Ankara hattında da şekillenmektedir. AB üyelik süreci, Türkiye'nin reform gündemini, Almanya'nın Türkiye'ye yönelik beklentilerini ve iki ülke arasındaki diplomatik dilin tonunu doğrudan etkilemiştir.

2005 yılında üyelik müzakerelerinin başlaması, Türkiye-Almanya ilişkilerinde kurumsal yakınlaşma beklentisini artırmıştır. Ancak sonraki yıllarda Kıbrıs meselesi, Fransa ve Almanya'daki iç siyasi tartışmalar, Türkiye'deki demokratikleşme sorunları, AB'nin genişleme yorgunluğu ve Avrupa kamuoyunda Türkiye üyeliğine yönelik şüpheler sürecin yavaşlamasına neden olmuştur. Turhan, Almanya'nın AB-Türkiye ilişkilerinde belirleyici rolünün özellikle kriz dönemlerinde daha görünür hâle geldiğini belirtmektedir (Turhan, 2016, ss. 25-29). Almanya, AB içinde liderlik kapasitesine sahip olduğu için Türkiye'nin üyelik sürecindeki ilerleme veya tıkanmada yalnızca dolaylı değil, doğrudan etkili bir aktör olarak değerlendirilmelidir.

AB üyelik sürecindeki tıkanma, Almanya'nın Türkiye politikasında normatif eleştiri ile pragmatik iş birliği arasındaki ayrışmayı derinleştirmiştir. Üyelik perspektifinin zayıflaması, Almanya'nın Türkiye ile ilişkilerinde uzun vadeli kurumsal dönüşüm hedefini geriletmiş; bunun yerine göç, güvenlik, enerji ve ekonomi gibi daha dar ve somut iş birliği alanları öne çıkmıştır. Bu durum, AB-Türkiye ilişkilerinin "normatif genişleme" mantığından "işlevsel ve işlemsel iş birliği" mantığına kaydığını göstermektedir. Tekin'in EU-Turkey Statement sonrasına ilişkin değerlendirmesi de AB-Türkiye ilişkilerinde üyelik, Gümrük Birliği ve işlemsel iş birliği biçimlerinin aynı anda fakat sorunlu şekilde var olduğunu göstermektedir (Tekin, 2020, ss. 1-4).

Kurumsal tıkanma Almanya açısından iki yönlü sonuç üretmektedir. Birinci sonuç, Türkiye'ye yönelik normatif baskının devam etmesidir. Almanya ve AB kurumları, Türkiye'nin üyelik sürecini demokrasi, hukuk devleti ve temel haklar kriterleriyle bağlantılı olarak değerlendirmektedir. European Commission 2025 Türkiye Report, bu alanlardaki eleştirilerin AB gündemindeki yerini koruduğunu göstermektedir (European Commission, 2025, ss. 18-25). İkinci sonuç ise Almanya'nın üyelik perspektifi dışında alternatif ilişki biçimlerine yönelmesidir. Gümrük Birliği'nin güncellenmesi, vize kolaylığı, göç yönetimi, enerji iş birliği ve güvenlik diyaloğu bu alternatif çerçeveler arasında yer almaktadır.

Türkiye açısından AB üyelik sürecindeki tıkanma, Almanya ile ilişkilerde güven sorunu üretmiştir. Türkiye, üyelik sürecinin siyasi gerekçelerle yavaşlatıldığını düşünürken; Almanya ve AB kurumları demokratik standartlar, hukuk devleti ve dış politika uyumu konularındaki sorunlara dikkat çekmektedir. Bu karşılıklı algı farkı, ilişkilerde yapısal bir güvensizlik oluşturmaktadır. Ancak üyelik sürecinin tıkanması, ilişkilerin tamamen sona ermesine yol açmamıştır. Aksine taraflar, üyelik dışı işlevsel alanlarda iş birliğini sürdürmeye çalışmıştır.

Bu bağlamda AB üyelik süreci, Almanya'nın Türkiye politikasında hem sınırlayıcı hem de yönlendirici bir parametredir. Sınırlayıcıdır; çünkü demokratik kriterler ve hukuk devleti tartışmaları ilişkilerin derinleşmesini zorlaştırmaktadır. Yönlendiricidir; çünkü AB çerçevesi, Almanya'nın Türkiye politikasına kurumsal dil, meşruiyet ve müzakere zemini sağlamaktadır. Bu nedenle Almanya'nın Türkiye politikasını AB boyutundan bağımsız düşünmek mümkün değildir. Stratejik pragmatizm de bu kurumsal tıkanma içinde ortaya çıkmaktadır: üyelik süreci ilerlemese bile iş birliği alanları tamamen terk edilmemektedir.

5.7. Diaspora ve Toplumsal Bağlar Parametresi

Almanya-Türkiye ilişkilerinin en özgün boyutlarından biri, Almanya'da yaşayan Türkiye kökenli nüfusun oluşturduğu toplumsal bağdır. Bu bağ, iki ülke ilişkilerini yalnızca devletler arası diplomasi olmaktan çıkarıp toplumsal, kültürel ve siyasal bir alana taşımaktadır. Almanya'daki Türkiye kökenli topluluk, iş gücü göçü, aile birleşimi, vatandaşlık, entegrasyon, eğitim, ekonomik girişimcilik ve transnasyonal siyasal katılım gibi çok sayıda başlık üzerinden iki ülke arasındaki ilişkileri etkilemektedir.

1961 Türkiye-Almanya İşgücü Anlaşması ile başlayan göç süreci, zamanla geçici işçilikten kalıcı yerleşime dönüşmüştür. Aydın, Almanya-Türkiye göç koridorunun Avrupa'daki en önemli ve tarihsel olarak en kurumsallaşmış göç hatlarından biri olduğunu belirtmektedir (Aydın, 2016, ss. 3-8). İlk kuşak göçmenlerin

önemli kısmı sanayi üretimi ve iş gücü ihtiyacı kapsamında Almanya'ya gitmiş; sonraki kuşaklar aile birleşimi, eğitim, mesleki hareketlilik ve siyasal nedenlerle bu topluluğun yapısını çeşitlendirmiştir. Bu tarihsel süreç, Almanya-Türkiye ilişkilerine yalnızca ekonomik değil, toplumsal ve kimlik temelli bir derinlik kazandırmıştır.

Diaspora parametresi Almanya açısından iç politika ile dış politika arasındaki sınırı bulanıklaştırmaktadır. Türkiye kökenli seçmenler, vatandaşlık tartışmaları, çifte vatandaşlık düzenlemeleri, entegrasyon politikaları, İslam ve cami dernekleri, eğitim başarısı, ayrımcılık deneyimleri ve siyasi temsil gibi konular Almanya iç politikasının parçasıdır. Ancak aynı konular Türkiye ile ilişkileri de etkilemektedir. Türkiye'nin diaspora politikaları, Almanya'daki Türk topluluğuyla kurduğu bağlar ve seçim dönemlerinde ortaya çıkan siyasal mobilizasyon, Alman kamuoyunda ve siyasi partilerinde tartışma yaratabilmektedir.

Türkiye açısından Almanya'daki Türkiye kökenli topluluk, hem ekonomik hem kültürel hem de diplomatik açıdan önemlidir. İşçi dövizleri tarihsel olarak önemli bir rol oynamış, zamanla bu ekonomik boyut yerini yatırım, girişimcilik, turizm, eğitim ve sosyal ağlara bırakmıştır. Türkiye, diaspora topluluğunu kültürel bağların korunması ve uluslararası görünürlük açısından önemli bir unsur olarak değerlendirmektedir. Ancak bu alan, Almanya'nın entegrasyon politikaları ve iç egemenlik hassasiyetleriyle zaman zaman gerilim üretmektedir.

Diaspora ve toplumsal bağlar, Almanya'nın Türkiye politikasında stratejik pragmatizmi güçlendiren bir başka unsurdur. İki ülke arasındaki ilişki yalnızca diplomatik kararlarla sınırlandırılamayacak kadar toplumsallaşmıştır. Almanya'da milyonlarca Türkiye kökenli insanın yaşaması, aile bağları, eğitim hareketliliği, iş ilişkileri ve kültürel etkileşimler iki ülke arasındaki kopuş maliyetini artırmaktadır. Bu nedenle Almanya-Türkiye ilişkileri yalnızca hükümetler arası gerilimlerden ibaret değildir; toplumlar arası bağlar ilişkilerin devamlılığını sağlayan yumuşak bir altyapı oluşturmaktadır.

Bununla birlikte diaspora parametresi yalnızca olumlu bir bağ olarak görülmemelidir. Entegrasyon tartışmaları, ayrımcılık deneyimleri, Almanya'daki Türklerin siyasi tercihleri, Türkiye'deki iç siyasi kutuplaşmanın Almanya'ya yansıması, dini kurumlar ve dernekler üzerinden yürütülen tartışmalar ilişkilerde gerilim yaratabilmektedir. Bu nedenle diaspora, hem köprü hem de gerilim alanı olarak işlev görmektedir. Almanya'nın Türkiye politikasında toplumsal bağlar, ekonomik ve güvenlik parametreleri kadar görünür olmasa da ilişkilerin uzun vadeli yapısını etkileyen önemli bir değişkendir.

Stratejik pragmatizm açısından diaspora parametresi şu sonucu üretmektedir: Almanya ve Türkiye, siyasi krizler yaşasa bile toplumlar arası bağlar nedeniyle ilişkileri tamamen koparamaz. Bu bağlar, devletler arası diplomasinin üzerinde kalıcı bir karşılıklı bağımlılık zemini oluşturur. Dolayısıyla Almanya'nın Türkiye politikasında diaspora, yalnızca sosyal politika konusu değil, dış politika hesaplamalarında dolaylı etkisi olan yapısal bir parametredir.

6. Tartışma: Stratejik Pragmatizm Modeli

Almanya'nın Türkiye politikasını açıklamak için kullanılan stratejik pragmatizm kavramı, normatif eleştiri ile stratejik zorunluluk arasındaki gerilimi birlikte anlamayı mümkün kılar. Almanya, Türkiye'ye yönelik dış politikasında iki farklı baskı altında hareket etmektedir. Bir tarafta AB normları, insan hakları söylemi, hukuk devleti beklentileri, Alman kamuoyu ve Avrupa değerleri bulunmaktadır. Diğer tarafta NATO güvenliği, enerji arz güvenliği, göç yönetimi, ekonomik karşılıklı bağımlılık ve bölgesel istikrar gibi somut çıkar alanları yer almaktadır. Almanya'nın Türkiye politikası, bu iki baskı alanının kesişiminde şekillenmektedir.

Bu çalışma, Almanya'nın Türkiye politikasında üç temel davranış kalıbı olduğunu savunmaktadır. Birinci kalıp, eleştirel söylemin korunmasıdır. Almanya, Türkiye'ye yönelik demokrasi ve hukuk devleti eleştirilerini tamamen terk etmemektedir. Bu söylem, Almanya'nın AB içindeki konumu, dış politika kimliği ve iç kamuoyu beklentileri açısından önemlidir. İkinci kalıp, pratik iş birliği kanallarının açık tutulmasıdır. Güvenlik, göç, enerji ve ekonomi alanlarında Türkiye ile ilişkilerin sürdürülmesi Almanya açısından stratejik bir zorunluluktur. Üçüncü kalıp ise seçici angajmandır. Almanya, Türkiye ile her alanda derinleşen bir ortaklık kurmak yerine, çıkarların örtüştüğü alanlarda iş birliği yapmakta, gerilimli alanlarda ise eleştirel mesafeyi korumaktadır.

Bu davranış kalıbı, Almanya'nın Türkiye politikasında süreklilik ve değişimi birlikte açıklar. Süreklilik, Türkiye'nin Almanya açısından stratejik öneminin devam etmesinden kaynaklanmaktadır. Türkiye'nin NATO üyeliği, ekonomik bağları, göç yönetimindeki rolü ve enerji jeopolitiğindeki konumu

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

değişmemiştir; hatta bazı alanlarda daha önemli hâle gelmiştir. Değişim ise uluslararası sistemdeki krizlerin öncelikleri dönüştürmesinden kaynaklanmaktadır. 2000'lerin başında AB üyelik süreci daha merkezi bir konuyken, 2015 sonrası göç, 2022 sonrası enerji ve güvenlik daha fazla önem kazanmıştır.

Bu çerçevede Almanya'nın Türkiye politikası "kopuş", "tam ortaklık" ya da "sadece kriz" kavramlarıyla açıklanamaz. Daha uygun kavram "yönetilebilir gerilim"dir. Almanya ve Türkiye, birçok konuda anlaşmazlık yaşasa da ilişkilerin tamamen kopmasının her iki taraf için de maliyetli olduğunu bilmektedir. Bu nedenle ilişkiler krizler, eleştiriler ve pazarlıklar içinde devam etmektedir. Szabo'nun kaçınılmaz ortaklık vurgusu bu noktada önemlidir; çünkü ilişki sorunlu olsa da coğrafya, ekonomi, toplum ve güvenlik bağları kopuşu zorlaştırmaktadır (Szabo, 2018, ss. 1-4, 11-12).

Stratejik pragmatizm modeli, Almanya'nın Türkiye politikasında neden çelişkili görünen davranışlar sergilediğini de açıklar. Almanya bir taraftan Türkiye'deki hukuk devleti sorunlarını eleştirebilir; diğer taraftan Türkiye ile göç yönetimi veya savunma güvenliği konusunda görüşmeler yapabilir. Almanya bir taraftan Türkiye'nin AB üyelik sürecindeki demokratik kriterlere dikkat çekebilir; diğer taraftan Gümrük Birliği'nin güncellenmesi veya ekonomik ilişkilerin geliştirilmesi konusunda diyalog arayabilir. Bu davranışlar çelişkili değil, farklı politika alanlarının farklı öncelikler üretmesinin sonucudur.

Bu model aynı zamanda Türkiye açısından da açıklayıcıdır. Türkiye, Almanya'nın normatif eleştirilerinden rahatsız olsa da Almanya ile ekonomik, diplomatik ve güvenlik ilişkilerini sürdürmektedir. Almanya, Türkiye için önemli bir ticaret ortağı, yatırım kaynağı, diaspora ülkesi ve AB içindeki etkili aktördür. Dolayısıyla stratejik pragmatizm yalnızca Almanya'nın değil, iki tarafın ilişkileri yönetme biçiminin de ortak karakteristiğidir.

Bununla birlikte stratejik pragmatizmin sınırları vardır. Birincisi, aşırı güven kaybı iş birliği alanlarını daraltabilir. İkincisi, iç politikada sertleşen söylemler diplomatik esnekliği azaltabilir. Üçüncüsü, AB-Türkiye ilişkilerindeki kurumsal tıkanma ikili iş birliğinin uzun vadeli çerçevesini zayıflatabilir. Dördüncüsü, Doğu Akdeniz, savunma ihracatı, insan hakları ve göç yönetimi gibi alanlarda yaşanacak büyük krizler pragmatik dengeyi bozabilir. Bu nedenle stratejik pragmatizm kalıcı bir çözüm değil, mevcut sorunların yönetilmesini sağlayan esnek bir dış politika pratiğidir.

Politika çıkarımları açısından bu model, Almanya-Türkiye ilişkilerinde tamamen değer temelli ya da tamamen çıkar temelli yaklaşımların yetersiz kalacağını göstermektedir. Almanya açısından rasyonel politika, Türkiye'ye yönelik normatif eleştirileri tümüyle terk etmeden, iş birliği yapılabilecek alanları kurumsallaştırmak olmalıdır. Bu alanlar özellikle göç yönetimi, enerji arz güvenliği, savunma diyaloğu, ticaret, akademik hareketlilik ve toplumlar arası bağlar şeklinde sıralanabilir. Türkiye açısından ise Almanya ile ilişkilerde ekonomik ve güvenlik iş birliğini korurken, hukuk devleti ve kurumsal güven konularında oluşan algı sorunlarını azaltmak uzun vadeli pazarlık gücünü artırabilir. İki ülke için de en verimli seçenek, kriz dönemlerinde ilişkileri tamamen askıya almak yerine teknik, ekonomik ve diplomatik çalışma kanallarını açık tutmaktır.

Bu bağlamda kurumsal diyalog mekanizmalarının güçlendirilmesi önemlidir. Almanya ve Türkiye arasında düzenli stratejik diyalog toplantıları, enerji güvenliği çalışma grupları, göç yönetimi teknik komiteleri, savunma sanayiinde şeffaflık artırıcı görüşmeler ve diaspora politikalarını kapsayan toplumsal uyum platformları oluşturulabilir. Böyle bir yaklaşım, normatif anlaşmazlıkları ortadan kaldırmaz; fakat anlaşmazlıkların tüm ilişkiyi bloke etmesini engelleyebilir. Dolayısıyla stratejik pragmatizm, yalnızca mevcut durumu açıklayan akademik bir kavram değil, aynı zamanda yönetilebilir ve sürdürülebilir bir ilişki modeli geliştirmek için kullanılabilecek pratik bir çerçevedir.

Tablo 6.1. Normatif Eleştiri ile Stratejik Pragmatizm Arasındaki Denge

Politika Alanı	Normatif Baskı	Stratejik Zorunluluk	Sonuç
AB üyelik süreci	Demokrasi ve hukuk devleti kriterleri	Kurumsal ilişkiyi tamamen koparmama ihtiyacı	Donmuş fakat devam eden ilişki
Göç yönetimi	Sığınmacı hakları ve insanî standartlar	Düzensiz göç akışını yönetme ihtiyacı	Pragmatik mutabakatlar
Güvenlik/NATO	İnsan hakları ve sivil özgürlük eleştirileri	NATO ve Avrupa güvenliği	Seçici güvenlik iş birliği

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

Politika Alanı	Normatif Baskı	Stratejik Zorunluluk	Sonuç
Ekonomi	Siyasi gerilimler ve yaptırım tartışmaları	Ticaret, yatırım ve tedarik zinciri sürekliliği	Ekonomik ilişkilerin korunması
Enerji	Bölgesel gerilim ve normatif kaygılar	Arz güvenliği ve kaynak çeşitlendirme	Koşullu stratejik angajman

Kaynak: Szabo (2018, ss. 1-12), Turhan (2016, ss. 25-29), European Commission (2025, ss. 5-7, 18-25), Federal Foreign Office (2025) ve yazarın analitik modeli.

7. SONUÇ

Bu çalışma, 2000 sonrası Almanya'nın Türkiye politikasını güvenlik, enerji, göç, ekonomi ve normatif eleştiri parametreleri çerçevesinde analiz etmiştir. Çalışmanın temel sonucu, Almanya'nın Türkiye'ye yönelik dış politikasının tek boyutlu bir açıklamayla anlaşılamayacağıdır. Almanya, Türkiye'ye yönelik normatif eleştirilerini sürdürmekte; ancak Türkiye'nin stratejik öneminden dolayı iş birliği kanallarını açık tutmaktadır. Bu ikili yapı, Almanya'nın Türkiye politikasını stratejik pragmatizm kavramıyla açıklamayı mümkün kılmaktadır.

Güvenlik alanında Türkiye'nin NATO üyeliği, bölgesel konumu ve Avrupa güvenlik mimarisindeki rolü Almanya açısından önemini korumaktadır. Rusya-Ukrayna Savaşı sonrasında Karadeniz güvenliği, savunma kapasitesi ve Avrupa'nın stratejik özerklik tartışmaları Türkiye'nin önemini artırmıştır. Ancak güvenlik alanı aynı zamanda PKK/PYD, FETÖ, savunma ihracatı ve insan hakları tartışmaları nedeniyle gerilim üretmektedir. Bu durum, güvenlik parametresinin hem iş birliği hem de anlaşmazlık kaynağı olduğunu göstermektedir.

Enerji güvenliği alanında Türkiye, Avrupa'nın enerji arz güvenliği ve kaynak çeşitlendirme arayışları bakımından daha fazla önem kazanmıştır. Rusya'ya bağımlılığın azaltılması, alternatif güzergâhlar, Hazar ve Orta Doğu enerji kaynaklarına erişim ve enerji ticaret merkezi tartışmaları, Türkiye'nin Almanya açısından stratejik değerini artırmaktadır. Ancak enerji alanında bölgesel rekabetler ve AB içi hassasiyetler iş birliğini sınırlayabilmektedir.

Göç yönetimi alanında Türkiye, Almanya ve AB açısından merkezi bir aktör olmaya devam etmektedir. 2015 mülteci krizi ve 2016 EU-Turkey Statement, Almanya'nın Türkiye politikasında pragmatik iş birliğinin en açık örneklerinden birini oluşturmuştur. Göç meselesi, Almanya'nın iç siyaseti, AB sınır yönetimi ve Türkiye ile pazarlık süreçleri üzerinde etkisini sürdürmektedir.

Ekonomik alanda Almanya ve Türkiye arasındaki güçlü ticaret ve yatırım ilişkileri, siyasi krizlerin etkisini sınırlayan önemli bir faktördür. Ekonomik karşılıklı bağımlılık, iki ülke arasında iletişim kanallarının açık kalmasına katkı sunmaktadır. Normatif eleştiri alanı ise Almanya'nın Türkiye politikasındaki değer temelli boyutu temsil etmektedir. Demokrasi, hukuk devleti ve insan hakları konuları Almanya'nın söyleminde önemini korumakta; ancak bu söylem pratik iş birliği alanlarını tamamen ortadan kaldırmamaktadır.

Sonuç olarak Almanya'nın Türkiye politikası, normatif eleştiri ile stratejik zorunluluk arasında kurulan esnek bir denge olarak tanımlanabilir. Bu denge, ilişkileri tamamen sorunsuz hâle getirmemekte; fakat kopuş yerine yönetilebilir gerilim üretmektedir. Gelecekte Almanya-Türkiye ilişkilerinin yönü, tarafların normatif anlaşmazlıkları stratejik iş birliği alanlarını tamamen tahrip etmeyecek biçimde yönetip yönetemeyeceğine bağlı olacaktır. Bu nedenle Almanya'nın Türkiye politikasını anlamak için krizlere değil, krizlere rağmen süren karşılıklı bağımlılık alanlarına odaklanmak gerekmektedir.

Literatürde ayrıca AB dış koşulluluk mekanizmasının Türkiye üzerindeki etkisini inceleyen çalışmalar, üyelik sürecindeki normatif araçların zamanla göç, güvenlik ve işlevsel iş birliği başlıklarıyla birleştiğini göstermektedir (Schimmelfennig, Engert, & Knobel, 2003, ss. 495-518; Schimmelfennig, 2008, ss. 918-937; Lavenex & Schimmelfennig, 2009, ss. 791-812; Dalkıran, 2024, ss. 123-143). Göç ve mülteci yönetiminde Türkiye'nin konumu, hem Türkiye'nin kendi göç rejimindeki dönüşüm hem de Avrupa'nın dışsallaştırma politikaları açısından okunmalıdır (İçduygu & Aksel, 2013, ss. 167-190; İçduygu, 2015, ss. 1-19; Kirişci, 2014, ss. 1-27; Kirişci, 2016, ss. 1-15; Seeberg, 2016, ss. 1-19; Yılmaz-Elmas, 2020, ss. 161-177). Almanya'daki göç ve entegrasyon tartışmaları bakımından BAMF verileri, Destatis nüfus göstergeleri ve göç kuramı literatürü, toplumlar arası bağların iki ülke ilişkilerinde kalıcı bir zemin oluşturduğunu göstermektedir (BAMF, 2016, ss. 5-18; Destatis, 2025; Castles, de Haas, & Miller, 2014, ss. 1-22). Güncel Almanya-Türkiye literatüründe Turhan, Berlin'in AB-Türkiye ilişkilerindeki merkezi konumunu vurgularken; Aydın'ın 2025

tarihli değerlendirmesi, Almanya'nın Türkiye'ye yönelik çizgisini "kritik pragmatizm" olarak adlandırmaktadır (Turhan, 2025; Aydın, 2025).

Bu literatür çerçevesi, Türkiye dış politikasının tarihsel devamlılık boyutunu da dışlamaz. Hale'in tarihsel dış politika değerlendirmesi, Türkiye'nin Batı kurumlarıyla ilişkilerini uzun dönemli güvenlik ve kimlik arayışları içinde ele alırken; Hill'in Avrupa dış politikası için kullandığı kapasite-beklenti boşluğu kavramı, AB'nin Türkiye karşısındaki normatif iddiası ile kriz yönetimi pratikleri arasındaki açığı yorumlamaya yardımcı olur (Hale, 2013, ss. 1-30; Hill, 1993, ss. 305-328). Alpan'ın Avrupalılaşma dönemlendirmesi, Türkiye-AB ilişkilerinin tek çizgili ilerlemediğini; Dimitriadi ve Gedikkaya Bal ise 2016 AB-Türkiye Mutabakatı'nın koruma, geri kabul ve sınır yönetimi tartışmalarıyla birlikte okunması gerektiğini göstermektedir (Alpan, 2021, ss. 91-112; Dimitriadi, 2016, ss. 1-18; Gedikkaya Bal, 2016, ss. 14-35). Bu nedenle çalışmada European Council (2016) tarafından duyurulan 18 Mart 2016 AB-Türkiye Mutabakatı, yalnızca teknik bir göç düzenlemesi olarak değil, Almanya'nın Türkiye politikasındaki normatif-pragmatik gerilimi görünür kılan kurumsal bir dönüm noktası olarak değerlendirilmektedir.

Etik Beyan

Bu çalışma, insan katılımcılarla yürütülen mülakat, anket, odak grup veya deneysel bir araştırma içermemektedir. Araştırma, kamuya açık resmî belgeler, akademik çalışmalar, politika raporları, uluslararası kuruluş verileri ve ikincil kaynaklar üzerinden yürütülen nitel doküman analizine dayanmaktadır. Bu nedenle etik kurul izni gerektiren araştırmalar kapsamında değerlendirilmemektedir.

KAYNAKÇA

1. American Economic Association. (2026). JEL classification system / EconLit subject descriptors. https://www.aeaweb.org/econlit/jelCodes.php
2. Adamson, F. B., & Tsourapas, G. (2019). Migration diplomacy in world politics. International Studies Perspectives, 20(2), 113-128. https://doi.org/10.1093/isp/eky015
3. Alpan, B. (2021). Europeanization and EU-Turkey relations: Three domains, four periods. In W. Reiners & E. Turhan (Eds.), EU-Turkey relations: Theories, institutions, and policies (pp. 91-112). Palgrave Macmillan. https://doi.org/10.1007/978-3-030-70890-0_5
4. Aydın, Y. (2016). The Germany-Turkey migration corridor: Refitting policies for a transnational age. Migration Policy Institute. https://www.migrationpolicy.org/research/germany-turkey-migration-corridor-refitting-policies-transnational-age
5. Aydın, Y. (2025). A new chapter in German-Turkish relations: From distance to critical pragmatism. Stiftung Wissenschaft und Politik. https://www.swp-berlin.org/en/publication/a-new-chapter-in-german-turkish-relations-from-distance-to-critical-pragmatism
6. Aydın-Düzgit, S., & Kaliber, A. (2016). Encounters with Europe in an era of domestic and international turmoil: Is Turkey a de-Europeanising candidate country? South European Society and Politics, 21(1), 1-14. https://doi.org/10.1080/13608746.2016.1155282
7. Aydın-Düzgit, S., & Tocci, N. (2015). Turkey and the European Union. Palgrave Macmillan.
8. BAMF. (2016). Migration, integration, asylum: Political developments in Germany 2015. Federal Office for Migration and Refugees. https://www.bamf.de/
9. Brubaker, R. (2005). The 'diaspora' diaspora. Ethnic and Racial Studies, 28(1), 1-19. https://doi.org/10.1080/0141987042000289997
10. Bulmer, S., & Paterson, W. E. (2019). Germany and the European Union: Europe's reluctant hegemon? Red Globe Press.
11. Buzan, B., Wæver, O., & de Wilde, J. (1998). Security: A new framework for analysis. Lynne Rienner.
12. Castles, S., de Haas, H., & Miller, M. J. (2014). The age of migration: International population movements in the modern world (5th ed.). Palgrave Macmillan.
13. Dalkıran, M. (2024). New approaches to conditionality in EU-Turkey relations: Assessing the role of irregular migration. Oasis, 39, 123-143. https://doi.org/10.18601/16577558.n39.08

14. Destatis. (2025). Foreign population by place of birth and selected citizenships on 31 December 2025. Federal Statistical Office of Germany. https://www.destatis.de/EN/
15. Diez, T. (2005). Constructing the self and changing others: Reconsidering 'Normative Power Europe'. Millennium: Journal of International Studies, 33(3), 613-636. https://doi.org/10.1177/03058298050330031701
16. Dimitriadi, A. (2016). The impact of the EU-Turkey statement on protection and reception: The case of Greece. Istituto Affari Internazionali. https://www.iai.it/
17. Eralp, N. A. (2016). Challenges of the German-led refugee deal between Turkey and the EU. CESifo Forum, 17(2), 21-24. https://www.ifo.de/DocDL/forum-2016-2-eralp-turkey-germany-june.pdf
18. European Commission. (2025). Türkiye 2025 report: Commission staff working document. Directorate-General for Enlargement and Eastern Neighbourhood. https://enlargement.ec.europa.eu/turkiye-report-2025_en
19. European Council. (2016). EU-Turkey statement, 18 March 2016. https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2016/03/18/eu-turkey-statement/
20. Faist, T. (2000). The volume and dynamics of international migration and transnational social spaces. Oxford University Press.
21. Federal Foreign Office. (2025). Germany and Turkey: Bilateral relations. https://www.auswaertiges-amt.de/en/aussenpolitik/laenderinformationen/tuerkei-node/turkey-228290
22. Geddes, A., & Scholten, P. (2016). The politics of migration and immigration in Europe (2nd ed.). Sage.
23. Gedikkaya Bal, P. (2016). The effects of the refugee crisis on the EU-Turkey relations: The readmission agreement and beyond. European Scientific Journal, 12(8), 14-35. https://doi.org/10.19044/esj.2016.v12n8p14
24. Greenhill, K. M. (2010). Weapons of mass migration: Forced displacement, coercion, and foreign policy. Cornell University Press.
25. Gürkan, S., & Coman, R. (2021). The EU-Turkey deal in the 2015 European refugee crisis: When intergovernmentalism cast a shadow on the EU's normative power. Comparative European Politics, 19, 176-193. https://doi.org/10.1057/s41295-020-00229-4
26. Hale, W. (2013). Turkish foreign policy since 1774 (3rd ed.). Routledge.
27. Hill, C. (1993). The capability-expectations gap, or conceptualizing Europe's international role. Journal of Common Market Studies, 31(3), 305-328. https://doi.org/10.1111/j.1468-5965.1993.tb00466.x
28. Huysmans, J. (2000). The European Union and the securitization of migration. Journal of Common Market Studies, 38(5), 751-777. https://doi.org/10.1111/1468-5965.00263
29. İçduygu, A. (2015). Syrian refugees in Turkey: The long road ahead. Migration Policy Institute. https://www.migrationpolicy.org/research/syrian-refugees-turkey-long-road-ahead
30. İçduygu, A., & Aksel, D. B. (2013). Turkish migration policies: A critical historical retrospective. Perceptions, 18(3), 167-190.
31. Kaya, A. (2009). Islam, migration and integration: The age of securitization. Palgrave Macmillan.
32. Keohane, R. O., & Nye, J. S. (2012). Power and interdependence (4th ed.). Longman.
33. Kirişci, K. (2014). Syrian refugees and Turkey's challenges: Going beyond hospitality. Brookings Institution. https://www.brookings.edu/
34. Kirişci, K. (2016). Turkey and the European Union: The need for a new framework. Brookings Institution. https://www.brookings.edu/
35. Korkut, G. (2025). 2000 yılı sonrası Almanya'nın Türkiye dış politika parametreleri [Doktora tezi, İstanbul Yeni Yüzyıl Üniversitesi].
36. Kundnani, H. (2015). The paradox of German power. Oxford University Press.
37. Lavenex, S. (2006). Shifting up and out: The foreign policy of European immigration control. West European Politics, 29(2), 329-350. https://doi.org/10.1080/01402380500512684

38. Lavenex, S., & Schimmelfennig, F. (2009). EU rules beyond EU borders: Theorizing external governance in European politics. Journal of European Public Policy, 16(6), 791-812. https://doi.org/10.1080/13501760903087696
39. Léonard, S. (2010). EU border security and migration into the European Union: FRONTEX and securitisation through practices. European Security, 19(2), 231-254. https://doi.org/10.1080/09662839.2010.526937
40. Manners, I. (2002). Normative power Europe: A contradiction in terms? Journal of Common Market Studies, 40(2), 235-258. https://doi.org/10.1111/1468-5965.00353
41. Manners, I. (2006). The European Union as a normative power: A response to Thomas Diez. Millennium: Journal of International Studies, 35(1), 167-180. https://doi.org/10.1177/03058298060350010201
42. Mearsheimer, J. J. (2001). The tragedy of great power politics. W. W. Norton.
43. Müftüler-Baç, M. (2017). Turkey's future with the European Union: An alternative model of differentiated integration. Turkish Studies, 18(3), 416-438. https://doi.org/10.1080/14683849.2017.1300534
44. NATO. (2024). NATO member countries. https://www.nato.int/en/about-us/organization/nato-member-countries
45. Öniş, Z., & Yılmaz, Ş. (2009). Between Europeanization and Euro-Asianism: Foreign policy activism in Turkey during the AKP era. Turkish Studies, 10(1), 7-24. https://doi.org/10.1080/14683840802648562
46. Østergaard-Nielsen, E. (2003). Transnational politics: Turks and Kurds in Germany. Routledge.
47. Republic of Türkiye Ministry of Foreign Affairs. (2025). Commercial and economic relations between Türkiye and the Federal Republic of Germany. https://www.mfa.gov.tr/commercial-and-economic-relations-between-turkiye-and-germany.en.mfa
48. Saatçioğlu, B., Tekin, F., Ekim, S., & Tocci, N. (2019). The future of EU-Turkey relations: A dynamic association framework amidst conflictual cooperation. FEUTURE Synthesis Paper. https://feuture.uni-koeln.de/
49. Schimmelfennig, F. (2008). EU political accession conditionality after the 2004 enlargement: Consistency and effectiveness. Journal of European Public Policy, 15(6), 918-937. https://doi.org/10.1080/13501760802196861
50. Schimmelfennig, F., Engert, S., & Knobel, H. (2003). Costs, commitment and compliance: The impact of EU democratic conditionality on Latvia, Slovakia and Turkey. Journal of Common Market Studies, 41(3), 495-518. https://doi.org/10.1111/1468-5965.00432
51. Seeberg, P. (2016). The EU-Turkey March 2016 agreement as a model: New refugee regimes and practices in the Arab Mediterranean and the case of Libya. Centre for Contemporary Middle East Studies. https://www.stiftung-mercator.de/
52. Sökefeld, M. (Ed.). (2008). Struggling for recognition: The Alevi movement in Germany and in transnational space. Berghahn Books.
53. Szabo, S. F. (2018). Germany and Turkey: The unavoidable partnership. Foreign Policy at Brookings, Turkey Project Policy Paper No. 14. https://www.brookings.edu/wp-content/uploads/2018/03/fp_20180323_germany_and_turkey.pdf
54. Tekin, F. (2020). Five years after the EU-Turkey statement: Germany can contribute to navigating a turbulent relationship. IEP Berlin Perspectives, 6. https://iep-berlin.de/
55. Turhan, E. (2016). Europe's crises, Germany's leadership and Turkey's EU accession process. CESifo Forum, 17(2), 25-29. https://www.ifo.de/DocDL/forum-2016-2-turhan-turkey-germany-june.pdf
56. Turhan, E. (2025). Germany's central role in EU-Turkey relations and its limits. Journal of Contemporary European Studies. https://doi.org/10.1080/09644008.2025.2502836
57. Umbach, F. (2010). Global energy security and the implications for the EU. Energy Policy, 38(3), 1229-1240. https://doi.org/10.1016/j.enpol.2009.01.010
58. UNHCR. (2026). Türkiye: Syria regional refugee response - operational data portal. https://data.unhcr.org/en/situations/syria/location/113
59. Waltz, K. N. (1979). Theory of international politics. Addison-Wesley.

60. Winrow, G. M. (2014). The Southern Gas Corridor and Turkey's role as an energy transit state and energy hub. Insight Turkey, 16(2), 145-163.
61. Yergin, D. (2006). Ensuring energy security. Foreign Affairs, 85(2), 69-82. https://doi.org/10.2307/20031912
62. Yılmaz-Elmas, F. (2020). EU's global actorness in question: A debate over the EU-Turkey migration deal. Uluslararası İlişkiler, 17(68), 161-177. https://doi.org/10.33458/uidergisi.856930

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

(21)

Dr. Pervin BAYRAMOVA Şureddin kızı*

ÇATIŞMALI İLETİŞİMİN DİLBİLİMSEL ANALİZİ

A LINGUISTIC ANALYSIS OF CONFLICTUAL COMMUNICATION

ÖZ

Çatışma iletişimi, genellikle psikoloji, sosyoloji ve felsefe gibi bilimsel alanlarla ilgili bir konu olarak anılsa da, dilbilimle de yakından ilişkilidir. Dolayısıyla, iletişimi karmaşıklaştıran faktörlerden biri de dil birimleridir. Modern dilbilimde, çatışmanın sadece bireyler arasındaki mevcut gerilimin sonucu olmadığı, dil ortamında oluşan ve doğrudan sözlü araçlara bağlı olan yapısal olarak dinamik bir süreç olduğu fikri vardır. Bu makale, çatışma terimini ve özünü açıklamaktadır. Çatışma bilimi içeriğine daha yakından bakıldığında, dilbilim bilimiyle yakından ilişkili olduğu açıkça görülmektedir. Sosyal yaşamın çeşitli alanlarında ortaya çıkan çatışmalar, her şeyden önce, dilde kendini gösterir. Karşı tarafı aşağılamak ve mevcut durumda suçlu göstermek için çeşitli şekillerde hakaret içeren ifadeler kullanılır; aynı zamanda ses tonu ve tınısı da değişir ve çatışmanın ortaya çıkmasının temeli atılmış olur. Çatışma sırasında taraflar, karşı tarafın fikirlerini kabul etmesini sağlamak ve böylece karşı tarafa baskı uygulamak için emir cümleleri kullanırlar. Bu süreç uzun süre devam ettiğinde, sonuç olarak çatışma derinleşir.

Anahtar Kelimeler: İletişim, Çatışmalı İletişim, Dilbilimsel, Gönderici, Alıcı.

ABSTRACT

It is often noted that conflictual affiliation is a subject related to fields such as psychology, sociology and philosophy, but it is also closely linked to linguistics. Therefore, one of the factors that make friendship tense is language unity. There is an idea in modern linguistics that conflict is not just the result of tension between individuals, but is a dynamic process that takes shape in the language environment and is structured based on the individual verbal means. In the article, the term conflict is explained and its nature is explained. When you pay more attention to the context of the field of constructology, it becomes clear that it is closely related to the field of linguistics. Conflicts that arise in various areas of social life first find their manifestation in language. In order to humiliate the other party in various forms and to despise him in the current situation, offensive expressions are used, and at the same time, the tone of the voice and demeanor also change and so on. The basis for the creation of conflict is established. During conflict, the parties use imperative sentences in order to get their own ideas accepted by the other party and, therefore, to pressure the other party. shows. As the process continues for a long time, the conflict becomes deeper as a result.

Keywords: *Communication, Conflict Communication, Linguistic, Addresser, Adressee.*

* **Azerbaycan, Azerbaycan Millî Bilimler Akademisi Nesimî Dilbilim Enstitüsü, Teorik Dilbilim Bölümü, baş araştırmacı, E-posta: prvinbayramova@gmail.com. hesenova-88@mail.ru**
ORCİD ID: https://orcid.org/0009-0008-2137-880X

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

GİRİŞ

Çatışma terimi, iletişim teorisi ve söylem analizinde sıklıkla kullanılan faktörlerden biridir ve anlamının, bu terimin dilsel özünün sonraki aşamalarda açıkça ifade edilebilmesi için yorumlanması gerekir. Çatışma sadece psikolojik veya sosyolojik bir çatışma değil, aynı zamanda dil aracılığıyla tezahür edebilen bir kavramdır. Çatışma iletişiminde dil, pasif bir iletici değil, iletişimi pragmatik olarak düzenleyen bir mekanizmadır.

Çatışma teriminin açıklaması. Çatışma terimi bilimsel literatürde şu şekilde açıklanmaktadır: "*Çatışma teriminin, kullanıldığı bilim alanına bağlı olarak birçok tanımı vardır. En yaygın tanım, "çatışma" (Latince: conflictus "çarpışma"), "çelişki" ve "karşı karşıya gelme" gibi daha genel kavramlarla verilir: çatışma, karşı karşıya gelme bağlamında çıkarlarını gerçekleştirmeyi amaçlayan iki veya daha fazla karşıt güç arasındaki bir çatışmadır*" (Mikhailova, 2022: 17). Özetle, çatışmaya katılanların içsel çelişkilerinin konuşma sürecinde nasıl gerçekleştiğini ve dilsel tercihlerinin çatışmanın ortaya çıkışını ve seyrini nasıl etkilediğini incelemek büyük önem taşımaktadır.

"*Çatışma, çağımızın en büyük zorluklarından biridir. Toplumumuzdaki derin bölünmelerin kişilerarası ilişkilerimize yansıması nedeniyle ortaya çıkar. Etnik, ırksal ve dini gruplar arasındaki kültürel farklılıklar; muhafazakarlar ve liberaller arasındaki siyasi ve değer engelleri; cinsiyet farklılıkları; üst ve alt sosyo-ekonomik sınıflar arasındaki ekonomik ve güç ayrılıkları; ve genç ve yaşlı vatandaşlar arasındaki yaş engelleri... benzer geçmişe sahip insanlar bile farklılıklarının üstesinden gelmekte zorlanırlar*" (Cahn, 2014: 2). Yukarıda belirtilen zorlukların dilsel tezahürü, iletişim sürecine katılan bireylerin farklı bilişsel temellere ve söylemsel deneyimlere sahip olmalarıyla açıklanabilir. Çatışma iletişimi, süreçte yer alan taraflar arasında sadece kelime çatışması olarak değil, pragmatik ön varsayımların ve farklı anlamsal alanların kesişimi olarak da anlaşılabilir. Taraflar çatışma sırasında kendi dilsel birimlerini kullanırlar ve iletişimde kullanılan bu birimler, içsel dünya görüşlerini tam olarak yansıtabilen sözlü kodlardır. Alıntıda bahsedilen çatışmaya yol açan nedenleri daha derinlemesine anlamak için, söylemin yapısını ve psikolinguistik bileşenlerini analiz etmek gereklidir.

Kişilerarası iletişim iki biçimde kendini gösterir ve sürecin bir sonraki aşaması, tarafların faaliyetlerini nasıl düzenlediklerine bağlıdır. "*İnsan iletişimi yapıcı (constructive) ve yıkıcı (destructive) olabilir. Birinci durumda, taraflar belirlenen görevleri çözebilirler; ikinci durumda ise karşılıklı olarak faydalı sonuçlar elde edemezler, ilişkiyi kötüleştirirler veya tamamen koparırlar ve bunun sonucunda çatışma ortaya çıkar*" (Mikhailova,. 2022: 15-16). Verilen alıntıya dayanarak, iletişimden ve çatışma iletişiminden bahsederken, dil ile bağlantısının sıklıkla sorgulandığı ve konunun dil ile hiçbir bağlantısının olmadığı iddiasının ileri sürüldüğü fikrini ortaya koyabiliriz. Ancak, alıntıdan da görülebileceği gibi, çatışma iletişimi sadece sosyologlar, hukukçular, ekonomistler ve psikologlar için bir ilgi ve araştırma alanı değil, aynı zamanda dilbilimcilerin de incelediği ve önemli sonuçlar elde ettiği konulardan biridir. V.S. Tretyakova, çatışmanın ortaya çıkışını çeşitli faktörlerle ilişkilendirirken, aynı zamanda dil ile olan bağlantısını da öne sürmüştür. "*Herhangi bir çatışma – siyasi, iş, psikolojik, ahlaki ve etik vb. – dilsel ve sözlü bir açıklamaya sahiptir. Hem dil hem de konuşma, dil kullanıcılarını çatışma etkileşimine iten çatışma yaratıcı özelliklere sahiptir*" (Tretyakova, 2000). V.S. Tretyakova'nın fikirlerine atıfta bulunarak, dilin doğası gereği çatışma yaratma potansiyeline sahip olduğunu ve emirler, eleştiriler, hakaretler gibi faktörlerin dilde ifade edilmesinin buna bağlı olduğunu belirtebiliriz. Yazarın dilin çatışma yaratıcı özelliklere sahip olduğu yönündeki ifadesi, çok anlamlı özellikleriyle de açıklanabilir. Özünde, herhangi bir dil birimi belirli bir bağlamda özneler tarafından farklı şekillerde yorumlanabilir ve böyle bir durumda, dilin gösterimsel ve çağrışımsal anlamı arasında bir tutarsızlık ortaya çıkmaya başlar. İşte bu noktada çatışmanın ilk "işaretleri" ortaya çıkmaya başlar.

Elbette, iletişimi incelerken, her bilimsel alanın kendi çalışma konuları ve mekanizmaları vardır. Dilbilimcilerin de çatışma iletişimi üzerine çalıştıkları bir alan mevcuttur. O.A.Mikhailova bu konuda şöyle yazıyor: "*Dilbilimcilerin odak noktası şu anda 'konuşan kişi'dir. Araştırmaları, çatışma gibi parlak ve yaygın bir alan da dahil olmak üzere, yaşayan konuşmanın gerçeklerini kapsamaktadır*" (Mikhailova, 2022: 16). Dilbilimciler, çatışma sırasında tarafların kullandığı saldırgan kelimeleri, manipülasyon yöntemlerini, konuşma stratejilerini ve birbirlerini aşağılamak için kullandıkları dil araçlarını incelerler. Şüphesiz ki, çatışmalara neden olan bu tür faktörlerin incelenmesi, söylem, pragmatik vb. önemli konulara dayanmadan mümkün değildir. Çatışma teriminin ortaya çıkmasıyla birlikte, çatışma bilimi adı verilen yeni bir bilimsel alan yaratılmıştır. "*20. yüzyılın 50'li ve 60'lı yıllarında, Batı siyaset bilimi ve sosyolojisi içinde bağımsız bir*

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

bilimsel disiplin olan çatışma bilimi ortaya çıktı. Konusu, yaşam süreçlerinin, faaliyetlerinin ve sosyal sistemlerin gelişiminin çatışma kavramı üzerinden açıklanmasıydı" (Mikhailova, 2022: 16). Çatışma biliminin içeriğine dikkat edildiğinde, dilbilim bilimiyle yakından ilişkili olduğu açıkça görülmektedir. Sosyal yaşamın çeşitli alanlarında ortaya çıkan çatışmalar, her şeyden önce dilde kendini gösterir.

Geçen yüzyılın ortalarında ortaya çıkmasına rağmen, çatışma bilimi uzun süre dilbilim dışında incelenmiş ve bu bilim dalının araştırmalarında dilbilimsel bir bölüm bulunmamıştır. "*Uzun bir süre çatışma biliminde dilbilimsel bir bileşen yoktu. Ancak, iki taraf arasında hedeflerin, görüşlerin, çıkarların vb. çatışması gibi herhangi bir çatışma, ancak iletişimsel bir ortamda, iletişimsel temas temelinde meydana gelebilir. Çatışmaya katılan taraf, anlaşmazlık konusu veya rakibine karşı pozisyonunu, tutumunu sözlü veya sözsüz olarak ifade etmelidir*" (Mikhailova, 2022: 19). Çatışma bilimi ile dilbilim arasında ayrılmaz bir bağlantı vardır ve çatışma sadece duyusal bir faktör değil, dil yoluyla gerçekleştirilebilen bir iletişim olgusudur. Herhangi bir çatışmanın meydana gelmesi için en az iki taraf olmalıdır ve taraflar dil yoluyla temas kurmazlarsa, hiçbir çatışma meydana gelmez. Çatışma, muhatap ve muhatap çatışmanın varlığının farkına vardıklarında ve birbirlerine karşıt yönde hareket etmeye başladıklarında ortaya çıkar.

Çatışmaların nedenleri. İletişim sürecindeki katılımcılar arasındaki çatışma, sosyo-iletişimsel bir ortamda birbirlerini etkilediklerinde ortaya çıkar ve çatışmaların oluşumu doğrudan tarafların faaliyetlerine bağlıdır. Çatışmaların ortaya çıkışı birçok nedene bağlıdır ve kanaatimizce, ortaya çıkışının karmaşıklığı, bir kişinin yıllar içinde edindiği, nesilden nesile aktarılan ilgili kültürel ve ulusal geleneklerle ilgili düşünceler temelinde ve basitçe tarafların kişisel çatışması temelinde ortaya çıkabilir. "*Bir dil konuşanın bilincinde, konuşma çatışması belirli bir tipik yapı olarak mevcuttur - çatışan taraflar; iletişim kuranlar arasındaki çelişkiler (görüşler, çıkarlar, bakış açıları, fikirler, değerlendirmeler, değer kavramları, hedefler vb.); sebep ve mazeret; zarar; zaman ve mekân sürekliliğini birleştiren bir çerçeve*" (Khromenkov, 2012: 47). Çatışma ani bir olay değildir, birçok durumda insan beyninde zaten mevcuttur ve iletişim sürecinde aktive olur. Bir çatışma meydana geldiğinde, beyinde hazır olan yapılar işlev görmeye başlar. Çatışmanın ortaya çıkması için tüm unsurların – katılımcılar, zaman, mekan, çelişki – aynı anda mevcut olması gerekir. İletişim sürecinde yukarıdakilerden herhangi biri eksikse, çatışma çerçeveye uymuyor demektir.

Kişilerarası iletişimdeki her sorun çatışmaya dönüşmez. V.S.Tretyakova, çatışma iletişimini şu şekilde tanımlar: "*Her iletişim eksikliği çatışmaya dönüşmez. Çatışma, taraflar arasında ortaya çıkan farklı çıkarlar, görüşler ve iletişim niyetleri konusunda bir çatışma, bir yüzleşme durumudur. Sözlü çatışma, bir tarafın bilinçli ve aktif olarak, diğer tarafın zararına olacak şekilde dil ve konuşma yoluyla ifade edilebilecek sözlü eylemlere katılmasıyla ortaya çıkar*" (Tretyakova, 2003: 144). Genel olarak, dil doğası gereği çatışmacı değildir, ancak birimleri, niyetlerine uygun olarak, insanlar onları kullandıklarında çatışmalara yol açar. Bu noktada, çatışmanın hayatın kaçınılmaz gerçeklerinden biri olduğu ve tarafların niyetlerine ulaşmak için uyumlu iletişimi sağlamaları ve çatışmalardan kaçınmaları gerektiği vurgulanmalıdır. "*Hayatın bir gerçeği olarak çatışma, birçok bilim dalının araştırma konusudur. Bir dilbilimci için en önemli görev, konuşma iletişiminin olumsuz anlamsal alanını ve konuşma çatışmasının ortaya çıkışını, gelişimini ve çözümünü belirleyen faktörleri tanımlamaktır. Bu tür görevlerin çözümü, tarafların uyumlu iletişimi sağlamak veya bozmak için kullandıkları araç ve yöntemleri ortaya çıkarmakla mümkündür*" (Tretyakova, 142). Çatışmayı önlemek ve uyumlu iletişimi sağlamak için insanlar konuşmalarında daha yumuşatıcı ifadeler kullanmalıdır. Örneğin, karşı tarafa doğrudan "Yanlışsın, doğruyu söylemiyorsun" demek yerine, "Bence, bu noktada diğer seçenekleri de değerlendirsek daha iyi olur" ifadesini kullanmak daha uygun olur ve böylece uyumlu iletişim sağlanabilir.

İletişimde çatışmanın ortaya çıkmasında dilin etkisi. İletişim sürecine dahil olan tarafların farklı, ancak aynı zamanda farklı görüşleri, niyetleri, hedefleri vardır ve bu farklılıklar genellikle dilsel araçlar yardımıyla ifade edilebilen çelişkilere yol açar. İletişimde çatışmaların ortaya çıkması, gelişmesi ve sona ermesi her senaryoya göre gerçekleşir. "*Bir çatışma iletişim eyleminde, konuşma eylemlerinin yapısı ve içeriği, katılımcılar arasında var olan bir dizi tutarsızlık ve çelişki tarafından belirlenir. Çatışmanın iletişim öncesi aşamasında – çatışmanın olgunlaşması – katılımcılar, çıkarları (görüşler, güdüler, tutumlar, hedefler, ilişki kodu, bilgi) arasındaki mevcut çelişkilerin farkına varırlar. Her iki katılımcı da durumun çatışmacı doğasını hissetmeye başlar ve birbirlerine karşı konuşma eylemlerine girişmeye hazırdırlar. İletişim aşamasında – çatışmanın olgunlaşması, zirvesi ve düşüşü – katılımcıların tüm iletişim öncesi durumları gerçekleşir: her iki*

taraf da çıkarları adına diğer tarafın zararına hareket etmeye başlar, çatışmaya neden olan dilsel (sözcüksel, gramer) ve konuşma (çatışmacı konuşma taktikleri, uygun sözsüz) araçları kullanırlar. İletişim sonrası aşama – çatışmanın çözümü – önceki aşamalardan kaynaklanan sonuçlarla karakterize edilir" (Tretyakova, 144). Belirtilen fikirlere dayanarak, bir çatışma meydana geldiğinde, Konuşmanın muhatabı ve muhatabı arasında, kelimelerin sözcük anlamı ve bağlamsal anlamı birbirine zıt düşer ve çatışma doruk noktasına ulaştığında, konuşma emir kipinde bir hal almaya başlar. Çatışmaya neden olan dilsel faktörler, konuşmanın yapısını şekillendirir. Dolayısıyla, iletişim sürecindeki katılımcılar çatışmanın doruk noktasına ulaştıklarında birbirlerini kesmeye başlarlar ve sonuç olarak dinleme süreci tamamen tarafların kontrolünden çıkar. Daha kibar olan "biz" ifadesi bile "ben" ile değiştirilir. Örneğin, "Bu konuyu daha derinlemesine inceleyebiliriz." "Belirttiğiniz bilgilerin doğru olup olmadığını kontrol edeceğiz." gibi ifadeler, "Bu konuyu daha derinlemesine inceleyeceğim." "Belirttiğiniz bilgilerin doğru olup olmadığını kontrol edeceğim." gibi cümlelerle değiştirilmeye başlanır.

Dolayısıyla, iletişim sürecinde çatışmanın sadece bir anlaşmazlık olarak değerlendirilmemesi gerektiği güvenle vurgulanabilir; çünkü bu, dilin tüm seviyelerinde meydana gelen bir süreçtir. Çatışmanın varlığı derinleştikçe, dil de işlevlerini değiştirmeye başlar; yani, karşı tarafı dinleme ve anlama işlevi, karşı tarafa yönelik saldırganlıkla yer değiştirmeye başlar. Örneğin, taraflardan biri diğerine, "Bana çok kötü şeyler yaptın. Beni aşağıladın" vb. der. Bu tür suçlayıcı anlamlara sahip cümlelere karşılık olarak, karşı taraf "Sen de beni aşağıladın. Bana hakaret ettin," şeklinde yanıt verir. Genel olarak, çatışma, tarafların hedefleri ve çıkarları örtüşmediğinde ve ciddi anlaşmazlıklar ortaya çıktığında meydana gelir. "*Çatışma, katılımcılardan en az birinin hedeflerinin diğer katılımcının (veya katılımcıların) hedefleriyle örtüşmediği bir ilişkidir*" (Vershinina, 2014: 5). İletişim sırasında, taraflardan birinin (birden fazla taraf olabilir, en az birinin) hedefleri diğerleriyle örtüşmez ve çatışma ortaya çıkmaya başlar. Taraflar arasında çatışmaların meydana gelmesinin şu bileşenleri gözlemlenebilir:

"1) *Çatışma katılımcılarının kimlikleri, kendi kimlik anlayışları ve karşı tarafın kimliği;*
2) Katılımcıların birbirlerinden memnuniyetsizliklerinin nedenleri;
3) Katılımcıların kendilerini tatmin etmeyen ilişkiyi değiştirmeyi amaçlayan hedefleri;
4) Hedeflerine ulaşmak için kullandıkları araçlar" (Vershinina, 2014: 5).

İlk paragrafta bahsedilen çatışma katılımcılarının kimliklerini ve karşı tarafın kimliğini anlamak büyük bir dilbilimsel öneme sahiptir. Bu aşamada, katılımcılar kendilerini haklı çıkarmak için sıklıkla "ben" zamirini kullanmaya başlarlar. Örneğin, "Ne yaptığımı biliyorum", "Kimseye hesap vermeyeceğim", vb. Ayrıca, karşı tarafa "sen" diye hitap ederler ve ses tonundan ifadeyi olumsuz bir şekilde telaffuz ettikleri açıktır. Etkili iletişim sırasında, taraflar etik normlara bağlı kalarak "biz" zamirini daha sık kullanırlar. Örneğin, "Çalışanların çıkarları doğrultusunda sorunu çözmeye karar verdik". Verilen örnekte, fikir daha etik görünüyor; burada birlik, birbirini dinleme ve ortak karar alma gibi konuların ön planda olduğu görülüyor. Ancak aynı cümlenin "Çalışanların çıkarları doğrultusunda sorunu çözmeye karar verdim" şeklinde sunulması, tarafların kademeli olarak birleşik iletişim sisteminden uzaklaştığını doğruluyor.

İletişim sürecinde katılımcıların birbirlerinden memnuniyetsizliğinin başlıca nedenlerinden biri, fikir ve yorum çatışmasıdır. Bu nedenle, bir tarafın şaka veya tavsiye olarak algıladığı sözler, diğer taraf tarafından "baskı" ve ya "hakaret", hatta birçok durumda "kişiliğin aşağılanması" olarak değerlendirilebilir. Dolayısıyla, pragmatik açıdan, konuşma eylemlerinin farklı yorumlanması iletişimsel çatışmaların ortaya çıkmasına yol açar. Konuşmacının seçtiği tonlama, sözcük birimleri vb. söylem içinde çatışma yaratır. Konuşmacının konuşmasında mevcut olan anlamsal niyet ile dinleyicinin yorumladığı anlam arasında belirli bir engel oluşur ve kelimenin sözcüksel anlamı ile pragmatik anlamı birbirine zıt düşer. Bilgi alışverişi sırasında, ses tonu, vurgu, tonlama vb. araçların sözcüksel anlamdan daha fazla bilgi iletebileceği unutulmamalıdır. Bu nedenle, taraflar arasındaki anlaşmazlıklar aniden ortaya çıkmaz, aksine sözlü ve sözsüz araçları doğru kullanamamalarının bir sonucu olarak ortaya çıkar.

Üçüncü paragrafta bahsedilen katılımcıların, kendilerini tatmin etmeyen ilişkileri değiştirmeyi amaçlayan hedefleri, dilin düzenleyici işlevine dayanmaktadır. Bu tür bir durumda, katılımcılar emir, talep, yasaklama, eleştiri vb. ifadeler kullanarak karşı tarafın davranışını etkileyebilirler. Örneğin, "yazmalısın", "çözmelisin", "almalısın" gibi emir kipinde kullanılan fiiller, karşı tarafa düşüncelerini sürdürme fırsatı vermez. Bazı noktalarda, muhatap konuşurken, "şüphesiz", "şüphesiz", "tek kelimeyle", "uzun bir kelimenin kısaltılmış hali" gibi kip sözcükleri kullanarak karşı tarafa düşüncelerini açıklama ve konuya ilişkin tutumunu ifade etme fırsatı vermez.

Genel olarak, ilişkileri değiştirme amacı, dilin tüm seviyelerinde gerçekleştirilebilen bir süreçtir ve ilerleyen aşamaları çatışmaların daha da derinleşmesine yol açar.

SONUÇ

Dolayısıyla, çatışma iletişiminin dilbilimsel analizi, bu faktörün dilin yapısal-anlamsal ve işlevsel-pragmatik yönleriyle doğrudan ilişkili olduğunu göstermektedir. Çatışma sadece duygusal bir olay değil, dilin tüm seviyelerinde bilinçli ve amaçlı olarak gerçekleşen bir dil-bilişsel süreçtir. Hakaret, küfür vb. ifadeler doğrudan karşı tarafın kişiliğini hedef alır. Alay ve ironi, dilde gizli bir saldırganlık oluşturur. Emir kipindeki cümleler, dilin düzenleyici işlevini bozar, mevcut dostane ilişkileri ortadan kaldırır. Çatışmayı dilbilimsel düzeyde incelemek, taraflar arasındaki olumsuz dilsel olguları belirlemekle kalmaz, aynı zamanda çatışma dışında daha güzel bir iletişim kurmak için dil alışkanlıklarını da öğretir.

KAYNAKÇA

1. Mikhailova, O.A., Mikhailova, Yu.N., Shalina, I.V. (2022). *Konuşma Çatışması ve Uyumlaştırılması İçin İletişimsel Senaryolar: Bir Çalışma Kılavuzu.* Yekaterinburg: Ural Üniversitesi.

2. Cahn, D.D. (2014). *Çatışma İletişiminin İncelenmesine Giriş*. Harlow: Pearson.

3. Tretyakova, V.S. (2000). *Bir Dilbilimcinin Gözünden Çatışma. Hukuk Dilbilimi-Rus Dili Doğal ve Hukuki Varoluşunda*. Barnaul: http://www.philology.ru/linguistics2/tretyakova-00.htm

4. Tretyakova, V.S. (2003). *Dil ve Konuşmanın Bir Fenomeni Olarak Çatışma*. Yekaterinburg: Ural Devlet Üniversitesi.

5. Khromenkov, P.N. (2012). *Çatışmanın Psikodilbilimsel Özellikleri*. Moskova: RUDN Üniversitesi Bülteni, Dil Teorisi. Göstergebilim. Anlambilim, 2012, no. 2.

6. Vershinina, T.S., Guzikova, M.O., Kocheva, O.L. (2014). *Dil ve Çatışma*: [ders kitabı] Ekaterinburg: Ural Üniversitesi.

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

(22)

Dr. Selma KALKAVAN[118]

NÖROBİLİM TEMELLİ İNSAN VE KÜLTÜR YÖNETİMİ PARADİGMASI: GELENEKSEL İKY'DEN NÖROBİYOLOJİK DÖNÜŞÜME KAVRAMSAL BİR MODEL ÖNERİSİ

A NEUROSCIENCE-BASED PARADIGM FOR HUMAN AND CULTURAL MANAGEMENT: A PROPOSAL FOR A CONCEPTUAL MODEL FROM TRADITIONAL HRM TO NEUROBIOLOGICAL TRANSFORMATION

ÖZ

Çalışma yaşamında yaşanan teknolojik, demografik ve kültürel dönüşümler, çalışan davranışlarını açıklamaya yönelik mevcut insan kaynakları yönetimi yaklaşımlarının yeniden değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır. Özellikle yapay zeka teknolojilerinin yaygınlaşması, çalışan deneyiminin önem kazanması ve organizasyonların değişen beklentileri, insan davranışlarının daha bütüncül biçimde anlaşılmasına yönelik ihtiyacı artırmaktadır. Bu çalışma, insan davranışının nörobiyolojik temelleri ile insan ve kültür yönetimi uygulamaları arasındaki ilişkiyi kavramsal bir çerçevede incelemektedir. Araştırmanın amacı, geleneksel insan kaynakları yönetiminden nörobilim temelli insan ve kültür yönetimine geçişi açıklayan bir paradigma önerisi geliştirmektir. Bu doğrultuda organizasyonel nörobilim, sosyal nörobilim, nöroplastisite, psikolojik güvenlik ve insan-yapay zeka iş birliği literatürleri bütünleştirilerek Nörobilim Temelli İnsan ve Kültür Yönetimi Paradigması (NBİKY) adı verilen kavramsal model önerilmektedir. Model, çalışan davranışlarını biyolojik, bilişsel, sosyal ve teknolojik boyutlarıyla birlikte ele almakta insan kaynakları yönetiminin temel varsayımlarını yeniden yorumlamaktadır. Çalışma sonucunda güven, aidiyet, öğrenme, motivasyon ve insan-yapay zeka etkileşimi gibi unsurların insan ve kültür yönetimi uygulamalarında merkezi bir rol oynadığı değerlendirilmektedir. Araştırmanın, insan kaynakları yönetimi ile nörobilim arasında kavramsal bir köprü kurarak literatüre katkı sağlaması ve yapay zeka çağında insan merkezli organizasyonların tasarımına ilişkin teorik bir çerçeve sunması beklenmektedir.

Anahtar Kelimeler: İnsan ve Kültür Yönetimi, Çalışan Davranışı, Organizasyonel Nörobilim, Sosyal Nörobilim.

ABSTRACT

Technological, demographic, and cultural transformations in contemporary work environments necessitate a re-evaluation of existing human resource management approaches used to explain employee behavior. In particular, the widespread adoption of artificial intelligence technologies, the growing importance of employee experience, and changing organizational expectations have increased the need for a more holistic understanding of human behavior. This study conceptually examines the relationship between the neurobiological foundations of human behavior and people and culture management practices. The aim of the study is to develop a paradigm proposal that explains the transition from traditional human resource management to neuroscience-based people and culture management. To this end, the literature on organizational neuroscience, social neuroscience, neuroplasticity, psychological safety, and human-artificial intelligence collaboration is integrated, and a conceptual model entitled the Neuroscience-Based People and Culture Management Paradigm (NBPCM) is proposed. The model approaches employee behavior through biological, cognitive, social, and technological dimensions and reinterprets the fundamental assumptions of human resource management. The findings suggest that factors such as trust, belonging, learning, motivation, and human-artificial intelligence interaction play a central role in people and culture management practices. The study is expected to contribute to the literature by establishing a conceptual bridge between human resource management and neuroscience and by providing a theoretical framework for designing human-centered organizations in the age of artificial intelligence.

Keywords: *People and Culture Management, Employee Behavior, Organizational Neuroscience, Social Neuroscience.*

[118] **Bağımsız Araştırmacı, selma@kalkavan.net, https://orcid.org/0000-0003-3252-0345**

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

1. GİRİŞ

Çalışan davranışlarını anlamaya yönelik yaklaşımlar, çalışma yaşamında meydana gelen ekonomik, teknolojik ve toplumsal değişimlere paralel olarak sürekli yeniden şekillenmektedir. Yapay zeka uygulamalarının hızla yaygınlaşması, hibrit çalışma modellerinin kalıcı hale gelmesi, demografik değişimler ve çalışan beklentilerindeki dönüşüm, organizasyonların insanı anlama ve yönetme biçimlerini yeniden düşünmelerini zorunlu kılmaktadır. Dünya Ekonomik Forumu'nun (WEF) Future of Jobs Report 2025 raporu, önümüzdeki yıllarda iş gücü piyasalarında önemli değişimler yaşanacağını, çalışanların mevcut becerilerinin önemli bir bölümünün dönüşeceğini ve analitik düşünme, öğrenme çevikliği, dayanıklılık, liderlik ve sosyal etki gibi insan odaklı yetkinliklerin giderek daha kritik hale geleceğini vurgulamaktadır (World Economic Forum, 2025). Bu gelişmeler, organizasyonların teknolojiyle birlikte insan davranışlarının daha derinlemesine anlaşılmasına yatırım yapmalarını gerekli kılmaktadır. Bu dönüşümün en görünür sonuçlarından biri çalışan bağlılığı alanında ortaya çıkmaktadır. Gallup'un State of the Global Workplace 2025 raporu, küresel çalışan bağlılığının %23'ten %21'e gerilediğini ve bu düşüşün dünya ekonomisinde yaklaşık 438 milyar ABD doları tutarında üretkenlik kaybına yol açtığını göstermektedir. Raporun dikkat çekici bulgularından biri, bağlılık düzeyindeki en belirgin düşüşün yönetici gruplarında görülmesidir. Yönetici bağlılığındaki gerilemenin ekip performansı, çalışan deneyimi ve organizasyonel verimlilik üzerinde zincirleme etkiler yarattığı belirtilmektedir. Bu bulgular, çalışan davranışlarını açıklamak amacıyla geliştirilen geleneksel insan kaynakları yönetimi yaklaşımlarının günümüz çalışma yaşamının karmaşık dinamiklerini açıklamada ne ölçüde yeterli olduğu sorusunu gündeme getirmektedir. İnsan Kaynakları Yönetimi (İKY) disiplini tarihsel gelişimi boyunca çalışan davranışlarını anlamaya ve yönlendirmeye yönelik önemli teorik katkılar üretmiştir. Hawthorne araştırmaları ile başlayan insan ilişkileri yaklaşımı, McGregor'un X ve Y Teorisi, Vroom'un Beklenti Teorisi, Herzberg'in Çift Faktör Teorisi ve Deci ile Ryan'ın Öz Belirleme Kuramı gibi çalışmalar, motivasyon, performans ve örgütsel bağlılık konularında önemli açıklamalar sunmuştur (Deci & Ryan, 2000; Herzberg, 1968; McGregor, 1960; Vroom, 1964). Bununla birlikte bu yaklaşımların büyük ölçüde davranışların gözlemlenebilir çıktıları üzerine odaklandığı, davranışları ortaya çıkaran biyolojik ve nörolojik süreçlerin ise uzun yıllar yönetim literatürünün dışında kaldığı görülmektedir. Son yirmi yılda nörobilim alanında gerçekleştirilen çalışmalar, karar verme, öğrenme, güven, aidiyet, iş birliği ve motivasyon gibi örgütsel yaşamın merkezinde yer alan birçok olgunun beynin işleyişiyle yakından ilişkili olduğunu ortaya koymuştur. Özellikle sosyal nörobilim ve organizasyonel nörobilim alanlarında elde edilen bulgular, çalışan davranışlarının bilişsel değerlendirmeler veya ekonomik tercihlerle tek başına açıklanamayacağını, duygu, sosyal bağlar, tehdit ve ödül mekanizmaları ile nöroplastisite süreçlerinin de bu davranışları şekillendirdiğini göstermektedir (Ashkanasy vd., 2014; Damasio, 1994; LeDoux, 2002; Lieberman, 2013).

Bununla birlikte mevcut literatür incelendiğinde nörobilim temelli çalışmaların çoğunlukla liderlik, karar verme, öğrenme, motivasyon veya psikolojik güvenlik gibi belirli konulara odaklandığı görülmektedir. İnsan davranışının nörobiyolojik temelleri ile insan ve kültür yönetimi uygulamalarını bütünleşik biçimde açıklayan kuramsal çerçevelerin ise sınırlı olduğu söylenebilir. Özellikle yapay zeka destekli çalışma sistemlerinin yaygınlaştığı, insan-makine iş birliğinin yeni organizasyonel yapılar ortaya çıkardığı günümüzde, insan ve kültür yönetiminin temel varsayımlarının nörobilim perspektifinden yeniden değerlendirilmesine ihtiyaç duyulmaktadır.

Bu çalışma, insan davranışının nörobiyolojik temelleri ile insan ve kültür yönetimi uygulamaları arasındaki ilişkiyi bütüncül bir bakış açısıyla ele almakta ve insan kaynakları yönetiminde ortaya çıkan dönüşümü nörobilim perspektifinden incelemektedir. Çalışmanın amacı, geleneksel insan kaynakları yönetimi anlayışından nörobilim temelli insan ve kültür yönetimine geçişi açıklayan kavramsal bir çerçeve geliştirmek ve bu dönüşümün temel varsayımlarını ortaya koymaktır. Bu doğrultuda çalışma, Nörobilim Temelli İnsan ve Kültür Yönetimi (NBİKY) Paradigması adı verilen kavramsal modeli önererek bütüncül bir yaklaşım geliştirmektedir. Ayrıca çalışma, yapay zeka çağında insan merkezli organizasyonların tasarımına yönelik teorik ve yönetsel çıkarımlar ortaya koymaktadır.

2. İnsan Kaynakları Yönetiminde Paradigmatik Dönüşüm

Yönetim düşüncesinin gelişimi incelendiğinde, organizasyonları ve çalışan davranışlarını açıklamaya yönelik yaklaşımların zaman içerisinde önemli dönüşümler geçirdiği görülmektedir. Bu dönüşüm yeni yönetim uygulamalarının ortaya çıkması ve çalışan davranışlarını açıklamaya yönelik temel varsayımların

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

değişmesiyle ilişkilidir. Kuhn'a (1962) göre paradigmalar, belirli bir dönemde baskın kabul edilen kavramlar, varsayımlar ve açıklama modellerinden oluşmaktadır. Ancak mevcut paradigma ortaya çıkan yeni sorunları açıklamakta yetersiz kaldığında alternatif yaklaşımlar gelişmekte ve zamanla yeni bir paradigma oluşmaktadır. Yönetim alanındaki dönüşümler de benzer bir süreç izlemektedir.

İnsan kaynakları yönetiminin tarihsel gelişimi bu dönüşümün somut örneklerinden birini oluşturmaktadır. Erken dönem personel yönetimi anlayışı çalışanı üretim sürecinin bir unsuru olarak değerlendirmiş ve verimlilik artışını temel amaç olarak benimsemiştir. Bu yaklaşımda iş bölümü, standartlaşma ve kontrol mekanizmaları ön planda tutulurken çalışan davranışlarının sosyal ve psikolojik boyutları büyük ölçüde göz ardı edilmiştir. Zamanla çalışan davranışlarının ekonomik teşviklerle açıklanamayacağı anlaşılmış, insan ilişkileri yaklaşımı ve örgütsel davranış araştırmaları çalışanların sosyal etkileşimlerden, aidiyet duygusundan ve çalışma ortamından etkilendiğini ortaya koymuştur (Mayo, 1933; Roethlisberger & Dickson, 1939). Bu dönüşümün sonucunda ortaya çıkan insan kaynakları yönetimi yaklaşımı, çalışanları organizasyonun önemli bir kaynağı olarak ele almış, motivasyon, performans, yetenek geliştirme ve çalışan bağlılığı gibi konulara odaklanmıştır. Daha sonraki yıllarda stratejik insan kaynakları yönetimi anlayışı gelişmiş ve insan kaynağı sürdürülebilir rekabet avantajının temel unsurlarından biri olarak görülmeye başlanmıştır. Özellikle Kaynak Temelli Görüş, çalışanların sahip olduğu bilgi, beceri ve yetkinliklerin sürdürülebilir rekabet avantajının önemli kaynakları arasında yer aldığını vurgulamaktadır (Barney, 1991; Boxall & Purcell, 2016).

Tablo 1. İnsan Kaynakları Yönetiminde Paradigmatik Dönüşümün Temel Varsayımları

Boyut	**Personel Yönetimi**	**İnsan Kaynakları Yönetimi**	**Stratejik İKY**	**Nörobilim Temelli İnsan ve Kültür Yönetimi**
İnsan Anlayışı	İşgücü	Kaynak	Stratejik Sermaye	Nörobiyolojik ve Sosyal Varlık
Motivasyon	Ücret ve Kontrol	İş Tasarımı	Performans ve Hedefler	Ödül-Tehdit Sistemleri
Öğrenme	Eğitim	Gelişim	Yetkinlik Yönetimi	Nöroplastisite
Kültür	İkincil Önemde	Uyum ve Bağlılık	Değer Temelli Yönetim	Kolektif Nöral Örüntüler
Teknoloji	Mekanizasyon	Bilgi Sistemleri	Dijitalleşme	Humachine Entegrasyonu

***Not**. Tablo, ilgili literatür sentezlenerek yazar tarafından oluşturulmuştur (Barney, 1991; Boxall & Purcell, 2016; Damasio, 1994; Kuhn, 1962; Lieberman, 2013)*

Tablo 1 incelendiğinde insan kaynakları yönetiminin tarihsel gelişiminin yeni uygulamaların eklenmesinden ibaret olmadığı görülmektedir. Her yeni yaklaşım, çalışan davranışlarını açıklamaya yönelik farklı varsayımlar geliştirmiş ve önceki paradigmanın açıklamakta zorlandığı sorunlara yanıt üretmeye çalışmıştır. Bununla birlikte stratejik insan kaynakları yönetimi yaklaşımı çalışanları stratejik değer yaratan varlıklar olarak tanımlamış olsa da, çalışan davranışlarının altında yer alan biyolojik süreçleri açıklamaya yönelik sınırlı bir çerçeve sunmaktadır. Öğrenme kapasitesi, değişime uyum, psikolojik güvenlik, aidiyet duygusu ve iş birliği gibi konuların örgütsel uygulamalar veya yönetsel müdahaleler üzerinden açıklanmasının yeterli olmadığına ilişkin görüşler giderek güçlenmektedir (Ashkanasy vd., 2014; Edmondson, 2019). Bu noktada dikkat çekici olan husus, yönetim literatüründe uzun yıllar boyunca çalışan davranışlarının sonuçlarına odaklanılmış olmasına karşın, bu davranışları ortaya çıkaran mekanizmaların görece daha sınırlı biçimde incelenmiş olmasıdır. Oysa güven, aidiyet, motivasyon, öğrenme ve karar verme gibi örgütsel yaşamın merkezinde yer alan birçok olgunun nörobiyolojik süreçlerle yakından ilişkili olduğu bilinmektedir (Damasio, 1994; LeDoux, 2002; Lieberman, 2013). Çalışanların aynı koşullara farklı tepkiler vermesi, benzer uygulamaların farklı ekiplerde farklı sonuçlar üretmesi ve kültürel dönüşüm girişimlerinin beklenen etkiyi her zaman yaratmaması, davranışın altında yer alan süreçlerin daha derinlemesine anlaşılmasını gerekli kılmaktadır. Nörobilim temelli insan ve kültür yönetimi yaklaşımı, insan davranışını şekillendiren biyolojik, bilişsel ve sosyal süreçleri insan kaynakları uygulamalarının merkezine yerleştirmektedir. Bu yaklaşım

çalışanları performans üreten ekonomik aktörler olarak değil, öğrenen, uyum sağlayan, sosyal ilişkiler kuran ve nörobiyolojik mekanizmalar doğrultusunda davranış geliştiren bireyler olarak ele almaktadır. Bu nedenle nörobilim temelli insan ve kültür yönetimi, insan kaynakları yönetiminin tarihsel gelişiminde ortaya çıkan yeni bir paradigmatik dönüşüm olarak değerlendirilebilir. Bu dönüşümün kuramsal dayanaklarını anlayabilmek için öncelikle insan davranışının nörobiyolojik temellerinin incelenmesi gerekmektedir.

3. Nörobilim Temelli İnsan ve Kültür Yönetiminin Kuramsal Temelleri

Nörobilim alanında son yıllarda gerçekleştirilen araştırmalar, insan davranışlarının oluşumunda duygu, öğrenme, sosyal etkileşim ve biyolojik uyum mekanizmalarının merkezi bir rol oynadığını ortaya koymaktadır. Karar verme süreçlerinden motivasyon, aidiyet duygusundan öğrenmeye kadar örgütsel yaşamın temel bileşenleri, beynin çevresel uyaranları algılama ve işleme biçimiyle yakından ilişkilidir (Damasio, 1994; LeDoux, 2002; Lieberman, 2013). Özellikle sosyal nörobilim ve organizasyonel nörobilim alanlarında elde edilen bulgular, çalışan davranışlarının rasyonel değerlendirmeler veya yönetsel uygulamalarla tek başına açıklanamayacağını, duygu, sosyal bağlar, tehdit ve ödül mekanizmaları gibi nörobiyolojik süreçlerin de bu davranışları şekillendirdiğini göstermektedir (Ashkanasy vd., 2014; Butler & Senior, 2007, Lieberman, 2024). Bu gelişmeler, insan ve kültür yönetimine ilişkin geleneksel yaklaşımların ötesine geçilerek çalışan davranışlarının altında yer alan biyolojik, bilişsel ve sosyal mekanizmaların birlikte değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır. Çalışanların performansı bilgi, beceri ve yetkinlik düzeylerinden tek başına etkilenmemekte aynı zamanda içinde bulundukları sosyal ortamın güven verici olup olmamasından da etkilenmektedir. Özellikle psikolojik güvenlik kavramı son yıllarda organizasyon araştırmalarının merkezinde yer almaktadır. Edmondson (2019), bireylerin cezalandırılma veya dışlanma korkusu yaşamadan fikirlerini ifade edebildikleri çalışma ortamlarının öğrenme ve yenilikçilik açısından daha yüksek performans gösterdiğini belirtmektedir. Psikolojik güvenlik yönetsel bir uygulamanın ötesinde bireylerin tehdit ve güvenlik algılarını etkileyen bir deneyim olarak değerlendirilmektedir. Benzer şekilde aidiyet duygusu da çalışan davranışlarının şekillenmesinde önemli rol oynamaktadır. Baumeister ve Leary'nin (1995) aidiyet kuramı, sosyal bağ kurma ihtiyacının temel insan motivasyonlarından biri olduğunu ileri sürmektedir. Sosyal nörobilim araştırmaları ise dışlanma deneyimlerinin beyinde fiziksel acıya benzer nörolojik tepkiler oluşturabildiğini göstermektedir (Eisenberger, 2012). Bu durum çalışan deneyiminin iş süreçleri ve bireylerin organizasyon içerisindeki sosyal konumlarıyla yakından ilişkili olduğunu ortaya koymaktadır. Öğrenme ve değişime uyum süreçleri de benzer biçimde nörobilim perspektifinden yeniden değerlendirilmektedir. Uzun yıllar boyunca yetişkin beyninin büyük ölçüde sabit olduğu düşünülmüş olsa da nöroplastisite araştırmaları beynin yaşam boyu değişim kapasitesine sahip olduğunu göstermiştir. Doidge (2015), deneyimlerin, öğrenmenin ve çevresel etkileşimlerin beyindeki sinaptik bağlantıları yeniden şekillendirebildiğini belirtmektedir. Güncel araştırmalar nöroplastisitenin öğrenme süreçlerini ile birlikte sürdürülebilir davranış değişimini de açıkladığını göstermektedir. Özellikle fMRI çalışmaları, bireylerin sorun odaklı düşünme biçimlerinin bilişsel kaynakları sınırlayabildiğini, buna karşın ideal benlik ve gelecek odaklı yaklaşımların öğrenme ve gelişim süreçlerini destekleyen farklı sinir ağlarını aktive ettiğini ortaya koymaktadır (Jack, Passarelli, & Boyatzis, 2023). Bu yaklaşım organizasyonel öğrenme alanı açısından önemli sonuçlar doğurmaktadır. Öğrenme, davranış kalıplarının yeniden yapılandırılması süreci olarak değerlendirilmeye başlanmıştır. Bu bakış açısı, çalışan gelişimi ve liderlik programlarının tasarımında da yeni yaklaşımların ortaya çıkmasına katkı sağlamaktadır. Çalışan davranışlarının anlaşılmasında sosyal ödül sistemleri de önemli bir yer tutmaktadır. Nörobilim araştırmaları takdir edilme, değer görme ve başarı hissi gibi sosyal deneyimlerin beynin ödül sistemlerini aktive edebildiğini göstermektedir. Schultz (2016), ödül beklentisinin öğrenme ve davranış değişikliği üzerinde belirleyici rol oynadığını ortaya koyarken, Zak (2017) güvene dayalı ilişkilerin iş birliğini ve örgütsel performansı artırabildiğini vurgulamaktadır. Psikolojik güvenlik literatürü son yıllarda önemli ölçüde genişlemiştir. Edmondson ve Bransby (2023), alanın son yirmi beş yıllık gelişimini değerlendirdikleri çalışmalarında psikolojik güvenliğin öğrenme, yenilikçilik, ekip performansı ve çalışan deneyimi ile ilişkili temel bir örgütsel unsur haline geldiğini belirtmektedir. Sosyal ödül mekanizmalarının biyolojik etkileri üzerine gerçekleştirilen güncel araştırmalar, prososyal davranışlar ile oksitosin düzeyleri arasında anlamlı ilişkiler bulunduğunu göstermektedir. Bu bulgular, organizasyonlarda güven, takdir ve sosyal bağların çalışan deneyimi üzerindeki etkisini desteklemektedir (Curry vd., 2022). Bu bulgular, performans yönetimi ve çalışan deneyimi uygulamalarının sadece ekonomik teşviklerle açıklanamayacağını göstermektedir. Ayrıca son yıllarda insan ve kültür yönetimi alanında ortaya çıkan bir diğer dönüşüm, yapay

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

zeka teknolojilerinin çalışma yaşamına entegrasyonudur. Dünya Ekonomik Forumu (2025), geleceğin organizasyonlarında teknik beceriler ile insan merkezli yetkinliklerin birlikte önem kazanacağını vurgulamaktadır. Benzer şekilde Deloitte (2024), organizasyonların teknoloji yatırımlarından bekledikleri değeri yaratabilmeleri için güven, öğrenme kapasitesi, iş birliği ve uyum yeteneği gibi insani faktörleri güçlendirmeleri gerektiğini belirtmektedir. Bu durum insan kaynakları yönetiminin insanları liderlik etmekle birlikte insan ve teknoloji arasındaki etkileşimi yönetmeye de odaklanmasını gerektirmektedir. Literatürde giderek daha fazla kullanılan "humachine" yaklaşımı, insan ve yapay zekanın birbirini tamamlayan yetenekler geliştirdiği çalışma sistemlerini ifade etmektedir (Daugherty & Wilson, 2018). Yapay zeka teknolojilerinin gelişimi insanın örgüt içindeki rolünü ortadan kaldırmaktan çok yeniden tanımlamaktadır. Marr (2022), dijital çağda yaratıcılık, eleştirel düşünme, empati, uyum sağlama ve iş birliği gibi insan merkezli yetkinliklerin stratejik öneminin arttığını vurgulamaktadır. Benzer şekilde generatif yapay zeka uygulamalarının yaygınlaşması, organizasyonlarda insan ve teknolojinin birbirini tamamlayan yetkinlikler geliştirdiği yeni çalışma modellerini gündeme getirmektedir (Marr, 2024). Generatif yapay zekanın etkili kullanımına ilişkin çalışmalar, teknolojik kapasitenin tek başına yeterli olmadığını, çalışanların yapay zekaya güven duyması, onunla iş birliği kurabilmesi ve yeni çalışma biçimlerine uyum sağlayabilmesinin kritik olduğunu göstermektedir (McAfee, Rock, & Brynjolfsson, 2023).

Tablo 2. Nörobilim Temelli İnsan ve Kültür Yönetiminin Kuramsal Dayanakları

Kuramsal Alan	**Temel Kavram**	**İnsan ve Kültür Yönetimine Yansıması**	**Temel Kaynaklar**
Sosyal Nörobilim	Güven, aidiyet, sosyal bağlar	Psikolojik güvenlik, çalışan deneyimi ve sosyal bağlılık	Lieberman (2013, 2024); Eisenberger (2012)
Duygu ve Karar Verme	Duygusal işleme, tehdit algısı	Liderlik, karar verme ve değişim yönetimi	Damasio (1994); LeDoux (2002)
Nöroplastisite ve Davranış Değişimi	Beynin değişim kapasitesi, ideal benlik	Öğrenme, gelişim, liderlik ve dönüşüm programları	Doidge (2015); Jack, Passarelli ve Boyatzis (2023); Boyatzis (2024)
Psikolojik Güvenlik	Güvenli öğrenme ortamı	Öğrenme, yenilikçilik ve ekip performansı	Edmondson (2019); Edmondson ve Bransby (2023)
Sosyal Ödül Sistemleri	Takdir, tanınma, ödül beklentisi	Performans yönetimi, bağlılık ve iş birliği	Schultz (2016); Zak (2017); Curry vd. (2022)
Organizasyonel Nörobilim	Davranışın biyolojik temelleri	İnsan davranışlarının bütüncül analizi	Ashkanasy vd. (2014); Butler ve Senior (2007)
İnsan-Yapay Zeka İş Birliği	Humachine yaklaşımı, tamamlayıcı yetkinlikler	Yapay zeka çağında insan ve kültür yönetimi	Daugherty ve Wilson (2018); Marr (2022, 2024); McAfee, Rock ve Brynjolfsson (2023); World Economic Forum (2025)

***Not**. Tablo, ilgili literatürde yer alan kuramsal yaklaşımlar bütünleştirilerek yazar tarafından geliştirilmiştir.*

Genel olarak değerlendirildiğinde nörobilim alanında elde edilen bulgular, çalışan davranışlarının ekonomik veya psikolojik değişkenlerle sadece açıklanamayacağını göstermektedir. Güven, aidiyet, öğrenme, motivasyon, karar verme ve iş birliği gibi örgütsel yaşamın temel unsurları aynı zamanda nörobiyolojik süreçlerle ilişkilidir. İnsan ve kültür yönetiminin geleceğine yönelik tartışmalar da çalışan davranışlarını şekillendiren bu çok katmanlı yapının daha bütüncül biçimde anlaşılmasını gerekli kılmaktadır. Bu kuramsal birikim, nörobilim temelli insan ve kültür yönetimi paradigmasının geliştirilmesine yönelik temel dayanakları oluşturmaktadır.

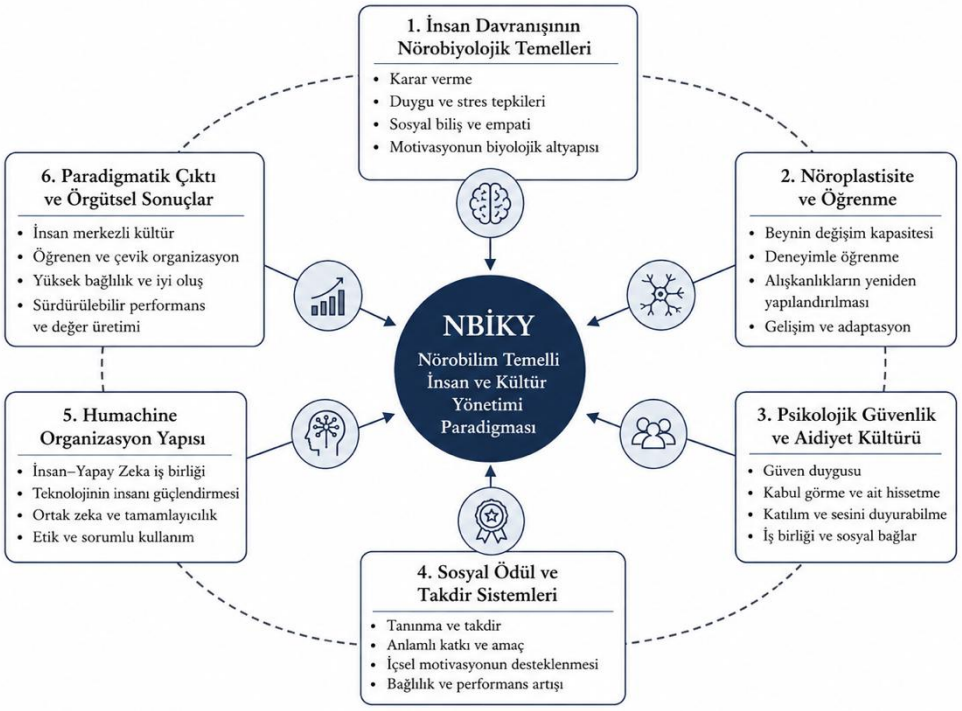
4. Nörobilim Temelli İnsan ve Kültür Yönetimi Paradigması: Kavramsal Model Önerisi

İnsan kaynakları yönetiminin tarihsel gelişimi incelendiğinde çalışan davranışlarını açıklamaya yönelik varsayımların sürekli değiştiği görülmektedir. Personel yönetimi çalışanı üretim sisteminin bir unsuru olarak değerlendirmiş, insan kaynakları yönetimi çalışanı örgütsel performansın önemli bir kaynağı olarak ele

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

almış, stratejik insan kaynakları yönetimi ise insan sermayesini rekabet avantajının temel belirleyicilerinden biri olarak konumlandırmıştır. Bununla birlikte günümüz organizasyonlarında güven, aidiyet, öğrenme çevikliği, psikolojik dayanıklılık ve insan-yapay zeka etkileşimi gibi konuların ön plana çıkması, çalışan davranışlarını açıklamak için daha bütüncül bir çerçeveye ihtiyaç duyulduğunu göstermektedir. Bu çalışma kapsamında önerilen Nörobilim Temelli İnsan ve Kültür Yönetimi Paradigması (NBİKY), insan davranışının biyolojik, bilişsel, sosyal ve teknolojik boyutlarını birlikte ele alan bütünleşik bir yaklaşım sunmaktadır. Modelin geliştirilmesinde organizasyonel nörobilim, sosyal nörobilim ve insan ve kültür yönetimi literatürünün yanı sıra nörobilim temelli insan ve kültür yönetimi yaklaşımını ele alan önceki kavramsal çalışmalar da dikkate alınmıştır (Kalkavan & Ölçekciler, 2024). Model, çalışan davranışlarının tek başına örgütsel uygulamaların bir sonucu olmadığını, bireylerin çevresel uyaranları algılama, yorumlama ve bunlara tepki verme biçimleriyle de şekillendiğini kabul etmektedir. Bu nedenle insan ve kültür yönetimi uygulamalarının etkisi, süreçlerin çalışanlar tarafından nasıl deneyimlendiğine bağlıdır.

Şekil 1. Nörobilim Temelli İnsan ve Kültür Yönetimi (NBİKY) Paradigmasının Kavramsal Modeli

Not. *Şekil, organizasyonel nörobilim, sosyal nörobilim, nöroplastisite, psikolojik güvenlik ve insan-yapay zeka iş birliği alanlarında yer alan kuramsal ve ampirik çalışmalar sentezlenerek geliştirilmiştir (Butler & Senior, 2007; Ashkanasy vd., 2014; Lieberman, 2024; Edmondson & Bransby, 2023; Jack, Passarelli, & Boyatzis, 2023; Marr, 2022, 2024; McAfee, Rock, & Brynjolfsson, 2023; World Economic Forum, 2025).*

Şekil 1'de sunulan model altı temel bileşenden oluşmaktadır. İlk bileşen insan davranışının nörobiyolojik temelleridir. Karar verme, duygu düzenleme, tehdit algısı ve sosyal etkileşim süreçleri çalışan davranışlarının oluşumunda belirleyici rol oynamaktadır. İkinci bileşen nöroplastisite ve öğrenmedir. Bu boyut öğrenmeyi bilgi edinme sürecinde çıkarıp davranış kalıplarının yeniden yapılandırılması olarak değerlendirmektedir. Üçüncü bileşen psikolojik güvenlik ve aidiyet kültürüdür. Çalışanların kendilerini güvende hissettikleri, seslerini duyurabildikleri ve organizasyonun anlamlı bir parçası olarak gördükleri ortamlar öğrenme ve iş birliği süreçlerini desteklemektedir. Dördüncü bileşen sosyal ödül ve takdir sistemleridir. Takdir edilme, değer görme ve anlamlı katkı sunma deneyimleri çalışan motivasyonunu ve bağlılığını etkileyen önemli unsurlar arasında yer almaktadır. Beşinci bileşen humachine organizasyon yapısıdır. İnsan ve yapay zeka iş birliğine dayanan bu yaklaşım, teknolojiyi insan kapasitesini destekleyen stratejik bir ortak olarak değerlendirmektedir. Nöroplastisite boyutu ile humachine yapısı arasındaki kavramsal bağ, dijital iş araçlarının ve yapay zeka entegrasyonunun yarattığı yeni deneyim alanlarının, çalışanların beyin yapısındaki sinaptik bağlantıları dinamik olarak yeniden yapılandırma ve yeni çalışma modellerine biyolojik olarak uyum sağlama kapasitesine dayanmaktadır. Son bileşen ise tüm bu unsurların etkileşimi sonucunda ortaya çıkan nörobilim temelli insan ve kültür yönetimi paradigmasıdır.

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

NBİKY modeli, yeni uygulamalarla birlikte insan kaynakları yönetiminin temel varsayımlarının yeniden değerlendirilmesini de gündeme getirmektedir.Bu dönüşüm Tablo 3'te özetlenmiştir.

Tablo 3. NBİKY Paradigmasının Dönüştürücü Varsayımları

Geleneksel Yaklaşım	NBİKY Yaklaşımı
İnsan ekonomik ve rasyonel aktördür	İnsan nörobiyolojik ve sosyal bir varlıktır
Motivasyon dışsal ödüllerle sağlanır	Motivasyon sosyal ödül, anlam ve aidiyetle şekillenir
Öğrenme bilgi transferidir	Öğrenme nöroplastisite temelli davranış değişimidir
Kültür politika ve prosedürlerle yönetilir	Kültür güven, aidiyet ve kolektif deneyimler üzerinden şekillenir
Teknoloji verimlilik sağlayan bir araçtır	Teknoloji insan kapasitesini geliştiren stratejik bir ortaktır

***Not**. Tablo, ilgili literatürde yer alan kuramsal yaklaşımlar bütünleştirilerek yazar tarafından geliştirilmiştir.*

Tablo 3'te görüldüğü üzere NBİKY paradigmasının temel varsayımlarından biri, organizasyonel değişimin doğrusal ve mekanik bir süreç olmadığıdır. Güncel çalışmalar bireysel ve örgütsel dönüşümün çoğu zaman doğrusal olmayan, belirli kritik eşiklerde hızlanan ve sosyal etkileşimlerle şekillenen bir süreç olduğunu göstermektedir (Boyatzis & Dhar, 2023). Bu bakış açısı, insan ve kültür yönetimi uygulamalarının davranış değişimini destekleyen nörobiyolojik ve sosyal koşulların oluşturulmasına odaklanmasını gerekli kılmaktadır. Bu yaklaşım çalışan deneyimini performans sonuçları ile sınırlı tutmamakta, güven, aidiyet, öğrenme ve anlam oluşturma süreçleri üzerinden de değerlendirmektedir. Benzer şekilde motivasyon ve öğrenme kavramları da yeniden yorumlanmaktadır. Geleneksel sistemlerde motivasyon çoğunlukla ücret, prim veya performans ödülleri ile ilişkilendirilirken, nörobilim temelli yaklaşım sosyal ödül mekanizmalarının, takdirin, amaç duygusunun ve ilişkiselliğin davranış üzerindeki etkisini dikkate almaktadır. Öğrenme ise bilgi aktarımı ile birlikte bireylerin düşünme ve davranış kalıplarında meydana gelen değişim süreci olarak ele alınmaktadır. Bu durum çalışan gelişimi, liderlik programları ve kültürel dönüşüm uygulamalarının tasarımında farklı yaklaşımların benimsenmesini gerekli kılmaktadır. NBİKY paradigması kültür ve teknolojiye ilişkin varsayımları da yeniden değerlendirmektedir. Geleneksel yönetim anlayışında kültür çoğu zaman prosedürler, kurallar veya değer bildirgeleri üzerinden açıklanırken, nörobilim temelli yaklaşım kültürü çalışanların günlük deneyimlerinden oluşan kolektif bir örüntü olarak değerlendirmektedir. Benzer şekilde yapay zeka teknolojileri operasyonel verimlilik sağlayan araçlar olmanın ötesinde insan kapasitesini genişleten ve yeni çalışma biçimleri ortaya çıkaran stratejik ortaklar olarak görülmektedir.

NBİKY paradigmasının açıklayıcılığı, insan ve kültür yönetimi literatüründe son yıllarda öne çıkan eğilimlerle birlikte değerlendirildiğinde daha görünür hale gelmektedir. Literatürde son yıllarda öne çıkan çalışan deneyimi, psikolojik güvenlik, öğrenme çevikliği, iyi oluş ve insan-yapay zeka iş birliği gibi kavramlar, insan davranışının çok boyutlu niteliğine yönelik artan farkındalığın bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Deloitte (2024), World Economic Forum (2025), Boyatzis (2024) ve Marr'ın (2022, 2024) çalışmaları, organizasyonların giderek daha fazla insan merkezli, gelişim odaklı ve teknoloji ile insan kapasitesini birlikte değerlendiren yönetim anlayışlarına yöneldiğini göstermektedir. Bu açıdan değerlendirildiğinde NBİKY paradigması, farklı disiplinlerde ortaya çıkan bu dönüşüm eğilimlerini ortak bir kuramsal çerçeve içerisinde açıklama girişimi olarak değerlendirilebilir. Sonuç olarak NBİKY modeli, insan kaynakları yönetimine ilişkin mevcut yaklaşımları reddetmek yerine onları daha geniş bir çerçevede yeniden yorumlamaktadır. Model, insan davranışlarının altında yer alan biyolojik, bilişsel ve sosyal süreçleri görünür kılarak insan ve kültür yönetimine ilişkin daha bütüncül bir açıklama sunmaktadır. Aynı zamanda yapay zeka çağında insan merkezli organizasyonların nasıl tasarlanabileceğine ilişkin kuramsal bir referans noktası oluşturmaktadır.

5. SONUÇ

İnsan kaynakları yönetimi alanı tarihsel gelişimi boyunca çalışan davranışlarını açıklamak ve örgütsel performansı artırmak amacıyla farklı kuramsal yaklaşımlar geliştirmiştir. Ancak çalışma yaşamının giderek daha karmaşık hale gelmesi, çalışan deneyiminin önem kazanması ve yapay zeka teknolojilerinin organizasyonlara entegrasyonu, mevcut açıklama çerçevelerinin yeniden değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır. Bu çalışma, insan davranışının biyolojik, bilişsel ve sosyal boyutlarını birlikte ele alan nörobilim perspektifinin insan ve kültür yönetimi alanına sağlayabileceği katkıları incelemiş ve bu doğrultuda Nörobilim

Temelli İnsan ve Kültür Yönetimi Paradigması (NBİKY) adı verilen kavramsal bir model önermiştir. Çalışmanın temel iddiası, çalışan davranışlarının yönetsel uygulamalar, performans sistemleri veya örgütsel süreçler üzerinden sadece açıklanamayacağıdır. Örgütsel yaşamın merkezinde yer alan olguların aynı zamanda nörobiyolojik süreçlerle ilişkili olması, insan ve kültür yönetimine ilişkin geleneksel varsayımların yeniden değerlendirilmesini gerekli kılmaktadır. Bu çerçevede önerilen model, organizasyonel nörobilim, sosyal nörobilim, nöroplastisite ve insan-yapay zeka iş birliği literatürlerini bütünleştirerek insan ve kültür yönetimine yönelik daha kapsamlı bir açıklama sunmaktadır. NBİKY paradigmasının literatüre en önemli katkısı, insan kaynakları yönetiminin temel varsayımlarını nörobilim perspektifiyle yeniden yorumlamasıdır. Model, çalışanları ekonomik ve rasyonel aktörler olarak tanımlayan geleneksel yaklaşımların ötesine geçerek bireyleri nörobiyolojik ve sosyal varlıklar olarak ele almaktadır. Benzer şekilde motivasyon, öğrenme, kültür ve teknolojiye ilişkin yerleşik kabuller yeniden değerlendirilmekte ve bu kavramlar insan davranışının altında yer alan mekanizmalarla ilişkilendirilmektedir. Bu yönüyle çalışma, insan kaynakları yönetimi ile nörobilim arasında kavramsal bir köprü kurmayı amaçlamaktadır. Çalışmanın uygulamaya yönelik katkıları da bulunmaktadır. Özellikle çalışan deneyimi, liderlik gelişimi, öğrenme sistemleri, kültürel dönüşüm ve yapay zeka entegrasyonu gibi alanlarda faaliyet gösteren uygulayıcılar için nörobilim temelli bakış açısı yeni değerlendirme imkanları sunmaktadır. Çalışanların performans sonuçlarını şekillendiren deneyimlere ve çevresel uyaranlara odaklanılması, insan ve kültür yönetimi uygulamalarının etkinliğini artırabilecek önemli bir yaklaşım olarak değerlendirilebilir.

Bununla birlikte çalışma bazı sınırlılıklara sahiptir. Araştırma kavramsal nitelikte olup önerilen model ampirik verilerle test edilmemiştir. Bu nedenle gelecekte gerçekleştirilecek araştırmaların NBİKY modelinde yer alan bileşenler arasındaki ilişkileri farklı sektörler, organizasyon türleri ve kültürel bağlamlar içerisinde incelemesi önemli olacaktır. Özellikle psikolojik güvenlik, sosyal ödül sistemleri, nöroplastisite temelli öğrenme uygulamaları ve insan-yapay zeka iş birliğinin çalışan deneyimi üzerindeki etkilerini değerlendiren ampirik çalışmalar, modelin açıklayıcılığını ve uygulanabilirliğini güçlendirebilir. Sonuç olarak nörobilim alanında son yıllarda elde edilen bulgular, insan davranışlarını anlamaya yönelik yeni fırsatlar sunmaktadır. İnsan ve kültür yönetiminin geleceği, süreçleri ve sistemleri geliştirirken bu sistemlerin insan beyni tarafından nasıl deneyimlendiğini anlamaktan geçmektedir. Nörobilim Temelli İnsan ve Kültür Yönetimi Paradigması, yapay zeka çağında insan merkezli organizasyonların tasarımına ilişkin bütüncül bir kuramsal çerçeve sunmaktadır.

KAYNAKÇA

1. Ashkanasy, N. M., Becker, W. J., & Waldman, D. A. (2014). Neuroscience and organizational behavior: Managing the affective revolution in organizational research. *Academy of Management Perspectives, 28*(2), 116-128. https://doi.org/10.5465/amp.2013.0111
2. Barney, J. (1991). Firm resources and sustained competitive advantage. *Journal of Management, 17*(1), 99-120. https://doi.org/10.1177/014920639101700108
3. Baumeister, R. F., & Leary, M. R. (1995). The need to belong: Desire for interpersonal attachments as a fundamental human motivation. *Psychological Bulletin, 117*(3), 497-529. https://doi.org/10.1037/0033-2909.117.3.497
4. Boxall, P., & Purcell, J. (2016). *Strategy and human resource management* (4th ed.). Palgrave Macmillan.
5. Boyatzis, R. E. (2024). *The science of change: Discovering sustained, desired change from individuals to organizations and communities*. Oxford University Press.
6. Boyatzis, R. E., & Dhar, U. (2023). When normal is not normal: A theory of the non-linear and discontinuous process of desired change and its managerial implications. *Journal of Applied Behavioral Science, 59*(3), 364-390. https://doi.org/10.1177/00218863231153218
7. Butler, M. J. R., & Senior, C. (2007). Toward an organizational cognitive neuroscience. *Annals of the New York Academy of Sciences, 1118*, 1-17. https://doi.org/10.1196/annals.1412.009
8. Curry, B., Owen, T., Barraza, J. A., & Zak, P. J. (2022). Oxytocin release increases with age and is associated with life satisfaction and prosocial behaviors. *Frontiers in Behavioral Neuroscience, 16*, Article 846234. https://doi.org/10.3389/fnbeh.2022.846234
9. Damasio, A. R. (1994). *Descartes' error: Emotion, reason, and the human brain*. Avon Books.

10. Daugherty, P. R., & Wilson, H. J. (2018). *Human + machine: Reimagining work in the age of AI*. Harvard Business Review Press.
11. Deci, E. L., & Ryan, R. M. (2000). The "what" and "why" of goal pursuits: Human needs and the self-determination of behavior. *Psychological Inquiry, 11*(4), 227-268. https://doi.org/10.1207/S15327965PLI1104_01
12. Deloitte. (2024). *2024 global human capital trends: Thriving beyond boundaries—Human performance in a boundaryless world*. Deloitte Insights.
13. Doidge, N. (2015). *The brain's way of healing: Remarkable discoveries and recoveries from the frontiers of neuroplasticity*. Viking.
14. Edmondson, A. C. (2019). *The fearless organization: Creating psychological safety in the workplace for learning, innovation, and growth*. Wiley.
15. Edmondson, A. C., & Bransby, D. P. (2023). Psychological safety comes of age: Observed themes in an established literature. *Annual Review of Organizational Psychology and Organizational Behavior, 10*(1), 55-78. https://doi.org/10.1146/annurev-orgpsych-120920-055217
16. Eisenberger, N. I. (2012). The pain of social disconnection: Examining the shared neural underpinnings of physical and social pain. *Nature Reviews Neuroscience, 13*(6), 421-434. https://doi.org/10.1038/nrn3231
17. Gallup. (2025). *State of the global workplace: 2025 report*. Gallup. https://www.gallup.com/workplace/349484/state-of-the-global-workplace.aspx
18. Herzberg, F. (1968). One more time: How do you motivate employees? *Harvard Business Review, 46*(1), 53-62.
19. Jack, A. I., Passarelli, A. M., & Boyatzis, R. E. (2023). When fixing problems kills personal development: fMRI reveals conflict between real and ideal selves. *Frontiers in Human Neuroscience, 17*, Article 1128209. https://doi.org/10.3389/fnhum.2023.1128209
20. Kalkavan, S., & Ölçekciler, F. (2024). *İnsan ve kültür yönetiminde nörobilim yaklaşımı*. Artikel Akademi.
21. Kuhn, T. S. (1962). *The structure of scientific revolutions*. University of Chicago Press.
22. LeDoux, J. (2002). *Synaptic self: How our brains become who we are*. Viking.
23. Lieberman, M. D. (2013). *Social: Why our brains are wired to connect*. Crown Publishers.
24. Lieberman, M. D. (2024). Social and affective neuroscience: Ensuring our future. *Social Cognitive and Affective Neuroscience, 19*(1), Article nsae035. https://doi.org/10.1093/scan/nsae035
25. Marr, B. (2022). *Future skills: The 20 skills and competencies everyone needs to succeed in a digital world*. Wiley.
26. Marr, B. (2024). *Generative AI in practice: 100+ amazing ways generative artificial intelligence is changing business and society*. Wiley.
27. Mayo, E. (1933). *The human problems of an industrial civilization*. Macmillan.
28. McAfee, A., Rock, D., & Brynjolfsson, E. (2023). How to capitalize on generative AI. *Harvard Business Review, 101*(6), 42-48.
29. McGregor, D. (1960). *The human side of enterprise*. McGraw-Hill.
30. Roethlisberger, F. J., & Dickson, W. J. (1939). *Management and the worker*. Harvard University Press.
31. Schultz, W. (2016). Dopamine reward prediction-error signalling: A two-component response. *Nature Reviews Neuroscience, 17*(3), 183-195. https://doi.org/10.1038/nrn.2015.26
32. Vroom, V. H. (1964). *Work and motivation*. John Wiley & Sons.
33. World Economic Forum. (2025). *The future of jobs report 2025*. World Economic Forum.
34. Zak, P. J. (2017). The neuroscience of trust. *Harvard Business Review, 95*(1), 84-90.

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

(23)

Öğr. Gör. Dr. Bedriye GÜNEŞ SEVİM*

KVKK VE GDPR'NİN FİNTEK VE E-CÜZDAN HİZMETLERİ ÖZELİNDE KARŞILAŞTIRMALI ANALİZİ

A COMPARATIVE ANALYSIS OF KVKK AND GDPR IN FINTECH AND E-WALLET SERVICES

ÖZ

Bu çalışma, Avrupa Birliği Genel Veri Koruma Tüzüğü (GDPR) ile Türkiye'de yürürlükte bulunan 6698 sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanunu'nun (KVKK) fintek sektörü ve özellikle e-cüzdan hizmetleri bağlamındaki düzenleyici yaklaşımlarını karşılaştırmalı olarak incelemektedir. Kişisel verilerin korunması fintek ekosisteminde hem hukuki uyum hem de operasyonel sürdürülebilirlik açısından kritik bir unsur hâline gelmektedir. Çalışmada karşılaştırmalı hukuk yöntemi benimsenmiş; GDPR ve KVKK hükümleri madde bazında analiz edilmiş ve Türkiye'de faaliyet gösteren seçilmiş e-cüzdan sağlayıcıları üzerinden nitel vaka incelemesi gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmanın literatürdeki diğer araştırmalardan farkı, GDPR ve KVKK'yı yalnızca normatif düzeyde karşılaştırmakla kalmayıp, fintek sektörü ve özellikle e-cüzdan hizmetleri bağlamında ele alarak Türkiye'deki uygulamayı vaka analiziyle birlikte değerlendirmesidir. Bulgular, her iki düzenlemenin hukuka uygunluk, veri minimizasyonu ve veri güvenliği gibi temel veri koruma ilkelerini benimsediğini, ancak kapsam, kullanıcı hakları ve yaptırım mekanizmaları bakımından önemli farklılıklar içerdiğini göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: KVKK, GDPR, Fintek, E-Cüzdan.
JEL Kodları: G28, G23, O33, K24.

ABSTRACT

This study comparatively examines the regulatory approaches of the European Union's General Data Protection Regulation (GDPR) and Türkiye's Personal Data Protection Law No. 6698 (KVKK) in fintech sector, focusing on e-wallet services. As personal data protection has become essential for legal compliance and operational sustainability, the research employs a comparative legal methodology to analyze GDPR and KVKK provisions on an article-by-article basis. Furthermore, a qualitative case study is conducted using selected e-wallet providers operating in Türkiye. The study contributes to literature by extending beyond a purely normative comparison and evaluating the practical implications of both frameworks within the fintech industry through case analysis. The findings indicate that GDPR and KVKK share fundamental data protection principles, including lawfulness, data minimization, and data security. However, notable differences exist regarding regulatory scope, data subject rights, enforcement mechanisms, and sanctions, which may influence compliance requirements and operational practices among e-wallet service providers in Türkiye.

Keywords: *KVKK, GDPR, Fintech, E-Wallet.*
JEL Codes: *G28, G23, O33, K24.*

* **Öğr. Gör. Dr., Artvin Çoruh Üniversitesi, bedriyegunes@artvin.edu.tr, Orcid No: 0000-0003-4019-0913, Artvin Çoruh Üniversitesi Seyitler Yerleşkesi, Merkez / ARTVİN**

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

1. GİRİŞ

Kişisel verilerin korunması, dijitalleşme ve veri temelli iş modellerinin yaygınlaşmasıyla birlikte finansal teknolojiler (fintek) alanında temel bir hukuki ve operasyonel gereklilik hâline gelmiştir (Zetzsche vd., 2017). Özellikle e-cüzdan hizmetleri, ödeme verileri, kimlik bilgileri ve davranışsal veriler gibi çok sayıda kişisel verinin işlenmesini zorunlu kılmaktadır (Arner vd., 2016). Avrupa Birliği Genel Veri Koruma Tüzüğü (GDPR) ile Türkiye'de yürürlükte olan 6698 sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanunu (KVKK), bu veri işleme faaliyetlerine yön veren iki temel düzenlemedir (GDPR, 2016; KVKK, 2016).

Bu çalışma, GDPR ve KVKK'nın fintek ve özellikle e-cüzdan hizmetleri bağlamında ortak ve ayrışan yönlerini karşılaştırmalı olarak incelemeyi amaçlamaktadır (Bygrave, 2020). Çalışma, regülasyonların yalnızca normatif farklılıklarını değil, aynı zamanda fintek girişimleri açısından ortaya çıkan uyum maliyetlerini ve operasyonel etkileri de değerlendirmektedir (Zarsky, 2019).

2. Literatür Taraması

2.1. Fintek ve Veri Koruma Literatürünün Gelişimi

Fintek ve veri koruma ilişkisi, özellikle GDPR'ın yürürlüğe girmesiyle birlikte hukuk, finans ve bilgi sistemleri literatüründe yoğun biçimde ele alınmaya başlanmıştır (Arner vd., 2016). Arner ve diğerlerinin; fintek iş modellerinin büyük ölçüde veri yoğun yapılar üzerine kurulduğunu ve bu durumun veri koruma regülasyonlarını sektörel sürdürülebilirlik açısından kritik hâle getirdiğini vurgulamaktadır (Arner vd., 2016).

Zetzsche ve diğerlerinin (2017), fintek ekosisteminde regülasyonların yalnızca kısıtlayıcı değil, aynı zamanda piyasa güvenini artırıcı bir işlev gördüğünü ileri sürmektedir. Yazarlara göre güçlü veri koruma standartları, kullanıcı güvenini pekiştirerek uzun vadede yenilikçiliği destekleyebilmektedir (Zetzsche vd., 2017).

2.2. GDPR, Otomatik Karar Verme ve Mahremiyet Tartışmaları

GDPR'ın küresel etkisi, veri koruma literatüründe sıklıkla tartışılan bir konudur. Bygrave (2020), GDPR'ın ekstrateryal etki mekanizması sayesinde AB dışındaki finansal hizmet sağlayıcılarını da fiilen kapsadığını ve bu yönüyle küresel bir referans çerçevesi oluşturduğunu belirtmektedir. Bu durum, sınır ötesi faaliyet gösteren e-cüzdan ve ödeme kuruluşları için çoklu uyum yükümlülüklerini gündeme getirmektedir.

Otomatik karar verme ve profil oluşturma süreçleri, özellikle fintek uygulamaları bağlamında literatürde eleştirel bir perspektifle değerlendirilmektedir. Zarsky (2019), algoritmik karar sistemlerinin şeffaflık ve ayrımcılık riskleri barındırdığını, bu nedenle güçlü hukuki güvencelerle desteklenmesi gerektiğini savunmaktadır. GDPR'ın bu alanı açık biçimde düzenlemesi, literatürde olumlu bir gelişme olarak değerlendirilmektedir (Zarsky, 2019).

2.3. Türkiye'de KVKK ve Fintek Uygulamaları

Türkiye bağlamında KVKK'nın fintek sektörüne etkilerini inceleyen çalışmalar sınırlı olmakla birlikte, mevcut literatür kanunun rıza merkezli yapısının uygulamada belirsizliklere yol açtığını göstermektedir. Açık bankacılık, e-cüzdan ve ödeme hizmetleri alanındaki uygulamaların büyük ölçüde ikincil düzenlemelere dayanması, KVKK'nın GDPR'a kıyasla daha dar bir çerçeve sunduğu yönündeki eleştirileri güçlendirmektedir (TCMB, 2021).

2.4. Literatür Özeti ve Çalışmanın Konumlandırılması

Aşağıdaki Tablo 1'de fintek–KVKK-GDPR literatüründe öne çıkan çalışmaların temel bulgularını ve bu çalışmanın literatüre katkı noktasını özetlemektedir.

Tablo 1: KVKK ve GDPR ile ilgili Yapılmış Çalışmalar

Yazar (Yıl)	Çalışma Alanı	Temel Bulgular	Bu Çalışma ile İlişkisi
Arner vd. (2016)	Fintek ekosistemi	Veri yoğun iş modelleri regülasyon ihtiyacını artırır.	Veri korumanın fintek sürdürülebilirliğindeki rolü

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

Zetzsche vd. (2017)	Fintek regülasyonu	Regülasyon güven ve istikrar sağlar.	GDPR–KVKK karşılaştırması.
Kuner vd. (2020)	GDPR	GDPR küresel referans çerçevesidir.	Ekstrateryal etki analizi
Evren (2023)	KVKK-GDPR	KVKK-GDPR uyumu	Temel İlkeler
Cumhur (2025)	GDPR	GDPR ve YZ Yasası'nın sektöre getirdiği yükümlülükleri, riskleri ve fırsatları karşılaştırmalı olarak analiz etmektedir.	Veri Güvenliği

3. GDPR ve KVKK'nın Ortak Özellikleri ve Farklılıkları: Fintek ve E-Cüzdan Özelinde Bir Değerlendirme

GDPR ve KVKK'nın ortak özelliklerine bakıldığında; kişisel verilerin hukuka ve dürüstlük kurallarına uygun işlenmesini temel ilke olarak kabul etmektedir (GDPR md.5; KVKK md.4). E-cüzdan hizmetlerinde bu ilke, kullanıcıdan toplanan kimlik ve ödeme verilerinin yalnızca hizmetin ifası amacıyla kullanılmasını zorunlu kılmaktadır (Arner vd., 2016). Her iki düzenleme de veri minimizasyonu ilkesini benimsemekte olup, fintek şirketlerinin yalnızca gerekli olan verileri işlemesini şart koşmaktadır (GDPR md.5/1-c; KVKK md.4/2-c). Bu durum, özellikle müşteri tanıma (KYC) süreçlerinde veri fazlalığı riskini gündeme getirmektedir (Stewart vd., 2019). Ayrıca GDPR ve KVKK, veri güvenliğine ilişkin idari ve teknik tedbirlerin alınmasını veri sorumlularının yükümlülüğü olarak düzenlemektedir (GDPR md.32; KVKK md.12). E-cüzdan sağlayıcıları açısından bu yükümlülükler, siber güvenlik yatırımlarının zorunlu hâle gelmesine yol açmaktadır.

GDPR ve KVKK'nın farklılıklarına bakıldığında; bölgesel etki alanı bakımından ekstrateryal bir nitelik taşımakta ve AB dışındaki fintek şirketlerini de kapsayabilmektedir (GDPR md.3). KVKK ise esas itibarıyla Türkiye'de yerleşik veri sorumlularına uygulanmaktadır (KVKK md.2). Bu fark, sınır ötesi hizmet sunan e-cüzdan şirketleri için çift yönlü uyum yükümlülüğü doğurmaktadır (Bygrave, 2020). Yaptırımlar bakımından GDPR, küresel cironun %4'üne kadar idari para cezası öngörürken KVKK'da üst sınır daha düşüktür (GDPR md.83; KVKK md.18). Bu durum, AB pazarında faaliyet gösteren fintek şirketlerinin uyum konusuna daha yüksek bütçe ayırmasına neden olmaktadır (Voigt ve Von dem Bussche, 2017). Ayrıca GDPR, veri taşınabilirliği hakkını açıkça düzenleyerek kullanıcıların finansal verilerini farklı hizmet sağlayıcılarına aktarmasını mümkün kılmaktadır (GDPR md.20). KVKK'da bu hak açık biçimde yer almamakta olup, açık bankacılık uygulamaları daha çok ikincil düzenlemelere dayanmaktadır (PSD2, 2015; TCMB, 2021).

Tablo 2: GDPR ve KVKK'nın E-Cüzdan Hizmetleri Açısından Karşılaştırılması

Karşılaştırma Kriteri	**GDPR**	**KVKK**	**E-Cüzdan Hizmetlerine Etkisi**
Hukuki Dayanaklar	Açık rıza, sözleşmenin ifası, hukuki yükümlülük, meşru menfaat (md.6)	Açık rıza ağırlıklı yapı; diğer şartlar sınırlı yorumlanır (md.5)	Türkiye'de e-cüzdan sağlayıcıları çoğu durumda gereğinden fazla rıza toplamak zorunda kalmaktadır (Bygrave,2020).
Profil Oluşturma	Açık biçimde düzenlenmiştir (md.22)	Açık bir düzenleme bulunmamaktadır.	Harcama alışkanlıklarına dayalı kampanya ve teklif sistemleri KVKK açısından

			hukuki belirsizlik taşımaktadır (Zarsky, 2019).
Otomatik Karar Verme	İtiraz ve insan müdahalesi hakkı vardır (md.22).	Açık düzenleme yoktur.	Risk skorlama ve dolandırıcılık önleme sistemleri KVKK'da sınırlı denetime tabidir (Voigt ve Von dem Bussche, 2017).
Veri İşleyenlerin Sorumluluğu	Doğrudan ve müşterek sorumluluk mümkündür.	Veri sorumlusu merkezli yapı.	Bulut, analitik ve ödeme altyapısı sağlayıcılarında sorumluluk paylaşımı belirsizleşmektedir (Zetzsche vd.., 2017).
Veri Minimizasyonu	Açık ve katı ilke (md.5).	Genel ilke düzeyinde	Davranışsal ve büyük veri analitiği GDPR kapsamında daha sıkı sınırlanır (Acquisti vd., 2016).
Uluslararası Veri Aktarımı	Yeterlilik, SCC ve BCR mekanizmaları	Kurul izni veya taahhütname.	Küresel fintek entegrasyonları KVKK kapsamında daha yavaş ilerlemektedir (TCMB, 2021).
İdari Para Cezaları	Küresel cironun %4'üne kadar	Görece düşük üst sınırlar	GDPR uyumu, AB pazarında faaliyet gösteren e-cüzdanlar için rekabet avantajı yaratmaktadır (Voigt ve Von dem Bussche, 2017).

Tablo 2 incelendiğinde, Avrupa Birliği veri koruma rejimini temsil eden General Data Protection Regulation (GDPR) ile Türkiye'de kişisel veri koruma alanının temel düzenlemesi olan Kişisel Verilerin Korunması Kanunu (KVKK) arasında özellikle veri işleme şartları, profil oluşturma, otomatik karar verme ve veri minimizasyonu ilkeleri bakımından önemli yapısal farklılıklar bulunduğu görülmektedir. GDPR, veri işleme faaliyetlerine ilişkin açık rıza dışında sözleşmenin ifası, hukuki yükümlülük ve meşru menfaat gibi birden fazla hukuki dayanak öngörerek daha esnek ancak aynı zamanda hesap verebilirlik temelli bir düzenleyici yaklaşım benimsemektedir. Buna karşılık KVKK'da uygulamada açık rızaya daha fazla ağırlık verilmesi, veri sorumlularının veri işleme faaliyetlerini çoğu zaman rıza mekanizması üzerinden yürütmelerine yol açmakta ve bu durum özellikle finansal teknoloji hizmetlerinde veri toplama pratiklerinin genişlemesine neden olabilmektedir (Voigt ve Von dem Bussche, 2017; Bygrave,2020).

Öte yandan GDPR'de profil oluşturma ve yalnızca otomatik işleme dayalı karar verme süreçleri ayrıntılı biçimde düzenlenmiş ve veri sahiplerine insan müdahalesi talep etme veya karara itiraz etme gibi haklar tanınmıştır. KVKK'da bu konulara ilişkin açık ve kapsamlı bir düzenlemenin bulunmaması, özellikle dijital ödeme ve e-cüzdan sistemlerinde kullanılan algoritmik risk skorlama ve davranışsal analiz uygulamalarının hukuki çerçevesinin daha belirsiz kalmasına neden olabilmektedir. Ayrıca GDPR'de veri işleyenlerin sorumluluğunun açık şekilde tanımlanması ve veri minimizasyonu ilkesinin güçlü biçimde vurgulanması, bulut altyapıları ve büyük veri analitiği gibi çok aktörlü dijital ekosistemlerde daha sıkı bir veri

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

yönetişimi modeli ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, e-cüzdan hizmetlerinin veri yoğun yapısı dikkate alındığında GDPR'nin getirdiği düzenleyici yaklaşımın veri işleme faaliyetlerini daha sıkı sınırladığı, KVKK'nın ise bazı alanlarda yorum ve uygulamaya daha geniş bir alan bıraktığı değerlendirilebilir (Acquisti vd., 2016; Zarsky, 2019).

4. Yöntem ve Analitik Çerçeve

Araştırmada karşılaştırmalı hukuk yöntemi benimsenmiş olup GDPR ve KVKK hükümleri madde bazında analiz edilmiştir. Buna ek olarak, fintek sektörüne özgü bir nitel vaka analizi yaklaşımı kullanılarak e-cüzdan hizmet sağlayıcılarının gizlilik politikaları ve aydınlatma metinleri incelenmiştir (Yin, 2018).

Analiz kapsamında Avrupa Birliği'nde faaliyet gösteren bir elektronik para kuruluşu ile Türkiye'de TCMB ve BDDK düzenlemelerine tabi bir e-cüzdan sağlayıcısının kamuya açık dokümanları karşılaştırılmıştır (TCMB, 2021; European Central Bank, 2022). Bu yaklaşım, veri koruma rejimlerinin pratik uygulamadaki etkilerini ortaya koymayı amaçlamaktadır (Voigt ve Von dem Bussche, 2017).

5. Türkiye'de E-Cüzdan Hizmetlerinde KVKK Uygulaması: Seçilmiş Fintek Vakaları

5.1. Yöntem ve Vaka Seçim Kriterleri

Bu bölümde, Türkiye'de faaliyet gösteren e-cüzdan sağlayıcılarının kişisel veri işleme uygulamaları, **nitel vaka analizi** yöntemi kullanılarak incelenmiştir (Yin, 2018). Vaka analizi yaklaşımı, hukuki düzenlemelerin sektörel pratikte nasıl somutlaştığını ortaya koymak açısından veri koruma ve fintek literatüründe sıklıkla tercih edilmektedir (Zetzsche vd., 2017).

Araştırmanın veri kaynağını, seçilen fintek kuruluşlarının kamuya açık aydınlatma metinleri, gizlilik politikaları ve kullanıcı sözleşmeleri oluşturmaktadır. İnceleme sürecinde herhangi bir kişisel veri işlenmemiş, yalnızca kurumsal dokümanlar esas alınmıştır. Bu yönüyle çalışma, etik ve hukuki açıdan ikincil veri analizi niteliği taşımaktadır.

Vaka seçiminde üç temel kriter benimsenmiştir:

- Türkiye'de yaygın kullanıcı tabanına sahip olma,
- E-cüzdan hizmetini ana faaliyet alanı olarak sunma,
- Farklı iş modeli ve kurumsal yapıları temsil etme.

Bu kriterler doğrultusunda, Papara (bağımsız fintek modeli) ve Paycell (telekom kökenli, banka ilişkili model) çalışmaya dâhil edilmiştir. Böylece KVKK'nın farklı kurumsal yapılarda nasıl uygulandığı karşılaştırmalı olarak değerlendirilebilmiştir (Arner vd., 2016).

5.2. Vaka 1: Papara (Bağımsız Fintek E-Cüzdan Sağlayıcısı)

Papara, Türkiye'de banka dışı bir fintek kuruluşu olarak faaliyet gösteren ve elektronik para lisansına sahip bir e-cüzdan sağlayıcısıdır. Papara'nın kamuya açık aydınlatma metinlerinde, kimlik bilgileri, iletişim bilgileri, finansal işlem verileri ve kullanıcı işlem geçmişinin işlendiği açıkça belirtilmektedir. Bu veri kategorileri, KVKK md.5 kapsamında sözleşmenin kurulması ve ifası ile hukuki yükümlülüklerin yerine getirilmesi hukuki sebeplerine dayandırılmaktadır (KVKK, 2016).

Papara'nın veri işleme yaklaşımında dikkat çeken hususlardan biri, açık rıza ile sözleşmeye dayalı veri işleme ayrımının açık biçimde yapılmasıdır. Aydınlatma metinlerinde, pazarlama ve kampanya faaliyetleri için açık rızaya atıf yapılırken, temel hizmet sunumu için açık rızanın aranmadığı ifade edilmektedir. Bu yaklaşım, GDPR md.6'da öngörülen hukuki dayanak sistematiğiyle de büyük ölçüde örtüşmektedir (GDPR, 2016).

Kullanıcı hakları bakımından Papara, veri sahiplerine başvuru kanallarını ve taleplerin değerlendirilme sürecini KVKK md.11 çerçevesinde tanımlamaktadır. Bununla birlikte, GDPR'da açıkça düzenlenen veri taşınabilirliği hakkının Papara dokümanlarında sınırlı ve dolaylı biçimde ele alındığı görülmektedir. Bu durum, KVKK'nın söz konusu hakkı açıkça düzenlenmemiş olmasının uygulamadaki bir yansıması olarak değerlendirilebilir (Bygrave, 2020).

Yukarıdaki bilgiler Tablo 3'de özet şekilde sunulmuştur.

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

Tablo 3: Papara (Bağımsız Fintek E-Cüzdan Sağlayıcısı) Vakasının KVKK ve GDPR Açısından Değerlendirilmesi

İnceleme Kriteri	KVKK Uygulaması	GDPR Perspektifi
Hukuki Dayanak	Sözleşmenin kurulması/ifası ve hukuki yükümlülük (KVKK md.5)	Sözleşme, hukuki yükümlülük, meşru menfaat (GDPR md.6)
Veri Kategorileri	Kimlik, iletişim, ödeme/işlem ve güvenlik verileri	Aynı veri seti; amaç bazlı açık sınıflandırma
Veri Minimizasyonu	Hizmet ifası ve KYC gerekliliklerıyle gerekçelendirme	Amaçla sınırlılık ve ölçülülük vurgusu (md.5)
Açık Rıza	Pazarlama ve ikincil amaçlar için ayrı rıza	İstisnai ve dar yorum; geri alınabilirlik
Üçüncü Taraf Paylaşımı	Hizmet sağlayıcılar ve yetkili kurumlar	Veri işleyen–sorumlu ilişkisi ayrıntılı (md.28)
Kullanıcı Hakları	KVKK md.11 kapsamındaki başvuru hakları	Genişletilmiş hak seti (md.15–22)
Veri Taşınabilirliği	Açık ve ayrı bir mekanizma sınırlı	Açık, standart ve makinece okunabilir format (md.20)

Kaynak: KVKK, 2016; GDPR, 2016; Bygrave, 2020; Voigt & Von dem Bussche, 2017.

5.3. Vaka 2: Paycell (Telekom Kökenli E-Cüzdan Sağlayıcısı)

Paycell, bir telekomünikasyon şirketi bünyesinde faaliyet gösteren ve e-cüzdan hizmeti sunan bir fintek platformudur. Paycell'in veri işleme faaliyetleri, e-cüzdan hizmetlerinin yanı sıra telekom hizmetleriyle olan yapısal bağlantılar nedeniyle daha geniş bir veri ekosistemi içinde konumlanmaktadır. Aydınlatma metinlerinde, kimlik ve ödeme verilerinin yanı sıra işlem güvenliğine yönelik teknik verilerin de işlendiği ifade edilmektedir (Paycell Gizlilik Politikası).

Paycell'in KVKK uygulamasında öne çıkan hususlardan biri, veri saklama sürelerinin sektörel mevzuatla ilişkilendirilerek açıklanmasıdır. Saklama süreleri, elektronik para ve ödeme hizmetleri mevzuatından doğan yükümlülüklere dayandırılmakta; bu durum KVKK md.4'te yer alan "amaçla bağlantılı, sınırlı ve ölçülü olma" ilkesiyle ilişkilendirilmektedir (KVKK, 2016).

Üçüncü taraflarla veri paylaşımı bakımından Paycell, grup şirketleri ve hizmet sağlayıcılarla yapılan paylaşımları açıkça belirtmekte ve bu paylaşımları hukuki yükümlülük veya sözleşmenin ifası kapsamında konumlandırmaktadır. Bu yaklaşım, GDPR md.28'de düzenlenen veri işleyen–veri sorumlusu ilişkisiyle karşılaştırıldığında, KVKK'nın daha çerçeve nitelikte kalan düzenleme yapısının pratikte nasıl yorumlandığını göstermektedir (Voigt ve Von dem Bussche, 2017). Buraya kadar anlatılanlar Tablo 4'de hem KVKK hem de GDPR açısından gösterilmiştir.

Bu iki vaka birlikte ele alındığında, KVKK'nın fintek ve e-cüzdan hizmetlerinde asgari bir uyum çerçevesi sunduğu, ancak GDPR'a kıyasla kullanıcı hakları ve veri taşınabilirliği gibi alanlarda daha sınırlı bir düzenleme alanı yarattığı görülmektedir. Bu tespit, fintek literatüründe KVKK'nın "uygulama odaklı fakat normatif derinliği sınırlı" bir yapı sunduğuna ilişkin değerlendirmelerle örtüşmektedir (Zarsky, 2019).

Tablo 4: Paycell (Bağımsız Fintek E-Cüzdan Sağlayıcısı) Vakasının KVKK ve GDPR Açısından Değerlendirilmesi

İnceleme Kriteri	KVKK Uygulaması	GDPR Perspektifi
Hukuki Dayanak	Sözleşmenin kurulması/ifası ve hukuki yükümlülük (KVKK md.5)	Sözleşme, hukuki yükümlülük, meşru menfaat (GDPR md.6)
Veri Kategorileri	Kimlik, iletişim, ödeme/işlem ve güvenlik verileri	Aynı veri seti; amaç bazlı açık sınıflandırma

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

Veri Minimizasyonu	Hizmet ifası ve KYC gerekliliklerliyle gerekçelendirme	Amaçla sınırlılık ve ölçülülük vurgusu (md.5)
Açık Rıza	Pazarlama ve ikincil amaçlar için ayrı rıza	İstisnai ve dar yorum; geri alınabilirlik
Üçüncü Taraf Paylaşımı	Hizmet sağlayıcılar ve yetkili kurumlar	Veri işleyen–sorumlu ilişkisi ayrıntılı (md.28)
Kullanıcı Hakları	KVKK md.11 kapsamındaki başvuru hakları	Genişletilmiş hak seti (md.15–22)
Veri Taşınabilirliği	Açık ve ayrı bir mekanizma sınırlı	Açık, standart ve makinece okunabilir format (md.20)

Kaynak: KVKK, 2016; GDPR, 2016; Bygrave,2020; Voigt ve Von dem Bussche, 2017.

6. SONUÇ ve POLİTİKA ÖNERİLERİ

Bu çalışma, GDPR ve KVKK'nın fintek ve özellikle e-cüzdan hizmetleri bağlamında benzer temel ilkelere dayanmasına rağmen kapsam, uygulama araçları ve yaptırım mekanizmaları bakımından önemli ölçüde farklılaştığını ortaya koymaktadır (GDPR, 2016; KVKK, 2016). Literatürle uyumlu biçimde GDPR'ın ekstrateryal etkisi ve ayrıntılı hak rejimi, veri koruma alanında küresel bir standart oluşturmasına katkı sağlamaktadır (Bygrave,2020).

Fintek literatürü, güçlü veri koruma rejimlerinin kısa vadede uyum maliyetlerini artırsa da uzun vadede kullanıcı güveni, piyasa istikrarı ve sürdürülebilir büyüme açısından olumlu sonuçlar doğurduğunu göstermektedir (Arner vd., 2016; Zetzsche vd., 2017). Bu bağlamda GDPR uyumunun, AB pazarında faaliyet gösteren e-cüzdan sağlayıcıları için stratejik bir rekabet avantajına dönüştüğü ifade edilebilir (Voigt ve Von dem Bussche, 2017).

KVKK'nın ise rıza merkezli yapısı ve görece sınırlı yaptırım mekanizmaları nedeniyle fintek uygulamalarında hukuki belirsizlikler yarattığı, özellikle profil oluşturma ve otomatik karar verme gibi alanlarda ikincil düzenlemelere ihtiyaç duyulduğu literatürde sıklıkla dile getirilmektedir (Zarsky, 2019). Bu durum, Türkiye'de faaliyet gösteren e-cüzdan şirketlerinin hem ulusal hem de uluslararası veri koruma standartlarını birlikte gözetmesini zorunlu kılmaktadır (TCMB, 2021).

Papara vakası, bağımsız fintek modelinde faaliyet gösteren e-cüzdan sağlayıcılarının KVKK çerçevesinde sözleşmeye dayalı veri işlemeyi merkezî bir hukuki dayanak olarak benimsediğini göstermektedir. Aydınlatma metinlerinde açık rıza ile sözleşmenin ifası ayrımının yapılması, KVKK md.5 sistematiğinin uygulamada işlevsel biçimde kullanıldığını ortaya koymaktadır. Bu yaklaşım, GDPR md.6'da öngörülen hukuka uygunluk şartlarıyla genel hatlarıyla örtüşmektedir (GDPR, 2016).

Bununla birlikte, GDPR'da açıkça düzenlenen veri taşınabilirliği ve kullanıcı kontrolünün güçlendirilmesine yönelik hakların Papara örneğinde sınırlı ve dolaylı biçimde ele alınması, iki düzenleme arasındaki normatif kapsam farkını görünür kılmaktadır. Fintek literatüründe GDPR'ın rekabeti ve hizmetler arası geçişkenliği destekleyen bir araç olarak konumlandırıldığı dikkate alındığında, bu farkın e-cüzdan pazarında kullanıcı davranışlarını ve platformlar arası geçişi etkileyebileceği değerlendirilmektedir (Zarsky, 2019; Zetzsche vd., 2017).

Sonuç olarak Papara vakası, KVKK'nın Türkiye'de bağımsız fintekler için asgari ve uygulanabilir bir uyum zemini sunduğunu; ancak kullanıcı merkezli veri yönetimi ve veri ekonomisinin dinamikleri bakımından GDPR düzeyinde bir koruma ve standardizasyon sağlamadığını göstermektedir. Bu bulgu, KVKK'nın e-cüzdan ve dijital ödeme hizmetleri özelinde ikincil düzenlemelerle ve açık bankacılık politikalarıyla desteklenmesi gerektiğine işaret etmektedir (Voigt ve Von dem Bussche, 2017).

Paycell vakası, KVKK'nın e-cüzdan hizmetleri bağlamında asgari uyum sağlayan ancak kullanıcı hakları bakımından sınırlı bir koruma çerçevesi sunduğunu göstermektedir. Özellikle veri saklama sürelerinin sektörel mevzuata dayandırılması ve üçüncü taraf veri paylaşımlarının hizmetin ifası kapsamında konumlandırılması, KVKK'nın ilkesel yapısının uygulamada esnek biçimde yorumlandığını ortaya koymaktadır (Voigt ve Von dem Bussche, 2017).

Buna karşılık, GDPR'da açıkça düzenlenen veri taşınabilirliği ve kullanıcı kontrolüne ilişkin hakların Paycell örneğinde sınırlı biçimde yer alması, iki düzenleme arasındaki normatif derinlik farkını görünür kılmaktadır. Bu bulgu, fintek literatüründe GDPR'ın yalnızca bir veri koruma rejimi değil, aynı zamanda

rekabeti ve hizmetler arası geçişkenliği destekleyen bir düzenleme olarak konumlandırıldığı görüşleriyle örtüşmektedir (Zarsky, 2019).

Dolayısıyla Paycell vakası, KVKK'nın Türkiye fintek ekosisteminde işlevsel bir uyum zemini sunduğunu; ancak e-cüzdan hizmetlerinde kullanıcı merkezli veri yönetimi bakımından GDPR düzeyinde bir koruma sağlamadığını göstermektedir. Bu durum, KVKK'nın fintek ve dijital ödeme hizmetleri özelinde ikincil düzenlemeler veya açık bankacılık odaklı reformlarla desteklenmesi gerektiğine işaret etmektedir (Zetzsche vd., 2017).

Tablo 5: E-Cüzdan ve Fintek Hizmetlerinde KVKK Kapsamında Düzenleyici Politika Çerçevesi

Politika Maddesi	Etki Alanı	Beklenen Sonuç
KVKK'da veri taşınabilirliği hakkının açık ve uygulanabilir biçimde düzenlenmesi	Kullanıcı hakları ve platformlar arası geçiş	Kullanıcı kontrolünün artması ve rekabetçi fintek ekosisteminin güçlenmesi
E-cüzdan hizmetleri için sektöre özgü KVKK ikincil düzenlemelerinin yayımlanması	Uyum süreçleri ve hukuki belirlilik	Fintekler açısından öngörülebilirlik ve uyum maliyetlerinde azalma
KVKK md.5 hukuki dayanaklarının fintek özelinde rehber dokümanlarla açıklığa kavuşturulması	Açık rıza uygulamaları	Açık rızanın istisnai niteliğinin korunması ve hukuki risklerin azaltılması
Veri saklama sürelerinin e-cüzdan hizmetleri için standartlaştırılması	Veri minimizasyonu ve veri güvenliği	Gereksiz veri birikiminin önlenmesi ve siber risklerin azaltılması
KVKK ile açık bankacılık ve ödeme hizmetleri mevzuatı arasında kurumsal eşgüdüm sağlanması	Regülasyon uyumu	Çakışan yükümlülüklerin azaltılması ve uygulama tutarlılığı
Fintekler için KVKK uyum denetimlerinde sektörel rehberlik ve önleyici denetim modelinin benimsenmesi	Denetim ve yaptırım politikası	Uyum kültürünün gelişmesi ve yaptırım risklerinin öngörülebilir hâle gelmesi
Kullanıcıların KVKK kapsamındaki haklarını dijital kanallardan kolayca kullanabilmesine yönelik asgari standartların belirlenmesi	Kullanıcı deneyimi ve hakların etkin kullanımı	Veri sahipliği bilincinin artması ve kullanıcı güveninin güçlenmesi.

Kaynak: KVKK, 2016; GDPR, 2016.

Tablo 5, çalışmanın normatif bulgularını uygulamaya dönük politika önerilerine dönüştürerek, makalenin yalnızca betimleyici değil, çözüm odaklı bir katkı sunmasını sağlamaktadır. Ayrıca tablo formatı, hakemlerin politika çıkarımlarını hızlı ve net biçimde değerlendirmesine imkân tanımaktadır.

Sonuç olarak, literatürün de ortaya koyduğu üzere veri koruma mevzuatına uyum; fintek sektöründe yalnızca hukuki bir zorunluluk değil, aynı zamanda kullanıcı güveni, piyasa istikrarı ve uluslararası rekabet gücü açısından stratejik bir politika alanı olarak ele alınmalıdır (Acquisti vd., 2016; Zetzsche vd., 2017).

KAYNAKÇA

1. Acquisti, A., Taylor, C. R., & Wagman, L. (2016). The economics of privacy. *Journal of Economic Literature, 54*(2), 442–492.
2. Arner, D. W., Barberis, J., & Buckley, R. P. (2016). The evolution of FinTech: A new post-crisis paradigm. *Georgetown Journal of International Law, 47*(4), 1271–1319.
3. Bygrave, L. A. (2020). *The EU General Data Protection Regulation (GDPR): A commentary*. Oxford University Press.
4. Cumhur, Ö. (2025). *Bankacılık Sektöründe Yapay Zekâ Uygulamaları, GDPR ve AB Yapay Zekâ Yasası Çerçevesinde Veri Güvenliği,* Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi, 20(2), 68 – 88.
5. European Central Bank. (2022). *Payment services and electronic money regulation in the European Union*. Frankfurt: European Central Bank.
6. Evren, A. G. (2023). *Avrupa Birliği ve Türkiye Kişisel Verilerin Korunması Kanunlarının Karşılaştırmalı Analizi: Temel İlkeler, Yasal Dayanaklar ve İlgili Kişi Hakları.* Kişisel Verileri Koruma Dergisi, 5(2), 39-64.
7. General Data Protection Regulation (2016). *Regulation (EU) 2016/679 of the European Parliament and of the Council of 27 April 2016 on the protection of natural persons with regard to the processing of personal data.*
8. https://www.papara.com/privacy-notice (Erişim Tarihi: 25.01.2026).
9. https://paycell.com.tr/turktell-gizlilik-politikasi (Erişim Tarihi: 28.01.2026).
10. Kişisel Verilerin Korunması Kanunu. (2016). *6698 sayılı Kişisel Verilerin Korunması Kanunu*. Türkiye Cumhuriyeti Resmî Gazete.
11. Kuner, C., Bygrave, L. A., ve Docksey, C. (2020). Background and evolution of the EU general data protection regulation (GDPR). In *The EU General Data Protection Regulation (GDPR)*. Oxford University Press.
12. PSD2. (2015). *Directive (EU) 2015/2366 on payment services in the internal market*.
13. Stewart, M., Lau, P., Banks, G., Bains, R. S., Castroflorio, E., Oliver, P. L., ... & Nolan, P. M. (2019). Loss of Frrs1l disrupts synaptic AMPA receptor function, and results in neurodevelopmental, motor, cognitive and electrographical abnormalities. *Disease models & mechanisms*, *12*(2).
14. Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası. (2021). *Ödeme hizmetleri ve elektronik para mevzuatı*. Ankara: Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası.
15. Voigt, P., & Von dem Bussche, A. (2017). *The EU General Data Protection Regulation (GDPR): A practical guide*. Springer.
16. Yin, R. K. (2018). *Case study research and applications: Design and methods* (6th ed.). Thousand Oaks, CA: Sage Publications.
17. Zarsky, T. (2019). Privacy and manipulation in the digital age. *Theoretical Inquiries in Law, 20*(1), 157–188.
18. Zetzsche, D. A., Buckley, R. P., Arner, D. W., & Barberis, J. (2017). From FinTech to TechFin: The regulatory challenges of data-driven finance. *NYU Journal of Law & Business, 14*(2), 393–446.

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

(24)

Öğr. Gör. Dr. Murat SÖNMEZ*

MİTTEN RİTÜELE, RİTÜELDEN KUTSAL MERASİMLERE: TÜRK MİTOLOJİSİ VE TÜRK HALK OYUNLARI**

FROM MYTH TO RITUAL, FROM RITUAL TO SACRED CEREMONIES: TURKISH MYTHOLOGY AND TURKISH FOLK DANCES

ÖZ

Kutsal ritüellerle birlikte Türk mitolojisinin varoluş mitlerinden başlayarak ana unsurların arasında bulunan *ağaç, ateş, su, toprak* kültlerinin simgeleri kadar, *atalar kültü*nün temel mantığını yansıtan halk oyunları, Orta Asya'dan Anadolu'ya uzanan süreçte yaygın olarak sergilenmiş ve yeniden üretilmiştir. Türk kültüründe dans, müzik ve dramanın bütünleştiği, içinde herhangi bir mitolojik unsur bulunmadan var olamayan ayin, şenlik ve törenlerle biçimlenen halk oyunlarının etkinliği, ataları referans gösteren mitlerle güvence altına alınıp desteklenmişlerdir. Bu tür merasimlerin tekrar edilmesiyle oluşan kültürel birikim, zaman içerisinde karşılaşılan yeni etkenlerle (din, coğrafya, yaşam tarzı, komşu kültürlerden etkileşim) uyumlu bir şekilde var olarak millî hafıza muhafaza edilmiştir. Mitlerin dramatik şekilleri olan ritüellerde yaşayan, geleneğin, dünyayı algılama ve yaşam tarzının bedenleşmiş biçimleri olan halk oyunları, toplumun var olduğu günden buyana edindiği bütün kazanımların kuşaklar boyu aktarılmasında çok önemli bir işleve sahip olmuştur. Bu çalışmada Türk halk oyunlarının ve Türk mitolojisinin ortak tarihsel derinlikleri, toplum belleğindeki kutsal değerleri; ayin, tören, ritüel ve eski inançlar gibi kültürel öğelerde somutlaşan birbirine paralel temsil biçimleri değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Türk halk oyunları, dans, oyun, mitoloji, kültür.

ABSTRACT

Folk dances, reflecting the fundamental logic of the "ancestor" cult as well as the symbols of the "tree", "fire", "water", and "earth" cults, which are among the main elements starting from the creation myths of Turkish mythology along with sacred rituals, have been widely performed and reproduced in the process extending from Central Asia to Anatolia. In Turkish culture, folk dances, which integrate dance, music, and drama and are shaped by rituals, festivals, and ceremonies that cannot exist without any mythological element, have been secured and supported by myths referencing ancestors. The cultural accumulation created by the repetition of such ceremonies has existed in harmony with new factors encountered over time (religion, geography, lifestyle, interaction with neighboring cultures), thus preserving national memory. Folk dances, which are the dramatic forms of myths in rituals and are the embodied forms of tradition, worldview, and lifestyle, have played a very important role in the transmission of all the achievements society has gained since its existence, across generations. This study evaluates the shared historical depth of Turkish folk dances and Turkish mythology, their sacred values in the collective memory, and the parallel forms of representation embodied in cultural elements such as ceremonies, rituals, and ancient beliefs.

Keywords: *Turkish folk dances, dance, play, mythology, culture.*

* **Gaziantep Üniversitesi, Türk Musikisi Devlet Konservatuvarı, Türk Halk Oyunları Bölümü,**
E-Posta: muratsonmezz@gmail.com, ORCID ID: 0000-0001-9548-8675

** **Bu makale Ege Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsünde 2015 yılında Prof. Dr. Gürbüz Aktaş danışmanlığında tamamlanan, "Mitolojinin Türk Halk Oyunlarına Yansımaları" başlıklı Yüksek Lisans tezinden üretilmiştir.**

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

GİRİŞ

Türk dünyasında geleneksel danslar, geçmişin kırsal meydanları ve kadın/erkek meclislerinin kapalı mekânlarını biçimlendiren, eski kutsal uygulamalar olan ayin, şenlik, tören gibi merasimlerin ruhuyla bütünleşen davranış kalıplarını, jestleri, dramatik işleyişi ve hareket unsurlarını üzerinde taşır. Doğanın ritmine tabi, göçebenin, kırsalın, mitsel ve geleneksel olanın zamanı döngüsel zamanın (Ünlü, 2009, s. 29) dünyasını yaşayan topluluklarda hem sosyal hayat hem de inançla ilgili düzenlemeleri organize eden bu merasimler, taklitsel süreçlerle ilerler. Geleneksel danslar da bedenlerde bu süreçlerin ürünü olarak ortaya çıktığı için kutsal, insan dışı bir modelin varlığına sahip, her dans gibi mitsel dönemde bir ata, totemik hayvan, tanrı veya kahraman tarafından yaratılmıştır (Eliade, 1994, s. 41-42). Zamanla bu insan dışı modeller, yerini insanlar arasında paylaşılan ve paylaşıldıkça bireylerden büyük kitlelere yayılan yeni taklitsel modellerle kutsal temsili ve mekânı arayan süreçlere evirilmiştir. Artık taklit sadece bir başkasının yaptıklarını takip ederek kutsal olanı yerine getirmenin ötesinde kutsal zamanların da taklidine dönüşmüştür. "İster bir totemik veya amblemsel hayvanın veya yıldızların devinimlerini yeniden üretsinler, ister bizzat kendileri bir ritüel oluşturuyor olsunlar (labirentvari adımlar, sıçramalar, törensel araçlarla icra edilen jestler) dans her zaman ya bir arketipik jesti taklit eder ya da bir mitsel anı hatırlatır" (Eliade, 1994, s. 41-42). Döngüsel zamanlarda her şeyin yineleneceğine inanan insanoğlu, geçmişin mutluluğunu, bolluğunu, bereketini, sağlığı ve başarıyı geri getirmenin yollarını bu arkaik ve mitsel olanı tekrar etmekle "'o günler' in tekerrürü ve dolayısıyla yeniden canlandırılışında" (Eliade, 1994, s. 41-42) aramıştır.

Döngüsel zaman ve dünya tasavvuruna tabi olarak yaşayan Asya'daki eski Türkler de birlikte yaşamaya önemli ölçüde değer veren, törenlerine bağlı, merasimlerin toplumsal hayatta fazlaca yer teşkil ettiği, müziği ve dansı içeriğinde önemli ölçüde kullandıkları bir yaşam tarzı benimsemişlerdir (Aydın, 1992, s. 32). Günümüzde artık halk dansları, köylü dansları, köylü oyunları ya da yaygın olarak Türk halk oyunları olarak adlandırılan Türklere ait geleneksel danslar da ortak bir kültürel derinlik içeren faaliyetlerdir. Türk toplumunun "kültürel yaşam tarzından esinlenerek yaratılmış, toplum özellikleri bakımından anlam yüklü" (Aktaş, 2006: 9) uygulamalar olan halk oyunları günümüze, toplumsal hafızadaki avcı-toplayıcılıktan yerleşik hayata kadar temel yaşam biçimi olarak süregelen varoluş biçimlerinden izleri taşıyarak gelmiştir. Grup üyelerinin karşılıklı güvenini, samimiyetini ve ortak çıkarlar doğrultusunda hareket edebilme yeteneğini geliştiren ayin, tören, şenlik gibi hem toplumsal hem de bireysel eşiklere sıkı sıkıya bağlı merasimlerde ortaya çıkan ritimli hareket dizileridir. Toplulukların varlıklarını devam ettirebilmesi için en önemli gerekliliklerden biri olan beraber hareket edebilme yeteneğinin ihtiyaç olunan alanlarda en büyük faydayı sağlayacak şekilde yönlendirilebilmesi için organize edilen merasimlerdeki bu hareket dizilerinin günümüz geleneksel danslarına ilham kaynağı olduğu söylenebilir (Ünlü, 2009: 1). Halk oyunları, bireyi müzik, dans ve drama unsurları ile savaştan tarıma, avcılıktan gündelik hayat pratiklerine kadar hazırlayan eski Türklerdeki uygulamaların izlerini taşır.

Eski Türklerde Dans Düşüncesi

Tarihte ilk Türk uygarlıklarından günümüze kadar uzanan belgelerden, dansa büyük bir ilgi duydukları ve önem verdikleri anlaşılmaktadır. İlk olarak bir Hun beyine gelin gelen Çinli bir şair hanımın memleketine gönderdiği mektupta:

Davulu her gece durmaz döverler
Ta güneş doğana dek dönerler

Şeklindeki manzume, halay gibi sıra oyunlarının M.Ö. 200 yıllarında, ateş çevresinde, davul eşliğinde, çeşitli doğaüstü olayları taklit eden hareketlerle, sabahlara dek oynadığını günümüze aktaran önemli belgelerden biri olarak değerlendirilebilir (Aydın, 1992: 33). Ayrıca eski Türklerdeki dansın, eski Türk metinlerinde tespit edilen bük (doğaüstü güç) ve büd (raks, dans) kelimelerindeki bü kökü ortaklığından yola çıkılarak, kutsal bir olgu olduğu düşünülmektedir (And, 2007: 38-40). Divanü Lugati't Türk'te büdik, büdhi, büdhik, büdhüş, büdhüt kelimeleri dans, raks gibi kavramları ve türevlerini karşılarken, eski Türklerde aynı zamanda oyun sözcüğü de kullanılmıştır; "oyun sözü de aslında dini bir tabir olarak ayin anlamına gelmektedir" (Gâzimihâl, 1997: 188). Oyun kelimesinin günümüzde de Türk dünyasında bazı topluluklarda ayin ve dini merasimlerle ilgili olarak kullanıldığı görülmektedir. Özellikle Türk inanç ve mitoloji geleneğini günümüze kadar en homojen olarak taşıyan Türk topluluğu oldukları düşünülen Yakutlar (Çobanoğlu, 2013: 38), mitlerin taşıyıcıları olan şamanlara ojun (oyun) adını vermektedir (Bayat, 2009: 132). Şaman karşılığı olarak Türk dünyasında kullanılan oyun kelimesi muhtemelen ayin anlamı ile şamanlık kurumunu pekiştiren

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

bir işlevi yerine getirmektedir. Türk dünyasında raks olarak da bilinen tartımlı hareketler olarak anlaşılan dans olgusu, Türk yaşam tarzında doğaüstü güçlerle bir arada telaffuz edilmiştir. Raks anlamını taşıyan çeşitli sözcüklerin kökünde Türk dünyasında gökle ve doğaüstü güçlerle alakalı olan bir yapının olması eski Türklerde dansın kutsal bir olgu olarak görülmesinin kanıtı olabilir. Bu yüzden dünyanın genelinde olduğu gibi Türk dünyasında da dansın, büyü ile birlikte eski dinsel törenlerin ve ritüellerin önemli bir parçası olduğu düşünülür. Bu düşüncenin sebebi, başkalarının dans olarak algıladığı olguların, katılımcılar için ritüel, spor (Kealiinohomoku, 2011: 313) ya da çok farklı şeylerin ifade biçimi olabilmesidir. Örneğin, hayatın içinden etkinlikler, ibadet şekilleri, tedavi biçimleri gibi danstan farklılaşan fakat, topluluk içinde çok büyük bir ayrım ifade etmeyen adlandırmalara rastlanmaktadır. Sözgelişi, "dans etmek" ile "çalışmak" için aynı sözcükleri kullandığı yerli kabilelerde hiç kuşkusuz bu iki etkinlik arasında onlara göre doğrudan apaçık bir ayrım görünmez, zira onlara özgü 'şeyler düzeninde' dans ile tarım özünde aynı amaca; yaşama araçlarının üretilmesi amacına hizmet eder (Cassier, 2018: 49-50). Türker için de farklı coğrafyalarda gelişen derin tarihi yolculuğa, geçen uzun zamana, karşılaşılan yeni kültürlere rağmen, dans kavramı Anadolu'da ağırlıklı olarak kutsal "oyun" kelimesi ile ifade edilmeye devam etmektedir.

Türk dünyası için de ritüeller oyunun ilk ortaya çıktığı yerler olarak dini ayin ve törenlerde (Şaman-Oyun Kam törenleri), yuğ (matem) töreni, mevsimlik bayramlarla (Ergenekon-Nevruz, Koyun Yüzü-Saya Gezmesi, Kış Yarısı, Hıdırellez vb.) birlikte doğum, sünnet, askere uğurlama, karşılama, nişan, düğün gibi insan hayatının önemli geçiş eşikleri olarak değerlendirilen törenlerde karşımıza çıkmaktadır (Eroğlu, 1995: 24). Bu törenlerde, halk oyunları geleneğinde önemli yere sahip olan tüm unsurları bir arada görmek mümkündür. Kaynağını Türklerin eski inanç ve mitolojisinden alan törenlerde önemli bir yere sahip olan halk oyunlarının meydana gelişinde Türk mitolojisinde sık görülen *su, toprak ve dağ kültleri; ateş ve hava kültü* gibi kültler ile kurt, kartal, güvercin vb. gibi hayvan kültlerinin önemli rol oynadığı düşünülmektedir (Eroğlu, 1995: 24). Türklerin tarih sahnesine çıktığı yaklaşık 4000 yıllık bir dönemin son 3000 yılına dair belgelerine ulaşılan Türk mitolojisi, özellikle kendi içerisinde boy gösteren şamanlık kurumu tarafından düzenlenenmiş bir yapıya sahiptir. Şaman dansının, yalnızca bir merkez çevresinde dönme hareketini değil, hayvan davranışlarıyla taklidi de içermesi halk oyunlarının biçimlenmesindeki önemli etkenlerden biri olarak düşünülebilir (Roux, 2011: 237). Bunların Müslüman Türkiye üzerindeki etkisi bazen kabul edilip bazen yadsınsa da Şeytan Oyunu diye adlandırılan Delihoron gibi Anadolu'da popüler olan, at ya da kuş gibi (turna, kartal, serçe, güvercin) hayvan isimleriyle adlandırılan geleneksel oyunlar, şaman geleneklerini, çoğu kez gerçekçi biçimleriyle kuşku götürmeyecek şekilde temel davranışlarını ve kadim efsaneleri hatırlatmaktadır (Roux, 2011, s. 237-238). Günümüzde artık bu örneklerin merasimlerden kopmuş biçimleri yaygın olarak modern sahnelere gözlemlense de halk oyunlarının güncel sahneleme biçimlerine kaynaklık eden, eski inançlarla şekillenmiş merasimlere özgü yapılar da yaşatılmaya devam etmektedir.

Kutsal Merasimler ve Türk Halk Oyunları

Türk dünyasındaki kutsal merasimler, genellikle mevsimlik törenler şeklinde eski uygarlıklarda sıkça izlerine rastlanan nesnelleşmiş temalarla döngüsel kalıpların yinelenmesini içerir. Eskinin kovulması, iyinin ve kötünün çatışması, ölüp dirilme gibi öğelerin hepsi Anadolu'da yağmur yağdırmak ya da güneş çıkarmak için tekrarlanan dramanın, oyunun ve müziğin bütünleştiği törenlerde bulunur (And, 2019, s. 18). Büyüsel vesilelerle, yağmur ve güneş için yapılan merasimlere has oyunlar olduğu kadar doğum, ergenliğe erişme, sünnet, evlenme, askerden dönme, hapisten çıkma gibi insanoğlunun doğumundan ölümüne kadar bir kutlama sebebine dönüşen ve şenlik havasına bürünen merasimlerde oynanan, bu şenliklerden ayrılmayan, sebeplere sıkı sıkıya bağlı olanları da mevcuttur (And, 2007, s. 120). Kimi oyunların eğlenceyle aynı deyimle karşılandığı, örneğin evlilik merasiminin eğlence aşamalarına denk gelen kına, kız evi, oğlan evi, kız alma durumlarına özgü olanlarının yanı sıra askere uğurlama gibi önemli bir eşiği temsil eden merasimlerde görülen oyunlara Anadolu'nun çoğu bölgesinde rastlanmaktadır[119].

Türk halk oyunlarının doğal icra ortamları olan bu törenlerde oyunların, izleme yoluyla ve birebir uygulayarak genç nesillere aktarılması sırasında takip edilmesi gereken geleneksel kurallar bütünü (Ünlü, 2009: 69); genç adaya dans etmeyi, davul çalmayı, dramatik teknikleri ve toplumun mitolojisini öğreten yaşlı şamanların eğitim sistemiyle benzerlikler gösterir. Sembolik anlamlarla üretilen bu mekânlarda, eski tören,

[119] bkz. And, M. (2007). *Oyun ve Bügü*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları ss. 116-125.

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

ayin ve ritüellerin baş karakteri, yürütücüsü, hâkimi şaman (kam) ise usta bir oyuncu, müzisyen, ya da oyunların işleyişine yön veren karakterlerde vücut bulur. Halk geleneği olarak süregelen uygulamalarda şamanın, bir zamanlar kendinde toplanan tüm meziyetleri (oyuncu, müzisyen, dansçı, anlatıcı, büyücü, ayinlerin yürütücüsü, vb.) tarih içinde ayrı ayrı şaman karakterli kişiler olarak ortaya çıkmıştır. Paleolitik çağlardan beridir Türk kültür dünyasında var olduğu düşünülen şamanlık kurumunun, Türk Mitolojisinde bir yer altı tanrısı olarak tasvir edilen Erlik Han'dan aldığı sanat yetileri, Orta Asya şaman geleneğinin daha geç aşamalarında, Korkut Ata'ya (Dede Korkut) atfedilmiş, günümüzdeki pek çok telli çalgının atası olarak kabul edilen kopuzun hamisi, ozanların ve bakşıların piri hatta onlara ilk çalmayı öğreten, musiki ile sözü, şarkı ile oyunu birleştiren bir tür şair ve sanatçı tiplemesi olarak efsanelerde işlenmiştir (Bayat, 2007, s. 105-106-110-348). Dede Korkut gibi bir başka şaman karakter olan Kambar Ata (Baba Gammar) yine bakşıların, atların ve çalgıcıların koruyucusu ve hamisi olarak kabul edilir (Ergun, 2011), hatta günümüz ozan ve aşıklık geleneğinin köklerinin bu iki karaktere kadar uzandığı düşünülür. Sazın, sözün, oyunun ve geleneksel uygulamaların bütünleştiği merasimler geleneğe vakıf, tanınmış, merasim işleyişini başından sonuna kadar idare edebilecek potansiyele sahip olan şaman karakterli kişiler için bir sahneye dönüşür. Şamanlık kurumunda olduğu gibi soydan ya da halk oyunları tabiriyle *koltuktan yetişerek* uzun bir sürecin sonucunda edindiği meziyetlerle, merasimlerin içeriğinde hep var olan hem iyi oynayan ve saygı duyulan hem de kimlerin oynayacağını belirleyen, oyun alanına hükmeden kişiler bulunmaktadır. Gerek geniş kırsal meydanlarda gerekse erkek ya da kadınlara özel kapalı mekânlarda, farklı işlevlerle organize edilmiş toplantılarda oynayanları organize eden, geleneksel ve kadim bilgiye hâkim kişiler tarafından düzene sokulmuş bir aksiyonun işlediği gözlemlenir. Genellikle *meydancı* olarak adlandırılan bu kişiler bazı yörelerde oyunun dışındaki konumlarında ellerindeki uzun bir sopayla hiza, sıra, oyuncuların motivasyonu gibi işlevleriyle bulunurken kimi yörelerde zincir halinde icra edilen oyunların içinde mendilleriyle sırayı yönlendirmek için en başta yer alırlar. Kitleyi yönlendirip yönetebilecek temaşa üslubuna da sahip yaşça ve yaşam tecrübesi açısından kültürel bir ağırlığı olan bu kişiler ya da *meydancı* kavramı Anadolu'da hem köy seyirliklerinin hem geleneksel tiyatronun hem de halk oyunlarının yürütücüsü olarak bilinmektedir. Şaman için simgesel olarak dünya ağacı ve hayat ağacındaki yolculuğunu temsil etmek için çentikler açtığı değneği geleneksel Türk tiyatrosunda meddahın asasına dönüşürken (Ünlü, 2006), köy meydanında sergilenen bir halk oyununda meydancının da elindedir.

Şamanın kullandığı küçük sopadan başlayarak merasimlerde görülen *ağaç kültü* sadece simgesel araçlar olarak meydanlarda konumlanmamıştır. Türk mitolojisindeki *ağaç kültü* ulu ağaçlardan adını alan, onlara ithaf edilen oyunlarla da yaşatılmıştır. Hatta Türklerin eski inanç sisteminde göğe ulaşmanın bir yolu olarak dokuz budaklı biçimiyle merasimin merkezini belirleyen bayrak direğinde de temsil edilir. Tepesi bolluk, bereket ve uğur getireceği düşünülen Türk mitolojisinde adı geçen meyveler ve süslerle bezenmiş bu direkler, şimdi ve orada bulunurken yine dönülmesi ve temsil edilmesi gereken kutsal zaman ve mekanların merkezini belirler. Türklerde özellikle düğün merasimlerinde sıkça görülen "bayrak direği, göğün direğini ya da 'kutsal ağaç' ı akla getirmektedir" (Ergun, 2012: 430). Bazı yerlerdeki bayrak direğinin evin boyundan yüksek oluşunun, 'hayat ağacı' nın zirvesinin Tanrı katına kadar ulaşabilmesini, direğin dibinin yere değmesinin 'hayat ağacı' nın kökünün yer altındaki Erlik'in ülkesine kadar gitmesini, direğin dibinde kesilen kurbanın ise kutsal ağaç dibinde Tanrı'ya kesilen kurbanı temsil ettiği düşünülebilir (Ergun, 2012: 430). Altında icra edilen halk oyunları, kutsal ağaç dibindeki arkaik ritüelleri hatırlatmaktadır. "Kısacası, bayrak direği, hele hele 'Dokuz Topaklı' olan (ki, hayat ağacının dokuz dallı olduğu dikkate alınırsa), kutun, bereketin, mutluluğun sembolü olan hayat ağacını temsil etmektedir" (Ergun, 2012: 430). Kutsal olarak kabul edilen gelinin mitolojik yolculuğunun simgesi olan bayrak direği ardıç, çam, meşe ve kayın ağaçlarının bulunduğu yerlerdeki dini törenlerini yaptı ağaçlar, etrafında toplumun kutsal değerlerinin icra edildiği mitsel bir zamana yolculuğun yapıldığı, mitsel mekânlar olarak kabul edilir. Nitekim Türk mitolojisinde de gölgesinde ilk ayinin yapıldığı ilk toplanma merkezi olarak karşımıza çıkan gölgeli kaba ağaç Türklerin tarih sahnesine çıktığı zamanlardan başlayarak yaşam tarzlarının, yaşadıkları coğrafyaların, dinlerinin değişmesine rağmen her zaman toplum hayatındaki yerini korumayı başarmış, Türk mitolojisinin değişime ve farklı dünya görüşleriyle etkileşime uğradığı zamanlarda bile en önemli kültlerinden birisi olmuştur. Türklerin dünya görüşlerinde her zaman kutsal olarak kabul edilen ailenin başlangıcını simgeleyen evlilik ve buna bağlı törenlerde de kutsallığından dolayı kutsal törenlerin merkezindeki yerini almıştır. Düğün ile ortaya çıkan hısım ve akrabalık belirten kavramların ağaç ile olan ilişkisi de dikkat çekici bir diğer noktadır. Özellikle kayın ağacı Kaşgari'ye göre kadın ile aynı anlamdadır ve Türklerin ilk yaratılış miti düşünülecek olursa kayınbaba, kaynana, kayınço gibi akrabalık terimleri Türk mitoloji geleneğinde kutsal olarak kabul edilen kayın

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

ağacından türetilmiş, Anadolu'da halk arasında sıkça kullanılan kelimelerdir (Beyceoğlu, 2013). Türk mitoloji geleneğinde olduğu gibi günümüzde de ağaç kültüne bağlı olarak gelişen bayrak kaldırma ritüellerinde ağaç, Türklerin hayatında kutsal olarak kabul edilen törenlerde etrafında ve gölgesinde halk oyunlarının tıpkı eski çağlarda yapıldığı düşünülen ayinler gibi sergilendiği mitsel mekâna dönüşün merkezidir.

Tıpkı ağaç gibi Türk mitolojisinde evrenin temelinde bulunan *ateş kültü* de Anadolu'da yaygın olarak oynanan Sinsin türevi oyunların temel aracı olarak kullanılmış ve merkezinde konum almıştır. Çok yaygın bir şekilde Anadolu'nun değişik bölgelerinde icra edilen Sinsin oyunu Adıyaman'da Sımsıme, Sımsımi; Tokat'ta Simsim ismi ile bilinmektedir. İcra biçimi Anadolu'nun muhtelif yerlerinde karşımıza çıkan örnekleri ile hemen hemen aynıdır. Tokat'taki Simsim oyununda oyuncuların omuzlardan tutuşarak halay türünde bir halk dansı icra ettikleri görülmektedir. Tokat'taki örneğinde oyunun başlangıcında ateşin etrafına geldikten sonra yapılan halay icrası, parmaklardan tutuşmalı şekilde Sinop, Samsun, Bahçe, Kozan, Adana, Cebelibereket (Osmaniye), İncesu, Zencidere, Kırşehir Köyleri, Genezi-Avanos, Merzifon-Amasya, Çorum, Güdül, Şabanözü, Polatlı, Saray-Çamkırı, Beypazarı gibi yerlerde oyunun sonunda görülmektedir (Gâzimihâl, 1999: 25). Tokat Kızık Köyü'nde icra edilen Simsim oyunu, oyuncuların sıralı bir şekilde tutuşmadan ritmik alkış ve adımlarla ağaç dalları ile yakılan bir ateşin etrafını çevrelemeleriyle başlar ve oyuncuların omuzlarından tutuşarak icra ettiği halay ile devam eder. Sinsin Oyunu, Türk mitolojisindeki *ateş kültü*nün, icra ortamında belirgin olarak kullanıldığı Türk halk oyunları repertuarındaki en önemli örnektir. Ateş kültü ile ilgili eski Türklerde takip edilebilen uygulamalar, Sinsin Oyunu ile benzerlikler göstermektedir. Özellikle ateşin üzerinden atlama, ona sahip olma, etrafında dans etme gibi pratikler Sinsin Oyunu ile günümüzde Anadolu'da yaygın bir şekilde karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca ateş çevresinde daire şeklinde dans etmenin Kafkasya'da ve Altaylarda tarih kadar eski olduğu ve Hunlardaki varlığının kayıtlarla belirlendiği (Gâzimihâl, 1991: 243) bilinmektedir. Türk Mitolojik dünya görüşünde arındırıcı ve sağaltıcı bir anlam ve işlevi de taşıyan *ateş kültü*nün özellikleriyle ön plana çıktığı muhtelif şekilleri, sözlü gelenek özellikleri de taşıyan ve oyunun işlevini de açıkça ortaya koyan çocuk oyunlarında da görülür[120].

Oyunlarda eski inançlar için önemli semboller olan beden üzerindeki objeler, kullanılan kutsal eşyalar, merasime yön veren, merasimlerde temsil edilen karakterler, hatta Türklerin kozmoloji ve mitoloji anlayışlarının simgeleri olabilecek insan kitlelerinin aldığı geometrik formlar ortaya çıkar. Her şeyden önce eski inanç sistemleri içinde kutsal ve iyi olan şeyleri göklere atfeden Türkler için, merasimin ve oyunun hareket yönü çoğunlukla göğü ve gök cisimlerini referans almaktadır. Göğün katmanlarında yaşayan tanrılarına ulaşmak ya da bir şeyi kutsamak (ona kut kazandırmak) için göğe kaldırma ritüellerini benimsemiş bir topluluk olan Türkler için bu gelenek, merasimin odağındaki kişinin göğe yükseltildiği omuz üzerinde taşındığı oyunlarda devam eder. Merasimin içeriğine göre damat, sünnet çocuğu, askere uğurlanacak bireyin ya da bireylerin halkanın üst katında yer aldığı müzikli ve özgün adımlara sahip oyunlar çıkar karşımıza. Eski Türklerde gökyüzü ve çevresinde oluşan ritüel uygulamalardan en dikkat çekici olanı, Gök Tanrı'nın kut vermesi ile gücünü Gök Tanrı'dan alan kağanların keçe üzerinde dokuz kere yükseltilmesi ritüelidir. Daha sonraki dönemlerde de Gök Tanrı'dan kut alan Gök Türk kağanları yine bir keçe üzerinde havaya kaldırılarak güneş yönünde dokuz kez döndürüldükleri bir ritüel uygulanmaktadır (Esin, 2004: 75). Günümüzde Anadolu'da da "özel hallerde bebeklerin, gerdekten önce damatların, asker uğurlamalarında askerlerin, düğün bitiminde kaynananın, defnedilmeden önce mevtanın Gök'e doğru hoplatılması veya yükseltilmesi olarak karşımıza çıkan eski inançlarımızın halk arasındaki izleri, Gök'ün kutsallığı inancının hala devam ettiği anlamında değerlendirilebilir (Kalafat, 1999: 28-29). Anadolu'nun doğu, orta ve batısında yaşayan ve hayatın; doğum, askerlik, evlilik ve ölüm gibi önemli geçiş dönemlerinde uygulanabilen 'Göğe Kaldırma' pratiği ve bu inanç pratiklerinin uzantılarının Türkistan'a kadar varması, inancın yayıldığı alan ve Türk mitolojisinin derinliklerindeki ortak inanç yapısını ortaya koymaktadır (Kalafat, 1999: 28-29). Göğe kaldırma ritüelleri olarak değerlendirilen uygulamalar, bazı yörelerin Türk halk oyunları repertuarında da karşımıza çıkmaktadır. Üst üste halka katı yapılarak oynanan Halka Oyunu (Kemah), Bayburt Oyunu (Sivas), Çam Çardak Oyunu (Kayseri), Gemi Oyunu (Manisa), Omuz Halayı (Tokat), Heyamola (İnebolu, Kastamonu) gibi oyunlar Anadolu'nun çeşitli illerinde, özellikle halay, bar ve zeybek türlerinin yoğun olarak icra edildiği bölgelerde oynanmaktadırlar (And, 2007: 153). Anadolu'da yaygın bir şekilde icra edilen, Göğe Kaldırma pratiklerinin izlerini taşıyan halk oyunlarının, farklı türlerinin yoğun olduğu yörelerde tespit edilmelerine rağmen ortak bir adım yapısına sahip olmaları dikkat çekicidir. Birbirlerinden uzak mesafelerde farklı yörelerde görülürler

[120] bkz. And, M. (2007). *Oyun ve Bügü*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları s. 53.

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

ancak temel yapıları pek değişiklik göstermemektedir. Türk halk oyunlarının ayırt edici özelliklerinden olan yörelere ve bölgelere has adım farklılıkları, daha çok halay türüne yakın özellikler içeren bu oyunlar için geçerli olmamıştır. Özellikle Ege Bölgesi gibi zeybek türünün yoğun olduğu coğrafyada bile oyunun türevleri, temel yapısı ve adım karakteri ile Anadolu'daki diğer örnekleriyle çok fazla farklılık göstermeden bölge repertuarında kendisine yer bulmuştur. Bunun sebebi bu oyunun, geçmişte kutsal olabilecek bir uygulamanın devamı niteliğinde, günümüze kadar toplum hafızasında taşınması olabilir. Bu oyunların, muhtemelen eski Türklerdeki gök ve gökyüzündeki kültlerle ilgili ritüellerle, Türklerin kutsiyet addettikleri halk danslarına nüfuz etmiş şekilleri oldukları düşünülebilir.

Merkez etrafındaki oyun alanında işleyen merasimlerde, tıpkı şaman ayinlerindeki gibi sürekli yavaştan hızlıya, basitten karmaşığa, kolay hareket serilerinden zor hareket serilerine doğru gittikçe yükselen yoğunlukta ilerleyen toplu ve bireysel temsilleri görmek mümkündür. Şamanlar, ayinlerinin vazgeçilmezi olan davulu bütün ayinlerde aşağıdan yukarı ya da daha doğru bir ifade ile yavaştan başlayıp gittikçe hızlanan bir tempo ile çalarlar ve yavaştan başlayıp hızlanan ritim ile kendi ruhlarını aşağı ve yukarı dünyaya göçürdüklerine inanırlar (Bayat, 2009: 223-224). Şaman ayinlerinin temel unsurlarından olan bu ritmik düzen halk oyunlarının bazı türlerindeki icra yönüyle paralellik gösterir. Türkiye'de geleneksel ortamlarında icra edilen bazı oyun türlerinde de bu tip bir sıralama söz konusudur. Çeşitli yörelerde icracılar ve oyuncular tarafından *geleneksel oyun sıralaması* olarak adlandırılan bu doğal düzenlemede şaman ayinlerine paralel olarak yavaştan hızlıya doğru bir işleyiş söz konusudur. Şaman ayinlerine hâkim olan ritmik düzen, halk oyunlarında *geleneksel oyun sıralaması* ile olduğu kadar oyun içindeki hareket serilerinde, hız ve zorluk derecesiyle bir zirve noktasına ulaşırken de görülür. Daha çok toplu olarak icra edilen halay, bar, horon vb. türlerde karşımıza çıkan uygulama, doğal ortamlarında ve doğal ortamların sahneye aktarıldığı geleneksel ya da mahalli ekipler olarak adlandırılan dans topluluklarında değişmeden devam eden uygulamalardır. *Geleneksel oyun sıralamasına* ya da bazı yörelerde bedenin aldığı formlara atıfta bulunan, ağırlama, yeldirme gibi beden hareketlerinin yavaş biçimlerinden başlayıp, hoplatmaya ve hızlı adım yapılarına uzanan iki ya da üç bölümlü oyunlar, şamanı geçici dünyanın kaygılarından uzaklaştıran tempolar gibi, dans eden topluluğu da bu dünyadan ve kaygılarından dışarı çıkarmanın, mitsel zaman ve mekâna dönmenin bir aracı haline dönüşmüştür.

Mekânlar, çoğu zaman oynayanların belirlediği ya da oynayan kitlelerin büründüğü en yaygın şekiller olan daire formlarıdır. Gelmiş geçmiş en güçlü dinsel semboller (Campbell, Moyers, 2010: 269-270) olarak düşünülen dairesel şekiller, mitoloji geleneklerine göre kozmos, yani evrenin (Beydili, 2005: 335) simgesi olup, felsefi anlamda ölümsüzlüğe ve yeniden doğuşa işaret olarak görülmektedir (Bayat, 2009: 223). Ayrıca daire formları bütünlüğü de temsil etmekte, içine aldığı her şeyi çevrelenen tek bir şey haline getirmektedir (Campbell, Moyers, 2010: 269-270). Hala büyü ve mitolojiyle ilgili bu simgesellik, kendilerine ait kutsal bir alanı daire formunun çeşitli şekilleriyle oluşturulan halk oyunları icralarında sıklıkla ortaya çıkar. Türk dünyasındaki referansı ise yine "şamanın ayininin her ne şekilde başlarsa başlasın sonuç olarak bir daire etrafında yapılmasıdır" (Bayat, 2009: 223). Nasıl tören sırasında büyücünün ilk işi kutsal güçlerin harekete geçeceği mekânı bir sınır çizerek çevresindeki her şeye kapatmaksa, sanat yapıtı da kendi çemberiyle gerçekliğe kapanır (Adorno, Horkhemier, 2010: 38) ve mitsel bir zamanda yaşamaya başlar. Dünyadaki çeşitli mitoloji geleneklerinde olduğu gibi, labirent temasının yer altı dünyası ile ilişkilendirildiği spiral biçimli koral danslar (Campbell, 2006: 208-209) Türk dünyasında halk oyunlarının icra şekillerinde daire formlarıyla karşımıza çıkmaktadır. Özellikle daire ve yarım daire formu Türk halk oyunları türlerinin tümünün doğal icra ortamlarında görülür. Bu şekilleri, Türklerdeki gökyüzü kültleriyle bağdaştırmak mümkündür. Bütün Türk oyunlarının temelinde bu daire formlarını ve ağırlıklı olarak saat yönünün tersine doğru dairesel bir ilerleyiş gözlemlenir (Yıldırım, Yıldırım, 2011: 73). Türk mitolojisinde önemli kültler olan Güneş ve ayın dünya üzerindeki simgeleri olduğu düşünülen bu alanlardaki saat yönünün tersine doğru ilerleme, Türk mitolojisindeki bu önemli kültlerin gece ve gündüz boyunca yaptıkları hareketlerin, gökteki ilerleyiş yönlerinin yatay düzleme aktarılmış hali olarak değerlendirilir (Çiğdem, 2003: 61). Halk oyunları icralarının geleneksel ortamlardaki önemli şekilleri olan daire formları kendine ait kapalı bir saha oluşturarak, içerisinde de artık özel yasaların geçerli (Adorno, Horkhemier, 2010: 38) olduğu sınırları da belirler. Oyun alanları mitlerin, kozmolojinin ve inançla ilgili pratiklerle kurulmuş, toplumsal otoriteyle sürekli dikte edilip biçimlenmiş mekânlarıdır. Kurulan düzen, tören içeriğinden ataların mirasına sahip çıkmaya, ustalara saygıdan toplum ve cinsiyet hiyerarşisine kadar pek çok kurala sadık biçimde ilerler. Oyun alanındaki her şey,

sanki toplum tarafından korunmuş mitsel yapılardan referans alan sabitleşmiş bir senaryoda gerçekleşme eğilimindedir (Sönmez, 2023: 195).

SONUÇ

Türk mitolojisi içerisindeki ayinlerin, törenlerin veya genel olarak kutsal merasimlerin işleyişinin en önemli aracı olan halk oyunları, topluluğun o güne kadar elde ettiği sosyal ve kültürel davranış biçimlerinin izlerini üzerinde taşımıştır. Geçmişle, şimdiki zaman arasında bir köprü görevi üstlenen kutsal merasimler toplumun millî hafızasını güvence atına almak gibi önemli bir işleve de sahiptir. Tüm halk kültürü ürünlerinde millî hafıza korunmuş ve yaşatılmıştır. Ancak Türk halk oyunları daha çok sazın, sözün ve bedenin uyumuyla, kültürel muhafazayı, katı kurallarla olduğu kadar eğlenceli ve dikkat çekici biçimde pekiştiren bir işleve sahip olmuştur. Özellikle geleneksel halk oyunlarıyla karşımıza çıkan mitolojik unsurlar, oyunların doğal ortamları olan kutsal merasimlerle, icra şekilleri ve aktarım yöntemleri bağlamında gözlemlenir. Bu oyunların genelinde bazı sembollerin çeşitli küçük motifler ve hareket serileriyle gizli kaldığı bir gerçektir, bunlarla ilgili bazı tahminlerde bulunulabilir. Ancak, bu tahminler yapılırken daha çok toplum tarafından benimsenen, sürekli tekrar edilen, gelenek haline gelen, icra edilmeden merasimin içeriğinin eksik kalacağı yaygın örneklere odaklanmak gereklidir. Türk mitolojisindeki önemli kültlerin, karakterlerin, kurumların, tören hiyerarşisinin halk oyunlarıyla paralelliği oyunların işlevleriyle, icra biçimleriyle, aktarım yöntemleriyle en çok kutsal merasimlerin genel işleyişinde görülür.

KAYNAKÇA

1. And, M. (2007). Oyun ve Bügü. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
2. And, M. (2019). Dionisos ve Anadolu Köylüsü. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
3. Aydın, C. (1992). Halk Oyunlarında Toplumsal Yapılanma. İzmir: Ege Üniversitesi
4. Ataş, G. (2006). Dans'a İlk Adım. İzmir: Ege Üniversitesi.
5. Bayceoğlu, Ö, F. (2013). Prof. Dr. Özkul Çobanoğlu "Türk Mitolojisi". Hamamönü Sohbetleri 7. "Türk Mitolojisi". Töre Hamamönü Sohbetleri-7. www.youtube.com/watch?v=urxCRgjNo50.
6. Bayat F. (2007). *Türk Mitolojik Sistemi 1.* İstanbul: Ötüken Neşriyat.
7. Bayat F. (2007). Türk Mitolojik Sistemi 2. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
8. Bayat F. (2009). Ana Hatlarıyla Türk Şamanlığı. İstanbul: Ötüken Neşriyat.
9. Cassier, E. (2018). Dil ve Mit. (O. Kuzgun, Çev.) İstanbul: Pinhan Yayıncılık.
10. Çiğdem, İ, S. (2003). "Türk Halk Oyunlarının İnançsal Kökenleri" Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
11. Çobanoğlu, Ö. (2013). "Ünite 1-4". Türk Edebiyatının Mitolojik Kaynakları. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Yayınları. ss. 1-122.
12. Eliade, M. (1994). Ebedi Dönüş Mitosu. (Çev. Ümit Altuğ). Ankara: İmge Kitapevi Yayınları.
13. Eroğlu, T. (1995). Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Halk Oyunları ve Halayların İncelenmesi. Ankara: Kılıçaslan Matbaacılık.
14. Ergun, P. (2011). Kambar Ata Baba Gammar. Konya: Kömen Yayınları.
15. Ergun, P. (2012). Türk Kültüründe Ağaç Kültü. Ankara: AKM Başkanlığı Yayınları.
16. Esin, E. (2004). Orta Asya'dan Osmanlıya Türk Sanatında İkonografik Motifler. İstanbul: Kabalcı Yayınevi.
17. Gâzimihâl, M, R. (1991). Türk Halk Oyunları Kataloğu I. Cilt. (Baskıya Hazırlayan: Nail Tan). Ankara: Halk Kültürünü Araştırma Dairesi Yayınları.
18. Gâzimihâl, M, R. (1997). Türk Halk Oyunları Kataloğu II. Cilt. (Baskıya Hazırlayanlar: Nail Tan, Ahmet Çakır). Ankara: Halk Kültürünü Araştırma Dairesi Yayınları.
19. Gâzimihâl, M, R. (1999). Türk Halk Oyunları Kataloğu III. Cilt. (Baskıya Hazırlayanlar: Nail Tan, Ahmet Çakır). Ankara: Halk Kültürünü Araştırma Dairesi Yayınları.
20. Kalafat, Y. (1999). Doğu Anadolu'da Eski Türk İnançlarının İzleri. Ankara: AKM Başkanlığı Yayınları.

21. Kealiinohomoku, J. (2011). Bir Antropoloğun Baleye etnik Bir Dans Türü Olarak Bakışı. Ş. S. Aksan, & G. Ertem içinde, Yirminci Yüzyılda Dans Sanatı, Kuram ve Pratik (İ. Kemer, Çev., s. 303-320). İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınevi.
22. Sönmez, M. (2015). "Mitolojinin Türk Halk Oyunlarına Yansıması". Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
23. Sönmez, M (2023) "Beden ve Hareket Antropolojisi Bağlamında Anadolu Halk Danslarının İncelenmesi". Yayımlanmamış Doktora Tezi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü.
24. Roux, J-P. (2011). Eski Türk Mitolojisi. (Çev. Mustafa Yaşar Sağlam). Ankara: Bilge Su Yayıncılık.
25. Ünlü, A. (2006). Türk Tiyatrosunun Antropolojisi. Ankara: Aşina Kitaplar.
26. Ünlü, A. (2009). Merkeze Dönmek, Türk Tiyatrosunda Zaman/Mekân Algısı. İstanbul: TEM Yapım Yay. Ltd.
27. Ünlü, Ö. B. (2009). "Dans Tiyatrosunun Oluşumunda Dans Antropolojisinden Yararlanma Yolları ve Anadolu Danslarından Model Önerileri". Yayımlanmamış Doktora Tezi. İzmir: Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü.
28. Yıldırım, N. ve Yıldırım, M, A. (2011). Gaziantep Yöresinde Barak Boyu. Gaziantep: Damla Matbaası.

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

(25)

Öğr. Gör. Emre ATIRCIOĞLU[121]

13. YÜZYIL MEMLÛK CAM KANDİLLERİ İLE 15. YÜZYIL OSMANLI ÇİNİ KANDİLLERİ

13. TH-CENTURY MAMLUK GLASS OIL LAMPS AND 15TH-CENTURY OTTOMAN TILE OIL LAMPS

ÖZ

İslâm sanatında kandil taşıdığı sembolik anlamlardan dolayı tezyinî sanatlarda karşımıza çıkmaktadır. Farklı yüzyıllarda ve kültürlerde yapılmış kandillerin form benzerlikleri dikkat çekmektedir. Bu nedenle benzerliğin boyutlarını irdelemek Türk Çini Sanatı bakımından önem kazanmaktadır. İslâm inancında Allah'ın nuru ile bağdaştırılan kandiller simgesel önem teşkil ederler. 13. Yüzyıl Memlûk devri cam kandilleri ile 15. yüzyıla tarihlenen Osmanlı dönemi mavi beyaz çini kandillerin form benzerlikleri bu iki ayrı medeniyetin eserlerini mukayeseye yöneltmiştir. Tüm veriler dikkate alındığında bu objeler arasında kültürel etkileşim olup olmadığı sorusu gündeme gelmektedir. Osmanlı çini sanatı ve Memlûk cam sanatına değinmek bu nedenle önemlidir. Kandillerle ilgili literatür taraması, koleksiyon ve müzelerdeki eserlerin gözlemlenmesi ve form şemaları eşliğinde, dönemlerini temsil eden sekiz adet kandil üzerinden eserlerin tezyini ve form özellikleri irdelenerek benzeşen ve ayrışan yanları ortaya koyulmaya çalışılmıştır.

Çalışmada kandil konusuna giriş yapılarak İslâm Sanatında cami kandillerinin Memlûk ve Osmanlı sanatı bakımından aralarındaki etkileşim boyutları örnekler üzerinden değerlendirilerek sunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Osmanlı, Memlûk, Cami Kandili, Çini, Cam.

ABSTRACT

In Islamic art, the oil lamp appears in decorative arts due to the symbolic meanings it carries. The formal similarities among oil lamps produced in different centuries and cultures are striking. For this reason, examining the extent of these similarities is of particular importance in the context of Turkish ceramic art. In Islamic belief, oil lamps—associated with the light of God—hold symbolic significance. The formal similarities between 13th-century Mamluk-period glass lamps and 15th-century Ottoman-period blue-and-white ceramic lamps have led to comparisons between the works of these two distinct civilizations. Considering all the data, the question of whether there was cultural interaction between these objects arises. For this reason, it is important to address Ottoman ceramic art and Mamluk glass art. Through a literature review on oil lamps, the observation of works in collections and museums, and the use of form diagrams, this study examines the decorative elements and formal characteristics of eight oil lamps representative of their respective periods, aiming to highlight their similarities and differences.

The study begins with an introduction to the topic of lamps, presenting an evaluation of the dimensions of interaction between mosque lamps in Islamic art from the perspectives of Mamluk and Ottoman art, illustrated with examples.

***Keywords**: Ottoman, Mamluk, Mosque-lamp, Tile, Glass.*

[121] Fatih Sultan Mehmet Vakıf Üniversitesi Meslek Yüksekokulu, El Sanatları Bölümü Geleneksel El Sanatları Programı, eatircioglu@fsm.edu.tr; ORCID ID: 0000-0002-2165-1510

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

GİRİŞ

Selda Kalfazade ve Özkan Ertuğrul'un kaleme aldığı "Kandil ve Kandilin Motif Olarak Anadolu Türk Sanatındaki Kullanımı Üzerine" adlı makalede kandil kavramı Kur'an'daki Nur Suresi 35. Ayet işaret edilerek ele alınmaktadır. Bahsi geçen çalışmada kandilin kökeninde İslâm ile bağlantılı simgesel özelliği ele alınarak ilgili ayetin meali verilmiştir. "Allah, göklerin ve yerin Nur'udur. O'nun nuru içinde ışık bulunan bir kandile benzer. O ışık bir cam içindedir, Camda sanki inci gibi parlayan bir yıldızdır. Bu yalnız ne doğuda ve ne de batıda bulunan bereketli zeytin ağacından yakılır. Onun yağı kendisine bir ateş dokunmasa bile hemen ışık verir. Bu ışık nur üstüne nur 'dur. Allah dilediğini nur 'una kavuşturur. Allah insanlara misaller verir. Allah her şeyi bilir." Kandilin bu şekilde tasvir edilmesi, İslâm inancı çerçevesinde taşıdığı sembolik önemi yansıtması bakımından anlamlıdır. Bu bağlamda, ilahî nurun içinde ışık bulunan bir kandile benzetildiği anlaşılmaktadır (Kalfazade & Ertuğrul, 1989, s.26).

Kandil çeşitli maddelerden yapılmış yağın içine fitil koyulan fitilin ateşlenmesi ile kullanılan bir aydınlatma aracıdır. Memlûk, Selçuklu ve Osmanlı devrindeki kandillerin yapıları antik örneklerden farklıdır. 13-14. yüzyıl Memlûk kandilleri camdandır (Tuncay,1978, s.12). Ters konik biçimli boyun, gövde ve kaideden meydana gelmiştir. 15.Yüzyıl sonu ve 16.yy. Osmanlı devri Türk Çini sanatının zirvesidir. Bu devirde üretilen çini kandillerin teknik nitelikleri, ölçüleri, şekil ve süsleme bakımından eşsiz örnekleri görülmektedir (Atırcıoğlu, 2012, s.1). Nurhan Atasoy ve Julian Raby'nin "Iznik, The Pottery of Ottoman Turkey" adlı kitabında kandil ile ilgili bölümde, Çini kandillerin dini yapılar da ibadet yapılan alanların üstünde bir arada asılarak sesin yankısını azalttığından bahsedilmektedir (Atasoy & Raby, 1989, s.41). Asuman Kolsuk, "Osmanlı Devri Çini Kandilleri" başlıklı makalesinde ise çini kandillerini Osmanlı devri çini sanatında ayrı bir yere koyar. Kandillerin diğer çiniler gibi ticaret için değil, aksine sipariş olarak üretildiklerini belirtmektedir (Kolsuk, 1976, s.73).

Gaston Migeon ve Armenag Sakisian yazdıkları "Anadolu Seramikleri" adlı kitapta mavi-beyaz süslemeli kandillerin daha eski ve daha çok 13. Yüzyıl Suriye cam kandillerine benzediklerini, 15-16. yüzyıldakilerden farklı olduklarını belirtmiştir. Topkapı Sarayı, British ve Louvre müzelerindeki mavi beyaz süslemeli kandillerin İznik menşeli olduklarına ve 15. yüzyıla tarihlenmeleri gerektiğini öne sürmektedir. Topkapı Sarayı Müzesi kandillerinin süslemeleri ve bilhassa kûfî yazılar üzerinde durularak, kitabelerdeki Allah – Muhammed- Ali yazılarından bunları Şii'lerin dolayısıyla İranlı Sanatkârların yaptıkları ileri sürülmüştür (Ünal, 1969, s.75). Kandiller, detaylarındaki farklılıkların da etkisiyle, çoğu kez üretildikleri toprakların siyasî hâkimlerinin isimleriyle Selçuk, Memlûk ve Osmanlı eseri olarak tanımlanmışlardır. Kayrevan Ulu Camii'nde (MS 670) bulunan kandiller gibi madenden üretilmiş, geniş ağızlı çukur bir tabağa benzeyen kandiller yaygın olarak cam ve çiniden üretilmiş, form olarak zaman içinde çiçek vazosuna benzeyen şeklini almıştır. (Cantay, 1991, s.497).

13. Yüzyıl Memlûk dönemine ait cam kandiller ile 15. yüzyıl Osmanlı çini kandilleri, İslâm sanatında formun sürekliliği ile malzeme ve teknik çeşitliliğin birlikte nasıl geliştiğini ortaya koyan önemli örneklerdir. Bu eserler, yalnızca işlevsel birer aydınlatma aracı olmanın ötesinde, üretildikleri dönemin estetik anlayışını, teknik bilgi birikimini ve kültürel etkileşim ağlarını yansıtan sanat objeleri olarak değerlendirilmektedir. Bu bağlamda, 13. yüzyıl Memlûk cam kandilleri ile 15. yüzyıl Osmanlı çini kandillerin incelenmesi hem form devamlılığını hem de malzeme değişimine bağlı olarak gelişen süsleme anlayışını ortaya koyması açısından önem taşımaktadır. Camdan çiniye uzanan bu dönüşüm, İslâm sanatında görsel dilin farklı malzemeler üzerinden benzer formlarla yeniden yorumlandığını gösterirken aynı zamanda kandil formunun sembolik ve estetik değerinin yüzyıllar boyunca korunarak devam ettiğini ortaya koymaktadır.

Dolayısıyla söz konusu çalışma, kandil formunun tarihsel gelişimini takip ederek Memlûk ve Osmanlı sanat üretimleri arasındaki ilişkileri görünür kılmakta, İslâm sanatında süreklilik ve dönüşüm olgularını anlamaya katkı sağlamaktadır. Çalışmada kandillerin tarihsel süreç içerisindeki gelişimi ve kullanım amaçları, ele alınan döneme ait örneklerin malzeme ve süsleme özellikleri tanıtılarak incelenen kandillerin biçim ve bezeme özellikleri karşılaştırılmıştır. Elde edilen bulgular doğrultusunda, kandillerle ilgili farklı yaklaşımlar olduğu anlaşılmaktadır. İki farklı kültüre ait örnekler üzerinden benzerlikler ile etkileşimler güncel yaklaşımlarla değerlendirilmiştir.

Kandilin İşlevsel ve Sanatsal Özellikleri

Kandil kelimesi, Latincede aydınlatan ve parlayan anlamlarına gelen "candela" sözcüğünden türemiştir. Farsçada "şamdan", Arapçada ise "zücâce" olarak adlandırılan bu aydınlatma aracı, Türkçeye

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

Latince kökenli candela sözcüğünden geçmiştir. Kandillerin erken dönemlerden itibaren günlük yaşamda aydınlatma işlevi görmelerinin yanı sıra özellikle İslâm sanatında mimaride, bezemede, tekstil ürünlerinde ve hatta mezar taşlarında motif olarak sıkça kullanıldığı görülmektedir (Resim 3). Farklı kültürlerin izlerini yansıtan kandiller, kültür tarihi ve uygarlıkların gelişim süreçlerinin izlenmesi açısından önemli veriler sunmaktadır. Temel olarak aydınlatma gereksinimini karşılamak amacıyla kullanılan kandillerin, ilk örneklerinin küçük ve taşınabilir nitelikte olduğu mevcut arkeolojik buluntulara dayanarak geçmişte yaygın biçimde kullanıldıkları anlaşılmaktadır.

Resim 1. *Toprak kandiller, MÖ. 4-6. Yüzyıl. Kaynak: https://izmirmag.net/efesteki-en-onemli-kesif-1400-yillik-mahalle-ortaya-cikti/ (Erişim: 14.03.2026)*

Kandiller ağız kısmı açık veya kapalı hazneden oluşan gövdelerine yağ ve fitil konularak kullanılır. Toprak kandiller söz konusu olan askı kulplu kandillerle isim olarak örtüştüğü için değinilmiştir. Ancak 13-16. Yüzyıllar arasında Memlûk ve Osmanlı Devri Sanatında görülen asma kandil formları önceki örneklerinden farklıdır. Farklılık özellikle kandillerin biçimlerinde ve malzemesindedir. Çeşitli hammaddelerden yapılan objeler Antik Çağ'da genellikle pişmiş topraktan ve bronzdan üretilmiştir. Antik devirde özellikle pişmiş kil örnekleri çok yaygındır (Resim 1). Kandil, İslâm coğrafyasında cam, metal, çini, seramik gibi malzemelerden yapılmıştır (Kalfazede & Ertuğrul, 1989, s.23).

Askılı kandiller, aydınlatma araçlarının tarihsel gelişimi içerisinde daha geç dönemlerde ortaya çıkmıştır. Buna karşılık el kandilleri, Antik Çağ'dan itibaren kullanılan erken aydınlatma araçları arasında yer almakta olup, işlevsel ve taşınabilir olmaları nedeniyle geniş bir kullanım alanı bulmuştur. Bu kandillerde yakıt olarak kullanılan yağ, gövdenin orta bölümünde yer alan geniş ağızlı hazneye doldurulmakta; uç kısımda bulunan dar ağızdan yerleştirilen fitil aracılığıyla ışık elde edilmektedir.

İslâm coğrafyasında gelişen medeniyetler, kandil üretimini hem teknik hem de estetik açıdan ileri bir düzeye taşıyarak form, malzeme ve süsleme bakımından zengin örnekler ortaya koymuştur. Seramik, cam ve metal gibi farklı materyallerle üretilen kandiller, yalnızca işlevsel aydınlatma araçları olarak değil, aynı zamanda dönemin sanat anlayışını ve teknolojik birikimini yansıtan nesneler olarak da değerlendirilmiştir (Resim 2). Bu süreçte kandil formlarının zamanla çeşitlenerek geliştiği ve kullanım amaçlarına göre farklılaştığı görülmektedir.

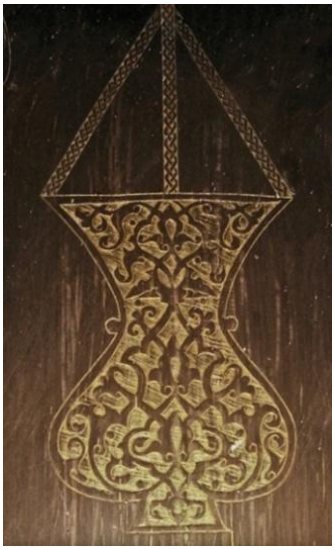
Resim 2. *Pirinç Kandil, Türk İslâm Eserleri Müzesi (1090) Kaynak: https://arkeofili.com/turk-ve-İslâm -eserleri-muzesinden-gorulmesi-gereken-11-selcuklu-eseri (Erişim: 15.03.2026).*

Antik Çağ'a ait toprak kandiller, Memlûk ve Osmanlı dönemlerinde teknik ve estetik açıdan gelişerek, farklı üretim yöntemlerinin denendiği özgün uygulamalara dönüşmüştür. Antik dönemden itibaren kandiller,

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

kimi örneklerde sade bir anlayışla üretilmiş, kimi örneklerde ise bezemeli formlar tercih edilmiştir. Toprak kandillerde bezeme anlayışı genel olarak yalın olup, bitkisel kompozisyonlar, figüratif unsurlar ve çeşitli sembollerle oluşturulan süslemeler karakteristik özellikler göstermektedir.

Cam kandillerde bezeme boyun, gövde ve kaide bölümlerinde paftalara ayrılarak düzenlenmiştir (Resim 4,5,6,7). Bezemelerin yanında yaptıran kişiye dair bilgiler, edebî beyitler ve ayetlere yer verildiği görülmektedir. Çini kandillerde ise yazının süsleme ile girift halde kullanıldığı ve motiflerle bütünleşik bir kompozisyon tercih edildiği görülmektedir (Resim 11).

Resim3. *Topkapı Sarayı, Bağdat Köşkü, kurşun şömine üzerinde bulunan kandil motifi. Fotoğraf: Emre Atırcıoğlu, (26.06.2008)*

Memlûk sanatında cam ve emayeden üretilen kandiller, Osmanlı sanatında ise çini kandiller, dönemin ihtişamlı örnekleri arasında yer almaktadır. Osmanlı Çini sanatı ve Memlûk Cam sanatına değinmek bu bağlamda önem arz etmektedir. Çini kelimesi, gündelik hayatta duvar karoları ve çeşitli işlevsel objeleri tanımlamaktadır. Osmanlı Devrinde çini objeler için "evanî", duvar karoları için de "kâşî" terimleri kullanılmaktaydı. “Çini” kelimesi ise, Osmanlı Hanedanı’nın 15. yüzyıl Çin porselenlerine olan ilgisinden kaynaklandığı düşünülmektedir (Turan Bakır, 1999, s.10). İstanbul’da saray nakkaşhanesinde tasarlanan desenler İznik’teki çini atölyelerinde üretilmiştir. Üretimin İznik’te olması buradaki ham madde rezervlerine ve pişirim için gerekli olan odunlarının temin edildiği ormanlara yakın olmasından kaynaklanmaktadır.

Çini objeler, kalıplama yöntemi ya da çömlekçi çarkında şekillendirilerek üretilmektedir. Osmanlı döneminde “necef” olarak adlandırılan yoğun kuvars, kaolin ve beyaz kil karışımından oluşan çamur kullanılmıştır. Bu çamur bünyesinde bulunan yüksek orandaki kuvars, çiniye hem beyazlık hem de dayanıklılık kazandırmaktadır. Şekillendirme sürecinin ardından kurumaya bırakılan objeler, nemlerini kaybettikten sonra ilk pişirim işlemine tabi tutulmaktadır. Bu aşamadan sonra bezemeye hazır hâle gelen yüzeyler, renk veren oksitler ve toprak boyalar kullanılarak, genellikle ince uçlu samur fırçalar ile dekorlanmaktadır.

14. Yüzyılda mavi-beyaz olarak adlandırılan Baba Nakkaş üslubu etkin olmuştur. Bu üslupta rumi, bulut ve hatayi grubu çiçekler ağırlıklı olarak yer almaktadır. Mavi-beyaz dekorun diğer belirleyici özelliği ise zeminin lacivert boyanarak motiflerin daha az boyanması ya da zıt şekilde renklendirilmiş olmasıdır. Motifler küçük ve girift olarak tasarlanmıştır. Özellikle çini kandiller de zencerek ve düğümlere sık rastlanmaktadır. 15. yüzyıldan itibaren İznik çinileri çok renkli olarak üretilmişlerdir. Mavi-beyaz renk paletine sıraltı yeşil, firuze, turkuaz, kahverengi ve domates kırmızısı renkleri eklenmiştir. Bu renkler çini kandillerde de kullanılmıştır.

Memlûk Devri cam obje üretimi 12. yüzyıldan itibaren Suriye’de görülür. Şam ve Halep şehirleri Eyyûbîler Devri’nde İslâm dünyasının zengin cam üretim merkezleridir. 13–14. Yüzyıllar Türk Memlûk’leri devrinde Suriye’de cam sanatı gelişmeye devam etmiştir. Özellikle armalı cam kandiller en bilinenleridir. “I. Baybars, Kalavun, Nasreddin Muhammed Bin Kalavun, Hasan ve Kayıtbay” gibi şahsiyetler devletin her köşesinde önemli ibadethaneler ve çeşitli kurumlar için bu kandilleri yaptırmışlardır (Ward, 2012, s.57).

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

Memlûk devri cam üreticileri tarafından yapılan cam objelerin üretim ve dekor süreci orta çağ şartlarında belirli güçlükleri beraberinde getirmektedir. Cam obje yapmak için erimiş bir cam kütlesi fırın içinde konularak bir üfleme borusu üzerinde tutulur ve şekillendirilirken boruya hava üflenirdi. Çeşitli aletlerle biçim verilirken cam, fırın içinde düzenli olarak ısıtılarak çevrilmektedir. Cam demir çubuğa aktarılarak çalışmaya devam edilirken ayak ve kulplar gibi parçalar eklenmektedir. Form tamamlandığında bir tavlama fırını içine yerleştirilerek soğumaya bırakılmaktadır. Cam kandiller serbest üfleme tekniği ile yapıldıkları için her birinin ölçüsü kendine aittir. Üretimi tamamlanan cam objeye bezeme taslağı çizilerek Arap zamkı ile karıştırılmış toz altın ile önceden belirlenmiş yerler boyanmaktadır. Renklendirilecek alanlar daha sonra toz haline getirilmiş renkli cam veya renk veren oksitler ile karıştırılmış karışımla süslemeler yapılmaktadır.

Emayelerin arası seyreltilmiş altın karışımı ile boyanarak kırmızı emaye ile sınırlandırılarak altın korunmaktadır. Altın ve emayeler tamamlandığında obje tekrar yavaşça ısıtılmaktadır. Emayeler eriyene kadar cam obje fırında sürekli çevrilerek emaye ve altın dekor yüzeye sabitlenmektedir. Tüm bu işlemlerin sonunda obje yavaşça soğutularak sonuçlandırılır. Özelikle cam kandillerde girift bitkisel kompozisyonlar ile yazı kartuşları sıkça tercih edilmiştir. Cam objeler zengin renk yelpazesine sahiptir. Mavi, kırmızı, beyaz, sarı, yeşil emayeler başarıyla pişirilmiştir ancak, mavi renk genelde baskındır (Ward, 2012, s.58).

13.Yüzyıl Memlûk Devri Cam Kandiller

Emaye, toz hâline getirilmiş camın Arap zamkı ile karıştırılarak dekoratif amaçla uygulanması tekniğidir. Bu yöntem sayesinde parlak ve uzun ömürlü renkler elde edilebilmektedir. Emaye, yarı saydam ya da opak bir yapıya sahip olabilmekte ve farklı renklerde uygulanabilmektedir. Cam yüzey üzerinde çeşitli bezeme türlerinin oluşturulmasına imkân tanıyan bu teknik, özellikle cam kandillerin süslenmesinde etkin bir biçimde kullanılmıştır.

Emaye süslemeli cami kandilleri Mısır veya Suriye'de Memlûk döneminde yapılmıştır. Suriye'de üretilen cam objeler antik çağlarda bile ünlüydü, ancak bezemede kullanılan çeşitli yöntemlerin kaliteli hale gelmesi 12. yüzyılda başlayarak 13. ve 14. yüzyıllarda Eyyûbi ve Memlûk hükümdarlıklarında doruk noktasına ulaşmıştır (Dimand, 1944, s.73). Eyyûbi ve Memlûk Hanedanları döneminde Suriye'nin Halep ve Şam şehirleri önde gelen cam üretim merkezleri haline gelmiştir. Cam pazarları, tüm doğuda ünlenen ve hatta Çin'e ihraç edilen zengin süslemeli ürünlerden oluşmaktaydı. Şu anda müzelerde ve özel koleksiyonlarda bulunan bazı parçaların Çin'den geldiği bilinmektedir. Memlûkler döneminde Şamlı zanaatkârlar Kahire pazarlarına lüks cam eşyalar da tedarik etmişlerdir. 13. ve 15. Yüzyıllara ait Avrupa envanterlerinde Şam'ın yaldızlı ve emaye camlarından bahsedilmektedir. Doğu'nun bu orta çağ emaye ve yaldızlı camı, şimdiye kadar üretilmiş en iyi camlar arasında sınıflandırılmaktadır (Dimand, 1944, s.73-77).

13. Yüzyıl Memlûk devri cam kandiller genel olarak kenarları neredeyse düzleşmiş küresel gövde, uzun ve ağız kısmına doğru genişleyen boyun, alçak ya da yüksek kavisli kaide ve üç veya daha fazla askı kulplu olarak tanımlanabilir. Bu kandillerin bezemeleri mineli ve yaldızlı üç ana bölümden oluşur. Ağız, boyun, gövde ve kimi zaman da ayak kısmında bitkisel motiflerden oluşan bordürler yar alır (Resim 8). Gövde ve boyun kısmında yazı kuşaklı olanlar ağırlıktadır. Tamamen bezeli olan örneklerde mevcuttur. Emaye ve altın yaldız neredeyse her örnekte kullanılmıştır. Özel sipariş üretildikleri için yazı kuşaklarında genellikle yaptıran kişinin ismi ile övgüler atfeden metinler ile neresi için üretildikleri gibi bilgilerin yanı sıra ayetlere yer verilmiştir.

Resim 4. *13. Yüzyıl Memlûk Devri Cam Kandil, Mısır (Kahire)*

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

Kaynak: CARBONİ Stefano, "Glass of the Sultans-Painted Glass", The Metropolitan Museum of Art Corning : Corning Museum of Glass Athens : Benaki Museum New Haven : Yale University Press, New York 2001, s.229.

Küresel bir gövde ve belirgin bir boyuna ve ayağa sahip tüm nesneler genellikle "cami kandilleri" olarak tanımlanır, bu terim Mısır ve Suriye'deki camiler ve diğer dini yapılar için yapılmış iyi bilinen emaye ve yaldızlı kandilleri tanımlar. Kandiller, 13. yüzyıldan 15. yüzyıla kadar asli işlevinin bir uzantısı olarak camilerde aydınlatma aracı olarak kullanılmıştır. Cam kandillerin ışığı geçirgen yapıda olması seramik ve taş muadillerinden daha etkili olmasını sağlamıştır. Ayaklı ve kulplu olmaları hem ayakta durabilmelerini hem de zincirlerle asılmalarını sağlarken taşınabilir ışık kaynağı olarak kullanılmalarına da olanak sağlamıştır (Carboni, 2001, s.227).

Resim 5. *Memlûk Cam Kandil 1317–31 arası. Kaynak:https://islamicart.museumwnf.org/database_item.php?id=object;ISL;uk;Mus02;19;en (Erişim: 02.04.2026).*

Resim 6*. Memlûk Cam Kandil 1350 / 1355*
Kaynak: https://collections.louvre.fr/en/ark:/53355/cl010330013 (Erişim: 02.04.2026).

Resim 7. *Memlûk Cam Kandil 1321*
Kaynak:https://islamicart.museumwnf.org/database_item.php?id=object;ISL;pt;Mus01_A;36;en (Erişim:02.04.2026).

13. Yüzyılın sonundan itibaren kandiller mescit ve camilerin yansıra Memlûk sultanları tarafından yaptırılan binalar için de üretilmiştir. Bu kandillerde genellikle hükümdarın adına yapıldığına dair, "Efendimiz Sultana hamdolsun" sözleriyle başlayan standart bir metinde yer almaktadır (Carboni, 2001, s.231). Cami kandilleri Memlûk emayesinin üretim hikâyesini ortaya koymaktadır. Yaldızlı cam diğer tüm kap türlerinden daha iyidir, çünkü genellikle kendi özelliklerini taşırlar. Kandiller günümüzde İstanbul İslâm Eserleri Müzesi ile Kahire'de ve birçok kamu ve özel koleksiyonda yer alırlar (Carboni, 2004, s.69). Dünya çapında birkaç yüz örnekten oluşan bu koleksiyonlar bize, kandillerin gelişim süreçleri, yapıldıkları materyaller, üretim teknikleri ve süsleme üslupları hakkında zengin bir bilgi birikimi sunmaktadır.

Resim 8. *Memlûk Cam Kandil, Mısır, yakl. 1329-35 Y.35,6 cm, çap. 23,9 cm*
Kaynak: https://www.metmuseum.org/art/collection/search/447006 (Erişim: 21.03.2026)

Memlûk cam kandillerin bezemesinde gövde açık kahverengi camdan üretilmiştir. Bezemede mavi, griye yakın mavi, kırmızı, beyaz, sarı ve pembe emayeler ile turuncu-sarı, yeşil zeminler ve altın yer alır. Serbest üfleme tekniğinde üretilen form üzerine emaye ve yaldızlı kuşaklara işlenmiş, nesih yazıyla; (Onun hazretleri, yüceler yücesi, efendisi, hükümdarı, lütfu için yapılmış olan, El-Melik En-Nasir 'in sakisi

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

Seyfüddîn Kavşân için yapılmıştır) yazar (Resim 8). Boyunda Nur suresi, 35. ayetin başı "Allah, göklerin ve yerin Nur'udur. O'nun nuru içinde ışık bulunan bir kandile benzer. O ışık bir cam içindedir, Camda sanki inci gibi parlayan bir yıldızdır" yer almaktadır (Carboni, 2001, s.237).

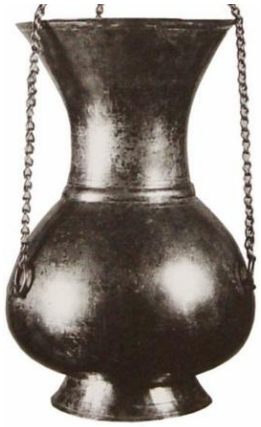

Resim 9. *Memlûk Cam Kandil, Mısır, yakl. 1350-60 Y.37 cm, çap.23,6 cm. Kaynak CARBONİ Stefano, 2001, a.g.e.s.237.*

Bezemede sarıya yakın şeffaf cam ile kırmızı, mavi ve beyaz emayeler kullanılmıştır (Resim 9). Kandil, serbest üfleme tekniği ile imal edilmiştir. Formu, ağız kısmına doğru genişletilmiş boyun ve yayvan ayak ile neredeyse küresel bir gövdeye sahiptir. Altı adet askı kulpu bulunmaktadır. Genel dekorasyon, mavi bir zemin üzerinde büyük şakayıklar ve yapraklar arasında daha küçük çiçek motiflerinden oluşmaktadır. Boyun ve gövdenin alt kısmında yer alan üç dairesel madalyonun her biri, kırmızı, mavi ve beyaz emayelerde bileşik bir bitkisel desen içermektedir. Yazısız Memlûk cam kandiller, yazılı örneklere kıyasla daha nadirdir. Mevcut örneklerin tümünün 14. yüzyılın ortalarında üretildiği düşünülmektedir (Carboni, 2001, s.237).

15. Yüzyıl Osmanlı Devri Mavi-Beyaz Çini Kandiller

Günümüze ulaşan çini kap kacak türlerinden biri de kandil formudur. Bu kandiller, dini yapılarda ışığı geçirgen malzeme yapısına sahip olmayışlarından dolayı aydınlatma işlevinden çok dekoratif amaçlarla kullanılmış olmalıdır. Özel olarak üretilen kandil formları, kısa ve keskin hatlı olanlar ile zarif kavislere sahip olanlar olarak sınıflandırılmaktadır. Bilinen erken örnekler, Bayezid Türbesi'ne ait olup, formları bazı Memlûk cam kandillere benzerlik göstermektedir (Resim 11). Daha geç dönem örnekleri ise, Osmanlı değerli maden eserlerinin estetik ve biçim anlayışıyla paralellik arz etmektedir (Atasoy & Raby, 1989, s.263), (Resim 10).

Resim 10. *Gümüş Cami Kandili Kaynak:Nurhan Atasoy, Julian Raby, Iznık, The Pottery Of Ottoman Turkey, Alexandra Press In London 1989, resim.571.*

Çini kandillerin, akustik özellikleri sayesinde yapı içerisinde bir arada asıldıklarında sesin yankısını azaltmaya katkı sağladıkları düşünülmektedir. Bu objeler Osmanlı devri çiniciliğinde önemli bir yere sahiptir. Diğer çini evâniden farklı olarak genellikle günlük kullanım ve ticari üretimden ziyade, özel siparişler doğrultusunda üretilmiş olabilecekleri öne sürülmektedir (Kolsuk, 1976, s. 73).

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

Resim 11. *Babanakkaş Ekolü Çini Kandil, İznik, yaklaşık 1510, yük: 21,9 cm. Kaynak: https://www.britishmuseum.org/collection/object/W_1878-1230-520 (Erişim: 15.03.2026).*
© Britanya Müzesi Mütevelli Heyeti. Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International (CC BY-NC-SA 4.0) lisansı altında paylaşılmıştır.

15. Yüzyılın ikinci yarısı ile 16. Yüzyıl Osmanlı Devri çini sanatında en üstün çinilerin üretildiği dönemdir. İznik'teki atölyeler sarayın siparişlerini üretmişlerdir. İstanbul'da Nakkaşların tasarladığı desenler, İznik'te imal edilmiştir. Bu devrin öne çıkan üslubu "Mavi-beyaz" sıraltı tekniğidir. Bünyesi sert ve beyaz olan bu grup, uzak doğu porselenlerine benzerlik göstermektedir. Sert astarlı yüzeye sıraltı dekorlanan desenler şeffaf kalın bir sırla kaplanarak pişirilmektedir. Kuvars ağırlıklı çamurdan hazırlanan çini yüksek ısıda fırınlanır. Bu nedenle mavi-beyaz çini kandiller bir tür porselen özelliği göstermektedir (Altun & Demirsar Arlı, 2004, s.237). Süslemede hatayî, rumî, düğüm ve bulut motifleri mavi-beyaz çinilerde yaygın olarak kullanılmıştır.

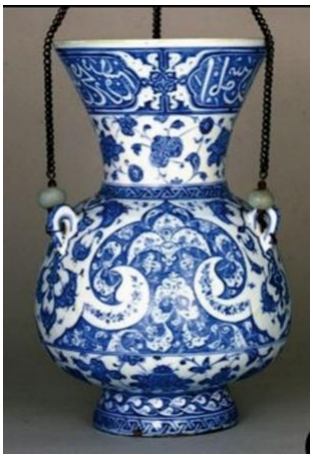
Kandillerin çamur yapısı sert göz akı rengindedir. Çömlekçi çarkı ile üretilmiş formların karın kısımları şişkin, boyun kısımları ağız kısmına doğru genişleyen biçimde koniktir. Kaideleri kısa ve halka şeklindedir. Genelde üç kulplu üretilmişlerdir. İstisnai olarak üçten fazla kulpa sahip olan birkaç örnek mevcuttur. 16. Yüzyılda kandillerdeki keskin köşeler yumuşamış, kulplar gövdeden uzaklaşmıştır. Şişkin küresel gövde kısmı armudi şekle dönüşmüştür (Resim12).

Resim 12. *Çini Kandil, İznik Yaklaşık 1549 yük: 38.5cm Kaynak:Nurhan Atasoy, Julian Raby, Iznık, The Pottery Of Ottoman Turkey, Alexandra Press In London 1989, Resim.355.*

16. Yüzyıl süslemelerinde daha çok yarı stilize çiçekler, dal ve yaprak kullanılmış, Kûfî yazılar yerlerini Sülüs hatta bırakmıştır. (Resim 14-15). Bazı örneklerde ise her iki yazı bir arada yer almıştır. Bezemede kobalt mavisinin farklı tonları kullanılmıştır. Renkler parlaktır. 1500'lere ait çinilerde mavi çok koyudur. 1515 yılından sonra renk açılmış, 1520 de ise daha parlak bir hale gelmiştir. Kandillerin ayak kenarları haricinde her tarafı sır kaplıdır. Baba Nakkaş dekorlu kandillerde sır kabarıklığı ve çatlağı görülmemektedir (ÜNAL, 1969, s.82).

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

Resim 13. *Babanakkaş Ekolü Çini Kandil, İznik, yaklaşık 1510.*
Kaynak: https://www.britishmuseum.org/collection/object/W_G-4 (Erişim: 17.03.2026).
Resim 14*. Babanakkaş Ekolü Çini Kandil, İznik, yaklaşık 1510.*
Kaynak: https://www.britishmuseum.org/collection/image/6780001 (Erişim: 17.03.2026).
© Britanya Müzesi Mütevelli Heyeti. Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International (CC BY-NC-SA 4.0) lisansı altında paylaşılmıştır.

Mavi-beyaz çini cami kandilleri, renk, form ve kompozisyon özellikleri bakımından çok renkli bezemeye sahip örneklerden belirgin farklılıklar göstermektedir. Bu grupta, çok renkli kandillerde görülen natüralist çiçek motifleri yerine stilize edilmiş bezemelerin tercih edildiği dikkat çekmektedir. Ayrıca mavi-beyaz çini kandillerin, erken dönem Memlûk kandilleriyle form açısından benzerlikler taşıması nedeniyle, bazı Batılı araştırmacılar tarafından Suriyeli ustalar tarafından üretilmiş olabileceği yönünde değerlendirmeler yapılmıştır (Resim 15,16).

Resim 15. *Babanakkaş Ekolü Çini Kandil, İznik, yaklaşık 1512.*
Kaynak: Nurhan Atasoy, Julian Raby, Iznık, The Pottery Of Ottoman Turkey, Alexandra Press In London 1989, fotoğraf 294.
Resim 16. *Babanakkaş Ekolü Çini Kandil, İznik, yaklaşık 1512. Kaynak:Nurhan Atasoy, Julian Raby, Iznık, The Pottery Of Ottoman Turkey, Alexandra Press In London 1989, fotoğraf 295.*

13. Yüzyıl Memlûk Cam Kandilleri ile 15. Yüzyıl Osmanlı Çini Kandillerin İrdelenmesi

Kandiller ağız kısmı açık veya kapalı hazneden oluşan gövdelerine yağ ve fitil konularak kullanılır. Toprak kandiller söz konusu olan askı kulplu kandillerle isim olarak örtüştüğü için değinilmiştir. Ancak 13-16. Yüzyıllar arasında Memlûk ve Osmanlı Devri Sanatında görülen asma kandil formları önceki örneklerinden farklıdır. Farklılık özellikle kandillerin biçimlerinde ve malzemesindedir. Çeşitli hammaddelerden yapılan objeler Antik Çağ'da genellikle pişmiş topraktan ve bronzdan üretilmiştir. Antik devirde özellikle pişmiş kil örnekleri çok yaygındır (Resim 1). Kandil, İslâm coğrafyasında cam, metal, çini, seramik gibi malzemelerden yapılmıştır (Kalfazede & Ertuğrul, 1989, s.23).

Askılı kandiller, aydınlatma araçlarının tarihsel gelişimi içerisinde daha geç dönemlerde ortaya çıkmıştır. Buna karşılık el kandilleri, Antik Çağ'dan itibaren kullanılan erken aydınlatma araçları arasında yer

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

almakta olup, işlevsel ve taşınabilir olmaları nedeniyle geniş bir kullanım alanı bulmuştur. Bu kandillerde yakıt olarak kullanılan yağ, gövdenin orta bölümünde yer alan geniş ağızlı hazneye doldurulmakta; uç kısımda bulunan dar ağızdan yerleştirilen fitil aracılığıyla ışık elde edilmektedir.

İslâm coğrafyasında gelişen medeniyetler, kandil üretimini hem teknik hem de estetik açıdan ileri bir düzeye taşıyarak form, malzeme ve süsleme bakımından zengin örnekler ortaya koymuştur. Seramik, cam ve metal gibi farklı materyallerle üretilen kandiller, yalnızca işlevsel aydınlatma araçları olarak değil, aynı zamanda dönemin sanat anlayışını ve teknolojik birikimini yansıtan nesneler olarak da değerlendirilmiştir (Resim 2). Bu süreçte kandil formlarının zamanla çeşitlenerek geliştiği ve kullanım amaçlarına göre farklılaştığı görülmektedir.

Resim 17. *Babanakkaş Ekolü Çini Kandil, İznik, yaklaşık 1512.*

Kaynak:Nurhan Atasoy, Julian Raby, Iznık, The Pottery Of Ottoman Turkey, Alexandra Press In London 1989, Resim 295.

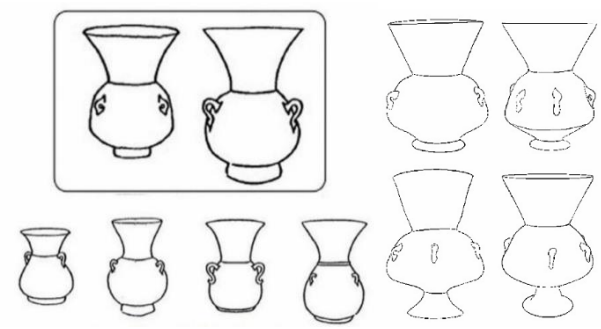
Resim 18. *Memlûk Cam Kandil, yakl. 1330. Cami lambası. Saif al-Din Şeyhu al-`Umar için yapılmıştır.*

Kaynak: https://www.britishmuseum.org/collection/image/563504001. © Britanya Müzesi Mütevelli Heyeti. Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International (CC BY-NC-SA 4.0) lisansı altında paylaşılmıştır. (Erişim: 20.03.2026)

Gaston Migeon ve Armenag Sakisian, kaleme aldıkları "Anadolu Seramikleri" adlı eserin dördüncü bölümünde, İznik atölyelerinde üretilmiş mavi-beyaz üsluptaki kandilleri ele almışlardır. Araştırmacılar, bu kandillerin tezyinatı, bezeme özellikleri ve kûfi yazılı kitabelerini karşılaştırmalı olarak inceleyerek söz konusu örnekleri 15. yüzyıla tarihlendirmektedir (Migeon & Sakisian, 1923, akt. Ünal, 1969, s.75). Kitabelerdeki "Allah- Muhammed- Ali" ibarelerinden kandilleri Şiilerin dolayısıyla İranlı sanatkârların yaptıklarını ileri sürmektedirler (Migeon & Sakisian, 1923, akt. Kolsuk, 1976, s.75).

İslâm seramiklerinin kataloğunu yapan R. L. HOBSON kitabının Türk seramiği başlığı adlı kısmında 1514 yılında I. Selim döneminde İran'dan getirilen sanatkârların yaptığını ileri sürmektedir. 16. Yüzyıldan önce üretilmiş çini kandillerin Suriye, Anadolu ve İran üretimi olduğuna işaret ederek "mavi-beyaz" kandillerin dönemleri için "Migeon ve Sakisian'ın" koydukları tarihin doğru olduğu belirtilmektedir (Hobson, 1932, akt. Kolsuk, 1976, s.75).

Arthur Lane ilk eserlerin İranlı daha sonrakilerin Suriyeli sanatkârlar tarafından yapıldığını ileri sürerek İznik'li ustaların daha önceki İran ve Suriyeli sanatkârlardan çok az faydalandıklarını Çin porselenlerini neredeyse tanımadıklarını aktarmaktadır. Memlûk sanatına özgü tezyinatın çini dekoruna uymayacağı, bu şekildeki süsleme örneklerin çok görüldüğü, motiflerin de menşeinin Osmanlı dönemi tezyinatında aranması gerektiğini savunmaktadır (Lane, 1957, akt. Kolsuk,1976. s.82).

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

Resim 19. *15-16. Yüzyıl Osmanlı devri Çini Kandil form çizimleri.*
Kaynak: ÜNAL İsmail, "Çini Kandilleri", Türk Sanatı Araştırma ve İncelemeleri II. İstanbul 1969, s. 92-93.

Resim 20. *Memlûk Cam Kandil formları, Çizim: Emre Atırcıoğlu.*

Resim 19 da çerçeve içine alınmış iki Osmanlı kandil formu özellikle Memlûk kandillerine form bakımından çok benzerdir. Memlûk kandillerinde İznik türdeşlerinden faklı daha yüksek ayaklı örneklerde vardır (Resim 25,26). Çini kandil formlarında daha yüksek ayaklı olanları da mevcuttur. (Resim 13-14) Yüksek ayaklı çini kandillerde gövde daha şişkin ve köşeli tasarımın yumuşatıldığı görülmektedir (Resim 27,28). Mavi- beyaz kandillerin gövdelerinde genellikle üç kulp yer alırken, cam kandillerde kulp sayısı üç ve daha fazla olabilmektedir (Resim 22,24)

Resim 21. *Memlûk cam kandil formu, çizim: Emre Atırcıoğlu.*
Resim 22*. Memlûk Cam Kandil. Kaynak www.khalilicollections.org/collections/islamic-art/khalili-collection-islamic-art-mosque-lamp-gls572 (Erişim: 21.03.2026).*
Resim 23. *Çini kandil formu, çizim: Emre Atırcıoğlu.*
Resim 24. *Babanakkaş Ekolü Çini Kandil. Kaynak: Nurhan Atasoy, Julian Raby, a.g.e.resim 295, London 1989.*

Resim 25*. Memlûk Cam Kandil formu, çizim: Emre Atırcıoğlu.*
Resim 26. *Memlûk Cam Kandil. Kaynak: https://www.wallacecollection.org/art/collection/collection-highlights/mosque-lamp/ (Erişim:21.03.2026).*
Resim 27*. Memlûk Cam Kandil formu, çizim: Emre Atırcıoğlu.*
Resim 28. *Babanakkaş Ekolü Çini Kandil Kaynak: Nurhan Atasoy, Julian Raby, a.g.e.resim 295, London 1989.*

Müze ve özel koleksiyonlarda yer alan cam kandiller form bakımından incelendiğinde, 13. yüzyıla tarihlenen örneklerin genel form özelliklerini büyük ölçüde koruduğu, yalnızca gövde ve ayak kısımlarında sınırlı farklılıklar gösterdiği anlaşılmaktadır (Resim 21,23). Formun genel karakteri süreklilik arz ederken, bazı örneklerde ayak kısmının daha uzun tutulduğu ve küresel gövdenin daha basık bir görünüm kazandığı dikkat çekmektedir (Resim 29/3). Bu nedenle Memlûk Devri kandillerin 13. yüzyılda form açısından önemli bir değişim göstermediği söylenebilir.

15. Yüzyıl mavi-beyaz gruba dahil olan çini kandiller, boyut ve form açısından cam kandillerle benzerlikler sergilemektedir. Konik ve uzun boyun, gövde ile boyun arasında omuzlu geçiş ve küresel gövde gibi unsurlar bu benzerliğin temel göstergeleri arasında yer almaktadır. Kandilin şekillenmesinde işlevsel gerekliliklerin belirleyici olması cam ile çini örnekler arasında form benzerliğini meydana getirmiştir.

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

Saray nakkaşhanesine özgü Mavi-beyaz kandillerde görülen bezeme anlayışı üslup özellikleri bakımından Osmanlı dönemi özelliklerini yansıtmaktadır. Öte yandan literatürde yer alan erken dönem çalışmalarda batılı araştırmacılar tarafından mavi-beyaz çini kandillerin farklı üretim merkezi ya da kültüre ait olabileceği yönünde görüşler ileri sürülmüştür. Ancak söz konusu eserlerin bezeme özellikleri ve dönemin sanat anlayışı gözönünde bulundurulduğunda Osmanlı çini sanatını yansıttığı anlaşılmaktadır.

Resim 29.. *Yüksek kaideli Memlûk Cam Kandiller ve Babanakkaş Ekolü Çini Kandil.*

Kaynaklar: 1. Nurhan Atasoy, Julian Raby, Iznık, The Pottery Of Ottoman Turkey, Alexandra Press In London 1989, Resim 295. 2. www.khalilicollections.org/collections/islamic-art/khalili-collection-islamic-art-mosque-lamp-gls572 (Erişim: 21.03.2026) 3. https://www.metmuseum.org/art/collection/search/447006 (Erişim: 21.03.2026)

4. www.wallacecollection.org/art/collection/collection-highlights/mosque-lamp/ (Erişim:21.03.2026) 5. https://www.britishmuseum.org/collection/object/H_1902-1118-1 (Erişim:21.03.2026) © Britanya Müzesi Mütevelli Heyeti . Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0 International (CC BY-NC-SA 4.0) lisansı altında paylaşılmıştır .

Kandillerde bezeme genel olarak üç ana bölüme ayrılarak kurgulanmıştır. Bu çerçevede, tipolojik ve estetik özellikleri temsil eden iki örnek üzerinden yapılan değerlendirmede, resim 30'da yer alan çini kandilde boyun ile gövdenin alt kısmında yazı kuşakları ve girift süsleme unsurlarının yer aldığı görülmektedir. Buna karşılık resim 31'de yer alan cam kandilde yazı unsurunun boyun ve gövde yüzeyine uygulandığı, gövdenin alt bölümünün bezemesiz bırakıldığı anlaşılmaktadır. Söz konusu boşluk, kandilin yüksek bir noktadan asılarak kullanılması durumunda, fitil alevinden elde edilen ışığın verimli hale gelmesini sağlamak amacıyla işlevsel bir tercih olarak değerlendirilebilir. Ayrıca çini kandilde yazı unsurlarının formun hem üst hem de alt bölümlerine yerleştirildiği görülmektedir (Resim 30). Cam kandilde ise bezeme boyun ve gövdenin tamamını kapsayacak şekilde düzenlenmiştir. (Resim 31).

Şeffaf sıraltı tekniğinin uygulandığı çini kandilde parlak renkli bezemeyi meydana getiren desenleri oluşturan kontürlerde fırça dekorunun yarattığı organik kıvrımlar görülmektedir (Resim33). Cam kandilde ise bezeme, emaye tekniğinin sunduğu belirli uygulama olanakları dahilinde gerçekleştirilmiş olmalıdır. Her iki örnekte farklı zemin alanlarının boyandığı görülmektedir. Çini kandilde zemin boyaması, boyun ve gövdenin alt kısmıyla sınırlı kalırken cam örnekte ise yalnızca gövde bölümünde yer alan yazı kuşağındaki zeminin boyandığı anlaşılmaktadır (Resim 31).

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

***Resim 30**. Babanakkaş Ekolü Çini Kandil, İznik, yaklaşık 1512.*

Kaynak:Nurhan Atasoy, Julian Raby, Iznık, The Pottery Of Ottoman Turkey, Alexandra Press In London 1989,resim 295.

***Resim 31.** 13. Yüzyıl Memlûk Devri Cam Kandil, Mısır (Kahire)*

Kaynak: CARBONİ Stefano, "Glass of the Sultans-Painted Glass", The Metropolitan Museum of Art Corning : Corning Museum of Glass Athens : Benaki Museum New Haven : Yale University Press, New York 2001, s.229.

Küresel gövde ve geniş boyun özellikleriyle söz konusu kandiller form bakımından vazoya benzemektedir. Yağ doldurma ve bakım işlemleri sırasında kendi kaideleri üzerinde durmaları kullanım kolaylığı sağlamaktadır. Her iki form tipinde de üç adet kulpun bulunması, hem işlevsel hem de estetik açıdan ortak bir özellik olarak değerlendirilebilir (Resim 30,31). Fakat diğer cam örneklerde kulp sayısının genelde üçten fazla olduğunu belirtmek gerekir. Mavi-beyaz kandillerde köşe ve birleşim noktalarının yumuşatılmış estetik geçişlere sahip olduğu gözlemlenmektedir. Çini formların üretiminde kalıp ya da çömlekçi çarkı tekniklerinin kullanıldığı düşünüldüğünde çini çamurunun cam malzemeye kıyasla rötuşlanabilir olması, hedeflenen şekilde sonuçlar elde edilmesine olanak tanımaktadır. Buna karşılık camın sıcakken üfleme ve kalıba yerleştirme teknikleriyle üretilmesi ve malzemenin doğasından ötürü formun şekillendirilmesinde imkanlar kısıtlanmaktadır.

Cam kandiller, üretildikleri dönemde yaygın ve popüler kullanım nesneleri arasında yer almaktaydı. Bu durum, çini örneklere kıyasla cam örneklerin günümüze daha fazla sayıda ulaşmış olmasıyla açıklanabilir. Cam kandiller, genel görünüm itibarıyla çini örneklere kıyasla daha kübik bir karakter sergilemekle birlikte, yüksek kaideli ve daha yuvarlak hatlara sahip örneklerin de bulunduğu bilinmektedir." (Resim 32).

Resim 32 ve 33'te yer alan iki eserinde form ve bezeme özellikleri bakımından farklılıklar gösterdiği anlaşılmaktadır. Çini kandilde gövdenin alt kısmında yazı ile girift süsleme yer alırken cam kandilde yazıya yer verilmemiştir. Bezemenin tüm yüzeye homojen dağıldığı görülmektedir. Cam kandilin dekorasyonunda mavi zemin üzerinde büyük hatayi motifleri ve yapraklar arasında yer alan daha küçük ve yoğun işlenmiş çiçekler dikkat çekmektedir (Resim 33). Boyun ve gövdenin alt kısmında yer alan dairesel madalyonların her birinde kırmızı, mavi ve beyaz emayelerle oluşturulmuş bitkisel kompozisyonlar bulunmaktadır. Her iki eserde bezemenin boyun, gövde ve ayak paftası olmak üzere üç ana bölümde kurgulandığı görülmektedir.

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

Resim 32. *Memlûk Cam Kandil, Mısır, yakl. 1350-60. Kaynak CARBONİ 2001, a.g.e.s.237.*

Resim 33. *Babanakkaş Ekolü Çini Kandil, İznik, yaklaşık 1512.*

Kaynak:Nurhan Atasoy, Julian Raby, İznık, The Pottery Of Ottoman Turkey, Alexandra Press In London, resim 295.

Çini kandilin gövdesinde 15. yüzyıl Osmanlı dönemi tezyinatında sık görülen helezon kıvrımlı dallar üzerine hatayi grubu çiçeklerin dengeli yerleştirildiği görülmektedir (Resim 30). Ağız kısmında birbirini tamamlayan kapalı alanlarda zeminlerin bir kısmı simetrik tekrarla kobalt mavi boyanmış geri kalan kısımların zemini ise boş bırakılarak kontrast etki oluşturulmuştur. Kompozisyon bordür motifleriyle paftalara bölünmüştür. Kandilin ana gövesinin üst kısmında birbirine paralel dikey dilimlerden oluşan geniş bordür gövdeden boyna geçişi sağlamaktadır. Kaidenin yüksekliği sığ tutulmuş, üzerine tek çizgi flato çekilmiştir.

Resim 32'de yer alan cam kandil yüksek kaidelidir. Bezeme formun tüm yüzeyinde homojen dağılmaktadır. Daha küçük ve küresel gövde yapısına sahip olmasına rağmen çini türdeşiyle benzer forma sahiptir. Kandil örneklerinde görüldüğü üzere Memlûk ve Osmanlı süsleme anlayışları birbirinden farklılık göstermektedir. Ancak form benzerliğinden kaynaklı bezeme alanlarının paftalara bölünme biçimlerinde bazı ortak yaklaşımlar gözlemlenmektedir. Farklı yüzyıllara ait, farklı materyal ve tekniklerle üretilmiş olmalarına rağmen, işlevselliğin etkisiyle formlarda benzer sonuçların ortaya çıktığı anlaşılmaktadır. Ancak aynı durumun bezeme anlayışı için geçerli olduğunu söylemek güçtür (Resim 32,33).

Benzerliğin kökeninde kültürel etkileşimin yanı sıra işlevselliğin de önemli bir rol oynadığı görülmektedir. Cam kandiller, ışığı geçiren bir malzemeden üretilmiş olmaları nedeniyle kullanım açısından daha elverişli bir nitelik taşırken, çini kandiller için aynı durum söz konusu değildir. Günümüze ulaşan çini kandillerin çoğunda is ve yağ kalıntılarına rastlanmaması, malzemenin ışığı geçirmemesiyle birlikte değerlendirildiğinde, bu eserlerin daha çok dekoratif ve sembolik amaçlarla kullanılmış olabileceğini düşündürmektedir. Cam kandiller ise bezeme açısından Memlûk dönemi tezyinat özelliklerini yansıtmaktadır. Bu bağlamda renk ve desen anlayışı, mavi-beyaz çini kandillerden belirgin biçimde farklılık göstermektedir. Dolayısıyla söz konusu benzerliğin esasen form düzeyinde sınırlı kaldığı sonucuna ulaşılmaktadır.

SONUÇ

Farklı kültürlerin izlerini yansıtan kandiller, insanlık tarihi ve uygarlık gelişiminin izlenmesi açısından önemli veriler sunmaktadır. Temel işlevi aydınlatma olan bu objeler, ilk örneklerinin küçük ve taşınabilir nitelikte olması nedeniyle pratik kullanım imkânı da sağlamış ve dönemleri içinde önemli bir yer edinmiştir. Emaye süslemeli cam kandillerin büyük ölçüde Mısır ve Suriye'de, özellikle Memlûk döneminde üretildiği bilinmektedir. Suriye'de cam üretimi antik çağlardan itibaren bilinse de süsleme tekniklerinin en nitelikli örnekleri 12. yüzyıldan itibaren gelişerek 13. ve 14. yüzyıllarda Eyyûbi ve Memlûk hâkimiyeti döneminde doruk noktasına ulaşmıştır. Bu kandillerde bezeme genellikle mineli ve yaldızlı olarak bezenmiştir. Ağız, boyun, gövde ve kimi örneklerde ayak kısmı bitkisel motifler ve rûmî kompozisyonlarla oluşturulan bordürlerle düzenlenmiştir. Yazı kuşaklı ya da tüm yüzeyi bezemeyle kaplı örnekler yaygın örnekler arasındadır. Emaye ve altın yaldız kullanımı cam kandillerin süslenmesinde ortak malzeme olarak karşımıza çıkmaktadır.

Osmanlı ve Memlûk medeniyetlerinde kandillerin özellikle dinî ve anıtsal mimari yapılar için çoğunlukla özel siparişle üretildiği anlaşılmaktadır (Kolsuk, 1976, s.73). Osmanlı çini kandillerinde sırlatı

bezemede görülen gelişim dikkat çekmektedir. 15. ve 16. yüzyıllarda renk ve sır uygulamaları bakımından yüksek bir kaliteye ulaşılarak yeni bir estetik anlayışın ortaya çıktığı görülmektedir. Osmanlı tezyinatında helezonik kıvrımlı dallar üzerine yerleştirilen motifler dengeli bir kompozisyon anlayışıyla düzenlenmiş yazı ve bitkisel motiflerin iç içe geçtiği paftaların zeminleri kontrast oluşturacak şekilde boyanmış ve kompozisyon zencerek vb. unsurlarla bölümlere ayrılmıştır. Boyun ile gövde arasındaki geçiş çoğunlukla geniş tutulan bordürlerle sağlanmış erken örneklerde daha küçük ve sade olan kaide zamanla yükselmiş ve bezeme ile zenginleştirilmiştir. Cam kandillerde ise bezemenin gövdeyi çevreleyen sürekliliği çoğunlukla kaideye kadar devam ederek süsleme anlayışında yazı ağırlıklı kompozisyonlar öne çıkmıştır.

Renk kullanımı bakımından da iki grup arasında belirgin farklılıklar bulunmaktadır. Mavi-beyaz çini kandillerde iki renkli bezeme anlayışı hâkimken, cam kandillerde üç ve daha fazla rengin kullanıldığı görülmektedir. Literatürde yer alan bazı erken dönem çalışmalarda batılı araştırmacıların mavi-beyaz çini kandilleri 13. ve 14. yüzyıl Suriye cam kandillerine benzeterek farklı bir üretim merkezi veya kültürel kökenle ilişkilendirdikleri görülmektedir (Ünal, 1969, s.75). Ancak incelenen örnekler, motif benzerliklerine rağmen bu kandillerin üretildikleri dönemin kültürel ve sanatsal özelliklerini yansıtan özgün nitelikler taşıdığını göstermektedir.

Araştırma bulguları, farklı yüzyıllarda, farklı malzeme ve tekniklerle üretilmiş olmalarına rağmen, işlevsel gerekliliklerin etkisiyle kandil formlarında belirgin bir benzerlik ortaya çıktığını göstermektedir. Konik ve uzun boyun, omuzlu geçiş, küresel gövde ve kaide yapısı her iki kandil tipinde ortak özellikler olarak dikkat çekmektedir. 13. Yüzyıl Memlûk devri kandillerde boyun ve kaide kısmının daha yüksek, gövdede üç ve daha fazla kulplu örnekler günümüze ulaşmıştır. Osmanlı çini kandillerde birkaç örneğin dışında neredeyse tümü gövdeye yakın konumlandırılmış üç kulplu örneklerdir. Kaidenin daha sığ tutulduğu anlaşılmaktadır. Her iki türde de omuz hizasındaki kulplara bağlanan zincirlerle asılarak kullanımın tercih edilmesi, işlevsel ortaklığı destekleyen bir diğer unsurdur.

Form açısından gözlenen bu paralelliğe karşın, Memlûk ve Osmanlı süsleme anlayışları belirgin biçimde farklılaşmaktadır. Dolayısıyla formda görülen benzerliğin bezeme üslubu için geçerli olmadığı sonucuna ulaşılmaktadır. Bunun yanında, kandiller yalnızca işlevsel objeler değil, aynı zamanda sembolik anlamlar taşıyan sanat eserleri olarak da değerlendirilmelidir. Her iki grupta bezeme unsurlarının yanında sembolik unsurların bilinçli şekilde kullanıldığı ve bu unsurların dönemin estetik anlayışını kültürel kimliğini, inanç değerlerini ve siyasi yapısını yansıttığı açıkça görülmektedir.

Son olarak, İznik üretimi çini kandillerin Memlûk cam kandilleriyle gösterdiği form benzerliği büyük ölçüde işlevselliğin belirleyici etkisiyle açıklanabilmektedir. Bununla birlikte çini kandillerin ışık geçirgenliğine sahip olmamaları ve günümüze ulaşan örneklerde is ve yağ kalıntılarına rastlanmaması, bu eserlerin daha çok dekoratif ve sembolik amaçlarla kullanılmış olabileceğini düşündürmektedir. Memlûk cam kandillerinde görülen kullanım izleri, bu objelerin aktif biçimde aydınlatma işlevi gördüğünü ortaya koymaktadır. Bu durum, günümüze ulaşan cam kandillerin sayıca daha fazla olmasının da olası nedenlerinden biri olarak değerlendirilebilir.

KAYNAKÇA

1. Altun, A. ve Demirsar Arlı, V. B. (2004). İznik Çiniciliği-Tarih Boyunca İznik, Akbaygil I., İnalcık H., Aslanapa O., Eds, Türkiye İs Bankası Kültür Yayınları, İstanbul.
2. Atasoy, N ve RABY, J. (1989). Iznik, The Pottery of Ottoman Turkey, Alexandra Press, London.
3. Atırcıoğlu, E. (2012). *16.Yy Çini Kandillerin Form, Desen Özellikleri ve Yeni Kandil Formu Önerileri*, [Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi. (Tez No: 328075).
4. Batur, M. (1951). Çini Kandiller, *Yeni Tarih Dünyası, Cilt 1 sayı 8*, 242-244.
5. Cantay, T. (1991). Asma Kandil, *TDV İslâm Ansiklopedisi içinde* (cild 3, s. 497-498).
6. Carboni, S. (2001). Glass of the Sultans-Painted Glass, The Metropolitan Museum of Art Corning : Corning Museum of Glass Athens : Benaki Museum New Haven: *Yale University Press, New York.*

7. Carboni, S. (2004). Fifteenth-Century Enameled and Gilded Glass Made for the Mamluks: The End of an Era, the Beginning of a New One, *Orient. Volume 39,* 69-78. https://doi.org/10.5356/orient1960.39.69
8. Denny, W. B. (2005). İznik: The art of Ottoman ceramics. Thames & Hudson.
9. Dimand, M. S. (1944). An Enameled-Glass Bottle of the Mamluk Period, *The Metropolitan Museum of Art Bulletin,*(sy.3), s. 73-77.
10. Gülen, V. (1993). *İznik çini formları: araştırma raporu*, [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Dokuz Eylül Üniversitesi]. Yükseköğretim Kurulu Ulusal Tez Merkezi. (Tez No: 26503).
11. Hobson R. L. (1932). A. Guide To The Islamic Pottery Of The Near East, Published by British Museum, London.
12. Kalfazade. S ve Ertuğrul, Ö. Kandil ve Kandilin Motif Olarak Anadolu Türk Sanatlarındaki Kullanımı üzerine*, Sanat Tarihi Araştırmaları Dergisi,* 2(5), 23-34.
13. Kolsuk, A. (1976). Osmanlı Devri Çini Kandilleri, *Türk Etnografya Dergisi,* XV Türk Tarih Kurumu Basımevi Ankara. 73-91. https://izlik.org/JA39EG93AP.
14. Kerametli, C. (1985).15-16.yy. Mavi beyaz Osmanlı Seramikleri, Antika Dergisi, 6, 21-26.
15. Lane, A. (1957). The ottoman pottery of Isnik. Ars Orientalis, 247-281.
16. Lane, A. (1957). Later Islamic Pottery: Persia, Syria, Egypt, Turkey. Faber and Faber.
17. Tuncay, H. (1978). Topkapı Sarayı Müzesi'ndeki çini kandilleri. *Sanat Dünyamız, 4* (12), 10–16.
18. Turan Bakır, S. (1999). İznik çinileri ve Gülbenkyan Koleksiyonu. T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları.
19. Ünal, İ. (1969). Çini Kandiller, *Türk Sanatı Araştırma ve İncelemeleri II,* 73-111.

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

(26)

Azime TULAN*; Asya UÇAR; Berra TULAN*****

ENVANTER DIŞI KÜLTÜREL MİRASA BİR ÖRNEK: CAMARDI SANATI VE İHYA MODELİ

AN EXAMPLE OF OFF-INVENTORY CULTURAL HERITAGE: THE ART OF CAMARDI AND THE REVITALIZATION MODEL

ÖZ

Bu çalışma, yaklaşık 300 yıllık bir geçmişe sahip olan ve Osmanlı cam sanatı geleneğinin nadide bir uzantısı olmasına rağmen ulusal envanterde yer almayan Camardı Sanatı'nın yok olma krizini bilimsel yöntemlerle ele almaktadır. Sanatın Türkiye coğrafyasında yalnızca İzmir-Seferihisar'da ikamet eden son temsilci üzerinden belgelenmesi projenin coğrafi ve kültürel odağını belirlemektedir. Projenin özgünlüğü, düz yüzeyli cam sanatlarından ayrılan, vazo gibi kıvrımlı ve üç boyutlu yüzeylerdeki uygulama zorluğu nedeniyle özel olarak tasarlanmış fırçalarla icra edilen "ters boyama" tekniğinin bilimsel çözümlenmesine dayanır. Nitel araştırma yöntemlerinden fenomenolojik desenin kullanıldığı çalışmada; sanatçı Zeynep Esra Tuğcu ile yapılan derinlemesine mülakatlar, atölye gözlemleri ve 30 Ocak 2026 tarihinde imzalanan icra protokolü, verilerin temelini oluşturmaktadır Çalışma sonucunda geliştirilen "İhya Modeli", sanatı sadece korumayı değil, aynı zamanda yeni nesillere aktarılmasını hedefleyen somut bir yol haritasıdır.

Anahtar Kelimeler: Camardı Sanatı, Kültürel Miras, Ters Mantık Boyama, İhya Modeli, Osmanlı Cam Sanatı.

ABSTRACT

An Example of Out-of-Inventory Cultural Heritage: Camardi Art and the Revival Model This study examines the extinction crisis of Camardı Art, which has a 300-year history as a rare extension of the Ottoman glass art tradition but is not included in the national inventory. The documentation through the last representative in İzmir-Seferihisar defines the project's focus. The uniqueness lies in the scientific analysis of the "reverse logic painting" technique, performed with specialized brushes on curved surfaces. In this study, which uses the phenomenological design of qualitative research methods, in-depth interviews with the artist Zeynep Esra Tuğcu, workshop observations, and the performance protocol signed on January 30, 2026, form the basis of the data. *The "Revival Model" is a concrete roadmap for preserving and transmitting this heritage to future generations.*

Keywords: *Camardı Art, Cultural Heritage, Reverse Logic Painting, Revival Model, Ottoman Glass Art.*

*** Sorumlu Yazar, Araştırmacı / Türkçe Öğretmeni, Milli Eğitim Bakanlığı Karşıyaka Bilim ve Sanat Merkezi, Karşıyaka-İZMİR, azimetulan35@gmail.com, ORCID ID https://orcid.org/0000-0001-9653-9104**

**** Öğrenci / Araştırmacı, Çiğli Final Ortaokulu, Çiğli-İZMİR**

***** Öğrenci / Araştırmacı, Çiğli Final Ortaokulu, Çiğli-İZMİR**

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

GİRİŞ

Kültürel miras, bir toplumun tarihsel derinliğini ve estetik hafızasını geleceğe taşıyan en somut göstergedir. Ancak modernleşme süreçleri ve usta-çırak hiyerarşisinin bozulması, bazı geleneksel sanat dallarının resmi envanterlerin dışında kalarak "kayıp hafıza" haline gelmesine neden olmuştur. Bu çalışmanın temelini oluşturan Camardı Sanatı, yaklaşık 300 yıllık geçmişiyle Osmanlı cam ve hat sanatının özgün bir sentezi olmasına rağmen, literatürde hak ettiği akademik ilgiyi görmemiş ve "envanter dışı" bir miras olarak yok olma tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır.

Geleneksel Türk bezeme sanatları üzerine yapılan çalışmalar incelendiğinde, cam üzerine uygulanan tekniklerin genellikle "Camaltı" başlığı altında ve düz yüzeyler (plaka cam) üzerinden tanımlandığı görülmektedir. Nas (2011), Türk halk resmindeki cam altı örneklerini bu çerçevede ele almış; ancak Camardı Sanatı'nın vazo, kadeh ve sürahi gibi üç boyutlu/içbükey (concave) objeler üzerindeki uygulama disiplinine dair literatürde belirgin bir boşluk kalmıştır. Camardı Sanatı, estetik ve teknik nitelikleri bakımından Derman (1982)'ın Türk Hat sanatında vurguladığı "istif", "tenge" ve "altın oran" ilkelerini, objenin iç yüzeyine "ters perspektif" ile nakşeden karmaşık bir yapıdır.

Sanatın tarihsel kökenleri, Beykoz cam işçiliği ve saray nakkaşhanelerindeki zevk-i selim ile doğrudan ilintilidir. Erbek (2002)'in Türk sanatındaki motiflerin sürekliliği ve sembolizmi üzerine yaptığı analizler, Camardı Sanatı'nda kullanılan lale, selvi ve hatai gibi formların rastgele birer süsleme değil, 17. yüzyıl Osmanlı sanat estetiğinin birer uzantısı olduğunu doğrulamaktadır. Özellikle Vakıflar Genel Müdürlüğü Hat Sanatları Müzesi'nde yer alan Muhammed Rıfat Vazosu (Antika Dergisi, 1985) gibi nadide örnekler, bu sanatın hat ve camın estetik izdivacındaki tarihsel yerini kanıtlayan en önemli referanslardır.

Günümüzde bu nadide sanatın Türkiye ve dünyadaki yaşayan son temsilcisi, ailesinden tevarüs eden bu kadim bilgiyi korumaya çalışan Zeynep Esra TUĞCU'dur. Sanatçının akademik ve diplomatik kimliği, bu mirasın sadece bir el sanatı değil, aynı zamanda uluslararası bir kültürel temsil aracı olduğunu da göstermektedir. Bu makale; yazar tarafından yürütülen saha araştırmaları, teknik video kayıtları ve sanatçı ile 30 Ocak 2026 tarihinde imzalanan "İcra Protokolü" ile belgelenen birincil verilere dayanmaktadır. Çalışma, Camardı Sanatı'nı sadece teknik olarak tanımlamakla kalmayıp, yazar tarafından geliştirilen "İhya Modeli" aracılığıyla bu mirasın bilimsel bir koruma kalkanı altına alınmasını ve gelecek nesillere aktarılmasını hedefleyen kuramsal bir çerçeve sunmaktadır.

YÖNTEM: BİLİMSEL MODELLEME

Bu araştırma, somut olmayan kültürel mirasın (SOKÜM) korunmasına yönelik nitel bir araştırma deseni üzerine kurgulanmıştır. Çalışmanın metodolojik iskeletini "Fenomenolojik Yaklaşım" ve "İçerik Analizi" oluşturmaktadır.

1.1. Araştırma Grubu ve Görev Dağılımı:

Bu araştırma, bir uzman yürütücü ve iki araştırmacı öğrenci tarafından kolektif bir çabayla yürütülmüştür. Araştırmacı öğrenciler (A.Uçar ve B.Tulan), saha çalışması süresinde; sanatçı mülakatlarının dijital kayıt altına alınması, sanatın icra safhalarının görsel dokümantasyonu ve 'İhya Modeli'nin dijital arşivleme basamaklarında aktif görev almışlardır. Bu kolektif yapı, somut olmayan kültürel mirasın genç kuşaklara aktarılması (transgenerational transfer) ilkesinin çalışmanın metodolojisine bizzat entegre edildiğinin göstergesidir.

1.2. Veri Toplama Araçları ve Süreç

Araştırmanın verileri, sanatın yaşayan son temsilcisi ile yürütülen yarı yapılandırılmış görüşmeler ve katılımcı gözlemler yoluyla elde edilmiştir. Mücahit Yıldırım'ın (2023) somut olmayan kültürel mirasın dijital dönüşüm gerekliliği üzerine kurduğu teorik çerçeve referans alınarak, sanatçının icra esnasındaki el hareketleri, fırça açıları ve boya karışım oranları video kayıtlarıyla "teknik veri setlerine" dönüştürülmüştür.

1.3. İhya Modeli'nin Yapılandırılması

Tuna Yıldız'ın (2023) belirttiği "yaşayan envanter" ilkesi doğrultusunda geliştirilen İhya Modeli, araştırmada şu üç aşamada uygulanmıştır:

1.3.1.Retrospektif Analiz: Sanatçının diplomatik görevleri esnasında kaybolan 16 eserin teknik

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

özellikleri, sanatçının hafızasındaki görsel kodlar üzerinden yeniden kurgulanmıştır.

1.3.2.Algoritmik Kodlama: Sanatın "ters mantık" işleyişi, adım adım bir icra şemasına dönüştürülmüştür. Bu aşamada fırçanın vazo içindeki 360 derecelik rotasyonu geometrik olarak tanımlanmıştır.

1.3.3.Pedagojik Validasyon: Geliştirilen model, ortaokul düzeyindeki öğrencilerin (Asya Uçar ve Berra Tulan) uygulama süreçleri üzerinden test edilerek, sanatın aktarılabilirliği doğrulanmıştır.

1.4. Proje İş-Zaman Metodolojisi

Araştırma süreci, raporun "4. Proje İş-Zaman Çizelgesi"nde belirtilen şu sistematik takvim üzerinden yürütülmüştür.

Dönem	Faaliyet Alanı	Kapsam
Kasım 2025	Ön Hazırlık ve Literatür	Mevcut envanterlerin taranması ve sanatçıyla ilk temas.
Aralık 2025	Saha Gözlemleri	Atölye ortamında teknik süreçlerin izlenmesi ve hammadde analizi.
Ocak 2026	Teknik Kodlama ve Protokol	İcra Protokolü'nün imzalanması ve "Ters Mantık"ın teorik inşası.
Şubat-Mart 2026	Analiz ve Modelleme	Elde edilen verilerin "İhya Modeli"ne dönüştürülmesi.
Nisan-Mayıs 2026	Raporlama ve Yayım	Bulguların akademik metne dökülmesi ve tescil hazırlığı.

2. BULGULAR: TERS MANTIK VE TEKNİK ANALİZ

Analizler sonucunda Camardı Sanatı'nın, standart cam boyama tekniklerinden radikal bir kopuş sergilediği saptanmıştır. Normal bir boyamada en son atılan imza ve en ince mikro detaylar, bu sanatta vazo içine ilk atılan katmanlardır. Bu durum, hata payını sıfıra indirmekte ve sanatçı zihinsel olarak katmanları tersten kurgulamasını gerektirmekte; yani sanatçının bitmiş eseri henüz başlamadan zihninde "negatif" olarak görmesi zorunluluğunu ortaya koymaktadır.

Parametre	Geleneksel Cam Boyama	Camardı Sanatı (İhya Modeli)
Tarihsel Köken	Modern Dönem	300 Yıllık Osmanlı Geleneği
İcra Algoritması	Düz Katmanlama	Ters Mantık Hiyerarşisi
Uygulama Alanı	Düzlem / Plaka	Üç Boyutlu / İç Bükey (Vazo)
Ekipman	Sentetik Fırçalar	Modifiye Edilmiş Tığlı Pensler
Hata Toleransı	Düzeltilebilir	İmkansız (Mühürlü Katman)

2.1. Teknik Analiz ve Aparat Gelişimi

Saha araştırması sırasında sanatın teknik kodları iki temel koldan incelenmiştir: Sözlü aktarım ve pratik uygulama gözlemi. Bu kapsamda; araştırmacı öğrenci Asya UÇAR tarafından gerçekleştirilen ve 12.11.2025 tarihinde kayıt altına alınan mülakat verilerine göre sanatçı Zeynep Esra TUĞCU; Camardı Sanatı'nın bir bezeme tekniğinden ziyade, üç boyutlu bir objenin içinde yürütülen zihinsel bir inşa süreci olduğunu vurgulamıştır.

Bu mülakat verileriyle paralel olarak, uygulamanın teknik detayları üzerine yapılan fırça betimlemesi için araştırmacı öğrenci Berra TULAN'ın atölye gözlemlerinde detaylandırdığı 'Tığlı Fırça' mekaniği, standart fırça ergonomisinden şu noktada ayrılmaktadır: Standart fırçalar düz yüzeyler için tasarlanmışken, Berra

TULAN tarafından belgelenen bu aparatlar içbükey yüzeylerde milimetrik hatlar oluşturabilmek adına 45 ve 90 derecelik açılarla modifiye edilmiştir. Bu iki araştırmacı veri seti, sanatın teknik envanterinin çıkarılmasında birincil kaynak teşkil etmiştir.

2.2. Zihinsel İnşa Disiplini: Ters Mantık Boyama

Camardı Sanatı'nı konvansiyonel cam bezeme tekniklerinden ayıran en temel bulgu, sanatçının perspektif algısını ve boyama hiyerarşisini tamamen tersine çevirmek zorunda olmasıdır. Nas (2011)'ın belirttiği geleneksel cam altı resimlerinde genellikle düz yüzeylere çalışılırken, Camardı Sanatı'nda vazo gibi içbükey yüzeylere müdahale edilmesi, "ters mantık" (reverse logic) disiplinini zorunlu kılar.

Katman Hiyerarşisi: Normal bir resim sürecinde arka plandan başlanıp detaylara geçilirken, Camardı'da dışarıdan bakıldığında en önde görünecek olan en ince detay (örneğin bir çiçek damarı veya sanatçının imzası), cama ilk temas eden fırça darbesidir.

Hata Payı ve Müdahale İmkânsızlığı: Camın iç yüzeyine atılan her katman, bir önceki katmanı mühürlediği için altta kalan (yani dışarıdan bakıldığında önde görünen) hataları düzeltme şansı yoktur. Bu durum, sanatçının Derman (1982)'ın vurguladığı "istif" yeteneğini zihinsel bir simülasyonla birleştirmesini gerektirir.

2.3. Teknik Bir İnovasyon: Tığlı Fırçalar ve Aparat Dehası

Araştırma sırasında belgelenen en özgün teknik bulgu, sanatçının üç boyutlu objelerin dar ağızlarından girerek kavisli iç yüzeylere ulaşmak için geliştirdiği özgün aparatlardır. Literatürde daha önce tanımlanmamış olan bu fırçalar, yazar tarafından "Tığlı Fırçalar" olarak terminolojiye kazandırılmıştır.

Yapısal Özellikler: Standart fırçaların aksine, bu aparatlar uzun saplı, uç kısımları metal destekli ve belirli açılarla (genellikle 45-90 derece arası) eğimlidir.

İşlevsellik: Bu kavisli yapı, sanatçının vazonun taban noktalarına ve "kör nokta" olarak adlandırılan omuz kısımlarına milimetrik hatlarla ulaşmasını sağlar. Bu fırçaların tasarımı, Erbek (2000)'in cam sanatındaki uygulama araçları üzerine yaptığı çalışmalara eklemlenecek nitelikte bir teknik buluştur.

2.4. Sosyolojik Veri: Kayıp Miras ve 16 Eser Vakası

Mülakatlar esnasında sanatın neden envanter dışı kaldığına dair kritik bir bulguya ulaşılmıştır. Sanatçının diplomatik görevleri sırasında 16 adet orijinal eserinin kaybolması, sanatın kamusal görünürlüğünü kaybetmesine ve bir "kültürel travmaya" yol açmıştır. Bu durum, mirasın usta hafızasında saklı kalmasına ve resmi kayıtların dışında (envanter dışı) kalmasına neden olan temel sosyolojik etkendir.

2.5. Tarihsel Referans: Hat ve Camın İzdivacı

Bulgular, Camardı Sanatı'nın rastgele motiflerden oluşmadığını, aksine Erbek (2002)'in tanımladığı 17. yüzyıl Osmanlı motif hiyerarşisine sadık kaldığını göstermektedir. Vakıflar Genel Müdürlüğü envanterindeki Muhammed Rıfat Vazosu ile yapılan karşılaştırmalı analizler, bu sanatın hat sanatını camın içinde üç boyutlu bir derinlikle koruduğunu ispatlamaktadır.

3. İHYA MODELİ: STRATEJİK KURTARMA VE GELECEK PROJEKSİYONU

Araştırma bulguları ışığında, Camardı Sanatı'nın "envanter dışı" statüsünden çıkarılarak ulusal ve uluslararası literatüre kazandırılması amacıyla yazar tarafından "İhya Modeli" geliştirilmiştir. Bu model, Yıldırım (2023)'ın dijital dönüşüm ve Yıldız (2023)'ın katılımlı envanter kuramlarını pratik bir uygulama zeminine taşımaktadır.

3.1. Eğitimsel Çıktılar ve Modelin Geçerliği: İhya Modeli'nin en somut başarısı, araştırmacı öğrenciler Asya UÇAR ve Berra TULAN 'ın 'Ters Mantık' disiplinini kısa sürede kavrayarak sanatı akademik bir dille betimleyebilmeleridir. Bu durum, Camardı Sanatı'nın sadece usta hafızasında saklı kalmayıp, doğru bir metodoloji ile (İhya Modeli) yeni nesil araştırmacılara başarıyla transfer edilebileceğini bilimsel olarak kanıtlamıştır.

3.2. Bilişsel Kodlama ve Metodolojik Aktarım: Sanatçının zihnindeki "ters mantık" boyama hiyerarşisi, usta-çırak ilişkisinin ötesinde bir müfredata dönüştürülmelidir. Bu kapsamda, sanatın teknik kodları yazılı ve görsel modüller halinde kayıt altına alınmıştır.

3.3. Dijital Re-konstrüksiyon ve Arşivleme: Kaybolan 16 orijinal eserin fotoğraflardan yola çıkılarak 3D (üç boyutlu) modellerinin oluşturulması planlanmaktadır. Bu süreç, mirasın somut olmayan yapısını somut bir dijital arşive dönüştürerek Yıldırım (2023)'ın işaret ettiği "dijital koruma" kalkanını oluşturacaktır.

3.4. Eğitimsel Entegrasyon (BİLSEM Modeli): Camardı Sanatı, özel yetenekli öğrencilerin görsel-uzamsal zekalarını geliştirecek bir "İleri Sanat Atölyesi" modülü olarak tasarlanmıştır. Bu sayede sanat, sadece müzede sergilenen bir obje değil, yaşayan bir eğitim materyali haline gelecektir.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Bu araştırma, 300 yıllık Osmanlı mirasından süzülüp gelen Camardı Sanatı'nın yok olma krizini bilimsel bir çerçevede ele almış ve "İhya Modeli" ile çözüm sunmuştur. Sanatın bir şahsın el becerisine sıkışmış halinden kurtarılıp teknik verilere dökülmesi, kültürel mirasın sürdürülebilirliği adına hayati bir adımdır.

Sonuç olarak; Camardı Sanatı'nın UNESCO "Somut Olmayan Kültürel Miras" listesine aday gösterilmesi ve Güzel Sanatlar Liselerinde bir ihtisas alanı olarak değerlendirilmesi önerilmektedir. Ayrıca, bu çalışma ile oluşturulan dijital teknik arşivin Kültür ve Turizm Bakanlığı envanterine dâhil edilmesi, mirasın fiziksel kayıplara karşı korunmasını sağlayacaktır.

Bu makale, genç araştırmacıların rehberliğinde somut olmayan kültürel mirasın nasıl bir bilimsel araştırma objesine dönüştürülebileceğini gösteren bir Eğitim-Sanat-Bilim sentezidir. Öğrencilerin süreçte elde ettiği kazanımlar, İhya Modeli'nin okul dışı öğrenme ortamlarındaki etkinliğini doğrulamaktadır.

KAYNAKÇA

1. Antika Dergisi. (1985). Türklerde Cam Sanatı: Vakıflar Genel Müdürlüğü Hat Sanatları Müzesi Sergisi. *Antika Dergisi*, (1), 63.

2. Derman, M. U. (1982). *Türk Hat Sanatı Şaheserleri*. İstanbul: Kültür Bakanlığı Yayınları.

3. Erbek, G. (2000). Cam Sanatında Restorasyon Teknikleri Üzerine Bir Deneme. *Antik Çağ ve Sanat Dergisi*, 4(1), 35-48.

4. Erbek, G. (2002). *Türk Sanatında Motifler*. İstanbul: Türk Tarih Kurumu Yayınları.

5. İZKA (İzmir Kalkınma Ajansı). (t.y.). *İzmir'in Somut Olmayan Kültürel Mirası: Geleneksel El Sanatları*. İzmir: İzmir Kültür Yayınları.

6. Nas, E. (2011). Türk Halk Resmi'nde Cam Altı Resimler. *VIII. Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi Bildirileri*. İzmir.

7. Tuğcu, Zeynep Esra (2025, 12 Kasım). Kaynak Kişi ile *Camardı Sanatı Teknik Uygulamaaları ve Tarihsel Kökeni Üzerine Saha Görüşmeleri*. (Görüşmeyi Yapan: Tulan, A., Uçar, A. ve Tulan, B., Kişisel Arşiv).

8. Yıldırım, M. (2023). *Somut Olmayan Kültürel Miras ve Dijital Dönüşüm*. İzmir: Duvar Yayınları.

9. Yıldız, T. (2023). Somut olmayan kültürel mirasın kayıt altına alınması: Katılımlı, yaşayan dijital envanterler.

10. *Rumeli'de Dil ve Edebiyat Araştırmalar Dergisi*, (36), 754-766.

11. UNESCO. (2003). *Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi*. Paris: UNESCO.

Teşekkür: Bu çalışmanın bilimsel temellerinin atılmasında, Camardı Sanatı' na dair kıymetli bilgilerini paylaşan ve sanatın inceliklerini bizzat uygulamalı olarak göstererek araştırmamıza rehberlik eden değerli sanatçımız Sayın Zeynep Esra TUĞCU' ya şükranlarımızı sunarız.

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

EK1:

Araştırmacı öğrenciler (Asya Uçar, Berra Tulan) atölye deneyimleri sırasında çektikleri fotoğraf kareleri:

Fotoğraf 1: Özel tasarım fırçalar

Fotoğraf 2: Kalıp çizimi siyah hat çekimi

Fotoğraf 3: Siyah astar sonrası tersten iç boyama

Fotoğraf 4: Özel tasarım ürünler

Fotoğraf 5: Özel tasarım ürünler

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

(27)

Ebru AKGÜL

SİYASİ LİDERLERİN INSTAGRAM BİYOGRAFİLERİNİN SİYASAL PAZARLAMA AÇISINDAN İNCELENMESİ

ANALYSIS OF POLITICAL LEADERS' INSTAGRAM BIOGRAPHIES FROM THE PERSPECTIVE OF POLITICAL MARKETING

ÖZ

Sosyal medya platformları, siyasal iletişim ve siyasal pazarlama faaliyetlerinde önemli araçlar haline gelmiştir. Bu platformlar arasında yer alan ınstagram, siyasi liderlerin seçmenlerle iletişim kurmalarına ve dijital kimliklerini yansıtmalarına olanak sağlamaktadır.

Bu araştırmanın amacı, siyasi liderlerin ınstagram biyografilerinde kullandıkları unsurları siyasal pazarlama perspektifi açısından incelemektir. Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi ve içerik analizi kullanılmıştır. Araştırma kapsamında siyasi liderlerin resmi ınstagram hesaplarında yer alan biyografi metinleri analiz edilmiştir. Biyografiler; unvan kullanımı, siyasi kimlik vurgusu, slogan kullanımı ile emoji ve sembol kullanımı kategorileri doğrultusunda değerlendirilmiştir. Araştırma bulguları, liderlerin biyografilerinde ağırlıklı olarak unvan kullanımı ve siyasi kimlik vurgusuna yer verdiklerini göstermektedir. Buna karşılık slogan, emoji ve sembol kullanımına rastlanmamıştır. Sonuç olarak siyasi liderlerin ınstagram biyografilerini, siyasi kimliklerini yansıtan bir iletişim alanı olarak kullandıkları görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Siyasal pazarlama, siyasal iletişim, sosyal medya, ınstagram biyografileri.

ABSTRACT

Social media platforms have become important tools in political communication and political marketing activities. Among these platforms, Instagram allows political leaders to communicate with voters and reflect their digital identities.

The purpose of this study is to examine the elements used by political leaders in their Instagram biographies from the perspective of political marketing. In the study, document review and content analysis, which are qualitative research methods, were used. Within the scope of the research, the biography texts on the official Instagram accounts of political leaders were analyzed. Biographies have been evaluated in terms of title usage, emphasis on political identity, use of slogans, and use of emojis and symbols. The research findings show that leaders predominantly include title usage and emphasis on political identity in their biographies. On the other hand, no use of slogans, emojis, or symbols was observed. As a result, it has been seen that political leaders use Instagram biographies as a communication space reflecting their political identity.

Keywords: *Political marketing, political communication, social media, Instagram biography.*

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

1.GİRİŞ

Pazarlama, insanlık tarihinin var olduğu zamanlardan itibaren farklı şekillerde birey ve kurum ihtiyaçlarını karşılamaya yönelik hayatın içinde yer almış ve günümüze kadar gelişerek gelmiştir. Siyasi pazarlama, geleneksel pazarlama tekniklerinin zaman içinde gelişerek siyasette kullanılmaya başlanmasıyla ortaya çıkan bir kavramdır. Zaman geçtikçe, teknoloji geliştikçe pazarlama anlayışı geleneksel halinden sıyrılıp yepyeni bir anlam ve boyut kazanmıştır. Bu durum siyasal pazarlama teriminin çıkışına temel oluşturmuştur. Siyasal pazarlama, siyasi parti liderlerinin veya adaylarının seçmen kitlesinin beklenti veya ihtiyaçlarına yönelik etkili bir iletişim stratejisi geliştirmelerini ifade eder.

İletişim teknolojisinde yaşanan gelişmeler, siyasal pazarlama sürecinin gelişerek dijital platformlara taşınmasını sağlamıştır. Gelişen dünya ile birlikte dijitalleşen bir çağ yaşamaktayız. Özellikle internet aracılığıyla kullanmış olduğumuz sosyal medya araçları ile gerek ticari gerekse de siyasi birçok reklam ve siyasi propaganda rahatlıkla yapılabildiğini görmekteyiz. Özellikle yeni medya internetin sunduğu etkileşim ve geri bildirim imkânları sayesinde kişilerle iletişim kurabilmekte ve siyasal mobilizasyon süreçlerinde etkili bir araç olarak kullanılmakdır (Özer, 2014).

Instagram, siyasi liderlere sadece içerik paylaşma fırsatı vermemekte, aynı zamanda profil biyografileri aracılığıyla kendilerini hedef kitleye tanıtma fırsatı da sunmaktadır. Profil biyografileri; siyasi kimlik, görev unvanları, sembol ve sloganlar gibi unsurlar ile siyasetçilerin sosyal medya kimliklerini yansıtmaktadır. Bundan dolayı ınstagram biyografileri, siyasal pazarlama açısından büyük bir öneme sahiptir.

Bu araştırmanın amacı, siyasi liderlerin ınstagram biyografilerinde kullandıkları unsurları siyasi pazarlama perspejtifinden incelemek ve bu unsurların liderlerin dijital kimlik oluşturma sürecindeki rolünü ortaya koyabilmektir.

2. Kavramsal Çerçeve

2.1. Pazarlama ve Siyasal Pazarlama Kavramı

Pazarlama, firmaların insanların ihtiyacı duyduğu tüm temel ve özel gereksinimlerini karşılayacak yararlılıkta ürün tasarlaması ve bu ürünlerin satışa hazır hale getirmesi yani temelde satıcı ile alıcının buluşmasını sağlayan genel süreçlerin tamamını kapsaması olarak tanımlanmaktadır (İlarslan Duygu, 2017). Pazarlamanın asıl hedefi; bireylerin sunulan ürün ve hizmetlerden hoşnut olmalarını sağlamak, bireylerin ihtiyaç duyduğu tüm gereksinimlere cevap verebilmek ve tüm bunlarla birlikte işletmeye duyulan güven duygusunu arttırarak firmaya olan bağlılığı arttırmaktır (Çulcu Kaplan, 2019). Pazarlamanın amacı ile ilgili bir başka tanımlamada şu şekildedir; Bireylerin temel gereksinimlerini tespit etme, işletmenin topluma sunacağı ürünü birey ihtiyacını karşılayabilecek duruma getirme, alıcıya firmayı tanıta bilme ve alıcıyla iletişim sağlaya bilme, toplumu tüm beklentilerini karşılayabilecek bir hizmet suna bilme olarak tanımlandığını görmekteyiz (Savard, 1988).

Siyasi pazarlama, gelişen dünya ile birlikte siyasi pazarlama kavramının da bir yer edindiğini söyleyebiliriz. Günümüze geldiğimizde ise siyasi pazarlama ile ilgili birçok farklı tanımların yapıldığını görmekteyiz. Siyasi pazarlama, bir düşüncenin pazarlanması, partilerin ülke sorunlarını tespit etmesi, tespit edilen sorunlara alternatif bir plan sunarak çözüm üretmek ve seçmeni ikna etme gayretlerinin tümünü içermektedir (Sarsık, 2019). Literatür incelemeleri sonucunda genel bir tanım yaptığımızda siyasi pazarlama, bir fikrin, düşüncenin, sunulacak olan hizmetin veya siyasi liderin pazarlanması olarak tanımlamaktadır.

2.2. Sosyal Medya ve Siyasal İletişim

Sosyal medya, kişilerin internet ağları aracılığıyla bilgi, düşünce ve birtakım içerikleri paylaşmasına olanak sağlayan etkileşim aracı olarak tanımlanmaktadır (Sayıner, 2009). Bu ağlar ile oluşturulan sosyal medya platformları kişilere özgür bir paylaşım sahası sunmaktadır. Sosyal medya platformların esas amacı, kullanıcılara iletişim ve etkileşim sunma, içerik üretmelerine aynı zamanda da içerik tüketimlerine de olanak sağladığı görülmektedir (Özdemir vd, 2014). Tüm bu özellikleri ile sosyal medya, siyasal iletişim faaliyetlerinde çok önemli bir yere sahip olmaktadır. Sosyal medya gücünün farkına varan firmaların ve siyasi liderlerin Instagramda çeşitli reklam faaliyetleri yürüttükleri görülmektedir (Özdemirve Kayhan 2021). Birçok araştırma yapılmıştır ve bu araştırmalar sonucunda, her bireye uygun

http://www.turansam.com
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

sosyal medyada yürütülen içeriğin hedeflenen kitleye iletilmesi daha kolay olduğu ve daha büyük bir etki yarattığı düşünülmektedir (Karimov, 2020).

Siyasal iletişim, siyasi liderlerin toplumla bilgi paylaşımı, ikna çabaları ve kamuoyu oluşturmak amacıyla yürüttükleri iletişim sürecinin tamamını ifade etmektedir. Demokrasiyle de doğrudan bağlantılı olan siyasal iletişim, iletişim teknolojilerindeki gelişmeler sayesinde günümüzde çok daha etkin bir konuma gelmiştir. Kitle iletişim ve sosyal medya ağlarının yaygınlaşmasıyla birlikte siyasal mesajlar çok daha geniş kitlelere ulaşabilmekte ve seçmenlerin siyasal süreçlerle etkileşimi artmaktadır (Özsoy, 2009).

Siyasal iletişim içinde yaşadığı döneme göre şekillenmektedir. Tarihi dönem olarak incelendiğinde siyasal iletişim faaliyetlerinin Antik Yunan dönemine kadar uzandığı görülmektedir. Toplumun gelişip ilerlemesi ile iletişim faaliyetleri de beraberinde gelişmiş, siyasal iletişim faaliyetleri de ilerlemiş ve geniş bir kapsama bürünmüş olduğunu görmekteyiz (Ayman, 2019). Türkiye'de siyasal iletişim daha çok 1950 yılı Genel Seçimler de Demokrat Partinin kullanmış olduğu *"Yeter! Söz milletindir!"* sloganı kullanmasıyla halkın zihinlerinde yer etmesi ve buda siyasal iletişimde büyük bir dönüm noktası oluşturmasına olanak sağlamıştır (Özkan, 2004).

2.3. Instagram ve Siyasal Pazarlama

Siyasal pazarlama genel olarak bir düşüncenin, öne sürülen bir fikrin veya görüşün pazarlanmasıdır. Pazarlama literatüründe pazar, belirli ürün veya hizmetlere ihtiyaç duyan, bunları satın alma istek ve gücüne sahip bireyleri meydana getiren topluluk olarak değerlendirilmektedir. Siyasal pazarlama açısından pazar kavramı, seçmenin kendisini ifade etmekte; siyasi partiler ve diğer siyasi parti adayları, toplumun beklenti ve ihtiyaçlarına dair siyaset, proje ve hizmetler sunarak seçmen kitlesinin desteğini alabilmeyi hedeflemektedir. Bu açıdan siyasi pazarlama, siyasi partilerin seçmen kitlesi ile iletişime geçe bilme, onların taleplerini alma ve böylece desteklerini kazanmak için uyguladıkları faaliyetlerin tümü olarak görülmektedir (Tan, 2002). Siyasal pazarlama, demokrasi anlayışının gelişmesi, oy kullanma hakkının geniş bir kesime yayılmasıyla siyasal pazarlama kavramının ortaya çıkmasında etkili olmuştur (Bongrand, 1991). Günümüzde siyasal pazarlama siyasi liderlerin seçmen kitlesi ile etkili iletişim sahası sağlayan önemli bir faaliyet alanı olarak karşımıza çıkmaktadır.

Küresel olarak gelişen ve değişen dünyanın sonucu olarak insanların dijital dünyada yeni bir kimliğe bürünmesi ve yeni bir profil oluşturarak hayatlarını sürdürmeleri ile birlikte sosyal medya kavramını karşımıza çıkarmıştır. Dijitalleşen dünya toplumu alışılmışın dışına çıkararak çok yönlü bir sosyal medya hizmeti sunmaktadır. Dijital dünya kişilerin aile içi iletişimini, arkadaş çevresiyle iletişimini, kültürel etkileşimini, tüketim davranışlarını etkileme, bilgi edinme ve bilgiyi yayma gibi birçok alternatif sunmaktadır. Sosyal medya araçları arasında ınstagram, görsel içerikler açısından çok daha fazla kullanıcıya hitap etmesiyle siyasi liderlerin kendi imajlarını oluşturmasında ve seçmen kitlesine ulaşabilmesinde önemli bir araç haline gelmiştir (Ayman, 2020). Siyasi liderler ınstagram üzerinde hem yapmış oldukları tüm faaliyetleri, seçim vaatlerini, sosyal içerikli mesajlarını ve kampanya faaliyetlerini paylaşmakta hem de seçmen kitlesiyle direk olarak etkileşim kurabilmektedir.

3. Yöntem

3.1. Araştırmanın Amacı ve Kapsamı

Bu araştırmanın amacı, siyasi liderlerin ınstagram biyografilerinde yer alan unsurları siyasal pazarlama açısından incelemek ve bu unsurların siyasi liderlerin dijital kimlik oluşturma süreçlerine katkısını ortaya koymaktır. Araştırma kapsamında siyasi liderlerin resmi Instagram hesaplarında yer alan biyografi metinleri analiz edilmiştir. İnceleme sürecinde biyografiler; unvan kullanımı, siyasal kimlik vurgusu, slogan kullanımı, emoji ve sembol kullanımı unsurları açısından değerlendirilmiştir. Araştırma yalnızca ınstagram paylaşımları ile sınırlandırılmış olup diğer sosyal medya içerikleri kapsam dışı bırakılmıştır.

3.2. Veri Toplama Yöntemi

Araştırma verileri, siyasi liderlerin resmi ınstagram hesaplarında yer alan biyografi metinlerinden elde edilmiştir. Veri toplama sürecinde liderlerin herkese açık olan ınstagram profilleri incelenmiş ve burada yer

alan unsurlar kullanılmıştır. Araştırmada herhangi bir anket veya görüşme tekniği kullanılmamış ve veriler doküman inceleme yöntemiyle toplanmıştır.

3.3. Veri Analizi

Araştırmada elde edilen veriler nitelik içerik analizi yöntemi kullanılarak değerlendirilmiştir. İçerik analizi, belirli metinlerde yer alan ifadelerin sistematik bir şekilde incelenmesini sağlayan bir yöntemdir. Bu kapsamda siyasi liderlerin resmi ınstagram hesaplarında yer alan biyografi metinleri analiz edilmiştir.

4. Bulgular ve Değerlendirme

Araştırma kapsamında siyasi liderlerin ınstagram biyografileri siyasal pazarlama ve siyasi pazarlamanın unsurları açısından incelenmiştir. Elde edilen bulgular aşağıdaki tablo 1 ve tablo 2 de sunulmuştur.

Tablo 1. Siyasi Liderlerin Instagram Biyografilerinin Siyasal Pazarlama Açısından İncelenmesi

İnceleme Kategorisi	Recep Tayyip Erdoğan	Kemal Kılıçdaroğlu	Devlet Bahçeli	Özgür Özel
Unvan Kullanımı	Türkiye Cumhur Başkanı ifadesi yer almaktadır.	CHP Genel Başkanı ifadesi yer almaktadır.	MHP Genel Başkanı ifadesi yer almaktadır.	CHP Genel Başkanı ifadesi yer almaktadır.
Siyasi Kimlik Vurgusu	Siyasetçi olarak belirtilmiş olup net bir parti ibaresi kullanılmamıştır.	Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) ifadesi yer almaktadır.	Milliyetçi Hareket Partisi (MHP) ifadesi yer almaktadır.	Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) ifadesi yer
Slogan Kullanımı	Rastlanmamıştır.	Rastlanmamıştır.	Rastlanmamıştır.	Rastlanmamıştır.
Emoji ve Sembol Kullanımı	Rastlanmamıştır.	Rastlanmamıştır.	Rastlanmamıştır.	Rastlanmamıştır.

Tablo 1 Araştırma kapsamında Recep Tayyip Erdoğan, Kemal Kılıçdaroğlu, Devlet Bahçeli ve Özgür Özel'in ınstagram biyografileri siyasal pazarlama açısından incelenmiştir. Elde edilen bulgular, tüm liderlerin biyografilerinde unvan kullanımına ve siyasi kimlik vurgusuna yer verdiklerini göstermektedir. Buna karşılık incelenen biyografilerde slogan, emoji ve sembol kullanımına rastlanmamıştır. Sloganların siyasal pazarlama faaliyetlerinde önemli bir kavram olmasına rağmen, siyasi liderlerin biyografi alanlarında bu tür ifadelere yer vermediği görülmüştür. Ayrıca emoji ve sembol kullanımının da bulunmaması, liderlerin biyografilerinde daha resmi bir iletişim dilini tercih ettiklerini göstermektedir. Siyasi pazarlama açısından değerlendirildiğinde, biyografilerin liderlerin seçmenlere kendilerini tanıttıkları ve siyasi konumlarını yansıttıkları önemli bir sosyal medya aracı olduğu sonucuna varılmıştır.

Tablo 2. Siyasal Liderlerin Instagram Biyografilerinde Yer Alan Siyasal Pazarlama Unsurları

İnceleme Kategorisi	Gözlemlenen Durumu	Siyasal Pazarlama Açısından Değerlendirme
Unvan Kullanımı	Liderlerin büyük çoğunluğu resmi görevlerini belirtmektedir.	Kurumsal kimlik ve güvenirlik oluşturmaktadır.

Siyasi Kimlik Vurgusu	Siyasi liderlerin çoğu hangi partiye üye olduklarına dair siyasi parti bilgilerini belirtmiştir.	Vatandaşın siyasi lideri tanımasını kolaylaştırmaktadır.
Slogan Kullanımı	Sınırlı düzeyde veya hiç kullanılmamaktadır.	Liderlerin biyografilerinde slogan yerine resmi kimliklerini ön plana çıkardıkları görülmektedir.
Emoji ve Sembol Kullanımı	Oldukça sınırlı veya hiç kullanılmamaktadır.	Liderlerin biyografilerinde daha çok resmi ve kurumsal bir dil tercih ettiği görülmektedir.

Tablo 2 incelendiğinde, siyasi liderlerin ınstagram biyografilerinde en yaygın kullanılan unvan ve siyasi kimlik vurgusu olduğu görülmektedir. Bu durum, liderlerin dijital ortamda kurumsal kimliklerini ve resmi konumlarını ön plana çıkarmayı tercih ettiklerini göstermektedir. Buna karşılık incelenen biyografilerde slogan kullanımına, emoji ve sembol kullanımına pek rastlanmamıştır. Bu durum siyasi liderlerin ınstagram biyografilerini kampanya mesajları veya dikkat çekici görsel unsurlar yerine daha çok resmi kimliklerini ve siyasi konumlarını tanıtmak amacıyla kullandıklarını göstermektedir. Siyasal pazarlama açıcından değerlendirildiğinde, biyografilerin liderlerin kurumsal ve siyasi kimliklerini seçmenlere aktardıkları bir iletişim alanı olduğu söylenebilir. Elde edilen bulgular genel olarak değerlendirildiğinde, siyasi liderlerin ınstagram biyografilerini kampanya ve propaganda amaçlı bir alan olarak değil, daha çok siyasi liderler kurumsal kimliklerini tanıttıkları bir dijital platform olarak kullandıkları söylenebilir.

5. SONUÇ

Bu araştırmada siyasi liderlerin ınstagram biyografileri siyasal pazarlama açısından incelenmiştir. Araştırmada nitel araştırma yöntemlerinden doküman incelemesi ve içerik analizi kullanılmıştır. Elde edilen bulgular doğrultusunda, siyasi liderlerin ınstagram biyografilerinde ağırlıklı olarak unvan kullanımı ve siyasi kimlik vurgusuna yer verdikleri belirlenmiştir.

Araştırma kapsamında incelenen biyografilerde slogan kullanımına, emoji ve sembol kullanımına rastlanmamıştır. Bu durum, siyasi liderlerin ınstagram biyografilerini kampanya mesajları vermekten ziyade resmi kimliklerini ve siyasi konumlarını tanıtmak amacıyla kullandıklarını göstermektedir. Bunun yanında, siyasi parti adaylarının ınstagram biyografilerini seçmenlerle doğrudan bir iletişime geçmekten daha çok, kendilerini ve siyasi kimliklerini tanıtma amacıyla sosyal medyayı kullandıklarını göstermektedir.

Sonuç olarak ınstagram biyografileri, siyasi liderlerin dijital kimliklerini yansıtan önemli bir iletişim alanı olarak değerlendirilebilir. İncelenen liderlerin biyografilerinde kurumsal ve siyasi kimlik unsurlarının ön plana çıktığı görülmüş, siyasal pazarlama açısından biyografilerin liderlerin kendilerini seçmenlere tanıtmalarında etkili bir araç olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Günümüzde sosyal medyanın siyasal iletişime etkisi dikkate alındığında, biyografilerin liderlerin çevrim içi görünürlüğüne ve kurumsal imajına katkıda bulunan önemli unsurlar arasında olduğu söylenebilir. Aynı zamanda günüz dijital çağın vermiş olduğu olanakları göz önüne aldığımızda seçmen kitlesinin siyasi liderleri daha yakından ve çok daha hızlı bir etkileşimle takip edebildiği önemli bir sosyal ağ hizmeti sunmakta olduğunu görmekteyiz.

Gelecekte yapılacak olan araştırmalarda farklı sosyal medya platformlarının veya daha geniş lider örneklemlerinin incelenmesi, siyasal pazarlama literatürüne katkı sağlayabilir.

KAYNAKÇA

1. Ayman, V. (2020). Siyasal İletişim Sürecinde Sosyal Medya Kullanımı: Ekrem İMAMOĞLU Örneği (Yüksek Lisans Tezi).Altınbaş Üniversitesi.

2. Bongrand Michel, Politikada Pazarlama, , 1. Baskı, (Çeviri: Fatoş Ersoy), İletişim Yayınları, İstanbul, 1991.
3. Çulcu Kaplan, N. (2019). Politik Pazarlama ve Şanlıurfa İlinde Politik Pazarlama Faaliyetlerine Yönelik Bir Araştırma/A Research On Political Marketing and Political Marketing Activities İn Şanliurfa Province (Doctoral Dissertation), 1- 127.
4. Karimov, G. (2020, 9 20). Tüketici Davranışlarında Algılanan Risk ve Sosyal Medya Fenomenlerinin Algılanan Risklerin Azaltılmasındaki Rolü. www.izu.edu.tr: https://openaccess.izu.edu.tr/xmlui/bitstream/handle/20.500.12436/2509/636600_.pdf?sequence=1&isAllowed=y adresinden alındı.
5. İlarslan Duygu, N. (2017). Politik Pazarlama Sürecine İlişkin Kavramsal Bir Model: 3P Modeli, 1- 246.
6. Özdemir, S.,ve Kayhan, R. (2021, 3 2). Pandemi (Covıd-19) Döneminde Kaynak Güvenilirliği Boyutlarının, Elektronik Ağızdan Ağıza İletişimin ve Marka İmajı Boyutlarının Tüketici Satın Alma Niyeti Üzerindeki Etkisi: Instagram Fenomenleri Üzerine Bir Araştırma. Dergipark: https://dergipark.org.tr/en/pub/ppad/issue/60196/873561 adresinden alındı.
7. Özdemir, Sami Sonat, Özdemir, Meltem; Polat, Eray ve Aksoy Ramazan, "Sosyal Medya Kavramı ve Sosyal Ağ Sitelerinde Yer Alan Online Reklam Uygulamalarının İncelenmesi". Electronic Journal of Vocational Collages, Aralık 2014.
8. Özer, Mehmet, Akif, (2014). Siyasal İletişimin Etkinliğinde Algılama Yönetiminin Rolü, Emek ve Toplum Dergisi, Cilt: 3, Yıl: 3, Sayı: 7
9. Özkan Necati; Seçim Kazandıran Kampanyalar, 2. Baskı, MediaCat Kitapları, İstanbul, 2004
10. Özsoy Osman; Seçim Kazandıran Siyasal İletişim, 1. Baskı, Pozitif Yayınları, İstanbul, 2009.
11. Sarsık, A. (2019). Siyasal Pazarlama: Zonguldak İlinde Seçmen Davranışı Üzerine Bir Araştırma (Sosyal Bilimler Enstitüsü), 1- 122.
12. Savard, R. (1988). Kütüphanecilerin, Belgeselcilerin ve Arşivcilerin Eğitiminde Pazarlama Öğretimi için Kılavuzlar, UNESCO, Paris, ss. 1- 118.
13. Sayımer, İdil, Sanal Ortamda Stratejik Halkla İlişkiler Yönetimi, Beta Yayınları, İstanbul, 2009.
14. Tan Ahmet; Politik Pazarlama, 1. Baskı, Papatya Yayınları, İstanbul, 2002.

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

(28)

Enes BALCI[122]; Dr. Öğr. Üyesi Remzi ŞAHİN[123]

ELEKTRİKLİ ARAÇLARDA KULLANILAN 21700 TİPİ LİTYUM-İYON BATARYA PAKETLERİNDE FARKLI SOĞUTMA YAKLAŞIMLARININ SAYISAL OLARAK İNCELENMESİ

A NUMERICAL INVESTIGATION OF DIFFERENT COOLING APPROACHES IN 21700-TYPE LITHIUM-ION BATTERY PACKS USED IN ELECTRIC VEHICLES

ÖZ

Elektrikli araçlarda kullanılan lityum-iyon bataryaların performansı, güvenliği ve kullanım ömrü büyük ölçüde çalışma sıcaklığına bağlıdır. Özellikle yüksek şarj ve deşarj oranlarında ortaya çıkan ısı üretimi, hücre sıcaklıklarının yükselmesine ve batarya performansının olumsuz etkilenmesine neden olmaktadır. Bu nedenle batarya termal yönetim sistemlerinin geliştirilmesi, elektrikli araç teknolojilerinde önemli araştırma alanlarından biri hâline gelmiştir. Bu çalışmada, 24 adet 21700 tip silindirik lityum-iyon hücreden oluşan bir batarya paketinin termal davranışı sayısal yöntemlerle incelenmiştir. Analizlerde hava ve su soğutma sistemleri, doğal ve zorunlu taşınım koşulları altında değerlendirilmiş; ayrıca J, T, U ve Z tipi akış kanalı konfigürasyonlarının termal performans üzerindeki etkileri karşılaştırılmıştır. Sayısal analizler ANSYS Fluent yazılımı kullanılarak gerçekleştirilmiş ve farklı çalışma koşullarını temsil etmek amacıyla 0.5C, 1C, 2C ve 3C yük seviyeleri dikkate alınmıştır. Performans değerlendirmesinde maksimum hücre sıcaklığı (Tcell,max), ortalama hücre sıcaklığı (Tcell,avg) ve paket sıcaklık farkı (ΔTpack) temel kriterler olarak kullanılmıştır. Elde edilen sonuçlar, C-rate artışıyla birlikte hücre sıcaklıklarının yükseldiğini ve yüksek yük koşullarında etkin termal yönetimin kritik önem taşıdığını göstermiştir. Su soğutmalı sistemlerin tüm çalışma koşullarında hava soğutmalı sistemlere göre daha düşük sıcaklık değerleri ürettiği belirlenmiştir. Ayrıca zorunlu taşınım koşullarının genel olarak daha başarılı sonuçlar verdiği, ancak kanal geometrisinin sıcaklık dağılımı üzerinde belirleyici bir etkiye sahip olduğu görülmüştür. 3C çalışma koşulunda en düşük maksimum sıcaklık değeri 302,30 K ile J tipi su soğutmalı zorunlu akış senaryosunda elde edilmiştir. Sonuç olarak sıvı soğutmanın yüksek güç gerektiren elektrikli araç uygulamalarında daha etkili bir termal yönetim çözümü sunduğu ve kanal tasarımının sistem performansını doğrudan etkileyen önemli bir parametre olduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Elektrikli araç, lityum-iyon batarya, batarya termal yönetimi, ANSYS Fluent, hava soğutma, su soğutma.

ABSTRACT

The performance, safety, and service life of lithium-ion batteries used in electric vehicles are highly dependent on operating temperature. Heat generation during charging and discharging processes, particularly under high C-rate conditions, can lead to elevated cell temperatures and degradation of battery performance. Therefore, the development of effective battery thermal management systems has become a critical research area in electric vehicle technologies. In this study, the thermal behavior of a battery pack consisting of 24 cylindrical 21700 lithium-ion cells was numerically investigated. Air and water cooling systems were evaluated under both natural and forced convection conditions, while the effects of J-, T-, U-, and Z-type flow channel configurations on thermal performance were comparatively analyzed. Numerical simulations were conducted using ANSYS Fluent software, and four different operating conditions (0.5C, 1C, 2C, and 3C) were considered to represent varying load levels. Maximum cell temperature (Tcell,max), average cell temperature (Tcell,avg), and battery pack temperature difference (ΔTpack) were used as the main performance indicators. The results revealed that increasing C-rate significantly increased cell temperatures, highlighting the importance of effective thermal management under high-load conditions. Water-cooled systems exhibited lower temperature levels than air-cooled systems under all operating conditions. In addition, forced convection generally provided superior cooling performance, whereas flow channel geometry was found to have a substantial influence on temperature distribution within the battery pack. Under 3C operating conditions, the lowest maximum cell temperature of 302.30 K was obtained in the J-type water-cooled forced-flow configuration. Overall, the findings indicate that liquid cooling offers a more effective thermal management solution for high-power electric vehicle applications and that channel design is a critical parameter affecting system performance.

Keywords: *Electric vehicle, lithium-ion battery, battery thermal management, ANSYS Fluent, air cooling, water cooling.*

[122] KTO Karatay Üniversitesi Yüksek Lisans Öğrencisi, e-posta: enesbalci.makinemuhendisi@gmail.com, ORCID NO: 0009-0002-6673-4448

[123] KTO Karatay Üniversitesi, /Mühendislik ve Doğa Bilimleri Fakültesi/Makine Mühendisliği Bölümü/Makine Mühendisliği Pr. /, ORCID NO: 0000-0001-7656-7538

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

GİRİŞ

Küresel enerji talebindeki artış, fosil yakıt rezervlerinin azalması ve çevresel sürdürülebilirlik gereksinimleri, ulaşım sektöründe alternatif enerji teknolojilerine yönelik çalışmaları hızlandırmıştır. Özellikle içten yanmalı motorlu araçların neden olduğu sera gazı emisyonları ve hava kirliliği, çevre dostu ulaşım sistemlerinin geliştirilmesini zorunlu hâle getirmiştir. Bu bağlamda elektrikli araçlar, yüksek enerji verimliliği, düşük işletme maliyetleri ve çevresel avantajları nedeniyle son yıllarda önemli bir araştırma ve uygulama alanı hâline gelmiştir (Durmuş & Kaymaz, 2020).

Elektrikli araçların performansını belirleyen en önemli bileşenlerden biri enerji depolama sistemleri olup günümüzde bu amaçla yaygın olarak lityum-iyon bataryalar kullanılmaktadır. Lityum-iyon bataryalar; yüksek enerji yoğunluğu, uzun çevrim ömrü, düşük öz deşarj oranı ve yüksek güç yoğunluğu gibi avantajları sayesinde diğer batarya teknolojilerine göre önemli üstünlükler sunmaktadır (Chen vd., 2023; Beard, 2019). Bununla birlikte şarj ve deşarj süreçleri sırasında meydana gelen elektrokimyasal reaksiyonlar ve iç direnç kaynaklı kayıplar nedeniyle hücrelerde önemli miktarda ısı oluşmaktadır. Oluşan bu ısının etkin şekilde uzaklaştırılamaması, hücre sıcaklığının yükselmesine ve batarya performansının olumsuz etkilenmesine neden olmaktadır (Bernardi vd., 1985).

Batarya sıcaklığındaki artış yalnızca enerji verimliliğini azaltmakla kalmamakta, aynı zamanda kapasite kaybını hızlandırmakta, çevrim ömrünü kısaltmakta ve güvenlik risklerini artırmaktadır. Özellikle yüksek şarj ve deşarj oranlarında meydana gelen aşırı sıcaklık artışları termal kaçak (thermal runaway) olarak adlandırılan ve batarya güvenliğini ciddi şekilde tehdit eden durumlara yol açabilmektedir (Spotnitz & Franklin, 2003; Feng, 2018). Bu nedenle elektrikli araçlarda kullanılan lityum-iyon bataryaların güvenli çalışma sıcaklıkları içerisinde tutulması büyük önem taşımaktadır.

Batarya sıcaklığının kontrol altında tutulabilmesi amacıyla geliştirilen batarya termal yönetim sistemleri, hücre sıcaklıklarını belirli sınırlar içerisinde tutmayı ve paket içerisindeki sıcaklık dağılımını mümkün olduğunca homojen hâle getirmeyi amaçlamaktadır (Bandhauer vd., 2011). Literatürde hava soğutma, sıvı soğutma, faz değişimli malzeme kullanımı, ısı boruları ve hibrit termal yönetim sistemleri gibi çeşitli yöntemler önerilmektedir (Rao & Wang, 2011). Bu yöntemler arasında hava soğutma sistemleri düşük maliyetleri ve basit yapıları nedeniyle yaygın olarak tercih edilirken, sıvı soğutma sistemleri daha yüksek ısı transfer kapasitesi sayesinde özellikle yüksek güç gerektiren uygulamalarda daha etkili sonuçlar sunmaktadır (Liu vd., 2019).

Hava soğutmalı sistemlerde soğutma performansı büyük ölçüde akış hızına ve kanal tasarımına bağlıdır. Düşük maliyet ve kolay uygulanabilirlik gibi avantajlara sahip olmasına rağmen havanın düşük özgül ısı kapasitesi ve düşük ısıl iletkenliği nedeniyle yüksek C-rate koşullarında yetersiz kalabildiği bildirilmektedir (Ahmed vd., 2020). Buna karşılık su gibi sıvı akışkanlar daha yüksek özgül ısı kapasitesine ve daha yüksek ısıl iletkenliğe sahip olduklarından batarya paketlerinden ısının daha etkin şekilde uzaklaştırılmasını sağlayabilmektedir (Rao & Wang, 2011).

Batarya termal yönetiminde yalnızca soğutucu akışkanın türü değil, aynı zamanda akışın batarya paketi içerisindeki dağılımı da önemli bir tasarım parametresidir. Akış kanallarının geometrik yapısı, giriş ve çıkış yerleşimi ile akış rejimi, hücreler arasındaki sıcaklık dağılımını doğrudan etkileyebilmektedir. Akışın bazı bölgelerde yoğunlaşması veya kısa devre yapması sonucunda sıcak noktalar oluşabilmekte ve paket içerisindeki sıcaklık uniformitesi bozulabilmektedir (Bandhauer vd., 2011). Bu durum hücreler arasında dengesiz yaşlanmaya neden olarak batarya performansını olumsuz etkileyebilmektedir.

Literatürde lityum-iyon bataryaların termal davranışlarını inceleyen çok sayıda deneysel ve sayısal çalışma bulunmaktadır. Ahmed ve arkadaşları (2020), farklı soğutma sistemlerinin performansını hesaplamalı akışkanlar dinamiği yöntemi kullanarak incelemiş ve sıvı soğutmanın yüksek yük koşullarında daha başarılı sonuçlar verdiğini göstermiştir. Liu ve arkadaşları (2019) ise batarya termal yönetim sistemlerine yönelik kapsamlı bir derleme çalışması gerçekleştirerek farklı stratejilerin avantaj ve dezavantajlarını değerlendirmiştir. Bununla birlikte mevcut çalışmaların önemli bir kısmı belirli bir akışkan türüne veya tek bir kanal konfigürasyonuna odaklanmakta olup farklı akış rejimleri ve kanal geometrilerinin aynı batarya paketi üzerinde karşılaştırmalı olarak değerlendirildiği çalışmaların sınırlı olduğu görülmektedir.

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

Bu çalışmada, elektrikli araçlarda yaygın olarak kullanılan 24 adet 21700 tip silindirik hücreden oluşan bir batarya paketinin termal performansı sayısal yöntemlerle incelenmiştir. Çalışma kapsamında hava ve su soğutma sistemleri doğal ve zorunlu taşınım koşulları altında değerlendirilmiş; ayrıca J, T, U ve Z tipi akış kanalı konfigürasyonlarının sıcaklık dağılımı üzerindeki etkileri karşılaştırılmıştır. Analizlerde farklı çalışma koşullarını temsil etmek amacıyla 0.5C, 1C, 2C ve 3C yük seviyeleri dikkate alınmıştır. Elde edilen sonuçlar maksimum hücre sıcaklığı (Tcell,max), ortalama hücre sıcaklığı (Tcell,avg) ve paket sıcaklık uniformitesi (ΔTpack) açısından değerlendirilerek elektrikli araç batarya termal yönetim sistemleri için en uygun soğutma yaklaşımının belirlenmesi amaçlanmıştır.

2. MATERYAL VE YÖNTEM

2.1. Batarya Paketi Geometrisi

Bu çalışmada elektrikli araçlarda yaygın olarak kullanılan 21700 tip silindirik lityum-iyon hücrelerden oluşan bir batarya paketi ele alınmıştır. Sayısal modelde toplam 24 adet hücre kullanılmış olup hücreler belirli bir yerleşim düzeni içerisinde paketlenmiştir. Hücre geometrileri ve paket boyutları oluşturulurken gerçek hücre ölçüleri esas alınmıştır. Batarya paketi etrafında soğutucu akışkanın dolaşabileceği akış kanalları tanımlanmış ve farklı kanal konfigürasyonlarının termal performans üzerindeki etkilerinin incelenebilmesi amacıyla J, T, U ve Z tipi akış düzenleri oluşturulmuştur.

Batarya paketi içerisindeki her bir hücre, homojen ısı üretimine sahip katı bölge olarak modellenmiştir. Hücreler arasındaki boşluklar ve akış kanalları ise akışkan bölgesi olarak tanımlanmıştır. Böylece hücrelerde oluşan ısının akışkan tarafından uzaklaştırılması eşlenik ısı transferi yaklaşımıyla incelenmiştir.

2.2. Sayısal Model ve Temel Kabuller

Analizler, sonlu hacimler yöntemine dayanan ANSYS Fluent yazılımı kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Akış ve ısı transferi problemleri üç boyutlu ve kararlı (steady-state) olarak çözülmüştür. Akışkanın sıkıştırılamaz olduğu kabul edilmiş ve enerji denklemi çözüm sürecine dahil edilmiştir. Doğal taşınım senaryolarında kaldırma kuvvetlerinin modellenebilmesi amacıyla yerçekimi etkisi aktif hâle getirilmiştir.

Batarya hücrelerinde meydana gelen ısı üretimi, Bernardi ve arkadaşlarının (1985) ortaya koyduğu enerji dengesi yaklaşımına dayalı olarak hacimsel ısı kaynağı şeklinde tanımlanmıştır. Hücre içerisindeki toplam ısı üretimi Joule kayıplarının baskın olduğu kabul edilerek modellenmiştir. Böylece farklı çalışma koşullarını temsil eden C-rate değerlerine karşılık gelen hacimsel ısı üretim değerleri hesaplanarak modele uygulanmıştır.

Çalışmada aşağıdaki kabuller yapılmıştır:

- Hücre malzemelerinin termofiziksel özelliklerinin sabit olduğu kabul edilmiştir.
- Hücre içerisindeki ısı üretimi homojen olarak dağıtılmıştır.
- Akışkan özellikleri analiz boyunca sabit kabul edilmiştir.
- Radyasyonla ısı transferi ihmal edilmiştir.
- Analizler kararlı rejim koşullarında gerçekleştirilmiştir.

2.3. C-Rate ve Isı Üretim Modeli

Bataryalarda oluşan ısı miktarı doğrudan deşarj oranına bağlıdır. Bu nedenle çalışma kapsamında farklı çalışma koşullarını temsil etmek amacıyla 0.5C, 1C, 2C ve 3C olmak üzere dört farklı yükleme seviyesi incelenmiştir.

Hücrelerde oluşan hacimsel ısı üretimi aşağıdaki değerlere göre tanımlanmıştır:

C-Rate	Hacimsel Isı Üretimi (W/m³)
0.5C	2.05×10^3
1C	8.18×10^3
2C	3.27×10^4
3C	7.36×10^4

C-rate değerindeki artışa bağlı olarak hücre içerisinde oluşan ısı üretiminin doğrusal olmayan şekilde yükseldiği görülmektedir. Bu durum yüksek şarj ve deşarj oranlarında termal yönetim sisteminin önemini artırmaktadır.

2.4. Soğutma Senaryoları

Batarya paketinin termal performansını değerlendirmek amacıyla hava ve su olmak üzere iki farklı soğutucu akışkan kullanılmıştır. Her akışkan için doğal taşınım ve zorunlu taşınım koşulları ayrı ayrı incelenmiştir.

Zorunlu taşınım analizlerinde akışkan giriş yüzeyine belirli hız değerleri atanmış ve çıkış yüzeyinde atmosferik basınç şartı uygulanmıştır. Hava soğutmalı sistemlerde temel giriş hızı 0.5 m/s olarak seçilmiş, ayrıca hız artışının etkisini incelemek amacıyla U tipi konfigürasyonda 2 m/s giriş hızı için ek analiz gerçekleştirilmiştir.

Doğal taşınım analizlerinde ise akış hareketi yalnızca yoğunluk farklarından kaynaklanan kaldırma kuvvetleriyle oluşmuştur. Bu amaçla yerçekimi etkisi tanımlanmış ve sıcaklığa bağlı yoğunluk değişimleri dikkate alınmıştır.

2.5. Kanal Konfigürasyonları

Akışın paket içerisindeki dağılımının termal performans üzerindeki etkisini belirlemek amacıyla dört farklı kanal konfigürasyonu değerlendirilmiştir:

- J tipi akış düzeni
- T tipi akış düzeni
- U tipi akış düzeni
- Z tipi akış düzeni

Bu konfigürasyonlar giriş ve çıkış noktalarının farklı yerleşimlerine bağlı olarak akışın hücreler arasındaki dağılımını değiştirmektedir. Böylece aynı yük koşullarında farklı akış yollarının sıcaklık dağılımı üzerindeki etkileri karşılaştırılmıştır.

2.6. Performans Değerlendirme Kriterleri

Batarya paketinin termal performansı üç temel parametre kullanılarak değerlendirilmiştir.

Maksimum Hücre Sıcaklığı (Tcell,max)

Batarya paketi içerisindeki en yüksek sıcaklığı ifade etmektedir. Güvenlik açısından en kritik parametrelerden biridir. Yüksek sıcaklıklar hücre yaşlanmasını hızlandırmakta ve termal kaçak riskini artırmaktadır.

Ortalama Hücre Sıcaklığı (Tcell,avg)

Paket içerisindeki tüm hücrelerin ortalama sıcaklığını temsil etmektedir. Bu parametre bataryanın genel termal çalışma seviyesinin değerlendirilmesinde kullanılmıştır.

Paket Sıcaklık Farkı (ΔTpack)

Paket içerisindeki maksimum ve minimum sıcaklık arasındaki fark aşağıdaki eşitlikle hesaplanmıştır:

$$\Delta T_{pack} = T_{cell,max} - T_{cell,min}$$

Bu parametre sıcaklık uniformitesinin göstergesi olarak değerlendirilmiştir. Düşük ΔTpack değerleri daha homojen sıcaklık dağılımına işaret etmekte olup hücreler arası yaşlanma farklılıklarının azaltılması açısından önem taşımaktadır.

2.7. Sonuçların Karşılaştırılması

Elde edilen sıcaklık dağılımları, maksimum sıcaklık, ortalama sıcaklık ve sıcaklık farkı değerleri kullanılarak karşılaştırılmıştır. Ayrıca farklı C-rate seviyeleri, akışkan türleri, akış rejimleri ve kanal konfigürasyonları arasındaki performans farklılıkları değerlendirilerek en uygun termal yönetim yaklaşımı belirlenmeye çalışılmıştır.

BULGULAR VE TARTIŞMA

Bu çalışmada 24 adet 21700 tip silindirik lityum-iyon hücreden oluşan bir batarya paketinin termal performansı sayısal yöntemlerle incelenmiştir. Analizlerde hava ve su soğutma sistemleri, doğal ve zorunlu taşınım koşulları altında değerlendirilmiş; ayrıca J, T, U ve Z tipi akış kanalı konfigürasyonlarının sıcaklık dağılımı üzerindeki etkileri araştırılmıştır. Termal performans değerlendirmesinde maksimum hücre sıcaklığı (Tcell,max), ortalama hücre sıcaklığı (Tcell,avg) ve paket sıcaklık farkı (ΔTpack) temel kriterler olarak kullanılmıştır.

3.1. C-Rate Değerinin Termal Davranış Üzerindeki Etkisi

Batarya hücrelerinde meydana gelen ısı üretimi doğrudan C-rate değeri ile ilişkilidir. Bu nedenle çalışma kapsamında 0.5C, 1C, 2C ve 3C olmak üzere dört farklı yük seviyesi değerlendirilmiştir. C-rate arttıkça hücrelerde oluşan hacimsel ısı üretiminin belirgin şekilde yükseldiği görülmüştür. Bu durum maksimum hücre sıcaklığı, ortalama hücre sıcaklığı ve paket sıcaklık farkı değerlerinin artmasına neden olmuştur.

Tablo 1. C-Rate Değerlerine Göre Hacimsel Isı Üretimi

C-Rate	Hacimsel Isı Üretimi (W/m³)
0.5C	2.05×10^3
1C	8.18×10^3
2C	3.27×10^4
3C	7.36×10^4

Tablo 1'de farklı C-rate değerlerine karşılık hesaplanan hacimsel ısı üretimi değerleri sunulmuştur. Sonuçlar incelendiğinde, C-rate artışı ile hücre içerisinde oluşan ısı üretiminin doğrusal olmayan bir şekilde yükseldiği görülmektedir. Özellikle 0.5C koşulunda 2.05×10^3 W/m³ olarak hesaplanan hacimsel ısı üretimi, 1C seviyesinde yaklaşık dört kat artarak 8.18×10^3 W/m³ değerine ulaşmıştır. Benzer şekilde 2C koşulunda 3.27×10^4 W/m³ ve 3C koşulunda 7.36×10^4 W/m³ seviyelerine yükselmiştir. Bu durum, yüksek deşarj oranlarında batarya hücrelerinde oluşan Joule kayıplarının önemli ölçüde arttığını göstermektedir.

Özellikle 3C koşulunda elde edilen hacimsel ısı üretim değeri, 0.5C koşulundaki değerin yaklaşık 36 katına karşılık gelmektedir. Bu sonuç, yüksek hızlı şarj ve deşarj işlemlerinin batarya termal yönetim sistemi üzerinde ciddi bir yük oluşturduğunu ortaya koymaktadır. C-rate arttıkça hücre içerisinde oluşan ısı miktarının yükselmesi, hücre sıcaklıklarının artmasına, sıcaklık dağılımının bozulmasına ve paket içerisinde sıcak noktaların oluşmasına neden olabilmektedir. Bu durum yalnızca anlık performansı değil, aynı zamanda batarya ömrünü ve güvenliğini de doğrudan etkilemektedir.

Literatürde yüksek sıcaklıkların elektrot malzemelerinde yapısal bozulmalara, elektrolit bozunmasına ve kapasite kaybının hızlanmasına neden olduğu belirtilmektedir (Bandhauer vd., 2011; Liu vd., 2019). Yang ve arkadaşları (2024) tarafından gerçekleştirilen çalışmada da benzer şekilde C-rate artışının hücre sıcaklıklarında belirgin yükselmelere neden olduğu ve özellikle 2C üzerindeki çalışma koşullarında sıcaklık kontrolünün kritik hâle geldiği rapor edilmiştir. Bu çalışmada elde edilen hacimsel ısı üretim değerleri ve sıcaklık eğilimleri söz konusu literatür bulgularıyla uyumludur. Sonuçlar birlikte değerlendirildiğinde, yüksek C-rate koşullarında etkin bir termal yönetim sisteminin kullanılmasının yalnızca performans açısından değil, güvenlik ve batarya ömrü açısından da zorunlu olduğu söylenebilir. Özellikle elektrikli araç uygulamalarında hızlı şarj teknolojilerinin yaygınlaşmasıyla birlikte, yüksek ısı üretimine karşı daha etkin soğutma stratejilerinin geliştirilmesi gerekliliği ortaya çıkmaktadır.

3.2. Hava ve Su Soğutma Sistemlerinin Karşılaştırılması

Çalışmada kullanılan hava ve su soğutma sistemleri karşılaştırıldığında, su soğutmalı sistemlerin tüm yük koşullarında daha düşük sıcaklık değerleri ürettiği belirlenmiştir. Özellikle 2C ve 3C gibi yüksek yük

http://www.turansam.com
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

seviyelerinde suyun yüksek özgül ısı kapasitesi ve yüksek ısıl iletkenliği sayesinde hücrelerden daha fazla ısı uzaklaştırılabilmiştir.

Su soğutmalı sistemlerde maksimum hücre sıcaklıkları ortam sıcaklığına oldukça yakın seviyelerde tutulabilirken, hava soğutmalı sistemlerde sıcaklık değerlerinin akış hızına ve kanal geometrisine daha duyarlı olduğu görülmüştür. Bu sonuçlar, Liu ve arkadaşları (2019) ile Ahmed ve arkadaşlarının (2020) çalışmalarında rapor edilen bulgularla uyumludur.

Özellikle yüksek C-rate koşullarında hava soğutmalı bazı senaryolarda sıcaklıkların güvenli çalışma sınırlarını aşması, sıvı soğutmanın yüksek performanslı elektrikli araç uygulamalarında daha uygun bir seçenek olduğunu göstermektedir.

3.3. Zorunlu ve Doğal Taşınım Koşullarının Karşılaştırılması

Doğal ve zorunlu taşınım senaryoları incelendiğinde, genel olarak zorunlu taşınım koşullarında daha düşük sıcaklık seviyeleri elde edilmiştir. Zorunlu taşınımda akışkan hızının artırılması, taşınım katsayısının yükselmesine ve hücrelerden çevreye daha fazla ısı aktarılmasına olanak sağlamaktadır.

Bununla birlikte bazı doğal taşınım senaryolarında sıcaklık sonuçlarının beklenenden daha iyi olduğu gözlenmiştir. Bu durum, belirli kanal geometrilerinde doğal sirkülasyonun akışın daha homojen dağılmasını sağlamasıyla açıklanabilir. Özellikle zorunlu akış altında akışın kısa devre yaptığı veya bazı hücreleri yeterince soğutamadığı durumlarda doğal taşınımın daha dengeli sıcaklık dağılımı sağlayabildiği görülmüştür.

Bu sonuçlar, batarya termal yönetiminde yalnızca akış hızının değil, akışın hücreler arasında nasıl dağıldığının da önemli olduğunu göstermektedir.

3.4. Hava Soğutmada Giriş Hızının Etkisi

Hava soğutmalı sistemlerde giriş hızının etkisini incelemek amacıyla U tipi kanal konfigürasyonu için 0.5 m/s ve 2 m/s giriş hızları karşılaştırılmıştır.

Tablo 2. U Tipi Hava Soğutmalı Sistemde Giriş Hızının Sıcaklık Parametreleri Üzerindeki Etkisi

Parametre	0.5 m/s	2 m/s	Değişim (%)
Tmin (K)	293.774	294.459	+0.23
Tmax (K)	536.956	306.789	-42.86
Tavg (K)	415.365	298.030	-28.25

Tablo 2'de U tipi hava soğutmalı sistem için farklı giriş hızlarında elde edilen sıcaklık sonuçları verilmiştir. Sonuçlar incelendiğinde giriş hızının 0.5 m/s'den 2 m/s'ye çıkarılmasıyla maksimum hücre sıcaklığının 536.96 K'den 306.79 K'ye düştüğü görülmektedir. Bu durum yaklaşık %42.86 oranında bir sıcaklık azalmasına karşılık gelmektedir. Benzer şekilde ortalama hücre sıcaklığı 415.37 K'den 298.03 K'ye gerileyerek yaklaşık %28.25 oranında azalmıştır. Minimum sıcaklık değerinde ise yalnızca %0.23'lük sınırlı bir değişim meydana gelmiştir. Bu sonuç, hız artışının özellikle yüksek sıcaklığa sahip bölgelerde etkili olduğunu ve sıcak noktaların azaltılmasında önemli rol oynadığını göstermektedir. Elde edilen bulgular, hava soğutmalı sistemlerde akış hızının termal performans üzerinde doğrudan belirleyici olduğunu ortaya koymaktadır. Akış hızının artırılmasıyla birlikte hücre yüzeyleri üzerinde oluşan sınır tabaka kalınlığı azalmakta ve buna bağlı olarak taşınım ısı transfer katsayısı yükselmektedir. Artan taşınım katsayısı, hücrelerde oluşan ısının çevreye daha etkin şekilde aktarılmasını sağlayarak maksimum ve ortalama sıcaklıkların düşmesine katkıda bulunmaktadır. Özellikle maksimum sıcaklıktaki yaklaşık 230 K'lik düşüş, debi artışının sıcak nokta oluşumunu önemli ölçüde azalttığını göstermektedir.

Sonuçlar aynı zamanda batarya termal yönetim sistemlerinde yalnızca kanal geometrisinin değil, akış hızının da kritik bir tasarım parametresi olduğunu ortaya koymaktadır. Düşük hızlarda akışın hücreler arasındaki ısıyı uzaklaştırmakta yetersiz kaldığı, buna karşılık yüksek hızlarda daha homojen bir sıcaklık dağılımının elde edildiği görülmüştür. Bu durum özellikle yüksek C-rate koşullarında daha belirgin hâle

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

gelmekte ve batarya güvenliği açısından önem kazanmaktadır. Çünkü yüksek sıcaklıklar hücre yaşlanmasını hızlandırmakta, kapasite kaybını artırmakta ve termal kaçak riskini yükseltmektedir (Bandhauer vd., 2011).

Ahmed ve arkadaşları (2020) tarafından gerçekleştirilen sayısal çalışmalarda da hava hızındaki artışın batarya sıcaklıklarını önemli ölçüde düşürdüğü rapor edilmiştir. Bu çalışmada elde edilen sonuçlar söz konusu literatür bulgularıyla uyumlu olup, hava soğutmalı sistemlerde debi kontrolünün termal performansın iyileştirilmesinde etkili bir yöntem olduğunu doğrulamaktadır. Genel olarak değerlendirildiğinde, U tipi konfigürasyonda giriş hızının 2 m/s seviyesine çıkarılması batarya paketinin güvenli çalışma sıcaklıklarına yaklaşmasını sağlamış ve sistemin termal performansını belirgin şekilde iyileştirmiştir.

3.5. Kanal Konfigürasyonlarının Termal Performansa Etkisi

Batarya termal yönetim sistemlerinde akışın paket içerisindeki dağılımı büyük ölçüde kanal geometrisi tarafından belirlenmektedir. Bu nedenle çalışma kapsamında J, T, U ve Z tipi akış düzenleri karşılaştırılmıştır.

Analiz sonuçları, akışın hücreler arasında dengeli biçimde dağıldığı konfigürasyonlarda daha düşük sıcaklık değerleri elde edildiğini göstermektedir. Buna karşılık akışın belirli bölgelerde yoğunlaştığı veya durgun bölgeler oluşturduğu tasarımlarda sıcak nokta oluşumu gözlenmiştir.

Özellikle hava soğutmalı bazı U tipi senaryolarda akışın tüm hücrelere eşit şekilde ulaşamaması nedeniyle sıcaklık artışları meydana gelmiştir. J ve T tipi konfigürasyonlarda ise akışın daha dengeli dağıldığı ve sıcaklık uniformitesinin iyileştiği belirlenmiştir.

Bu sonuçlar, kanal geometrisinin yalnızca akış yönünü değil aynı zamanda sıcaklık dağılımını da doğrudan etkilediğini göstermektedir. Dolayısıyla batarya termal yönetim sistemlerinin tasarımında kanal konfigürasyonu kritik bir mühendislik parametresi olarak değerlendirilmelidir.

3.6. En İyi ve En Kötü Senaryoların Karşılaştırılması

Yüksek yük koşullarını temsil eden 3C seviyesi temel alınarak gerçekleştirilen değerlendirmelerde en başarılı sonuçların su soğutmalı zorunlu akış senaryolarında elde edildiği belirlenmiştir.

Tablo 3. 3C Koşulunda En İyi Üç Senaryo

Sıra	Konfigürasyon	Tmax (K)
1	J Tipi (Su–Zorunlu Akış)	302.30
2	U Tipi (Su–Zorunlu Akış)	302.53
3	T Tipi (Su–Zorunlu Akış)	303.32

Tablo 3 incelendiğinde en düşük maksimum hücre sıcaklığının J tipi konfigürasyonda elde edildiği görülmektedir. Bununla birlikte üç konfigürasyon arasındaki sıcaklık farkının oldukça düşük olduğu ve tümünün yüksek C-rate koşullarında başarılı performans gösterdiği söylenebilir.

Tablo 4. Termal Performans Açısından En Kötü Senaryolar

Sıra	Senaryo
1	Hava – Zorunlu Akış – J Tipi (3C)
2	Hava – Doğal Akış – J Tipi (3C)
3	Hava – Yüksek C-Rate Koşullarındaki U, T ve Z Tipi Senaryolar

Tablo 4 incelendiğinde en kötü performans gösteren senaryoların hava soğutmalı ve yüksek C-rate koşullarında çalışan sistemler olduğu görülmektedir. Bu senaryolarda sıcaklıkların güvenli çalışma sınırlarını aşabildiği ve sıcak nokta oluşumunun belirgin hâle geldiği belirlenmiştir.

Elde edilen bulgular, batarya termal yönetiminde akışkan seçiminin, akış rejiminin ve kanal konfigürasyonunun birlikte değerlendirilmesi gerektiğini göstermektedir. Su soğutmalı sistemler maksimum

http://www.turansam.com
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

sıcaklık ve sıcaklık uniformitesi açısından daha başarılı sonuçlar vermiştir. Hava soğutmalı sistemlerde ise giriş hızının artırılması sıcaklıkları önemli ölçüde düşürmüş, ancak enerji tüketimi açısından ek maliyet oluşturmuştur.

Sonuç olarak yüksek güç gerektiren elektrikli araç uygulamalarında sıvı soğutma sistemleri daha güvenli ve daha kararlı bir çözüm sunarken, kanal tasarımının optimize edilmesi hem hava hem de sıvı soğutmalı sistemlerde termal performansın artırılmasında kritik rol oynamaktadır.

SONUÇLAR ve ÖNERİLER

Bu çalışmada, elektrikli araçlarda kullanılan 24 adet 21700 tip silindirik lityum-iyon hücreden oluşan bir batarya paketinin termal davranışı sayısal yöntemler kullanılarak incelenmiştir. Çalışma kapsamında hava ve su soğutma sistemleri, doğal ve zorunlu taşınım koşulları altında değerlendirilmiş; ayrıca J, T, U ve Z tipi akış kanalı konfigürasyonlarının sıcaklık dağılımı üzerindeki etkileri karşılaştırılmıştır. Analizlerde farklı çalışma koşullarını temsil etmek amacıyla 0.5C, 1C, 2C ve 3C yük seviyeleri kullanılmış, performans değerlendirmesinde maksimum hücre sıcaklığı (Tcell,max), ortalama hücre sıcaklığı (Tcell,avg) ve paket sıcaklık farkı (ΔTpack) temel kriterler olarak dikkate alınmıştır.

Elde edilen sonuçlar, C-rate değerinin batarya sıcaklıkları üzerinde belirleyici bir etkiye sahip olduğunu göstermiştir. C-rate arttıkça hücrelerde oluşan hacimsel ısı üretimi yükselmiş ve buna bağlı olarak maksimum ve ortalama hücre sıcaklıklarında artış meydana gelmiştir. Özellikle 2C ve 3C çalışma koşullarında soğutma sistemlerinin performans farklılıkları daha belirgin hâle gelmiş ve yüksek yük koşullarında etkin termal yönetimin önemi ortaya çıkmıştır.

Soğutucu akışkan türlerinin karşılaştırılması sonucunda su soğutmalı sistemlerin tüm yük seviyelerinde hava soğutmalı sistemlere göre daha başarılı performans gösterdiği belirlenmiştir. Suyun yüksek özgül ısı kapasitesi ve yüksek ısıl iletkenliği sayesinde hücrelerden daha fazla ısı uzaklaştırılabilmiş, böylece maksimum sıcaklıklar daha düşük seviyelerde tutulmuştur. Ayrıca su soğutmalı sistemlerde sıcaklık dağılımının daha homojen olduğu ve paket içi sıcaklık farklarının azaldığı görülmüştür. Bu sonuçlar, yüksek güç gerektiren elektrikli araç uygulamalarında sıvı soğutmanın önemli avantajlar sağladığını göstermektedir.

Akış rejimlerinin değerlendirilmesi sonucunda zorunlu taşınım koşullarının genel olarak doğal taşınıma göre daha düşük sıcaklık değerleri ürettiği belirlenmiştir. Bununla birlikte bazı doğal taşınım senaryolarında akışın geometriye bağlı olarak daha dengeli dağılması nedeniyle beklenenden daha iyi sonuçlar elde edilmiştir. Bu durum, termal performansın yalnızca akış hızına bağlı olmadığını, akışın batarya paketi içerisinde nasıl yönlendirildiğinin de kritik öneme sahip olduğunu göstermektedir.

Hava soğutmalı sistemlerde giriş hızının artırılmasının termal performans üzerinde önemli etkiler oluşturduğu görülmüştür. U tipi konfigürasyonda giriş hızının 0.5 m/s'den 2 m/s'ye yükseltilmesi sonucunda maksimum hücre sıcaklığında yaklaşık %42,86, ortalama hücre sıcaklığında ise yaklaşık %28,25 oranında azalma meydana gelmiştir. Bu bulgu, taşınım katsayısındaki artışın hücrelerden uzaklaştırılan ısı miktarını önemli ölçüde artırdığını göstermektedir. Ancak daha yüksek giriş hızlarının fan gücü ve enerji tüketimini artıracağı dikkate alındığında, termal performans ile enerji verimliliği arasında optimum bir denge kurulması gerektiği anlaşılmaktadır.

Kanal konfigürasyonlarının karşılaştırılması sonucunda, akışın hücreler arasında daha dengeli dağıldığı tasarımların daha başarılı termal performans sergilediği belirlenmiştir. Özellikle 3C koşulunda gerçekleştirilen değerlendirmelerde en düşük maksimum hücre sıcaklığı 302,30 K ile J tipi su soğutmalı zorunlu akış senaryosunda elde edilmiştir. U tipi ve T tipi konfigürasyonlar da benzer şekilde başarılı sonuçlar vermiştir. Buna karşılık hava soğutmalı ve yüksek C-rate koşullarında çalışan bazı senaryolarda sıcaklıkların güvenli çalışma sınırlarını aşabildiği ve sıcak nokta oluşumunun belirgin hâle geldiği görülmüştür.

Çalışma sonucunda elde edilen bulgular, batarya termal yönetim sistemlerinin tasarımında yalnızca soğutucu akışkan seçiminin değil, akış rejiminin ve kanal geometrisinin de birlikte değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koymuştur. Özellikle yüksek güç gerektiren elektrikli araç uygulamalarında sıvı soğutma sistemlerinin daha güvenli ve daha kararlı bir termal yönetim sağladığı belirlenmiştir. Bununla birlikte uygun kanal tasarımı ve akış dağılımı sayesinde hava soğutmalı sistemlerin performansının da önemli ölçüde iyileştirilebileceği görülmüştür.

Sonuç olarak bu çalışma, farklı soğutma yaklaşımlarının ve akış konfigürasyonlarının 24×21700 tip lityum-iyon batarya paketinin termal performansı üzerindeki etkilerini ortaya koymuş ve özellikle yüksek C-rate koşullarında su soğutmalı sistemlerin daha etkili bir çözüm sunduğunu göstermiştir. Elde edilen bulguların, elektrikli araç batarya termal yönetim sistemlerinin tasarım ve optimizasyon çalışmalarına katkı sağlayacağı değerlendirilmektedir.

KAYNAKÇA

1. Ahmed, S., Arora, B., Li, X., & Kim, G. H. (2020). Computational fluid dynamics and thermal analysis of a lithium ion battery with different cooling systems for electric vehicles. Applied Thermal Engineering, 174, 115278.
2. Bandhauer, T. M., Garimella, S., & Fuller, T. F. (2011). A Critical Review of Thermal Issues in Lithium-Ion Batteries. Journal of The Electrochemical Society, 158(3), R1–R25.
3. Beard, K. W. (Ed.). (2019). Linden's Handbook of Batteries (5th ed.). McGraw Hill Education.
4. Bernardi, D., Pawlikowski, E., & Newman, J. (1985). A General Energy Balance for Battery Systems. Journal of The Electrochemical Society, 132(1), 5–12.
5. Chen, X., Zhou, D., Wang, Q., & Sun, J. (2023). Thermal management technology of power lithium ion batteries based on the phase transition of materials: A review. Journal of Energy Storage, 59, 106453.
6. Durmuş, A., & Kaymaz, İ. (2020). Elektrikli araçlar ve batarya teknolojilerinin gelişimi. Gazi Üniversitesi Mühendislik Mimarlık Fakültesi Dergisi, 35(1), 185–202.
7. Spotnitz, R., & Franklin, J. (2003). Abuse behavior of high-power, lithium-ion cells. Journal of Power Sources.
8. Feng, X. (2018). Thermal runaway mechanism of lithium ion battery for electric vehicles: A review. Energy Storage Materials.
9. Liu, K., Li, K., Peng, F., & Zhang, C. (2019). A review of lithium ion battery thermal management system strategies and the evaluate criteria. Applied Energy, 242, 708–721.
10. Rao, Z., & Wang, S. (2011). A review of power battery thermal energy management. Renewable and Sustainable Energy Reviews, 15(9), 4554–4571.
11. Yang, T. F., Yan, W. M., Lin, P. Y., Lin, C. Y., Yang, C. C., & Sajjad, U. (2024). Thermal management of 21700 Li-ion battery packs: Experimental and numerical investigations. Applied Thermal Engineering, 236, 121518. https://doi.org/10.1016/j.applthermaleng.2023.121518

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

(29)

Fatma GÜLER[124]

RİVAYET ÂDÂBINDAN HADİSÇİ KİMLİĞİNE: HATÎB EL-BAĞDÂDÎ'DE USUL VE AHLÂK BÜTÜNLÜĞÜ

FROM THE ETIQUETTE OF NARRATION TO THE IDENTITY OF A HADITH SCHOLAR: THE INTEGRITY OF METHODOLOGY AND ETHICS IN THE WORKS OF HATÎB AL-BAGHDÂDÎ

ÖZ

Bu makale, Hatîb el-Bağdâdî'nin hadis usulü anlayışında rivayet kuralları ile ilim ahlâkı arasındaki bütünlüğü incelemektedir. Çalışmanın amacı, *el-Kifâye fî ʿilmi'r-rivâye*'de ortaya konulan rivayet güvenliği, râvî ehliyeti ve haberin değerlendirilmesine ilişkin ilkelerin, *el-Câmiʿ li-aḫlâḳi'r-râvî ve âdâbi's-sâmiʿ*'deki ahlâkî ve eğitsel boyutla nasıl tamamlandığını göstermektir. Bu bağlamda Hatîb'in hadisçiyi yalnızca rivayet toplayan bir kişi olarak değil; doğruluk, dikkat, emanet bilinci, edep ve ilmî sorumluluk taşıyan bir şahsiyet olarak konumlandırdığı ileri sürülmektedir. Makalede metin merkezli analiz yöntemiyle iki eser karşılaştırılacak ve rivayet âdâbının hadisçi kimliğinin oluşumundaki işlevi değerlendirilecektir. Sonuçta Hatîb'in, hadis usulünü teknik bir kurallar alanı olmaktan çıkarıp ahlâkî sorumlulukla tamamlanan bütüncül bir ilim disiplini olarak kurduğu savunulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Hatîb el-Bağdâdî, el-Kifâye, el-Câmiʿ, rivayet âdâbı, hadisçi kimliği.

ABSTRACT

This article examines the unity between the rules of transmission and the ethics of knowledge in al-Khaṭīb al-Baghdādī's understanding of ḥadīth methodology. The aim of the study is to show how the principles concerning the reliability of transmission, the competence of the narrator, and the evaluation of reports, as presented in al-Kifāya fī ʿIlm al-Riwāya, are complemented by the ethical and educational dimension found in al-Jāmiʿ li-Akhlāq al-Rāwī wa Ādāb al-Sāmiʿ. In this context, it is argued that al-Khaṭīb does not position the ḥadīth scholar merely as a collector of reports, but as a scholarly personality marked by truthfulness, precision, a sense of trust, proper conduct, and intellectual responsibility. Through a text-centered analytical method, the article will compare these two works and evaluate the function of transmission etiquette in the formation of the ḥadīth scholar's identity. Ultimately, it will be argued that al-Khaṭīb presents ḥadīth methodology not merely as a field of technical rules, but as a holistic scholarly discipline completed by ethical responsibility.

Keywords: *al-Khaṭīb al-Baghdādī, al-Kifāya, al-Jāmiʿ, transmission etiquette, ḥadīth scholar identity.*

[124] **Fatma, GÜLER,DİB, fg819351@gmail.com, ORCİD: orcid.org/0009-0002-2337-8471**

http://www.turansam.com
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

GİRİŞ

Hadis usulü, Hz. Peygamber'e nispet edilen rivayetlerin güvenilirliğini tespit etmeyi amaçlayan teknik bir ilim olmanın yanında, rivayeti taşıyan kişinin ilmî ve ahlâkî yeterliliğini de konu edinen geniş bir disiplin alanıdır. Bu ilmin temelinde yalnızca hangi haber kabul edilir? sorusu değil, aynı zamanda bu haberi kim, hangi ehliyetle, hangi sorumluluk bilinciyle ve nasıl aktarır? sorusu da yer alır. Bu nedenle hadis usulü, sened ve metin incelemesiyle sınırlı görülmemelidir. Rivayetin korunması, nakleden kişinin güvenilirliği, ilim meclisinin adabı, talebenin niyeti ve muhaddisin ilmî şahsiyetiyle birlikte değerlendirilmelidir. Hatîb el-Bağdâdî'nin eserleri, bu bütünlüğü göstermesi bakımından dikkat çekicidir.

Hatîb el-Bağdâdî, hadis usulü tarihinde özellikle *el-Kifâye fî ʿilmi'r-rivâye* adlı eseriyle öne çıkan bir isimdir. Nitekim modern araştırmalarda *el-Kifâye*'nin, Ehl-i hadisin usul görüşlerini tespit etmesi ve bu görüşleri savunması bakımından temel eserlerden biri olduğu, bu sebeple de sonraki hadis usulcüleri için vazgeçilmez kaynaklar arasına girdiği ifade edilmiştir (Köklü, 2025, s. 657-658). Ancak Hatîb'in hadis usulündeki yeri yalnızca *el-Kifâye* üzerinden okunduğunda eksik kalır. Çünkü onun hadis anlayışında rivayet kuralları ile rivayet ahlâkı birbirinden kopuk değildir. *el-Câmiʿ li-aḫlâḳi'r-râvî ve âdâbi's-sâmiʿ*, bu yönüyle *el-Kifâye*'nin ahlâkî ve eğitsel tamamlayıcısı olarak görülebilir.

Hatîb, *el-Kifâye*'nin girişinde Sünnet'in Müslümanların dinî hayatındaki merkezî konumunu vurguladıktan sonra, sağlam hadislerin korunması için rivayet esaslarının muhafaza edilmesi gerektiğini belirtir. Onun ifadesiyle, sahih sünnetler ve nakledilen haberler Müslümanların başvuru kaynağı olduğundan, وَجَبَ الِاجْتِهَادُ فِي حِفْظِ أُصُولِهَا "*onların asıllarını korumak için gayret göstermek gerekli olmuştur*" ifadesi önemlidir. Hatîb aynı bağlamda, sadece hadisleri yazıp toplamayı yeterli gören fakat râvînin ve rivayet edilen metnin durumunu incelemeyen kimseleri de eleştirir (Hatîb el-Bağdâdî, 1357, s. 3). Bu yaklaşım, onun hadisçiliği basit bir nakil faaliyeti olarak değil, denetim, seçicilik ve ilmî sorumluluk gerektiren bir iş olarak gördüğünü göstermektedir.

Bu teknik duyarlılık, *el-Câmiʿ*de açık biçimde ahlâkî bir çerçeveye kavuşur. Hatîb burada her ilmin kendine özgü bir yolu ve o ilimle meşgul olanların kullanması gereken araçları bulunduğunu söyler: وَلِكُلِّ عِلْمٍ طَرِيقَةٌ يَنْبَغِي لِأَهْلِهِ أَنْ يَسْلُكُوهَا، وَآلَاتٌ يَجِبُ عَلَيْهِمْ أَنْ يَأْخُذُوا بِهَا وَيَسْتَعْمِلُوهَا "Her ilmin, mensuplarının takip etmesi gereken bir yolu ve kullanmaları gereken araçları vardır." Aynı mukaddimede Hatîb, az sayıda hadis yazıp kısa bir süre semâ ile meşgul olduktan sonra kendisini mutlak anlamda hadis ehli sayan kişileri de eleştirir (Hatîb el-Bağdâdî, ts., 1/75). Bu eleştiri, onun hadisçi kimliğini yalnızca rivayet miktarıyla değil; emek, ehliyet, edep, hafıza, dikkat ve ahlâkî olgunlukla ilişkilendirdiğini ortaya koyar.

Bu makalenin temel problemi, Hatîb el-Bağdâdî'de hadis usulünün teknik kurallar alanı ile ahlâkî sorumluluk alanı arasındaki ilişkinin nasıl kurulduğudur. Çalışmanın ana sorusu şu şekilde belirlenebilir: Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*de ortaya koyduğu rivayet güvenliği, râvî ehliyeti ve haberin değerlendirilmesine dair ilkeleri, *el-Câmiʿ*deki ilim ahlâkı ve rivayet adabı ile nasıl tamamlamaktadır? Bu soruya bağlı olarak makalede, hadisçi kimliğinin sadece rivayet toplama, sened bilme veya hadis yazma faaliyetiyle oluşmadığı; bunların doğruluk, emanet bilinci, ilmî ciddiyet ve edep ile birleştiğinde gerçek anlamını kazandığı savunulacaktır.

Çalışmanın amacı, Hatîb'in iki eseri arasında kurulabilecek bu bütünlüğü görünür kılmaktır. Bu nedenle makalede *el-Kifâye*, rivayet usulünün teorik ve yöntemsel zemini açısından; *el-Câmiʿ* ise hadis öğrenen ve öğreten kişinin ahlâkî kimliğini inşa eden metin olarak ele alınacaktır. Böylece Hatîb'in hadis usulü anlayışının yalnızca *kabul-red ölçütleri* üzerinden değil, aynı zamanda *hadisçiyi yetiştiren ahlâkî disiplin* üzerinden de okunması gerektiği gösterilecektir.

Araştırmada metin merkezli analiz yöntemi kullanılacaktır. Öncelikle *el-Kifâye*de rivayet güvenliği, râvîde aranan şartlar ve haberin değerlendirilmesine ilişkin temel vurgular tespit edilecek, ardından *el-Câmiʿ*de niyet, edep, meclis düzeni, hoca-talebe ilişkisi ve rivayet sorumluluğu gibi konular incelenecektir. Son aşamada ise iki eser birlikte değerlendirilerek Hatîb'in hadis usulünde teknik yeterlilik ile ahlâkî ehliyet arasında nasıl bir bağ kurduğu ortaya konulacaktır. Makalenin kapsamı Hatîb el-Bağdâdî'nin bütün eserlerini kuşatmayacak, özellikle *el-Kifâye* ve *el-Câmiʿ* merkezinde sınırlı tutulacaktır.

Bu çerçevede makalenin temel iddiası şudur: Hatîb el-Bağdâdî'ye göre hadisçi, yalnızca rivayetleri toplayan ve aktaran kişi değildir, o, rivayeti koruma sorumluluğu taşıyan, metni ve râvîyi denetleyen, ilmi

http://www.turansam.com
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

emanet bilen ve bu emaneti ahlâkî bir olgunlukla taşıyan kimsedir. Dolayısıyla Hatîb'in düşüncesinde hadis usulü ile ilim ahlâkı birbirini tamamlayan iki ayrı alan değil, aynı ilmî kimliğin iki kurucu unsurudur.

1. el-Kifâye'de Rivayet Usulünün Teorik Zemini

Hatîb el-Bağdâdî'nin *el-Kifâye fî ʿilmi'r-rivâye* adlı eseri, hadis usulünün yalnızca rivayet tekniklerini toplayan bir metin değil, rivayetin bilgi değeri, kabul şartları ve ilmî güvenilirlik zemini üzerinde duran kurucu bir çalışmadır (Kandemir, 1997, 16/455). Eserin girişinde Sünnet'in dinî hayat için vazgeçilmezliği vurgulanır. Sahih sünnetlerin ve nakledilen haberlerin Müslümanların amel hayatındaki merkezi konumu sebebiyle, onların *asıllarını korumak* için gayret göstermenin gerekli olduğu belirtilir. Hatîb'in وَجَبَ الِاجْتِهَادُ فِي حِفْظِ أُصُولِهَا "Onların asıllarını korumak için gayret göstermek gerekli olmuştur" (Hatîb el-Bağdâdî, 1357, s. 3) ifadesi, *el-Kifâye*'nin temel hareket noktasının rivayeti güvenilirlik ölçülerine bağlama ilmi olduğunu gösterir.

Hatîb'in eleştirisi, hadis toplama faaliyetinin tek başına yeterli görülmesine yöneliktir. Ona göre bazı kimseler uzak beldelere yolculuk edip yüksek isnad peşinde koşmakta fakat râvînin ve rivayet edilen metnin durumunu araştırma konusunda selefin yolunu takip etmemektedir. Bu nedenle o, hadis ilmini yalnızca yazılan sahifeler, toplanan rivayetler ve ulaşılan isnadlarla sınırlı gören anlayışı yetersiz bulur (Hatîb el-Bağdâdî, 1357, s. 3-4). Çünkü hadis, ancak râvînin adâleti, emâneti, rivayet şartlarına uygunluğu ve naklettiği haberin sağlamlığı birlikte değerlendirildiğinde güvenilir bir bilgi hâline gelir. Bu yaklaşım, *el-Kifâye*'nin teorik zeminini oluşturan rivayet, ehliyet ve denetim olmadan ilim değeri kazanmaz ana fikrini ortaya koyar.

Bu bakımdan *el-Kifâye*, hadis usulünde üç temel alanı bir araya getirir. Birincisi, haberin dinî bilgi açısından delil değeridir. İkincisi, haberin kabulünde râvînin taşıması gereken şartlardır. Üçüncüsü ise rivayet kurallarının arkasında yer alan ahlâkî sorumluluktur. Hatîb'in yaklaşımında bu üç unsur birbirinden kopuk değildir. Haberin delil olması râvînin güvenilirliğine, râvînin güvenilirliği ise onun ilmî ve ahlâkî yeterliliğine bağlıdır. Dolayısıyla *el-Kifâye*'de rivayet usulü, hem bilgi teorisi hem de ahlâkî ehliyet üzerine kurulan bir denetim sistemidir.

1.1. Haberin Delil Değeri ve Rivayetin Güvenilirliği

Hatîb el-Bağdâdî'nin *el-Kifâye*'de üzerinde durduğu en temel meselelerden biri, haberin hangi şartlarda kabul edileceği ve dinî hükümlerde delil olarak kullanılabileceğidir. Bu mesele, özellikle haber-i vâhid bağlamında önem kazanır. Çünkü mütevâtir haberin bilgi değeri daha güçlü kabul edilirken, haber-i vâhidin hangi şartlarda amel konusu olacağı hadis usulü ve fıkıh usulü literatüründe tartışılmıştır. Hatîb, bu tartışmayı hadis usulü içinde ele alırken bir yandan kelâm ve fıkıh usulünün haber teorisinden yararlanır, diğer yandan Ehl-i hadisin isnad ve râvî merkezli güven anlayışını korur. Nitekim modern bir araştırmada, Hatîb'in haberleri epistemolojik açıdan ayırdığı, zarurî bilgi ifade etmeyen haber-i vâhidleri tamamen reddetmediği ve belli şartları taşıyan muttasıl haberlerin kabul edilmesi gerektiğini savunduğu belirtilmektedir (Köklü, 2025, s. 676).

Hatîb'in bu konudaki yaklaşımını en iyi gösteren ifadelerden biri, *el-Kifâye*'de naklettiği şu cümledir: لَا يَثْبُتُ الْخَبَرُ عَنِ النَّبِيِّ صلى الله عليه وسلم حَتَّى يَرْوِيَهُ ثِقَةٌ عَنْ ثِقَةٍ، حَتَّى يَتَنَاهَى الْخَبَرُ إِلَى النَّبِيِّ صلى الله عليه وسلم بِهَذِهِ الصِّفَةِ، وَلَا يَكُونُ فِيهِمْ رَجُلٌ مَجْهُولٌ، وَلَا رَجُلٌ مَجْرُوحٌ، فَإِذَا ثَبَتَ الْخَبَرُ عَنِ النَّبِيِّ صلى الله عليه وسلم بِهَذِهِ الصِّفَةِ وَجَبَ قَبُولُهُ وَالْعَمَلُ بِهِ وَتَرْكُ مُخَالَفَتِهِ "Hz. Peygamber'den gelen haber, sika bir râvînin yine sika bir râvîden rivayet etmesiyle, bu nitelik üzere Hz. Peygamber'e ulaşmadıkça sabit olmaz. Bu zincirde meçhul veya cerhedilmiş bir kimse bulunmamalıdır. Haber bu nitelikle sabit olursa onu kabul etmek, onunla amel etmek ve ona muhalefeti terk etmek gerekir" (Hatîb el-Bağdâdî, 1357, s. 20).

Bu ifadede haberin delil değerini belirleyen üç temel şart dikkat çeker. Birincisi, isnadın Hz. Peygamber'e kadar ulaşmasıdır. Bu, haberin kaynağıyla bağının kopmamasını ifade eder. İkincisi, her tabakadaki râvînin sika olmasıdır. Bu, haberin sadece zincir bakımından değil, zinciri oluşturan kişiler bakımından da güvenilir olması gerektiğini gösterir. Üçüncüsü, senedde meçhul veya cerhedilmiş bir râvînin bulunmamasıdır. Bu da rivayetin kabulünde yalnızca olumlu vasıfların değil, reddi gerektirecek kusurların bulunmamasının da arandığını gösterir.

Hatîb'in burada ortaya koyduğu mantık, hadis usulünün temel güvenlik ilkesini yansıtır. Haber, dinî hükme kaynaklık edebilmek için rastgele bir nakil olmaktan çıkmalı; isnad, râvî ve rivayet şartları bakımından denetlenmelidir. Bu denetim sağlandığında haber yalnızca *nakledilmiş bir söz* olarak kalmaz, kabul edilmesi

http://www.turansam.com
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

ve gereğince amel edilmesi gereken bir delil hâline gelir. Böylece Hatîb, haberin delil değerini denetlenebilir rivayet şartlarına bağlamaktadır.

Bu yaklaşımda dikkat çeken nokta, Hatîb'in haberin güvenilirliğini tek bir ölçüyle sınırlandırmamasıdır. O, isnadın varlığını gerekli görür fakat isnadın varlığı tek başına yeterli değildir. Râvîlerin sika olması, meçhul olmaması, cerh sebebi taşımaması ve rivayetin sağlam biçimde aktarılması gerekir. Dolayısıyla *el-Kifâye*'de haberin delil değeri, *isnad, râvî ehliyeti, rivayet güvenliği* şeklinde bir bütünlük içinde ele alınır. Bu bütünlük, Hatîb'in hadis usulünü hem rivayet tekniği hem de bilgi güvenliği açısından kurduğunu gösterir.

1.2. Râvîde Aranan Temel Şartlar

Hadis rivayetinin güvenilirliği, büyük ölçüde râvînin güvenilirliğine bağlıdır. Bu nedenle Hatîb el-Bağdâdî, *el-Kifâye*'de râvînin kimden hadis aldığı, nasıl aldığı, rivayeti hangi dikkatle taşıdığı ve hangi vasıflara sahip olduğu üzerinde geniş biçimde durur. Râvînin güvenilirliği, yalnızca dinî hassasiyetiyle değil, rivayeti doğru koruma ve doğru aktarma yeteneğiyle de ilgilidir. Bu noktada adâlet ve zabt kavramları belirleyici hâle gelir. Adâlet, râvînin dinî ve ahlâkî güvenilirliğini; zabt ise rivayeti koruma ve aktarma yeterliliğini ifade eder (el-Fahl, 1431, s. 1/371).

Hatîb'in râvî şartlarını ele alışında ilk dikkat çeken unsur, adâletin rivayetin kabulünde vazgeçilmez bir ölçü olmasıdır. *el-Kifâye*'nin girişinde eleştirdiği kişilerden söz ederken, onların adâleti sabit olmayan kimselerden rivayet aldıklarını belirtir: "يَحْمِلُونَ عَمَّنْ لَا تَثْبُتُ عَدَالَتُهُ، وَيَسْمَعُونَ مِمَّنْ لَا تَجُوزُ أَمَانَتُهُ" Adâleti sabit olmayan kimseden rivayet alıyorlar; emâneti kabul edilemeyecek kimseden hadis dinliyorlar" (Hatîb el-Bağdâdî, 1357, s. 3). Burada adâlet ile emânetin birlikte zikredilmesi önemlidir. Çünkü Hatîb'e göre râvî, sadece bilgiyi taşıyan kişi değil, aynı zamanda dinî bir emaneti üstlenen kimsedir.

Râvîde aranan bir diğer temel şart, rivayet ettiği şeyi doğru anlayıp doğru aktarmaya yeterli olmasıdır. Hatîb, hadis sahifesini doğru okuyamayan, rivayet şartlarını yerine getirmeyen, semâ ile icâzet arasındaki farkı bilmeyen, müsned, mürsel, maktû' ve muttasıl gibi rivayet türlerini ayırt edemeyen kimseleri eleştirir (Hatîb el-Bağdâdî, 1357, s. 4). Bu eleştiri, râvînin güvenilirliğinin yalnızca kişisel dindarlıkla sınırlı olmadığını gösterir. Hadis rivayetinde iyi niyet önemli olmakla birlikte, tek başına yeterli değildir. Râvî, rivayetin teknik dilini, aktarım yollarını ve sened-metin ilişkisini bilmelidir.

Hatîb'in râvî şartları konusunda ortaya koyduğu bu yaklaşım, hadis usulünde adâlet ve zabtın birbirini tamamlayan iki ölçü olduğunu gösterir. Adâlet bulunup zabt bulunmazsa râvî iyi niyetli olsa bile rivayeti güvenilir biçimde taşıyamaz. Zabt bulunup adâlet bulunmazsa râvînin bilgisi güven doğurmaz. Bu nedenle güvenilir râvî, hem ahlâkî bakımdan emin hem de ilmî bakımdan yeterli kişidir.

Bu noktada Hatîb'in *el-Kifâye*'de naklettiği bazı rivayetler, kişisel salâhın rivayet ehliyeti için tek başına yeterli görülmediğini açıkça ortaya koyar. Mesela Rebîa b. Ebî Abdirrahmân'dan nakledilen "إِنَّ مِنْ إِخْوَانِنَا مَنْ نَرْجُو بَرَكَةَ دُعَائِهِ، وَلَوْ شَهِدَ عِنْدَنَا بِشَهَادَتِهِ مَا قَبِلْنَاهَا" Kardeşlerimizden öyle kimseler vardır ki dualarının bereketini umarız fakat yanımızda şahitlik etseler şahitliklerini kabul etmeyiz" demesi, bu hususa örnek teşkil eder. Yine Yahyâ b. Saîd'den nakledilen "مَا رَأَيْتُ الصَّالِحِينَ فِي شَيْءٍ أَشَدَّ فِتْنَةً مِنْهُمْ فِي الْحَدِيثِ" Sâlih kimselerin hiçbir konuda hadiste oldukları kadar imtihana düştüklerini görmedim" diyerek bu durumun önemine vurgu yapar (Hatîb el-Bağdâdî, 1357, s. 158).

Bu rivayetler, Hatîb'in râvî değerlendirmesinde dengeli bir ölçü benimsediğini gösterir. Bir kimsenin ibadet ehli, iyi niyetli veya dindar olması, rivayette güvenilir kabul edilmesi için yeterli değildir. Rivayet, özel bir dikkat, hafıza, anlama ve aktarma yeterliliği gerektirir. Bu nedenle hadis usulünde râvînin ahlâkı ile rivayet kabiliyeti birlikte değerlendirilir. Hatîb'in yaklaşımında bu iki alan, rivayet güvenliğinin iki temel dayanağını oluşturur.

1.3. Rivayet Kaidelerinin Ahlâkî Zemini

el-Kifâye'de rivayet kaideleri ilk bakışta teknik hükümler gibi görünse de bu kaidelerin arkasında güçlü bir ahlâkî zemin vardır. Hatîb'in rivayet şartlarına dair ısrarı, yalnızca metinlerin karışmasını önlemeye yönelik teknik bir dikkat değildir. Bu ısrar, Hz. Peygamber'e ait olan söz ile ona ait olmayan sözü birbirinden ayırma sorumluluğuna dayanır. Hadis rivayeti, dinî bilginin aktarımıyla ilgili olduğu için, burada yapılan hata sıradan bir bilgi hatası değildir. Zira böyle bir hata, din adına yanlış bir nispet ihtimalini doğurur. Bu sebeple rivayet kaideleri, aynı zamanda emânet, doğruluk ve sorumluluk ilkelerinin usule dönüşmüş hâlidir.

http://www.turansam.com
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

Hatîb'in girişte eleştirdiği kimseler, rivayet faaliyetinin ahlâkî zeminini ihmal eden kişilerdir. Onlar yüksek isnad aramakta, uzak beldelere yolculuk etmekte fakat rivayet aldıkları kişilerin adâletini, emânetini ve rivayet ehliyetini yeterince araştırmamaktadır. Hatîb'in bu eleştirisi, hadis usulünde *çok rivayet toplamak* ile *güvenilir rivayet taşımak* arasındaki farkı açık biçimde ortaya koyar. Ona göre hadisçilik, rivayet sayısını çoğaltmakla değil, rivayetin hakkını vermekle anlam kazanır. Bu da ancak ilmî dikkat ve ahlâkî sorumlulukla mümkündür.

Rivayet kaidelerinin ahlâkî zemini, özellikle tesâhül eleştirisinde daha belirgin hâle gelir. Hatîb'in *el-Kifâye*'de açtığı بَابُ تَرْكِ الِاحْتِجَاجِ بِمَنْ عُرِفَ بِالتَّسَاهُلِ فِي سَمَاعِ الْحَدِيثِ "Hadis semâında gevşekliğiyle tanınan kimseyle ihticacı terk etme babı" başlığı, onun bu tutumunu yansıtır (Hatîb el-Bağdâdî, 1357, s. 151). Bu başlık, hadis rivayetinde ihmalkârlığın sadece teknik bir kusur değil, güveni zedeleyen bir ahlâk problemi olarak görüldüğünü gösterir. Çünkü semâdaki gevşeklik, hadisin kimden, ne zaman ve nasıl alındığına dair belirsizlik doğurur. Bu da rivayetin güvenilirliğini zayıflatır.

Burada Hatîb'in yaklaşımının inceliği şudur: Rivayet kaidesi, dıştan bakıldığında *semâ şartı*, *râvî şartı* veya *isnad kontrolü* gibi teknik başlıklarla ifade edilir fakat bu kaidelerin amacı sadece usulî düzen sağlamak değildir. Asıl amaç, rivayet emanetini korumaktır. Bu nedenle Hatîb'in usul anlayışında ahlâk, kaidelerin dayandığı iç ilkedir. Adâlet, emânet, dikkat, doğruluk, tedbir ve ilmî ciddiyet, rivayet usulünün ahlâkî çekirdeğini oluşturur.

Bu noktada *el-Kifâye* ile *el-Câmiʿ* arasında güçlü bir bağ kurmak mümkündür. *el-Kifâye* rivayet güvenliğinin teorik şartlarını belirlerken, *el-Câmiʿ* bu şartları taşıyacak hadis talebesi ve muhaddis kimliğinin ahlâkî inşasına yönelir. Dolayısıyla Hatîb'in iki eseri birlikte okunduğunda, hadis usulünün yalnızca *hangi rivayet kabul edilir?* sorusuna cevap vermediği görülür. Aynı zamanda *bu rivayeti taşıyacak kişi nasıl bir ilmî ve ahlâkî şahsiyete sahip olmalıdır?* sorusu da cevaplandırılır.

Sonuç olarak *el-Kifâye*'de rivayet usulünün teorik zemini, haberin delil değeri, râvînin ehliyeti ve rivayet kaidelerinin ahlâkî anlamı üzerine kuruludur. Hatîb'e göre güvenilir haber, ancak güvenilir râvîler aracılığıyla, sağlam bir isnadla ve rivayet şartlarına uygun biçimde sabit olur. Ancak bu şartların tamamı, daha derinde bir ahlâkî duyarlılığa dayanır. Bu duyarlılık, Hz. Peygamber'e ait olanı koruma, ona ait olmayanı ayıklama ve dinî bilgiyi emânet bilinciyle aktarma sorumluluğudur. Böylece *el-Kifâye*, hadis usulünü yalnızca teknik bir bilgi alanı olarak değil, rivayet güvenliği ile ilim ahlâkını birleştiren disiplinli bir ilmî zemin olarak kurar.

2. el-Câmiʿ li-aḫlâḳi'r-râvî'de Rivayet Âdâbı ve İlim Ahlâkı

el-Bağdâdî'nin *el-Câmiʿ li-aḫlâḳi'r-râvî ve âdâbi's-sâmiʿ* adlı eseri, hadis ilminin yalnızca rivayet alma, yazma ve aktarma yollarından ibaret olmadığını, bu ilmin aynı zamanda belirli bir edep, sorumluluk ve şahsiyet inşası gerektirdiğini gösteren temel metinlerden biridir. Eserin başlığında geçen *râvînin ahlâkı* ve *dinleyenin adabı* ifadeleri, Hatîb'in hadis faaliyetini çift yönlü düşündüğünü gösterir. Bir yanda rivayet eden kişinin ahlâkî ve ilmî sorumluluğu, diğer yanda hadis meclisine katılan talebenin dinleme, öğrenme ve hoca karşısındaki tutumu vardır. Bu yönüyle *el-Câmiʿ*, *el-Kifâye*'de daha çok usulî ve teorik biçimde ele alınan rivayet güvenliği meselesini, hadis öğrenen ve öğreten kişinin günlük ilmî hayatına taşır.

Hatîb, eserin mukaddimesinde her ilmin takip edilmesi gereken bir yolu ve kullanılacak araçları bulunduğunu söyler: وَلِكُلِّ عِلْمٍ طَرِيقَةٌ يَنْبَغِي لِأَهْلِهِ أَنْ يَسْلُكُوهَا، وَآلَاتٌ يَجِبُ عَلَيْهِمْ أَنْ يَأْخُذُوا بِهَا وَيَسْتَعْمِلُوهَا "Her ilmin, mensuplarının takip etmesi gereken bir yolu ve kullanmaları gereken araçları vardır" (Hatîb el-Bağdâdî, *el-Câmiʿ*, 1/75). Bu cümle, eserin genel mantığını özetler. Hadis ilmi, sadece rivayet malzemesine sahip olmakla değil, o malzemeyi doğru taşıyacak bir yöntem ve edep ile anlam kazanır. Hatîb'in aynı yerde az bir hadis yazıp kısa bir süre semâ ile meşgul olduktan sonra kendisini hadis ehli sayan kimseleri eleştirmesi, onun hadisçi kimliğini nicelikten çok ehliyet, emek ve ahlâk üzerinden kurduğunu gösterir.

Bu bakımdan *el-Câmiʿ*, hadis usulünün ahlâkî tamamlayıcısıdır. *el-Kifâye* rivayetin kabul şartlarını, haberin delil oluşunu ve râvînin güvenilirliğini tartışırken *el-Câmiʿ*, bu güvenilirliği taşıyacak kişinin nasıl bir ilim ahlâkına sahip olması gerektiğini açıklar. Burada hadis talebesi, sadece bilgi toplayan bir kişi değildir. Niyetini arındıran, hocasına saygı gösteren, meclisin ciddiyetini koruyan, rivayeti emanet bilen ve ilmi gösterişten uzak tutmaya çalışan kişidir. Dolayısıyla Hatîb'de rivayet âdâbı, hadisçi kimliğinin kurucu unsurudur.

http://www.turansam.com
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

2.1. Hadis Talebesinde Niyet ve İhlâs

Hatîb el-Bağdâdî'ye göre hadis talebesinin ilk meselesi, hangi metni kimden okuyacağı değil, bu ilmi hangi niyetle talep edeceğidir. Çünkü niyet bozulduğunda, ilim dışarıdan değerli görünse bile iç anlamını kaybeder. Bu sebeple Hatîb, hadis talebesini önce iç dünyasında düzene çağırır. Onun bu konudaki temel ifadesi şöyledir:يَجِبُ عَلَى طَالِبِ الْحَدِيثِ أَنْ يُخْلِصَ نِيَّتَهُ فِي طَلَبِهِ "Hadis talebesinin, hadis talebinde niyetini ihlâslı kılması gerekir" (Hatîb el-Bağdâdî, *el-Câmiʿ*, 1/80).

Bu vurgu, hadis ilminin sadece zihinsel bir faaliyet olmadığını gösterir. Hadis öğrenmek, aynı zamanda kalbî bir yöneliş ister. Talebe, hadisi üstünlük kurmak, tartışmalarda öne çıkmak, insanlar arasında tanınmak veya ilmî çevrede itibar kazanmak için değil; Sünnet'i doğru öğrenmek, korumak ve onunla amel etmek için talep etmelidir. Böyle bir niyet, rivayetin ahlâkî zeminini oluşturur. Çünkü hadis, sıradan bir söz değil, Hz. Peygamber'e nispet edilen bir bilgidir. Bu bilgiyle meşgul olan kişinin, niyetinde ciddiyet ve sadakat taşıması gerekir.

Hatîb'in niyet vurgusu, yalnızca bireysel dindarlıkla ilgili değildir, aynı zamanda rivayet güvenliğiyle de ilgilidir. Niyeti bozuk olan kişi, rivayeti ilim emanetinden çok şahsî kazanç aracı olarak görebilir. Bu da onun hadis alma, aktarma, seçme ve değerlendirme sürecinde gevşek davranmasına yol açabilir. Bu nedenle ihlâs, ahlâkî bir fazilet olmanın yanı sıra rivayet faaliyetinin güvenilirliğini de koruyan bir iç denetimdir. Hatîb'in eserine niyet hadisiyle yön vermesi de bu bakımdan anlamlıdır: إِنَّمَا الْأَعْمَالُ بِالنِّيَّةِ، وَإِنَّمَا لِامْرِئٍ مَا نَوَى "Ameller niyetlere göredir. Kişiye ancak niyet ettiği vardır" (Hatîb el-Bağdâdî, *el-Câmiʿ*, 1/82).

Bu noktada Hatîb'in yaklaşımı, hadis talebesinin kimliğini *işittiği rivayetlerin çokluğu* üzerinden değil, *ilimle kurduğu ahlâkî ilişki* üzerinden tanımlar. Talebe, çok hadis dinleyebilir, çok cüz yazabilir, birçok hocadan rivayet alabilir fakat bütün bunlar niyet ve ihlâs ile birleşmediğinde gerçek anlamda hadisçi kimliği oluşmaz. Dolayısıyla *el-Câmiʿ*'de niyet, hadis talebesinin başlangıç ilkesi olduğu kadar, bütün ilmî yolculuğunu denetleyen temel ölçüdür.

2.2. Hoca-Talebe İlişkisi ve Meclis Adabı

Hatîb el-Bağdâdî'nin rivayet âdâbı anlayışında hoca-talebe ilişkisi merkezi bir yere sahiptir. Çünkü hadis ilmi, yalnızca kitaplardan öğrenilen bir bilgi değil, aynı zamanda ehil hocalar aracılığıyla aktarılan bir gelenektir. Bu gelenekte hoca, sadece bilgi veren kişi değildir, aynı zamanda rivayetin senedini, metnin doğru okunuşunu, semâ adabını, ilmî dikkati ve talebenin ahlâkî duruşunu şekillendiren bir rehberdir. Bu nedenle hadis meclisi, sıradan bir ders ortamı değil, ilmin hem zihinsel hem de ahlâkî olarak aktarıldığı bir terbiye alanıdır.

Hatîb'in *el-Câmiʿ*'de *muhaddisin hakkını tanıma* başlığı altında aktardığı rivayet, bu ilişkiyi son derece dikkat çekici biçimde ortaya koyar. Şu'be'den nakledilen ifadede şöyle denir: كُنْتُ إِذَا سَمِعْتُ مِنَ الرَّجُلِ الْحَدِيثَ، كُنْتُ لَهُ عَبْدًا مَا حَيِيتُ، فَكُلَّمَا لَقِيتُهُ سَأَلْتُهُ عَنْهُ "Bir kişiden hadis işittiğimde, yaşadığım sürece ona karşı kendimi bağlı hissederdim. Onu her gördüğümde o hadis hakkında kendisine tekrar sorardım" (Hatîb el-Bağdâdî, *el-Câmiʿ*, 1/191). Buradaki ifade, hocaya körü körüne bağlılık anlamına gelmez, aksine ilmi aldığı kaynağa karşı vefa, saygı ve sorumluluk bilincini gösterir.

Hadis meclisinin adabı da bu çerçevede şekillenir. Talebe, mecliste yalnızca dinleyen bir kişi değildir. O aynı zamanda dikkat eden, kaydeden, sükûnetini koruyan, hocasının sözünü kesmeyen, gerektiğinde soru soran ve işittiği bilgiyi doğru anlamaya çalışan kişidir. Hatîb'in tekrar, dinleme, yazma ve meclis düzenine dair aktardığı rivayetler, hadis meclisinin ilmi hafife alan dağınık bir ortam olmaması gerektiğini gösterir. Mesela eserde *hadisin tekrar edilmesinin hoş görülmemesi* başlığı altında aktarılan تَكْرِيرُ الْحَدِيثِ يَذْهَبُ بِنُورِهِ "Hadisi gereksiz yere tekrar etmek onun nurunu giderir" ifadesi (Hatîb el-Bağdâdî, *el-Câmiʿ*, 2/5), her durumda tekrarı yasaklayan mutlak bir hüküm olarak değil, hadis meclisinin ciddiyetini ve sözün değerini korumaya yönelik bir uyarı olarak anlaşılmalıdır.

Meclis adabının bir başka yönü de hoca ve talebenin birbirine karşı güzel davranış içinde olmasıdır. *el-Câmiʿ*'de *arkadaşlıkta güzel geçim ve uyum* anlamındaki bir başlık altında, خَيْرُ الْأَصْحَابِ عِنْدَ اللَّهِ خَيْرُهُمْ لِصَاحِبِهِ "Allah katında arkadaşların en hayırlısı, arkadaşına en hayırlı davranandır" gibi yolculuk ve ilim arkadaşlığına dair rivayetler zikredilir (Hatîb el-Bağdâdî, *el-Câmiʿ*, 2/241). Hadis talebi çoğu zaman yolculuk, beraberlik ve uzun süreli ilim arkadaşlığı gerektirdiğinden, bu tür rivayetler sadece genel ahlâk öğüdü değil, hadis talebesinin ilmî hayatını düzenleyen ilkeler olarak da değerlendirilebilir.

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

Bu çerçevede Hatîb'in hoca-talebe ilişkisine dair yaklaşımı hocaya hürmet, ilim meclisine ciddiyet ve talebenin öğrenme sürecinde edepli bir dikkat taşıması olmak üzere üç temel ilkeye dayanır. Bu ilkeler, rivayetin güvenliğini doğrudan etkiler. Çünkü hocasına saygı göstermeyen, meclisin düzenini korumayan ve dinlediği hadise gereken dikkati vermeyen talebenin rivayeti de güven sorunuyla karşılaşır. Böylece Hatîb'de meclis adabı, nezaket kurallarıyla sınırlı kalmaz, rivayet emanetinin korunmasına hizmet eden ilmî bir zorunluluğa dönüşür.

2.3. Rivayette Sorumluluk, Dikkat ve Emanet Bilinci

Hadis rivayetinde sorumluluk, Hatîb el-Bağdâdî'nin üzerinde ısrarla durduğu temel ilkelerden biridir. Çünkü hadis, Hz. Peygamber'e nispet edilen bir haber olduğundan, bu alanda yapılan ihmal doğrudan dinî bilginin bozulmasına yol açabilir. Bu nedenle rivayet eden kişi, sadece duyduğunu aktaran biri değil, duyduğunu doğru anlayıp doğru korumak ve doğru iletmekle yükümlü olan bir emanet taşıyıcısıdır. Hatîb'in hem *el-Kifâye*de hem de *el-Câmiʿ*de ısrarla işlediği ortak nokta budur. Buna göre rivayet, emanet bilinci olmadan güvenilir bir ilim faaliyeti hâline gelemez.

*el-Câmiʿ*de yer alan هَذِهِ صَنَاعَةٌ لَا يَرْتَفِعُ فِيهَا إِلَّا صَادِقٌ "Bu işte ancak sadık olan yükselir" ifadesi, bu anlayışı güçlü biçimde destekler. Ayrıca Ahmed b. Hanbel'e, bazı kimselerin nasıl övülen bir dereceye ulaştığı sorulduğunda onun بِالصِّدْقِ, "doğrulukla" cevabını verdiği aktarılır (Hatîb el-Bağdâdî, *el-Câmiʿ*, 2/7). Bu iki ifade birlikte değerlendirildiğinde, Hatîb'in hadis ilminde yükselişi bilgi çokluğundan önce doğruluk ilkesine bağladığı görülür.

Rivayette dikkat, yalnızca ahlâkî bir hassasiyet değil, aynı zamanda metnin korunmasını sağlayan teknik bir ilkedir. Hadis talebesi duyduğunu doğru yazmalı, hocasının lafzını karıştırmamalı, nüshasını açık tutmalı, metni okuyup anlamalı ve aktardığı sözün kime ait olduğunu ayırt edebilmelidir. Hatîb'in yazı ve kayıt düzenine dair aktardığı rivayetler bu açıdan önemlidir. Mesela Hz. Ömer'e nispet edilen شَرُّ الْكِتَابَةِ الْمَشْقُ، وَشَرُّ الْقِرَاءَةِ الْهَذْرَمَةُ، وَأَجْوَدُ الْخَطِّ أَبْيَنُهُ "Yazının en kötüsü karışık yazı, okumanın en kötüsü aceleci okumadır, yazının en güzeli ise en açık olanıdır" sözü, buna örnek olarak verilebilir (Hatîb el-Bağdâdî, *el-Câmiʿ*, 1/262). Bu söz, hadis talebesinin yazı ve okuma işini basit bir teknik ayrıntı olarak görmemesi gerektiğini gösterir. Açık yazı, doğru okuma ve dikkatli kayıt, rivayet emanetinin korunmasına hizmet eder.

Hatîb'in dikkat ve emanet anlayışında *acelecilik* önemli bir problem olarak görünür. Hadis talebesi, metni tam anlamadan, hocasından sağlam biçimde almadan veya yazdığı nüshayı kontrol etmeden rivayette bulunmamalıdır. Çünkü hadis rivayetinde küçük görünen bir dikkatsizlik, lafızda değişmeye, isnadda karışıklığa veya anlamda kaymaya yol açabilir. Bu yüzden rivayet emanetini taşıyan kişinin hafızası, yazısı, dinlemesi ve aktarması birbirini tamamlamalıdır. Burada ahlâk ile teknik dikkat birbirinden ayrılmaz, zira dikkatli olmak, aynı zamanda emanete sadakatin bir gereğidir.

Bu nedenle Hatîb'in rivayet anlayışında sorumluluk iki düzeyde işler. Birinci düzey, semâ, yazı, isnad, hocadan alma ve doğru kaydetme gibi rivayetin dış güvenliğiyle ilgilidir. İkinci düzey ise doğruluk, emanet, ciddiyet, ihlâs ve hata korkusu gibi rivayetin iç ahlâkıyla ilgilidir. Bu iki düzey birleştiğinde hadisçi kimliği ortaya çıkar. Böylece *el-Câmiʿ*, hadis talebesine yalnızca nasıl dinleyeceğini ve yazacağını değil, hangi ruh ve sorumlulukla rivayet edeceğini de öğretir.

2.4. Hadis İlminin Şöhret ve Gösterişten Korunması

Hatîb el-Bağdâdî'nin *el-Câmiʿ*de öne çıkardığı önemli konulardan biri de hadis ilminin şöhret, makam ve gösterişten korunmasıdır. Hadis ilmi, mahiyeti gereği insanı toplum içinde görünür kılabilecek bir alandır. Çok hadis bilen, çok hocadan rivayet alan, uzak beldelere yolculuk yapan ve meclislerde hadis okutan kişi, ilmî çevrede itibar kazanabilir. Fakat Hatîb'e göre bu itibar, talebenin amacı hâline geldiğinde ilmin ruhu zedelenir. Çünkü hadis talebi, insanlara üstünlük kurmanın değil, Sünnet'i doğru öğrenip korumanın yoludur.

Hatîb'in eserinin mukaddimesinde eleştirdiği kimseler bu açıdan dikkat çekicidir. O, bazı kişilerin az sayıda cüz yazıp kısa süre hadis dinledikten sonra kendilerini mutlak anlamda hadis ehli saydıklarını söyler (Hatîb el-Bağdâdî, *el-Câmiʿ*, 1/75). Bu eleştiri, sadece ilmî yetersizliğe değil, aynı zamanda erken gelen şöhret arzusuna da yöneliktir. Kişi, hadis ilminin zahirî işaretlerini elde eder etmez kendisini *sâhibu hadîs* olarak görüyorsa, burada ilimden önce benlik duygusu öne çıkmış demektir.

Bu bağlamda *el-Câmiʿ*de riya, makam sevgisi ve baş olma arzusuna karşı aktarılan rivayetler özel bir anlam taşır. İbn Uleyye'nin إِنَّ الرِّئَاسَةَ مَئُونَةٌ ثَقِيلَةٌ "Baş olmak ağır bir yüktür" sözü ve Süfyân es-Sevrî'ye nispet

http://www.turansam.com
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

edilen مَنْ طَلَبَ الرِّئَاسَةَ وَقَعَ فِي الدِّيَاسَةِ "Baş olmayı isteyen kimse ayaklar altında kalır" (Hatîb el-Bağdâdî, *el-Câmiʿ*, 1/321) ifadesi, hadis ilmiyle meşgul olan kişinin görünür olma ve öne çıkma arzusunu sürekli denetlemesi gerektiğini vurgular.

İbrahim b. Edhem'e nispet edilen كُنْ ذَنَبًا، وَلَا تَكُنْ رَأْسًا؛ فَإِنَّ الذَّنَبَ يَنْجُو وَالرَّأْسُ يَذْهَبُ "Kuyruk ol, baş olma; çünkü kuyruk kurtulur, baş gider" (Hatîb el-Bağdâdî, *el-Câmiʿ*, 1/321) mecazî anlatımı, ilim talebesini değersizleşmeye değil, tevazuya çağırır. Buna göre talebe, ilmi kendi şahsını büyütmek için değil, hakkı korumak ve öğrenmek için istemelidir.

Hatîb'in bu uyarıları, hadis ilmini itibarsızlaştırmaz, aksine onun saygınlığını korumayı amaçlar. Şöhret ve gösteriş, ilmi dışarıdan büyütür gibi görünse de içeriden zayıflatır. Çünkü şöhret arzusuyla hareket eden kişi, daha çok rivayet toplama, daha fazla hocadan semâ kaydetme veya meclislerde öne çıkma arzusuyla hareket edebilir. Bu durumda rivayetin doğruluğu, niyetin saflığı ve ilmin edebi ikinci plana düşer. Hatîb'in eleştirisi tam da bu noktada yoğunlaşır. Zira hadis ilmi, kişinin kendisini sergilediği bir alan değil, kendisini disipline ettiği bir emanettir.

Bu bakımdan *el-Câmiʿ*deki şöhret ve gösteriş eleştirisi, makalenin ana iddiasını güçlendiren önemli bir unsurdur. Hatîb'e göre hadisçi kimliği, sadece dışarıdan görülen ilmî başarılarla oluşmaz. Gerçek hadisçi, ilmiyle övünmeyen, rivayeti şahsî üstünlük aracı yapmayan, hocalarına ve talebelerine karşı edebi koruyan, doğruluk ve emanet bilincini önceleyen kişidir. Böylece *el-Câmiʿ*, hadis ilmini hem dış bozulmalardan hem de iç niyet bozulmalarından korumayı hedefleyen bir ahlâk metni olarak karşımıza çıkar.

3. Usul ve Ahlâk Bütünlüğü: Hatîb'de Hadisçi Kimliğinin İnşası

Hatîb el-Bağdâdî'nin hadis anlayışında usul ile ahlâk birbirinden ayrı iki alan değildir. *el-Kifâye*, rivayetin hangi şartlarda kabul edileceğini, râvîde hangi vasıfların aranacağını ve haberin nasıl değerlendirileceğini ortaya koyarken *el-Câmiʿ*, bu rivayet faaliyetini yürütecek kişinin nasıl bir ilim ahlâkına sahip olması gerektiğini gösterir. Bu sebeple Hatîb'te hadisçi kimliği, sadece rivayet bilen veya hadis toplayan kişinin kimliği değildir. Hadisçi, rivayeti emanet bilen, onu doğru anlayıp aktaran, hocasına ve ilim meclisine karşı edebi koruyan, şöhret ve gösterişten sakınan ilmî bir şahsiyettir.

Hatîb'in *el-Câmiʿ*de kullandığı وَلِكُلِّ عِلْمٍ طَرِيقَةٌ "Her ilmin kendine özgü bir yolu vardır" ifadesi, onun hadis ilmini gelişigüzel bir nakil alanı olarak değil, yolu, aracı, usulü ve ahlâkı bulunan ciddi bir disiplin olarak gördüğünü gösterir (Hatîb el-Bağdâdî, ts., 1/75). Nitekim *el-Câmiʿ*in hadis öğrenimi ve öğretimiyle ilgili çok sayıda rivayeti senedleriyle ele alması, Hatîb'in hadis eğitimini yalnızca bilgi aktarımı değil, aynı zamanda edep ve şahsiyet inşası olarak değerlendirdiğini göstermektedir (Aba, 2013, s. 48).

3.1. Teknik Yeterlilikten Ahlâkî Ehliyete

Hatîb'e göre hadis rivayetinde teknik yeterlilik zorunludur fakat tek başına yeterli değildir. Râvînin semâ, kıraat, icâzet, münâvele ve mükâtebe gibi rivayet yollarını bilmesi, rivayet lafızlarını doğru kullanması, isnad ve metin konusunda dikkatli davranması gerekir. Ancak bu teknik bilgi, adâlet, emanet, doğruluk ve ihlâs ile birleşmediğinde güvenilir bir hadisçi kimliği oluşturmaz.

Bu sebeple Hatîb, hadis talebesinden önce niyetini düzeltmesini ister. Onun يَجِبُ عَلَى طَالِبِ الْحَدِيثِ أَنْ يُخْلِصَ نِيَّتَهُ فِي طَلَبِهِ "Hadis talebesinin, hadis talebinde niyetini ihlâslı kılması gerekir" (Hatîb el-Bağdâdî, ts., 1/80) vurgusu, hadisçiliğin yalnızca bilgi ve yöntem meselesi olmadığını aynı zamanda niyet, sorumluluk ve iç disiplin meselesi olduğunu gösterir. Bu bakımdan Hatîb'te teknik yeterlilik, ahlâkî ehliyetle tamamlanır.

3.2. Râvî, Sâmiʿ ve Muhaddis Kimliği

Hatîb'in yaklaşımında râvî, sâmiʿ ve muhaddis birbirinden kopuk kişiler değildir. Bunlar hadis ilmi içinde birbirini tamamlayan kimliklerdir. Râvî, hadisi taşıyan kişidir. Sâmiʿ, hadisi hocasından dikkatle dinleyen ve öğrenen talebedir. Muhaddis ise hem rivayeti bilen hem de onun gerektirdiği ilmî ve ahlâkî sorumluluğu taşıyan şahsiyettir (Hatîb el-Bağdâdî, ts., 1/182) .

Bu noktada Hatîb, hadis öğrenen kişiyi pasif bir dinleyici olarak görmez. Sâmiʿ, hocasını doğru dinlemeli, metni doğru kaydetmeli, meclisin vakarını korumalı ve aldığı bilgiyi ehliyetle taşımalıdır. Râvî ise sadece duyduğunu nakleden kişi değil, naklettiği sözün dinî ağırlığını bilen kimsedir. Böylece muhaddis kimliği, çok hadis işitmekle değil, rivayeti doğru almak, doğru korumak, doğru aktarmak ve bunu edep içinde yapmakla oluşur.

http://www.turansam.com
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

3.3. Rivayet Güvenliği ile İlim Ahlâkı Arasındaki İlişki

Hatîb'in hadis usulü anlayışında rivayet güvenliği, yalnızca isnad zincirinin sağlamlığına bağlı değildir. İsnadın sağlam olması, râvînin güvenilirliği, metnin korunması, semâ yollarının doğru kullanılması ve rivayette gevşeklikten kaçınılması gerekir. Fakat bütün bu şartların arkasında daha temel bir ilke olan ilim ahlâkı vardır.

Hatîb'in *el-Kifâye*de adâleti sabit olmayan ve emanet yönü güven vermeyen kimselerden rivayet alınmasını eleştirmesi bu açıdan önemlidir. Çünkü ona göre rivayet güvenliği, yalnızca dış şartlarla değil, râvînin iç güvenilirliğiyle de ilgilidir. Râvî doğru sözlü, dikkatli, emin ve rivayet sorumluluğunu taşıyan biri olmalıdır. Bu nedenle rivayet kaideleri, sadece teknik kurallar değil; doğruluk, emanet ve dikkat gibi ahlâkî ilkelerin usul diline dönüşmüş biçimidir.

Bu ilişki dikkate alındığında *el-Kifâye* ile *el-Câmiʿ* birbirini tamamlar. *el-Kifâye* "hangi haber kabul edilir?" sorusuna cevap verirken, *el-Câmiʿ* "bu haberi taşıyacak kişi nasıl olmalıdır?" sorusunu cevaplandırır. Böylece Hatîb'in düşüncesinde rivayet güvenliği ile ilim ahlâkı aynı hedefe yönelir: Hz. Peygamber'e nispet edilen bilginin doğru biçimde korunması.

3.4. Hadisçi Kimliğinin Toplumsal ve İlmî Sorumluluğu

Hatîb'e göre hadisçi, yalnızca kendi ilmî birikiminden sorumlu değildir aynı zamanda toplumun dinî bilgiyle kurduğu ilişkinin güvenilirliğinden de sorumludur. Çünkü hadis rivayeti, bireysel bir ilim faaliyeti olmakla birlikte sonuçları bakımından toplumsal bir işleve sahiptir. Yanlış, eksik veya dikkatsiz bir rivayet, sadece râvînin şahsî hatası olarak kalmaz, dinî bilginin yanlış anlaşılmasına da yol açabilir (Hatîb el-Bağdâdî, ts., 1/183-185).

Bu nedenle hadisçi, rivayet ettiği sözün kime ait olduğunu, hangi yolla geldiğini ve hangi şartlarda kabul edileceğini bilmek zorundadır. Hadisçinin ilmî sorumluluğu burada başlar. Fakat Hatîb'in asıl vurgusu, bu ilmî sorumluluğun ahlâkî sorumluluktan ayrı düşünülemeyeceğidir. Hadisçi ilmiyle öne çıkmak, şöhret kazanmak veya tartışmalarda üstünlük sağlamak için değil sünneti korumak, doğru bilgiyi aktarmak ve ilmin vakarını muhafaza etmek için çalışmalıdır.

Sonuç olarak Hatîb el-Bağdâdî'de hadisçi kimliği, teknik bilgi ile ahlâkî olgunluğun birleşiminden doğar. Râvî güvenilir olacak, sâmiʿ edepli olacak, muhaddis ise hem rivayet usulünü bilecek hem de bu usulün gerektirdiği sorumluluğu taşıyacaktır. Bu yönüyle Hatîb, hadis usulünü yalnızca rivayetlerin kabul-red ölçülerini belirleyen bir alan olarak değil, hadisçiyi ilmî ve ahlâkî bakımdan inşa eden bütüncül bir disiplin olarak kurmaktadır.

SONUÇ

Hatîb el-Bağdâdî'nin hadis usulü anlayışı, rivayet faaliyetini yalnızca teknik kurallar çerçevesinde ele almayan, onu ilmî ehliyet, ahlâkî sorumluluk ve hadisçi kimliğinin inşasıyla birlikte değerlendiren bütüncül bir yapıya sahiptir. Bu makalede ele alınan *el-Kifâye fî ʿilmi'r-rivâye* ve *el-Câmiʿ li-aḫlâḳi'r-râvî ve âdâbi's-sâmiʿ* adlı eserler, Hatîb'in bu yaklaşımını ortaya koymaktadır. *el-Kifâye*, haberin delil değeri, râvînin güvenilirliği, rivayet yolları ve kabul şartları bakımından usulî zemini kurarken; *el-Câmiʿ*, bu zemini taşıyacak hadis talebesi, sâmiʿ, râvî ve muhaddisin ahlâkî vasıflarını belirginleştirmektedir.

Hatîb'e göre hadis rivayeti, sadece hadisleri toplamak, yazmak veya aktarmak değildir. Rivayet, Hz. Peygamber'e nispet edilen bilginin korunmasıyla ilgili olduğu için ciddi bir emanet bilinci gerektirir. Bu sebeple hadisle meşgul olan kişi, hem rivayet usulünü bilmeli hem de bu bilginin gerektirdiği ahlâkî olgunluğu taşımalıdır. Adâlet, zabt, doğruluk, dikkat, ihlâs, hocaya saygı, meclis adabı ve şöhretten uzak durma gibi ilkeler, Hatîb'in düşüncesinde birbirinden bağımsız unsurlar değildir. Bunlar, güvenilir hadisçi kimliğini meydana getiren tamamlayıcı vasıflardır.

Bu çerçevede Hatîb'in en önemli katkılarından biri, hadis usulünü kuru bir kaideler toplamı olmaktan çıkarıp şahsiyet inşa eden bir ilim disiplini olarak ortaya koymasıdır. Onun yaklaşımında râvînin güvenilirliği yalnızca sened bilgisiyle veya rivayet yollarına hâkimiyetiyle ölçülmez; rivayeti nasıl taşıdığı, ne niyetle talep ettiği, hocasına ve ilim meclisine nasıl davrandığı, rivayet ettiği söze karşı ne kadar sorumluluk hissettiği de belirleyici kabul edilir. Böylece teknik yeterlilik, ahlâkî ehliyetle tamamlanmadıkça gerçek anlamda hadisçi kimliği oluşmaz.

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

Makalenin ulaştığı temel sonuç şudur: Hatîb el-Bağdâdî'de usul ve ahlâk, birbirine sonradan eklenmiş iki ayrı alan değil, aynı ilmî gayeye hizmet eden iki kurucu unsurdur. Rivayet güvenliği, yalnızca dış denetimle değil, rivayeti taşıyan kişinin iç disipliniyle de sağlanır. Bu nedenle Hatîb'in hadis usulü anlayışı, günümüz akademik çalışmaları açısından da önemli bir hatırlatma niteliği taşır. Buna göre ilim, sadece bilgi biriktirme faaliyeti değildir aynı zamanda doğruluk, emanet, dikkat, tevazu ve sorumluluk isteyen ahlâkî bir yükümlülüktür.

Son olarak Hatîb el-Bağdâdî, hadis usulü tarihinde yalnızca rivayet kaidelerini sistemleştiren bir müellif değil, hadisçi kimliğinin ilmî ve ahlâkî çerçevesini birlikte kuran güçlü bir şahsiyettir. Onun eserlerinde hadisçi, çok rivayet bilen kişi olmaktan önce, rivayetin değerini kavrayan, ilmin vakarını koruyan ve Hz. Peygamber'e nispet edilen bilgiyi emanet bilinciyle taşıyan kişidir. Bu yönüyle Hatîb'in usul ve ahlâk bütünlüğüne dayalı yaklaşımı, hadis ilminin hem tarihî gelişimini hem de ilmî sorumluluk anlayışını anlamak bakımından kalıcı bir değer taşımaktadır.

KAYNAKÇA

1. Aba, V. (2013). *Hatîb el-Bağdâdî'nin hadis usulü anlayışı* [Doktora tezi, Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü].
2. Aba, V. (2015). Hadis usûlünde öncü bir isim: Hatîb el-Bağdâdî. *Balıkesir Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 1*(1), 37-59.
3. Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Ali b. Sâbit. (1357). *el-Kifâye fî ʿilmi'r-rivâye* (Ebû Abdullah es-Sûrekī, Tashih; İbrahim Hamdî el-Medenî, Mukabele). Cemʿiyyetü Dâireti'l-Maʿârifi'l-ʿOsmâniyye.
4. Hatîb el-Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Ali b. Sâbit. (tsz.). *el-Câmiʿ li-aḫlâḳi'r-râvî ve âdâbi's-sâmiʿ* (M. et-Tahhân, thk.; 2 cilt). Mektebetü'l-Maʿârif.
5. el-Fahl, M. Yasin (1431). *el-Câmi' fi'l-'ilel ve'l-fevâid.* Riyâd:Dâru İbni'l-Cevzî.
6. Kandemir, Y. (1997). "Hatîb el-Bağdâdî", *Türkiye Diyânet Vakıf İslâm Ansiklopedisi,* İstanbul: Diyanet Vakfı Yayınları, 16, 452-460.
7. Köklü, R. (2025). Hatîb el-Bağdâdî ve *el-Kifâye fî ilmi'r-rivâye*'nin hadis usulü tarihindeki yeri üzerine bir inceleme. *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, 59*, 657-686.

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

(30)

İbrahim KARAHAN[125]

SEZAİ KARAKOÇ'UN DİN FELSEFESİNDE METAFİZİK, VARLIK VE DİRİLİŞ

METAPHYSICS, BEING, AND RESURRECTION IN SEZAİ KARAKOÇ'S PHILOSOPHY OF RELIGION

ÖZ

Makale, Sezai Karakoç'un din felsefesini metafizik, ontoloji, epistemoloji ve vahiy-akıl-iman ilişkisi ekseninde tahlil etmeyi amaçlamaktadır. Karakoç, modern dünyada İslam'ı yalnızca bir inanç anlayışı olarak değil, varlığın yeniden kuruluşunu hedefleyen kapsamlı bir diriliş düşüncesi olarak sunar. Makalede önce Karakoç'un metafizik anlayışının vahiy temelli yapısı incelenmekte; ardından varlık, yokluk ve aşkınlık kavramları etrafında şekillenen ontolojik çerçevesi tartışılmaktadır. Son bölümde ise vahyin merkezi konumu, aklın bu hiyerarşideki işlevsel sınırları ve imanın dönüştürücü gücü ele alınmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Sezai Karakoç, diriliş, metafizik, varlık, vahiy, iman, ontoloji.

ABSTRACT

This article analyzes Sezai Karakoç's philosophy of religion within the framework of metaphysics, ontology, epistemology, and the relationship between revelation, reason, and faith. Karakoç presents Islam in the modern world not merely as a belief system, but as a comprehensive resurrectionist thought aiming at the re-establishment of existence. The article first examines the revelation-based structure of Karakoç's metaphysical understanding; then, it discusses his ontological framework shaped around the concepts of being, non-being, and transcendence. The final section addresses the central position of revelation, the functional limitations of reason within this hierarchy, and the transformative power of faith.

Keywords: *Sezai Karakoç, resurrection, metaphysics, being, revelation, faith, ontology.*

[125] **ORCID: 0009-0003-3192-1232; Iğdır Üniversitesi, Felsefe ve Din Bilimleri Anabilim Dalı; Din Felsefesi Bilim Dalı**

http://www.turansam.com
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

GİRİŞ

Yirminci yüzyılın ikinci yarısında, insanın evrendeki konumuna dair sorular, ruhun madde karşısında maruz kaldığı tahribat ve medeniyetlerin geleceği üzerine yürütülen tartışmalar, İslam düşünce geleneğinde de derin yankılar bulmuştur (Sezai Karakoç, 2020: 35). Bu açıdan, Sezai Karakoç (1933-2021), şiirlerinden ziyade, ortaya koyduğu sistemli fikirleriyle müstesna bir konuma erişmiştir. O, İslam'ı salt bir inanç sistemi olmaktan çıkararak hayatın bütün alanlarını düzenleyen, varlığa ve hakikate dair pratik ve metafizik öğretiler içeren somut bir yaşam biçimi olarak ifade etmektedir (Karakoç, 2013: 13). Makalenin amacı, Karakoç'un din felsefesinin temel yapı taşlarını metafizik, ontoloji ve epistemoloji ekseninde sistematik bir biçimde ortaya koymaktır.

1. Sezai Karakoç'ta Metafizik Anlayışın Epistemolojik Zemini

1.1. Metafiziğin Vahiyle Temellendirilmesi

Karakoç'a göre metafizik, keyfi faraziyeler alanı olmaktan çıkarılıp düzenli bir temel üzerine inşa edilmelidir. Nasıl ki pozitif bilimlerin kendine özgü kesinlik alanı varsa, metafiziğin de bozulmuş ve sahih olanı arasında ayrım yapmak gerekir. Hayatın can damarı, hakiki fizikötesi inancıdır. Fiziğin hakkı fiziğe, metafiziğin hakkı metafiziğe verilmelidir. Bu, iki alanın birbirinden bütünüyle kopuk olduğu anlamına gelmez; aralarında güçlü bir ilişki ve alışveriş bulunur. Yeter ki fiziği metafizik gibi, metafiziği de fizik gibi ele almayalım (Karakoç, 2022: 30).

Karakoç için metafizik, ancak vahiyle aydınlandığında gerçek anlamına kavuşur. Evrende Allah'ın koyduğu nizam nasıl değişmiyorsa, maneviyattaki karşılığı olan metafiziğin de değişmeyen teşekkül kuralları vardır. Din, yani İslam, vahyi fiziğin müteal mesajı olarak son kez getirmiştir. Makro evrende sonsuza ulaştığımızda akıl belirli bir sınıra dayanır ve metafiziğe kapı aralanır. Mikro evrende de varılacak nokta yine sonsuzluk ve ebediyettir. Faniliğin sınırında duran aklın hüküm süremediği, yalnızca Tanrı kudretinin egemen olduğu alanda tam anlamıyla metafizik yorum geçerlilik kazanır (Karakoç 2022: 31).

1.2. Modern Metafizik Eleştirisi ve Hakikat Sorunu

Karakoç, modern dünyada metafiziğin uğradığı itibar kaybını Batı düşünce geleneğinin indirgemeci yaklaşımıyla ilişkilendirir. Auguste Comte'un ünlü üç hal yasası, metafiziği büyü, sihir ve eski çağ kâhinliğine indirgemiştir. Marksizm ise bu dar çerçeveyi devralarak "yansıma" kuramıyla metafiziği özsüz ve gerçek varlığı olmayan bir kurum haline getirmiştir. Kapitalist düşünce de bu konuda genellikle susmayı tercih eder ve Comte ile Marx'ın sunduğu indirgemeci yaklaşımdan duyduğu memnuniyeti gizlemez. Karakoç, metafiziği modern bilimin ortaya çıkışıyla geçerliliğini kaybetmiş bir düşünce artığı olarak değil, insanın kendisini, evreni ve varoluşun anlamını birlikte değerlendirebilmesini mümkün kılan vazgeçilmez bir idrak zemini olarak konumlandırır. (Karakoç, 2017: 23)

Bu çerçevede hakikat, Karakoç'un ontolojisinde varlık âlemindeki her şeyin tabi olduğu eskime yasasının tek istisnasıdır. Dağ, taş, ağaç, yıldız, düşünceler, sistemler, devletler, milletler hatta kıyamet bile eskir. Eskimeyen yalnızca hakikattir. Eskimeye karşı koyuşun kaynağı ise canlı özdür ve bu öz ruhtan doğar. Eti ve kemiği asıl canlı tutan ruhtur; ruhun çekildiği beden nasıl canlılığını yitirirse, ruhun çekildiği toplum da aynı sona uğrar. Ancak ölümden sonra hayat geldiği gibi, ruhun çekilişinin ardından da diriliş imkânı vardır (Karakoç, 2017: 213).

2. Sezai Karakoç'a Göre Ontolojik Çerçeve: Varlık, Yokluk ve Aşkınlık

2.1. Varlığın Ontolojik Zemini: Allah'ın Varlığıyla Varlık

Karakoç'un ontolojisinde varlık, Allah'ın varlığıyla anlam kazanır. Bu düşünceyi en özlü biçimde şöyle ifade eder: *Ne var ne yok, gökte ve yerde, soluk alan ve almayan, kımıldayan ve kımıldamayan, ot, böcek, taş ve insan, ancak Allah'ın varlığıyla vardır."* (Karakoç, 2018: 12-13). Bu yaklaşım, diriliş felsefesini varlığın kaynağı bakımından hayati bir konuma yerleştirir. Varlık, Yaratıcı tarafından anlamlı bir bütün olarak yaratılmıştır ve insanın bu varlık karşısındaki konumu sorgulayıcı ve düşünen bir özne olmaktır.

Karakoç'un ontolojisinde varlık, statik bir durum değil, sürekli bir oluş ve diriliş halidir. Diriliş, bir oluş, bir varoluş üslubu ve yok oluştan kurtuluş biçimidir. İnsan, kendinden kendini çıkarmak, yani ölü ve

statik malzemesinden canlı ve diri ruhunun heykelini var etmekle yükümlüdür (Karakoç 2016: 105-107). Bu süreç, aynı zamanda bir ruh başkalaşımıdır. Dirilişle birlikte insan ruhu yeniden doğar ve yeni çözümler üretir. Ontolojik yenilenme, ruhsal dönüşümle doğrudan ilişkilidir. Dirilişi mümkün kılan şey, insanın kendini bir soru olarak ortaya koyması ve bu soruya metafizik bir cevap aramasıdır.

2.2. Yokluğun Mahiyeti: Kopuş, Hiçlik Değil

Karakoç'ta yokluk, fiziksel hiçlik veya mutlak adem değildir. Yokluk, varlığın kendi hakikat kaynağından kopması, ilahi sözle temasın kesilmesidir. Bu kopuş, bilinç düzeyinde bir kararma, ruhun eşya yükü altında ezilmesi ve insanın kendi ontolojik derinliğini yitirmesiyle belirir (Karakoç, 2022: 24).

Yokluğun bir diğer tezahürü, kavramların içinin boşaltılması ve toplumun kendi hakikat dilinden uzaklaşmasıdır. Bir toplum başkasının kavramlarıyla düşünmeye başladığında, varlığın anlam kaynağı kurur ve yokluk tarihsel bir çözülme olarak belirir. Karakoç'un "kültür kıyameti" olarak adlandırdığı bu hal, medeniyet güneşinin devrilmesi, değerlerin çözülmesi ve ruhun sarsılmasıdır. Burada yokluk, yalnızca bireysel bir bilinç daralması değil, toplumun varlıkla kurduğu bağın bütünüyle gevşemesidir.

2.3. Aşkınlık: Dirilişin Kaynağı ve Metafizik Ufuk

Karakoç düşüncesinde aşkınlık, yalnızca beşer üstü bir alanın kabulü değil, insanın varlığı kavrama biçimini kökten dönüştüren bir bilinç merhalesidir. Batı'nın fiziği metafiziğin yerine ikame etme çabası, hem insan benliğini hem de eşya dünyasını daraltmış, varlığı kendi müteal kaynağından koparmıştır. Aşkınlık, bu tıkanmayı aşan, varlığı kendi yaratılış ufkuna yeniden yerleştiren bir imkândır. O, soyut bir metafizik mertebe olmaktan ziyade, insanın ilahi kelamla yeniden canlanmasını mümkün kılan etkin bir hakikattir (Baş, 2008: 83-85)

3. Sezai Karakoç'a Göre Vahiy, Akıl ve İman: Dirilişin Epistemolojik Üçlüsü

3.1. Vahyin Merkeziyeti ve Kurucu Niteliği

Karakoç'un düşünce sisteminde vahiy, yalnızca peygamberlere özgü bir tecrübe değil, insanlığın tamamına yönelen mutlak hakikat çağrısıdır. Vahiy, hem kozmik düzeni hem de insanın iç dünyasını kuran yaratıcı bir ilkedir. Karakoç, Batı felsefesinin Descartes (1596-1650), Kant (1724-1804) ve Hegel (1770-1831) üzerinden gelişen serüvenini vahiy merkezli bir hakikat ölçüsüyle tahlil eder. Kant'ın "Saf Aklın Eleştirisi" ile felsefeyi ontolojik karakterinden uzaklaştırıp epistemolojiye çevirmesi, Karakoç'a göre Batı düşüncesinin seyrini değiştiren hayati bir hamledir. Eski Yunan etkisinden, Eflatunculuktan ve Ortaçağ'da Hıristiyanlıkla Eflatunculuk ya da Aristoculuğun barışmasından doğan felsefeler kaybolmuş, yerlerini bilgi kuramı tipi felsefelere bırakmıştır (Karakoç, 2020: 128-132). Karakoç'a göre akıl, kendi başına bırakıldığında mekanikleşen, klişeleşen ve insanı daraltan bir yetidir. "*Akıl donar, sezgi sapar, duygu aldanır, inanç bâtıllaşır, hayal vehme bulanır. Ama vahiy, dosdoğru, sağlam, diri, net, kesin, tükenmez, sürekli bir mucizedir"* (Baş, 2008: 334)

3.2. İman: Aklın Olgunluk Makamı ve Dirilişin Zemini

İman, Karakoç'un düşüncesinde, vahyin insan ruhunda açtığı diriliş imkânının adıdır. Vahiy-akıl diyalektiği, imanın dönüştürücü gücü üzerinden müteal bir boyut kazanır. İman, sadece nazari bir tasdik değil, insanın bütün varlığıyla hakikate yönelmesi, onu içselleştirmesi ve eyleme dönüştürmesidir. Karakoç'a göre Müslüman, yalnızca duyular evreniyle sınırlı bir gerçeklik algısına hapsolmayan, aksine görünen dünyayı (şehadet âlemi) görünmeyen dünyanın (gayb âlemi) bir tezahürü olarak gören kişidir. Bu bakış açısı, akıl ile iman arasındaki ilişkiyi koparmak yerine, aklı vahyin rehberliğinde daha geniş bir varlık ufkuna taşımayı hedefler (Karakoç, 2016: 24-25)

SONUÇ

Sezai Karakoç'un din felsefesi, İslam medeniyetinin modern çağda uğradığı kopuşa karşı geliştirilmiş özgün bir tefekkür sistemidir. Bu sistem, varlık tasavvurunu tevhit merkezli bir ontoloji üzerine bina ederken insanı yalnızca maddi mevcudiyetiyle değil, ruhunun metafizik derinliğiyle ele alır. Karakoç'un diriliş

mefkûresi, sıradan bir kalkınma veya ıslah projesi olmanın ötesinde, varlığın özüne nüfuz eden metafizik bir hamledir. Hakiki diriliş, eşyanın ve maddenin değil, ruhun uyanışıyla başlar (Polat, 2024: 147-149). Makalenin temel savını doğrulayan en önemli bulgu, Karakoç'un ne Doğu'nun statik ve donuk varlık anlayışına ne de Batı'nın maddeci ve metafizikten arındırılmış medeniyet tasavvuruna sığındığıdır. O, bu iki kutbun ötesinde, vahiy merkezli, ruhu esas alan ve insanı hem dünya hem de ahiret saadetine çağıran üçüncü bir ontoloji inşa eder. Vahiy, akıl ve iman arasındaki dengeli ilişki, bu ontolojinin epistemolojik temelini oluşturur. Vahiy hakikatin kaynağı, akıl hakikatin kavranması, iman ise hakikatin yaşanmasıdır. Bu üç unsur birlikte var olduklarında hem birey hem de toplum dirilir. Karakoç bu yönüyle yalnızca bir mütefekkir değil, aynı zamanda çağının uyarıcısıdır; insana ruhunu, sorumluluğunu ve yaratılış gayesini hatırlatandır. Diriliş felsefesi, bu anlamda yalnızca geçmişe duyulan bir özlem değil, geleceği inşa etme amacını taşıyan sistematik bir düşünce hareketidir.

KAYNAKÇA

1. Baş, Münire Kevser (2008). Diriliş Taşları Sezai Karakoç'un Düşünce ve Sanatında Temel Kavramlar, Ankara, Lotus Yayınevi.
2. Karakoç, Sezai (2016). Kıyamet Aşısı, İstanbul, Diriliş Yayınları.
3. Karakoç, Sezai (2017). Edebiyat Yazıları I Medeniyetin Rüyası Rüyanın Medeniyeti Şiir, İstanbul, Diriliş Yayınları.
4. Karakoç, Sezai (2017). Sütun Günlük Yazılar II, İstanbul, Diriliş Yayınları.
5. Karakoç, Sezai (2018). İslam, İstanbul, Diriliş Yayınları.
6. Karakoç, Sezai (2019). Fizikötesi Açısından Ufuklar ve Daha Ötesi II Diriliş Şoku, İstanbul, Diriliş Yayınları.
7. Karakoç, Sezai (2020). İnsanlığın Dirilişi, İstanbul, Diriliş Yayınları.
8. Karakoç, Sezai (2022). Fizikötesi Açısından Ufuklar ve Daha Ötesi I, İstanbul, Diriliş Yayınları.
9. Karakoç, Sezai (18. baskı, 2013). Diriliş Neslinin Amentüsü, İstanbul, Diriliş Yayınları.
10. Polat, Adem (2024). Sezai Karakoç, Ankara, DİB Yayınları.

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

(31)

İsa İSAZADƏ[126]

ECZACILIK BAĞLAMINDA TÜKETİCİ DAVRANIŞLARI
CONSUMER BEHAVIOR IN THE PHARMACEUTICAL CONTEXT

ÖZ

Eczacılık alanında tüketici davranışları, bireylerin ilaçlara ve diğer sağlık ürünlerine yönelik satın alma, kullanma ve karar verme süreçlerini inceleyen önemli bir araştırma konusudur. Bu davranışların analiz edilmesi, eczacılık sektöründe daha etkili pazarlama stratejilerinin geliştirilmesine ve sağlık hizmetlerinin tüketici ihtiyaçlarına daha uygun şekilde düzenlenmesine katkı sağlar. Tüketicilerin karar verme süreci; kişisel deneyimler, hekim önerileri, eczacı yönlendirmeleri, sosyal çevre, ekonomik koşullar ve sağlık okuryazarlığı gibi çeşitli faktörlerden etkilenmektedir. Tüketiciler ilaç veya sağlık ürünü tercih ederken ürünün güvenilirliği, kalitesi, etkinliği, fiyatı, marka itibarı ve erişilebilirliği gibi unsurları dikkate almaktadır. Bununla birlikte, bilgiye ulaşma kanalları da tüketici davranışlarını önemli ölçüde şekillendirmektedir. Özellikle internet, sosyal medya, sağlık platformları, hekimler ve eczaneler, bireylerin ürünler hakkında bilgi edinmesinde temel kaynaklar arasında yer almaktadır. Son yıllarda dijital iletişim araçlarının yaygınlaşması, tüketicilerin sağlık ürünleri hakkında daha fazla araştırma yapmasına ve satın alma kararlarını daha bilinçli şekilde oluşturmasına imkân tanımıştır.

İlaç kullanımına ilişkin tüketici davranışları yalnızca ekonomik veya pazarlama faktörleriyle sınırlı değildir. Bireyin mevcut sağlık durumu, geçmiş hastalık deneyimleri, aile öyküsü, tedaviye yönelik tutumu ve hastalığın algılanan ciddiyeti de bu süreçte belirleyici rol oynar. Ayrıca reklam faaliyetleri, tanıtım kampanyaları ve marka iletişimi tüketicilerin algılarını ve satın alma eğilimlerini etkileyebilir. Bunun yanında sosyal, kültürel ve coğrafi farklılıklar da ilaç ve sağlık ürünlerine yönelik tutumların toplumdan topluma değişmesine neden olmaktadır. Eczacılık sektöründe tüketici davranışlarının bilimsel olarak incelenmesi; eczaneler, ilaç üreticileri, dağıtım kanalları ve sağlık hizmeti sunucuları açısından stratejik önem taşımaktadır. Bu alanda elde edilen veriler, pazarlama faaliyetlerinin daha hedefli biçimde planlanmasına, müşteri memnuniyetinin artırılmasına, hasta odaklı hizmet anlayışının güçlendirilmesine ve değişen pazar eğilimlerine uygun ürün geliştirme süreçlerinin desteklenmesine yardımcı olur.

Anahtar Kelimeler: Eczacılık, Tüketici Davranışı, İlaç, Sağlık Ürünleri, Pazarlama, Dijital Bilgi Kaynakları, Hekim Önerisi.

ABSTRACT

Consumer behavior in the pharmaceutical field analyzes how people approach the purchase, use, and decision-making of medicines and other health products. Understanding these behaviors helps to develop more effective marketing strategies in the pharmaceutical sector, as well as to better serve health systems. Consumers' decision-making process is based on their personal experiences, doctor's recommendations, social environment, and economic conditions. When choosing a medicine or health product, consumers pay great attention to product quality, price, brand, and reliability. In addition, information sources (the Internet, social media, doctors, and pharmacies) also play an important role in consumer decision-making. For example, in recent years, online information search and the use of social media have increased interest in pharmaceutical products and enabled consumers to make informed decisions.

Consumers' behavior in drug use is based on their individual health status, family history, and the severity of health problems. Also, advertising and promotional campaigns can influence consumers' purchasing decisions. Social and cultural factors also shape these behaviors, as attitudes towards pharmaceutical products may differ in different geographical regions and cultures. The study of consumer behavior in the pharmaceutical industry helps pharmacies, drug manufacturers, and healthcare providers optimize marketing strategies. Understanding these behaviors allows for increased customer satisfaction and product development in line with market trends.

Keywords: *Pharmacy,Consumer,Drug,Health,Marketing,Online,Doctor.*

[126] Magistrant; isa.isazada2022@khazar.org; Fakültə: İqtisadiyyat və Biznes yüksək təhsil; Departament: İqtisadiyyat və Menecement, İxtisas: Biznesin təşkili və idarə edilməsi (Marketinq üzrə); https://orcid.org/orcid-search/search?searchQuery=0009-0009-5249-3664

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

GİRİŞ

Əczaçılıq sektoru, dünya üzrə insanların sağlamlıq ehtiyaclarını qarşılayan mühüm bir sahə olaraq, istehlakçı davranışlarının başa düşülməsi baxımından xüsusi əhəmiyyət daşıyır. İstehlakçıların dərman və digər sağlamlıq məhsullarını almağa qərar verməsi, bir çox fərqli amildən, o cümlədən şəxsi sağlamlıq vəziyyətindən, həkimlərin tövsiyələrindən, sosial mühitdən və iqtisadi şərtlərdən təsirlənir. Bu davranışların təhlili, əczaçılıq müəssisələrinin effektiv marketinq strategiyaları qurmasına, müştəri məmnuniyyətini artırmasına və bazar tələblərinə daha yaxşı cavab verməsinə imkan tanıyır.

Əczaçılıq sahəsində istehlakçıların qərar vermə prosesi, onların hər birinin fərdi ehtiyacları, sağlamlıq problemləri və həyat tərzləri ilə sıx bağlıdır. Buna görə də, əczaçılıq məhsullarının satışında uğur əldə etmək üçün istehlakçıların alış-veriş vərdişləri və məhsul seçimi meyarlarını başa düşmək vacibdir. Müasir dövrdə, rəqəmsal texnologiyalar və sosial mediadan istifadə, istehlakçıların məlumat əldə etmə və qərar vermə prosesini sürətləndirmiş, daha məlumatlı və tələbkar müştərilərin formalaşmasına səbəb olmuşdur.

TƏHLİL

Əczaçılıq sektorunda istehlakçı davranışlarını təhlil edərkən, bir neçə mühüm amil nəzərə alınmalıdır. İlk növbədə, istehlakçıların dərman seçimi və digər sağlamlıq məhsullarını almaq qərarı şəxsi ehtiyaclara, sağlamlıq problemlərinin ciddiliyinə və sosial çevrələrə bağlıdır. İnsanlar, xüsusilə sağlamlıqla bağlı məhsul seçərkən, müalicə məqsədi ilə həkim tövsiyələrinə, məhsulun keyfiyyətinə və brendin etibarlılığına böyük önəm verirlər. Bu faktorlar, istehlakçıların məhsul haqqında məlumatlı qərarlar qəbul etməsinə və məhsulu istifadəyə qərar verməsinə təsir edir(Liu, Y., Fincham, J. E., & Sperry, M. L. 2025).

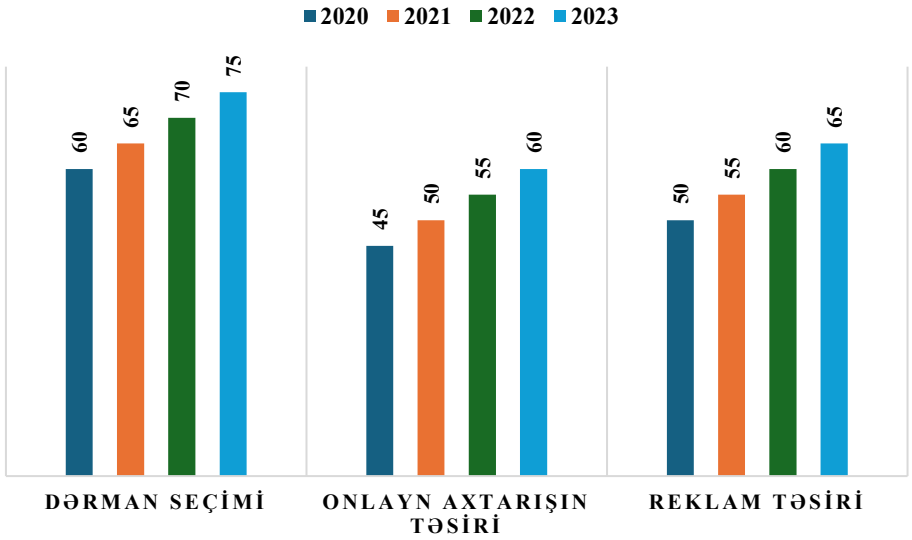
Son dövrlərdə onlayn platformaların və sosial medianın təsiri artmışdır. İstehlakçılar, dərmanlar və sağlamlıq məhsulları haqqında məlumat əldə etmək üçün internetdən və sosial media kanallarından istifadə etməyə meyllidir. Bu, müştərilərin alış-verişdə daha məlumatlı olmalarına və qiymətləri, məhsulun tərkibini və digər müştəri rəylərini müqayisə etmələrinə imkan yaradır. Eyni zamanda, onlayn təhlillər və forumlar, istehlakçılara digər istifadəçilərin təcrübələrini öyrənmə şansı verir, bu da alış-veriş qərarlarına əhəmiyyətli dərəcədə təsir edir(Pandey, R., & Rashid, M. C. 2024).

Bir digər vacib məqam isə reklam və promosyonların roludur. Əczaçılıq sektoru, məhsullarının reklamını apararkən, istehlakçıların diqqətini çəkən və onlara etibarlılıq hissi verən kampaniyalar həyata keçirir. Bu, məhsulun satışını artırmaq üçün mühüm bir vasitədir. Reklamlar, həmçinin məhsulun tərkibi, faydaları və təhlükəsizlik haqqında məlumatları təqdim edərək, müştəri etimadını qazanmağa yönəlikdir(Mobach, M. P. 2007).

Sosial və mədəni amillər də istehlakçı davranışlarını formalaşdıran mühüm faktorlardandır. Müxtəlif mədəniyyətlər və coğrafi ərazilərdə əczaçılıq məhsullarına yanaşmalar fərqlidir. Bəzi cəmiyyətlərdə, ənənəvi müalicə üsullarına üstünlük verilir, digərlərində isə modern dərmanlara daha çox inam göstərilir. Bu fərqliliklər, əczaçılıq məhsullarının bazarına təsir edir və müəssisələrin yerli tələblərə uyğun marketinq strategiyaları hazırlamasını zəruri edir.

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

Qrafik 1: Əczaçılıq Sektorunda İstehlakçı Davranışlarına Təsir Edən Amillər (2020-2023)

Mənbə: Müəllif tərəfindən tərtib olunmuşdur.

Qrafik 1 də, 2020-2023 illər ərzində əczaçılıq sektorunda istehlakçı davranışlarına təsir edən üç əsas amil - dərman seçimi, onlayn axtarışın təsiri və reklam təsiri göstərilir. Qrafik 1 də hər bir amilin zamanla necə dəyişdiyi göstərilir(Shiyanbola, O. O., & Mort, J. R. 2014).

Dərman seçimi, istehlakçıların məhsul seçərkən ən çox önəm verdikləri faktor olmaqla, illər ərzində tədricən artmışdır. Bu artım, müştərilərin daha məlumatlı və diqqətli olmağa başladığını göstərir. Onlayn axtarışın təsiri də eyni dövr ərzində müsbət istiqamətdə artmışdır. Bu, internetin və sosial medianın istehlakçıların qərar vermə prosesində necə əhəmiyyətli bir rol oynadığını göstərir. Reklam və promosyonların təsiri də müsbət dəyişikliklər göstərmişdir və bu, əczaçılıq məhsullarının daha geniş kütlələrə çatdırılmasına olan marağın artdığını ifadə edir(Suleiman, A. K. 2025).

Qrafik 1, əczaçılıq sektorunda fəaliyyət göstərən şirkətlərin, istehlakçıların davranışlarını daha yaxşı başa düşmələrinə və müvafiq marketinq strategiyaları qurmalarına kömək edir. Həmçinin, onlayn informasiya axtarışının və reklamların təsirinin ildən-ilə artması, müştərilərin qərarlarını daha çox məlumatlı şəkildə qəbul etmələrinə səbəb olmuşdur.

NƏTİCƏ

Əczaçılıq sektorunda istehlakçı davranışlarının təhlili, bu sahədə marketinq strategiyalarının və müştəri məmnuniyyətinin optimallaşdırılması baxımından əhəmiyyətlidir. İstehlakçıların dərman və sağlamlıq məhsullarını seçərkən göstərdikləri davranışlar, bir çox faktordan təsirlənir. Bunlar arasında ən əhəmiyyətlisi həkim tövsiyələri, məhsulun keyfiyyəti, brendin etibarlılığı və qiymət faktorlarıdır. Bununla yanaşı, müasir dövrdə internet və sosial medianın təsiri artmışdır ki, bu da istehlakçıların daha məlumatlı qərarlar qəbul etmələrinə şərait yaradır.

Qrafik 1 və statistik məlumatlar göstərir ki, dərman seçimi, onlayn axtarış və reklam təsiri zamanla artmışdır. Bu artım, əczaçılıq məhsullarına olan tələbin artdığını və istehlakçıların daha məlumatlı və tələbkar olduqlarını göstərir. Reklam və promosyonların təsiri, müştəri etibarını artırmağa və məhsulun satışını dəstəkləməyə kömək edir.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

1. Liu, Y., Fincham, J. E., & Sperry, M. L. (2025). *Consumers' expected information search behavior for a pharmaceutical treatment*. *Frontiers in Pharmacology*, 16, 1466352.

2. Pandey, R., & Rashid, M. C. (2024). *An investigation of the factors that impact consumer behavior in relation to over-the-counter pharmaceutical products*. *Academy of Marketing Studies Journal*, 28(3).

3. Mobach, M. P. (2007). *Consumer behaviour in the waiting area*. *PMC (PubMed Central)*.

4. Shiyanbola, O. O., & Mort, J. R. (2014). *Exploring consumer understanding and preferences for pharmacy quality information*. *Pharmacy Practice*, 12.

5. Suleiman, A. K. (2025). *A qualitative exploration of consumers' views and experiences with online pharmacies*. *PLOS ONE*.

6. Limbu, Y. B. (2024). *What influences consumers' online medication purchase intentions and behavior? PMC (PubMed Central)*.

7. Neculai, A. M. (2022). *Analyzing consumer behavior towards purchasing pharmaceutical products in online and offline environments*. *Annals of the University*, 2022-2.

8. *Consumer behavior towards pharmaceutical services: A scoping review*. (2020). *International Journal of Innovative Education and Research*.

Əczaçılıq Kontekstində İstehlakçı Davranışları

XÜLASƏ

Əczaçılıq sahəsində istehlakçı davranışları, insanların dərman və digər sağlamlıq məhsullarını almağa, istifadə etməyə və bu məhsullar barədə qərarlar qəbul etməyə necə yanaşdıqlarını analiz edir. Bu davranışları anlamaq, əczaçılıq sektorunda marketinq strategiyalarını daha təsirli şəkildə inkişaf etdirməyə, həmçinin sağlamlıq sistemlərinin daha yaxşı xidmət göstərməsinə kömək edir. İstehlakçıların qərar vermə prosesi, onların şəxsi təcrübələrinə, həkim tövsiyələrinə, sosial mühitə və iqtisadi şərtlərə əsaslanır.

İstehlakçılar, dərman və ya sağlamlıq məhsulları seçərkən, məhsulun keyfiyyətinə, qiymətinə, brendə və etibarlılığa çox diqqət yetirirlər. Bununla yanaşı, məlumat əldə etmə vasitələri (internet, sosial media, həkimlər və apteklər) də istehlakçıların qərar verməsində mühüm rol oynayır. Məsələn, son illərdə onlayn məlumat axtarışı və sosial mediadan istifadə, əczaçılıq məhsullarına olan marağı artırmış və istehlakçıların məlumatlı qərarlar qəbul etməsinə şərait yaratmışdır.

İstehlakçıların dərman istifadəsindəki davranışları, onların fərdi sağlamlıq vəziyyətinə, ailə tarixçəsinə və sağlamlıq problemlərinin ciddiliyinə əsaslanır. Həmçinin, reklam və promosyon kampaniyaları, istehlakçıların satın alma qərarlarını təsir edə bilər. Sosial və mədəni faktorlar da bu davranışları formalaşdırır, çünki müxtəlif coğrafi bölgələrdə və mədəniyyətlərdə əczaçılıq məhsullarına yanaşmalar fərqli ola bilər.

Əczaçılıq sənayesində istehlakçı davranışlarının öyrənilməsi, apteklər, dərman istehsalçıları və sağlamlıq təminatçıları üçün marketinq strategiyalarını optimallaşdırmağa kömək edir. Bu davranışları başa düşmək, müştəri məmnuniyyətini artırmağa və bazar tendensiyalarına uyğun məhsul inkişafı aparmağa imkan verir.

Açar sözlər:*Əczaçılıq,İstehlakçı,Dərman,Sağlamlıq,Marketinq,Onlayn, Həkim.*

ПОВЕДЕНИЕ ПОТРЕБИТЕЛЕЙ В ФАРМАЦЕВТИЧЕСКОЙ ОТРАСЛИ

РЕЗЮМЕ

Поведение потребителей в фармацевтической сфере анализирует, как люди подходят к покупке, использованию и принятию решений о лекарствах и других товарах медицинского назначения. Понимание этого поведения помогает разрабатывать более эффективные маркетинговые стратегии в фармацевтическом секторе, а также лучше обслуживать системы здравоохранения. Процесс принятия решений потребителями основан на их личном опыте, рекомендациях врачей, социальной среде и экономических условиях.

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

При выборе лекарства или товара медицинского назначения потребители уделяют большое внимание качеству продукта, цене, бренду и надежности. Кроме того, источники информации (Интернет, социальные сети, врачи и аптеки) также играют важную роль в принятии решений потребителями. Например, в последние годы поиск информации в интернете и использование социальных сетей повысили интерес к фармацевтической продукции и позволили потребителям принимать обоснованные решения.

Поведение потребителей в отношении использования лекарств основано на их индивидуальном состоянии здоровья, семейном анамнезе и тяжести проблем со здоровьем. Также на решения потребителей о покупке могут влиять рекламные и маркетинговые кампании. Социальные и культурные факторы также влияют на это поведение, поскольку отношение к фармацевтическим продуктам может различаться в разных географических регионах и культурах.

Изучение поведения потребителей в фармацевтической отрасли помогает аптекам, производителям лекарств и медицинским учреждениям оптимизировать маркетинговые стратегии. Понимание этого поведения позволяет повысить удовлетворенность клиентов и разработать продукты в соответствии с рыночными тенденциями.

***Ключевые слова**: Аптека, Потребитель, Лекарство, Здоровье, Маркетинг, Онлайн, Врач.*

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

(32)

İsa İSAZADƏ[127]

ECZACILIK SEKTÖRÜNDE PAZARLAMA KARMASI (4P)

MARKETING COMPLEX (4P) IN THE PHARMACEUTICAL SECTOR

ÖZ

Eczacılık sektöründe pazarlama karması, ürün, fiyat, dağıtım ve tutundurma unsurlarının bir bütün olarak planlanmasını ifade eder. Bu alan, diğer sektörlerden farklı olarak doğrudan insan sağlığı ile ilişkili olduğu için pazarlama faaliyetleri yalnızca satış odaklı değil, aynı zamanda etik, bilimsel ve mevzuata uygun şekilde yürütülmelidir. Bu nedenle eczacılıkta pazarlama stratejileri hem nihai tüketicilere hem de hekimler, eczacılar, hastaneler ve sağlık kurumları gibi profesyonel paydaşlara yönelik olarak şekillenir. Ürün boyutunda ilaçların kalitesi, güvenilirliği, etkinliği, kullanım kolaylığı ve hastaya sağladığı klinik fayda ön plana çıkar. Eczacılık firmaları tablet, kapsül, şurup, enjeksiyon, damla veya farklı farmasötik formlar aracılığıyla hastaların ve sağlık profesyonellerinin ihtiyaçlarına cevap vermeye çalışır. Bu süreçte ürünle ilgili doğru, bilimsel ve anlaşılır bilginin sunulması büyük önem taşır. Fiyat unsuru ise ilaçların maliyeti, üretim giderleri, rekabet koşulları, geri ödeme sistemleri ve devlet düzenlemeleri dikkate alınarak belirlenir. Eczacılık sektöründe fiyatlandırma yalnızca ticari bir karar değildir; aynı zamanda ilaca erişilebilirlik, hasta uyumu ve sağlık sisteminin sürdürülebilirliği açısından da kritik bir rol oynar. Bu nedenle fiyat politikaları, piyasa dengeleri ile toplum sağlığı ihtiyaçları arasında dikkatli bir denge kurmalıdır.

Dağıtım, ilaçların doğru zamanda, doğru yerde ve uygun koşullarda hastalara ulaştırılmasını kapsar. Bu alanda güçlü bir lojistik altyapı, güvenilir tedarik zinciri ve mevzuata uygun depolama koşulları gereklidir. Eczaneler, hastaneler, ecza depoları ve dijital sağlık platformları, ilaçların erişilebilirliğini artıran başlıca dağıtım kanalları arasında yer alır. Özellikle soğuk zincir gerektiren ürünlerde dağıtım sürecinin güvenliği daha da önemli hale gelir. Tutundurma faaliyetleri ise ilaç ve sağlık ürünlerinin hedef kitleye doğru biçimde tanıtılmasını amaçlar. Bu kapsamda bilimsel bilgilendirme, tıbbi temsilci faaliyetleri, hekim ve eczacı eğitimleri, kongreler, dijital iletişim kanalları ve hasta farkındalık çalışmaları önemli rol oynar. Ancak eczacılık sektöründe tanıtım faaliyetleri, etik kurallar ve yasal sınırlar çerçevesinde yürütülmelidir. Etkili bir tutundurma stratejisi, ürünün pazarda doğru konumlandırılmasına, sağlık profesyonellerinin bilgilendirilmesine ve hasta memnuniyetinin artırılmasına katkı sağlar. Sonuç olarak, eczacılık sektöründe 4P yaklaşımı yalnızca pazarlama aracı olarak değil, aynı zamanda ilaca erişim, güvenilir bilgi paylaşımı, sağlık hizmetlerinin kalitesi ve toplumsal fayda açısından stratejik bir çerçeve olarak değerlendirilmelidir.

Anahtar Kelimeler: Eczacılık, pazarlama karması, 4P, ürün, fiyat, dağıtım, tutundurma.

ABSTRACT

The marketing complex (4P) in the pharmaceutical sector includes the integration of product, price, place and promotion. Due to the characteristics of this sector, marketing activities are aimed at both consumers and professionals (doctors, pharmacies, healthcare institutions). In the product area, information about the quality, safety, effects and use of medicines is important. Drug manufacturers and distributors offer different product variants (tablets, capsules, bottles, etc.) and provide information about the effectiveness of each. Pricing policy is related to determining the price of medicines and their changes in accordance with market demand. Drug prices are also set based on government regulations, competition and production costs. Price changes in this area also affect the increase or decrease in demand in the market. In the place (distribution) area, effective logistics systems must be established to deliver medicines to pharmaceutical enterprises, pharmacies and healthcare institutions. Pharmaceutical companies collaborate with pharmacies, online platforms, and other sales channels to ensure the availability of medicines in various markets.

Promotion is essential for the presentation of pharmaceutical products to potential customers. This is done through advertising, discounts, outreach with doctors and pharmacies, and educating medical representatives about the product. Promotion of pharmaceutical products also helps to improve the customer experience and differentiate the product in the market.

Keywords: *Pharmaceuticals, marketing, 4P, product, price, place, promotion.*

[127] **Magistrant; isa.isazada2022@khazar.org; Fakültə: İqtisadiyyat və Biznes yüksək təhsil; Departament: İqtisadiyyat və Menecement, İxtisas: Biznesin təşkili və idarə edilməsi (Marketinq üzrə); https://orcid.org/orcid-search/search?searchQuery=0009-0009-5249-3664**

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

GİRİŞ

Əczaçılıq sektoru, insanların sağlamlığını qorumaq və müalicə etmək məqsədilə istehsal və distribusiya proseslərini əhatə edən mürəkkəb və dinamik bir sahədir. Bu sektorda effektiv marketinq strategiyalarının tətbiqi, məhsulun bazarda uğurlu olmasını təmin etmək üçün həyati əhəmiyyət kəsb edir. Marketinqin ən geniş şəkildə qəbul edilən yanaşmalarından biri olan 4P (məhsul, qiymət, yer, təşviqat) modeli, əczaçılıq məhsullarının bazara təqdim edilməsi və istehlakçılara çatdırılması prosesində mühüm rol oynayır. Bu model, əczaçılıq sektorunda məhsulun keyfiyyətindən başlayaraq, onun qiymətinin tənzimlənməsi, satış kanallarının optimallaşdırılması və məhsulun təbliğatına qədər bir çox aspekti əhatə edir. Həm istehlakçıların, həm də peşəkar səhiyyə işçilərinin ehtiyaclarını qarşılayacaq şəkildə həyata keçirilən marketinq fəaliyyəti, həmçinin dərmanların təhlükəsiz və effektiv şəkildə istifadəsini təmin edir.

TƏHLİL

Əczaçılıq sektorunda marketinq kompleksinin tətbiqi, bazarda olan müştəri tələblərini qarşılama və məhsulun uğurlu satışını təmin etmə baxımından vacib rol oynayır. 4P modeli, hər bir elementinin əczaçılıq sahəsində özünəməxsus təsirini göstərir və bu sahədəki xüsusiyyətləri nəzərə alaraq tətbiq olunmalıdır.

Məhsul**:** Əczaçılıq məhsulları bazarının əsas elementlərindən biri məhsulun keyfiyyətidir. Dərmanlar yalnız tibbi tələblərə cavab verməli deyil, həm də istifadəçilərin etibarını qazanmalıdır. Həmçinin, məhsulun müxtəlif formatlarda təqdim edilməsi, məsələn, tablet, şüşə, krem və s., müştərilərin seçim imkanlarını artırır. Bu, marketinqin mühüm bir aspektidir, çünki hər müştərinin fərqli ehtiyacları və üstünlükləri var. Məhsulun effektivliyi və təhlükəsizliyi ilə bağlı məlumatlar, həm də həkimlər və apteklər tərəfindən müştərilərə təqdim edilməli, onların məhsula etibar etməsini təmin etməlidir(McCarthy, E. J. 1960).

Qiymət**:** Dərmanların qiymətləri bazar tələbinə, dövlət tənzimləmələrinə və istehsal xərclərinə əsaslanaraq təyin edilir. Əczaçılıq bazarında qiymət siyasəti, eyni zamanda rəqabətə də bağlıdır. Çünki bir çox dərman eyni təsirə malik ola bilər, lakin qiymət fərqlilikləri istehlakçıların seçimlərinə təsir edir. Qiymət siyasətinin düzgün qurulması, həm də dərmanların əlçatanlığını təmin edir, xüsusilə inkişaf etməkdə olan ölkələrdə(Kotler, P., & Keller, K. L. 2016).

Yer (Distribusiya)**:** Dərmanların satış kanalları, həm fiziki apteklər, həm də onlayn platformalar vasitəsilə genişlənir. Müasir dövrdə onlayn satışların artması, xüsusilə pandemiya dövründə, əczaçılıq məhsullarının daha asan və əlverişli şəkildə müştərilərə çatdırılmasına imkan yaradır. Lakin, həkimlərin və apteklərin əhəmiyyəti hələ də yüksəkdir, çünki müştərilər çox vaxt onlara etibar edir və onların tövsiyələrinə əsaslanaraq məhsul seçirlər(Hailu, A. D. 2021).

Təşviqat: Əczaçılıq məhsullarının təşviqatı, effektiv marketinq strategiyalarının tətbiqi ilə məhsulun bazarda fərqləndirilməsini təmin edir. Reklamlar, tibbi nümayəndələr və apteklərin iştirakı ilə təşkil olunan təbliğat fəaliyyətləri, müştərilərə məhsul haqqında məlumat verilməsi və onların məhsula marağının artırılması məqsədini güdür. Eyni zamanda, endirimlər və promosyonlar da müştəri cəlb etmək üçün istifadə olunur. Həkimlərin və apteklərin məhsul təqdimatında rolunun artırılması, həm də bu sahədə müştəri təcrübəsini yaxşılaşdırır(Guihong, Z. 2018).

Cədvəl 1: **Əczaçılıq Sektorunda Marketinq Kompleksi (4P) Tətbiqi**

4P Elementi	Təsviri	Əczaçılıq Sektorundakı Tətbiqi
Məhsul	Məhsulun keyfiyyəti və xüsusiyyətləri	Dərmanların effektivliyi, təhlükəsizliyi və istifadə rahatlığı əsas prioritetdir. Müxtəlif formata (tablet, şüşə, krem) sahib məhsullar təklif edilir.
Qiymət	Məhsulun qiymətini təyin edən faktlar	Qiymətlər dövlət tənzimləmələri, istehsal xərcləri və bazar tələbinə əsaslanır. Əlavə olaraq, rəqabət və müştəri qruplarının xüsusiyyətləri qiymət siyasətini müəyyən edir.

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

Yer	Məhsulun çatdırılma yeri və kanalları	Dərmanlar apteklər, səhiyyə müəssisələri və onlayn satış kanalları vasitəsilə müştərilərə çatdırılır. Müasir dövrdə onlayn satışlar daha önəmlidir.
Təşviqat	Məhsulun bazara təqdim edilməsi və təbliği	Reklamlar, promosyonlar, tibbi nümayəndələr və apteklər vasitəsilə məhsul tanıdılır. Endirimlər və həkimlərin tövsiyələri müştəri cəlb etmək üçün istifadə olunur.

Mənbə:Çınar, H. (2016). *İlaç Pazarlaması ve Stratejileri*. Nobel Yayın Dağıtım.

Cədvəl 1 də əczaçılıq sektorunda marketinq kompleksinin (4P) tətbiqi ətraflı şəkildə izah olunur. Hər bir element, bu sahədəki özəl tələblər və xüsusiyyətlər nəzərə alınaraq təsvir edilmişdir(Ahmad, R., Firman, F., & Cao, Y. 2024).

Məhsul**:** Əczaçılıq məhsullarının keyfiyyəti və müxtəlif formaları, istifadəçilərin ehtiyaclarına uyğun gəlməlidir. Dərmanlar yalnız tibbi təsirinə görə deyil, həm də təhlükəsizliyinə və istifadənin rahatlığına görə seçilməlidir. Çeşidli məhsul formaları, müştərilərin fərqli seçimlərinə uyğun olaraq təklif edilir.

Qiymət**:** Dərmanların qiyməti, bazardakı tələblərə, istehsal xərclərinə və dövlət tənzimləmələrinə əsaslanır. Qiymət siyasəti, həmçinin bazar rəqabəti və müştəri qruplarının xüsusiyyətlərinə görə dəyişir. Qiymətin doğru təyin edilməsi, məhsulun bazarda daha geniş yayılmasına imkan verir(Smith, B. D. 2000).

Yer**:** Dərmanların çatdırılma kanalları çoxşaxəlidir. Əczaçılıq məhsulları apteklərdə, səhiyyə müəssisələrində və onlayn satış platformalarında mövcuddur. Bu gün onlayn satışlar, xüsusən pandemiya dövründə, daha çox müştəriyə çatmaq üçün önəmli bir vasitə halına gəlmişdir(Eisenberg, A., et al. 2020).

Təşviqat**:** Əczaçılıq məhsullarının təşviqatı, reklam və promosyonlar vasitəsilə həyata keçirilir. Tibbi nümayəndələr və apteklər, məhsulun müştərilərə tanıdılması və satılması üçün əhəmiyyətli rol oynayır. Endirimlər və həkimlərin tövsiyələri də müştəri cəlb etmək üçün istifadə olunan vasitələrdir.

NƏTİCƏ

Əczaçılıq sektorunda marketinq kompleksinin (4P) effektiv tətbiqi, məhsulun bazarda uğurlu olmasını təmin etmək üçün vacibdir. Məhsulun keyfiyyəti, qiymət siyasəti, düzgün distribusiya kanalları və təşviqat strategiyaları, dərmanların müştərilərə çatdırılmasında və onların etibarını qazanmasında əsas rol oynayır. Dərmanların yüksək keyfiyyəti və təhlükəsizliyi, müştərilərin məhsul haqqında məlumatlılığı və düzgün qiymət təyini bazarda rəqabət üstünlüyü təmin edir. Onlayn satışların və müxtəlif distribusiya kanallarının istifadəsi, məhsulun daha geniş auditoriyaya çatdırılmasını mümkün edir.

Təşviqat və promosyonlar vasitəsilə, məhsulun tanıdılması və müştərilərə çatdırılması, həm də müştəri təcrübəsini yaxşılaşdırır. Həkimlərin və apteklərin iştirakı ilə həyata keçirilən təbliğat, məhsulun bazarda mövqeyini gücləndirir. Əczaçılıq məhsullarının marketinq kompleksinin düzgün şəkildə həyata keçirilməsi, yalnız satışları artırmaqla kifayətlənmir, həm də müştəri məmnuniyyətini təmin edir və uzunmüddətli etibar yaratmağa kömək edir.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

1. McCarthy, E. J. (1960). *Basic Marketing: A Managerial Approach*. Irwin. McCarthy 4P modelini təqdim etmişdir (4P konsepsiyası).
2. Kotler, P., & Keller, K. L. (2016). *Marketing Management* (15th ed.). Pearson. Marketinqin əsas prinsipləri və mix elementləri geniş izah edilir.
3. Hailu, A. D. (2021). *Influence of pharmaceutical marketing mix strategies on prescribing behaviours*. *PMC Articles*. Məqalə əczaçılıq marketinq mixinin tətbiqini təhlil edir.
4. Putri, F. E., et al. (2024). *The influence of pharmaceutical companies' marketing activities on physicians' prescribing*. *JMPF Journal, 14*(2), 142-150. Bu tədqiqat marketinq elementi və həkim qərarına təsiri üzrə nümunə verir.

5. Guihong, Z. (2018). *Optimizing the 4P Marketing Mix for Non-Prescription Drugs*. *International Journal of Social Economics, 13*(8), 1001-1012. Marketinq mixinin əczaçılıq məhsullarında optimallaşdırılması.

6. Ahmad, R., Firman, F., & Cao, Y. (2024). *Research on marketing strategies for pharmaceutical distributors*. *SciencePress*. (Konfrans/proqram materialı – 4P tətbiqi).

7. Smith, B. D. (2000). *Journal of Medical Marketing*. *International Journal of Medical Marketing, 1*(2), 148-160. (Əczaçılıq sektoru marketinqi üzrə ixtisaslaşmış jurnalda araşdırma).

ƏCZAÇILIQ SEKTORUNDA MARKETİNQ KOMPLEKSİ (4P)

XÜLASƏ

Əczaçılıq sektorunda marketinq kompleksi (4P) məhsul, qiymət, yer və təşviqatın inteqrasiyasını əhatə edir. Bu sektorun xüsusiyyətlərinə görə, marketinq fəaliyyətləri həm istehlakçılara, həm də peşəkarlara (həkimlər, apteklər, səhiyyə müəssisələri) yönəlmişdir. Məhsul sahəsində dərmanların keyfiyyəti, təhlükəsizliyi, təsiri və istifadəsi barədə məlumatlar əhəmiyyətlidir. Dərman istehsalçıları və distribyutorlar, məhsulun müxtəlif variantları (tabletlər, kapsulalar, şüşələr və s.) təklif edir və hər birinin effektivliyi haqqında məlumatlar təqdim edirlər.

Qiymət siyasəti, dərmanların qiymətinin müəyyən edilməsi və bazar tələbinə görə dəyişməsi ilə əlaqədardır. Dərmanların qiymətləri, həmçinin, dövlət tənzimləmələrinə, rəqabətə və istehsal xərclərinə əsaslanaraq təyin edilir. Bu sahədə qiymət dəyişiklikləri, həm də bazarda tələbatın artmasına və ya azalmasına təsir edir.

Yer (distribusiya) sahəsində, dərmanların əczaçılıq müəssisələrinə, apteklərə və səhiyyə qurumlarına çatdırılması üçün effektiv loqistika sistemləri qurulmalıdır. Əczaçılıq şirkətləri, dərmanların müxtəlif bazarlarda mövcudluğunu təmin etmək üçün apteklər, internet platformaları və digər satış kanalları ilə əməkdaşlıq edir.

Təşviqat, əczaçılıq məhsullarının potensial müştərilərə təqdim edilməsi üçün vacibdir. Bu, reklam, endirimlər, həkimlərin və apteklərin iştirakı ilə təbliğat və tibbi nümayəndələrin məhsul haqqında məlumatlandırılması ilə həyata keçirilir. Dərman məhsullarının təşviqatı, həmçinin müştəri təcrübəsinin yaxşılaşdırılmasına və məhsulun bazarda fərqləndirilməsinə kömək edir.

Açar sözlər: *Əczaçılıq, marketinq, 4P, məhsul, qiymət, yer, təşviqat.*

МАРКЕТИНГОВЫЙ КОМПЛЕКС (4P) В ФАРМАЦЕВТИЧЕСКОМ СЕКТОРЕ

РЕЗЮМЕ

Маркетинговый комплекс (4P) в фармацевтическом секторе включает в себя интеграцию продукта, цены, места и продвижения. В силу специфики этого сектора маркетинговая деятельность направлена как на потребителей, так и на специалистов (врачей, аптеки, медицинские учреждения). В области продукта важна информация о качестве, безопасности, эффективности и применении лекарственных средств. Производители и дистрибьюторы лекарственных средств предлагают различные варианты продукции (таблетки, капсулы, флаконы и т. д.) и предоставляют информацию об эффективности каждого из них.

Ценовая политика связана с определением цены на лекарственные средства и ее изменением в соответствии с рыночным спросом. Цены на лекарственные средства также устанавливаются на основе государственного регулирования, конкуренции и производственных затрат. Изменения цен в этой области также влияют на рост или снижение спроса на рынке.

В области места (распределения) необходимо создать эффективные логистические системы для доставки лекарственных средств фармацевтическим предприятиям, аптекам и медицинским учреждениям. Фармацевтические компании сотрудничают с аптеками, онлайн-платформами и другими каналами продаж, чтобы обеспечить доступность лекарств на различных рынках.

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

Продвижение имеет важное значение для представления фармацевтической продукции потенциальным клиентам. Это осуществляется посредством рекламы, скидок, взаимодействия с врачами и аптеками, а также обучения медицинских представителей о продукте. Продвижение фармацевтической продукции также помогает улучшить качество обслуживания клиентов и выделить продукт на рынке.

Ключевые слова: *Фармацевтика, маркетинг, 4P, продукт, цена, место, продвижение.*

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

(33)

Mine UZUN[128]

2014 KIRIM KRİZİ SONRASI AVRUPA BİRLİĞİ'NİN GÜVENLİK VE SAVUNMA POLİTİKASINDA DÖNÜŞÜM: RUSYA-UKRAYNA SAVAŞI BAĞLAMINDA BİR DEĞERLENDİRME

TRANSFORMATION IN THE EUROPEAN UNION'S SECURITY AND DEFENSE POLICY FOLLOWING THE 2014 CRIMEA CRISIS: AN ASSESSMENT IN THE CONTEXT OF THE RUSSIA-UKRAINE WAR

ÖZ

Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte Avrupa güvenlik mimarisinde önemli dönüşümler meydana gelmiş ve Avrupa Birliği (AB), güvenlik ve savunma alanında daha etkin bir aktör olma arayışına yönelmiştir. Özellikle 1992 Maastricht Antlaşması sonrasında Ortak Dış ve Güvenlik Politikası'nın oluşturulması ve Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası'nın geliştirilmesi, Avrupa'nın güvenlik alanındaki kurumsallaşma sürecini hızlandırmıştır. Ancak Avrupa Birliği'nin askerî kapasite eksiklikleri, üye devletler arasındaki görüş ayrılıkları ve NATO'ya olan bağımlılığı, Avrupa'nın tam anlamıyla bağımsız bir güvenlik yapısı oluşturmasını zorlaştırmıştır. Bu durum özellikle Rusya'nın 2014 yılında Kırım'ı ilhak etmesi ve 2022 yılında Ukrayna'ya yönelik geniş çaplı askerî müdahalede bulunması sonrasında daha görünür hale gelmiştir. Bu çalışmanın amacı, 2014 Kırım Krizi sonrasında Avrupa Birliği'nin güvenlik ve savunma politikalarında meydana gelen dönüşümü, Rusya-Ukrayna Savaşı bağlamında incelemektir. Çalışmada nitel araştırma yöntemi benimsenmiş; literatür taraması ve doküman incelemesi yöntemi kullanılmıştır. NATO zirve bildirileri, Avrupa Birliği strateji belgeleri, akademik çalışmalar ve güncel raporlar analiz edilmiştir. Araştırma sonucunda, Rusya-Ukrayna Savaşı'nın Avrupa Birliği'nin güvenlik politikalarını yeniden şekillendirdiği; savunma harcamalarının arttığı, Avrupa'nın stratejik özerklik tartışmalarının hız kazandığı ve NATO'nun Avrupa güvenliğindeki merkezi rolünün güçlendiği tespit edilmiştir. Bununla birlikte Avrupa Birliği'nin güvenlik alanında NATO'ya olan yapısal bağımlılığının devam ettiği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Avrupa Birliği, NATO, Rusya-Ukrayna Savaşı, Stratejik Özerklik.

ABSTRACT

Following the end of the Cold War, significant transformations occurred in the European security architecture, leading the European Union (EU) to seek a more active role in security and defence affairs. Particularly after the Maastricht Treaty of 1992, the establishment of the Common Foreign and Security Policy and the development of the European Security and Defence Policy accelerated the institutionalization process of European security policies. However, the EU's limited military capabilities, differences among member states, and dependence on NATO have hindered the establishment of a fully independent European security structure. These limitations became more visible especially after Russia's annexation of Crimea in 2014 and its large-scale military intervention in Ukraine in 2022. The aim of this study is to examine the transformation of the European Union's security and defence policies after the 2014 Crimea Crisis within the context of the Russia-Ukraine War. In this study, a qualitative research method was adopted, and literature review and document analysis techniques were employed. NATO summit declarations, European Union strategy documents, academic studies, and current reports were analyzed. The findings indicate that the Russia-Ukraine War has reshaped the European Union's security policies, increased defence spending, accelerated debates on strategic autonomy, and strengthened NATO's central role in European security. Nevertheless, the study concludes that the European Union's structural dependence on NATO in the field of security continues.

Keywords: *European Union, NATO, Russia-Ukraine War, Strategic Autonomy.*

[128] **Beykent Üniversitesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Doktora Programı Öğrencisi, mineuzun1@outlook.com.tr, ORCİD: 0000-0002-2357-4918**

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

GİRİŞ

Güvenlik ve savunma politikaları, devletlerin egemenliklerini koruma, dış tehditleri bertaraf etme ve uluslararası sistem içerisindeki konumlarını sürdürebilme açısından stratejik öneme sahiptir. Özellikle Avrupa kıtası, iki dünya savaşı, Soğuk Savaş ve bölgesel çatışmalar nedeniyle güvenlik kavramının en yoğun tartışıldığı bölgelerden biri olmuştur. İkinci Dünya Savaşı sonrasında Avrupa devletleri ekonomik ve siyasi bütünleşme yoluna giderek kıta içerisinde kalıcı barışı sağlamayı hedeflemişlerdir. Ancak güvenlik ve savunma alanında Avrupa'nın uzun yıllar boyunca Amerika Birleşik Devletleri (ABD) öncülüğündeki Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü'ne (NATO) bağımlı kaldığı görülmektedir (Şöhret, 2013, s. 61). Soğuk Savaş döneminde Avrupa güvenliği, NATO ve Varşova Paktı ekseninde şekillenen iki kutuplu sistem tarafından belirlenmiştir. Sovyetler Birliği'ne karşı Batı Avrupa'nın güvenliğini sağlamayı amaçlayan NATO, Avrupa'nın savunma mimarisinin temel unsuru haline gelmiştir. Bu süreçte Avrupa devletleri ekonomik entegrasyona öncelik verirken güvenlik politikalarını büyük ölçüde NATO çatısı altında yürütmüşlerdir (Gülmez & Tahancı, 2014, s. 228).

1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılması ve Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle birlikte Avrupa güvenlik mimarisinde önemli dönüşümler meydana gelmiştir. Geleneksel askerî tehditlerin yanı sıra etnik çatışmalar, enerji güvenliği, terörizm, düzensiz göç ve siber tehditler gibi yeni güvenlik sorunları ortaya çıkmıştır. Bu süreçte Avrupa Birliği (AB), yalnızca ekonomik bir birlik olmanın ötesine geçerek uluslararası sistemde siyasi ve güvenlik alanında daha etkin bir aktör olmayı hedeflemiştir. Maastricht Antlaşması ile birlikte Ortak Dış ve Güvenlik Politikası'nın (ODGP) oluşturulması ve sonrasında Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası'nın (AGSP) geliştirilmesi, Avrupa'nın güvenlik alanındaki kurumsallaşma çabalarının temelini oluşturmuştur (Tan, 2013, s. 4). Bununla birlikte Avrupa Birliği'nin güvenlik ve savunma alanında bütünleşik bir yapı oluşturma süreci çeşitli sorunlarla karşılaşmıştır. Üye devletlerin farklı güvenlik algıları, savunma harcamalarındaki eşitsizlikler ve ulusal çıkar farklılıkları, Avrupa'nın ortak güvenlik politikası oluşturmasını zorlaştırmıştır. Özellikle Balkan krizleri sırasında AB'nin etkisiz kalması, Avrupa güvenliğinde NATO'nun ve ABD'nin belirleyici rolünü yeniden ortaya koymuştur (Gençalp, 2004, s. 15).

Avrupa güvenlik mimarisinde kırılma yaratan en önemli gelişmelerden biri, Rusya'nın 2014 yılında Kırım'ı ilhak etmesi olmuştur. Kırım Krizi, Avrupa'da Soğuk Savaş sonrası oluşan güvenlik düzeninin sorgulanmasına yol açmış ve Avrupa ülkelerinde tehdit algısını yeniden yükseltmiştir. Bunun devamında 24 Şubat 2022 tarihinde Rusya'nın Ukrayna'ya yönelik geniş çaplı askerî müdahalesi, Avrupa güvenlik sisteminde yeni bir dönemin başlangıcı olarak değerlendirilmiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında ilk kez bir Avrupa ülkesinin başka bir Avrupa ülkesi tarafından işgal edilmesi, Avrupa Birliği'nin güvenlik ve savunma politikalarını yeniden gözden geçirmesine neden olmuştur (Kirby, 2022).

Bu çalışma, 2014 Kırım Krizi sonrasında Avrupa Birliği'nin güvenlik ve savunma politikalarında meydana gelen dönüşümü, Rusya-Ukrayna Savaşı bağlamında incelemeyi amaçlamaktadır. Çalışmanın temel araştırma sorusu, "Rusya-Ukrayna Savaşı Avrupa Birliği'nin güvenlik ve savunma politikalarında nasıl bir dönüşüm yaratmıştır?" şeklinde belirlenmiştir. Araştırmada nitel araştırma yöntemi benimsenmiş olup çalışma literatür taraması ve doküman incelemesine dayanmaktadır. NATO zirve bildirileri, Avrupa Birliği strateji belgeleri, akademik çalışmalar ve güncel raporlar analiz edilerek Avrupa güvenlik mimarisindeki dönüşüm ortaya konulmaya çalışılmıştır. Çalışmanın temel iddiası, Rusya-Ukrayna Savaşı'nın Avrupa Birliği'ni güvenlik alanında daha aktif politikalar geliştirmeye yönelttiği; ancak Avrupa Birliği'nin stratejik özerklik hedeflerine rağmen NATO'ya olan yapısal bağımlılığının devam ettiğidir.

2. Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikalarının Tarihsel Arka Planı

2.1. Soğuk Savaş Sonrası Avrupa Güvenlik Yapılanması

İkinci Dünya Savaşı sonrasında uluslararası sistem, Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve Sovyetler Birliği (SSCB) liderliğinde iki kutuplu bir yapıya dönüşmüştür. Bu dönemde Avrupa kıtası, ideolojik ve askerî rekabetin merkezinde yer almış; Batı Avrupa ülkeleri Sovyet tehdidine karşı ortak güvenlik arayışına yönelmiştir. Bu doğrultuda 1949 yılında Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü (NATO) kurulmuş ve Avrupa güvenliğinin temel aktörü haline gelmiştir. NATO'nun temel amacı, Sovyet yayılmacılığına karşı kolektif savunma anlayışı çerçevesinde Batı Avrupa'nın güvenliğini sağlamaktır (Tavukçu, 2021).

http://www.turansam.com
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

NATO'nun kurulmasının ardından Sovyetler Birliği, Batı Almanya'nın NATO üyeliğine tepki olarak 1955 yılında Varşova Paktı'nı oluşturmuştur. SSCB öncülüğünde kurulan bu askerî ittifak, sosyalist blok ülkelerinin ortak savunma örgütü niteliğini taşımıştır. Böylece Avrupa kıtası NATO ve Varşova Paktı ekseninde iki karşıt güvenlik bloğuna ayrılmıştır. Soğuk Savaş boyunca Avrupa güvenliği büyük ölçüde nükleer caydırıcılık ve askerî denge üzerine kurulmuştur (Yapıcı, 2015, s. 1480). Bu süreçte Avrupa güvenliği büyük ölçüde ABD'nin askerî koruması altında şekillenmiştir. NATO'nun kolektif savunma ilkesi sayesinde Avrupa ülkeleri Sovyet tehdidine karşı güvenliklerini sağlamış; ancak bu durum Avrupa'nın savunma alanında ABD'ye bağımlılığını artırmıştır. Özellikle ABD'nin Avrupa'daki askerî üsleri ve nükleer caydırıcılık kapasitesi, Avrupa güvenlik mimarisinin temel unsurları arasında yer almıştır (Gençalp, 2004, s. 19).

1991 yılında Sovyetler Birliği'nin dağılması ve Varşova Paktı'nın sona ermesiyle birlikte Avrupa güvenlik sisteminde önemli değişiklikler meydana gelmiştir. Geleneksel askerî tehditlerin yanında terörizm, etnik çatışmalar, enerji güvenliği ve düzensiz göç gibi yeni güvenlik sorunları ön plana çıkmıştır. Bu gelişmeler Avrupa Birliği'nin güvenlik alanında daha etkin rol oynama arayışını hızlandırmıştır (Zhussipbek, 2009, s. 145). Avrupa Birliği, Soğuk Savaş sonrası dönemde yalnızca ekonomik değil siyasi ve güvenlik boyutunda da etkin bir uluslararası aktör olmayı hedeflemiştir. Özellikle Balkan krizlerinde yaşanan başarısızlıklar, Avrupa'nın güvenlik alanında bağımsız kapasite oluşturması gerektiği yönündeki görüşleri güçlendirmiştir. Böylece Avrupa Birliği'nin ortak güvenlik ve savunma politikaları geliştirme süreci hız kazanmıştır (Şöhret, 2013, s. 75).

2.2. Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikasının Gelişimi

Avrupa Birliği'nin güvenlik ve savunma alanındaki kurumsallaşma süreci, Soğuk Savaş sonrası dönemde hız kazanmıştır. Bu süreçte Maastricht, Amsterdam ve Lizbon Antlaşmaları Avrupa güvenlik yapılanmasının gelişiminde önemli dönüm noktaları olmuştur. 1992 Maastricht Antlaşması ile Avrupa Birliği resmen kurulmuş ve Ortak Dış ve Güvenlik Politikası (ODGP) oluşturulmuştur. Böylece Avrupa bütünleşmesi ekonomik boyutun ötesine geçerek siyasi ve güvenlik alanını da kapsamaya başlamıştır (Tan, 2013, s. 4).

Maastricht Antlaşması ile Avrupa Birliği'nin uluslararası krizlerde ortak politika geliştirmesi hedeflenmiş olsa da uygulamada çeşitli sorunlar yaşanmıştır. Özellikle Bosna ve Kosova krizlerinde Avrupa Birliği'nin etkisiz kalması, Avrupa'nın askerî kapasite eksikliğini ortaya koymuştur. Bu durum Avrupa güvenlik ve savunma politikalarının daha güçlü kurumsal yapılarla desteklenmesi gerektiğini göstermiştir (Gençalp, 2004, s. 24).

1997 Amsterdam Antlaşması ile Avrupa Birliği'nin güvenlik alanındaki yetkileri genişletilmiş ve Petersberg Görevleri Avrupa Birliği yapısına dahil edilmiştir. Bu görevler; insani yardım, kriz yönetimi, barışı koruma ve barış tesis etme operasyonlarını kapsamaktadır. Böylece Avrupa Birliği'nin sınırlı da olsa askerî operasyon gerçekleştirebilmesinin önü açılmıştır (Şöhret, 2013, s. 80). 1998 St. Malo Zirvesi ise Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası'nın (AGSP) gelişiminde kritik öneme sahiptir. Fransa ve Birleşik Krallık öncülüğünde gerçekleştirilen zirvede, Avrupa Birliği'nin gerektiğinde NATO'dan bağımsız askerî operasyon yapabilecek kapasiteye sahip olması gerektiği vurgulanmıştır. Bu gelişme AGSP'nin kurumsallaşma sürecini hızlandırmıştır (Howorth, 2019).

2009 yılında yürürlüğe giren Lizbon Antlaşması ile Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası'nın adı Ortak Güvenlik ve Savunma Politikası (OGSP) olarak değiştirilmiştir. Lizbon Antlaşması ile Avrupa Birliği'nin dış politika ve güvenlik alanındaki kurumsal yapısı güçlendirilmiş; dayanışma maddesi ve karşılıklı yardım mekanizması gibi düzenlemelerle üye devletler arasındaki güvenlik iş birliği artırılmak istenmiştir (Zhussipbek, 2009, s. 154).

Avrupa Birliği'nin güvenlik politikalarının gelişiminde NATO ile ilişkiler belirleyici olmuştur. Avrupa Birliği güvenlik alanında daha bağımsız bir yapı oluşturmayı hedeflese de askerî kapasite açısından NATO'ya bağımlılığını sürdürmüştür. 2003 yılında kabul edilen Berlin Plus Düzenlemeleri ile Avrupa Birliği'nin NATO'nun askerî planlama ve lojistik imkânlarından yararlanabilmesi mümkün hale gelmiştir. Böylece AB ile NATO arasında iş birliği mekanizması oluşturulmuştur (Lindstrom & Tardy, 2019, s. 16). Ancak Avrupa Birliği'nin güvenlik alanındaki bütünleşmesi çeşitli sorunlarla karşı karşıya kalmıştır. Üye devletlerin farklı

http://www.turansam.com
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

tehdit algıları, savunma harcamalarındaki eşitsizlikler ve NATO'nun Avrupa güvenliğindeki merkezi rolü, Avrupa'nın tam anlamıyla bağımsız bir güvenlik sistemi oluşturmasını zorlaştırmıştır. Özellikle Doğu Avrupa ülkeleri Rusya tehdidi nedeniyle NATO'yu temel güvenlik garantisi olarak görmeye devam etmiştir (Posen, 2006, s. 178).

3. Rusya-Ukrayna Savaşı ve Avrupa Güvenlik Mimarisinin Dönüşümü

3.1. 2014 Kırım Krizi ve Avrupa'da Yeni Tehdit Algısı

Rusya'nın 2014 yılında Kırım'ı ilhak etmesi, Soğuk Savaş sonrası Avrupa güvenlik düzeninde meydana gelen en önemli kırılmalardan biri olarak değerlendirilmiştir. Ukrayna'da Avrupa yanlısı hükümetin iktidara gelmesi ve Ukrayna'nın Batı ile yakınlaşma politikaları, Rusya tarafından kendi güvenliğine yönelik tehdit şeklinde algılanmıştır. Özellikle Ukrayna'nın NATO üyeliği ihtimali, Rusya'nın sert güvenlik reflekslerini harekete geçirmiştir (Sakwa, 2008, s. 252).

2014 yılında Rusya'nın Kırım'ı ilhak etmesi, Avrupa'da Soğuk Savaş sonrasında oluşan güvenlik düzeninin sorgulanmasına yol açmıştır. Avrupa devletleri uzun yıllar boyunca kıta içerisinde büyük çaplı askerî çatışmaların yaşanmayacağı düşüncesiyle hareket etmiş; güvenlik politikalarında daha çok ekonomik ve diplomatik araçlara öncelik vermiştir. Ancak Kırım'ın ilhakı, Avrupa'da askerî güç kullanımının yeniden ön plana çıktığını göstermiştir (Popescu, 2014, s. 1). Kırım Krizi sonrasında Avrupa Birliği, Rusya'ya karşı ekonomik yaptırımlar uygulamaya başlamıştır. Avrupa Birliği tarafından Rusya'ya yönelik finans, enerji, savunma ve teknoloji alanlarını kapsayan yaptırım paketleri hazırlanmıştır. Ayrıca Rusya'nın uluslararası sistemde diplomatik olarak baskı altına alınması hedeflenmiştir. Bununla birlikte Avrupa Birliği'nin askerî açıdan ortak ve caydırıcı bir güvenlik politikası geliştirememesi dikkat çekmiştir (Uludağ, 2022).

Kırım'ın ilhakı NATO açısından da önemli sonuçlar doğurmuştur. NATO, Rusya'yı yeniden Avrupa güvenliği açısından temel tehditlerden biri olarak değerlendirmeye başlamıştır. Özellikle Baltık ülkeleri ve Doğu Avrupa devletleri, Rusya tehdidine karşı NATO'nun bölgedeki askerî varlığının artırılmasını talep etmiştir. Bu doğrultuda NATO, Doğu Avrupa'daki askerî kapasitesini güçlendirme yönünde çeşitli adımlar atmıştır (Karsten, 2017, s. 48). 2014 yılında gerçekleştirilen Galler Zirvesi, NATO'nun Rusya politikası açısından dönüm noktalarından biri olmuştur. Zirvede NATO üyesi ülkelerin savunma harcamalarını artırmaları kararlaştırılmış ve üye devletlerin gayri safi yurtiçi hasılalarının %2'sini savunma harcamalarına ayırmaları hedeflenmiştir. Ayrıca NATO'nun hızlı müdahale kapasitesinin güçlendirilmesi ve Doğu Avrupa'da askerî caydırıcılığın artırılması yönünde kararlar alınmıştır (NATO Wales Summit Declaration, 2014).

Kırım Krizi, Avrupa Birliği içerisinde stratejik özerklik tartışmalarını da yeniden gündeme taşımıştır. Özellikle Fransa, Avrupa'nın güvenlik alanında ABD'ye bağımlılığını azaltması gerektiğini savunurken; Doğu Avrupa ülkeleri NATO'nun güvenlik açısından vazgeçilmez olduğunu ifade etmiştir. Bu durum Avrupa Birliği içerisinde güvenlik politikaları konusunda görüş ayrılıklarının devam ettiğini göstermiştir (Howorth, 2019).

3.2. 2022 Rusya-Ukrayna Savaşı ve Avrupa Güvenliği

24 Şubat 2022 tarihinde Rusya'nın Ukrayna'ya yönelik geniş çaplı askerî müdahalesi, Avrupa güvenlik mimarisinde Soğuk Savaş sonrası dönemin en büyük krizlerinden biri olarak değerlendirilmiştir. Rusya'nın Ukrayna'ya karşı başlattığı savaş yalnızca iki ülke arasındaki bölgesel bir çatışma değil, aynı zamanda Avrupa güvenlik düzenine yönelik doğrudan bir meydan okuma niteliği taşımıştır. Bu süreç, Avrupa Birliği'nin güvenlik ve savunma politikalarını yeniden gözden geçirmesine neden olmuştur (Kirby, 2022).

Rusya-Ukrayna Savaşı sonrasında Avrupa Birliği, Rusya'ya karşı kapsamlı ekonomik yaptırımlar uygulamaya başlamıştır. Avrupa Birliği tarafından enerji, finans, teknoloji, bankacılık ve savunma sektörlerini hedef alan yaptırım paketleri hazırlanmıştır. Özellikle Rus bankalarının SWIFT sisteminden çıkarılması, Rusya Merkez Bankası rezervlerine yönelik kısıtlamalar ve enerji alanındaki ambargolar dikkat çekmiştir. Avrupa Birliği ayrıca Rus oligarklara yönelik mal varlığı dondurma ve seyahat yasağı gibi bireysel yaptırımlar da uygulamıştır (Uludağ, 2022).

http://www.turansam.com
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

Savaş sürecinde Avrupa Birliği yalnızca ekonomik yaptırımlarla sınırlı kalmamış, aynı zamanda Ukrayna'ya askerî ve mali destek sağlamaya başlamıştır. Avrupa Barış Fonu aracılığıyla Ukrayna'ya silah yardımı yapılmış ve Ukrayna ordusunun savunma kapasitesinin güçlendirilmesi hedeflenmiştir. Bu durum, Avrupa Birliği'nin güvenlik politikalarında daha aktif ve müdahaleci bir yaklaşım benimsediğini göstermektedir (Ceylan & İldem, 2022).

Rusya-Ukrayna Savaşı'nın Avrupa güvenliği üzerindeki en önemli etkilerinden biri, savunma harcamalarındaki artış olmuştur. Özellikle Almanya, uzun yıllardır sürdürdüğü sınırlı savunma politikalarını değiştirerek savunma bütçesini önemli ölçüde artıracağını açıklamıştır. Almanya'nın 100 milyar avroluk ek savunma fonu oluşturması, Avrupa güvenlik politikaları açısından tarihî bir gelişme olarak değerlendirilmiştir. Bunun yanında Polonya, Baltık ülkeleri ve diğer Doğu Avrupa devletleri de savunma harcamalarını artırma yönünde adımlar atmıştır (The Military Balance, 2020, s. 64).

Savaşın bir diğer önemli sonucu, NATO'nun Avrupa güvenliğindeki rolünün güçlenmesi olmuştur. Rusya tehdidinin artmasıyla birlikte Avrupa ülkeleri NATO'nun kolektif savunma kapasitesine daha fazla önem vermeye başlamıştır. Bu süreçte NATO'nun Doğu Avrupa'daki askerî varlığı artırılmış ve Baltık bölgesi ile Polonya'da yeni askerî konuşlanmalar gerçekleştirilmiştir. NATO ayrıca hızlı müdahale kapasitesini güçlendirme yönünde yeni stratejik düzenlemeler yapmıştır (Fiorenza, 2020).

Rusya-Ukrayna Savaşı'nın ardından Finlandiya ve İsveç'in NATO üyelik başvuruları, Avrupa güvenlik mimarisinde önemli değişimlere yol açmıştır. Uzun yıllar tarafsızlık politikası izleyen bu ülkelerin NATO'ya yönelmesi, Avrupa'da güvenlik kaygılarının arttığını göstermektedir. Özellikle Finlandiya'nın NATO üyeliği, NATO ile Rusya arasındaki kara sınırının genişlemesine neden olmuş ve Avrupa güvenlik dengelerinde yeni bir dönemin başlamasına yol açmıştır (Encke, 2020).

Savaş aynı zamanda Avrupa Birliği içerisinde stratejik özerklik tartışmalarını yeniden gündeme taşımıştır. Avrupa ordusu kurulması, savunma sanayiinde bağımsızlık ve ortak askerî kapasite oluşturulması gibi konular daha yoğun biçimde tartışılmaya başlanmıştır. Ancak savaş süreci, Avrupa Birliği'nin güvenlik alanında hâlen büyük ölçüde NATO ve ABD desteğine ihtiyaç duyduğunu da göstermiştir. Özellikle istihbarat paylaşımı, askerî lojistik ve caydırıcılık kapasitesi bakımından ABD'nin belirleyici rolü devam etmiştir (Howorth, 2019).

Rusya-Ukrayna Savaşı Avrupa'nın enerji güvenliği politikalarını da doğrudan etkilemiştir. Avrupa ülkeleri Rus doğal gazına olan bağımlılığı azaltmak amacıyla alternatif enerji kaynaklarına yönelmeye başlamış ve enerji arz güvenliği Avrupa güvenlik politikalarının temel unsurlarından biri haline gelmiştir. Böylece güvenlik kavramı yalnızca askerî boyutta değil, enerji ve ekonomik boyutlarıyla da yeniden ele alınmaya başlanmıştır (Casier & Debardeleben, 2018).

4. Avrupa Birliği'nin Stratejik Özerklik Arayışı ve NATO ile İlişkileri

Rusya-Ukrayna Savaşı sonrasında Avrupa Birliği'nin güvenlik ve savunma alanındaki kapasitesi yeniden tartışılmaya başlanmıştır. Özellikle Avrupa'nın güvenlik konusunda Amerika Birleşik Devletleri'ne ve NATO'ya olan bağımlılığı, stratejik özerklik kavramını Avrupa siyasetinin temel gündemlerinden biri haline getirmiştir. Stratejik özerklik kavramı, Avrupa Birliği'nin dış müdahaleye ihtiyaç duymadan güvenlik tehditlerine karşı bağımsız hareket edebilme kapasitesini ifade etmektedir (Biscop, 2019, s. 42). Avrupa Birliği'nin stratejik özerklik arayışı özellikle Fransa tarafından güçlü biçimde desteklenmektedir. Fransa, Avrupa'nın güvenlik alanında ABD'ye bağımlı kalmasının uzun vadede Avrupa'nın küresel aktör olma kapasitesini sınırladığını savunmaktadır. Bu doğrultuda Avrupa ordusu kurulması, ortak savunma sanayiinin geliştirilmesi ve Avrupa'nın bağımsız askerî kapasite oluşturması gerektiği yönündeki görüşler ön plana çıkmıştır (Çakır, 2021).

Avrupa ordusu tartışmaları, Avrupa Birliği'nin ortak güvenlik politikalarının en dikkat çekici konularından biri olmuştur. Özellikle Fransa Cumhurbaşkanı Emmanuel Macron'un Avrupa'nın "stratejik özerklik" kazanması gerektiğine yönelik açıklamaları, Avrupa savunmasının geleceği hakkındaki tartışmaları hızlandırmıştır. Avrupa ordusu fikri, Avrupa'nın NATO'dan tamamen bağımsız bir yapı kurmasını değil; gerektiğinde NATO desteği olmadan askerî operasyon gerçekleştirebilecek kapasiteye ulaşmasını hedeflemektedir (Howorth, 2019). Bununla birlikte Avrupa Birliği içerisinde stratejik özerklik konusunda

tam bir görüş birliği bulunmamaktadır. Almanya, Avrupa savunma kapasitesinin geliştirilmesini desteklemekle birlikte NATO ile uyumlu hareket edilmesi gerektiğini savunmaktadır. Doğu Avrupa ülkeleri ve Baltık devletleri ise Rusya tehdidi nedeniyle NATO'yu güvenliklerinin temel garantisi olarak görmeye devam etmektedir. Bu ülkeler açısından ABD'nin Avrupa güvenliğindeki rolü vazgeçilmez niteliğe sahiptir (Posen, 2006, s. 181).

Avrupa Birliği'nin güvenlik alanındaki en önemli sorunlarından biri askerî kapasite eksikliğidir. Avrupa ülkeleri savunma harcamaları açısından uzun yıllar boyunca ABD'nin gerisinde kalmış; bu durum Avrupa'nın askerî açıdan NATO'ya bağımlılığını artırmıştır. Özellikle istihbarat paylaşımı, hava savunma sistemleri, stratejik nakliye kapasitesi ve nükleer caydırıcılık alanlarında Avrupa'nın ABD desteğine ihtiyaç duyduğu görülmektedir (Kempin & Mawdsley, 2013, s. 60). Rusya-Ukrayna Savaşı sonrasında Avrupa Birliği savunma alanında yeni girişimlerde bulunmuştur. Avrupa Savunma Fonu, Daimi Yapılandırılmış İş Birliği (PESCO) ve Avrupa Savunma Ajansı gibi mekanizmalar aracılığıyla Avrupa'nın ortak savunma kapasitesinin artırılması hedeflenmiştir. Özellikle askerî hareketlilik, ortak savunma teknolojileri ve savunma sanayiinde iş birliği konuları Avrupa güvenlik politikalarının öncelikli alanları arasında yer almıştır (Biscop, 2018, s. 167).

Avrupa Birliği ile NATO arasındaki ilişkiler, iş birliği ve bağımlılık temelinde şekillenmektedir. Avrupa Birliği ekonomik, diplomatik ve siyasi araçlar bakımından önemli kapasitelere sahipken; NATO askerî caydırıcılık ve kolektif savunma alanında temel güvenlik örgütü olmaya devam etmektedir. Bu nedenle Avrupa Birliği'nin yakın gelecekte NATO'ya alternatif tamamen bağımsız bir güvenlik sistemi oluşturması kısa vadede mümkün görünmemektedir (Lindstrom & Tardy, 2019, s. 21). Avrupa Birliği'nin stratejik özerklik arayışı, Rusya-Ukrayna Savaşı sonrasında daha görünür hale gelmiştir. Ancak Avrupa'nın askerî kapasite eksiklikleri, üye devletler arasındaki görüş farklılıkları ve NATO'nun güvenlik alanındaki merkezi rolü, Avrupa Birliği'nin tam anlamıyla bağımsız bir güvenlik yapısı oluşturmasını zorlaştırmaktadır. Bu nedenle Avrupa güvenliğinin geleceğinde NATO'nun belirleyici rolünü koruyacağı; Avrupa Birliği'nin ise NATO ile uyumlu şekilde güvenlik kapasitesini geliştirmeye devam edeceği değerlendirilmektedir.

5. SONUÇ

Rusya-Ukrayna Savaşı, Avrupa güvenlik mimarisinde Soğuk Savaş sonrası dönemin en önemli kırılmalarından birini ortaya çıkarmıştır. Özellikle Rusya'nın 2014 yılında Kırım'ı ilhak etmesi ve 2022 yılında Ukrayna'ya yönelik geniş çaplı askerî müdahalede bulunması, Avrupa'da uzun yıllardır devam eden güvenlik anlayışının yeniden değerlendirilmesine neden olmuştur. Avrupa Birliği, Soğuk Savaş sonrası dönemde daha çok ekonomik bütünleşme ve diplomatik iş birliği temelinde gelişen bir yapı olarak ön plana çıkarken, Rusya-Ukrayna Savaşı güvenlik ve savunma politikalarının yeniden Avrupa gündeminin merkezine yerleşmesine yol açmıştır.

Çalışma kapsamında yapılan incelemeler sonucunda, Avrupa Birliği'nin güvenlik ve savunma alanında önemli kurumsal gelişmeler sağladığı görülmüştür. Maastricht Antlaşması ile oluşturulan Ortak Dış ve Güvenlik Politikası, Amsterdam ve Lizbon Antlaşmaları ile güçlendirilmiş; Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası zamanla daha kurumsal bir yapıya dönüştürülmüştür. Ayrıca PESCO, Avrupa Savunma Ajansı ve Avrupa Savunma Fonu gibi girişimlerle Avrupa'nın ortak savunma kapasitesinin geliştirilmesi hedeflenmiştir. Ancak bu gelişmelere rağmen Avrupa Birliği'nin güvenlik alanında tam anlamıyla bağımsız ve bütünleşik bir yapı oluşturamadığı anlaşılmıştır. Araştırmanın temel bulgularından biri, Avrupa Birliği'nin güvenlik alanındaki yapısal sorunlarının devam ettiğidir. Üye devletlerin farklı tehdit algılarına sahip olması, savunma harcamalarındaki eşitsizlikler ve ulusal çıkarların ön planda tutulması, ortak güvenlik politikalarının etkin biçimde uygulanmasını zorlaştırmaktadır. Özellikle Doğu Avrupa ülkeleri Rusya'yı doğrudan askerî tehdit olarak değerlendirirken, bazı Batı Avrupa ülkeleri daha dengeli ve diplomatik bir yaklaşım benimsemektedir. Bu durum Avrupa Birliği içerisinde güvenlik politikaları konusunda tam bir stratejik birlik oluşmasını engellemektedir.

Rusya-Ukrayna Savaşı aynı zamanda NATO'nun Avrupa güvenliğindeki merkezi rolünü yeniden güçlendirmiştir. NATO'nun Doğu Avrupa'daki askerî varlığını artırması, savunma harcamalarının yükselmesi ve Finlandiya ile İsveç'in NATO üyelik süreçleri, Avrupa güvenliğinde NATO'nun temel güvenlik aktörü olmaya devam ettiğini göstermektedir. Özellikle Avrupa ülkelerinin istihbarat paylaşımı, hava savunması,

askerî lojistik ve nükleer caydırıcılık gibi alanlarda büyük ölçüde ABD desteğine ihtiyaç duyduğu görülmektedir. Bu durum Avrupa Birliği'nin güvenlik alanında NATO'ya olan yapısal bağımlılığının sürdüğünü ortaya koymaktadır.

Çalışmada ayrıca Avrupa Birliği'nin stratejik özerklik arayışının Rusya-Ukrayna Savaşı sonrasında daha görünür hale geldiği sonucuna ulaşılmıştır. Avrupa ordusu kurulması, ortak savunma sanayii geliştirilmesi ve Avrupa'nın bağımsız askerî kapasite oluşturması yönündeki tartışmalar özellikle Fransa öncülüğünde daha yoğun biçimde gündeme gelmiştir. Ancak savaş süreci, Avrupa Birliği'nin kısa vadede NATO'dan tamamen bağımsız bir güvenlik sistemi oluşturabilecek askerî ve siyasi kapasiteye sahip olmadığını göstermiştir. Bu nedenle Avrupa Birliği'nin stratejik özerklik hedefinin daha çok NATO'yu tamamlayıcı nitelikte bir savunma kapasitesi geliştirme yönünde şekillendiği değerlendirilmektedir.

Sonuç olarak Rusya-Ukrayna Savaşı, Avrupa güvenlik mimarisinde önemli dönüşümlere yol açmış; Avrupa Birliği'nin güvenlik ve savunma politikalarının yeniden yapılandırılmasını hızlandırmıştır. Bununla birlikte mevcut koşullar altında Avrupa Birliği'nin tam anlamıyla bağımsız bir güvenlik sistemi oluşturması kısa vadede mümkün görünmemektedir. Bu nedenle Avrupa güvenliğinin geleceğinde NATO'nun merkezi rolünü koruyacağı, Avrupa Birliği'nin ise NATO ile uyumlu şekilde güvenlik ve savunma kapasitesini geliştirmeye devam edeceği değerlendirilmektedir.

KAYNAKÇA

1. Biscop, S. (2018). European defence: Give PESCO a chance. *Survival, 60*(3), 161–180. https://www.egmontinstitute.be/content/uploads/2018/06/European-defence-give-PESCO-a-chance-SvenBiscop-June18-1.pdf
2. Biscop, S. (2019). *European strategy in the 21st century: New future for old power*. Routledge.
3. Casier, T., & Debardeleben, J. (2018). *EU-Russia relations in crisis: Understanding diverging perceptions*. Routledge.
4. Ceylan, F., & İldem, T. (2022, March 31). *AB stratejik pusulası, Türkiye'nin konumu ve bazı gözlemler*. EDAM. https://edam.org.tr/wp-content/uploads/2022/03/220401-ABNATO.pdf
5. Çakır, A. (2021, November 10). "AB ordusu" projesi tamamlandı. *Amerika'nın Sesi*. https://www.amerikaninsesi.com/a/ab-ordusu-projesi-tamamlandi/6307830.html
6. Encke, F. (2020, July 8). Bağımsız ve egemen bir Ukrayna Avrupa-Atlantik güvenliği için şarttır. *NATO Review*. https://www.nato.int/docu/review/tr/articles/2020/07/08/bagimsiz-ve-egemen-bir-ukrayna-avrupa-atlantik-guevenligi-icin-sarttir/index.html
7. Fiorenza, N. (2020). NATO improves force readiness. *Janes*. https://www.janes.com/article/93011/nato-improves-force-readiness
8. Gençalp, E. (2004). Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası'nın (AGSP) Avrupa güvenliğindeki rolü ve NATO ile ilişkileri. *Journal of Social Sciences*.
9. Gülmez, N., & Tahancı, B. (2014). Soğuk Savaş dönemi çekişmelerinden bir örnek: U-2 uçak krizi. *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, 14*(28), 225–252.
10. Howorth, J. (2019). *Strategic autonomy: Why it's not about Europe going it alone*. Martens Centre. https://www.martenscentre.eu/publication/strategic-autonomy-why-its-not-about-europe-going-it-alone
11. Karsten, F. (2017). *NATO and collective defence in the 21st century: An assessment of the Warsaw Summit*. Routledge.
12. Kempin, R., & Mawdsley, J. (2013). The Common Security and Defence Policy as an act of American hegemony. *European Security, 22*(1), 55–73.
13. Kirby, P. (2022, February 24). Why is Russia invading Ukraine and what does Putin want? *BBC News*. https://www.bbc.com/news/world-europe-56720589
14. Lindstrom, G., & Tardy, T. (2019). *The EU and NATO: The essential partners*. European Union Institute for Security Studies.

15. NATO Wales Summit Declaration. (2014). Issued by the Heads of State and Government participating in the meeting of the North Atlantic Council in Wales from 4 to 5 September 2014. https://www.europarl.europa.eu/meetdocs/2014_2019/documents/sede/dv/sede240914walessummit_/sede240914walessummit_en.pdf
16. Popescu, N. (2014). *First lessons from the Ukrainian crisis*. European Union Institute for Security Studies. https://www.iss.europa.eu/content/first-lessons-ukrainian-crisis
17. Posen, B. R. (2006). European Union Security and Defence Policy: Response to unipolarity? *Security Studies, 15*(2), 149–186.
18. Sakwa, R. (2008). New Cold War or twenty years' crisis? Russia and international politics. *International Affairs, 84*(2), 241–267.
19. Şöhret, M. (2013). Avrupa Birliği'nin güvenlik yapılanmasının tarihsel gelişim süreci ve mevcut durumu. *Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 59–100.
20. Tan, Ö. (2013). Avrupa Birliği ve Türkiye güvenlik ve savunma ilişkileri. *DergiPark*, 1–13.
21. Tavukçu, S. (2021). NATO'nun kuruluşu ve konsept değişiklikleri: NATO 2030 konsepti.
22. The Military Balance. (2020). Europe. *The Military Balance, 120*(1), 64–165.
23. Uludağ, S. (2022, April 27). AB'nin 6. yaptırım paketi yolda: Rusya'ya yönelik hangi ambargolar uygulanıyor? *Sputnik Türkiye*. https://tr.sputniknews.com/20220427/abnin-6-yaptirim-paketi-yolda-rusyaya-yonelik-hangi-ambargolar-uygulaniyor-1055895494.html
24. Yapıcı, U. (2015). Ukrayna-NATO ilişkilerinin tarihsel analizi. *Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu*, 1475–1492.
25. Zhussipbek, G. (2009). 2007 Lizbon Antlaşması, Avrupa Güvenlik ve Savunma Politikası tanımı ve özellikleri, güvenlik aktörü olarak AB'nin nitelikleri. *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, 139–165.

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

(34)

Yasin DOĞAN[129]

ALİYA İZZETBEGOVİÇ'İN DİN VE AHLAK TASAVVURU

ALIYA IZZETBEGOVIĆ'S CONCEPT OF RELIGION AND MORALITY

ÖZ

Aliya İzzetbegoviç, yalnızca Bosna-Hersek'in bağımsızlık mücadelesine öncülük eden bir devlet adamı değil, aynı zamanda din, ahlak, insan ve medeniyet üzerine geliştirdiği fikirlerle çağdaş İslam düşüncesinin önemli isimlerinden biridir. Onun düşünce sisteminde din ve ahlak birbirinden ayrılmaz iki temel unsur olarak ele alınmaktadır. İzzetbegoviç'e göre ahlakın gerçek anlamda varlık kazanabilmesi için aşkın bir temele dayanması gerekmektedir. Bu nedenle din, yalnızca bireysel inanç alanına ait bir olgu değil, aynı zamanda insanın ahlaki davranışlarını şekillendiren temel kaynaktır. Bu çalışmada Aliyaİzzetbegoviç'in din anlayışı, ahlak yaklaşımı ve din-ahlak ilişkisine dair görüşleri incelenmiştir. Araştırmada literatür taraması yöntemi kullanılmış ve konu ilgili kaynaklar çerçevesinde değerlendirilmiştir. Çalışma sonucunda İzzetbegoviç'in din ve ahlakı birbirini tamamlayan iki unsur olarak gördüğü, modern dünyada ortaya çıkan ahlaki problemlerin çözümünü ise manevi değerlerin yeniden canlandırılmasında aradığı tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Aliyaİzzetbegoviç, Din, Ahlak, İslam Düşüncesi, İnsan.

ABSTRACT

Aliya Izzetbegović was not only a statesman who led Bosnia and Herzegovina's struggle for independence, but also one of the leading figures in contemporary Islamic thought, thanks to the ideas he developed on religion, ethics, humanity, and civilization. In his philosophical system, religion and ethics are treated as two inseparable fundamental elements. According to Izzetbegović, for ethics to truly come into being, it must be grounded in a transcendent foundation. For this reason, religion is not merely a phenomenon belonging to the realm of individual belief but also the fundamental source that shapes human ethical behavior. This study examines Aliya Izzetbegović's understanding of religion, his approach to ethics, and his views on the relationship between religion and ethics. The study employed a literature review method, and the subject was evaluated within the framework of relevant sources. The study concluded that Izzetbegović viewed religion and ethics as two complementary elements and sought the solution to the ethical problems arising in the modern world in the revival of spiritual values.

Keywords: *Aliya Izzetbegović, Religion, Ethics, Islamic Thought, Human.*

[129]**Iğdır Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Felsefe ve Din Bilimleri Yüksek Lisans öğrencisi(ORCID). 0009-0009-7158-8597**

http://www.turansam.com
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

GİRİŞ

AliyaİzzetbegoviÇ (08 Ağustos 1925, Şamats - 19 Ekim 2003), 08 Ağustos 1925' (BosanskiSamac) doğduktan iki yıl sonra ailesi Saravbosna (Sarajevo) yerleşmiştir. Anılarında, "6 yaşındayken Kuran kursuna başladığını ve çocuk olmasına rağmen sabah namazlarını camide kıldığını" belirtir (İzzetbegoviç, 1993; 29.03.2010). İlköğretimini Sarajevo'da bitirdikten sonra 1944 yılında liseden mezun olur. Sanat ve bilim konularında eğitim görür. Konferanslar vererek, yazı hayatı boyunca İslami harekette aktif rol oynar. Konusu İslam dünyası olan tartışmalara, sohbetlere katılır. "Genç Müslümanlar Örgütü" içindeki faaliyetleri dolayısıyla 1949 yılında Yugoslav tutuklanır beş yıl cezaevinde kalır. Hapisten çıktıktan sonra tekrar Sarajevo Üniversitesindeki çalışmalarına dönen İzzetbegoviç, ziraat konulu kariyer çalışmasının yanı sıra hukuk üzerine çalışmalar yaptı ve 1956 da mastır derecesini aldı. sonra avukatlık staj ve sınavınıtamamladı. Yirmi beş yıl hukuk danışmanlığı, avukatlık yaptıktan sonra emekli oldu.

Bütün zamanını ve enerjisini felsefe ve İslami konularda araştırmalar yapmaya adadı. Yugoslavya'da yayınlanan çeşitli gazetelere ve İslam ülkelerindeki çeşitli yayınlara sürekli yazılar yazdı. Makalelerinden bazıları Saraybosna'daki bazı İslami okullarda ders kitabı olarak okutulacak şekilde derlendi. 1970 yılında ünlü "İslam Bildirisi"ni kaleme aldı. Bildiri, yaşadıkları ülkelerde çoğunluğu teşkil eden Müslümanlara bir çağrı niteliğindeydi. Tüm dünya Müslümanlarına, uyanışın ve yeniden dirilişin öncüleri olma noktası nda kendilerine düşen tarihi rolü tamamlamaları çağrısında bulunuyordu. Büyük yankılar uyandıran önemli eseri "Doğu ve Batı arasında Kalan İslam'ı 1980 yılında tamamladı. Eserin yayınlanışını müteakip, 1983 Ağustosunda on iki Müslüman aydınla birlikte tutuklandı. Sarajevo bölge mahkemesinde yargılandı ve 14 yıla hüküm giydi. 1989 yılında uluslararası baskılar nedeniyle yönetim tarafından af edilerek hapisten çıkartıldı.

Aynı yılın son baharında arkadaşları Muhammed Çengiç, CemaluddinLatiç, Ömer Behmen' le birlikte "StrankaDemokratskeAkcije - SDA"(Demoratik Hareket Partisi)ni kurdu. Başta Müslümanlar olmak üzere cumhuriyetteki tüm etnik grupları kucaklayacak tarzda kurulan SDA, kısa sürede 700 bin kayıtlı üyeye ulaştı. 1990 yılı Haziran ayında yapılan ilk çok partili seçimlerde partisi SDA birinci parti durumuna geldi. Hırvat ve Sırpların'da katılımıyla bir koalisyon hükümeti oluşturuldu. Ali (Aliya=Alija) İzzetbegoviç devlet başkanlığına getirildiğinde tam bir halk kahramanı olmuştu. Osmanlı devletinin bölgeden çekilmesinden sonra başlayan ve günümüze kadar süren karışıklıklar; tehcir, baskı ve eziyet döneminden sonra Müslümanların haklarını cesaretle savunması, halkın onu "Alija, Alija" çığlıklarıyla bağrına basmasına yetmişti. Halkın sevgilisi lider, aydınlar tarafından da "Bilge Kral" adıyla anılıyor. 29 Şubat - 1 Mart 1992'de yapılan "Yugoslavya'dan bağımsızlık" referandumunda halkın büyük çoğunluğu ayrılma yönünde oylarını kullanınca. Nisan 1992 başından itibaren Bosna-Hersek'e saldırılar yeniden başlamıştır.

1990'dan 1992'ye kadar Bosna-Hersek Sosyalist Cumhuriyeti'nin Cumhurbaşkanlık görevini üstlenmiştir. 1992 yılında uluslararası tarafsız gözlemcilerin kontrolü altında yapılan serbest referandum sonucunda Bosna-Hersek Cumhuriyeti bağımsızlığını ilan etti. 1992-2000 yılları arasında 7 kişilik Ortak Devlet Başkanlığı Konseyi'nin başkanlığını üstlendi. 10 Eylül 2003 günü evinde düşerek kaburgalarını kırmış ve tedavi altına alınmıştır. 19 Ekim 2003 tarihinde 78 yaşında iken Saraybosna'da vefat etmiştir. Mezarı Saraybosna'dadır (Yıldırım ve Yıldırım; ve diğerleri,2010; ss. 1709-1726).

Makaledeağırlıklı olarak Aliya (Alija) Ali İzzetbegoviç "İslam İzmetuİstaka, ZapataIrecaAlterazativa" (Doğu ve Batı Arasında Kalan İslam) adlı eserinin Salih Şaban tarafından, 1993 yılında Türkçeye tercüme edilen ve Nehir Yayınları (İstanbul) arasında çıkan kitabı esas alınmıştır. Çalışmadaki fikirler ve fikirler etrafındaki yorumların kaynağı kitaptaki düşüncelerdir. Kitabın başında iç kapaktan sonra, dördüncü sayfada kim tarafından yazıldığı belli olmayan, ancak eseri Türkçeye tercüme eden tarafından kaleme alındığı tahmin edilen Aliya (Alija) Ali İzzetbegoviç'le ilgili bir sayfalık özgeçmiş bulunmaktadır. Çalışmada bu özgeçmişten yararlanılmış ve kaynak olarak belirtilen kitap gösterilmiştir.[130]

[130]Çalışmada esas alınan eser, "Sunuş"tan sonra Alija (Aliya) Ali İzzetbegoviç tarafında kaleme alınan on altı sayfalık "Giriş" kısmı, sonrasında ise Zıddiyetler Cetveli yer almıştır. Bundan sonra İki kısım ve on birinci bölümden oluşan "Doğu ve Batı Arasında Kalan İslam " adlı eser ortaya çıkmıştır. "Batı Düşüncesinin Temelleri" adını taşıyan birinci kısım altı bölümden İkinci kısım ise, "İslam -İki Kutuplu Birlik" adını taşıyan beş bölümlük kısım gelmiştir. Çalışmanın birinci kısım üçüncü bölümünde yer alan "sanat fenomeni altındaki "Sanat ve İlim " konusu incelenmiştir. Bu başlık altında ele alınan çalışıma İlim; sanat ve Din;

http://www.turansam.com
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

1. ALİYA İZZETBEGOVİÇ'İN DÜŞÜNCE DÜNYASININ TEMELLERİ

1.1.Siyasi ve Entelektüel Kişiliği

Alija (Aliya) Ali İzzetbegoviç (1925-2003), dünyada ve Türkiye'de 1990'ların başında, Yugoslavya'nın dağılmasının ardından kurulan Bosna-Hersek Cumhuriyeti'nin devlet başkanı olarak tanınmıştır."Doğu ve Batı Arasında Kalan İslam" adlı eseri Türkiye'de yayımlanan ilk çalışmasıdır (1993). Vefatından bu zamana geçen süre içerisinde savaş sırasında yapmış olduğu konuşmalar, Otobiyografisi, Yugoslavya dağılmadan önce düşünceleri yüzünden cezalandırıldığı yıllarda hapishanede tuttuğu notlar ve ilk eseri olan İslam Deklarasyonu da Türkçeye tercüme edilmiştir.

İzzetbegoviç, sadece siyaset ve devlet adamlığı kimliği ile değil, "bilge"lik kimliğinin yanında, Türk-İslam dünyasında yetişmiş son dönemdeki önemli entelektüel şahsiyetlerden birisi olarak da tarihe geçmiştir. Önce filozof, entelektüel ve bilgedir; sonra da siyasetçi, cumhurbaşkanı ve liderdir. İlim alanında yetiştirmesi ve entelektüel birikimini kazanması, aktif siyasete girdiği yıllardan çok eskilere dayanmaktadır. İnsanlık tarihi boyunca çeşitli filozofların ve bilim adamlarının tartışa geldiği, insan ile ilgili her konuda kafa yormuş bir düşünürdür. Öncelikle açıklamaya giriştiği problem, dünyanın yaratılışından itibaren filozofların da cevabını bulmaya çalıştıkları ve kendisinin tespitiyle âlemdeki en büyük mucize olan "insan"dır. Kendi ifadesiyle "insan bunların ölçüsü ve izahıdır" (İzzetbegoviç,1993; 19). Böylece entelektüel paradigmasının temeline insanı yerleştirmiştir. İnsan; özgürlük, ahlak ve İslam, olarak birbirlerini tamamlayan unsurlardır. Bu unsurlara bağlı olan ahlaki ilkeleri, onun fikri, siyasi vb. her alandaki mücadelesinin ana kaynağını oluşturmaktadır.

Değişik konular üzerine ortaya atılmış pek çok farklı fikrin hepsini sorgulayarak insanın varlık âlemindeki yerini tespit etmeye çalışmıştır. İnsanın beden yönüne ilişkin açıklamalar getiren biyoloji ve zooloji gibi doğa bilimlerinden, sosyal bir varlık olan insanın diğer insanlar ile birlikteliği konusunu açıklamaya çalışan antropoloji ve sosyolojiden faydalanmıştır. Çok farklı görüşlere sahip filozofların fikirleri ve çok farklı açıklamalara sahip dinler de İzzetbegoviç'in ilgi alanları arasındadır. Eserinde farklı alanlarda üretilen sonuçları ele alır ve onları sistematik bir şekilde tartışır. Tartışma yaparken yer yer düşünceleri birbirleriyle karşılaştırır, eksik taraflarını tespit eder, bununla da kalmaz; görüşlerine göre eksikliklerin doğrularını ortaya koymaya çalışır.

1.2. İnsan Anlayışı

AliyaİzzetbegoviÇ'in düşünce sisteminin merkezinde insan bulunmaktadır. Ona göre insanı anlamadan dini, ahlakı veya toplumu anlamak mümkün değildir. İzzetbegoviç insanı yalnızca biyolojik özellikleriyle açıklayan yaklaşımları eksik bulmuştur (Ovacık, 2015). Düzen ve ahengi düşünerek tabiatı tek hakikat ilan edenler olduğu gibi, hareket noktası olarak insanı kabul edenlerde vardır. Kendisinin de içinde yer aldığı üçüncü gruptakiler ise, insanın dünyadaki eşsiz varlığını kabul ederler.

İnsanı ruh ve bedenden ibaret gören İzzetbegoviç, Ruh ebedidir; insan ise, zamanla sınırlanmıştır ve bu zaman içinde ikmal edilemeyecek bir vazifesi vardır (Kur'an, 28/77; bkz.,İzzetbegoviç, a.g.e.;12; Yıldırım ve Yıldırım ve diğerleri, 2010 1724). İnsanın ruh ve beden ikileminden ibaret olan bu düşüncesinin çok eskilere dayanmış olduğunu belirtmektedir. Ona göre eskiler iki cevherden, ruh ve maddeden bahsetmişlerdir. Bu ifadelerle "iki muhtelif menşeli, muhtelif mahiyetli, birbirinden neşet etmeyen ve birbirine irca edilmeyen iki temel prensip, başka iki alem, iki düzenin var olduğunu belirtiyordu (İzzetbegoviç, a.g .e.;13). Esas itibarıyla bu ikilem insan düşüncesini hep zorlamıştır. Çok eski düşünürlerin bir grubu ruh ve madde olarak iki cevherin varlığından söz etmeleri; bu iki âlemin zaman bakımından ayrı, fakat birbirinin devamı olarak

---

sanat ve Ateizm; Sanatın somut Dünyası (Sanata Sosyal Yaklaşım); Figür ve Şahsiyet (İnsan Figürünün Dramı); Sanat ve Eseri; Üslup Sanat ve Tenkit alt başlıkları şeklinde ele alınmıştır. Makalede insan, sanat ve ilim incelenmiş, diğer hususlar konunun dışında tutulmuştur. Çalışma yapılırken, diğer bilimsel yayınlar da gözden geçirilmiş, ancak İzzetbegoviç'in söz konusu düşüncelerine sadık kalınmıştır. Bu açıdan makale metni İzzetbegoviç'in eserine göre hazırlanmıştır. Bu açıdan temel dayanağımız bizzat eserinde işaret etmiş olduğu görüşleridir. Eserinde belirttiği görüşlerinden yola çıkılarak tahliller yapılmıştır.

http://www.turansam.com
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

veya mahiyetleri ve manaları itibarıyla değişik fakat aynı anda bir arada telakki edilebilir. İzzetbegoviç, dualizm; insanın en köklü hissiyatı olmakla birlikte en yüksek felsefesi değildir diyor. Ona göre bütün felsefe ekolleri genellikle monistikttirler (İzzetbegoviç, a.g.e.;13).

Tekli hayatın insan için bir bakıma teknik (fıtrat) bakımından gayrı mümkün olduğuna işaret eden İzzetbegoviç, "Kalubela"dan (Kur'an) itibaren insanın dünyanın içine veya sosyal hakikatin içine itildiğini belirtimektedir. İnsan bir hayata inanabilir, fakat yaşadığı müddetçe iki hayat yaşar (İzzetbegoviç, a.g.e.;13). Böyle bir anlayışı İslam'ın en derin manası olarak değerlendirir; ruh ve madde ikilemini insanın hayatı olarak algılayıp ruhu ebedi, bedeni zamanla sınırlandıranİzzetbegoviç, başkaları uğrunda veya hakikat için, adalet ve iyilik için yapılan mücadele, her zaman, hayatın sınırlı ve nihai olduğunun inkarıdır (İzzetbegoviç, a.g .e.;1 3).

Demek ki İzzetbegoviç'e göre hayat sınırlı değil ebedidir. Sınırlı olan sadece bedendir. İzzetbegoviç'e göre insanı diğer canlılardan ayıran en önemli özelliklerden biri özgür iradeye sahip olmasıdır. İnsan, seçim yapabilme ve yaptığı seçimlerden dolayı sorumluluk üstlenebilme yeteneğine sahiptir. Bu durum ahlakın ortaya çıkmasının da temel şartıdır. Eğer insan tamamen belirlenmiş bir varlık olsaydı iyi veya kötü davranışlardan söz etmek mümkün olmazdı. Bu nedenle özgürlük ve sorumluluk, insanın ahlaki yönünü ortaya çıkaran temel unsurlar arasında yer almaktadır (Erdem, 2017).

İzzetbegoviç insanın manevi yönünü açıklarken dinin önemine dikkat çekmiştir. Ona göre insanın anlam arayışı, adalet duygusu ve vicdani sorumluluğu yalnızca maddi şartlarla açıklanamaz. İnsan, yaratılışı gereği aşkın olana yönelme eğilimindedir. Bu yöneliş din aracılığıyla anlam kazanmakta ve insanın hayatına ahlaki bir çerçeve kazandırmaktadır. Dolayısıyla insanın manevi boyutu din ile doğrudan ilişkilidir (Köysüren, 2013).

İnsan anlayışında ahlak da önemli bir yer tutmaktadır. İzzetbegoviç'e göre insanın değeri sahip olduğu güçten veya ekonomik imkânlardan değil, ahlaki duruşundan kaynaklanmaktadır. Bu nedenle ahlak, insanın kişiliğini inşa eden temel unsurlardan biridir. İnsan ancak ahlaki ilkeler doğrultusunda hareket ettiğinde gerçek anlamda insan olma niteliğini kazanabilmektedir (Aktaş, 2018).

İzzetbegoviç'in insan anlayışı aynı zamanda toplumsal bir boyut da taşımaktadır. İnsan yalnız başına yaşayan bir varlık değildir. Aile, toplum ve kültür içerisinde şekillenen insan, ahlaki değerleri de bu süreç içerisinde öğrenmektedir. Ancak bu öğrenme süreci yalnızca toplumsal kurallarla sınırlı değildir. Ona göre ahlakın kalıcı ve güçlü bir şekilde yaşatılabilmesi için dini temellerle desteklenmesi gerekmektedir. Bu nedenle insan, din ve ahlak arasında güçlü bir ilişki bulunmaktadır (Dağ, 2024).

1.3. Din ve İnsan İlişkisi

AliyaİzzetbegoviÇ'in düşünce sisteminde din ve insan arasında kopmaz bir ilişki bulunmaktadır. Ona göre din, insanın sonradan edindiği bir özellik değil, insan tabiatında var olan temel yönelimlerden biridir. İnsan yalnızca biyolojik ihtiyaçları bulunan bir canlı değildir; aynı zamanda anlam arayan, sorgulayan ve varoluşunun nedenini öğrenmek isteyen bir varlıktır. Bu nedenle din, insanın fıtratında bulunan manevi ihtiyaçlara cevap veren temel bir olgu olarak ortaya çıkmaktadır (Köysüren, 2013).

İzzetbegoviç'e göre insanlık tarihi incelendiğinde dinin her dönemde ve her toplumda farklı şekillerde varlığını sürdürdüğü görülmektedir. Bu durum, dinin insan hayatındaki yerinin tesadüfi olmadığını göstermektedir. İnsan, ölüm, hayat, iyilik, kötülük ve adalet gibi sorular karşısında yalnızca akıl yoluyla tatmin edici cevaplar bulmakta zorlanmaktadır. Din ise bu sorulara anlam kazandırarak insanın manevi dünyasını güçlendirmektedir (Toktaş, 2016).

Aliya'ya göre din, insanın özgürlüğünü ortadan kaldıran değil, ona gerçek özgürlüğü kazandıran bir yapıdır. İnsan maddi arzularının, tutkularının veya toplumsal baskıların esiri hâline geldiğinde özgürlüğünü kaybetmektedir. Din ise insanı bu bağımlılıklardan kurtararak daha bilinçli ve sorumlu bir hayat sürmesine yardımcı olmaktadır. Bu nedenle gerçek özgürlük, insanın yalnızca istediğini yapabilmesi değil, doğru olanı tercih edebilmesidir (Aygün, 2017).

İzzetbegoviç, insanın ahlaki yönünün gelişmesinde de dinin önemli bir rol oynadığını savunmaktadır. Ona göre insan yalnızca akıl yoluyla ahlaki davranışlarda bulunamaz. Çünkü akıl çoğu zaman çıkar

http://www.turansam.com
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

hesaplarıyla hareket etmeye eğilimlidir. Din ise insanı daha yüksek değerlere yönlendirerek fedakârlık, merhamet, adalet ve sorumluluk gibi erdemlerin gelişmesine katkı sağlamaktadır (Toman, 2023).

1.4. Modern Dünyada Din

AliyaİzzetbegoviÇ, modern dönemde dinin toplum hayatındaki yerinin daraltılmaya çalışıldığını ve bunun önemli sorunlara yol açtığını düşünmektedir. Özellikle modernleşme süreciyle birlikte dinin bireysel vicdan alanına indirgenmesi ve kamusal hayattan uzaklaştırılması birçok düşünür tarafından ilerleme göstergesi olarak kabul edilmiştir. Ancak İzzetbegoviç bu yaklaşımın insanın manevi ihtiyaçlarını göz ardı ettiğini savunmuştur. Ona göre insan yalnızca maddi ihtiyaçlarla yaşayan bir varlık değildir ve dinin dışlandığı bir hayat anlayışı eksik kalmaktadır (Akın ve Karaarslan, 2018).

İzzetbegoviç, modern dünyanın teknik ve bilimsel gelişmeler açısından önemli ilerlemeler kaydettiğini kabul etmektedir. Ancak bu gelişmelerin insanlığın bütün problemlerini çözemediğini de vurgulamaktadır. Bilim insanlara nasıl yaşayacaklarını değil, yalnızca bazı şeylerin nasıl gerçekleştiğini açıklayabilmektedir. Ahlaki değerler, vicdan ve anlam arayışı gibi konular ise bilimin sınırlarının dışında kalmaktadır. Bu noktada din, insanın manevi ihtiyaçlarına cevap veren temel kaynak olarak ortaya çıkmaktadır (Aksoy, 2024).

Modern toplumlarda yaşanan yalnızlaşma, tüketim kültürü, ahlaki çözülme ve kimlik bunalımı gibi sorunlar Aliya'nın üzerinde durduğu konular arasında yer almaktadır. Ona göre bu problemlerin önemli bir kısmı insanın manevi yönünün ihmal edilmesinden kaynaklanmaktadır. İnsan, sadece ekonomik veya teknolojik başarılarla mutlu olamamaktadır. Manevi değerlerden uzaklaşan bireyler zamanla hayatın anlamını sorgulamaya başlamakta ve çeşitli krizlerle karşı karşıya kalmaktadır (Bal, 2019).

İzzetbegoviç, din ile modernlik arasında zorunlu bir çatışma bulunduğu düşüncesine de karşı çıkmıştır. Ona göre sorun din ile modernlik arasında değil, insanın maddi ve manevi yönleri arasında kurulan yanlış dengededir. Modern dünyanın sunduğu imkânlardan yararlanmak mümkün olmakla birlikte manevi değerlerin korunması da gerekmektedir. Bu nedenle din ve modern hayat arasında bir denge kurulmalıdır. İslam bu dengeyi sağlayabilecek potansiyele sahip bir dünya görüşü sunmaktadır (Toktaş, 2016).

Aliya'ya göre modern çağda dinin yeniden anlaşılması büyük önem taşımaktadır. Ancak bu süreçte dinin özünden uzaklaştırılmaması gerekmektedir. Din, yalnızca geleneksel alışkanlıkların korunması veya kültürel aidiyetin sürdürülmesi amacıyla değil, insanın ahlaki ve manevi gelişimini destekleyen bir unsur olarak değerlendirilmelidir. Böyle bir yaklaşım hem bireysel hem de toplumsal düzeyde daha sağlıklı sonuçlar ortaya çıkaracaktır (Köysüren, 2013).

İzzetbegoviç'in modern dünyaya yönelik eleştirileri, dinin günümüzdeki rolünü yeniden düşünmeye imkân sağlamaktadır. Ona göre insanlığın karşı karşıya bulunduğu krizlerin önemli bir kısmı teknik yetersizliklerden değil, ahlaki eksikliklerden kaynaklanmaktadır. Bu nedenle modern dünyanın ihtiyaç duyduğu şey yalnızca daha fazla teknoloji veya ekonomik büyüme değil, aynı zamanda daha güçlü ahlaki ve manevi değerlerdir. Din bu değerlerin yaşatılmasında ve gelecek nesillere aktarılmasında önemli bir rol üstlenmektedir (Saygılı ve Çetintaş, 2020).

2. ALİYA İZZETBEGOVİÇ'E GÖRE DİN VE AHLAK İLİŞKİSİ

2.1. Dinin Ahlakın Temeli Oluşu

AliyaİzzetbegoviÇ'in düşüncesinde din ve ahlak birbirinden bağımsız iki alan değildir. Aksine bu iki kavram birbirini tamamlayan ve destekleyen unsurlar olarak görülmektedir. Ona göre din, ahlaki değerlerin oluşmasını sağlayan en önemli temellerden biridir. İnsanlar toplumsal baskılar veya hukuki yaptırımlar nedeniyle belirli davranışlardan kaçınabilirler; ancak gerçek ahlaki davranış, kişinin içten gelen bir sorumluluk bilinciyle hareket etmesiyle ortaya çıkar. Bu bilinç ise çoğu zaman dini inançlarla güçlenmektedir. Din, insanın yalnızca dış davranışlarını değil, niyetlerini ve iç dünyasını da şekillendirmektedir. Bu nedenle ahlakın kalıcı ve güçlü olabilmesi için dini bir zemine ihtiyaç duyduğu düşünülmektedir (Aktaş, 2018).

İzzetbegoviç'e göre modern dünyada ahlakın yaşadığı en önemli sorunlardan biri, dini temellerden uzaklaştırılmaya çalışılmasıdır. Ahlak yalnızca bireysel tercihlere veya toplumsal uzlaşmalara dayandırıldığında zamanla değişken ve kırılgan bir yapıya dönüşebilmektedir. Oysa din, ahlaki değerlere evrensel ve sürekli bir anlam kazandırmaktadır. İnsan yalnızca toplumun değil, aynı zamanda Allah'ın huzurunda da sorumlu olduğunu düşündüğünde ahlaki davranışları daha güçlü bir şekilde benimsemektedir.

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

Bu nedenle İzzetbegoviç, din ve ahlak arasında tarihsel, felsefi ve insani açıdan koparılamayacak bir bağ bulunduğunu savunmuştur (Günerigök, 2022).

2.2. Ahlaki Davranışın Manevi Boyutu

AliyaİzzetbegoviÇ'e göre ahlaki davranış yalnızca dışarıdan gözlemlenen eylemlerden ibaret değildir. Bir davranışın ahlaki değer taşıyabilmesi için arkasında samimi bir niyet ve manevi bir bilinç bulunmalıdır. İnsan bazen aynı davranışı farklı amaçlarla gerçekleştirebilir. Yardım etmek, dürüst davranmak veya fedakârlık göstermek dışarıdan benzer görünse de bu davranışların gerçek değeri onları ortaya çıkaran niyetle ilgilidir. Bu nedenle İzzetbegoviç ahlakı sadece kurallar bütünü olarak değil, insanın iç dünyasını da kapsayan manevi bir süreç olarak değerlendirmektedir. Din, bu manevi boyutu güçlendiren ve insanın davranışlarına anlam kazandıran temel unsur olarak görülmektedir. Ahlaki davranışın özü, insanın yalnızca başkalarının göreceği şekilde değil, kimsenin görmediği durumlarda da doğru olanı tercih edebilmesidir (Toman, 2023).

İzzetbegoviç'e göre manevi temelden yoksun bir ahlak anlayışı zamanla şekilci bir yapıya dönüşebilir. İnsanlar toplum tarafından takdir edilmek veya çeşitli çıkarlar elde etmek amacıyla ahlaklı görünmeye çalışabilirler. Ancak gerçek ahlak, bireyin vicdanında ve karakterinde yerleşik hâle gelen değerlerle ortaya çıkmaktadır. Din, insana sürekli bir iç denetim mekanizması kazandırarak bu sürece katkı sağlamaktadır. Böylece ahlaki davranış yalnızca toplumsal beklentilerin sonucu olmaktan çıkar ve insanın kişiliğinin ayrılmaz bir parçası hâline gelir. İzzetbegoviç'in düşüncesinde ahlakın kalıcılığı da büyük ölçüde bu manevi temele bağlıdır (Aktaş, 2018).

SONUÇ

AliyaİzzetbegoviÇ, çağdaş İslam düşüncesinin din, ahlak ve insan ilişkisini en kapsamlı şekilde ele alan isimlerinden biri olarak öne çıkmaktadır. Onun düşünce sisteminde insan, yalnızca biyolojik ihtiyaçları bulunan bir varlık değil; özgür iradeye, vicdana ve ahlaki sorumluluğa sahip bir özne olarak değerlendirilmektedir. Bu nedenle din ve ahlak, insanın varlığını anlamlandıran temel unsurlar arasında yer almaktadır. İzzetbegoviç'e göre insanın manevi yönü dikkate alınmadan ne bireysel ne de toplumsal sorunlara kalıcı çözümler üretmek mümkündür.

Çalışmada görüldüğü üzere İzzetbegoviç, dini yalnızca ibadetlerden oluşan bir alan olarak değil, hayatın bütününü kuşatan kapsamlı bir sistem şeklinde değerlendirmiştir. Ona göre din, bireyin karakterini şekillendiren, toplumsal ilişkileri düzenleyen ve ahlaki değerleri besleyen temel kaynaktır. Bu nedenle ahlakın dinle olan ilişkisi tesadüfi değil, insanın varoluşuyla bağlantılı bir zorunluluktur. Ahlaki davranışların yalnızca toplumsal fayda veya bireysel çıkar temelinde açıklanamayacağını savunan İzzetbegoviç, ahlakın ancak aşkın değerlere dayandığında kalıcı ve anlamlı olabileceğini ileri sürmüştür.

İzzetbegoviç'in modern dünyaya yönelik eleştirileri de din ve ahlak ilişkisine verdiği önemi göstermektedir. Ona göre çağdaş toplumlarda yaşanan birçok krizin temelinde manevi değerlerin zayıflaması bulunmaktadır. Teknolojik ve ekonomik gelişmeler insan hayatını kolaylaştırsa da insanın anlam arayışına, vicdani ihtiyaçlarına ve ahlaki problemlerine tek başına cevap verememektedir. Bu nedenle dinin bireysel ve toplumsal hayattaki rolünün yeniden değerlendirilmesi gerekmektedir.

Sonuç olarak AliyaİzzetbegoviÇ, din ve ahlakı birbirinden ayrılması mümkün olmayan iki unsur olarak görmektedir. Din, ahlaka anlam ve süreklilik kazandırırken; ahlak da dinin insan hayatındaki somut yansımasını oluşturmaktadır. Bu yaklaşım, yalnızca İslam düşüncesinin anlaşılması açısından değil, günümüzde karşılaşılan ahlaki ve toplumsal problemlerin değerlendirilmesi bakımından da önemli bir perspektif sunmaktadır. Böylece İzzetbegoviç'in din ve ahlak üzerine geliştirdiği fikirler, güncelliğini koruyan ve üzerinde çalışılmaya devam edilmesi gereken değerli bir düşünce mirası olarak karşımıza çıkmaktadır.

KAYNAKÇA

1. Akın, M. H. (2013). *AliyaİzzetbegoviÇ'in siyaset felsefesi ve İslam*. İstanbul.
2. Akın, M. H., ve Karaarslan, F. (2018). Çağdaş İslam düşüncesinde AliyaİzzetbegoviÇ. *Muhafazakâr Düşünce Dergisi*, 48, 41-60.

3. Aksoy, M. (2024). AliyaİzzetbegoviÇ'in sanat ve bilim düşünceleri üzerine eleştirel bir yaklaşım. *Dini Araştırmalar*, 67, 369-395.
4. Aktaş, H. (2018). AliyaİzzetbegoviÇ'in düşüncesinde ahlak-terbiye ilişkisi. İçinde *Editörler Kitabı* (ss. 301-315).
5. Aygün, A. (2017). *AliyaİzzetbegoviÇ'te din ve siyaset* (Yüksek lisans tezi). Necmettin Erbakan Üniversitesi.
6. Bal, H. (2019). AliyaİzzetbegoviÇ ve bilgeliğin tezahürleri. *Sosyal Araştırmalar ve Davranış Bilimleri Dergisi*, 5(9), 358-391.
7. Bayram, M. (2019). *AliyaİzzetbegoviÇ'in İslamlaşma anlayışı* (Yüksek lisans tezi). Necmettin Erbakan Üniversitesi.
8. Ceylan, H., ve Zafer, M. (2020). Sosyal hizmet bağlamında AliyaİzzetbegoviÇ'in düşünce dünyası. *TurkishStudies*, 15(5), 2253-2268.
9. Çetin, Y. (2020). AliyaİzzetbegoviÇ'in adalet anlayışı üzerine. *Antakiyat*, 3(2), 178-196.
10. Dağ, A. (2024). Bir Balkan düşünürü ve devlet adamı olarak AliyaİzzetbegoviÇ'in insan ve eğitim anlayışı. *İdrak Dini Araştırmalar Dergisi*, 4(2), 392-404.
11. Demirtaş, M. (2022). Nurettin Topçu ve AliyaİzzetbegoviÇ'inDin Anlayışında İslam'ın Yeri Ve Önemi.*Journal of IslamicResearch*, 33(1), 171-188.
12. Düzgün, Ş. (2009). Aliya İzzet Begoviç ve Kurucu İrade Olarak İslâm. *Kader Kelam Araştırmaları Dergisi*, 7(1).
13. Erdem, H. H. (2017). AliyaİzzetbegoviÇDüşüncesinde Ahlak Problemine Giriş. *Kutadgubilig Felsefe Bilim Araştırmaları*, 36, 27-34.
14. Günerigök, M. A. (2022). AliyaİzzetbegoviÇDüşüncesinde Din. *Din Sosyolojisi Araştırmaları*, 2(3), 1-19.
15. İzzetbegoviç, Aliya (1993), Doğu ve Batı Arasında İslam, (Çev. Salih Şaban), Nehir Yay. İstanbul. http://tr.wikipedia.0rg/wiki/D0sva:Aliia Izetbeoovic.ipo. 29.03.2010. http://haksozhaber.net/news detail.php?id = 10426. 29.03.2010. http://www.uludaosozluk.eom/k/homunculus/. 29.03.2010.
16. Karaağaç, H. (2019). AliyaİzzetbegoviÇ'te İslam Düşüncesinin Yenilenmesi. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19, 35-54.
17. Karaarslan, F., ve Gör, A. (2012). AliyaİzzetbegoviÇ'inAhlak Ve Siyaset Anlayışı. *TYB Akademi*, 4, 111-122.
18. Köysüren, A. Ç. (2013). AliyaİzzetbegoviÇDüşüncesinde Din ve İslam, İçinde *İslam Birliği İdeali* (ss. 83-95).
19. Ovacık, Z. (2015). Tabiat ve Şuurdan Daha Öte Varlık Olarak İnsan: AliyaİzzetbegoviÇ'te felsefi antropoloji. *Felsefe Dünyası*, 61, 186-217.
20. Özcan, M. (2019). AliyaİzzetbegoviÇ'inMedeniyet Tasavvuru. *OPUS International Journal of SocietyResearches*, 11(18), 2632-2648.
21. Saygılı, S., ve Çetintaş, O. (2020). Trajediler Çağında Ortak Yaşam Arayışı Olarak AliyaİzzetbegoviÇ'inSiyaset Felsefesi. *Temaşa Erciyes Üniversitesi Felsefe Dergisi*, 12, 4-16.
22. Toktaş, F. (2016). Yenilikçi Müslüman Düşünür Olarak AliyaİzzetbegoviÇ. *Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 44, 7-45.
23. Toman, H. (2023). AliyaİzzetbegoviÇ'in Din-Ahlak Fenomenlerine Ontolojik Yaklaşımı. *Mesned İlahiyat Araştırmaları Dergisi*, 14(1), 61-75.
24. Yalın, S. (2018). AliyaİzzetbegoviÇ'inYararcı Ahlâk Eleştirisi. İçinde *Editörler Kitabı* (ss. 634-650).
25. Yıldırım Kazım, Neşide Yıldırım ve Diğerleri, Aliya (Alija) Ali İzzetbegoviç'in Düşüncesinde Sanat ve İlim, 2. Uluslararası Balkanlarda Sosyal Bilimler Kongresi, 6-10 Mayıs 2010, Priştina/Kosova, ss. 1709-1726.
26. Yılmaz, M. E. (2025). AliyaİzzetbegoviÇ'inDüşüncesinde İslam ve Eğitim.*Muhafazakâr Düşünce Dergisi*, 21(68), 343-350.

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

(35)

Yiğit CENGİZ[131]

ACENTENİN DENKLEŞTİRME İSTEMİNİN TEKEL HAKKI VEREN BENZER SÖZLEŞMELERE UYGULANMA ALANI

THE SCOPE OF APPLICATION OF THE AGENT'S COMPENSATION CLAIM TO SIMILAR AGREEMENTS GRANTING EXCLUSIVE RIGHTS

ÖZ

Bu çalışma, özellikle 20. yüzyılın başlarından itibaren hız kazanan teknolojik gelişmeler, artan rekabet koşulları ve değişen pazarlama anlayışlarının etkisiyle klasik acentelik sözleşmesinin bazı durumlarda yetersiz kalması sonucunda ortaya çıkan yeni sözleşme türlerini denkleştirme istemi bakımından incelemeyi amaçlamaktadır. Bu kapsamda, uygulamada yaygınlık kazanan ve kanunda açıkça düzenlenmemiş olmaları nedeniyle isimsiz sözleşmeler arasında yer alan tek satıcılık, franchise ve marka lisans sözleşmeleri ele alınmaktadır. Çalışmada, bu sözleşme türlerinin Türk Ticaret Kanunu'nun 122. maddesinin beşinci fıkrası kapsamında denkleştirme istemine konu olup olamayacağı, hangi hukuki ve fiilî şartlar altında bu talebin ileri sürülebileceği ve uygulama alanının sınırlarının nasıl belirleneceği incelenmektedir. Ayrıca, taraflar arasındaki ekonomik dengenin korunması ve hakkaniyet ilkesinin sağlanması bakımından denkleştirme kurumunun işlevi değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Acente, Denkleştirme, Tekel Hakkı, Tek Satıcılık, Franchise, Marka Lisans.

ABSTRACT

This study aims to examine, in terms of compensation claims, the new types of contracts that have emerged due to the limitations of the classical agency agreement, particularly in response to rapid technological developments, increasing competition, and changing marketing approaches since the early 20th century. In this context, distribution agreements widely used in practice and classified as unnamed contracts due to the absence of explicit statutory regulation—namely exclusive distribution, franchise, and trademark licence agreements—are analyzed. The study evaluates whether these contractual relationships may fall within the scope of the compensation claim regulated under Article 122(5) of the Turkish Commercial Code, the legal and factual conditions under which such claims may be asserted, and the limits of their applicability. In addition, the function of the compensation mechanism is assessed in light of doctrinal views and judicial decisions, with particular emphasis on maintaining the economic balance between the parties and ensuring fairness in long-term contractual relationships.

Keywords: *Agent, Indemnity, Exclusivity Right, Exclusive Distribution, Franchise, Trademark License.*

[131] ***Hâkim, İstanbul Ticaret Üniversitesi Özel Hukuk Tezli Yüksek Lisans Öğrencisi, yigit.cengiz@outlook.com.tr, ORCID: 000-0002-2699-239X.**

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

GİRİŞ

Ticari hayatın gelişimi, özellikle 20. yüzyılın başlarından itibaren hız kazanan teknolojik ilerlemeler, artan rekabet koşulları ve pazarlama tekniklerindeki dönüşüm ile birlikte sözleşme ilişkilerinin yapısını önemli ölçüde değiştirmiştir. Bu değişim süreci, klasik ticari sözleşme tiplerinin her durumda ekonomik ihtiyaçlara cevap verememesi sonucunu doğurmuş; uygulamada, sözleşme serbestisi ilkesi çerçevesinde, kanunda açıkça düzenlenmemiş ancak ekonomik işlev bakımından büyük önem taşıyan yeni sözleşme türlerinin ortaya çıkmasına yol açmıştır.

Bu gelişmelerden en çok etkilenen sözleşme türlerinden biri de acentelik sözleşmesidir. Acentelik ilişkisi, uzun yıllar boyunca üretici ile pazar arasındaki bağlantıyı kuran temel yapılardan biri olmuş; ancak dağıtım ve pazarlama sistemlerinin çeşitlenmesiyle birlikte, tek satıcılık, franchise ve marka lisans sözleşmeleri gibi alternatif modeller uygulamada giderek daha fazla tercih edilmeye başlanmıştır. Bu sözleşmeler, her ne kadar hukuki nitelikleri itibarıyla acentelikten farklılık arz etse de, müşteri çevresi yaratılması ve bu çevrenin sözleşme sonrası dönemde ekonomik değer üretmeye devam etmesi bakımından benzer özellikler göstermektedir.

Acentelik sözleşmesinin sona ermesiyle birlikte ortaya çıkan ekonomik dengesizliği gidermeyi amaçlayan denkleştirme istemi, Türk Ticaret Kanunu'nun 122. maddesinde düzenlenmiş olup, söz konusu kurumun yalnızca acentelik sözleşmesine özgü olup olmadığı veya benzer sözleşmelere de uygulanıp uygulanamayacağı, öğretide ve uygulamada tartışma konusu olmuştur. Kanun koyucu, 6102 sayılı Türk Ticaret Kanunu'nun 122. maddesinin beşinci fıkrasında yer verdiği düzenleme ile bu tartışmaya belirli ölçüde açıklık getirmiş ve denkleştirme talebinin, hakkaniyete aykırı olmadığı sürece, tek satıcılık ile benzeri şekilde tekel hakkı sağlayan sürekli sözleşme ilişkilerine de uygulanabileceğini hüküm altına almıştır.

Bununla birlikte, anılan düzenlemede yer alan "benzeri sözleşmeler" ve "tekel hakkı" kavramlarının sınırlarının açık olmaması, hangi sözleşme türlerinin denkleştirme talebine konu olabileceği ve bu talebin hangi şartlar altında ileri sürülebileceği hususlarında belirsizliklere yol açmaktadır. Özellikle tek satıcılık, franchise ve marka lisans sözleşmeleri bakımından denkleştirme talebinin uygulanabilirliği, her bir sözleşmenin kendine özgü yapısı ve ekonomik işlevi dikkate alınarak ayrı ayrı değerlendirilmesi gereken bir mesele olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu çalışmada, öncelikle acentenin denkleştirme istemi kavramsal ve sistematik açıdan ele alınmış; ardından Türk Ticaret Kanunu'nun 122. maddesinin beşinci fıkrası çerçevesinde, tekel hakkı tanıyan benzer sözleşmeler bakımından denkleştirme talebinin uygulanma alanı incelenmiştir. Bu kapsamda, uygulamada en sık karşılaşılan sözleşme türleri olan tek satıcılık, franchise ve marka lisans sözleşmeleri ayrı başlıklar altında değerlendirilmiş; söz konusu sözleşmeler bakımından denkleştirme talebinin ileri sürülebilmesi için aranan şartlar, doktrindeki görüşler ve karşılaştırmalı hukuk çerçevesinde analiz edilmiştir.

I. Genel Olarak Acentenin Denkleştirme İstemi

A. Kavram

Acentenin denkleştirme istemi, acentenin faaliyetleri sonucunda müvekkile kazandırdığı müşteri çevresinin sözleşmenin sona ermesinden sonra da ekonomik değer üretmeye devam etmesi karşılığında acenteye ödenen bedeli ifade eder (Arkan, 2023:185). Bu kurum, acentelik sözleşmesinin sona ermesiyle birlikte taraflar arasında ortaya çıkan ekonomik dengesizliği gidermeyi amaçlayan özel bir mekanizma niteliği taşır.

6762 sayılı mülga Türk Ticaret Kanunu'nda denkleştirme istemine ilişkin açık bir düzenleme bulunmamaktaydı. Bununla birlikte uygulamada, genel hükümler çerçevesinde ve sınırlı ölçüde acentenin sözleşme sonrası menfaat kaybının telafi edilebileceği kabul edilmekteydi (Tekinalp, 1998:17)[132]. Bu hakka ilişkin ilk açık düzenleme, yalnızca sigorta acenteleri bakımından öngörülmüş; ancak 6102 sayılı Türk Ticaret Kanunu'nun 122. maddesiyle birlikte denkleştirme istemi tüm acenteler bakımından genel ve sistematik bir düzenlemeye kavuşturulmuştur (Yazıcıoğlu, 2010:235).

[132] Bkz. Yargıtay 11. Hukuk Dairesinin 10.05.1996 tarihli, E. 1996/2189, K. 1996/3335 sayılı kararı.

Söz konusu düzenleme hazırlanırken, başta 86/653 sayılı AET Yönergesi'nin 17. ve 18. maddeleri olmak üzere, Alman Ticaret Kanunu'nun §89b ve İsviçre Borçlar Kanunu'nun §418u maddeleri dikkate alınmıştır. Kıta Avrupası'ndaki birçok ülkede benzer düzenlemelere rastlanmaktadır (Sopacı, 2003:445).

Öğretide bu kuruma portföy tazminatı (Moroğlu, 2006:72), müşteri tazminatı (Altınok Ormancı, 2009:471) veya portföy akçesi (Tekinalp: 1998:1) gibi çeşitli adlar verilmekle birlikte, kanuni terminolojiye uygun olarak "denkleştirme istemi" kavramının kullanılması daha isabetlidir (Ayhan/Özdamar/Çağlar: 2022:389). Zira bu ifade, kurumun klasik anlamda bir tazminat olmayıp, taraflar arasındaki ekonomik dengenin sağlanmasına yönelik kendine özgü bir talep olduğunu ortaya koymaktadır.

B. Hukuki Niteliği

Denkleştirme isteminin hukuki niteliği öğretide tartışmalı olup, bu talebin dayanağı farklı teorilerle açıklanmaya çalışılmıştır. Bu kapsamda denkleştirmenin; bir tazminat türü olduğu (Kuther, 1960:20), sebepsiz zenginleşmeye dayandığı (Kaumanns, 1971:7-9), acentenin sosyal açıdan korunmasına yönelik olduğu (Kaumanns, 1971:5-6) veya özel nitelikte bir karşılık talebi (Kaumanns, 1971:31) teşkil ettiği yönünde görüşler ileri sürülmüştür.

Bununla birlikte baskın görüş, denkleştirme isteminin özel bir karşılık talebi olduğu yönündedir (Kendigelen, 2016:114-115). Kanaatimizce de bu talep bir tazminat olarak nitelendirilemez. Zira bu talebin doğumu için kusur, zarar veya hukuka aykırılık gibi unsurların varlığı aranmaz. Aynı şekilde, talebin sebepsiz zenginleşme hükümleriyle açıklanması da yeterli değildir; çünkü denkleştirme istemi, doğrudan sözleşmesel ilişki çerçevesinde ortaya çıkmaktadır.

Bu çerçevede denkleştirme istemi, acentenin faaliyetleri sonucu oluşturduğu müşteri çevresini sözleşmenin sona ermesiyle birlikte müvekkile bırakmasının karşılığı olarak ileri sürdüğü, kendine özgü bir özel karşılık talebi olarak nitelendirilmelidir. Gerçekten de acentelik sözleşmesi devam ederken acente, müvekkiline yeni müşteriler kazandırmakta ve bu faaliyet karşılığında komisyon geliri elde etmektedir. Ancak sözleşmenin sona ermesiyle birlikte acentenin bu gelir kaynağı ortadan kalkmakta; buna karşılık müvekkil, acentenin kazandırdığı müşteri çevresinden yararlanmaya devam etmektedir. Bu durum, sözleşme sonrası dönemde taraflar arasında ekonomik bir dengesizlik doğurur. Denkleştirme istemi, bu dengesizliği gidermeye yönelik bir dengeleme aracı olarak işlev görmektedir (Ayan, 2008:106).

C. Koşulları

Denkleştirme isteminin ileri sürülebilmesi, Türk Ticaret Kanunu'nun 122. maddesinde öngörülen koşulların birlikte gerçekleşmesine bağlıdır. Bu koşullar; sözleşmenin sona ermesi, acentenin müvekkile müşteri kazandırması, müvekkilin bu müşterilerden menfaat elde etmesi, acentenin ücret kaybına uğraması, talebin hakkaniyete uygun olması ve istemin bir yıl içerisinde ileri sürülmesi şeklinde özetlenebilir.

a. Sözleşmenin Sona Ermesi

Denkleştirme isteminin doğumu bakımından ilk koşul, acentelik sözleşmesinin sona ermiş olmasıdır. Ancak sözleşmenin sona erdiği her durumda acentenin bu talepte bulunabileceği söylenemez. Sona erme biçiminin, denkleştirme talebine imkân tanıyacak nitelikte olması gerekir (Ayan, 2008:148).

Kanun, özellikle acentenin kusuruna dayanan sona erme hallerinde denkleştirme istemini dışlamıştır. Buna göre, acentenin haklı bir neden olmaksızın sözleşmeyi feshetmesi veya sözleşmenin acentenin kusurlu davranışı nedeniyle müvekkil tarafından haklı sebeple sona erdirilmesi hâllerinde denkleştirme talebi ileri sürülemez (Kaya, Arslan: 2016:248). Buna karşılık sözleşmenin sürenin dolmasıyla sona ermesi, müvekkil tarafından acentenin kusurlu davranışı ve haklı neden olmaksızın feshedilmesi veya acentenin müvekkile atfedilebilecek bir nedenle sözleşmeyi sona erdirmesi hâllerinde, diğer koşulların da varlığı durumunda denkleştirme hakkı doğabilir (Yılmaz, Hümeyra: 2020:95).

6102 sayılı Türk Ticaret Kanunu'nun 121. maddesinin birinci fıkrasına göre, süresiz şekilde kurulmuş bir acentelik sözleşmesi, taraflardan biri tarafından üç aylık ihbar süresine uyularak feshedilebilir. Acentelik sözleşmesinin bu şekilde olağan fesih yoluyla sona ermesi, denkleştirme talebinde bulunmak için tek başına yeterli değildir. Denkleştirme istemi bakımından sözleşmenin olağan veya olağanüstü fesih yoluyla sona

http://www.turansam.com
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

ermesinde belirleyici olan husus, fesih iradesinin kimden kaynaklandığı ve bu feshe hangi nedenin yol açtığıdır (Kaya, Mustafa İsmail: 2022:356). Bu değerlendirme yapılırken şekli görünümden ziyade sona ermenin gerçek nedeni esas alınmalıdır.

Sözleşmenin tarafların anlaşmasıyla (ikale) sona erdirilmesi hâlinde de kural olarak denkleştirme hakkı ortadan kalkmaz (Demir, 2011:251)[133]. Zira ikale, tek taraflı bir fesih olmayıp karşılıklı irade beyanına dayanır. Bu nedenle, sözleşmenin bu şekilde sona ermesi durumunda da diğer koşulların varlığı hâlinde acente denkleştirme talebinde bulunabilir.

Benzer şekilde, taraflardan birinin ölümü, ehliyetini kaybetmesi veya iflası gibi nedenlerle sözleşmenin kendiliğinden sona ermesi hâllerinde de, kanunda aksine bir düzenleme bulunmadığından denkleştirme hakkının devam ettiği kabul edilmelidir (Kanışlı, 2014:132).

b. Müvekkilin Menfaat Elde Etmesi

Denkleştirme isteminin temelini oluşturan unsur, müvekkilin acentenin faaliyetleri sonucunda kazandırılan müşterilerden sözleşmenin sona ermesinden sonra da ekonomik menfaat elde etmesidir. Bu kapsamda öncelikle acentenin müvekkile yeni müşteri kazandırmış olması gerekir (Kaya, Arslan: 2016:252). Yeni müşteri kavramı geniş yorumlanmakta olup, yalnızca tamamen yeni ilişkilerin kurulması değil; mevcut müşteri ilişkilerinin geliştirilmesi, ticari ilişkinin derinleştirilmesi veya kesilmiş ilişkilerin yeniden kurulması da bu kapsamda değerlendirilebilmektedir (Kayıhan, 2018:187).

Bununla birlikte müşteri kazanımının acentenin faaliyetleriyle bağlantılı olması yeterli olup, bu sonucun tamamen acentenin çabalarından kaynaklanması zorunlu değildir. Ancak acentenin katkısının hiç bulunmadığı durumlarda denkleştirme talebi söz konusu olmaz (Kaya, Mustafa İsmail: 2022:362). Denkleştirme istemi bakımından, kazanılan müşterilerin süreklilik arz eden bir ilişki kurması önem taşır. Zira müvekkilin sözleşme sonrasında menfaat elde edebilmesi, bu müşteri ilişkilerinin devamlılık göstermesine bağlıdır. Tek seferlik veya rastlantısal işlemler, kural olarak denkleştirme talebine dayanak oluşturmaz (Kayıhan, 2018:187).

Müvekkilin elde ettiği menfaatin niteliği bakımından ise öğretide farklı yaklaşımlar bulunmakla birlikte (Kaya, Arslan: 2016:256)[134], daha isabetli olan görüşe göre herhangi bir ekonomik faydanın varlığı yeterlidir (Kaya, Mustafa İsmail: 2022:370). Bu faydanın "önemli" olup olmadığı ayrıca aranmalıdır şeklindeki dar yorum, denkleştirme kurumunun amacına uygun düşmez (Karasu, 2008:295).

Bu bağlamda menfaat yalnızca doğrudan ciro artışı veya kâr ile sınırlı olarak değerlendirilmemelidir (Kaya, Arslan: 2016:258)[135]. Acentenin kazandırdığı müşteri çevresi, müvekkilin işletme değerini artırabilir, piyasa konumunu güçlendirebilir ve dolaylı ekonomik faydalar sağlayabilir (Badak Aybar, 2013:184). Bu nedenle menfaat kavramı geniş yorumlanmalı ve müvekkilin ekonomik durumunda meydana gelen her türlü iyileşme dikkate alınmalıdır.

---

[133] Ayrıca **bkz**. Yargıtay 11. HD. T. 20.10.2022, E. 2021/3240, K. 2022/7221: *''Kanunda denkleştirmenin hangi hallerde talep edilemeyeceği istisnai olarak sayılmış olup, Türk hukukunda geçerli olan "istisnaların dar yorumlanması" ilkesinin, tüm istisnalar gibi bu hususta da dar yorumlanması gerekmektedir. Somut olayda davacının sözleşmeyi davalının muvafakatiyle sona erdirmiş olması nedeniyle, TTK 122/1. Maddesindeki şartların varlığı halinde davalıdan hakkaniyete uygun bir denkleştirme talebinde bulunabileceğinin kabulü gerekirken Mahkemece hatalı gerekçeyle davanın reddi doğru olmamış, hükmün bu nedenle mümeyyiz davacı taraf yararına bozulması gerekmiştir",* (https://karararama.yargitay.gov.tr/), (Erişim Tarihi: 17.01.2026).

[134] Ayrıca **bkz**. İstanbul BAM 14. HD. T. 21.10.2020, E. 2018/1072, K. 2020/1103: *''...Somut olayda acentelik ilişkisi sona erdikten sonra davacının portföyündeki sadece 15 müşterinin davalı sigorta şirketi ile poliçe yenilediği, bu poliçeler dolayısıyla davalının sadece 2.882,58 TL brüt sigorta prim geliri elde ettiği dikkate alındığında, portföy tazminatı talebi için yasada aranan bu koşulun (önemli menfaat elde etme koşulunun) gerçekleştiğinin kanıtlanamadığı kanaatine varılmıştır. Portföy tazminatı talebinde ispat yükü davacıda olup davacı, davalının önemli bir menfaat elde ettiğini kanıtlayamamıştır. Bu nedenlerle davacının portföy tazminatı talebinin reddine dair karar yönünden davacı vekilinin istinaf başvuru nedenleri yerinde görülmemiştir",* (https://emsal.uyap.gov.tr/), (Erişim Tarihi: 25.01.2026).

[135] Ayrıca **bkz**. Yargıtay 11. HD. T. 01.03.2017, E. 2015/13003, K. 2017/1215: *''...şirketin kârlılık durumunun olmaması, diğer bir anlatımla son beş yılda zarar ettiği gerekçesiyle tazminat isteminin reddine karar verilmesi doğru görülmemiş ve hükmün bu sebeple davacı yararına bozulmasını gerektirmiştir"*, (https://karararama.yargitay.gov.tr/), (Erişim Tarihi: 25.01.2026).

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

Bununla birlikte, müvekkilin sözleşme sonrasında bu müşteri çevresinden herhangi bir menfaat elde etmemesi hâlinde denkleştirme talebinden söz edilemez. Ancak bu durumun müvekkilin kötü niyetli davranışından kaynaklanması hâlinde farklı bir değerlendirme yapılması gerekir (Akın, 2013:622).

c. Acentenin Ücret Kaybına Uğraması

Denkleştirme isteminin kabulü için aranan temel koşullardan biri de, acentenin sözleşmenin sona ermesi nedeniyle ücret (komisyon) kaybına uğramasıdır. Gerçekten de acente, sözleşme devam ettiği sürece müvekkile kazandırdığı müşterilerle kurulan işlemlerden komisyon elde etmekte; ancak sözleşmenin sona ermesiyle birlikte bu gelir kaynağını kaybetmektedir.

Bu bağlamda denkleştirme istemi, yalnızca müvekkilin elde ettiği menfaati dengelemeye değil, aynı zamanda acentenin sözleşme sonrası dönemde uğradığı gelir kaybını telafi etmeye de yöneliktir. Bu nedenle, acentenin denkleştirme talebinde bulunabilmesi için, sözleşme devam etseydi kazanabileceği muhtemel komisyon gelirlerinden mahrum kalmış olması gerekir (Kaya, Mustafa İsmail: 2022:372).

Bununla birlikte, ücret kaybının somut ve kesin olarak ispatı aranmaz. Zira ücret kaybının belirlenmesi, geleceğe yönelik bir öngörüye dayanır. Acentenin kazandırdığı müşteri çevresinin niteliği ve sürekliliği dikkate alınarak, sözleşmenin devamı hâlinde elde edilebilecek muhtemel kazançlar üzerinden bir değerlendirme yapılması yeterlidir (Kınacıoğlu, 1963:71).

Öğretide, ücret kaybının hesaplanmasında esas olarak acentenin son bir yıl içerisinde elde ettiği ortalama kazancın temel alındığı, ancak bu dönemde olağanüstü nedenlerle normal gelir düzeyinden sapmaların bulunduğu hâllerde, temsil kabiliyeti daha yüksek başka bir yılın ortalamasının esas alınmasının uygun olacağı kabul edilmektedir (Ayan, 2008:186).

Öte yandan, acentenin sözleşme süresince yüksek miktarda komisyon geliri elde etmiş olması veya sözleşmenin sona ermesinden sonra benzer bir faaliyetle aynı müşteri çevresinden gelir elde etmeye devam etmesi hâlinde, ücret kaybının bulunmadığı veya sınırlı olduğu sonucuna varılabilir. Bu gibi durumlarda denkleştirme talebi tamamen reddedilebileceği gibi, hakkaniyet gereği miktarında indirim yapılması da mümkündür (Kaya, Mustafa İsmail: 2022:374). Bu yönüyle ücret kaybı, denkleştirme talebinin varlığına ilişkin bir koşul olmasının yanı sıra, aynı zamanda talebin miktarının belirlenmesinde de belirleyici bir rol oynar.

d. Hakkaniyet Koşulu

Denkleştirme isteminin kabulü ve kapsamı bakımından belirleyici unsurlardan biri, talebin somut olayın özellikleri çerçevesinde hakkaniyete uygun olmasıdır. Türk Ticaret Kanunu'nun 122. maddesinde açıkça ifade edilen bu unsur, denkleştirme kurumunun katı kurallara bağlı bir tazminat mekanizması değil, somut olayın özelliklerine göre şekillenen esnek bir dengeleme aracı olduğunu göstermektedir.

Hakkaniyet değerlendirmesi yapılırken; acentenin sözleşme süresince elde ettiği komisyon gelirleri, kazandırdığı müşteri çevresinin niteliği ve devamlılığı, müvekkilin sözleşme sonrasında elde ettiği menfaatin kapsamı ve tarafların sözleşmenin sona ermesindeki davranışları birlikte dikkate alınır (Karasu, 2008:299). Bu bağlamda hakkaniyet, yalnızca denkleştirme talebinin varlığını değil, aynı zamanda kapsamını ve miktarını belirleyen temel bir ölçüt işlevi görür.

Somut olayın özellikleri, her ne kadar denkleştirme şartlarının varlığına işaret etse de, bazı durumlarda talep edilen miktarın hakkaniyet gereği azaltılması gerekir. Özellikle acentenin sözleşme süresince yüksek miktarda komisyon geliri elde etmiş olması, müşteri kazanımındaki katkısının sınırlı kalması, bu bağamda müşteri kazanımında müvekkilin veya başka acentelerin önemli katkısının bulunması, müvekkilin elde ettiği menfaatin düşük düzeyde bulunması veya müvekkilin markasının bilinirliğinin etkisinin fazla olduğu durumlarda denkleştirme miktarında indirim yapılması gündeme gelebilir (Dural, 2003:308).

Bazı durumlarda ise somut olayın özellikleri, denkleştirme miktarının artırılmasını haklı kılabilir. Özellikle acentenin yoğun çabasıyla güçlü ve sadık bir müşteri çevresi oluşturulmuş olması, bu müşteri portföyünün müvekkil açısından uzun vadeli ve yüksek ekonomik değer taşıması ve acentenin sözleşmenin sona ermesiyle önemli ölçüde gelir kaybına uğraması hâllerinde daha yüksek bir denkleştirme bedeline hükmedilmesi hakkaniyete uygun düşer (Yılmaz, Hümeyra: 2020:146).

http://www.turansam.com
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

Hakkaniyet değerlendirmesi yapılırken bazı hususlar ise tek başına denkleştirme talebinin reddine veya miktarının değiştirilmesine yol açmaz. Özellikle müvekkilin işletmesinin genel olarak zarar etmiş olması, denkleştirme talebini ortadan kaldıran bir neden olarak kabul edilemez[136]. Zira denkleştirme, işletmenin genel kârlılığına değil, acentenin kazandırdığı müşteri çevresinin ekonomik değerine dayanmaktadır.

Sözleşme süresince sektördeki ekonomik koşulların olumlu ya da olumsuz yönde değişmesi de denkleştirme miktarının belirlenmesinde etkili değildir; zira bu tür gelişmeler sözleşmenin her iki tarafı bakımından da benzer sonuçlar doğurmaktadır (Karasu, 2008:273).

e. Talebin Bir Yıl İçinde İleri Sürülmesi

Türk Ticaret Kanunu'nun 122. maddesinin beşinci fıkrası uyarınca, acentenin denkleştirme isteminde bulunabilmesi için bu talebini sözleşmenin sona ermesinden itibaren bir yıl içinde ileri sürmesi gerekir. Bu süre, denkleştirme hakkının kullanılmasına ilişkin bir hak düşürücü süre niteliği taşımaktadır (Kaya, Arslan: 2016:273). Bu sürenin geçmesiyle birlikte hak artık talep edilemez hâle gelir.

Bir yıllık sürenin başlangıcı, acentelik sözleşmesinin sona erdiği tarihtir. Sözleşmenin sona erme şekline göre bu tarih değişiklik gösterebilir. Örneğin, belirsiz süreli sözleşmelerde fesih bildiriminin hüküm doğurduğu an; belirli süreli sözleşmelerde sürenin dolduğu tarih; olağanüstü fesihte ise fesih beyanının karşı tarafa ulaştığı an dikkate alınır.

Denkleştirme talebinin ileri sürülebilmesi, sözleşmenin sona ermesinden itibaren bir yıllık hak düşürücü süre içinde müvekkile yöneltilmiş olmasına bağlıdır. Bu koşul sağlandığında, denkleştirme talebine ilişkin dava, sözleşmenin sona ermesinden itibaren beş yıllık zamanaşımı süresi içinde açılabilir (Yıldız, 2022:546).

II. Denkleştirmenin Tekel Hakkı Veren Benzer Sözleşmelere Uygulanma Alanı

Acentenin denkleştirme istemi, sözleşmenin sona ermesinden sonra taraflar arasında ortaya çıkan ekonomik dengesizliği gidermeye yönelik, kendine özgü ve sözleşmesel temelli bir talep olarak ortaya çıkmaktadır. Bu talep, klasik anlamda bir zarar giderim mekanizması olmaktan ziyade, sözleşme süresince yaratılan ekonomik değerin taraflar arasında hakkaniyete uygun biçimde paylaştırılmasını amaçlamaktadır. Bu yönüyle denkleştirme istemi, kusur sorumluluğuna dayanan tazminat kurumlarından ayrılmakta; zarar, illiyet bağı ve kusur gibi unsurlara dayanmak yerine, özellikle müşteri çevresinin ekonomik değeri ve bu değerin sözleşme sonrası dönemde kim tarafından kullanılmaya devam edildiği olgusuna odaklanan özgün bir yapı sergilemektedir.

Bu temel özellikleri itibarıyla denkleştirme istemi, yalnızca acentelik sözleşmesine özgü dar bir kurum olarak değerlendirilmemekte; benzer ekonomik işlevler gören ve özellikle müşteri çevresi yaratılması, korunması ve devri bakımından acentelikle paralellik arz eden diğer sürekli borç ilişkilerine de uygulanabilirliği tartışılan bir hukuki mekanizma niteliği taşımaktadır. Nitekim öğretide ve uygulamada, özellikle tekel hakkı tanıyan sözleşmeler bakımından denkleştirme hükümlerinin kıyasen uygulanıp uygulanamayacağı, uzun süredir tartışılan ve yeknesak çözüme kavuşturulması güç bir mesele olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu çerçevede, denkleştirme isteminin kapsamı ve sınırlarının doğru şekilde belirlenmesi, yalnızca acentelik ilişkileri bakımından değil; aynı zamanda benzer sözleşme tiplerine uygulanabilirliğinin tespit edilmesi bakımından da büyük önem taşımaktadır. Zira sözleşme türleri arasındaki sınırların giderek bulanıklaştığı günümüz ticari hayatında, hukuki nitelendirme yapılırken ekonomik gerçekliğin göz ardı edilmesi, hakkaniyete aykırı sonuçların doğmasına yol açabilecektir.

6102 sayılı Türk Ticaret Kanunu'nun 122. maddesinin beşinci fıkrasında, denkleştirme talebinin kapsamına ilişkin olarak, *"Bu hüküm, hakkaniyete aykırı olmadığı sürece, tek satıcılık ile benzeri şekilde tekel hakkı sağlayan sürekli sözleşme ilişkilerinin sona ermesi hâlinde de uygulanır."* düzenlemesine yer verilmiştir. Anılan hükümle birlikte, denkleştirme talebinin yalnızca acentelik sözleşmesine özgü olmadığı, belirli koşullar altında başka sözleşme türlerine de uygulanabileceği kabul edilmiştir. Bununla birlikte, söz konusu

[136] Yargıtay 11. HD. T. 01.03.2017, E. 2015/13003, K. 2017/1215, (https://kararara ma.yargitay.gov.tr/), (Erişim Tarihi: 07.02.2026).

http://www.turansam.com
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

düzenlemenin acenteliğe ilişkin hükümler arasında yer almasına rağmen tek satıcılık ve benzeri sözleşmelere de açıkça teşmil edilmiş olması, bu kapsama hangi sözleşmelerin girdiğinin ve sınırlarının nasıl çizileceğinin belirlenmesini zorunlu kılmaktadır (Yılmaz, İdris: 2023:106).

Diğer taraftan, özellikle 20. yüzyılın ilk dönemlerinden itibaren teknolojide yaşanan hızlı ilerleme, rekabetin giderek yoğunlaşması ve pazarlama yöntemlerinde meydana gelen değişim, klasik acentelik sözleşmesinin bazı durumlarda yetersiz kalmasına neden olmuştur. Bu gelişmelerin etkisiyle, sözleşme serbestisi ilkesi çerçevesinde, acentelik sözleşmesine benzer yönler taşıyan ancak farklı özellikleri de bünyesinde barındıran çeşitli sözleşme türlerinin uygulamada yaygınlık kazandığı görülmektedir. Tek satıcılık, franchise ve marka lisans sözleşmeleri bu tür sözleşmelere örnek olarak gösterilebilir (Kaya, Arslan: 2016:275). Kanunda açıkça düzenlenmemiş olmaları sebebiyle isimsiz sözleşmeler arasında değerlendirilen bu sözleşmeler bakımından, denkleştirme talebinin uygulanabilirliği meselesi, TTK m. 122/5 hükmü çerçevesinde ayrıca ele alınması gereken bir sorun olarak ortaya çıkmaktadır (Yılmaz, İdris: 2023:106).

Denkleştirme talebinin acentelik dışındaki sözleşmelere uygulanabilmesi için belirli şartların gerçekleşmesi gerekir. Bu şartlar; sözleşmenin süreklilik arz etmesi, sözleşme ile tekel hakkı tanınması ve talebin hakkaniyet ilkesiyle bağdaşmasıdır. Acentenin denkleştirme talebinde bulunabilmesi için tekel hakkına sahip olması zorunlu değildir. Nitekim TTK m. 104 hükmü uyarınca taraflar, yazılı bir anlaşma ile tekel hakkını ortadan kaldırabilirler (Kayıhan, 2018:189). Buna karşılık, tek satıcılık ve benzeri sözleşmelerde denkleştirme talebinin ileri sürülebilmesi için sözleşme kapsamında ilgili tarafa tekel hakkının tanınmış olması gerekmektedir (Demir Gökyayla, 2005:266)[137]. Mehaz hukuk sistemlerinde ise bu tür sözleşmelerde denkleştirme talebi bakımından tekel hakkının zorunlu bir unsur olarak kabul edilmediği görülmektedir (Kaya, Arslan: 2016:279).

Tek satıcılık ve benzeri sözleşmelerde denkleştirme talebinin tekel hakkına bağlanmış olması, öğretide bazı yazarlar tarafından eleştirilmiştir (Yusufoğlu, 2016:183). Bununla birlikte, tek satıcının acenteden farklı olarak işlemleri başkası adına ve hesabına değil, kendi nam ve hesabına gerçekleştirmesi ve acente gibi müvekkil adına sözleşme akdetme veya aracılık etme fonksiyonunun bulunmaması dikkate alındığında, bu sözleşme tipinin hukuki niteliğinin acentelikten esaslı biçimde ayrıldığı açıktır. Nitekim tek satıcı ve benzeri sözleşme tarafları, sözleşme yapılarının kendine özgü özellikleri nedeniyle acente gibi bir tacir yardımcısı olarak nitelendirilemezler. Bu sebeple, bu tür sözleşmeler bakımından denkleştirme talebinin tekel şartına bağlanmış olması isabetli bir düzenleme olarak değerlendirilebilir (Kayıhan, 2018:189).

Karşılaştırmalı hukukta, tek satıcı ve benzeri sözleşme taraflarının denkleştirme talep hakkının çoğunlukla açık bir kanuni düzenlemeye dayanmadığı, bunun yerine acenteliğe ilişkin hükümlerin kıyasen uygulanması suretiyle kabul edildiği görülmektedir (Kaya, Arslan: 2016:280). Türk hukukunda ise farklı bir yaklaşım benimsenmiş ve tek satıcı ile benzeri sözleşme taraflarına denkleştirme talep etme imkânı kıyasen değil, doğrudan kanuni bir düzenleme ile açıkça tanınmıştır. Bu yönüyle Türk hukukunun, karşılaştırmalı hukuk sistemlerine kıyasla daha açık ve öngörülebilir bir çerçeve sunduğu söylenebilir.

Kanaatimizce, küresel ölçekte ticari faaliyetlerin hem hacim hem de çeşitlilik bakımından artış göstermesi, geleneksel satış ve pazarlama yöntemlerinin değişime uğraması ve özellikle elektronik ticaretin yaygınlaşması, uygulamada kanunda düzenlenmiş tipik sözleşmelerden ziyade, değişen ekonomik ve teknolojik şartlara daha kolay uyum sağlayabilen isimsiz sözleşmelerin önem kazanmasına yol açacaktır. Bu çerçevede, kanun koyucunun ilgili hükümde "benzeri sözleşmeler" ifadesine yer vererek kapsamı daraltmaması ve somut olayın özelliklerine göre değerlendirme yapılmasını uygulayıcılara bırakması, yerinde bir tercih olarak değerlendirilebilir (Yılmaz, İdris: 2023:109). Bu çalışmada, kanun metninde açıkça belirtilen tek satıcılık sözleşmesinin yanı sıra, doktrinde benzeri sözleşmeler kapsamında ele alınan franchise ve marka lisans sözleşmeleri de incelenecektir.

---

[137] Ayrıca **bkz**. Yargıtay 11. HD. T. 01.07.2025, E. 2025/2392, K. 2025/4702: *''...davacı tarafça, taraflar arasında acentelikten doğan veya tek satıcılık ile benzeri diğer tekel hakkı veren sözleşme ilişkisi bulunduğu ispat edilemediği gibi, sözleşmenin açıklanan 2/6. maddesi ile davacıya münhasırlık yetkisinin verilmediği kabul edilmiş olduğundan, mahkemece şartları oluşmayan denkleştirme tazminatı talebinin reddine karar verilmesinde de usul ve yasaya bir aykırılığın bulunmadığı",* (https://kararara ma.yargitay.gov.tr/), (Erişim Tarihi: 07.01.2026).

http://www.turansam.com
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

A. Tek Satıcılık Sözleşmesi

Kanunda açıkça tanımlanmamış olan tek satıcılık sözleşmesi, öğreti ve yargı kararlarında; üretici veya sağlayıcının belirli bir yer veya bölge bakımından tek satıcıya münhasır satış yetkisi tanıdığı, buna karşılık sürekli olarak mal temin etmeyi üstlendiği; tek satıcının ise bu malları kendi adına ve hesabına satarak ürünlerin pazarlanmasını ve satış hacminin artırılmasını sağlamayı taahhüt ettiği bir sözleşme türü olarak tanımlanmaktadır (Olgaç, 2021:21; Akkurt/Kurt, 2020:29)[138]. Bu sözleşme tipi, özellikle dağıtım sistemlerinin örgütlenmesinde önemli bir rol oynamakta ve üretici ile nihai pazar arasındaki bağlantıyı kuran temel araçlardan biri olarak işlev görmektedir.

Tek satıcılık sözleşmesi, ekonomik işlevi itibarıyla acentelik sözleşmesiyle önemli benzerlikler taşımaktadır. Zira her iki sözleşmede de temel amaç, belirli bir mal veya hizmetin belirli bir pazarda tanıtılması, müşteri çevresinin genişletilmesi ve satışların artırılmasıdır. Ancak tek satıcının, acenteden farklı olarak, işlemleri başkası adına ve hesabına değil, kendi nam ve hesabına gerçekleştirmesi, bu iki sözleşme türü arasındaki en belirgin ayrım noktasını oluşturmaktadır (Demir Gökyayla, 2005:254). Bu durum, tek satıcının ticari riskleri bizzat üstlendiğini ve bu yönüyle acenteye kıyasla daha bağımsız bir ekonomik konumda bulunduğunu göstermektedir.

Bununla birlikte, tek satıcının bağımsız konumu mutlak değildir. Özellikle uzun süreli sözleşmelerde, tek satıcının faaliyetlerini sağlayıcının ticari politikalarına uygun şekilde yürütmesi, belirli satış hedeflerine ulaşma yükümlülüğü altına girmesi ve çoğu zaman belirli pazarlama stratejilerine bağlı kalması, taraflar arasında fiilî bir bağlılık ilişkisinin ortaya çıkmasına yol açmaktadır. Bu bağlılık, her ne kadar hukuki anlamda bir temsil ilişkisi doğurmasa da, ekonomik gerçeklik bakımından acentelik ilişkisine benzer sonuçlar doğurabilmektedir.

Denkleştirme talebinin tek satıcılık sözleşmesine uygulanabilirliği de esasen bu ekonomik benzerlikten kaynaklanmaktadır. Tek satıcı, sözleşme süresince yürüttüğü faaliyetlerle sağlayıcıya yeni bir müşteri çevresi kazandırmakta; sözleşmenin sona ermesiyle birlikte ise bu müşteri çevresinden elde edilecek ekonomik faydadan mahrum kalmaktadır. Buna karşılık sağlayıcı, tek satıcının çabalarıyla oluşturulan bu müşteri çevresinden yararlanmaya devam etmektedir. İşte bu noktada, sözleşme sonrası dönemde ortaya çıkan ekonomik dengesizliğin giderilmesi amacıyla denkleştirme talebi gündeme gelmektedir.

Ancak kanun koyucu, tek satıcılık sözleşmesinde denkleştirme talebinin ileri sürülebilmesini belirli şartlara bağlamış ve özellikle tekel hakkının varlığını aramıştır. Bu yaklaşım, tek satıcının acenteye kıyasla daha bağımsız bir konumda bulunması ve ticari riskleri üstlenmesi dikkate alındığında, denkleştirme talebinin daha dar bir çerçevede uygulanmasını sağlamaya yöneliktir. Nitekim tekel hakkının bulunmadığı durumlarda, tek satıcının müşteri çevresi üzerindeki etkisinin daha sınırlı olacağı ve bu nedenle korunmaya değer menfaatinin zayıflayacağı kabul edilmektedir.

Kanun gerekçesinde de, tek satıcıya denkleştirme hakkı tanınmasına yönelik eleştirilere yer verilmiş; tek satıcının acenteye göre işletmeye daha az bağlı olduğu yönündeki görüşlere karşılık olarak, onun da sürekli faaliyetleriyle işletmeye yeni müşteri kazandırabileceği ve bu yönüyle korunmaya değer bir menfaatinin bulunduğu vurgulanmıştır[139]. Bu yaklaşım, denkleştirme kurumunun yalnızca hukuki ilişki türüne değil, aynı zamanda ekonomik işlevine dayalı olarak değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

Karşılaştırmalı hukukta ise tek satıcılık sözleşmesine ilişkin açık bir yasal düzenleme bulunmamakla birlikte özellikle Alman ve İsviçre hukuku uygulamasında, belirli şartların varlığı hâlinde acenteliğe ilişkin denkleştirme hükümlerinin kıyasen uygulanabileceği kabul edilmektedir (Kaya, Arslan: 2016:279). Bu

---

[138] Ayrıca **bkz.** Yargıtay 19. HD. T. 28.09.2016, E. 2016/5707, K. 2016/12723, (https://kararara ma.yargitay.gov.tr/), (Erişim Tarihi: 11.01.2026); İstanbul BAM 12. HD. T. 16.01.2020, E. 2018/710, K. 2020/39, (https://emsal.uyap.gov.tr/), (Erişim Tarihi: 11.01.2026).

[139] **Bkz**. TTK m. 122/5 gerekçesi: *''Acente ile tek satıcı ve diğer müvekkile "yeni" müşteri kazandıran sürekli iş yapma ilişkileri arasında denkleştirme talebi yönünden farklılık yaratmanın haklılık ve adalet temeli zayıf olduğu için beşinci fıkra öngörülmüştür. Tek satıcının işletmeye (müvekkile) bağlılığının acente düzeyinde olmadığı, tek satıcının daha bağımsız bir konumda bulunduğu itirazı, tek satıcının işletme ile "arızî" sınırını aşan iş yapılması olgusunun varlığı karşısında gücünü yitirir. Ayrıca "devamlılık" unsurunun rekabetin korunması hukukunda sempati ile karşılanmadığı unutulmamalıdır. "Devamlı" sayılamayan hizmetler de "yeni" müşteri sağlayabilir".*

http://www.turansam.com
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

sistemlerde, tekel hakkından ziyade, müşteri çevresinin yaratılması ve bu çevrenin sözleşme sonrası dönemde sağlayıcıya intikal etmesi gibi unsurların belirleyici olduğu görülmektedir. Bu yönüyle Türk hukukundaki düzenlemenin, daha belirli ancak aynı zamanda daha sınırlayıcı bir yaklaşım benimsediği söylenebilir.

B. Franchise Sözleşmesi

Tek satıcılık sözleşmesi kanunda açıkça tanımlanmamış olmakla birlikte, denkleştirme talep edebilecekler arasında örnek olarak tek satıcıya yer verilmiş ve ayrıca "benzeri şekilde tekel hakkı tanıyan sürekli sözleşme ilişkileri" ifadesi kullanılarak kapsamın geniş tutulduğu anlaşılmıştır. Bu kapsamda ele alınabilecek sözleşme türlerinden biri de franchise sözleşmesidir.

Franchise sözleşmesi, kanunda düzenlenmemiş atipik bir sözleşme olup, öğretide yapılan tanımlara göre; franchise verenin belirli bir bedel karşılığında kendisine ait işletme, üretim ve pazarlama sistemini franchise alana kullandırmayı, onu kendi organizasyonuna dâhil etmeyi ve sözleşme süresince destek sağlamayı üstlendiği; franchise alanın ise belirlenen ilke ve kurallara uygun hareket ederek mal ve hizmetleri kendi adına ve hesabına sunmayı taahhüt ettiği sürekli borç ilişkisi doğuran bir sözleşmedir (Gürmüzar, 1995:10; Kırca, 1997:17; Doğanay, 2021:51; Cantürk:, 2020:159).

Franchise sözleşmesinin en dikkat çekici özelliği, franchise alanın hukuken bağımsız bir tacir olmasına rağmen, ekonomik ve organizasyonel bakımdan franchise verene sıkı bir şekilde bağlı olmasıdır. Bu bağlamda her ne kadar franchise alanın kendi adına ve hesabına faaliyet göstermesi nedeniyle bağımsız olduğu düşünülebilirse de, franchise verenin organizasyonuna entegre olması, "know-how" bilgisinden yararlanması ve faaliyetlerini belirlenen standartlar çerçevesinde yürütmesi, bu ilişkinin yoğun bir organizasyonel entegrasyonun söz konusu olduğu güçlü bir bağlılık unsuru içerdiğini göstermektedir. Bu bağlılık, bazı yönleriyle acentelik ilişkisinden daha yoğun bir nitelik arz edebilir (Kayıhan, 2018:76-77).

Bu bağlamda franchise sözleşmesi, bazı yönleriyle acentelikten dahi daha güçlü bir bağlılık ilişkisi içerebilmektedir. Zira franchise alan, yalnızca ürün satışı yapmakla kalmamakta; aynı zamanda franchise verenin marka değerini temsil etmekte, onun ticari itibarını doğrudan etkilemekte ve çoğu zaman belirli bir müşteri kitlesinin oluşturulmasında aktif rol oynamaktadır. Bu durum, franchise alanın sözleşme süresince yarattığı ekonomik değerin göz ardı edilmesini güçleştirmektedir.

Denkleştirme talebinin franchise sözleşmesine uygulanabilirliği de bu noktada gündeme gelmektedir. Franchise alan, sözleşme süresince yürüttüğü faaliyetlerle franchise verene ait markanın bilinirliğini artırmakta, sadık bir müşteri kitlesi oluşturmakta ve bu müşteri çevresini sözleşme sona erdiğinde fiilen franchise verene bırakmaktadır. Buna karşılık, sözleşmenin sona ermesiyle birlikte bu müşteri çevresinden elde edilecek ekonomik faydadan yararlanma imkânını kaybetmektedir. Bu durum, denkleştirme talebinin temelinde yatan ekonomik dengesizlik olgusunun franchise ilişkisi bakımından da geçerli olduğunu göstermektedir.

Ancak franchise sözleşmesinde denkleştirme talebinin ileri sürülebilmesi için, TTK m. 122/5 hükmü uyarınca bazı özel şartların da gerçekleşmesi gerekmektedir. Öncelikle, sözleşme kapsamında franchise alana tekel hakkı tanınmış olmalıdır. Zira franchise sözleşmelerinde tekel hakkı zorunlu bir unsur olmayıp, tarafların iradesine bağlı olarak kararlaştırılabilmektedir (Gürmüzar, 1995:15). Bunun yanı sıra, franchise alan tarafından oluşturulan müşteri çevresinin sözleşme sona erdiğinde franchise verene intikal etmesi ve franchise verenin bu çevreden ekonomik menfaat elde etmeye devam etmesi gerekmektedir (Kaya, Arslan: 2016:285).

Denkleştirmeye ilişkin genel şartlar ile franchise sözleşmesine özgü olarak yukarıda belirtilen özel koşulların birlikte gerçekleşmesi hâlinde, franchise alanın denkleştirme talebinde bulunabileceği, Türk doktrini ve yargı içtihatlarında kabul edilmektedir[140]. Mehaz Alman ve İsviçre hukuk sistemlerinde ise konuya ilişkin açık bir kanuni düzenleme bulunmamakla birlikte, öğretide ileri sürülen görüşler ve yargı kararları doğrultusunda, benzer şartların varlığı hâlinde franchise alanın denkleştirme talebinin mümkün olduğu benimsenmektedir (Kaya, Arslan: 2016:285).

[140] Yargıtay'ın franchise alanın denkleştirme talebini kabul ettiğine ilişkin kararı için **bkz**. Yargıtay 11. HD., T. 06.06.2014, E. 2013/18444, K. 2014/10860, (https://kararara ma.yargitay.gov.tr/), (Erişim Tarihi: 21.03.2026).

C. Marka Lisans Sözleşmesi

Marka lisans sözleşmesi de, uygulamada sıklıkla karşılaşılan ve sürekli borç ilişkisi doğuran atipik sözleşmelerden biridir. Bu sözleşme ile marka sahibi, marka üzerindeki hakkını muhafaza etmekte; ancak bu markayı kullanma yetkisini belirli bir bedel karşılığında ve sözleşmede öngörülen sınırlar çerçevesinde lisans alana devretmektedir. Lisans alan ise, markayı sözleşmeye uygun şekilde kullanmayı ve genellikle markanın değerini koruyacak ve artıracak biçimde faaliyet göstermeyi üstlenmektedir (Kalender, 2017:98).

Marka lisans sözleşmesinde lisans alan, çoğu zaman markanın bilinirliğinin artırılmasına, yeni müşteri çevrelerinin oluşturulmasına ve markanın ilgili pazarda yerleşmesine önemli katkılar sağlamaktadır. Özellikle münhasır lisans ilişkilerinde, lisans alanın yürüttüğü faaliyetler, markanın ekonomik değerinin artmasında belirleyici rol oynayabilmektedir. Bu durum, lisans alanın faaliyetleri sonucunda ortaya çıkan müşteri çevresinin, sözleşme sona erdiğinde marka sahibine bırakılması sonucunu doğurmaktadır (Öztürk, 2023:298).

Denkleştirme talebinin marka lisans sözleşmesine uygulanabilirliği de, bu ekonomik gerçeklik çerçevesinde değerlendirilmelidir. Ancak bu sözleşme türü bakımından denkleştirme talebinin kabulü, tek satıcılık ve franchise sözleşmelerine kıyasla daha sıkı şartlara bağlanmaktadır. Zira lisans alanın her durumda acenteye benzer bir fonksiyon üstlendiğini söylemek mümkün değildir.

Bu nedenle, lisans alanın denkleştirme talebinde bulunabilmesi için, öncelikle marka sahibinin dağıtım ve pazarlama sistemine acenteye benzer şekilde entegre edilmiş olması gerekmektedir. Bunun yanı sıra, lisans alan tarafından oluşturulan müşteri çevresinin sözleşme sona erdiğinde marka sahibine devredilmesi veya en azından onun tarafından kullanılabilir hâle gelmesi de aranmalıdır. Ayrıca, TTK m. 122/5 hükmü gereğince lisans alana tekel hakkı tanınmış olması da zorunlu bir şarttır (Karasu, 2008:312).

Karşılaştırmalı hukukta da benzer ölçütlerin esas alındığı görülmektedir. Özellikle Alman hukukunda, lisans alanın marka sahibinin organizasyonuna entegrasyonu, müşteri çevresi yaratma fonksiyonu ve bu çevrenin sözleşme sonrası dönemde marka sahibine sağladığı fayda gibi unsurlar dikkate alınarak, acenteliğe ilişkin denkleştirme hükümlerinin kıyasen uygulanabileceği kabul edilmektedir. Ancak bu uygulamanın istisnai nitelikte olduğu ve her somut olayda ayrıca değerlendirme yapılması gerektiği vurgulanmaktadır (Gündoğdu/Cantürk, 2019:1485).

SONUÇ

Acentenin denkleştirme istemi, sözleşmenin sona ermesiyle birlikte taraflar arasında ortaya çıkan ekonomik dengesizliği gidermeye yönelik, kendine özgü ve sözleşmesel temelli bir talep niteliği taşımaktadır. Bu yönüyle klasik tazminat kurumlarından ayrılan denkleştirme, özellikle müşteri çevresinin ekonomik değeri ve bu değerin sözleşme sonrası dönemde müvekkil tarafından kullanılmaya devam edilmesi olgusuna dayanmaktadır.

6102 sayılı Türk Ticaret Kanunu'nun 122. maddesinin beşinci fıkrası ile denkleştirme talebinin uygulama alanı genişletilmiş ve bu talebin yalnızca acentelik sözleşmesine özgü olmadığı, belirli şartların varlığı hâlinde tek satıcılık ve benzeri sözleşmelere de uygulanabileceği kabul edilmiştir. Ancak kanun koyucunun bu genişletici yaklaşımı, aynı zamanda uygulamada yorum sorunlarını da beraberinde getirmiştir. Özellikle "benzeri sözleşmeler" ve "tekel hakkı" kavramlarının sınırlarının açık olmaması, somut olay bazında değerlendirme yapılmasını zorunlu kılmaktadır.

Çalışmada incelendiği üzere, tek satıcılık sözleşmesi, ekonomik işlevi itibarıyla acentelik sözleşmesine en yakın sözleşme türü olup, müşteri çevresi yaratılması ve bu çevrenin sözleşme sonrası dönemde sağlayıcıya bırakılması bakımından denkleştirme talebinin uygulanmasına en elverişli yapıyı sunmaktadır. Bununla birlikte, tek satıcının kendi nam ve hesabına faaliyet göstermesi nedeniyle acenteden ayrıldığı ve bu nedenle denkleştirme talebinin tekel hakkı şartına bağlanmasının isabetli olduğu sonucuna varılmıştır.

Franchise sözleşmesi bakımından ise, franchise alanın hukuken bağımsız olmakla birlikte ekonomik ve organizasyonel açıdan franchise verene sıkı şekilde bağlı olması, bu sözleşme türünü denkleştirme talebi açısından değerlendirmeye açık hâle getirmektedir. Özellikle franchise alanın oluşturduğu müşteri çevresinin sözleşme sona erdiğinde franchise verene intikal etmesi ve bu çevreden ekonomik fayda sağlanmaya devam edilmesi hâlinde, diğer şartların da varlığı ile birlikte denkleştirme talebinin kabulü mümkündür. Ancak bu

sözleşme türünde tekel hakkının zorunlu bir unsur olmaması, denkleştirme talebinin ancak sözleşmede açıkça böyle bir hakkın tanındığı durumlarla sınırlı kalmasına yol açmaktadır.

Marka lisans sözleşmesi bakımından ise denkleştirme talebinin uygulanabilirliği daha sınırlı bir alan bulmaktadır. Zira lisans alanın her durumda acenteye benzer bir fonksiyon üstlendiği söylenemez. Bu nedenle, lisans alanın denkleştirme talebinde bulunabilmesi için, marka sahibinin organizasyonuna acenteye benzer şekilde entegre olması, müşteri çevresi yaratma fonksiyonunu üstlenmesi ve bu müşteri çevresinin sözleşme sona erdiğinde marka sahibine bırakılması gibi ek şartların varlığı aranmalıdır. Ayrıca tekel hakkının tanınmış olması da bu sözleşme türü bakımından vazgeçilmez bir koşuldur.

Sonuç olarak, denkleştirme talebinin acentelik dışındaki sözleşmelere uygulanabilirliği, sözleşmenin hukuki niteliğinden ziyade ekonomik işlevine göre belirlenmelidir. Bu bağlamda, sözleşme tarafının faaliyetleri sonucunda karşı tarafa kalıcı bir müşteri çevresi kazandırılıp kazandırılmadığı ve bu çevreden sözleşme sonrası dönemde ekonomik fayda elde edilip edilmediği belirleyici ölçüt olarak kabul edilmelidir. Bununla birlikte, Türk hukukunda benimsenen tekel hakkı şartı, denkleştirme talebinin kapsamını daraltan ancak sistematik açıdan belirli bir denge sağlayan bir unsur olarak değerlendirilebilir.

Gelişen ticari hayat ve sözleşme ilişkilerinin çeşitlenmesi karşısında, denkleştirme talebinin uygulama alanının somut olayın özellikleri dikkate alınarak esnek biçimde yorumlanması büyük önem taşımaktadır. Bu çerçevede, öğreti ve yargı içtihatlarının, kanuni düzenlemede yer alan belirsizlikleri giderecek şekilde gelişmesi, uygulamada birlik sağlanması bakımından gerekli görünmektedir.

KAYNAKÇA

1. AKIN, İrfan (2013). “Acentenin Denkleştirme Hakkı ve Alman Hukukundaki Yeni Gelişmeler”, AÜHFD, C. 62, S. 3, ss. 613-650.
2. AKKURT, Melih/KURT, Selenay (2020). Acente ve Tek Satıcılık Sözleşmelerinden Kaynaklanan Portföy Tazminatı, Ankara: Adalet Yayınevi.
3. ALTINOK ORMANCI, Pınar (2009). “Tek Satıcılık Sözleşmesinde Müşteri Tazminatı, İsviçre Federal Mahkemesinin 22 Mayıs 2008 Tarihli Kararı (ATF 134 III 497 vd.) Üzerine Düşünceler”, AÜHFD, C. 58, S. 3, ss. 451-480.
4. ARKAN, Sabih (2023). Ticari İşletme Hukuku, 29. b., Ankara: Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü.
5. AYAN, Özge (2008). Acentenin Denkleştirme Talep Hakkı, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
6. AYHAN, Rıza/ÖZDAMAR, Mehmet/ÇAĞLAR, Hayrettin (2022). 6102 Sayılı Türk Ticaret Kanunu Hükümlerine Göre Ticari İşletme Hukuku Genel Esaslar, 15. b., Ankara: Yetkin Yayınları.
7. BADAK AYBAR, Zehra (2013). “6102 Sayılı Türk Ticaret Kanunu’nda Denkleştirme İstemi”, İTÜSBD, C. 12, S. 24, ss. 167-201.
8. CANTÜRK, Barış Cihan (2020). Franchise Sözleşmesinde Denkleştirme İstemi, İstanbul: On İki Levha Yayıncılık.
9. DEMİR GÖKYAYLA, Cemile (2005). Milletlerarası Özel Hukukta Tek Satıcılık Sözleşmeleri, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
10. DEMİR, Koray (2011). “Yeni Türk Ticaret Kanunu’nda Acente”, I. Türkiye-Azerbaycan Hukuk Sempozyumu, İstanbul: Özyeğin Üniversitesi Hukuk Fakültesi, ss. 219-257.
11. DOĞANAY, M. Zahid (2021). Franchise Sözleşmesinde Denkleştirme Talebi, Ankara: Adalet Yayınevi.
12. DURAL, Ali (2003). “Türk Ticaret Kanunu Tasarısı Uyarınca Acentenin Denkleştirme Talep Etme Hakkının Maddi Şartları”, Bilgi Toplumunda Ünal Tekinalp’e Armağan, C. 1, Ankara: Beta Yayınları, ss. 303-313.
13. GÜNDOĞDU, Gökmen/CANTÜRK, Barış Cihan (2019). “6102 Sayılı Türk Ticaret Kanunu’nun 122/5 Maddesi Uyarınca Marka Lisans Alanın Denkleştirme İstemi”, Banka ve Finans Hukuku Dergisi, C. 8, S. 32, ss. 1479-1528.
14. GÜRMÜZAR, Osman Berat (1995). Franchise Sözleşmeleri, İstanbul: Beta Basım Yayın.

15. KALENDER, Emre (2017). "Acentenin Denkleştirme Talep Hakkına İlişkin TTK m.122'nin, Marka Lisansı Alana Uygulanıp Uygulanamayacağı", İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 8, S. 1, ss. 91-112.

16. KANIŞLI, Erhan (2014). "Türk Ticaret Kanunu'na Göre Acentenin Denkleştirme Talebi", Legal Hukuk Dergisi, C. 12, S. 138, ss. 111-144.

17. KARASU, Rauf (2008). "Türk Ticaret Kanunu ve Türk Ticaret Kanunu Tasarısı'na Göre Acentanın Denkleştirme Talebi", AÜHFD, C. 57, S. 4, ss. 283-318.

18. KAUMANNS, Dirk (1971). Der Ausgleichsanspruch des Handelsvertreters gemäß § 89 b HGB in der Rechtsprechung und Literatur, Köln.

19. KAYA, Arslan (2016). Türk Ticaret Kanunu Şerhi Birinci Kitap: Ticari İşletme Yedinci Kısım: Acentelik, 2. b., İstanbul: Beta Yayınları.

20. KAYA, Mustafa İsmail (2022). Acentelik Hukuku, 2. b., Ankara: Adalet Yayınevi.

21. KAYIHAN, Şaban (2018). Türk Ticaret Kanunu ve Türk Borçlar Kanunu Işığında Türk Hukukunda Acentelik Sözleşmesi, 5. b., Kocaeli: Umuttepe Yayınları.

22. KENDİGELEN, Abuzer (2016). Türk Ticaret Kanunu, Değişiklikler-Yenilikler-İlk Tespitler, 3. b., İstanbul: On İki Levha Yayıncılık.

23. KINACIOĞLU, Naci (1963). Acente ve Acentelik Sözleşmesi, Ankara: Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi.

24. KIRCA, Çiğdem (1997). Franchise Sözleşmesi, Ankara: Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü.

25. KUTHER, Hermann (1960). Steht den Erben eines Handelsverteters bei Beendigung des Vertragsverhältnisses durch Tod des Handelsvertreters ein Ausgleichsanspruch nach § 89 b HGB zu?, Frankfurt.

26. MOROĞLU, Erdoğan (2006). Türk Ticaret Kanunu Tasarısı ile Yürürlük ve Uygulama Kanunu Tasarısı Taslağı Değerlendirme ve Öneriler, 4. b., Ankara: Türkiye Barolar Birliği Yayınları.

27. OLGAÇ, Samet Can (2021). Tek Satıcılık Sözleşmesi ve Tek Satıcının Denkleştirme İstemi, Ankara: Seçkin Yayıncılık.

28. ÖZTÜRK, Refik Emre (2023). "Marka Lisansı Sözleşmesinin Sona Ermesi ve Lisans Alanın Denkleştirme İstemi", Eskişehir Barosu Dergisi, C. 8, S. 2, ss. 285-313.

29. SOPACI, Birgül (2003). "Sigorta Acentesinin Portföy Akçesi Hakkı", Prof. Dr. Fahiman Tekil'in Anısına Armağan, ss. 439-460.

30. TEKİNALP, Ünal (1998). "Türk Hukukunda Acentanın Portföy Akçası Talebi", Ali Bozer'e Armağan, Ankara: Banka ve Ticaret Hukuku Araştırma Enstitüsü, ss. 1-17.

31. YAZICIOĞLU, Emine (2010). Sigorta Aracıları Hukuku I, 1. b., İstanbul: On İki Levha Yayıncılık.

32. YILDIZ, Burçak (2022). "Acentenin Denkleştirme İstemi Hakkındaki Yargı Kararlarına İlişkin Bazı Değerlendirmeler", İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 13, S. 2, ss. 534-548.

33. YILMAZ, Hümeyra (2020). Acentenin Denkleştirme İstemi, 1. b., İstanbul: On İki Levha Yayıncılık.

34. YILMAZ, İdris (2023). Denkleştirme İsteminde Hakkaniyet Koşulu ve Yargıtay Kararları Doğrultusunda İncelenmesi, Ankara: Adalet Yayınevi.

35. YUSUFOĞLU, Fülürya (2016). "Denkleştirme Talebinin Kıyasen Uygulanması İçin Gereken Kıyas Şartları Işığında Tekel Hakkı Vermeyen Sürekli Sözleşme İlişkilerine Uygulanması Sorunu", Bahçeşehir Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, C. 11, S. 137, ss. 159-188.

36. https://emsal.uyap.gov.tr/

37. https://karararama.yargitay.gov.tr/

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

(36)

Dr. Abdulhalik KÖSE[141]

HASTANELERDE ACİL SAĞLIK HİZMETLERİNİN YÖNETİMSEL SÜREÇLERİ VE ORGANİZASYONEL ÇERÇEVESİ

MANAGEMENT PROCESSES AND ORGANIZATIONAL FRAMEWORK OF EMERGENCY HEALTH SERVICES IN HOSPITALS

ÖZ

Araştırma Probleminin Kavramsal Çerçevesi ve İncelenme Alanı:

Devlet sistematiği içerisinde en görünür hizmet alanlarından biri sağlık hizmetleridir. Sağlık hizmetleri, çoğunlukla kamu otoritesi tarafından üstlenilen ya da özel sektörle paylaşılan alt hizmet alanlarını kapsamaktadır. Bu bağlamda acil sağlık hizmetleri organizasyonu, büyük ölçüde kamu tarafından yürütülen ve toplumsal görünürlüğü en yüksek hizmetlerden biri olarak öne çıkmaktadır. Acil sağlık hizmetleri organizasyonu, zamana karşı operasyonel başarıyı önceleyen; farklı vaka türlerine yönelik çeşitlendirilmiş protokoller geliştiren; hem sistem düzeyinde hem de bireysel performans odaklı işleyişe sahip bir yapıyı temsil etmektedir. Tüm bu özelliklerinin yanı sıra, hayati öneme sahip hizmet üretiminde bulunan bu organizasyonel yapının yönetim fonksiyonları açısından incelenmesi, kuramsal ve pratik düzeyde önemli bir araştırma alanı olarak değerlendirilmektedir.

Metodoloji:

Ambulans ve acil sağlık hizmetleri organizasyonuna ilişkin mevzuat ve literatür incelenmiş; Sakarya Eğitim ve Araştırma Hastanesi, Gölcük Necati Çelik Hastanesi ve Kocaeli Devlet Hastanesi'nde saha çalışması yürütülmüştür. Bu kapsamda acil tıp teknisyeni, hemşire ve hekimlerden oluşan 10 kişilik bir grupla görüşmeler gerçekleştirilmiş; uygulanan temel protokoller, acil müdahale süreçleri ve organizasyon yapısı değerlendirilmiştir. Çalışmada karşılaşılan zorluklar yönetim fonksiyonları (planlama, örgütleme, yöneltme, eşgüdüm, kontrol) bağlamında analiz edilmiş; hasta yakınlarının ambulansa binme talepleri ile alkol veya madde etkisindeki vakalara yönelik müdahale kuralları vaka örnekleri üzerinden tartışılmıştır.

Ana Sonuçlar:

Acil servis ve ambulans hizmetleri organizasyonu, planlama, örgütleme, yöneltme, eşgüdüm ve kontrol gibi tüm yönetim fonksiyonları açısından kritik bir uygulama alanı oluşturmaktadır. İlgili mevzuat, bu fonksiyonların etkinliğini artıracak biçimde yapılandırılmalıdır. Çalışanlara ilişkin temel sorunlar arasında personel yetersizliği, aşırı iş yükü, uzun mesai saatleri, güvenlik riskleri ve görev tanımlarındaki belirsizlikler öne çıkmaktadır.

Araştırmanın Nihai Bulguları ve Çıkarımları:

Çalışan performansını geliştirmek ve motivasyonu artırmak amacıyla yöneticilerin ödüllendirme mekanizmalarını kullanmasının, performans temelli sorunların çözümünde işlevsel olabileceği değerlendirilmektedir. Acil ünitelerde yeterli personel istihdamının yanı sıra yoğunluk takibine dayalı otomasyon sistemlerinin etkinliği artırılabilir. Bununla birlikte, personel yetersizliği ve çalışma koşullarının gözetilmesi kritik önem taşımaktadır. Organizasyonel düzeyde görev tanımlarının netleştirilmesi ve hizmet içi eğitim uygulamalarının yaygınlaştırılması gerekliliği vurgulanmakta; sağlık personelinin güvenliğinin korunması da öncelikli unsurlar arasında yer almaktadır.

Anahtar Kelimeler: ambulans hizmetleri, acil sağlık hizmetleri, acil sağlık hizmetleri organizasyonu, sağlık hizmeti.

ABSTRACT

Problem Definition and Scope:

Healthcare services constitute one of the most visible service domains within the state system. These services generally comprise sub-service areas that are either undertaken by the public sector or shared with the private sector. However, the organization of emergency medical services (EMS) is predominantly carried out by the public sector and represents one of the most highly visible public services. Emergency medical service organizations are time-critical operational structures that focus on achieving operational effectiveness while simultaneously developing diverse protocols to address a wide range of cases. These organizations are both system-oriented and individually performance-driven in nature. In addition to these characteristics, the examination of this organizational structure—which delivers services of critical importance—from the perspective of management functions has been considered valuable.

Methodology:

Relevant legislation and literature concerning ambulance and emergency medical service organizations were reviewed and briefly discussed. Field studies were conducted within ambulance and emergency service units at Sakarya Training and Research Hospital Ambulance and Emergency Department, Gölcük Necati Çelik Hospital, and Kocaeli State Hospital Ambulance and Emergency Department. Within this framework, interviews were conducted with a group of ten healthcare professionals, including emergency medical technicians, nurses, and physicians working in ambulance and emergency services. Information was collected regarding the fundamental protocols implemented, the activities carried out during emergency interventions, and the organizational structure and operational processes. The challenges encountered during practice were examined in terms of core management functions, including planning, organizing, directing, coordinating, and controlling. Additionally, evaluations were conducted regarding the procedures applied when patients' relatives insisted on boarding ambulances and the intervention approaches used for intoxicated or drug-affected patients. Based on these evaluations, case-based examples were developed.

Main Findings:

Emergency department and ambulance service organizations constitute an important field of application for all major management functions, including planning, organizing, directing, coordinating, and controlling. Existing legislation should be designed in a manner that enhances the effectiveness of management functions. Among the commonly reported challenges faced by emergency service personnel are insufficient staffing, excessive workload, extended working hours, security-related concerns, and ambiguity in job descriptions. These issues significantly affect the operational efficiency of emergency healthcare services.

Key Findings and Final Implications:

The use of reward mechanisms by administrators has been identified as a potentially effective strategy for addressing performance-related challenges by improving employee performance and increasing motivation. In addition to ensuring adequate staffing levels in emergency units, the functionality of automation systems based on patient load monitoring can be enhanced to improve operational efficiency. Furthermore, job descriptions should be clearly defined, in-service training programs should be expanded, and the safety and security of healthcare personnel must be prioritized. Ensuring appropriate working conditions and addressing personnel shortages remain essential factors in maintaining the effectiveness and sustainability of emergency healthcare services.

Keywords: *Ambulance services; emergency medical services; emergency medical service organizations; healthcare services.*

[141] **ORCID: 0000-0003-3163-9416**

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

GİRİŞ

Sağlık sektöründeki gelişim ve büyüme, sağlık sisteminin vitrini niteliğindeki acil sağlık hizmetlerini doğrudan etkilemektedir. Hızlı kentleşme ve teknolojik ilerlemeler, insan yaşamına çeşitli kolaylıklar sunarken aynı zamanda yeni riskler üretmektedir. Ani yaralanmalar, akut hastalıklar ve ölümlerin artışı, acil sağlık hizmetlerinin evrensel düzeyde önemini yeniden gündeme taşımış ve bu hizmetlerin kurumsal yapılandırılmasının sorgulanmasına yol açmıştır. (Tanrıverdi & Köksal, 2012, s. 1). Sağlık yönetimi, kaynakların sınırlılığına dayalı olarak hekimin görevlerini zorlaştıran bir işletme yaklaşımı değil; aksine malzeme, iş gücü ve hizmet süreçlerini planlayarak nitelikli ve ekonomik destek sağlayan, klinik uygulamaları kolaylaştırıcı bir bilim disiplinidir. (Yıldırım Kaptanoğlu, 2011, s. 20). Acil sağlık hizmetlerinin yönetim, organizasyon ve iş sağlığı–güvenliği alanlarında yaşanan sorunlar, başta 112 çalışanları olmak üzere hasta ve yakınlarını olumsuz etkilemektedir. Bir ülkenin gelişmişlik düzeyi, insan onuruna ve haysiyetine verdiği değerle ölçülmekte; bu değer ise sağlık sistemine, özellikle de toplumsal vitrini niteliğindeki acil sağlık hizmetlerine bakılarak kolaylıkla anlaşılabilmektedir. (Tanrıverdi & Köksal, 2012, s. 2). Bu araştırmada hastanelerde sunulan acil servis ve ambulans hizmetlerinin yönetim ve organizasyonu incelenmiştir. Öncelikle söz konusu hizmetlerin kurumsal yapılanması ele alınmış; ardından Sakarya Eğitim ve Araştırma Hastanesi ile Kocaeli'deki Gölcük Necati Çelik ve Kocaeli Devlet Hastanelerindeki uygulamalar değerlendirilmiştir. Bu incelemeler sonucunda mevcut sistemin işleyişine ilişkin kritik noktalar ortaya konulmaya çalışılmıştır.

Araştırma Soruları:

1. Bir hastanede ve ambulansta acil sağlık hizmetleri organizasyonu için gerekli unsurlar nelerdir?
2. Sizce ambulans ve acil servislerde çalışan personel konusunda yaşanan en önemli sorunlar nelerdir?
3. Gerekli olan ekipmanı yeterli seviyede ve istediğiniz zamanda bulabiliyor musunuz?
4. Sizce yasal düzenlemeler acil servislerin ya da ambulansların iş akışını ve çalışmaları zorlaştırıyor mu? Açıklayınız.
5. Acil servislerde işleyiş açısından yaşanan en önemli sorunlar nedir?
6. Acil tıp uzmanı, pratisyen hekim, acil servis hemşiresi ve benzeri ne tür elemanlara ihtiyaç duyduğunuzu açıklar mısınız?
7. Ambulans ve acil servislerde aylık çalışma çizelgeleri kim tarafından ve nasıl düzenleniyor?
8. Acil servisler ve ambulanslarda hastaların ilk karşılamasından itibaren süreç nasıl işliyor?
9. Örnek bir acil servis organizasyon şemasını oluşturulabilir ya da verebilir misiniz?
10. Acil servis organizasyonunda en çok dikkat edilmesi gereken 10 riskli konuyu ve çözüm önerilerini ifade eder misiniz? Acil servis organizasyonunda yaşanan temel sorunlar nelerdir?

1 SAĞLIK SİSTEMLERİ VE HASTANE YÖNETİM MODELLERİ

Sağlık ve hastalık, insan yaşamının temel kavramlarıdır. Hastalıkların önlenmesi, sağlıklı çevrelerin oluşturulması ve toplumun sağlık düzeyinin yükseltilmesi, hükümetlerin öncelikli politik hedefleri arasında yer almaktadır. Toplumun sağlık gereksinimlerini karşılamaya yönelik tüm hizmetler ise sağlık hizmeti olarak tanımlanmaktadır (Kavuncubaşı & Yıldırım, 2012, s. 17). Sağlık hizmetleri; sağlığın korunması ve geliştirilmesi, hastalıkların önlenmesi, erken tanı ve tedavi, sakatlıkların engellenmesi, rehabilitasyon ve bireylere nitelikli, uzun ve sağlıklı bir yaşam olanağı sunmayı amaçlayan bütüncül hizmetlerdir (Tengilimoğlu, Işık, & Akbolat, 2009, s. 38). İnsan yaşamıyla doğrudan ilişkili olması, sağlık hizmetlerini son derece hassas bir konuma taşımaktadır. Bu hizmetin sunumu, farklı meslek gruplarının karmaşık durumlarda uyum içinde çalışmasını gerektirdiğinden etkin yönetsel süreçler ve güçlü insan kaynakları yönetimi zorunludur. (Gupta vd., 2003, s. 9).

Hastaneler; hasta ve yaralıların, sağlık kontrolü isteyenlerin ayakta veya yatarak muayene, teşhis, tedavi edildikleri, aynı zamanda doğum hizmeti aldıkları kurumlardır (Tengilimoğlu, Işık, & Akbolat, 2009, s. 127). Hastaneler, tedavi hizmetlerinin yanı sıra koruyucu sağlık hizmetleri de sunmakta; sağlam çocuk birimleri bu uygulamalara örnek teşkil etmektedir. Ayrıca alkol, sigara ve uyuşturucu gibi zararlı

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

alışkanlıklarla mücadelede etkin rol üstlenerek sigara bırakma, beslenme ve anne–bebek sağlığı programlarıyla toplum sağlığının geliştirilmesine katkı sağlamaktadır (Kavuncubaşı & Yıldırım, 2012, s. 118).

2 ACİL SAĞLIK HİZMETLERİ

Acil sağlık hizmetleri, acil yardım ve kurtarma ile başlayıp ambulans hizmetleriyle devam eden, ilk 24 saat içinde tıbbi müdahale gerektiren ve müdahale edilmediğinde yaşam veya sağlık bütünlüğü kaybı riski doğuran durumları kapsar (Söyük & Arslan Kurtuluş, 2017, s. 45). Yönetmelikte (2000) 'acil hastalık ve yaralanmalarda, özel eğitimli ekiplerce tıbbi araç-gereç desteğiyle olay yerinde, nakil sırasında ve sağlık kurumlarında sunulan hizmetler' olarak tanımlanan bu hizmetler; görevli tüm çalışanların iş birliği ve ekip ruhuyla, en hızlı ve en hatasız biçimde yürütülmesi gereken kritik bir sağlık hizmetidir (Gökçen & Ateş, 2013, s. 39).

İkinci ve üçüncü basamak resmi ve özel sağlık kurumlarında acil sağlık hizmeti sunan birimler ise doğrudan başvuran ya da il ambulans servisi ekiplerince getirilen hastalara acil müdahale yapmakla yükümlüdür. Bu birimler, verilen hizmete ilişkin kayıt tutmak ve gerektiğinde bağlı oldukları kurumlar aracılığıyla Merkeze geri bildirim sağlamakla sorumludur (Tanrıverdi & Köksal, 2012, s. 33). Acil yardım zinciri beş basamaktan oluşmaktadır: (1) yaşam kurtarıcı ilk müdahale, (2) yardım çağrısı—TCK 476. madde uyarınca bildirim yükümlülüğü, (3) uzman yardımını bekleme süreci, (4) doktor yönetimindeki ambulans ekibinin stabilizasyon, transport ve hastane seçimine ilişkin yetkileri, (5) hastanede kayıt, stabilizasyon, hızlı tanı–tedavi ve gerektiğinde sevk işlemleri (Aksoy & Ergün, 2002, s. 161).

2.1 Acil Sağlık Hizmetleri Tarihi

Tarihsel olarak bakıldığında, ambulansların ilk olarak savaşta yaralanan askerlerin taşınması amacıyla kullanıldığı görülmektedir. Bu anlamda, İspanyolların 1487 yılındaki Malaga kuşatmasında kullandıkları ambulanslar milat olarak kabul edilmektedir 7.1871 yılında Osmanlı İmparatorluğu'nda ilk taşra hekimleri görevlendirilmiş; bu hekimlere başvuran ahalinin acil sağlık hizmetleri isteği maddi durumlarına bakılmaksızın, gerektiğinde evlere gidilerek yerine getirilmiştir (Aydın, 2004). Ayrıca Osmanlı İmparatorluğu'nda Hilal-i Ahmer (Kızılay) vasıtasıyla, yaralı askerlere acil müdahale yapılması ve taşınmaları amacıyla görevli atlı ambulanslar kullanılmıştır (Coşkun,2014, s. 93-98). Cumhuriyet dönemine ise 1930 tarihli ve 1593 sayılı Umumi Hıfzıssıhha Kanunu, yerel yönetimlere (belediyelere) "Tıbbi İmdat ve Yardım Teşkilatının" kurulması görevini vermiş ve acil sağlık hizmetleri anlamında ilk yasal düzenleme olarak tarihe geçmiştir (Ekşi, 2016). Türkiye'de, 1986 yılında Hızır Acil Servis adıyla, bugünkü Acil Sağlık Sistemi temellendirilmiş (Keskin, 2009); aynı yıl hastane öncesi acil sağlık hizmetleri İstanbul, Ankara ve İzmir illerinde "077 Hızır Servis" şeklinde ifade edilerek hizmet sunumu başlamıştır (Tekingündüz, 2008). 1994 yılında ise 112 Acil Sağlık Hizmetleri arz edilmeye başlanarak yaygınlaşma sağlanmıştır (Keskin, 2009). 2008 yılından itibaren Türkiye'de "Hava Ambulansı" (helikopter ve uçak ambulanslar) acil sağlık hizmetlerine dahil edilmiş ve uzak mesafeli acil müdahaleler hızlandırılmıştır (İlk Yardım ve Acil Sağlık Hizmetleri, 2017).

Sağlıkta Dönüşüm Programı, 2011'den itibaren acil sağlık hizmetlerinde sürekli gelişim sağlamıştır. Kara, deniz ve hava ambulanslarının sayısındaki artış ile istasyon başına düşen kişi sayısındaki azalışın istikrarlı seyri, hizmetlerin etkinliğini artırmıştır (Aslan & Güzel, 2018, s. 4995-5002). Bu bağlamda Türkiye'de acil sağlık hizmetlerinin tarihsel gelişim aşamalarının bilinmesi önem taşımaktadır. Türkiye'de Hastane Öncesi Acil Sağlık Hizmetlerinin geçirdiği gelişimi genel hatlarıyla özetleyen Tablo 1 aşağıdadır:

Tablo 1. Türkiye'de Hastane Öncesi Acil Sağlık Hizmetlerinin Tarihsel Gelişimi

YIL	GELİŞME
1930	Umumi Hıfzıssıhha Kanununu (Belediyelere "Tıbbi İmdat ve Yardım Teşkilatının" kurulması görevinin verilmesi).
1985	Gezici ambulans uygulaması başladı
1986	"077 Hızır Acil Servis" uygulaması başladı
1993	İlk Acil Tıp Anabilim Dalının kuruldu (Dokuz Eylül Üniversitesi)

http://www.turansam.com
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

1993	İlk paramedik programı açıldı (Dokuz Eylül Üniversitesi)
1994	Sağlık Bakanlığı tarafından "112 Acil Yardım ve Kurtarma Merkezleri" kuruldu
1994-1995	İstanbul, Ankara ve İzmir'de 112 Acil Sağlık Hizmetleri ekipleri kuruldu
1996	Acil Tıp Teknisyenliği bölümü açıldı (Sağlık Bakanlığına bağlı Sağlık Meslek Liselerinde)
1998	Türkiye'de ilk "İlk ve Acil Yardım" uzmanı mezun oldu
2000	"Acil Sağlık Hizmetleri Yönetmeliği" yayınlandı
2001	"Ambulanslar ile Özel Ambulans Servisleri ve Ambulans Hizmetleri Yönetmeliği" yayınlandı
2007	Acil Sağlık Hizmetleri Yönetmeliği revize edildi (Hekim olmadan, paramediklerin ambulanslarda görev yapmasının önü açıldı)
2009	"Ambulans ve Acil Bakım Teknikerleri ile Acil Tıp Teknisyenlerinin Çalışma Usul ve Esaslarına Dair Tebliğ" yayınlandı
2018	Yataklı Sağlık Tesislerinde Acil Servis Hizmetlerinin Uygulama Usul ve Esasları hakkında Tebliğde Değişiklik Yapılmasına Dair Tebliğ yayınlandı.

Kaynak: Ekşi, 2016; Sağlık Bilimleri Üniversitesi, 2017;Resmi Gazete, 2018: 30338; Akt. Şimşek, Günaydın ve Gündüz, 2019, s. 120-127).

2.2 Türkiye'de Acil Sağlık Hizmeti İşleyişi

Türkiye'de hastane öncesi acil sağlık hizmetlerinde ağırlıklı olarak Anglo-American modeli ('kap ve götür') uygulanmaktadır. Bu model, donanımlı ambulanslarla hastanın olay yerinden en hızlı şekilde acil servise naklini esas alarak zaman kaybını önlemekte ve etkili müdahale olanağı sağlamaktadır. Hizmetler, '112' hattı üzerinden Komuta Kontrol Merkezleri tarafından yönlendirilen kara, deniz ve hava ambulanslarıyla sunulmakta; bu araçlarda gerekli tıbbi ekipman ile hekim, hemşire ve paramedikler görev almaktadır (Şimşek, Günaydın & Gündüz, 2019, s. 120). Bununla birlikte, bazı ambulanslarda doktor bulunması nedeniyle sistemin belirli yönleri Fransız-Alman modeline benzemekte, ancak genel çerçevede Anglo-American model hâkimdir (Paksoy, 2016, s. 7).

İngiliz-Amerikan Modeli ile Fransız-Alman Modeli arasındaki farklılıklar aşağıdaki Tablo 2'de belirtilmektedir:

Tablo 2. Fransız-Alman ve İngiliz-Amerikan Modellerinin Karşılaştırılması

FRANSIZ-ALMAN MODELİ	**İNGİLİZ-AMERİKAN MODELİ**
Hastane olanakları olay mahalline ulaştırılır.	Hasta mümkün olabilecek en kısa zamanda hastaneye ulaştırılır.
Ambulanslarda görev yapan esas personel doktorlar ve Acil Tıp Teknisyenlerinden oluşur.	Ambulanslarda görev yapan esas personel paramedikler ve Acil Tıp Teknisyenlerinden oluşur.
Olay yerinde yapılan tıbbi müdahalede hastanın sağlık durumunda tam stabilizasyonun sağlanması esastır.	Tıbbi müdahaleye olay yerinde başlanması, hastanın nakli boyunca sürdürülmesi ve hastanın hızlı bir şekilde acil servise nakledilmesi esastır.

Kaynak: Paksoy, (2016). "Acil Sağlık Hizmetlerinde Uluslararası Uygulama Modellerinin Karşılaştırması: Anglo-Amerikan ve Franko-German Modeli".

Alanında deneyimli sağlık çalışanlarının saha, transfer ve hastane acil servislerinde yürüttüğü müdahaleler 'Acil Sağlık Hizmetleri' olarak tanımlanmaktadır. Dünya Sağlık Örgütü (WHO) 32 acil durum türü belirlemiş olup, bu kapsamda profesyonel ekiplerce gerçekleştirilen tüm uygulamalar acil yardım

hizmetleri içinde değerlendirilmektedir (Yaman, 2015). Türkiye'nin özgün modelinin kurgusu, acil sağlık organizasyonunun işleyişini anlamak açısından kritik önemdedir. Türkiye'de acil sağlık hizmetleri 3 basamak şeklinde planlanmıştır:

1-Saha Yürütümleri (Hasta veya yaralıya yapılan ilk müdahaledir)

2-Transfer Hizmetleri (Transfer hizmetleri çok hızlı olmalıdır)

3-Hastane Acil Servis Hizmetleri.

Hasta veya yaralının acil servise ulaşma süresi, tedavi kalitesini belirleyen kritik bir faktördür (Türk, 2015). Acil sağlık hizmetleri hastane öncesi ve hastane basamağı olmak üzere iki temel aşamadan oluşur: olay yerinden hastaneye nakli içeren ilk yardım–ambulans süreci ve acil serviste yürütülen müdahaleler (Ateş & Göcen, 2013, s. 47-87) şeklinde sistemize edilmiştir.

2.3 Acil Sağlık Hizmetleri İle İlgili Kavramlar

Bu bölümde acil sağlık hizmetlerine dair kavramlar ele alınacaktır. Söz konusu kavramlar başlıklar altında açıklanacaktır.

2.3.1 Ambulans

Ambulans hizmetlerinin planlanmasında bölgenin sağlık kapasitesi, nüfus, coğrafya, ulaşım ve hastane olanakları dikkate alınmalıdır. Türkiye'de geniş yerleşim alanları ve hastanelerin uzaklığı nedeniyle hastane öncesi acil sağlık hizmetlerinin etkinliği giderek artırılmaktadır. Bu süreçte Komuta Kontrol Merkezleri kritik rol üstlenmekte; olağan dışı durumlarda sağlık organizasyonlarını koordine ederek kriz yönetimi birimleriyle iletişim sağlamaktadır. Afet, kaza veya protokol görevlerinde ambulans ekiplerinin farklı eğitim ve donanımlara sahip olması gereklidir. Ayrıca ambulansın arızalanması veya kaza yapması halinde uygulanacak prosedürlerin bilinmesi önemlidir (Eryılmaz, 2007, s. 2).

2.3.2 Acil Ünitesi

Hastanelerin acil üniteleri ise haftanın yedi günü, 24 saat kesintisiz hizmet sunan alanlardır. Bu üniteler çok sayıda farklı şikâyetle başvuran hastaya hizmet vermekte, ancak bunların tümü tıbben acil kabul edilmemektedir. Tıbbi anlamda acil; bireyin fiziksel veya ruhsal açıdan tehlike altında olduğuna inanılarak gerekli bakımın derhal sağlanmasıdır (Topal, Şenel, Topal, & Mansuroğlu, 2013, s. 200).

3 ACİL SAĞLIK HİZMETLERİNİN YÖNETSEL VE ORGANİZASYONEL ÇERÇEVESİ

Yönetim, örgütsel amaçların etkin ve verimli biçimde gerçekleştirilmesi için planlama, örgütleme, yürütme, koordinasyon ve denetim süreçlerinin bütünüdür. Kaynakların (doğa, emek, sermaye, bilgi) doğru biçimde kullanımı ve insan unsurunun yönlendirilmesi yönetimin temel işlevini oluşturur (Genç, 2012; Eren, 2009, s. 23)). Sağlık yönetimi ise toplum sağlığını korumak, hastalıkların tedavisini sağlamak, sağlık kurumlarını kurmak, mevzuat geliştirmek, hizmet planlaması yapmak ve ihtiyaçlara göre personel yetiştirmek gibi faaliyetlerin koordinasyonunu içeren bir yönetim alanıdır (Tanrıverdi & Köksal, 2012, s. 6). Sağlık işletmeleri, 7/24 kesintisiz hizmet sunan ve sürekliliğin etkin yönetimini gerektiren kurumlardır. Bu nedenle kadro ve kaynakların verimli kullanımı, hataların azaltılması ve risklere karşı önlem alınması hizmet kalitesini belirler. Açık sistem niteliği taşıyan sağlık işletmeleri, çevreyle yoğun etkileşim içinde olduğundan multidisipliner yaklaşım ve ekip çalışmasıyla başarı sağlar (Gemlik & Ayanoğlu Şişman, 2011, s. 98). Hizmet etkinliği, iletişim becerileri gelişmiş, ekip ruhunu benimsemiş personelin istihdamı ve uyumu ile mümkündür. Organizasyonun sürdürülebilirliği ise çalışan motivasyonu, hizmet içi eğitimler ve örgütsel kültürün benimsetilmesiyle sağlanır. Bu bağlamda Japonya'da iş yaşamında temel alınan 'ömür boyu eğitim' anlayışı günümüzde de geçerliliğini korumaktadır (Ünal, 2002, s. 19-37).

3.1 Planlama

Plan, belirli amaçlara ulaşmak için işlerin sırasını, zamanını ve yerini gösteren bir karar modelidir; planlama ise bu modeli ortaya çıkaran süreçtir. Plan, mevcut durum ile hedef arasındaki boşluğu dolduran

köprü; planlama ise bu köprünün inşasıdır (Genç, 2012, s. 144). Planlama örgüt faaliyetlerini amaçlara yönlendirir, hedefleri belirler ve gelişigüzel davranışların önüne geçer (Tengilimoğlı, Işık & Akbolat, 2009, s. 9). Sağlık hizmetlerinde planlama, mevcut kaynakların (insan gücü, bütçe, araç-gereç, mevzuat, halkın tutum ve davranışları, sağlık göstergeleri) somut biçimde değerlendirilmesini gerektirir (Gemlik & Ayanoğlu Şişman, 2011, s. 102). Hastane planlaması ise talep ve arzın belirlenmesi, kaynakların dengeli kullanımı ve sosyo-ekonomik koşullara uygun yatırımların yapılması sürecidir. Bu nedenle planların kapsamlı, esnek, öncelikleri belirlenmiş ve kaynakları en iyi şekilde değerlendiren nitelikte hazırlanması gerekir (Ateş, 2012, s. 29). Bunlar:

a. Kaynak ve ihtiyaçların belirlenmesi
b. Kaynaklara göre seçeneklerin oluşturulması
c. Politikanın belirlenmesi
d. Politikalara göre programların oluşturulması
e. Politikaların başarısını belirlemek için değerlendirme yapılması
f. Değerlendirmelerden sonuçlar elde etmek, şeklinde ifade edilmektedir.

3.2 Örgütleme

Örgütleme, amaçlara uygun işlerin gruplandırılması, bölümlerin kurulması ve emir–komuta ilişkilerinin belirlenmesiyle işletme yapısının oluşturulmasıdır. Plan ve stratejiler 'ne yapılacağını' gösterirken, örgütleme bunun 'nasıl' gerçekleştirileceğini açıklar (Mirze, 2010, s. 129). Fiziksel, mali ve insan kaynaklarının uyumlu biçimde bir araya getirilmesi süreci örgütleme olarak tanımlanır; dar anlamda işlerin kişilere bölünmesi ve ilişkilerin belirlenmesi, geniş anlamda ise tüm insan ve fiziksel varlıkların kuruluş amaçlarına uygun düzenlenmesidir (Genç, 2012). Sağlık kuruluşları karmaşık yapıları nedeniyle etkin örgütlenmeye ihtiyaç duyar. Aşırı iş bölümü ve uzmanlaşma, farklı değer ve tutumlara sahip personelin koordinasyonunu zorlaştırsa da, sağlık hizmetlerinde uzmanlaşma kaçınılmazdır. Muayene, laboratuvar, radyoloji ve beslenme gibi farklı alanlarda görev yapan uzmanların örgüt amaçları doğrultusunda uyumlu biçimde örgütlenmesi gereklidir (Gemlik & Ayanoğlu Şişman, 2011, s. 105).

3.3 Emir Komuta (Yürütme)

Yürütme, örgütlenmiş yapıyı harekete geçiren yönetim fonksiyonudur; astların görevlerini yerine getirmesi için liderlik, motivasyon, iletişim ve koordinasyon süreçlerini içerir (Genç, 2012 s. 161; Mirze, 2010 s. 143). Bu işlev, örgütsel kaynakların hedefler doğrultusunda etkin kullanımını sağlar; planlama ve örgütleme aşamalarının başarısı yürütmeye bağlıdır (Tengilimoğlı, Işık & Akbolat, 2009, s. 26). Sağlık işletmelerinde yürütme, çalışanların heterojen yapısı ve tıbbi–idari hizmetlerin ayrı yürütülmesi nedeniyle güçleşmektedir. Bu bağlamda etkili liderlik, takım çalışması ve işbirliği kritik önemdedir (Gemlik & Ayanoğlu Şişman, 2011, s. 109; Ateş, 2012, s. 32). Sağlık çalışanlarının performansı acil hizmetlerde belirleyici olup, olumsuz davranışlar telafisi imkânsız sonuçlara yol açabilir. Dolayısıyla kaliteli ve hatasız hizmet, etkin yönetim, mesleki yetkinliklerin geliştirilmesi ve performans dalgalanmalarının önlenmesiyle mümkündür (Sujan vd., 2015, s. 59).

3.4 Uyumlaştırma (Koordinasyon)

Koordinasyon, örgütsel kaynakların uyumlaştırılması ve yönetim fonksiyonlarının bütününde yer alan temel süreçtir. Planlama ve örgütleme aşamalarında dengeyi sağlamak, fiziksel, mali ve beşeri unsurlar arasında anlamlı ilişkiler kurmak yöneticinin asli görevidir. Eşgüdüm, örgüt tasarımında başlar ve hiyerarşik işleyiş içinde sürdürülür; etkinliği için iyi örgütlenme ve personelin eğitimle desteklenmesi gereklidir (Genç, 2012 s. 170-171; Tengilimoğlı, Işık & Akbolat, 2009, s. 29). Sağlık hizmetlerinde koordinasyon daha da kritik olup, faaliyetlerin karmaşık, acil ve standartlaştırılamaz yapısı nedeniyle yüksek düzeyde uzmanlaşma ve işbirliği zorunludur. Profesyonel hedeflerle kurumsal amaçların çatışması, hata ve gecikmelerin doğrudan insan yaşamını etkilemesi nedeniyle tolerans yoktur. Bu bağlamda koordinasyon eksikliği, sağlık işletmelerinin tüm fonksiyonlarını olumsuz etkileyerek geri dönüşü olmayan sonuçlara yol açabilir (Gemlik & Ayanoğlu Şişman, 2011, s. 113).

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

3.5 Kontrol (Denetleme)

Yönetim süreci planlama ile başlar, örgütleme ve yürütme ile devam eder, denetimle tamamlanır. Denetim yalnızca sürecin son aşaması değil, tüm aşamalarda yer alması gereken bir işlevdir. Esas olarak performansların önceden belirlenmiş hedef ve standartlara uygunluğunu ölçer, uygulanan planların doğruluğunu değerlendirir (Mirze, 2010). Etkin denetim, örgüt başarısının hem sonucu hem de başlangıcıdır; üretim kapasitesini optimize eden, piyasa değerini artıran ve rekabet gücü sağlayan bir süreçtir. Bu nedenle denetim, işletmelerin yaşamsal amaçlarına ulaşabilmesi için zorunlu bir yönetim fonksiyonudur. Denetimin amaçları aşağıdaki gibi sayılabilir (Genç, 2012, s. 176):

1. Performans standartları oluşturmak
2. Performans ölçmek
3. Planlarla gerçek sonuçları kıyaslamak
4. Gerekli olan yerlerde düzeltici faaliyetlerde bulunmak

Amaçlara uygun biçimde kurulan etkin kontrol sistemi, işletmenin başarı veya başarısızlığını ortaya koyarak gerekli önlemleri sağlar. Ayrıca çalışanların kendilerinden, yöneticilerin ise astlarından ne beklendiğini açık biçimde anlamalarına katkıda bulunur (Tengilimoğlı, Işık, & Akbolat, 2009, s. 30). Sağlık kurumlarında kontrol, tüm aşamalarda kesintisiz yürütülmelidir. Bu süreçte planlama aşamasında belirlenen hedeflere ulaşılıp ulaşılmadığı ölçülmeli, sapmalar varsa düzeltilmelidir (Gemlik & Ayanoğlu Şişman, 2011, s. 116).

4 SAHA ÇALIŞMASI

Çalışmanın başında verilen araştırma soruları ile ilgili olarak 112 Acil İstasyonu, Gölcük Necati Çelik Hastanesi, Kocaeli Devlet Hastanesi ve Sakarya Eğitim Araştırma Hastanesi'nde acil servislerde görev alan hemşire, doktor ve acil tıp teknisyenlerinden oluşan 10 (on) kişilik bir çalışan popülasyonu ile görüşülmüştür.

4.1 Araştırmanın Önemi-Yöntemi

Araştırmanın önemi: Hayati önemde hizmet sunan acil servis ve ambulans hizmetlerinin işletme fonksiyonları açısından incelenmesi sürekli iyileştirme çabaları açısından değerli görülmüştür.

Araştırma yöntemi: Araştırma yöntemi olarak görüşme metodu seçilmiştir.

Görüşme, belirli bir konuya ilişkin bilgili kişilerle yapılan ve genellikle önceden hazırlanmış sorulara dayanan kayıtlı konuşma yöntemidir. Anketten farklı olarak araştırmacıya daha yüksek kontrol sağlar; yüz yüze, telefon veya konferans ortamlarında uygulanabilir. Soruların tamamen önceden belirlendiği görüşmeler 'yapılandırılmış', esnek bırakıldığı görüşmeler ise 'yarı yapılandırılmış' olarak tanımlanır. Bu araştırmada, genel olarak bakıldığında hastanelerde acil servis ve ambulans hizmetlerinin işleyişinin nasıl olduğu, bir hastanın giriş yaptıktan sonra sürecin nasıl işlediği, acil sağlık hizmetleri, görev dağılımları, aylık çalışma çizelgeleri, yaşanan temel sorunlar, yönetimin görevleri ele alınmıştır. Araştırmamızda literatür çalışması yapılmış, Sakarya Eğitim ve Araştırma Hastanesi, Gölcük Necati Çelik Hastanesi ve Kocaeli Devlet Hastanesi çalışanlar ile görüşmeler gerçekleştirilmiştir.

4.2 Analiz ve Bulgular

Görüşmeler süresince tutulan notlar bilgisayara aktarıldıktan sonra analize tabi tutulmuştur. Aynı sorulara verilen cevaplar alt alta getirilerek ortak ve farklı noktalar belirlenmiştir. Elde edilen bulgular şu alt başlıklarda sıralanabilir.

4.2.1 Acil Sağlık Hizmetleri Organizasyonu için Gerekli Unsurlar

İyi bir acil servis organizasyonda gerekli görülen unsurlar şu şekilde ifade edilmiştir.

Gelen hastanın aciliyetine dair tespitin doğru şekilde yapılması

Ekipmanların yeterli oluşu

Acil servis de kullanılan her türlü tıbbı sarf malzeme ilaç tam olması

Elektronik cihazların (röntgen, tomografi, ultrason) tam olması

Sağlık personelinin (doktor, hemşire ve sağlık memurları) eksiksiz ve yeterli donanıma sahip olması

Ambulans girişlerinin rahat oluşu, hastaneye rahat erişebilmesi
Acil olarak hasta karşılama yeteneği ve acil cerrahi müdahale odalarının olması
Ambulans için en az iki sağlık personeli ve şoför olması gereği
Acil servisin 7/24 faal çalışabilecek konumda olması
Acil servis ekibinin kalite anlayışı
Güvenli çalışma ortamı
İyi düzenlenmiş çalışma planı
Disiplin
Hasta haklarına saygı

Acil sağlık hizmetlerinde hastanın şikâyetlerinin ve sağlık sorununun ciddiyetinin belirlenmesi organizasyon açısından kritik önemdedir. Ancak çalışanlar, karın ağrısı gibi basit şikâyetlerle ambulans ve acil servislerin gereksiz şekilde meşgul edilmesinden sıkça yakınmaktadır.

4.2.2 Acil Sağlık Hizmetlerinde Kapasite Sorunları

Kapasite sorunları şu şekilde sıralanabilir.

Hasta sayısına oranla sağlık personeli ve ekipman eksiklikleri

Hastanelerin hitap ettikleri bölgedeki nüfus ve hasta potansiyeline göre kapasite eksiklikleri dolayısıyla yığılmaların oluşması, bölgede acil hasta potansiyeline yetecek acil servislerin varlığı

Yeşil alanda gereksiz hastanın varlığı ile hasta ve yakınlarının bilinçsizce yaklaşımları kapasite sorunu yaşanan bölgelerde ek unsur olarak görülmektedir

Hasta yoğunluğu karşısında sorun olarak ekipman eksikliği de ifade edilmiştir. Hastanenin bünyesinde 100 sedye olduğunu fakat günlük yaklaşık olarak 1300 hasta baktıklarına değinilmiştir

Acil servislerde birimler için yeterli fiziki alanların bulunmaması

4.2.3 Ekipman Tedarik

Acil servis ya da ambulanslarda kullanılan ekipmanların yeterli seviyede ve istenilen zamanda tedarik edilip edilemediği sorulmuştur. Alınan cevaplar aşağıdaki şekildedir.

- ✓ Devlet hastaneleri ekipmanlarını ihale ile temin etmektedirler
- ✓ Her personelin kullanması gereken ayrı ekipmanlar olabildiği, nöbet usulü çalıştıkları için nöbet değişim esnasında diğer çalışma arkadaşlarına teslim etmektedirler
- ✓ Devlet hastanesinde ihale süresine bağlı olarak bazı durumlarda malzemelerin bittiği
- ✓ Genel olarak devlet hastanelerinde ekipman sıkıntısını yaşanmadığı ifade edilmiştir

4.2.4 Yasal Düzenlemelerin Acil Servislerin İş Akışına Etkisi

Mevcut bazı yasal düzenlemelerin acil servislerin ve ambulanslarının iş akışında zorlaştırıcı etki yapıp yapmadığı konusunda serzenişler olduğu ortaya çıkmaktadır. Bunlar şu şekilde sıralanabilir.

Hasta haklarının artmasıyla hastaların saygı düzeylerinin azaldığı, hasta ve sağlık personeli arasında iletişim bozuklukları oluşabildiği

Ambulansların gereksiz kullanılabildiği (Gereksiz ambulans çağırmaların önüne geçilmesi için bir takım cezai müeyyideler düşünülmesi gerektiği de ifade edilmiştir.)

Acil servislerin poliklinik gibi kullanıldığı

Üçüncü basamak bir hastanenin birinci basamak gibi kullanılması, Sağlık ocaklarına gidebilecek hastanın acil servisleri kullanması

Aciliyeti bulunan ve hızlı hareket edilmesi gereken bazı durumlarda, prosedürlerin iş akışını sekteye uğratmasının vatandaş tepkisine neden olabildiği

Prosedür kaynaklı hasta-sağlık çalışanı geriliminin sağlık çalışanlarının motivasyonunda düşüşe sebep olabildiği

Randevulu sistemde uzman polikliniğine ulaşamayan hastaların acil üzerinden uzman doktorlara ulaşma isteklerinin iş akışında tıkanma oluşturabildiği

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

Bir başka örnek olarak şu verilmiştir. Ambulans sireninin KKM (Komuta Kontrol Merkezi) sorumlu doktorunun onayı ile çalınması gerekmektedir. Bu durum trafikte yol vermeyen araçlar için siren çalınmasını engellemekte, ambulans personeli ve hasta için zaman kaybına yol açmaktadır.

4.2.5 Acil Servislerin İşleyişinde Hasta Kaynaklı Raporlanan Sorunlar

Acil servislerde işleyiş açısından sorunlar sorulduğunda hasta ve yakınları kaynaklı birçok serzeniş raporlanmaktadır. Bunların bir kısmı şu şekilde sıralanabilir.

Vatandaşların yersiz öncelik istemleri

Acil servislerin bilinçsizce acil durumlar dışında da kullanımı

Acil servise gelen her hasta kendisini önemli sayıp diğer belki de daha acil olan hastaya karşı anlayışsızca yaklaşımları

Hasta üzerinde yapılan tahlil ve tetkikler açısından vatandaşların tahammül gücünün azlığı, bulunmaktadır.

4.2.6 Acil Servislerde İhtiyaç Duyulan Personel Türleri

Acil servislerde ve ambulanslarda aşağıda maddelenen bütün personel türlerine ihtiyaç olduğu raporlanmıştır. Sağlığın bir ekip işi olduğu ve bir personelin eksikliğinin acil servislerin işleyişinde aksamalara yol açabileceği ifade edilmiştir.

Acil tıp uzmanı
Pratisyen hekim
Acil servis hemşiresi
Röntgen ve tomografi personelleri
Triyaj sorumlusu
Acil tıp teknikeri
Hasta bakıcı
Temizlik görevlisi
Bilgi işlem memuru

4.2.7 Aylık Çalışma Çizelgeleri

Ambulans ve acil servis personeli, aylık çalışma çizelgelerine göre görev yapmakta; nöbet listeleri sorumlu hekim veya hemşire tarafından hazırlanıp başhekimlikçe onaylanmaktadır. Haftalık 45 saatlik mesai esas alınarak hekimler dört günde bir nöbet tutmakta, 24 saatlik nöbetin yalnızca 12 saati aktif görevle geçmektedir. İstasyonlarda öngörülen sekiz personel yerine beş kişinin çalışması nedeniyle nöbetler iki personel tarafından dönüşümlü yürütülmekte ve aylık toplam 264 saat nöbet yükü oluşmaktadır. Acil serviste ise normal 133 saatlik çalışma süresi 208 saate çıkmakta, 75 saatlik fazla mesai personel yetersizliğinden kaynaklanmaktadır. Sağlık personeli için aylık 80 saatlik program düzenlenmekte, talep halinde dilekçe ile başvurularak 128 saate kadar görev yapılabilmektedir.

4.2.8 Acil Servis ve Ambulanslarda İş Akışı

Acil servislerde hastanın ilk karşılanmasından sonraki süreç aşağıdaki gibidir;

Hastanın şikayetlerine göre triyajda ilk muayenesi yapılır.

Hastanın vitallerine (yaşamsal belirtileri) göre muayane olacağı bölüm için triyaj kodu verilir (Yeşil, sarı, kırmızı).

Hasta yakını veya hasta bakıcı, hastanın kaydını yaptırır.

Sarı ve kırmızı kodu olan hastalar doktorlar tarafından muayene edilir.

Gerekli görülen kan, röntgen, tahlil vb. gibi sonuçlar istenip tedavisi yazılır.

Görevli sağlık personelleri ve hasta bakıcıları hastalara, kan almada röntgen ve tomografi alanlarına gitmelerinde yardımcı olurlar.

Muayeneyi yapan doktor hastayı kontrol eder, gerekli durumlarda uzman hekimden yardım alır.

Tedavi sonunda hasta taburcu edilir.

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

Triyajdan yeşil kod alan hasta ise sıra ile çağırıldıktan sonra muayene edilir ve ilaç yazılır.

Ambulanslarda ise bu durum şu şekildedir;

Ekip olay yerine gelir.

Hastanın vitallerini (kalp atımı, nabız, kan basıncı ve vücut ısısı) kontrol eder.

Gerekli ise oksijen monitörizasyon, aspirazyon (herhangi bir vücut boşluğunda toplanan sıvı ya da gazın çekilip boşaltılması), cpr (ağız ve burun yoluyla akciğerlere hava girişini temin eden kanal) gibi işlemler yapılır.

Hastanın, hastaneye gitmesi gereken bir durum var ise hastaneye nakli sağlanır.

Hasta hastaneye nakledilecekse damar yolu açılır.

4.2.9 Acil Servis Organizasyonunu Zorlaştıran Temel Sorunlar

Ambulans ve acil servislerin organizasyonunu zorlaştıran ve görüşmelerde ifade edilen en temel sorunlar aşağıda sıralanmıştır.

Bulaşıcı hastalıkların oluşturduğu risk(muayene ya da hasta bildirimine kadar bulaşıcı hastalığın bilinmemesi personel ve diğer hastalar için risk oluşturmaktadır)

Hastanın vital (yaşamsal belirtiler) durumunu gördükten sonra hastanın şikâyetlerine uygun ilk muayenesi ve hastaya doğru müdahale biçimlerinin tespiti aşamalarındaki zorluk ve belirsizlikler ile zaman baskısı

Yanlış anamnez (hastaya teşhis koymak ya da mevcut hastalığının durumunu belirlemek için sorular sorarak bilgi alınması); hastanın yanlış ya da yetersiz bilgi vermesi.

Ambulans kazaları, sürücülerin ambulansları sıkıştırmaları vb.

Hasta ve hasta yakınlarından sözel, psikolojik, fiziksel şiddet

Oksijen patlaması

Olay yeri risk ve tehlikeleri, trafik kazasında olay yerinde aracın patlama tehlikesi, uçurum kenarı, dere içine uçan araçlar elektrik direğine çarpan araçlar elektriklerin kesilmemesi gibi

Yoğun iş temposu

Meslek hastalıkları

Alkol ve madde kullanımı olan hastalar

Düzensiz beslenme ve uykusuzluk

Hastane yetersizliği

Bina yetersizliği

Güvenlik tedbiri yetersizliği

Nitelik ve nicel anlamda personel yetersizliği

Muğlak iş tanımlaması

Hasta konsültasyonunda yaşanan sıkıntılar

Hizmetiçi eğitim eksikliği

Hasta ve hasta yakınlarının bilgi eksikliği

Gereksiz prosedürel yapı

Yeşil-sarı-kırmızı alanlar konusundaki karışıklık

Covid-19 sürecinin getirdiği yoğunluk

4.3 Covid-19 Pandemi Döneminde Acil Sağlık Hizmeti

Covid-19 pandemi döneminin "Acil Sağlık Hizmeti" sunumu ve dolayısıyla organizasyonunda ne gibi farklılıklar oluşturduğu konusunda, acil sağlık biriminde görev yapan doktor ve sağlık yöneticileriyle, telefon görüşmeleri yapılmıştır. Söz konusu görüşmelerden elde edilen bilgiler aşağıda belirtilmiştir.

- ✓ Acil servislerde Covid-19 birimleri oluşturuldu (izolasyon ve teşhis odaları)
- ✓ Yeşil alan hasta sayısında azalma oldu
- ✓ Gereksiz yere ambulans çağrısı sayısında azalma oldu
- ✓ Acil servislerde ateş, öksürük vb. covid belirtisi gösteren hastalara öncelik verildi (ağır ve acil durumlar hariç)

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

✓ Daha ayrıntılı muayene yapıldı (sorgulanma yapılması)

Covid-19 pandemisi sürecinde acil servislerde izolasyon ve teşhis odaları oluşturularak fiziki düzenlemelere gidilmiştir. Yeşil alan hasta sayısındaki azalma yoğunluğu değiştirmemiş, ancak ayrıntılı muayene ve sürecin yeniliği koşulları ağırlaştırmıştır. Bununla birlikte, gereksiz ambulans çağrılarındaki düşüş iş yükünün artışını kısmen dengelemiştir.

5 SONUÇ

Acil sağlık hizmetlerinde hastanın şikâyet ve durumunun doğru tespiti organizasyon açısından kritik önemdedir. Sarf malzemeler, ilaçlar ve cihazların eksiksiz olması, personelin yeterli donanıma sahip bulunması ve acil servislerin 7/24 kesintisiz çalışması temel gerekliliklerdir. Acil tıp uzmanı, pratisyen hekim, hemşire, tekniker, görüntüleme personeli, triyaj sorumlusu ve destek personelinden oluşan ekip bütünlüğü, herhangi bir eksiklikte işleyişte aksaklıkların önlenmesi için zorunludur.Ambulans ve acil servis personeli aylık çalışma çizelgelerine göre görev yapmakta; çizelgeler sorumlu hekim ve hemşirelerce hazırlanıp başhekimlikçe onaylanmaktadır. Personelin aylık çalışma süresi 80 saat olup, talep halinde 128 saate çıkarılabilmektedir. Ekipmanlar devlet hastanelerince ihale yoluyla temin edilmekte, süreç kaynaklı geçici aksaklıklar yaşansa da genel olarak malzeme yetersizliği görülmemektedir.

Mevcut yasal düzenlemeler, ambulans ve acil servislerin iş akışında çeşitli güçlükler yaratmaktadır. Bu bağlamda; ambulansların gereksiz çağrılarla meşgul edilmesi, hasta–sağlık personeli ilişkilerinde baskı altında saygı ve iletişimdüzeyinin azalması, ayrıca Komuta Kontrol Merkezi onayı olmaksızın siren kullanımının yasaklanması nedeniyle trafikte zaman kayıpları yaşanması, organizasyonel verimliliği olumsuz etkileyen başlıca unsurlar olarak öne çıkmaktadır.

Acil servislerin acil olmayan durumlarda bilinçsizce kullanımı, hasta öncelik algısındaki sorunlar ve tahammül yetersizliği işleyişi zorlaştırmaktadır. Kapasite–hasta yoğunluğu uyumsuzluğu; personel ve ekipman eksiklikleri, yeşil alanda gereksiz başvurular ile hasta ve yakınlarının bilinçsiz tutumlarıyla daha da ağırlaşmaktadır. Bölgesel nüfus ve hasta potansiyeline göre yetersiz kapasite, acil servislerde yığılmalara yol açmakta; acil hasta ihtiyacını karşılayacak servis sayısının azlığı sorunu derinleştirmektedir. Covid-19 pandemisi ise yeni fiziki ve organizasyonel düzenlemeler gerektiren ek bir yük oluşturmuştur. Yeşil alanda gereksiz hastanın varlığı ile hasta ve yakınlarının bilinçsizce yaklaşımlarının da kapasite sorununu büyüttüğü ifade edilmektedir.

Acil sağlık hizmetlerinin tarihsel gelişimi incelendiğinde, ülkelerin kendi koşullarına uygun özgün modeller geliştirdikleri görülmektedir. Türkiye, genel hatlarıyla Anglo-American modelini benimsemekle birlikte, bazı yönleriyle Fransız-Alman modelinden etkilenmiştir. Türkiye'de 2011 sonrası acil sağlık hizmetlerinde ilerlemeler sağlanmış olsa da sorunlar sürmektedir. Bulgular, personel performansının belirleyici olduğunu göstermekte; bu nedenle çalışan ve hasta beklentilerini dengeleyen bir organizasyon yapısı ile insan kaynakları uygulamalarında düzenleme gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Bu bağlamda; çalışanların sorunlarına çözüm arayan uygulamalar geliştirilmesi, mesleki gelişimlere daha fazla önem verilmesi, görev tanımlarındaki muğlaklıkların giderilmesi, özlük hakları vb. beklentilerin karşılanmaya çalışılması suretiyle verim arttırılması çalışmaları kritik önem taşımaktadır. Ayrıca, acil sağlık çalışanları, hasta ve yakınlarının olumsuz tutumlarından etkilenmekte ve güvenlik endişelerini sıkça dile getirmektedir. Bu nedenle acil servislerde güvenli hizmet ortamı sağlanmalı, güvenlik önlemleri yanında toplumsal bilinçlendirme çalışmaları öncellenmelidir. Uzun çalışma süreleri, konsültasyon sorunları ve pratisyen hekimlerin acil hizmetleri yürütmesi gibi konularda ivedi düzenlemeler gereklidir. Hipokrat'ın 'önce zarar verme' ilkesine uygun olarak, hizmet sunan ve alanın tatmin olduğu bir ortam oluşturulmalı; Türkiye, organizasyon ve insan kaynakları açısından esnek ve etkin bir model geliştirmelidir.

KAYNAKÇA

1. Aksoy, F., & Ergün, A. (2002). Acil Sağlık Hizmetlerinde Ambulansın Yeri. Ulusal Travma Dergisi, 160-163.

2. Aslan, Ş. ve Güzel, Ş.(2018), Journal of Social and Humanities Sciences Research, Vol:5/Issue:31.pp.4995-5002.
3. Ateş, M. (2012). Hastane Yönetim ve Organizasyonu. M. ATEŞ içinde, Sağlık İşletmeciliği (s. 29). İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.
4. Aydin E. (2004). "19. Yüzyilda Osmanli Sağlik Teşkilatlanması". Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi OTAM, 15 (15), 185-207.
5. Coşkun, H. (2014). "Çanakkale Savaşlarında Sağlık Hizmetleri", TAF Preventive Medicine Bulletin, 13 (2), 93-98.
6. Ekşi, A. (2016). Kitlesel Olaylarda Hastane Öncesi Acil Sağlık Hizmetleri Yönetimi. İzmir: Kitapana Yayınevi.
7. Eren, E. (2009). Yönetim ve Organizasyon (Çağdaş ve Küresel Yaklaşımlar). İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş.
8. Eryılmaz, M. (2007). Ülkemizde Acil Sağlık Hizmetleri: İhtiyaca Yönelik Güncel Çözüm Önerileri. Ulus Travma Acil Cerrahi Dergisi , 1-12.
9. Gemlik, N., & Ayanoğlu Şişman, F. (2011). SAĞLIK KURUMLARINDA YÖNETİM. A. Y. Kaptanoğlu içinde, SAĞLIK YÖNETİMİ (s. 98). İstanbul: Beşir Kitabevi.
10. Genç, N. (2012). Yönetim ve Organizasyon- Çağdaş Sistemler ve Yaklaşımlar. Ankara: Seçkin Yayıncılık San. ve Tic. A.Ş.
11. Genç, P. D. (Ekim 2012). Yönetim ve Organizasyon- Çağdaş Sistemler ve Yaklaşımlar. Ankara: Seçkin Yayıncılık San. ve Tic. A.Ş.
12. Göcen, K. ve Ateş, M. (2013). "Acil Sağlık Hizmetleri", M. Ateş (Ed.), Sağlık Hizmetleri Yönetimi, (39-108) 2. Baskı, İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.
13. Gupta, N., Diallo, K., Zurn, P. and Poz, M. R. D. (2003). "Assessing Human Resources For Health: What Can Be Learned From Labour Force Surveys?", Human Resources for Health, 1-16.
14. İlk Yardım ve Acil Sağlık Hizmetleri. (2017). http://www.mfa.gov.tr/ilk-yardim-ve-acil-saclik-hizmetleri.tr.mfa. Erişim: 17.11.2021.
15. Kavuncubaşı, Ş., & Yıldırım, S. (2012). Hastane ve Sağlık Kurumları Yönetimi. Ankara: Siyasal Kitabevi.
16. Keskin, M.(2009).Ambulans Donanımları Standardizasyon, http://www.attder.org.tr/images/pdfler/3)ambulansdonanimlaristandardizasyonu.pdf, Erişim:02.12.2021.
17. Mirze, S. K. (2010). İŞLETME. İstanbul: Literatür Yayınları.
18. Paksoy, V. M. (2016). "Acil Sağlık Hizmetlerinde Uluslararası Uygulama Modellerinin Karşılaştırması: Anglo-Amerikan ve Franko-German Modeli". T.C. İnönü Üniversitesi Sağlık Hizmetleri Meslek Yüksekokulu Dergisi, 5 (7)
19. Roudsari, B. S, Nathens, A. B, Arreola-Risa, C, Cameron, P, Civil, I, Grigoriou, G, Liberman, M. (2007). "Emergency Medical Service (EMS) Systems in Developed and Developing Countries". Injury, 38 (9), 1001-1013.
20. Söyük, S., & Arslan Kurtuluş, S. (2017). Acil Servislerde Yaşanan Sorunların Çalışanlar Gözünden Değerlendirilmesi. Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi , 45.
21. Sujan, M., Spurgeon, P. and Cooke, M. (2015). "The Role Of Dynamic Trade-Offs In Creating Safety A Qualitative Study Of Handover Across Care Boundaries İn Emergency Care", Reliability Engineering and System Safety, 141, 54-62.
22. Şimşek, Günaydın ve Gündüz, (2019).Gümüşhane Üniversitesi Sağlık Bilimleri Dergisi, 14. Ulusal Acil Tıp Kongresinde (19-22 Nisan, Antalya) Poster Bildiri Sunumu, GÜSBD 2019; 8(1): 120 – 127.
23. Tanrıverdi, H. & Köksal, G. (2012). 112 Acil Sağlık Hizmetleri Yönetimi. İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım.

24. Tekingündüz, S. (2008). 112 Acil Sağlık Hizmetleri Performans Toplantıları-2,Kalite ve Hasta Güvenliği, Ankara.
25. Tengilimoğlı, D., Işık, O., & Akbolat, M. (2009). Sağlık İşletmeleri Yönetimi. Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
26. Topal, F. E., Şenel, E., Topal, F. & Mansuroğlu, C. (2013). Hasta memnuniyeti araştırması: Bir devlet hastanesinin acik kliğine başvuran hastaların memnuniyet düzeyleri. Cumhuriyet Tıp Dergisi , 199-205.
27. Türk, E. (2015). Türkiye'de Paramediklerin Vücut Mekaniği ve Hasta Taşıma Teknikleri Konusundaki Bilgi Düzeylerinin Değerlendirilmesi, Web Tabanlı Bir Çalışma. (Basılmış Yüksek Lisans Tezi). Ankara: Gazi Üniversitesi.
28. Ünal, A. (2002). "İşletmelerde İnsan Kaynaklarının Önemi, İnsan Kaynakları İşlevleri ve İnsan Kaynakları Yönetimi Sisteminde Ücretleme", Kamu-İş, 7(1), 1-19.
29. Yaman, B. (2015). Hastanelerde Sunulan Acil Sağlık Hizmetlerinin Yönetim ve Organizasyonu. Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul.
30. Yaman, B. (2015). Hastanelerde Uygulanan Acil Sağlık Hizmetlerinin Yönetim ve Organizasyonu. (Basılmış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul: Beykent Üniversitesi
31. Yataklı Sağlık Tesislerinde Acil Servis Hizmetlerinin Uygulama Usul ve Esasları Hakkında Tebliğde Değişiklik Yapılmasına Dair Tebliğ. Resmi Gazete, Tarih: 20.02.2018, sayı:30338.
32. Yıldırım Kaptanoğlu, A. (2011). Sağlık Yönetimi. A. Yıldırım Kaptanoğlu içinde, SAĞLIK YÖNETİMİ (s. 20). İstabul: Beşir Kitabevi.

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

(37)

Doç. Dr. Şərəbanı MƏMMƏDOVA[142]; Doç. Dr. Sədaqət NEMƏTOVA[143]; Doç. Dr. Fəxrəddin CƏFƏROV[144]; Doç. Dr. Nadir HÜSEYNBƏYLİ[145]

GEMİKAYA ANITLARI, NUH TUFANININ AZERBAYCAN EDEBIYATINA ŞİİRSEL YANSIMASI

THE GEMİKAYA MONUMENTS: A POETIC REFLECTION OF NOAH'S FLOOD IN AZERBAIJANI LITERATURE

GƏMİQAYA ABİDƏLƏRİ, NUH TUFANI VƏ ONUN AZƏRBAYCAN ƏDƏBİYYATINDA BƏDİİ ƏKSİ

ÖZ

Nahçıvan toprakları, Nuh'un efsanevi ziyareti ve dünya tufanı ile yakından bağlantılıdır. Tarihte ilk kez, Yunan bilgin Claudius Ptolemy, MS 2. yüzyılda Nahçıvan'dan Nuh Peygamber'in evi olarak bahsetmiştir. Nuh Peygamber'in Nahçıvan şehrini kurduğuna dair bilgiler tarihi kaynaklarda yer almaktadır. Bilgamis destanında, İncil'de, Kur'an-ı Kerim'de Tufan ile ilgili verilen bilgi ve efsaneler Nahçıvan folklorunda yer almakta, yer adları Nahçıvan topraklarında olup, mitsel inançların yansıması Gəmigaya'nın resimlerinde yaşamakdadır. Azerbaycan'ın, özellikle Nahçıvan'ın Nuh ile bağlantısı, edebiyatımızda sanatsal ifadesini bulmuştur.

Azerbaycan folklorunda Nuh Peygamber hakkındaki efsaneler, sadece Azerbaycan-Türk etnosunun kökenine ilişkin başlangıçtaki felsefi-kozmolojik kavramı değil, aynı zamanda tüm dünyanın yaratılışın senaryosunu da yansıtmaktadır. Bu, Azerbaycan folklorunun sanatsal ve coğrafi sınırlarının genişliğini, konunun zenginliğini gösterir ve doğrular. Bu bölgeden toplanan Nuhla ilgili efsaneler yaratılışın göksel versiyonunu efsanevi versiyonla birleştirmiştir.

Araşdırma zamanı konuya 3 yönden yaklaşılmıştır:

1. Folklor ile ilgili materyaller
2. Dini görüşler ve efsaneler
3. Yazılı edebiyat örnekleri

Bizi en çok ilgilendiren Nuh tufanı efsanesinin Nahçıvan versiyonudur. Her şeyden önce, bu seçeneğin Avrupalı bilim adamları tarafından hala bilinmediği ve araştırmalarında buna atıfta bulunmadığı belirtilmelidir. Yine de Nahçıvan seçeneğinin diğer seçeneklere göre birçok avantajı olduğunu güvenle söyleyebiliriz ve makalede buna özellikle dikkat edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Azerbaycan edebiyyatı, Nuh, Nahçıvan, Şiir, folklor, Destan, Bayati.

ABSTRACT

The lands of Nakhchivan are closely linked to Noah's legendary visit and the great flood. Historically, the Greek scholar Claudius Ptolemy, in the 2nd century AD, first mentioned Nakhchivan as the home of the Prophet Noah. Information about the Prophet Noah founding the city of Nakhchivan is found in historical sources. Information and legends about the Flood given in the Epic of Bilgamis, the Bible, and the Quran are present in Nakhchivan folklore; place names are located in the Nakhchivan region, and the reflection of mythical beliefs lives on in the paintings of Gəmigaya. Azerbaijan's, and especially Nakhchivan's, connection to Noah has found artistic expression in our literature. In Azerbaijani folklore, the legends about the Prophet Noah reflect not only the initial philosophical-cosmological concept regarding the origin of the Azerbaijani-Turkic ethnos, but also the scenario of the creation of the entire world. This demonstrates and confirms the breadth of the artistic and geographical boundaries of Azerbaijani folklore, and the richness of the subject matter. Legends about Noah collected from this region combine the celestial version of creation with the mythical version. During the research, the subject was approached from 3 directions:

1. Folklore materials
2. Religious views and legends
3. Examples of written literature

The Nakhchivan version of the Noah's flood legend is of most interest to us. First of all, it should be noted that this option is still unknown to European scientists and they do not refer to it in their research. Nevertheless, we can confidently say that the Nakhchivan option has many advantages over other options, and this has been particularly emphasized in the article.

Keywords: *Azerbaijani literature, Noah, Nakhchivan, Poetry, folklore, Epic, Bayati.*

[142] filologiya üzrə fəlsəfə doktoru doçent doktor https://orcid.org/0000-0002-8425-5080 ; Naxçıvan Dövlət Universiteti, Naxçıvan Müəllimlər İnstitutu
[143] doçent doktor https://orcid.org/0009-0001-5682-1639; Naxçıvan Dövlət Universiteti, Naxçıvan Müəllimlər İnstitutu
[144] tarix elmləri doktoru dosent https://orcid.org/0009-0006-5541-6814 Naxçıvan Dövlət Universiteti
[145] tarix üzrə fəlsəfə doktoru doçent doktor; Naxçıvan Dövlət Universiteti https://orcid.org/0009-0006-5541-6814

http://www.turansam.com
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

GİRİŞ

Azerbaycan'ın ayrılmaz bir parçası olan Nahçıvan, eski kültür merkezlerinden biri olarak kabul edilir. Bu bölgede bulunan tarihi anıtlar, Gemikaya'nın antik kaya resimleri de dahil olmak üzere, hem mitolojik fikirleri hem de etnoqrafik ve folklorik hafızayı bir araya getirir. Azerbaycan'ın antik kültürel mirasının önemli bileşenlerinden olan Gemikaya anıtları, binlerce yıl boyunca oluşmuş zengin bir petroglif koleksiyonu olarak araştırmacıların dikkatini çekmiş ve UNESCO somut miras listesine dahil edilmiştir. Dünya Miras Komitesi'nin 47. oturumunda, "Gemikaya ve Göygöl Tarihi-Kültürel ve Doğal Kompleksi" UNESCO Dünya Mirası Geçici Listesi'ne alınmıştır. Gemikaya anıtları, Azerbaycan halkının antik tarihinin yaşayan tanıklarıdır. Gemikaya çizimleri ilk olarak 1965 yılında jeologlar tarafından tesadüfen keşfedilmiş, daha sonra tarihçilerin dikkatini çekmiş ve anıt hakkında çeşitli görüşler ortaya atılmıştır. Araştırma sırasında, çizimlerin belirli bir kısmı fotoğraflanmış ve yayınlanmıştır. Gemikaya resimleri hakkında kapsamlı bilgiler A. Huseynov, F.Y. Safarli, G. Gadirzade, N. Museyibov ve diğerlerinin makalelerinde de yer almaktadır. Veli Aliyev'in 1968'den beri yürüttüğü araştırmalar özellikle dikkat çekicidir. Bu çalışmalar hakkında nihai bir sonuç, Veli Aliyev'in 1993 yılında yayımlanan kitabında verilmiştir. Bu anıtlardaki resimler arasında av sahneleri, hayvan figürleri, insan resimleri ve çeşitli sembolik işaretler yer almaktadır. Bu resimler folklorla yakından ilişkilidir ve eski insanların inançlarını yansıtmaktadır. Bu anıtlar, güzel sanat örnekleri olmanın yanı sıra, tarihi kaynaklar olarak da değerlidir. Gemikaya resimleri, Azerbaycan halkının dünya görüşünü, mitolojik düşüncesini ve folklorik hafızasını koruyan ve canlandıran önemli bir kaynaktır. Burada eski insanların yaşam tarzı, inançları, ritüelleri ve sosyal ilişkileri hakkında önemli bilgiler yansıtılmaktadır. Gemikaya anıtları, halkımızın tarihi, kültürü ve özellikle folklorunu incelemek açısından büyük önem taşımaktadır. Bu anıtlar sadece arkeolojik ve etnografik kaynaklar değil, aynı zamanda eski insanların dünya görüşünü, mitolojik fikirlerini ve inanç sistemini yansıtan canlı bir "taş hafıza" görevi de görmektedir.

Halk arasında Gemikaya hakkında çeşitli efsaneler, masallar ve inançlar bulunmaktadır. Halkın dünya görüşünü, dini-mitolojik fikirlerini ve eski yaşam tarzını yansıtan bu folklor örneklerinin incelenmesi hem tarihsel hem de filolojik öneme sahiptir. Bu anıtlara dayalı folklor örneklerinin incelenmesi, Azerbaycan halkının eski düşünce sisteminin incelenmesi açısından özel bir öneme sahiptir. Gemikaya anıtlarındaki folklor örneklerinin incelenmesi, Azerbaycan halkının eski kültürel mirasının incelenmesi açısından büyük önem taşımaktadır. Bu çalışmalar sayesinde, halkın özgün dünya görüşü, inançları ve yaşam tarzı hakkında önemli bilgiler elde edilmektedir. Yapılan çalışmalar, Gemikaya imgeleri ile Azerbaycan folkloru ve yazılı edebiyatı arasında yakın bir bağlantı olduğunu göstermektedir. Bu bağlantıların incelenmesi, ulusal kimliğin ve kültürel mirasın korunmasında önemli bir rol oynamaktadır.

Azerbaycan halkının eski tarihini ve kültürel mirasını yansıtan önemli arkeolojik komplekslerden biri olan Gemikaya kaya oymaları, folklorun özgün biçimlerinin taşıyıcısı olarak işlev görmektedir. Bu nedenle, bunların incelenmesi özel bir teorik ve metodolojik yaklaşım gerektirmektedir. Halkbilimcilere göre, kaya resimleri ile halk arasında yayılan efsaneler arasında belirli bağlantılar vardır. Gemikaya hakkındaki efsaneler, bu bölgenin kutsal bir dağ olarak kabul edildiğini ve eski insanların burada yerleştiğini belirtir. Azerbaycan'ın eski kültür merkezlerinden biri olan Gemikaya, halkın tarih ve kültürünün izlerini korumaktadır. Burada tasvir edilen resimler, eski insanların yaşam tarzını, ekonomik faaliyetlerini ve dini görüşlerini yansıtmaktadır. Av sahneleri, hayvan resimleri, dans ve tören sahneleri, astral semboller bu resimlerde büyük yer tutmaktadır. MÖ 3.-1. binyıllara tarihlenen bu resimler, hayvanlar, avcılık, dans ve çeşitli sembolik imgeler hakkında bilgi vermektedir. Bu imgeler, Azerbaycan halkbiliminin ilk biçimlerini ve gelişim aşamalarını izlemeyi mümkün kılmaktadır. Peygamber Nuh ve tufan hakkındaki efsaneler ve mitlerle ilişkilendirilen bu anıt, temel inanç sistemini incelemede önemli bir araç görevi görmektedir. Nahçıvan bölgesi, en eski tarihi anıtlarıyla tanınır. İlk insanların yaşadığı mağaralar, antik yerleşimler, muhteşem kale surları, kaya resimleri ve en mükemmel mimari eserler burada bulunmaktadır. Azerbaycan'ın en eski yaşayan ve kültürel merkezlerinden biri olan Nahçıvan bölgesi, tarihi geçmişimizi canlı bir şekilde yansıtmaktadır. Bu bölgede, antik anıtlar, yerleşimler, muhteşem kaleler, kaya resimleri, taş koç heykelleri, arkeolojik kazılarda bulunan maddi kültür örnekleri, taş aletler, tek renkli ve çok renkli boyalı kilden yapılmış çömlekler, bölgenin antik çağlara ait olduğunun tarihi kanıtıdır. Nahçıvan'da bulunan 1162 tarihi ve kültürel anıttan 58'inin dünya, 455'inin ulusal ve 649'unun yerel öneme sahip olduğu belirtilmelidir. Taş Devri kültürünün izlerinin bulunduğu Kazma, Aşabi-Kehf, Kilid

mağaraları ve MÖ 4. binyılın sonu ile MÖ 2. binyılın başlarında Nahçıvan topraklarında inşa edilen Oğlangala, Karabağlar, Çalhangala, Govurgala gibi kale-şehir yerleşimleri, bu tür tarihi ve arkeolojik anıtlar arasındadır. Kuran-ı Kerim'in Kehf Suresi'nde bahsedilen mağaranın Nahçıvan'daki Aşabi-Kehf olduğu varsayılmaktadır. Gemikaya taşlarına yazılmış resim yazıtları, Kolani nekropolünde bulunan Güneş Tanrısı'nın şematik görüntüsü ve diğer sanatsal anıtlar, Nahçıvan'ın eski kabilelerinin yaşam tarzını, dini ve ideolojik dünya görüşünü yansıtmaktadır. Bu anlamda, dünyada ünlü olan ve Nahçıvan'ın bin yıllık tarihine tanıklık eden Gemikaya resim anıtı daha fazla ilgi çekmektedir. Efsaneye göre, Nahçıvan - Gemikaya, Nuh Peygamber'in gemisinin karaya çıktığı yerdi. Nahçıvan'ın asıl adı Nuhçihan'dı, zamanla değişerek Nahçıvan şeklini aldı. Nuh ile ilgili Gemikaya anıtının incelenmesi, siyasi rejimin ilkelerine uymadığı için geri plana atıldı ve neredeyse unutuldu. Gemikaya konusu, ancak bağımsızlık yıllarında yeniden gündeme geldi ve büyük lider Haydar Aliyev'in özeni, çabaları ve talimatları doğrultusunda Azerbaycan tarihinin çeşitli alanları yeniden incelendi.

1991'de Sovyetler Birliği'nin dağılmasının ardından Azerbaycan Cumhuriyeti'nin bağımsızlığıyla birlikte, Nahçıvan da dahil olmak üzere Azerbaycan tarihinin incelenmesinde yeni bir aşama başladı. Sovyet döneminde tarihi gerçeklerin kasıtlı olarak çarpıtıldığı ve tahrif edildiği bilinmektedir. Gemikaya anıtı, Nuh peygamberin adıyla ilişkilendirildiği için, bu konu Sovyet döneminde yasaklanmış ve uzun yıllar boyunca bu anıtın tarihi sırları gizlenmiş ve araştırma yapılmasına izin verilmemiştir. Gemikaya anıtlarının incelenmesi, Azerbaycan'da büyük lider Haydar Aliyev'in siyasi liderliği döneminde, 1970'lerde başlamıştır. 1971 yılında, Azerbaycan Cumhuriyeti Bilimler Akademisi Başkanlığı, Gemikaya'da araştırma çalışmaları yürütmeye, bilimsel bir albüm yayınlamaya ve bilimsel-popüler bir film çekmeye karar vermiştir. 1970-1987 yılları arasında Gemikaya'da araştırma çalışmaları yürütülmüş ve bir dizi bilimsel materyal yayınlanmıştır. Ne yazık ki, bu alandaki araştırmalar 1970'lerden beri askıya alınmış ve 1980'lerin sonlarından beri ihmal edilmiştir. Her fırsatı değerlendiren Ermeni "araştırmacılar", Gemikaya'da gizlice araştırmalar yapmış, "Navsar Kaya Resimleri" ve "Nahçıvan Anıtları ve Kabartmaları" başlıklı kitaplar yayınlamış ve anıtı Ermeni anıtı olarak sunarak, Gemikaya'ya bilimsel bir temeli olmayan "Navsar" ve "Tapanasar" gibi uydurma isimler vererek sahte tarih yazmaya çalışmışlardır. Bağımsızlık döneminde, büyük lider bu anıtın incelenmesini önemli görmüş ve askıya alınan çalışmaların devam ettirilmesini, araştırılmasını ve incelenmesini önemli bulmuştur: "Nahçıvan'ın güzel doğal anıtları var. Gemikaya dünyada ünlü bir yer... Bu bizim büyük zenginliğimiz. Orada insan izleri var. Bu, Azerbaycan'ın tarihi, ayrılmaz bir parçası olan Nahçıvan'dır. Bunlarla ilgilenmeliyiz." Bu düşünceler doğrultusunda, 2001-2003 yılları arasında Gemikaya ve çevresinde kapsamlı araştırmalar yapılmış ve ulusal manevi değerlerimizin tarihi kökenlerini açıklayan ve yorumlayan yeni arkeolojik, etnografik, toponimik ve folklorik materyaller elde edilmiştir. 1992-1995 yılları arasında Nahçıvan'ın bir grup arkeolojik anıtı hakkında bilgiler bir derlemede yayınlanmıştır. O.H. Habibullayev, V.H. Aliyev, A.K. Alekperov, G.M. Aslanov, S.M. Kaşgay, B.I. İbrahimov, V.B. Bakhshaliyev, A.G. Seyidov, S.H. Aşurov, G.H. Ağayev, A.I. Nevruzlu, N.A. Museyibli, A.G. Caferov, A. Badalov ve diğer arkeologlar, Nahçıvan anıtlarının incelenmesinde paha biçilmez hizmetler sunmuşlardır. Birçok tarihi anıt incelenmiş ve restore edilmiştir. Bu anıtlardan biri olan Peygamber Nuh'un mezar taşı, arkeolojik araştırmalar sonucunda keşfedilmiş ve restore edilmiştir. "Peygamber Nuh ve Tufan" konulu uluslararası konferanslar düzenlenmiştir. Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Yüksek Meclisi Başkanı'nın girişimiyle, 2001-2005 yılları arasında Gemikaya anıtına arkeolojik bir keşif gezisi düzenlenmiş ve binlerce kaya oyması kayıt altına alınmıştır. 26 Nisan 2001'de Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Yüksek Meclisi Başkanı, "Ordubad Bölgesi Gemikaya Anıtı Üzerine Çalışma" emrini yayınladı ve anıtın bilimsel temelde incelenmesi alanında ciddi ilerlemeler kaydedildi. Bu konuda onlarca bilimsel makale ve kitap yazıldı ve "Gemikaya" Tarihi ve Sanatsal Koruma Alanı kuruldu. 2005 yılında Gemikaya anıtına uluslararası bir keşif gezisi düzenlendi. 2013 yılında "Gemikaya" Tarihi ve Sanatsal Koruma Alanı ve müzesi kuruldu ve ayrı bir bina tahsis edildi. Müzede bir sergi salonu ve iki yardımcı oda bulunmaktadır. Müze koleksiyonunda 200'den fazla sergilenen eser yer almaktadır: üzerlerinde resimler bulunan kaya taşları, Gemikaya'da yapılan araştırmalarla ilgili çeşitli kitaplar, gazeteler, fotoğraflar, kaya resimlerinin fotoğrafları ve Nahçıvan tarihi üzerine bilimsel sempozyumlardan materyaller.

2006-2007 yıllarında Nahçıvan'ın tarihi ve kültürel anıtları tescil edilerek pasaportlandırılmış ve araştırma sonuçlarına dayanarak "Nahçıvan Anıtları Ansiklopedisi" yayımlanmıştır. 2009 yılında Nahçıvan'da

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

"Nuh Peygamber: Tufan ve Nahçıvan" başlıklı uluslararası bir sempozyum düzenlenmiş ve bölgenin tarihi hakkında bazı gerçekler ortaya çıkarılmıştır. Böylece, Tufan olaylarının gerçekleştiği başlıca yerlerden biri Nahçıvan olmuştur. Birçok yerleşim yeri, yer adı ve özellikle Gemikaya adlı tarihi anıtın varlığı, bu bölgede eski çağlardan beri insanların yerleştiğini ve erken bir kent kültürünün ortaya çıktığını doğrulamaktadır. Aynı zamanda, bu gerçekler halk sanat eserlerinde ve folklor motiflerinde de yansıtılmaktadır. Nuh ile ilgili yer adlarına Nahçıvan'daki kadar sık rastlanmamıştır. Nahçıvan anıtlarının incelenmesi, Nahçıvan'ın eski kültürlerin beşiği olduğunu doğrulamaktadır. Sayısız maddi kanıt, yer adı ve tarihi gerçekleri yansıtan folklorik örneklere rağmen, Sovyet döneminde objektif bir araştırma yapılmamıştır.

Gemikaya, Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti'nin Ordubad ilçesinde bulunan yüksek bir dağ kütlesidir. Tivi ve Nasırvaz köylerinin kuzeydoğusunda yer alan dağın zirvesi, Zangezur sıradağlarının su havzasında 3.725 metre yüksekliğindedir. Dik eğimli ve konik şekilli dağ, eski volkanik kayalardan oluşmuştur. Küçük Kafkas Dağları'nın en yüksek noktası olan Gapijig Dağı (3.904 m), halk arasında Gemikaya olarak bilinir. Gapijig, insanlığa açılan kapı anlamına gelir. Gemikaya, Nuh peygamber ve tufan efsanesiyle ilişkilidir. Efsaneye göre, tufan birkaç hafta sürmüş ve sonunda sular çekildiğinde, Nuh peygamberin geldiği ve gemiden indiği yerde kapı şeklinde, baca şeklinde bir toprak parçası ortaya çıkmıştır. Baca, Nahçıvan da dahil olmak üzere Azerbaycan'da inşa edilen eski evlerin çatısına yerleştirilen bir havalandırma deliğiydi. Gemikaya'nın en yüksek noktalarından birinde, Gapicig zirvesinin altında, kayadan çıkan Baja pınarı adı verilen bir kaynak vardır. Dolayısıyla Gapicig, insanlığın yeni yaşamına açılan küçük bir kapı anlamına gelir. Nuh efsanesine göre, peygamber Nuh, su seviyesindeki düşüşü incelemek ve kara aramak için gemiden bir kırlangıç salmıştır. (Nuh efsanesinin Türkçe versiyonunda ise kuş kırlangıç değil, güvercindir.) ahçıvan folklorunda, kırlangıç gagasıyla defne yaprağıyla döner. Başka bir versiyonda ise kuşun toynaklarında çamur görülür. Peygamber Nuh, suyun bu şekilde çekildiği sonucuna varmıştır. Kırlangıç, ülkenin müjdesini getiren kuştur. Azerbaycan'da, Nahçıvan folkloru da dahil olmak üzere, kırlangıçla ilgili birçok efsane ve atasözü vardır. Kırlangıç, insanların dostu, baharın - yeni bir günün - habercisi olarak kabul edilir. İnsanların yaşadığı evlerin çatılarında, direkler arasında yuva yapan bir kırlangıcın yuvasını yıkmak ve yavrular yuvadan uçmadan önce o yerde inşaat ve onarım çalışmaları yapmak günah sayılır. İnanca göre, kırlangıcın yuva yaptığı avluda mutluluk olacaktır. Gemikaya sırtının en yüksek noktalarından biri, Gemikaya'dan yaklaşık üç bin yedi yüz metre uzaklıkta, Garangush Platosu olarak adlandırılır. Bu isim, yukarıda bahsedilen efsaneler ve inançlarla ilgilidir. Gemikaya'daki ana kaya resimleri de Garangush Platosu'ndadır. Burada binden fazla taş üzerinde kaya resimleri bulunmaktadır. MÖ 4.-1. binyıllara tarihlenen yaklaşık bin kaya resmi (antik yazıt) vardır. Bu bölge, antik çağlara ait binlerce kaya resmi açısından zengindir. Kaya resimleri av sahnelerini, hayvan figürlerini, ritüel sahnelerini ve çeşitli sembolik işaretleri tasvir etmektedir. Bu imgeler, ilkel insanların dünya görüşünün ve dini inançlarının bir ifadesi olarak kabul edilir. Bu bölgedeki yer adlarından biri olan Nabiyurdu, peygamber Nuh ile ilişkilendirilen bir yer adıdır. Arapçada Nabi kelimesi peygamber anlamına gelir. Bu bölgeye Peygambar Obasi - Peygamberin Toprağı - adı verilmiştir.

Garangush Platosu ile Nabiyurdu arasındaki bölgeye Jamisholan denir. Kaya resimleri ağırlıklı olarak Garangush Platosu'nda bulunsa da, Gapic zirvesinden Nabiyurdu ve Jamisholan Platosu'na kadar geniş bir alanda bu tür resimlere rastlamak mümkündür. Özellikle su kaynaklarının çevresinde bulunan kaya resimleri, eski insanların ekonomisi ve manevi kültürü üzerine yapılan çalışmalar için değerli bir kaynaktır. Gri ve siyah kaya parçaları üzerine delme ve çekiçleme tekniğiyle yapılan resimler genellikle pembe renktedir. Orta Çağ'da çizim tekniği kullanılarak yapılmış çok az resim bulunmuştur. Kaya resimleri su kaynaklarının yakınında gruplar halinde bulunur. Bu gruplar Çılgın Pınar'ın kuzeydoğusunda 5-6 yerde yer almaktadır. Su kaynaklarından uzaklaştıkça resimlerin sayısı azalır. Bu, çeşmelerin çevresi dışında hiç resim olmadığı anlamına gelmez. Grupların dışında da resimler vardır, ancak sayıları azdır. Bu resimler, Nahçıvan'ın Tunç Çağı kültürünün örnekleri olarak kabul edilir. Çeşitli kaynaklarda adı geçen Nuhdaban yerleşimi, Nuh'un kıssasıyla da ilişkilendirilir. Bu yerleşim yeri hakkında farklı görüşler vardır. Halk arasında Nuhdaban'ın Ordabad bölgesindeki Nasırvaz köyünün yukarısında, yani Gemikaya'nın eteğinde bulunduğu belirtilmektedir. Ünlü Rus tarihçi ve oryantalist Konstantin Nikolaevich Smirnov'a göre Nuhdaban, peygamber Nuh'un mezarının bulunduğu eski Abbasabad kalesine yakın bir konumdadır. Ona göre, peygamber Nuh'un mezarı da Nuhdaban'dadır. Nuhdaban, peygamber Nuh ve çocuklarının ilk yerleştiği yer anlamına gelir. Şu anda bu yer

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

Nahçıvan şehrinin topraklarında bulunmaktadır ve Nuh'un mezarı olarak restore edilmiştir. Nuh Tufanı efsanesi, onun tabiat ve ilahi güçler karşısında ne kadar aciz olduğunu gösteren, binlerce yıldır insan hafızasına kazınan efsanelerden biridir. Bilimsel edebiyyatda bu fenomene genellikle "Dünya Tufanı" denir. Dünya tufanı - Nuh tufanı efsanesinin dünyanın farklı yerlerinde farklı halklar arasında yayılması, çeşitli dini öğretilerde bir gerçek olarak ele alınması ve hatta modern halkların Dünya'ya yayılmasının bu mitle ilişkili olduğu gerçeği her zaman ilgi odağı olmuştur.

Nahçıvan toprakları, Nuh'un efsanevi ziyareti ve dünya tufanı ile yakından bağlantılıdır. Tarihte ilk kez, Yunan bilgin Claudius Ptolemy, MS 2. yüzyılda Nahçıvan'dan Nuh Peygamber'in evi olarak bahsetmiştir. Nuh Peygamber'in Nahçıvan şehrini kurduğuna dair bilgiler tarihi kaynaklarda yer almaktadır. Bilgamis destanında, İncil'de, Kur'an-ı Kerim'de Tufan ile ilgili verilen bilgi ve efsaneler Nahçıvan folklorunda yer almakta, yer adları Nahçıvan topraklarında olup, mitsel inançların yansıması Gəmigaya'nın resimlerinde yaşamakdadır. Azerbaycan'ın, özellikle Nahçıvan'ın Nuh ile bağlantısı, edebiyatımızda sanatsal ifadesini bulmuştur.

Azerbaycan folklorunda Nuh Peygamber hakkındaki efsaneler, sadece Azerbaycan-Türk etnosunun kökenine ilişkin başlangıçtaki felsefi-kozmolojik kavramı değil, aynı zamanda tüm dünyanın yaratılışın senaryosunu da yansıtmaktadır. Bu, Azerbaycan folklorunun sanatsal ve coğrafi sınırlarının genişliğini, konunun zenginliğini gösterir ve doğrular. Bu bölgeden toplanan Nuhla ilgili efsaneler yaratılışın göksel versiyonunu efsanevi versiyonla birleştirmiştir.

Araşdırma zamanı konuya 3 yönden yaklaşılmışdı:

1. Folklor ile ilgili materyaller
2. Dini görüşler ve efsaneler
3. Yazılı edebiyat örnekleri

TARTIŞMA

Bizi en çok ilgilendiren Nuh tufanı efsanesinin Nahçıvan versiyonudur. Her şeyden önce, bu seçeneğin Avrupalı bilim adamları tarafından hala bilinmediği ve araştırmalarında buna atıfta bulunmadığı belirtilmelidir. Yine de Nahçıvan seçeneğinin diğer seçeneklere göre birçok avantajı olduğunu güvenle söyleyebiliriz ve buna özellikle dikkat edilmelidir.

Nuh'un gemisiyle ilgili halk arasında pek çok bayatı vardır. Bu örnekler dinsel ve mitsel görüşlerin halk dilindeki yansımasıdır. Günümüzde "Nuh dedi, peygamber demedi", "Nuh Peygamberden qalma", "Nuh eyyamından kalma" ifadeleri dilimizde kullanılmaktadır.

Nuhun gəmisi ilə bağlı xalq arasında çoxlu bayatılar mövcuddur:

Nuh adında məkan var
Ayağından çəkən var
Düşmən istər dağıda
Haqdan onu tikən var. (1, 387)

Ve ya :

Burda yatan Nuhudu,
Nişanəsi çoxudu
Bunu yazan kişilər
Bəlkə gəldi oxudu (1, 387)

yaxud da:

Mindim Nuh gəmisinə,
Qorxum var ki, o sına.
Fələk biçinçi salıb,
Ömrümün zəmisinə (2, 12))

Azerbaycan klasik şiirinin örneklerine bakıldığında, Hakani ve Nizami'den bu yana önde gelen Azerbaycan şairlerinin çoğunun Nuh temasına dokundukları ve edebi kelimenin gücüyle bu efsanevi tarihi olaya karşı gerçek tutumlarını ifade ettikleri görülmektedir. Kağanî Şirvani (XII yy), Nizami Gencevi (XII

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

yy), Nesimi (XIII yy), Fuzuli (XVI yy), Şah İsmail Hatayi (XVI yy), Seyyid Azim Şirvani (XIX yy) ve Abaskulu ağa Bakihanov (XIX yy) kibi dahilerin yaratıcılığında bu tür örneklere rastlanmakdadır.

Azerbaycan klasik şiirinin en önemli temsilcilerinden biri olan Kağanî Şirvani, ünlü eseri "Tohfatul-Irakeyn"de babası Neccar Ali'den bahseder ve mücevherden daha değerli ilham tahtını Nuhun hak ettiğini düşünür.

Təbim bəzəyərsə bu taxtı əgər,
Olmaz bir gövhər də ona bərabər.
Nuh hanı ki, ona verim yadigar,
Bu memar təbimdən, səttarə, pərgar (3,.25).

Büyük Azerbaycan şairi Nizami Gencevi, "Sırlar Hazinesi" şiirinde "Modern insanın utanmazlığı üzerine" bölümünde Nuh ile ilgili çok ilginç bir noktaya değinir. Dini geleneğe göre, bir Neccar olan Nuh, 50 yaşında kendini peyğamber ilan ettiğinde, insanların çoğu hala ona inanmadı ve onu inkar etti, bu yüzden inşa ettiği gemiye sadece ailesini ve sevdiklerini koydu. Nizami Gencevi kendilerine ve taze sözlerine inanmayan insanları peyğamberi inkar eden "Nuh kavmi" gibi deyerlendirir.:

Mənim ruh bağı kimi
sözlərimdir təzə-tər.
Onlar Nuh qövmi kimi
çoxdan inkar edirlər…(4, səh. 90)

Nesimi'nin farsça Divanı'nda da Nuhla ilgili deyimler yer almakdadır: “Fırtınamız dağları ve çölü kaplasa da, Nuh gibi bir gemin varsa üzülme” ifadesini kullanılmıştır(5, 40)

Fuzuli'nin şiirinde Nuh konusuna daha fazla yer verilir, zamanla ilgili şikayetler, insanlara yapılan haksızlıklar anlatılır ve dünyanın gidişatının Nuh tufanından çok daha çalkantılı olduğu gösterilir. Nuh tufanı, çalkantılı dünyada küçük bir damla olarak tanımlanır. Ayrıca şaire göre tembel olan ve hayatını boş yere harcayan insanlar ne kadar yüzmeye çalışsalar da bu nehri geçemezler, hayat denizinin gürleyen dalgalarında boğulurlar. Yukarıda bahsedilen felsefi sonuç, Fuzuli'nin büyük şiirlerinden birinde şöyle anlatılır:

Soyarkən kafəri hər dəm
deyərsən ki, həlal işdir.
Sözün indi nədir bəs kim,
soyursan hər müsəlmani?
Bu dünya dalğalı dəryadır,
ondan bir kiçik qətrə
Göründü Nuh dövründə,
dedilər Nuh tufanı.
Boğulmaq qorxusundan
bu dənizdə hər bir avarə
Atar əl- qol, üzər, lakin
keçə bilməz bu dəryani (6, səh. 235).

Fuzuli bir başka şiirinde de günümüzde kullanılan "Nuh'un günü" ve "Nuh'un zamanı" ifadelerini aynı şekilde kullanmış ve şiirine şu ifadeyi getirmiştir:

Gər bükülmüşdür qəddi,
eyb eləməz bir pirdir.
Nuh dövründən verər bir-bir,
sual etsən, xəbər (6, 206).

Nuh konusunu en çok işleyen şairlerden biri de Şah İsmail Hatay'dır. Dahnama'sında Nuh'un ömrünün uzun olması, geminin tufan sırasında kurtuluşu ve Nuh'un işine olan büyük inancı ile ilgili çeşitli ayetler ve ayetler dikkat çekicidir.

Pərvərdə olurmu cismi-biru
Olmasa gəmisi qərq olur Nuh (7, səh. 480).

***

Dəryadə sürən çü Nuh kəşti,

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

Pür buyi-əbir edən behişti…
Aşiq kimi sübh cuş edirsən,
Dəryaları pürnüqüş edirsən… (7, 446).

***

Bir təndə həzar ruhum olsa,
Hər birinə ömrü-Nuhum olsa,
Ruhumu qılam qaşuna qurban,
Cismimi qılam türabə yeksan (7, 482).

Azerbaycan klasik şiirinde, Nuh ve Nuh'un fırtınası bir tür zaman terazisi veya bir mihenk taşı haline gelmiş, iyi ile kötüyü, siyah ile beyazı, acı ile tatlıyı, ölüm ile yaşamı karşılaştırmanın temeli olmuştur. Konuya farklı açılardan yaklaşan yazarlar Nuh'u ilahi bir kurtarıcı, Nuh'un gemisini de bu kurtuluşu gerçekleştirme görevi olarak tanımlarlar.

Nuh gəmisinə minmək bütün dər-qəmlərdən asudə olmaq, xoşbəxtliə çatmaq anlamında yozulmuşdur. Saib Təbrizinin «Yoxdu benim» rədifli qazelində deyildiyi kibi:

Elə yüngüldü yüküm,
Nuh məni almış gəmiyə.
Çör-çöpəm sanki, tufandan
Xəbərim yoxdu mənim.
Əymişəm qönçə kimi
Başımı öz sinəmə mən,
Saib ondan savayı
Özgə yerim yoxdu mənim (8, səh. 128).

Qasım bəy Zakirin «Aparır» rədifli qəzəlində isə dərdin çoxluğundan şikayət və axıdılan göz yaşını Nuh tufanı, dünya subasması ilə qarşılaşdırılır maraqlı təşbeh yaradılır:

Mərdümi-didələrim hicr günü Nuh-asa,
O qədər əşk tökər, aləmi seylab aparır (9, səh.152).

Aynı düşüncenin yansımasını Şeyh Azim Şirvani'nin eserinde görmekteyiz. Acısı ilə feleyi ağlatan şair, sonunda yüreğinden döktüğü gözyaşlarıyla Nuh tufanı gibi dünyaya isyan ettiğini gösterir:

Şəbi-hicran o qədər naləvi əfğan etdim,
Ta ki, çeşmi-fələki halıma giryan etdim.
O qədər ağladım ol mah qəmindən, Seyyid,
Aqibət Nuh kimi aləmə tufan etdim (10, səh.196).

Khurshidbanu Natavan da acısını paylaşacak kimsenin olmadığından yakınıyor ve gözyaşlarının Nuh tufanı qopardığını söylüyor:

Yoxdu bir kimsə məgər dərdimi bilsin, ya rəb!
Ki mən öz qanım ilə dərdimə dərman etdim.
Dərdi-hicrində gözüm yaşı tutub dünyanı,
Nuh tufanı kimi gör ki, nə tufan etdim (11, 22).

Kederinin çokluğundan yakınan Heyran Hanım, Nuh'un fırtınası gibi kanlı bir tufanı da anlatır ve güvendiği kişiyi fırtınayı Nuh-Nabi gibi onu hissetmeye, durumunu anlamağa sesleyir:

Dildarıma həsrət gözümün qanlı yaşından
Tufanə baxıb, halımı bil, Nuhu-nəbisən (12, 60).

Eserlerinde yüksek ahlaki düşünceler ifade eden, Kabe'yi ziyaret ederken vefat eden ve kutsal topraklarda gömülen Abaskulu ağa Bakikhanof ' un Nuh hakkındaki görüşleri de seleflerinden ve çağdaşlarından farklıdır. Baskıcı bir güzelliğe aşık olmanın akibeti Nuh'unki gibi bir sel ile sonuçlanacağına, ancak bir gözyaşı seli ile sonuçlanacağına inanıyor.

Nuh kimi kuyinə düşsəm o sitəmkar gözəlin,
Qorxuram göz yaşın axır məni siylaba verər.
Qüdsi, ömründə tutub guşeyi-ismət daim,
Qanı axsın hədəfə çıxsa bu ismətdən əgər (13, 252).

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

Nuh ile ilgili efsanelerin izlerini Kitabi-Dede Korkut destanında da görüyoruz. Efsaneye göre Nuh'un biricik kızı için gelen üç görücüye evet demesinin ardından köpeğiyle eşeğinin dönüp kız olması ve Nuhun onları da evlendirmesi kıssası anlatılır. Efsaneye göre Nuh az sonra kızlarının ziyaret etmiş, amma hangisinin gerçek kızı olduğunu anlmamışdır. Çünkü köpek ve eşek kızlarına o kadar benziyorlardı ki, onları seçemiyordu. Bir kızın kocası eşek huylu olduğundan, diğeri köpek gibi olduğundan şikayet ediyor. Bundan sonra Nuh gerçek kızını tanır. Dede Korkut kadın tiplerini sıralarken bu konuya değinir: :"Bin, söylərsən, birisini quymaz,-ərin sözini qulağına qoymaz. ol, Nuh peyğəmbərin eşəgi əslidür. Andan dəxi sizi, xanım, Allah saqlasun" (14, 23)

Nuh ve Nuh tufanı da Azerbaycan aşık şiirinin odak noktasında yer almış ve bizim aşık şiirimizin yaratıcıları bu konudaki görüşlerini dile getirmişlerdir. 18. yüzyıl âşık şiirimizin tanınmış temsilcilerinden Khasta Qasim, "İnsan" adlı şiirinde dünyanın faniliğinden bahsederek Nuh ve İskender gibi büyük şahsiyetler isimlendirmiş ve dünyanın onlara sadık kalmadığını göstermiştir:

Bu dünya dediyin fanidir, fani,
Əzəl Nuh gəlmişdi, görünmür hanı?
Yola saldı İsgəndər tək xaqanı,
Bizə də əsəcək bad elə, insan (8, 330).

Azerbaycan aşık sanatının çok önemli bir temsilcisi olan Âşık Alasgar, bir kıssasında, bilim için halen tartışmalı olan ve kesin bir bilimsel çözüm bulunamayan Nuh ve Nuh tufanı hakkında çok ilginç açıklamalarda bulunmuştur:

Altıda qarışdı Nuhun tufanı,
Qırx ildə sərgərdan gəzdi hər yanı.
Altı min altı yüz insan, heyvanı,
Hər kəs öz dililə eylədi fəryad,
istədi imdad.
Neçə müddət qərq oldular tufanə,
Əmr etdi, kəbutər gəzdi hər yanə.
İki yüz otuzda tapdı bir danə,
Nuh üçün fəmində gətirdi sovqat,
qıldı ibadət (15,səh. 181).

Azerbaycan halkının hayatını her alanda ele alan Molla Nesreddin dergisinin halkımızın binlerce yıldır yaşadığı milli-dini-mitolojik bilgileri yansıtması ve yeni nesillere sunması doğaldır. "Molla Nesreddin"in çeşitli sayıları Nuh ve dünya tufanı hakkında çok ilginç materyaller içermektedir. Derginin 13 Ocak 1908 tarihli 2. sayısının soru-cevap ayeti şöyledir:

-Şəhri-məlumunuzun vəzi-qərarı necədir?
-Həmdüllah, necə görmüşdüsə Nuh öyləcədir.

Mecmuanın 12 Mayıs 1908 tarihli 19. sayısında Tarih Kitabı, Nuh ve mitsel olaylar hakkında bilgiler içermektedir(bax. 16). Derginin 25 Ocak 1909 tarihli 4. sayısında ve 15 Mart 1909 tarihli 11. sayısındn kutlama sebeplerinden biri de Nuh'un gemisinin inişidir. Bu tesadüfi değildir. Bu inanç halk mitolojisinde, özellikle Nahçıvan yöresinden toplanan folklor örneklerinde güçlü bir şekilde yansımaktadır. Halkımızın Nuh ile olan bağını dile getiren yazarlar, hem doğrudan, hem de metinde işledilen sözlerle milli estetik bilincimize kök salmış milli- dini ve mitolojik bilgileri hatırlatarak Nuh'un estetik düşüncemize ne kadar derinden nüfuz ettiğini göstermektedir. Bugün bile Nuh peygamber ile ilgili eserler yazılmaqdadır. Nahçıvanlı Arif Gadim'in "Nuh Destanı" poemasında Nuh efsanenin bir daha farklı ifadesini görürüz(17).

SONUÇ

Nuh tufanı'nın edebiyatımızın her türlü şekil ve tasvirinde tecelli etmesi kanaatimizce Nuh peygamberin bu bölge ile bağlantılı olmasından kaynaklanmaktadır, Nahçıvan Nuh tufanından sonra medeniyetin başlangıç noktasıdır. Kanaatimizce bütün bunlar Nuh'un bu bölge, özellikle Nahçıvan hakkındaki düşüncesinin ve sonraki uyğarlığın başlangıcının bir teyidir.

Dolayısıyla, araştırma, Nuh tufanı motifinin Azerbaycan edebiyatında, özellikle Nahçıvan ile ilişkili folklor ve şiir geleneğinde önemli bir anlamsal ve estetik işlev gördüğünü göstermektedir. Gemikaya kaya

resimleri, Nuh ile ilişkili yer adları ve halk hafızasında yaşayan efsaneler, eski dini-mitolojik kavramların, özgün dünya görüşlerinin ve kolektif hafızanın sürekliliğini göstermektedir. Bu materyaller, folklor, arkeoloji, tarih ve edebiyat arasında çok katmanlı bağlantıların varlığını doğrulamaktadır. Araştırma sonucunda, Nuh ve tufan imgesinin Azerbaycan edebiyat geleneğinde sadece dini bir olay örgüsü olarak değil, aynı zamanda zaman, kader, felaket, kurtuluş, manevi imtihan ve yeniden doğuş gibi kavramların sanatsal bir sembolü olarak da işlev gördüğü belirlenmiştir. Nuh motifi, Khakani Şirvani, Nizami Gencevi, Nesimi, Fuzuli, Şah İsmail Hatayi, Seyid Azim Şirvani, Natavan, Kasim Bey Zakir, Aşık Alasgar ve diğer sanatçıların eserlerinde çeşitli şiirsel bağlamlarda kullanılmış olup, her yazar kendi estetik dünya görüşüne uygun olarak yorumlamıştır. Bu durum, Nuh temasının Azerbaycan edebiyatında uzun süreli ve sürekli bir sanat geleneği haline geldiğini göstermektedir.

Aynı zamanda, Nahçıvan versiyonunun folklor ve kültürel hafızada korunması, Gemikaya hakkındaki efsanelerin yaygınlaşması ve bu temanın modern çağda edebi yaratıcılıkta varlığını sürdürmesi, bölgesel kültürel kimliğin oluşumunda önemli bir rol oynamaktadır. Nuh Tufanı motifi, eski mitolojik katmanlar ile klasik ve modern edebiyat arasında bir köprü görevi görerek, Azerbaycan halkının dini-mitolojik düşüncesinin ve estetik düşüncesinin önemli göstergelerinden biri olarak işlev görmektedir.

Sonuç olarak, Nuh Tufanı teması, Azerbaycan edebiyatında sadece tarihi-dini hafızanın değil, aynı zamanda ulusal kültürün, folklor düşüncesinin ve şiirsel hayal gücünün de önemli bir bileşeni olarak önemini korumaktadır. Bu yönde yapılacak gelecekteki karşılaştırmalı folklor ve edebiyat çalışmaları, Nahçıvan kültürel ortamı ile pan-Türk ve dünya mitolojik gelenekleri arasındaki bağlantıların daha derinlemesine incelenmesine olanak sağlayabilir.

Bu konuda yapılacak gelecekteki çok disiplinli araştırmalar, Azerbaycan folkloru, mitolojisi, arkeolojisi ve edebiyatı arasındaki bağlantıların daha derinlemesine anlaşılmasına olanak tanıyacaktır.

KAYNAKÇA

1. Azərbaycan folkloru antalogiyası, Naxçıvan folkloru . Naxçıvan 2010
2. Sədnik Paşa Pirsultanlı (Paşayev) “ Azərbaycan ağız ədəbiyyatında bayatılar” Gəncə 2012,377 səh.
3. Azərbaycan ədəbiyyatı inciləri. Bakı, «Yazıçı», 1988
4. Azərbaycan klassik ədəbiyyatı kitabxanası 20 cilddə, Bakı, IV cild, «Elm», 1985
5. 5. Ş. Əlibəyli. Nəsiminin farsca “divan”inin özəllikləri, “Mənəvi dəyərlər sistemində Nəsimi fenomeni” mövzusunda konfransin materialları Bakı – 2019 sh.200
6. Azərbaycan klassik ədəbiyyatı kitabxanası. 20 cilddə, IV cild, Bakı, «Elm», 1986
7. Azərbaycan klassik ədəbiyyatı kitabxanası. 20 cilddə, (III cild), Bakı, «Elm», 1984
8. Azərbaycan klassik ədəbiyyatı kitabxanası. 20 cilddə, (VI cild) Bakı, «Elm», 1988
9. Q.B.Zakir. Seçilmiş əsərləri. Azərb. Döv. Nəşr. Bakı, 1957
10. S.Ə.Şirvani. Seçilmiş əsərləri. 3 cilddə, I cild, Bakı, «Avrasiya press», 2005
11. X.B.Natəvan. Əsərləri, Bakı, «Lider nəşriyyat», 2004
12. Heyran xanım. Seçilmiş əsərləri. Bakı, «Lider nəşriyyat», 2004
13. A.Bakıxanov. Seçilmiş əsərləri. «Avrasiya press», Bakı, 2005
14. Kitabi-Dədə Qorqud. Bakı, “Öndər”, 2004, 376 səh.
15. Aşıq Ələsgər. Əsərləri. AEA nəşriyyatı, Bakı, 1963
16. Cəfərov İ. “Molla Nəsrəddin” jurnalında Nuh peyğəmbər, dünya tufanı. Axtarışlar. AMEA Naxçıvan Bölməsi. İncəsənət, Dil və Ədəbiyyat İnstitutu Folklorşünaslıq şöbəsi. Naxçıvan: 2011, № 2, s. 67-71
17. Arif Qədim. “Nuh dastanı”. Poema. Qanun” nəşriyyatı 2013“

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

(38)

Elif Buse BAYKAL[146]; Doç. Dr. Erkan BİL[147]

SEKTÖREL BAĞLAMDA TÜKETİCİ ETNOSENTRİZMİ: YÜKSEK ETKİ DEĞERLİ ARAŞTIRMALAR ÜZERİNE SİSTEMATİK BİR LİTERATÜR TARAMASI

CONSUMER ETHNOCENTRISM IN A SECTORAL CONTEXT: A SYSTEMATIC LITERATURE REVIEW OF HIGH-IMPACT RESEARCH

ÖZ

Tüketici etnosentrizmi, tüketicilerin ekonomik ve ahlaki gerekçelerle yerli ürünleri tercih edip yabancı menşeli ürünleri reddetme eğilimi olarak tanımlanmaktadır. Kavramın kapsamlı bir şekilde anlaşılabilmesi için genel tutumların yanı sıra sektörel dinamiklerin de değerlendirilmesi gerekmektedir. Bu araştırmanın amacı, tüketici etnosentrizmini sektörel bağlamda ele alan yüksek etki değerli çalışmaları sistematik bir literatür taraması yöntemiyle incelemektir. Bu kapsamda, etnosentrik eğilimlerin farklı sektörlerdeki tüketici davranışları üzerindeki etkileri analiz edilmiştir. Ayrıca çalışmada, tüketicilerin işlevsel ve ahlaki değerlendirmeleri üzerine yapılan araştırmalar ışığında etnosentrik eğilimleri anlamak için bütüncül bir teorik çerçeve sunulmaktadır. Bu doğrultuda, tarama süreci kavramın pazarlama literatürüne girdiği 1987 yılı referans alınarak başlatılmış, ancak belirlenen sektörel odak, yüksek etki değeri kriterlerini tam olarak karşılayan 1998 ile 2024 yılları arasındaki makaleler çalışmaya dahil edilerek sistematik olarak incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Tüketici Etnosentrizmi, Sektörel Bağlam, Sistematik Literatür Taraması, Tüketici Davranışları, Yerel Ürün Tercihi.

JEL Kodları: M30, M31.

ABSTRACT

Consumer ethnocentrism is defined as the tendency of consumers to prefer domestic products and reject foreign-origin products on economic and moral grounds. For a comprehensive understanding of the concept, it is necessary to evaluate sectoral dynamics in addition to general consumer attitudes. The aim of this study is to examine high-impact studies that address consumer ethnocentrism within a sectoral context through a systematic literature review. In this context, the effects of ethnocentric tendencies on consumer behavior across different sectors have been analyzed. Furthermore, the study presents a holistic theoretical framework for understanding ethnocentric tendencies in light of research on consumers' functional and moral evaluations. Accordingly, while the literature search was initiated using 1987—the year the concept entered the marketing literature—as a baseline, the study systematically reviews articles published between 1998 and 2024 that fully met the established sectoral focus and impact factor criteria.

Keywords: *Consumer Ethnocentrism, Sectoral Context, Systematic Literature Review, Consumer Behavior, Local Product Preference.*

JEL Codes: *M30, M31.*

[146] Yüksek Lisans Öğrencisi, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversiesi, busebaykal17@gmail.com, https://orcid.org/0009-0001-1534-5787

[147] Doç. Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, erkanbil@comu.edu.tr, https://orcid.org/0000-0003-4301-3816

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

1. GİRİŞ

Etnosentrizm kavramı sosyoloji ve psikoloji alanlarında, bireyin kendini ait hissettiği iç-grubu yücelterek kendisinden farklı gördüğü dış-grubu ötekileştirme davranışı olarak tanımlanmıştır. Kavramın pazarlama literatürüne entegrasyonu ilk kez Shimp ve Sharma (1987) tarafından gerçekleştirilmiştir. Pazarlama literatüründe "tüketici etnosentrizmi" olarak ifade edilen bu kavram; tüketicinin yabancı menşeli ürün satın almayı ekonomik ve ahlaki gerekçelerle reddederek yerli ürünleri tercih etme eğilimini yansıtmaktadır. Ayrıca, etnosentrik tüketiciler yerli ürünleri yabancı alternatiflerine kıyasla daha gelişmiş ve başarılı olarak algılama eğilimindedir. Bu bağlamda, tüketicinin etnosentrik tutumu anlık ve izole bir satın alma kararından ziyade; bireyin kimlik kazandığı, aidiyet duygusunu pekiştirdiği ve yabancı menşeli ürünlere karşı önyargı geliştirdiği stratejik bir davranış eğilimidir (Shimp, 1984). Etnosentrik eğilim gösteren tüketiciler, yerli üretimi desteklemeyi vatanseverliğin ve ahlaki sorumluluğun bir gereği olarak değerlendirmekte; yabancı menşeli ürün satın almayı ise yerel ekonomiye yönelik bir tehdit olarak algılayarak bu ürünleri küçümseme eğilimi göstermektedir (Sharma vd., 1995). Buna karşılık, etnosentrik eğilim göstermeyen tüketiciler ürün tercihlerinde daha rasyonel bir yaklaşım sergileyerek, ürünün menşei yerine işlevsel özelliklerini göz önünde bulundurup daha nesnel değerlendirmeler yapabilmektedir (Shimp & Sharma, 1987).

Tüketicilerin yerli ürünlere yönelik bu tutumunu somutlaştırmak ve düzeyini belirlemek amacıyla geliştirilen CETSCALE (Consumer Ethnocentrism Tendencies Scale), pazarlama alanında geçerliliği kanıtlanmış en temel ölçüm aracı olarak kabul edilmektedir. Shimp ve Sharma (1987) tarafından geliştirilen bu ölçek, ilk olarak Amerika Birleşik Devletleri'ndeki tüketiciler üzerinde uygulanmış; daha sonrasında farklı coğrafyalarda test edilerek etnosentrik eğilimlerin ürün yargıları ve satın alma niyetleri üzerindeki etkisi ampirik olarak kanıtlanmıştır (Netemeyer vd., 1991; Good & Huddleston, 1995; Klein vd., 2006). Literatürdeki çalışmalar incelendiğinde, demografik değişkenlerin tüketici etnosentrizmi üzerinde önemli bir belirleyici olduğu görülmektedir. Tüketicinin yaşı ile etnosentrizm seviyesi arasında doğru orantı bulunurken; eğitim seviyesi ve gelir düzeyi ile ters orantılı bir ilişki tespit edilmiştir (Klein & Ettenson, 1999; Javalgi vd., 2005). Ayrıca, ekonomik kriz gibi tehdit algısının yükseldiği dönemlerde tüketicilerin daha yoğun bir etnosentrik tutum sergileyerek yerel ürünlere olan yönelimlerini artırdığı belirtilmektedir (Lee vd., 2003).

Tüketici etnosentrizmi küresel bir fenomen ve genel tüketici yargılarını ifade eden bir kavram olsa da, bu tutum her ürün ve sektör grubuna aynı homojenlikte yansımamaktadır. Öyle ki, orta seviyenin üzerinde etnosentrik tutum sergileyen bir tüketicinin dahi belirli bir ürün grubunda tercihi yabancı menşeli alternatifler olabilmektedir. Mevcut literatür etnosentrizmin satın alma niyeti üzerindeki etkisini (Wang & Chen, 2004; Alden vd., 2006) kanıtlamış olsa da, tüm ürün ve sektör gruplarının etnosentrik tutumlardan eşit derecede etkilenip etkilenmediği konusu önemli bir araştırma boşluğu olarak varlığını korumaktadır. Tüketiciler yerel ürünleri desteklemeyi ahlaki ve vatanseverlik gerekçeleriyle doğru bulsalar da, spesifik ürün tercihlerini menşe ülkenin teknolojik gelişmişliği veya fiyat algısı gibi rasyonel faktörler çerçevesinde şekillendirebilmektedir. Örneğin, Balabanis ve Diamantopoulos'un (2004) çalışmasında; İngiltere'deki etnosentrik tüketicilerin yerli gıda, oyuncak ve yapı market (kendin-yap) ürünlerini tercih ederken, otomobil, televizyon ve hazır giyim kategorilerinde yabancı menşeli ürünlere yöneldikleri tespit edilmiştir. Gıda ve içecek gibi kültürel bağların daha güçlü olduğu sektörlerde ise daha katı bir yerel ürüne bağlılık tutumu gözlemlenmektedir (Fernandez-Ferrin vd., 2018). Öte yandan, yüksek ilgilenimli (high-involvement) ve yüksek maliyetli ürünler ile düşük maliyetli kolayda ürünler arasında da tüketici yönelimleri açısından belirgin farklılıklar bulunmaktadır. Araştırmalar, ürünün menşe ülkesinin özellikle yüksek ilgilenimli ürünlerin satın alma kararlarında daha belirleyici olduğunu ortaya koymuştur (Ahmed vd., 2013). Tüketici etnosentrizminin sektörler arası gösterdiği bu değişkenlik, kavramın yalnızca genel bir tutum olarak değil, sektörel bağlamda daha spesifik bir perspektifle incelenmesinin önemini vurgulamaktadır. Güncel literatürdeki çalışmaların büyük bir kısmı spesifik ürün grupları yerine genel tutumlara odaklandığından, tüketici etnosentrizminin sektörel bağlamdaki etkilerini inceleyen araştırmalar halen oldukça sınırlıdır (Balabanis vd., 2017).

Literatürde konuyla ilgili yer alan çalışmalar doğrultusunda bu araştırmanın temel problemi; tüketici etnosentrizminin farklı sektörlerde (kozmetik, gıda, içecek, dayanıklı tüketim malları vb.) tüketici karar mekanizmalarını nasıl ve ne yönde etkilediğine dair bulguların sınırlı ve dağınık olmasıdır. Bu bağlamda

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

çalışmanın temel amacı; 1987-2024 yılları arasında Q1 ve Q2 etki değerine sahip dergilerde yayımlanan, ürün grubu veya sektör odaklı etnosentrizm araştırmalarını sistematik literatür taraması yöntemiyle incelemek ve konuya geniş bir kavramsal perspektif kazandırmaktır. Elde edilen bulgular ışığında küresel ve yerel markaların hedef pazarlarına özel sektörel stratejiler geliştirmelerine zemin hazırlanması, önemli pazar içgörüleri sunulması ve literatürdeki sektörel araştırma eksikliklerinin tespit edilerek ürün grupları bağlamında bütüncül bir teorik çerçeve oluşturulması hedeflenmektedir. Bu çalışma, sektörler arası farklılıkları ortaya koyarak etnosentrizm literatüründe yeni bir "ürün-bağlam" perspektifinin gelişmesine katkı sağlamaktadır.

2. KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Tüketici etnosentrizmi, yalnızca bireylerin yerli ve yabancı ürünlere yönelik tutumlarından ibaret bir kavram olmayıp; sosyo-psikolojik, kültürel, ekonomik, demografik ve ürün temelli birçok faktörden etkilenen çok boyutlu bir yapı olarak değerlendirilmektedir. Literatürdeki çalışmalar, tüketici etnosentrizmi düzeyinin bireylerin kültürel değerlerine, ekonomik tehdit algılarına, demografik özelliklerine ve ürün kategorilerine ilişkin değerlendirmelerine bağlı olarak farklılaşabildiğini ortaya koymaktadır (Shimp & Sharma, 1987; Sharma vd., 1995; Balabanis & Siamagka, 2017). Bu doğrultuda, çalışmanın bu bölümünde tüketici etnosentrizmini etkileyen temel faktörler literatür taranarak incelenmiş ve kavramsal bir çerçevede sunulmuştur.

2.1. Sosyo-Psikolojik ve Kültürel Faktörler

2.1.1 Vatanseverlik ve Milliyetçilik

Vatanseverlik ve milliyetçilik kavramları tüketici etnosentrizmi için en temel ve güçlü olan kavramlar olarak gösterilmektedir. Yerli ürün satın almanın yerel ekonomiyi desteklediği ve ülkeyi kalkındırdığına yönelik düşünce mevcut ülke tüketicisi için oldukça önemli olduğu için yabancı menşeli ürünlere veya ithalata genel olarak karşı ve küçümseyici bir tutum sergilenmektedir. Etnosentrizm vatanseverlik ve milliyetçilik kavramlarıyla çok daha güçlenirken yerel ürün almanın ahlaki boyutu da önem kazanır. Genel olarak tüketici yerel ürün almayı bir sorumluluk olarak görür (Shimp & Sharma, 1987).

2.1.2 Muhafazakarlık

Muhafazakâr bireyler geleneksel değerlerine daha bağlı, daha az değişimi kabul ederek daha tutucu davranışlar sergilemektedir. Bir bireyin muhafazakâr tutumda olması etnosentrik eğilimlerinin daha yüksek olduğunu belirtmektedir. Böylelikle tüketici yerli üretimin korunması ve ulusal değerlerin sürdürülmesi düşüncesine tutunarak, yabancı ürünlere yönelik olumsuz tutumları güçlendirebilmektedir (Sharma vd., 1995; Javalgi vd., 2005).

2.1.3 Kolektivizm ve Bireycilik

Kolektivist kültür ve topluluklarda bireyler grup çıkarlarını daha fazla ön planda tutmaktadır. Bu sebeple kolektivist bir birey kendisini ait hissettiği ülkenin ekonomisini ve kalkınmışlık seviyesini yükseltmek için tutumlarını buna yönelik değiştirebilmektedir. Bunun tam tersi olarak bireyselci kültürlerde bu durum daha çok kişisel fayda, kalite ve performans kriterlerine odaklanıldığı ve etnosentrik eğilimlerin daha düşük düzeyde görüldüğü ifade edilmektedir. (Triandis & Trafimow, 2003; Balabanis & Siamagka 2022)

2.1.4 Kültürel Açıklık

Farklı kültürlerle etkileşim halinde olan, yeni kültürleri merak eden ve yabancı kültürlere açık olan bireylerin yabancı menşeli ürünlere yönelik tutumları da olumlu olmaktadır. Tüketici, özellikle yabancı ürün gruplarını denemek isteyebilir. Kültürel açıklığın artmasıyla birlikte farklı kültürlere yönelik ön yargılar azalabilmekte ve bunun sonucu olarak tüketici etnosentrizmi seviyesi de düşebilmektedir (De Ruyter vd., 1998; Alden vd., 2006).

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

2.1.5 Düşmanlık

Tüketici düşmanlığı bireylerin geçmişteki veya güncel politik, askeri veya ekonomik çatışmada olduğu bir ülkeye veya kültürlere yönelik geliştirdiği tutum olarak ifade edilebilir. Birey, düşmanlık beslediği kültüre karşı olarak o ülkenin ürünlerini de almayı reddetmektedir. Bu tutum yerel ekonomiyi destekleme ve etnosentrik tutumun ahlakiliği dışında bir davranış olarak spesifik olarak bir ülkenin ürünlerini boykot etme eğilimidir. Bu tutum etnosentrizmin korumacılık tutumu ile de birleşince o ürünlerin reddedilmesi daha güçlü bir şekilde artmaktadır (Klein vd., 1998; Riefler & Diamantopoulos, 2007).

2.1.6 Belirsizlikten Kaçınma

Belirsizlikten kaçınma tutumu daha fazla olan tüketiciler, yabancı menşeli ürünleri bilinmez ya da farklı olarak algılayıp riskli görebilirler. Bu nedenle daha bilinir ve alışılmış olan yerel ürünlere yönelimleri artar. Özellikle güven, alışkanlık, tanıdıklık unsurları etnosentrik satın alma davranışını iyice güçlendirerek yerel ürünlere eğilimi artırır. (Hofstede, 2001; Balabanis & Siamagka, 2017).

2.2 Ekonomik ve Politik Faktörler

2.2.1 Algılanan Ekonomik Tehdit

Ekonomik tehdit algısı etnosentrizm için oldukça güçlü ve önemli bir faktör olarak değerlendirilmektedir. Özellikle ekonomik kriz, işsizlik artışı, artan enflasyon ve ithalatın baskısı gibi unsurlar sonucu tüketici yerel ekonomiyi desteklemek için yerli ürünleri destekleme ve koruma eğilimini artırabilmektedir. Bu durum sonucunda etnosentrik tutumlar güçlenerek yabancı menşeli ürünlere karşı da olumsuz düşünceler gelişir (Shimp & Sharma, 1987). Bunun yanı sıra bazı araştırmalar, ekonomik tehdit algısının yalnızca etnosentrik satın alma davranışlarını değil, yabancı markalara yönelik tutum ve marka sadakatini de etkilediğini ortaya koymaktadır (Chaudhry vd., 2021).

2.2.2 Küreselleşme

Küreselleşme ile birlikte tüketicilerin yabancı ürün ve markaları görme sıklığı artarak farklı kültürlere yönelik algıların değişmesine ve yabancı ürünlere de adapte olunmasına neden olmuştur. Uluslararası ticaretin gelişmesi, küresel markaların yaygınlaşması ve dijitalleşen dünyanın etkisiyle tüketiciler yabancı ürünleri daha fazla deneyerek satın alabilmekte, bu durum da tüketilerinin etnosentrik eğilimlerinde zayıflamalara yol açabilmektedir (Alden vd., 2006).

2.3 Demografik Faktörler

2.3.1 Yaş

Yaş değişkeni, tüketici etnosentrizmini etkileyen önemli faktörlerden birisi olarak değerlendirilmektedir. Literatürde genel olarak yaş ilerledikçe bireylerin geleneksel değerlere, ulusal kimliğe ve yerli ürün kullanımına yönelik bağlılıklarının arttığı belirtilmektedir. Geleneksel değerlere bağlılığın artmasıyla da yerli ürüne yönelme etnosentrik eğilimler de güçlenme gözlenebilmektedir. Daha ileri yaş gruplarındaki tüketicilerin yerli ürünleri tercih etmeye daha yatkın oldukları ifade edilmektedir (Shankarmahesh, 2006). Literatürde yaş ile tüketici etnosentrizmi arasında pozitif yönle ilişki olduğunu ortaya koyan çok sayıda çalışma bulunmaktadır (Good & Huddleston, 1995; Klein & Ettenson, 1999; Köksal & Tatar, 2014).

2.3.2 Eğitim Düzeyi

Eğitim düzeyi, tüketici etnosentrizmini etkileyen demografik değişkenlerden birisidir. Eğitim düzeyi yüksek bireylerin yabancı kültürlerle daha fazla etkileşim kurmaları ve küresel pazarlara daha açık olmaları, yabancı ürünlere yönelik önyargıları azaltabilmektedir. Literatürde genel olarak eğitim seviyesi yükseldikçe bireylerin farklı kültürlere karşı daha açık görüşlü hale geldikleri, ürün değerlendirmelerinde daha nesnel kriterleri dikkate aldıkları ve bu sebeple etnosentrik tutumlarında azalma görüldüğü gözlemlenmiştir (Sharma vd., 1995; Javalgi vd., 2005; Shah & Ibrahim, 2012).

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

2.3.3 Gelir Düzeyi

Gelir düzeyi ve tüketici etnosentrizmi arasındaki ilişkinin çoğunlukla negatif olduğu belirtilmektedir. Gelir düzeyi yüksek olan tüketicinin yabancı ürünlere erişim olanaklarının daha fazla olması, farklı kültürlerle daha yoğun etkileşim kurabilmeleri ve uluslararası tüketim deneyimlerinin artması sebebiyle etnosentrizm tutumları daha düşük olabilmektedir (Sharma vd., 1995; Good Huddleston, 1995; Balabanis vd., 2001; Kavak & Gumusoglu, 2007). Bunun yanında düşük gelir seviyesine sahip bireylerin yabancı ürünleri ekonomik tehdit olarak değerlendirebilecekleri ve yerli ürünleri daha fazla destekleyerek etnosentrik tutum sergiledikleri görülmektedir (Balabanis & Siamagka, 2017).

2.3.4 Cinsiyet

Cinsiyet değişkeninin tüketici etnosentrizmi üzerindeki etkisine dair literatürde farklı bulgular bulunmaktadır. Bazı çalışmalarda kadın tüketicilerin erkeklere kıyasla daha yüksek etnosentrik eğilim gösterebildiği belirtilmektedir (Balabanis vd., 2001; Javalgi vd., 2005; Josiassen vd., 2011). Bu durumun, kadın tüketicilerin toplumsal uyum ve muhafazakarlık konularında daha duyarlı davranmalarından kaynaklı olduğu ifade edilmektedir. Bununla birlikte cinsiyetin tüketici etnosentrizmi ile anlamlı bir ilişkisi bulunmadığı da görülmektedir (Hamelin vd., 2011). Ayrıca Rambocas ve Mahabir (2021) tarafından yapılan çalışmada erkek tüketicilerin daha yüksek etnosentrik eğilim gösterdiği sonucuna da ulaşılmıştır. Bu sebeple cinsiyet değişkeninin etkisi çalışma yapılan toplumun yapısına göre değişebildiği söylenebilmektedir.

2.4 Ürün ve Sektör Temelli Faktörler

2.4.1. Menşe Ülke Etkisi

Tüketiciler satın alacakları ürünü değerlendirirken ürünün üretildiği ülkeye ilişkin algıları göz önünde alabilirler. Bazı ürün grupları bazı ülkelerle ilişkilendirilebilmektedir ve ülkenin o ürün grubuna yönelik üretimi daha kaliteli olarak algılanır. Ayrıca ülke imajı olumlu olan ülkelerin ürünleri daha kaliteli, güvenilir ve prestijli olarak algılanabilmektedir. Bu durum tüketici etnosentrizmi ile birlikte satın alma tercihlerini etkileyebilmektedir (Jimenez & Martin, 2010; Cilingir & Basfirinci, 2014). Menşe ülke etkisi ile tüketici etnosentrizminin yakın ilişki içinde olduğu belirtilmektedir. Chryssochoidis ve arkadaşları (2007), etnosentrik tüketicilerin yerli ürünleri yabancı alternatiflere kıyasla sistematik biçimde daha olumlu değerlendirdiklerini ortaya koymuştur. Ayrıca çalışmada etnosentrizm seviyesinin, menşe ülke etkisinin etki seviyesini belirlediği de gözlemlenmiştir.

2.4.2 Ürün Katılım Düzeyi ve Algılanan Risk

Düşük maliyetli ve düşük riskli ürün gruplarında tüketiciler daha esnek kararlar verebilirken, daha rasyonel kararlar verilmesi gereken ve yüksek risk içeren ürünlerde satın alma kararı değişebilmektedir (Chryssochoidis vd., 2007). Özellikle dayanıklı tüketim mallarında kalite güvencesi, satış sonrası hizmetler ve marka güvenirliği gibi unsurlar daha fazla önem kazanabilmektedir. Çilingir ve Başfırıncı (2014) çalışmalarında yüksek ürün katılımına sahip tüketiciler için daha fazla ürün özelliklerine odaklanıldığını belirtmiştir. Ayrıca, Hanchukova ve arkadaşları (2024) ürün katılım düzeylerinin yerel ürünlere yönelik tutumları etkilediğini belirtmiştir.

2.4.3 Ürün Kategorisi ve Sektörel Farklılıklar

Literatürdeki çalışmalar tüketici etnosentrizminin tüm sektörlerde aynı düzeyde olmadığını belirtmektedir. Özellikle gıda, beyaz eşya, otomotiv, hazır giyim ve hizmet sektörleri gibi farklı alanlarda tüketicilerin yerli ve yabancı ürünlere yönelik tutumları değişebilir ve her ürün grubuna yönelik yargılama kriterleri de farklılaşır. Ürünün kullanım süresi, maliyeti, sembolik değeri ve algılanan kalite düzeyi gibi unsurlar etnosentrik eğilimlerin sektörler arasında farklılaşmasına neden olabilmektedir (Balabanis & Siamagka, 2017). Evanschitzky ve arkadaşları (2008) yaptıkları çalışmada 14 farklı ürün kategorisini inceleyerek tüketici etnosentrizminin kategoriler arasında önemli ölçüde farklılık gösterdiğini ortaya koymuştur.

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

3. YÖNTEM

Bu çalışmada, tüketici etnosentrizmi etkilerini sektörler bağlamlarda inceleyen yüksek etki değerli çalışmaların sistematik bir literatür taraması gerçekleştirilmiştir. Tarama aralığı olarak, tüketici etnosentrizminin pazarlama literatürüne girdiği yıl olan 1987 başlangıç olarak kabul edilmiş ve 2024 yılına kadar olan süreci kapsayacak şekilde yürütülmüştür. Tarama başlangıcının yılı 1987 olmasına rağmen, araştırmanın dahil olabilme kriterlerini sağlayan nitelikteki çalışmalar 1998 ile 2024 yılları arasında bulunduğu için analizler bu tarih aralığındaki makaleler üzerinden gerçekleştirilmiştir.

Bulguların bilimsel güvenilirliğini sağlamak amacıyla Web of Science, Scopus, ScienceDirect, EBSCOhost ve Google Scholar veri tabanlarında İngilizce literatürü de kapsayacak şekilde "consumer ethnocentrism" and "sector", "consumer ethnocentrism" and "industry", ile "ethnocentric tendencies" and "product category" anahtar kelimeleri girilerek taramalar yapılmıştır. Gerçekleştirilen ön incelemeler ile literatürde genel tüketici etnosentrizmini ölçen çok sayıda çalışma bulunmasına rağmen, etnosentrik tutumları spesifik ürün ve sektör grupları özelinde derinlemesine inceleyen araştırmaların oldukça sınırlı olduğu tespit edilmiştir.

Süreç içinde tespit edilen yaklaşık 150 çalışmanın içerikleri incelenmiştir. İncelemenin sonucunda; sektör odağı bulunmayan, yalnızca genel etnosentrik tutumları ölçen veya kavramsal düzeyde kalan 100 makale değerlendirme dışında bırakılmıştır. Kalan çalışmaların tam metin okumaları gerçekleştirildikten sonra ampirik bilgi sunmayan makaleler elenmiştir. Son aşamada araştırmanın kalite kriterini sağlamak amacıyla çalışmaların yayımlandığı dergilerin çeyreklik dilimleri SCImago Journal Rank (SJR) verileri üzerinden kontrol edilmiş ve yalnızca Q1 ve Q2 kategorilerinde yer alan dergilerde yayımlanan çalışmalar analize dahil edilmiştir. Tüm bu kapsamlı tarama ve filtreleme sürecinin ardından yalnızca tüketici karar mekanizmalarını belirli bir sektör (gıda, kozmetik, hazır giyim vb.) veya ürün grubu üzerinden doğrudan inceleyen ve etnosentrizmin ürün bazlı etkilerini sektörel olarak karşılaştırmaya olanak tanıyan 15 adet makale çalışmaya dahil edilmiştir. Titizlikle işlenen seçim süreci sonucunda, dağınık halde bulunan literatür bulguları bütüncül bir yapıda derlenerek sektörel dinamikler çerçevesinde sistematik olarak analiz edilebilir hale getirilmiştir.

4. BULGULAR

Araştırmaya yalnızca spesifik sektörel dinamikleri izole eden çalışmaların dahil edilmesi, genel tüketici etnosentrizmi yerine sektörel ve ürün bazlı yönelim farklılıklarının daha net görülmesini sağlamıştır. İncelenen çalışmalara yönelik yazar, yıl, araştırmanın konusu ve temel bulgular Tablo 1'de özetlenmektedir.

Yapılan incelemeler sonucunda, tüketici etnosentrizminin etkisinin her ürün grubu için homojen olmadığı; ürünün algılanan gerekliliği, ürün kategorisi ve ait olduğu sektörün dinamiklerine göre belirgin farklılıklar gösterdiği tespit edilmiştir. Ayrıca, literatürdeki mevcut sektörel çalışmaların ağırlıklı olarak gıda sektörü üzerinde yoğunlaştığı görülmüş; bu durumun, etnosentrizmin diğer sektörlerdeki etkilerine dair geniş çaplı veya karşılaştırmalı çıkarımlar yapma imkanını kısıtladığı anlaşılmıştır. Elde edilen literatür bulguları ışığında incelenen makaleler, sektörel farklılıkları daha sistemli bir şekilde ortaya koyabilmek adına; "Gıda ve İçecek", "Hazır Giyim ve Kozmetik" ile "Yüksek İlgilenimli Ürünler" olmak üzere üç ana başlık altında toplanarak değerlendirilmiştir.

Tablo 1. Etnosentrizmi Sektörel Bağlamda İnceleyen Akademik Çalışmalar

Yazar - Yıl	Araştırma Konusu	Araştırma Bulguları
Ruyter vd. - 1998	Bu çalışma, hızla artan bir uluslararasılaşma trendi ile karakterize edilen hizmet sektörüne yönelik modelin ampirik bir uzantısını Hollandalı	Tüketici etnosentrizmi, kültürel değerler ve demografik özelliklerle şekillenen; yabancı hizmetlere yönelik tutumları etkileyen, ancak bu etkinin hizmetin algılanan gerekliliğine göre

	tüketicilere yönelik yaptığı anket ilesağlamaktır.	değiştiği güçlü bir psikolojik eğilimdir.
Brodowsky - 1998	Katılımcıların tasarım ve montaj ülkesi ipuçlarını taşıyan otomobilleri satın alma konusundaki değerlendirmelerini ve tutumlarını ölçmek için ABD'de 398 otomobil kullanıcısından anket verisi toplanmıştır.	Yüksek etnosentrik tüketiciler, beklendiği gibi, hem Amerika Birleşik Devletleri'nde tasarlanmış hem de monte edilmiş otomobilleri tercih etmiştir. Düşük etnosentrik katılımcılar arasında, bu önyargılar Japonya'da tasarlanmış ve monte edilmiş otomobiller lehine tersine dönmüştür. Bulgular, menşe ülke etkilerinin yalnızca tüketici etnosentrizmi bağlamında anlaşılabileceğini göstermektedir.
Orth ve Firbasova - 2003	Bu çalışma, Çek Cumhuriyeti'ndeki tüketicilerin yoğurdun kendi ülkelerinden mi yoksa başka ülkelerden mi olduğuna verdikleri değerde tüketici etnosentrizminin tek başına ve diğer değişkenlerle birlikte, ne ölçüde tahmin edebileceğini incelemektedir.	Bulgular, tüketici etnosentrizminin tüketici ürün değerlendirmelerinin güçlü ve anlamlı bir yordayıcısı olduğunu göstermektedir. Etnosentrizm değişkeninin demografik ve psikografik değişkenler setine eklenmesi, setin tahmin yeteneğini önemli ölçüde artırmaktadır.
Chryssochoidis vd. - 2007	Bu çalışma, tüketici etnosentrizmi (CE) düzeyini ve bunun gıda ürünleri değerlendirmeleri üzerindeki etkilerini Yunan tüketiciler üzerinden değerlendirmeyi amaçlamaktadır. Ayrıca, bir gıda değerlendirme bağlamında farklı CE düzeylerine sahip her bir tüketici kümesi için menşe ülke (COO) etkisinin (ülke, ürün veya özellik) hangi düzeyde tetiklendiğini incelemeyi hedeflemektedir.	Etnosentrizmin yalnızca tüketici inançlarını değil, aynı zamanda yerli ve yabancı ürünlerin algılanan kalitesinin değerlendirilme şeklini de etkilediğini ve bunun COO etkisinin ortaya çıkmasıyla sonuçlandığını göstermiştir. Etnosentrik tüketicilerde COO etkisi, yabancı menşe ülkenin verildiği (bu durumda COO etkisi ürün türü düzeyinde -ürüne özgü- tetiklenir) durumlar haricinde, bir gıda ürününün geldiği ülkenin başlangıç düzeyinde (ülkeye özgü) tetiklenir
Makanyeza - 2015	Bu çalışma, ithal tavuk eti ürünlerine yönelik tüketici farkındalığı, etnosentrizm ve sadakat arasındaki ilişkileri Zimbabve'nin şehirleri olan Harare ve Bulawayo'da tüketiciler arasında bir anket ile	Tüketici farkındalığının tüketici etnosentrizmini pozitif yönde etkilediği, buna karşın tüketici farkındalığının tüketici sadakatini etkilemediği görülmektedir.

	incelemektedir.	
Neese ve Haynie - 2015	Bu çalışma, arşılaştırmalı reklamların tüketici etnosentrizmini tetikleyip tetiklemediğini ve bu etnosentrik tepkinin özellikle satın alma niyeti üzerinde etkili olup olmadığını incelemektir. Çalışma bunu otomobil sektörü üzerinden, yerli Amerikan markaları ile Japon markalarını karşılaştırarak test etmektedir.	Karşılaştırmalı reklamlar, özellikle yabancı markalar yerli rakipleri hedef aldığında, tüketici etnosentrizmini aktive edebilir ve bu etnosentrik tepki satın alma niyetini anlamlı biçimde etkileyebilir.
Maksan vd. - 2019	Planlanmış Davranış Teorisi'nin tüketici etnosentrizmi ile genişletilmiş bir modelini kullanarak Hırvatistan'ın Zagreb şehrinde düzenli yerli şarap satın alımının itici güçlerini belirlemektedir.	Araştırma, tüketici etnosentrizminin yerli şarap satın alma tutumları üzerinde güçlü ve pozitif bir etkiye sahip olduğunu, tutumların ise tüketici etnosentrizmi ile yerli şarap satın alma niyeti arasındaki ilişki üzerinde kısmi aracılık etkisine sahip olduğunu bulmuştur.
Xu vd. - 2020	Bu çalışma, Çin'deki süt ve süt ürünleri tüketiminde tüketicilerin ne yönde tutum sergilediğini araştırmaktadır.	Etnosentrizm seviyesinin ortalamanın altında olduğu ve şehirler arasında farklılık göstermediğini ortaya konmuştur. Genel olarak, ithal ürünleri yüksek satın alma niyeti; ABD'nin daha olumlu değerlendirilmesi ve daha düşük etnosentrizm ile ilişkilendirilmiştir.
Chaudhry vd. - 2021	Bu çalışma, Pakistan'da Hindistan yapımı kozmetik ürünlerinin marka imajı (BI) ve marka sadakati (BL) üzerindeki tüketici etnosentrizmi (CE) ve animozitenin etkisini kontrol etmeyi ve bu ilişkide Hindistan yapımı kozmetik ürünlerine yönelik ürün yargısının (PJ) aracılık rolünü incelemeyi amaçlamaktadır.	Pakistan'daki Hindistan yapımı kozmetik ürünlerinin BL'si üzerinde CE'nin ve BI'sı üzerinde CE'nin pozitif bir etkisi olduğunu bulmaktadır. Ayrıca, çalışmanın sonunda, CE ile BI ve CE ile BL arasındaki ilişkide PJ'nin kısmi aracılığa sahip olduğunu bulunmuştur.
Rambocas ve Mahabir - 2021	Bu çalışma, Tüketici etnosentrizminin (CE) ve kültürel duyarlılığın (CS), Trinidad ve Tobago'da üretilen	CE'nin tüketicilerin yerli üretim lüks ürünlere yönelik tutumu üzerindeki pozitif etkisini doğrulamaktadır; öte yandan CS'nin anlamlı ancak negatif

	lüks moda markalarına yönelik tutumları ne ölçüde etkileyeceğini 160 lüks moda tüketicisi üzerinden araştırmaktadır.	bir etkisi vardır.
Yang vd. - 2022	Bu çalışma, gıda ürünü değerlendirmesinde tüketici etnosentrizmi ve animozitesinin menşe ülkenin önemi üzerindeki etkilerini incelemektir.	Çinli gıda ürünleri tüketicileri için menşe ülke (COO) önemli bir değerlendirme kriteridir; ancak tüketici etnosentrizmi (CE) ve ülkeye yönelik tutum (CA) COO önemini her zaman doğrudan artırmamaktadır. Bu ilişkinin gücü, tüketicinin satın alma sıklığına (PF) bağlı olarak değişmektedir.
Ramadania vd. - 2023	Bu çalışma, tüketici etnosentrizmi, kültürel duyarlılık ve marka güvenilirliği ile yerli kozmetik ürünlerine yönelik satın alma niyeti arasındaki ilişkiyi sorgular.	Kültürel duyarlılığın tüketici etnosentrizmini ve yerli marka satın alma niyetini negatif yönde etkilediğini görülmüştür. İnsanların yabancı kültürlere olan duyarlılığının daha yüksek olması, kendi ülkelerinin dışından gelen her şeye karşı daha fazla açıklığa yol açtığını göstermektedir. Bu da onların yabancı markaları kabul etmelerini ve tercih etmelerini sağlayarak tüketici etnosentrizmini ve yerli marka satın alma niyetini azaltmaktadır.
Jin vd. - 2024	Bu çalışma, Endonezyalı tüketicilerin dindarlık, kozmopolitlik ve etnosentrik eğilimlerinin küresel markalara yönelik tercihleri ve satın alma niyetleri üzerindeki etkisini incelemektedir.	Endonezyalı tüketicilerin dindarlığının etnosentrik eğilimleri artırdığını ancak kozmopolitliklerini artırmadığını ortaya konmuştur. Etnosentrizm Kore kozmetiklerine yönelik satın alma niyetini etkilemeden küresel marka tercihini azaltırken, kozmopolitlik hem küresel marka tercihini hem de Kore kozmetiklerine yönelik satın alma niyetini artırmıştır.
Chaturvedi vd. - 2024	Bu çalışma, tüketici etnosentrizminin (CE) yerel olarak üretilen organik gıda bağlamındaki rolünü Hindistan'ın Noida şehrindeki bir alışveriş merkezindeki tüketicilerden toplanan anket verileri ile araştırmaktadır.	CE'nin yerel olarak üretilen organik gıdalara yönelik PI'nin önemli bir belirleyicisi olduğunu göstermektedir. Ayrıca, genişletilmiş TPB, CE ile yerel olarak üretilen organik gıdalara yönelik PI arasındaki ilişkiye aracılık etmektedir.

Czine vd. - 2024	Bu çalışma, palinka adı verilen bir Macar ulusal 'coğrafi işaretli' (GI) alkollü içkisi örneğinde tüketici etnosentrizmi ile sosyo-demografik özellikler arasındaki ilişkiyi incelemektir.	Artan küreselleşmeye ve tüketicilerin yabancı ürünlere açıklığına rağmen, tüketici etnosentrizmi Macar palinka pazarında önemli bir etkileyicidir. Ulusal ve coğrafi işaretli ürünlerde daha yüksek düzeyde bir etnosentrizm söz konusudur ve bu durumun piyasa katılımcıları tarafından dikkate alınması gerekmektedir.

4.1. Gıda ve İçecek Sektöründe Tüketicilerin Etnosentrik Eğilimleri

Sistematik literatür taraması sonucunda gıda ve içecek sektörleri, tüketici etnosentrizminin en yoğun ve belirleyici olduğu sektörler olarak öne çıkmaktadır. Gıda ve içecek ürünlerinin günlük ihtiyaç dahilinde sıklıkla tüketilmesi, daha fazla maruz kalınması ve yerel tarım ve üretimi desteklemenin ekonomik ve ahlaki boyutunun önemi sayesinde tüketiciler, daha fazla etnosentrik tutum göstererek yerel ürünlere eğilim ve korumacı refleks göstermişlerdir. Böylelikle literatürdeki çalışmalar, yerli gıda ürünlerini değerlendirmede tüketici etnosentrizminin çok güçlü bir etken olduğunu ortaya koymaktadır (Orth & Firbasova, 2003). Gıda ürünlerinde etnosentrik tüketiciler menşe ülke bağlamında yabancı ürünleri reddederek yerli ürünleri tercih etmiş ve yerel ürünleri istisnasız daha üstün ve başarılı olarak değerlendirirken; etnosentrik olmayan tüketiciler yabancı menşeli ürünleri reddetmek yerine ürünleri besin değeri, ambalaj, tat gibi unsurlar çerçevesinde rasyonel değerlendirmeler yapmışlardır (Chryssochoidis vd., 2007).

Özellikle coğrafi işaretli geleneksel içeceklerde (Czine vd., 2024) ve yerel üretim şaraplarda (Maksan vd., 2019) etnosentrik eğilimler çok güçlü bir etki göstererek tüketicilerin yerel ürüne yönelmesine, hatta daha fazla ödeme için istekli olmasına sebebiyet vermektedir. Benzer olarak etnosentrik tutumları yüksek olan tüketicilerde, yerel üreticiyi koruma ahlakının, organik gıda ürünlerindeki fiyat yüksekliği engelini kaldırdığı gözlemlenmiştir (Chaturvedi vd., 2024). Tüketicilerin kalite endişesi ve pazar farkındalığının arttığı gıda ürünlerinde ise tüketicilerin etnosentrik tutumları çok daha ağır basmakta ve ithal ürünlere karşı satın alma tutumları ile sadakatlerini çoğunlukla kaybederek yerel ürünlere yönelinmektedir (Makanyeza, 2015). Ancak gıda sektöründeki güçlü etnosentrik yönelimler, yerel ürünlere karşı bu sıkı korumacı tutum ve satın alma yönelimleri tamamıyla aşılmaz değildir. Bazı durumlarda, yabancı gıda ürünlerinin yarattığı güvenlik, besleyicilik ve kalite gibi unsurlar ile oluşturduğu güçlü hale etkisi, yerli gıda ürünlerine yönelik satın alma sıklığını ve etnosentrik bariyerleri esnetebilmektedir (Xu vd., 2020; Yang vd., 2022).

4.2. Hazır Giyim ve Kozmetik Sektörlerinde Kültürel Açıklık

Mevcut çalışmalar değerlendirildiğinde görülmüştür ki hazır giyim ve kozmetik gibi daha hedonik ve imaja dayalı sektörlerde tüketici etnosentrizminin işleyişi ve etkileri gıda sektörüne göre daha karmaşık dinamiklere ve tutumlara sahiptir. Bu sektörlerde kozmopolitlik ve dijitalleşme unsurları oldukça etkili olarak tüketicilerin etnosentrizm tutumlarını doğrudan esneterek satın alma kararlarını değiştiren unsurlar olmaktadırlar. Tüketiciler bu sektörler için daha küresel trendleri takip ederek ilk tercihlerini yerel ürünlere yönelme tutumuna göre yapmayabilirler.

Örneğin kozmetik sektöründe, tüketicilerin yabancı kültürleri anlama, tanıma ve kabul etme seviyeleri arttıkça etnosentrik eğilimleri düşmekte ve ithal ürünlere yönelik satın alma niyetleri yükselmektedir (Ramadania vd., 2023). Kozmopolitlik, tüketicinin etnosentrizminin yerli ürünleri koruma duygusunu azaltarak yabancı menşeli ürünlere (örneğin Kore markalı kozmetik ürünleri) yönelebilmesinde etkili olmuştur (Jin vd., 2024). Buna karşılık olarak yerel lüks moda markalarında pazarlama stratejileri olarak yerel ekonomiye katkı ve istihdam vurguları yapıldığında tüketicilerin etnosentrik tutumları devreye girerek ulusal kimlikleri koruma ve yerel ekonomiye destek isteğiyle yerel ürünlere karşı güçlü bir tutum oluşabilmektedir (Rambocas & Mahabir, 2021). Öte yandan, kozmetik sektörü gibi daha kişisel ürün gruplarını kapsayan sektörlerde dahi, siyasi ve ekonomik gerilimler sonucunda bir ülkeye karşı düşmanlık besleniyorsa, bu

düşmanlık tüketici etnosentrizmi ile birleştiğinde yabancı ürüne yönelik imajı ve sadakati doğrudan etkilemektedir (Chaudhry vd., 2021).

4.3. Yüksek İlgilenimli Ürünler

Tüketici etnosentrizmi, otomotiv ve dayanıklı tüketim malları gibi yüksek risk barındıran veya net bir değerlendirme kriteri bulunmayan hizmet sektörlerinde daha farklı bir etki göstermektedir. Yüksek ilgilenimli bir ürün grubu olan otomotiv ürünlerinde, tüketicinin etnosentriklik seviyesi karar alma mekanizmalarında oldukça büyük etkiye sahiptir. Otomobil sahipleri üzerine gerçekleştirilen bir araştırmada, menşe ülke etkisinin ancak tüketici etnosentrizmi temelinde anlaşılabileceği ortaya konulmuştur. Yüksek etnosentrik eğilime sahip tüketiciler, ürün değerlendirmelerinde ve satın alma kararlarında vatansever duygularını ifade etme motivasyonuyla hareket ederek tasarımdan montaja kadar yerli alternatifleri tercih ederken; düşük etnosentrik eğilime sahip tüketiciler, ürünün menşe ülkesine dair ipuçlarını duygusal bir bağdan ziyade, ürün kalitesi hakkında nesnel ve rasyonel bilgi sağlamak amacıyla kullanmaktadır (Brodowsky, 1998)

Bu bağlamda, yüksek ilgilenimli ürünlerde her ne kadar rasyonellik ön plana çıkabilse de, dışsal bir tehdit algısı etnosentrik korumacılığı yeniden tetikleyebilmektedir. Yapılan karşılaştırmalı bir reklam çalışmasında yabancı markanın yerli markayı doğrudan hedef aldığı bir karşılaştırmalı reklam kampanyasında tüketici, ürünü koruma ve yerli malı almaya yönelik olarak tutum sergileyip yabancı menşeli ürünü satın alma niyetini düşürebilmektedir (Neese & Haynie, 2015). Bunun yanı sıra tüketiciler bu ürün gruplarında daha fazla rasyonel karar vererek satın alma niyetlerini yerelden çok faydalı olana kaydırabilmektedirler. Sunulan hizmetin algılanan gerekliliği, tüketicinin etnosentrizmini yumuşatarak yabancı hizmetlere yönelmeyi ve satın almayı gerçekleştirebilmektedir (De Ruyter vd., 1998).

SONUÇ ve ÖNERİLER

Tüketici etnosentrizmi kavramının pazarlama literatürüne kazandırıldığı 1987 yılı başlangıç referansı olarak kabul 2024 yılına kadar uzanan geniş zaman dilimi literatür taraması kapsamına alınmıştır. Bu süreç içerisinde, ampirik bulgu sunma, sektörel etnosentrizmi doğrudan inceleme ve Q1/Q2 endeksli dergilerde yayımlanmış olma kriterlerini karşılayan akademik çalışmalar sistematik olarak analiz edilmiştir. Çalışmada ayrıca; tüketici etnosentrizmini etkileyen faktörler, sektörler arası farklılıklar, satın alma niyeti ve menşe ülke etkisi gibi konular da bütüncül bir yaklaşımla ele alınmıştır. Elde edilen bulgular, etnosentrizmin yalnızca ekonomik ya da ahlaki temelli bir yaklaşım olmadığını; aynı zamanda sosyo-psikolojik, kültürel ve demografik unsurlardan etkilenen çok boyutlu bir yapı olduğunu ortaya koymaktadır.

Literatür değerlendirildiğinde; vatanseverlik, muhafazakarlık, kolektivizm ve algılanan ekonomik tehditler gibi unsurların etnosentrik tutumları güçlendirdiği; kültürel açıklık, kozmopolitizm ve yabancı kültürlere adaptasyon gibi unsurların ise etnosentrizm seviyesini düşürdüğü tespit edilmiştir. Etnosentrizm üzerinde belirleyici olan bir diğer önemli unsur demografik değişkenlerdir. Yaş faktörü ile etnosentrizm seviyesi arasında doğru orantı bulunurken; eğitim ve gelir düzeyi ile etnosentrik tutumlar arasında ters orantı olduğu saptanmıştır. Özellikle ileri yaş gruplarında ve görece düşük eğitim seviyelerinde etnosentrik eğilimlerin en güçlü düzeyde olduğu görülmektedir.

Araştırma kapsamında; genel tutumları ölçen çalışmalar elenerek yalnızca sektörel farklılıkları ve ürün bazlı karar mekanizmalarını ampirik olarak sunan yüksek etki değerli (Q1/Q2) çalışmalar titizlikle seçilmiş ve incelenmiştir. Bu kriterler doğrultusunda analiz edilen makaleler, tüketicilerin her sektör için farklı bir tutum sergilediğini açıkça göstermektedir. Özellikle gıda ve içecek sektörlerinde tüketicilerin yerel ürünlere sıkı bir bağla tutunduğu ve yüksek etnosentrizmle aidiyet geliştirdiği saptanmıştır. Buna karşın, diğer ürün kategorilerinde tüketicinin algıladığı riske, ürün türüne veya menşe ülkenin teknolojik imajına göre ürün seçimini şekillendirdiği görülmektedir. Örneğin; kozmetik, otomotiv, moda ve hizmet sektörleri üzerine yapılan çalışmalarda tüketici yönelimlerinin ürünün rasyonel faydasına göre esneklik gösterebildiği anlaşılmıştır. Bu durum, etnosentrik tutumların tüm sektörlerde homojen bir etki yaratmadığını ve her bir sektör dinamiğinin spesifik olarak analiz edilmesi gerektiğini kanıtlamaktadır.

Çalışmada tespit edilen bir diğer önemli husus, literatürdeki sektörel etnosentrizm araştırmalarının belirli alanlarda yoğunlaşmış olmasıdır. Sistematik incelemeye dahil edilen çalışmaların büyük bir kısmının

gıda ve hızlı tüketim ürünleri üzerinde odaklandığı; farklı sektör gruplarını kapsayan geniş çaplı ampirik araştırmaların sınırlı kaldığı görülmüştür. Özellikle dayanıklı tüketim malları veya yüksek ilgilenimli ürün ve hizmetler gibi kategorilerde mevcut literatürün oldukça yetersiz olduğu tespit edilmiştir. Tüketiciler açısından daha yüksek finansal risk barındıran, uzun ömürlü kullanım ve belirgin kalite beklentisi içeren bu ürün gruplarının etnosentrizm bağlamında incelenmesi, literatürdeki kavramsal boşluğun doldurulması açısından kritik bir önem taşımaktadır.

Elde edilen bulgular pazarlama uygulayıcıları açısından değerlendirildiğinde; belirli bir pazara giriş yapmayı planlayan işletmelerin, hedef pazarın sektörel etnosentrik tutumlarını doğru analiz etmeleri, pazarda tutunabilmeleri için hayati önem taşımaktadır. Belirli toplumların sektörel bazda daha yüksek etnosentrik eğilimler sergilediğinin bilinmesi, o pazara yönelik yerelleştirme ve iletişim stratejilerinin daha etkin tasarlanmasına olanak sağlayacaktır. Tüketicinin ürün kategorisinden beklentileri (kalite, aidiyet, rasyonel fayda) doğru tespit edildiğinde, markalar stratejik konumlandırmalarını bu beklentiler üzerine inşa edebilir ve tüketici memnuniyetini geliştirebilir. Nitekim tüketici değerlendirmelerinde kalite algısının ve hizmet performansının memnuniyet ve satın alma niyeti üzerindeki etkileri farklı sektörlerde yapılan çalışmalarda da ortaya konmuştur (Liao vd., 2022; Goutam vd., 2022; Ojeleye vd., 2023; İnal vd., 2025).

Gelecek akademik araştırmalar için, tüketici etnosentrizminin farklı ürün grupları, demografik profiller ve kültürler bağlamında çok değişkenli ve karşılaştırmalı olarak incelenmesi önerilmektedir. Zira, tüketici kararları anlık satın alma eylemlerinden ziyade, geniş çaplı sosyo-kültürel dinamiklerden beslenmektedir. Bu çalışmadaki sistematik taramanın ortaya koyduğu en temel teorik çıktılardan birisi de tüketici etnosentrizmi ile satın alma niyeti arasındaki ilişkide sektörlerin düzenleyici bir rol üstlendiği kavramsal model önerilmektedir. Sektör türünün ele alındığı modellerin test edilmesi sayesinde etnosentrik tutumların hangi pazar dinamiklerinde daha sağlam olduğunu ve hangi pazar dinamiklerinde ise rasyonel fayda ile sarsıldığı çok daha net bir şekilde görülebilecektir. Ayrıca; dijitalleşme, sürdürülebilirlik bilinci ve sosyal medya gibi güncel dinamiklerin tüketici etnosentrizmi üzerindeki dönüştürücü etkilerinin araştırılması da güncel pazarlama içgörüleri sağlayacaktır. Tüm bunlara ek olarak, literatürdeki mevcut boşluğun giderilebilmesi adına dayanıklı tüketim malları ve teknoloji sektörlerinde yürütülecek etnosentrizm çalışmalarının artırılması büyük önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

1. Ahmed, Z., Anang, R., Othman, N., ve Sambasivan, M. (2013). To purchase or not to purchase US products: role of religiosity, animosity, and ethno-centrism among Malaysian consumers. *Journal of Services Marketing, 27*(7), 551-563.
2. Alden, D. L., Steenkamp, J. B. E., ve Batra, R. (2006). Consumer attitudes toward marketplace globalization: Structure, antecedents and consequences. *International Journal of Research in Marketing, 23*(3), 227-239.
3. Balabanis, G., ve Diamantopoulos, A. (2004). Domestic country bias, country-of-origin effects, and consumer ethnocentrism: a multidimensional unfolding approach. *Journal of the academy of marketing science, 32*(1), 80-95.
4. Balabanis, G., ve Siamagka, N. T. (2017). Inconsistencies in the behavioural effects of consumer ethnocentrism: The role of brand, product category and country of origin. *International Marketing Review, 34*(2), 166-182.
5. Balabanis, G., ve Siamagka, N. T. (2022). A meta-analysis of consumer ethnocentrism across 57 countries. *International Journal of Research in Marketing, 39*(3), 745-763.
6. Brodowsky, G. H. (1998). The effects of country of design and country of assembly on evaluative beliefs about automobiles and attitudes toward buying them: A comparison between low and high ethnocentric consumers. *Journal of International Consumer Marketing*, *10*(3), 85-113.

7. Chaturvedi, P., Agnihotri, D., ve Tripathi, V. (2024). Exploring the role of consumer ethnocentrism in predicting the purchase intention for locally produced organic food in an emerging market. *British Food Journal, 126*(2), 738-757.
8. Chaudhry, N. I., Mughal, S. A., Chaudhry, J. I., ve Bhatti, U. T. (2021). Impact of consumer ethnocentrism and animosity on brand image and brand loyalty through product judgment. *Journal of Islamic Marketing, 12*(8), 1477-1491.
9. Chryssochoidis, G., Krystallis, A., ve Perreas, P. (2007). Ethnocentric beliefs and country-of-origin (COO) effect: Impact of country, product and product attributes on Greek consumers' evaluation of food products. *European journal of marketing, 41*(11-12), 1518-1544.
10. Cilingir, Z., ve Basfirinci, C. (2014). The impact of consumer ethnocentrism, product involvement, and product knowledge on country of origin effects: An empirical analysis on Turkish consumers 'product evaluation. *Journal of International Consumer Marketing, 26*(4), 284-310.
11. Czine, P., Balogh, P., Török, Á., ve Maró, Z. M. (2024). The role of ethnocentrism in relation to national and geographical indication products–The case of Hungarian pálinka. *Journal of Agriculture and Food Research, 18*, 101344.
12. De Ruyter, K., Van Birgelen, M., ve Wetzels, M. (1998). Consumer ethnocentrism in international services marketing. *International Business Review, 7*(2), 185-202.
13. Evanschitzky, H., v. Wangenheim, F., Woisetschläger, D., ve Blut, M. (2008). Consumer ethnocentrism in the German market. *International Marketing Review*, *25*(1), 7-32.
14. Fernández-Ferrín, P., Calvo-Turrientes, A., Bande, B., Artaraz-Miñón, M., ve Galán-Ladero, M. M. (2018). The valuation and purchase of food products that combine local, regional and traditional features: The influence of consumer ethnocentrism. *Food Quality and Preference, 64*, 138-147.
15. Gabrielle Klein, J., Ettenson, R., ve Krishnan, B. C. (2006). Extending the construct of consumer ethnocentrism: when foreign products are preferred. *International Marketing Review, 23*(3), 304-321.
16. Good, L. K., ve Huddleston, P. (1995). Ethnocentrism of Polish and Russian consumers: are feelings and intentions related. *International Marketing Review, 12*(5), 35-48.
17. Goutam, D., Ganguli, S., & Gopalakrishna, B. V. (2022). Technology readiness and e-service quality–impact on purchase intention and loyalty. *Marketing Intelligence & Planning*, *40*(2), 242-255.
18. Hamelin, N., Ellouzi, M., & Canterbury, A. (2011). Consumer ethnocentrism and country-of-origin effects in the Moroccan market. *Journal of Global Marketing*, *24*(3), 228-244.
19. Hanchukova, O., Velikova, N., ve Koo, B. (2024). Cheers to local! Exploring consumer ethnocentrism in the context of regional wines. *British Food Journal*, *126*(9), 3584-3603.
20. Hofstede, G. (2001). Culture's recent consequences: Using dimension scores in theory and research. *International Journal of cross-cultural management, 1*(1), 11-17.
21. İnal, M., Ababay, A. Ç., & Bil, E. (2025). The Impact of Perceived Online Service Quality from E-Commerce Platforms on Customer Satisfaction and Purchase Intention. *Akademik Hassasiyetler*, *12*(29), 628-656
22. Javalgi, R. G., Khare, V. P., Gross, A. C., ve Scherer, R. F. (2005). An application of the consumer ethnocentrism model to French consumers. *International Business Review, 14*(3), 325-344.
23. Jiménez, N. H., ve San Martín, S. (2010). The role of country-of-origin, ethnocentrism and animosity in promoting consumer trust. The moderating role of familiarity. *International business review*, *19*(1), 34-45.
24. Jin, B. E., Shin, D. C., Yang, H., Jeong, S. W., ve Chung, J. E. (2024). Consumer religiosity, cosmopolitanism and ethnocentrism in Indonesia. *International Journal of Retail ve Distribution Management, 52*(3), 277-294.

25. Josiassen, A., Assaf, A. G., & Karpen, I. O. (2011). Consumer ethnocentrism and willingness to buy: Analyzing the role of three demographic consumer characteristics. *International Marketing Review*, *28*(6), 627-646.
26. Kamaruddin, A. R., Mokhlis, S., ve Othman, M. N. (2002). Ethnocentrism orientation and choice decisions of Malaysian consumers: The effects of socio-cultural and demographic factors. *Asia Pacific Management Review, 7*(4), 553-571.
27. Karoui, S., & Khemakhem, R. (2019). Consumer ethnocentrism in developing countries. *European Research on Management and Business Economics*, *25*(2), 63-71.
28. Kavak, B., & Gumusluoglu, L. (2007). Segmenting food markets-the role of ethnocentrism and lifestyle in understanding purchasing intentions. *International Journal of Market Research*, *49*(1), 71-94.
29. Klein, J. G., ve Ettensoe, R. (1999). Consumer animosity and consumer ethnocentrism: An analysis of unique antecedents. *Journal of International Consumer Marketing, 11*(4), 5-24.
30. Klein, J. G., Ettenson, R., ve Morris, M. D. (1998). The animosity model of foreign product purchase: An empirical test in the People's Republic of China. *Journal of marketing, 62*(1), 89-100.
31. Köksal, Y., & Tatar, A. (2014). Foreign Product Perception in Albanian Market; an Analysis of Country Origin Image, Ethnocentrism and the Position of Turkish Products. *Ege Academic Review*, *14*(4), 571-582.
32. Lee, W. N., Hong, J. Y., ve Lee, S. J. (2003). Communicating with American consumers in the post 9/11 climate: An empirical investigation of consumer ethnocentrism in the United States. *International Journal of Advertising, 22*(4), 487-510.
33. Liao, S. H., Hu, D. C., & Chou, H. L. (2022). Consumer perceived service quality and purchase intention: two moderated mediation models investigation. *Sage Open*, *12*(4), 21582440221139469.
34. Lu Wang, C., ve Xiong Chen, Z. (2004). Consumer ethnocentrism and willingness to buy domestic products in a developing country setting: testing moderating effects. *Journal of consumer Marketing, 21*(6), 391-400.
35. Makanyeza, C. (2015). Consumer awareness, ethnocentrism and loyalty: An integrative model. *Journal of International Consumer Marketing, 27*(2), 167-183.
36. Maksan, M. T., Kovačić, D., ve Cerjak, M. (2019). The influence of consumer ethnocentrism on purchase of domestic wine: Application of the extended theory of planned behaviour. *Appetite, 142*, 104393.
37. Neese, W. T., ve Haynie, J. J. (2015). The influence of comparative advertising on consumer ethnocentrism in the American automobile market. *Journal of Marketing Theory and Practice, 23*(3), 321-337.
38. Netemeyer, R. G., Durvasula, S., ve Lichtenstein, D. R. (1991). A cross-national assessment of the reliability and validity of the CETSCALE. *Journal of marketing research, 28*(3), 320-327.
39. Ojeleye, Y. C., Mustapha, H. A., Umar, S., & Bakare, M. (2023). Brand image, customer satisfaction and consumer purchase intentions in the banking sector of Nigeria: Can service quality strengthen the relationship. *Izvestiya Journal of Economics, Management and Informatics*, *67*(2), 110-124.
40. Orth, U. R., ve Firbasová, Z. (2003). The role of consumer ethnocentrism in food product evaluation. *Agribusiness: An International Journal, 19*(2), 137-153.
41. Piron, F. (2002). International outshopping and ethnocentrism. *European Journal of marketing, 36*(1-2), 189-210.
42. Ramadania, R., Suh, J., Rosyadi, R., Purmono, B. B., ve Rahmawati, R. (2023). Consumer ethnocentrism, cultural sensitivity, brand credibility on purchase intentions of domestic cosmetics. *Cogent Business ve Management, 10*(2), 2229551.

43. Rambocas, M., ve Mahabir, J. M. (2021). The effects of consumers' cultural sensitivity, ethnocentrism and demographical characteristics on attitude toward luxury fashion brands in Trinidad and Tobago. *Journal of Fashion Marketing and Management: An International Journal, 25*(4), 644-664.
44. Riefler, P., ve Diamantopoulos, A. (2007). Consumer animosity: a literature review and a reconsideration of its measurement. *International Marketing Review, 24*(1), 87-119.
45. Shah, K. A. M., & Ibrahim, H. I. (2012). Consumer ethnocentrism: does it really matter for Malaysian consumers. *West East Journal of Social Sciences*, *1*(1), 26-38.
46. Shankarmahesh, M. N. (2006). Consumer ethnocentrism: an integrative review of its antecedents and consequences. *International marketing review, 23*(2), 146-172.
47. Sharma, S., Shimp, T. A., ve Shin, J. 1995. Consumer ethnocentrism: A test of antecedents and moderators. *Journal of the Academy of Marketing Science, 23* (1): 26–37.
48. Shimp, T. A. (1984). Consumer ethnocentrism: The concept and a preliminary empirical test. *Advances in Consumer research, 11*(1).
49. Shimp, T. A, ve Sharma, S. (1987). Consumer ethnocentrism: Construction and validation of the CETSCALE. *Journal of Marketing Research, 24*, 280-289.
50. Triandis, H. C., ve Trafimow, D. (2003). Culture and its implications for intergroup behavior. *Blackwell handbook of social psychology: Intergroup processes*, 367-385.
51. Xu, X., Comello, M. L. G., Lee, S., ve Clancy, R. (2020). Exploring country-of-origin perceptions and ethnocentrism: the case of US dairy marketing in China. *Journal of Food Products Marketing, 26*(2), 79-102.
52. Yang, R., Ramsaran, R., ve Wibowo, S. (2022). Do consumer ethnocentrism and animosity affect the importance of country-of-origin in dairy products evaluation? The moderating effect of purchase frequency. *British Food Journal, 124*(1), 159-178.

http://www.turansam.com
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

(39)

Doç. Dr. Mehmet Fatih ÖZCAN[148]

ÜRETKEN YAPAY ZEKÂ SİSTEMLERİNİN TÜRKÇEDEKİ ÖZGÜN SÖYLEM YAPILARINA ETKİSİ: TEMATİK BİR DERLEME

THE IMPACT OF GENERATIVE ARTIFICIAL INTELLIGENCE ON THE UNIQUE DISCOURSE STRUCTURES OF TURKISH: A THEMATIC REVİEW

ÖZ

Üretken yapay zekâ teknolojilerinin yaygınlaşmasıyla birlikte büyük dil modellerine dayalı sistemler, dil üretim süreçlerinde giderek daha etkili hâle gelmiştir. Bu çalışma, üretken yapay zekâ sistemlerinin Türkçedeki özgün söylem yapılarına etkilerini incelemek amacıyla gerçekleştirilmiştir. Araştırma, tematik derleme yaklaşımıyla yürütülmüş ve 2020–2026 yılları arasında yayımlanan, dâhil edilme ölçütlerini karşılayan 11 çalışma analiz edilmiştir. İncelemede Türkçenin bağlama dayalı anlam üretimi, örtük anlatım biçimleri, hitap sistemleri ve kültürel söylem unsurları ele alınmış; üretken yapay zekâ sistemlerinin dilsel standartlaşma, üslup benzeşmesi ve söylemsel homojenleşme üzerindeki etkileri değerlendirilmiştir. Bulgular, yapay zekâ destekli metin üretiminin açıklık, tutarlılık ve dil bilgisel doğruluk açısından önemli avantajlar sağladığını göstermektedir. Bununla birlikte söylemsel çeşitliliğin azalması, bireysel yazar sesinin zayıflaması ve kültürel söylem unsurlarının sınırlı temsil edilmesi gibi riskler de belirlenmiştir. Sonuç olarak üretken yapay zekâ sistemleri Türkçe açısından hem fırsatlar hem de riskler sunmakta olup bu konuda daha kapsamlı araştırmalara ihtiyaç duyulmaktadır.

Anahtar Kelimeler: üretken yapay zekâ, büyük dil modelleri, Türkçe eğitimi, söylem analizi, ChatGPT.

ABSTRACT

With the widespread adoption of generative artificial intelligence technologies, systems based on large language models have become increasingly influential in language production processes. This study examines the effects of generative artificial intelligence systems on the unique discourse structures of Turkish. Employing a thematic review approach, the study analyzed 11 studies published between 2020 and 2026 that met the inclusion criteria. The review focused on discourse-related features of Turkish, including context-dependent meaning construction, implicit expressions, address systems, and culturally embedded discourse elements. It also evaluated the influence of generative AI systems on linguistic standardization, stylistic convergence, and discourse homogenization. Findings indicate that AI-supported text generation offers important advantages in terms of clarity, coherence, and grammatical accuracy. However, potential risks were also identified, including reduced discourse diversity, weakened authorial voice, and limited representation of culturally specific discourse elements. Overall, generative artificial intelligence systems present both opportunities and challenges for Turkish, highlighting the need for further research in Turkish language education and language policy.

Keywords: *generative artificial intelligence, large language models, Turkish language education, discourse analysis, ChatGPT.*

[148] **Doç. Dr. Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Anabilim Dalı, Ağrı, Türkiye. E-posta: mefo3@hotmail.com ORCID: https://orcid.org/0000-0002-0721-9422**

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

1. GİRİŞ

Yapay zekâ alanında son yıllarda yaşanan gelişmeler, doğal dil işleme teknolojilerini günlük yaşamın ve eğitim süreçlerinin önemli bir parçası hâline getirmiştir. Özellikle büyük dil modellerine dayalı üretken yapay zekâ sistemleri, insan benzeri metinler üretebilme kapasiteleri sayesinde eğitim, medya, sağlık, iş dünyası ve akademik yazma gibi birçok alanda kullanılmaya başlanmıştır (Brown et al., 2020; Kasneci et al., 2023). ChatGPT, Gemini ve Copilot gibi sistemler yalnızca kullanıcı sorularını yanıtlayan araçlar olmaktan çıkmış; aynı zamanda metin üreten, düzenleyen ve yönlendiren dijital söylem aktörleri hâline gelmiştir (Floridi & Chiriatti, 2020). Bu durum, dil kullanım alışkanlıklarının ve iletişim pratiklerinin dönüşümüne ilişkin yeni tartışmaları beraberinde getirmiştir.

Dil, yalnızca bilgi aktarımını sağlayan bir araç değil; aynı zamanda kültürel değerlerin, toplumsal deneyimlerin ve bireysel kimliklerin taşıyıcısıdır (Fairclough, 1992). Bu nedenle yapay zekâ teknolojilerinin dil üzerindeki etkileri, dil bilgisel boyutun ötesinde söylemsel ve kültürel sonuçlar da doğurmaktadır. Son yıllarda yapılan çalışmalar, üretken yapay zekâ sistemlerinin metinlerde açıklık, tutarlılık ve biçimsel doğruluk sağladığını göstermektedir (Dwivedi et al., 2023). Bununla birlikte bu sistemlerin belirli anlatım kalıplarını yeniden üretmesi nedeniyle dilsel standartlaşmayı güçlendirebileceği ve söylemsel çeşitliliği sınırlandırabileceği de ileri sürülmektedir (Bender et al., 2021).

Bu tartışmalar Türkçe açısından ayrı bir önem taşımaktadır. Türkçe; eklemeli dil yapısı, esnek söz dizimi, örtük özne kullanımı ve bağlama dayalı anlam üretimi gibi özellikleriyle birçok dilden ayrılmaktadır (Göksel & Kerslake, 2005). Ayrıca atasözleri, deyimler, mecazlar, hitap biçimleri ve kültürel göndermeler Türkçe söylemin temel bileşenleri arasında yer almaktadır (Aksan, 2015). Türkçedeki anlamın önemli bir bölümü açık dilsel göstergelerden çok bağlam, ortak kültürel bilgi ve pragmatik ilişkiler aracılığıyla kurulmaktadır (Zeyrek & Webber, 2008). Bu nedenle yapay zekâ sistemlerinin Türkçedeki etkilerinin yalnızca dil bilgisel doğruluk üzerinden değerlendirilmesi yeterli değildir; söylemsel ve kültürel boyutların da dikkate alınması gerekmektedir.

Öte yandan büyük dil modelleri, dili insanlar gibi anlamlandırmaktan çok dilsel örüntüleri istatistiksel olarak öğrenen sistemlerdir (Bender et al., 2021). Bu modeller geniş veri kümeleri üzerinde eğitilmekte ve belirli bir bağlam içerisinde en olası sözcüğü tahmin ederek metin üretmektedir (Vaswani et al., 2017). Bu durum, yapay zekâ tarafından oluşturulan metinlerde tutarlılığı artırırken aynı zamanda belirli söylem kalıplarının yaygınlaşmasına ve dilsel çeşitliliğin azalmasına neden olabilmektedir (Floridi & Chiriatti, 2020).

Bu çalışmanın amacı, üretken yapay zekâ sistemlerinin Türkçedeki özgün söylem yapılarına yönelik olası etkilerini mevcut ulusal ve uluslararası literatür ışığında incelemektir. Bu doğrultuda Türkçenin söylemsel özellikleri, büyük dil modellerinin dil üretim süreçleri ve yapay zekâ destekli metin üretiminin Türkçe üzerindeki etkileri tematik bir derleme yaklaşımıyla değerlendirilmiştir. Böylece çalışma, yapay zekâ çağında Türkçenin söylemsel çeşitliliğinin korunmasına yönelik akademik tartışmalara katkı sunmayı amaçlamaktadır.

2. Derleme Yöntemi

Bu çalışma, üretken yapay zekâ sistemlerinin Türkçedeki özgün söylem yapılarına etkilerini incelemek amacıyla tematik derleme yaklaşımıyla gerçekleştirilmiştir. Tematik derleme, belirli bir konuya ilişkin mevcut literatürün eleştirel biçimde incelenerek ortak eğilimlerin, temel tartışmaların ve araştırma boşluklarının ortaya konulmasını amaçlayan bir inceleme yöntemidir (Grant & Booth, 2009).

Literatür taraması 2020–2026 yılları arasında yayımlanan çalışmalarla sınırlandırılmıştır. Tarama sürecinde TR Dizin ve DergiPark veri tabanlarında yer alan ilgili çalışmalar incelenmiştir. Taramalarda "yapay zekâ", "üretken yapay zekâ", "ChatGPT", "büyük dil modelleri", "Türkçe eğitimi", "yazma becerisi", "söylem", "dil eğitimi" ve "yabancı dil olarak Türkçe öğretimi" anahtar sözcükleri kullanılmıştır.

İncelemeye alınacak çalışmalar belirlenirken aşağıdaki ölçütler dikkate alınmıştır:

Dahil Edilme Ölçütleri

- 2020–2026 yılları arasında yayımlanmış olması,
- Yapay zekâ, ChatGPT veya büyük dil modelleri ile ilişkili olması,

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

- Türkçe eğitimi, dil becerileri, yazma eğitimi, söylem veya yabancı dil olarak Türkçe öğretimi boyutunu içermesi,
- Hakemli bir yayında yer alması,
- Tam metnine erişilebilmesi.

Dışlama Ölçütleri

- Teknik yapay zekâ geliştirme çalışmaları,
- Dil ve eğitim boyutu içermeyen araştırmalar,
- Haber, blog yazısı ve kısa görüş yazıları,
- Yinelenen yayınlar.

Tarama sonucunda ulaşılan çalışmalar arasından konu ile doğrudan ilişkili ve dâhil edilme ölçütlerini karşılayan 11 çalışma incelemeye alınmıştır. Çalışmaların bulguları karşılaştırmalı olarak değerlendirilmiş ve ortak eğilimler doğrultusunda temalar oluşturulmuştur. İncelemeye dâhil edilen çalışmaların temel özellikleri Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. İncelemeye Dâhil Edilen Çalışmaların Özellikleri

Kod	Yazar(lar)	Yıl	Çalışmanın Odağı
Ç1	Karagöl ve Yıldırım Bilgen	2025	Türkçe eğitiminde yapay zekâ kullanımı
Ç2	Katı ve Can	2024	Yapay zekâ ile üretilen metinlerin yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde kullanımı
Ç3	Dal ve Tunagür	2025	ChatGPT tabanlı yazma etkinlikleri
Ç4	Karagöl ve Kaynak	2025	Yapay zekâ destekli yazma eğitimi
Ç5	Gedik ve Karakuş	2026	Yapay zekâ yoluyla yazma becerilerinin geliştirilmesi
Ç6	Yıldırım Bilgen ve Karagöl	2025	Türkçe öğretmeni adaylarının yapay zekâ teknolojilerine yönelik görüşleri
Ç7	Şimşek ve Özdemir	2026	Öğrenci metinleri ile ChatGPT metinlerinin karşılaştırılması
Ç8	Atasoy	2025	Yazma becerisinin yapay zekâ odağında kuramsal değerlendirilmesi
Ç9	Miçooğulları	2025	Yapay zekâ tabanlı öğretim senaryoları
Ç10	Sönmez Le Gac ve Ekmekçi	2025	Türkçe öğretmenlerinin yapay zekâ araçlarını kullanma durumları
Ç11	Kır	2025	ChatGPT modellerinin Türkçe öğretimi bağlamında çıktı karşılaştırması

3. Bulgular

İncelemeye dâhil edilen 11 çalışma analiz edildiğinde bulguların dört temel tema altında toplandığı görülmüştür. Bu temalar; (1) dilsel standartlaşma ve üslup benzeşmesi, (2) söylemsel çeşitlilik ve kültürel temsil, (3) Türkçe eğitimi açısından fırsatlar ve (4) eleştirel düşünme ile özgün yazma becerilerine yönelik risklerdir. Temalar, çalışmaların ortak bulguları ve vurguladıkları eğilimler dikkate alınarak oluşturulmuştur.

3.1. Dilsel Standartlaşma ve Üslup Benzeşmesi

Dal ve Tunagür (2025), Karagöl ve Kaynak (2025), Şimşek ve Özdemir (2026) ile Kır'ın (2025) çalışmaları, üretken yapay zekâ sistemlerinin belirli dilsel örüntüleri yeniden üretme eğiliminde olduğunu göstermektedir. Özellikle ChatGPT tabanlı uygulamalar ve yapay zekâ destekli yazma etkinlikleri, öğrencilerin benzer paragraf yapıları ve anlatım kalıpları kullanmalarına yol açabilmektedir. Araştırmalar, yapay zekâ destekli metinlerde açıklık ve tutarlılığın arttığını; buna karşılık bireysel üslup farklılıklarının azalabildiğini ortaya koymaktadır (Bender et al., 2021; Dwivedi et al., 2023; Kasneci et al., 2023). Bu tema özellikle Ç3, Ç4, Ç7, Ç8 ve Ç11 kodlu çalışmalarda öne çıkmıştır.

3.2. Söylemsel Çeşitlilik ve Kültürel Temsil

Katı ve Can (2024), Gedik ve Karakuş (2026) ile Miçooğulları'nın (2025) çalışmaları, yapay zekâ sistemlerinin kültürel ve yerel söylem özelliklerini sınırlı düzeyde temsil edebildiğini göstermektedir. Özellikle atasözleri, deyimler, kültürel göndermeler ve bağlama dayalı anlam yapıları yapay zekâ tarafından üretilen metinlerde daha az görünür olabilmektedir (Aksan, 2015; Günay, 2013). Bu tema özellikle Ç2, Ç5 ve Ç9 kodlu çalışmalarda vurgulanmış olup yapay zekâ metinlerinin standart yazı diline yönelme eğilimi gösterdiği belirlenmiştir.

3.3. Türkçe Eğitimi Açısından Fırsatlar

Karagöl ve Yıldırım Bilgen (2025), Dal ve Tunagür (2025), Karagöl ve Kaynak (2025), Gedik ve Karakuş (2026) ile Yıldırım Bilgen ve Karagöl'ün (2025) çalışmaları, üretken yapay zekâ sistemlerinin Türkçe eğitimi açısından önemli fırsatlar sunduğunu göstermektedir. Araştırmalar; bireyselleştirilmiş geri bildirim, metin geliştirme, yazım ve anlatım hatalarının düzeltilmesi ile öğrenme süreçlerinin desteklenmesi açısından olumlu sonuçlar ortaya koymaktadır. Bu bulgular, yapay zekânın öğretmenin yerini alan değil, öğretim sürecini destekleyen bir araç olarak değerlendirilmesi gerektiğini göstermektedir. Bu tema özellikle Ç1, Ç3, Ç4, Ç5, Ç6 ve Ç9 kodlu çalışmalarda öne çıkmıştır.

3.4. Eleştirel Düşünme ve Özgün Yazma Becerilerine Yönelik Riskler

Yıldırım Bilgen ve Karagöl (2025), Şimşek ve Özdemir (2026), Atasoy (2025), Sönmez Le Gac ve Ekmekçi (2025) ile Kır'ın (2025) çalışmaları, yapay zekâ kullanımının eleştirel düşünme ve özgün yazma becerileri açısından bazı riskler taşıdığına dikkat çekmektedir. Hazır metin üretimi, öğrencilerin yazma sürecine aktif katılımlarını azaltabilmekte ve bağımsız metin üretme becerilerinin gelişimini olumsuz etkileyebilmektedir (Flower & Hayes, 1981; Sever, 2011). Benzer şekilde yapay zekâ tarafından oluşturulan içeriklerin sorgulanmadan kullanılması eleştirel düşünme becerilerini sınırlandırabilmektedir (Paul & Elder, 2019). Bu tema özellikle Ç6, Ç7, Ç8, Ç10 ve Ç11 kodlu çalışmalarda vurgulanmıştır.

Sonuç olarak bulgular, üretken yapay zekâ sistemlerinin Türkçedeki söylem yapıları üzerinde hem destekleyici hem de dönüştürücü etkiler oluşturduğunu göstermektedir. Bu etkiler öğrenme süreçlerini kolaylaştırırken söylemsel çeşitlilik, özgünlük ve eleştirel düşünme becerileri açısından yeni tartışmaları da beraberinde getirmektedir.

4. Tartışma

Bu çalışmada üretken yapay zekâ sistemlerinin Türkçedeki özgün söylem yapılarına etkileri tematik derleme yaklaşımıyla incelenmiştir. Bulgular, bu teknolojilerin dil kullanımı üzerinde hem destekleyici hem de dönüştürücü etkiler oluşturduğunu göstermektedir. Özellikle dilsel standartlaşma, söylemsel çeşitlilik, kültürel temsil ve eğitimsel uygulamalar bağlamında önemli sonuçlara ulaşılmıştır.

Araştırmanın en dikkat çekici bulgularından biri, büyük dil modellerinin dilsel standartlaşmayı güçlendirme eğilimidir. Eğitim verilerindeki yaygın örüntüleri yeniden üreten bu sistemler, metinlerde açıklık ve tutarlılığı artırırken farklı kullanıcıların benzer söylem kalıplarına yönelmesine neden olabilmektedir (Bender et al., 2021; Kasneci et al., 2023). Bu durum, özellikle kültürel ve pragmatik açıdan zengin bir dil olan Türkçede daha belirgin sonuçlar doğurabilmektedir. Atasözleri, deyimler, örtük anlamlar ve bağlama dayalı anlatım biçimleri Türkçe söylemin temel unsurları arasında yer almakta; ancak bulgular, yapay zekâ sistemlerinin bu özellikleri sınırlı düzeyde yansıtabildiğini göstermektedir (Aksan, 2015).

Bununla birlikte araştırmalar, üretken yapay zekâ araçlarının eğitim süreçlerinde önemli fırsatlar sunduğunu ortaya koymaktadır. Özellikle yazma becerilerinin geliştirilmesi, bireyselleştirilmiş geri bildirim sağlanması ve öğrenme süreçlerinin desteklenmesi açısından bu teknolojiler etkili bir yardımcı araç olarak değerlendirilebilir. Bu sonuçlar, süreç temelli yazma yaklaşımını vurgulayan Karatay (2011) ve Göçer'in (2014) görüşleriyle de örtüşmektedir.

Öte yandan yapay zekâ tarafından üretilen içeriklerin sorgulanmadan kullanılması, eleştirel düşünme ve özgün yazma becerileri açısından bazı riskler barındırmaktadır. Öğrencilerin hazır içeriklere aşırı bağımlı

hâle gelmesi, bağımsız metin üretme süreçlerini ve bireysel yazar sesinin gelişimini olumsuz etkileyebilir (Hyland, 2008; Özbay, 2007). Bu nedenle yapay zekâ araçlarının öğrencinin yerine düşünen sistemler olarak değil, düşünmeyi destekleyen pedagojik araçlar olarak kullanılması önem taşımaktadır.

Sonuç olarak üretken yapay zekâ sistemleri Türkçedeki özgün söylem yapılarını ortadan kaldırmamakla birlikte belirli söylem kalıplarını güçlendirmekte ve standart dil kullanımını yaygınlaştırabilmektedir. Bu nedenle gelecekte geliştirilecek yapay zekâ uygulamalarında Türkçenin kültürel, pragmatik ve söylemsel özelliklerinin daha fazla dikkate alınması gerekmektedir.

Araştırmanın Sınırlılıkları

Bu çalışmanın bazı sınırlılıkları bulunmaktadır. Araştırma, 2020–2026 yılları arasında yayımlanan ve dâhil edilme ölçütlerini karşılayan 11 çalışma ile sınırlandırılmıştır. Ayrıca inceleme yalnızca Türkçe eğitimi ve yabancı dil olarak Türkçe öğretimi bağlamındaki araştırmaları kapsamaktadır. Bu nedenle bulguların farklı disiplinlere ve farklı dil bağlamlarına genellenmesinde dikkatli olunmalıdır.

5. SONUÇ ve ÖNERİLER

Bu çalışmada üretken yapay zekâ sistemlerinin Türkçedeki özgün söylem yapılarına etkileri mevcut literatür temelinde incelenmiştir. Bulgular, bu teknolojilerin yazma becerilerinin geliştirilmesi, bireyselleştirilmiş geri bildirim sağlanması ve öğrenme süreçlerinin desteklenmesi açısından önemli fırsatlar sunduğunu göstermektedir. Özellikle Türkçe eğitimi bağlamında yapay zekâ araçlarının öğrencilerin metin üretim süreçlerini destekleyebilen yardımcı araçlar olarak kullanılabileceği görülmektedir.

Bununla birlikte üretken yapay zekâ sistemlerinin dilsel standartlaşma, söylemsel homojenleşme, bireysel yazar sesinin zayıflaması ve kültürel ifade çeşitliliğinin azalması gibi bazı riskler de taşıdığı belirlenmiştir. Türkçenin bağlama dayalı anlam üretimi, örtük anlatım yapıları ve kültürel söylem özellikleri dikkate alındığında, yapay zekâ teknolojilerinin dil üzerindeki etkilerinin dikkatle izlenmesi gerektiği söylenebilir. Sonuç olarak üretken yapay zekâ sistemleri Türkçe açısından hem fırsatlar hem de riskler sunmakta olup bu konuda daha kapsamlı araştırmalara ihtiyaç duyulmaktadır.

Öneriler

1. Türkçe öğretiminde yapay zekâ araçları, öğrencinin yerine metin üreten sistemler olarak değil, öğrenme sürecini destekleyen pedagojik araçlar olarak kullanılmalıdır.
2. Öğrencilerin yapay zekâ tarafından oluşturulan içerikleri eleştirel biçimde değerlendirebilmelerini sağlayacak yapay zekâ okuryazarlığı uygulamalarına öğretim programlarında daha fazla yer verilmelidir.
3. Yazma eğitiminde özgün anlatım ve yaratıcı düşünme becerilerini geliştirmeye yönelik etkinlikler artırılmalı, yapay zekâ kullanımının bu süreçleri gölgelemesine izin verilmemelidir.
4. Türkçenin kültürel ve söylemsel özelliklerini daha güçlü biçimde temsil eden yerel yapay zekâ modellerinin geliştirilmesine yönelik araştırmalar desteklenmelidir.
5. Gelecekte yapılacak çalışmalarda yapay zekâ destekli yazma süreçleri öğrenci, öğretmen ve akademisyen perspektiflerinden nitel ve karma yöntem araştırmalarıyla incelenmelidir.

KAYNAKÇA

1. Aksan, D. (2015). *Her yönüyle dil: Ana çizgileriyle dilbilim* (7. bs.). Türk Dil Kurumu Yayınları.
2. Atasoy, A. (2025). Yazma becerisini yapay zekâ odağında yeniden düşünmek: İmkân ve ihtimaller. *Alanyazın, 6*(2), 143–157. https://doi.org/10.59320/alanyazin.1781293
3. Bender, E. M., Gebru, T., McMillan-Major, A., & Shmitchell, S. (2021). On the dangers of stochastic parrots: Can language models be too big? In *Proceedings of the 2021 ACM*

Conference on Fairness, Accountability, and Transparency (pp. 610–623). ACM. https://doi.org/10.1145/3442188.3445922

4. Brown, T. B., Mann, B., Ryder, N., Subbiah, M., Kaplan, J., Dhariwal, P., Neelakantan, A., Shyam, P., Sastry, G., Askell, A., Agarwal, S., Herbert-Voss, A., Krueger, G., Henighan, T., Child, R., Ramesh, A., Ziegler, D., Wu, J., Winter, C., & Amodei, D. (2020). Language models are few-shot learners. *Advances in Neural Information Processing Systems, 33*, 1877–1901.
5. Dal, M., & Tunagür, M. (2025). Yapay zekâ tabanlı ChatGPT'ye dayalı etkinliklerin 7. sınıf öğrencilerinin metin yazma, eleştirel ve yaratıcı düşünme becerilerine etkisi. *Bingöl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 29*, 382–395. https://doi.org/10.29029/busbed.1621042
6. Dwivedi, Y. K., Kshetri, N., Hughes, L., Slade, E. L., Jeyaraj, A., Kar, A. K., Baabdullah, A. M., Koohang, A., Raghavan, V., Ahuja, M., Albanna, H., Albashrawi, M., Al-Busaidi, A. S., Balakrishnan, J., Barlette, Y., Basu, S., Bose, I., Brooks, L., Buhalis, D., ... Wright, R. (2023). So what if ChatGPT wrote it? Multidisciplinary perspectives on opportunities, challenges and implications of generative conversational AI for research, practice and policy. *International Journal of Information Management, 71*, 102642. https://doi.org/10.1016/j.ijinfomgt.2023.102642
7. Fairclough, N. (1992). *Discourse and social change*. Polity Press.
8. Floridi, L., & Chiriatti, M. (2020). GPT-3: Its nature, scope, limits, and consequences. *Minds and Machines, 30*(4), 681–694. https://doi.org/10.1007/s11023-020-09548-1
9. Flower, L., & Hayes, J. R. (1981). A cognitive process theory of writing. *College Composition and Communication, 32*(4), 365–387. https://doi.org/10.2307/356600
10. Gedik, K., & Karakuş, N. (2026). Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde yapay zekâ kullanımı yoluyla yazma becerilerinin geliştirilmesi. *Bezgek Yabancılara Türkçe Öğretimi Dergisi, 5*(2), 93–123. https://doi.org/10.56987/bezgek.1947993
11. Göçer, A. (2014). *Yazma eğitimi*. Pegem Akademi.
12. Göksel, A., & Kerslake, C. (2005). *Turkish: A comprehensive grammar*. Routledge.
13. Grant, M. J., & Booth, A. (2009). A typology of reviews: An analysis of 14 review types and associated methodologies. *Health Information and Libraries Journal, 26*(2), 91–108. https://doi.org/10.1111/j.1471-1842.2009.00848.x
14. Günay, D. (2013). *Metin bilgisi*. Papatya Yayıncılık.
15. Hyland, K. (2008). *Academic discourse: English in a global context*. Continuum.
16. Karagöl, E., & Kaynak, U. S. (2025). Yapay zekâ destekli yazma becerisi eğitimi: Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde ChatGPT uygulamaları. *BUGU Dil ve Eğitim Dergisi, 6*(3), 309–330. https://doi.org/10.46321/bugu.1201
17. Karagöl, E., & Yıldırım Bilgen, D. (2025). Türkçe eğitiminde yapay zekâ kullanımı: Türkçe eğitimcileri yapay zekâ hakkında ne düşünüyor? *Ana Dili Eğitimi Dergisi, 13*(2), 356–374. https://doi.org/10.16916/aded.1611540
18. Karatay, H. (2011). Süreç temelli yazma modelleri: Planlı yazma ve değerlendirme. *Türklük Bilimi Araştırmaları, 29*, 101–124.
19. Kasneci, E., Sessler, K., Küchemann, S., Bannert, M., Dementieva, D., Fischer, F., Gasser, U., Groh, G., Günnemann, S., Hüllermeier, E., Krusche, S., Kutyniok, G., Michaeli, T., Nerdel, C., Pfeiffer, F., Poquet, O., Sailer, M., Schmidt, A., Seidel, T., ... Kasneci, G. (2023). ChatGPT for good? On opportunities and challenges of large language models for education. *Learning and Individual Differences, 103*, 102274. https://doi.org/10.1016/j.lindif.2023.102274
20. Katı, T. N., & Can, U. (2024). Yapay zekâ ile üretilen metinlerin yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde okuma becerisine yönelik kullanılabilirliği: ChatGPT-3.5 örneği. *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi, 25*(2), 538–569. https://doi.org/10.17679/inuefd.1415303

21. Kır, D. B. (2025). Yapay zekâyı eğitmek: Eğitilmiş ve eğitilmemiş ChatGPT modellerinin Türkçe öğretimi bağlamında ürettikleri çıktıların karşılaştırılması. *Dumlupınar Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Dergisi, 9*(2), 63–80. https://doi.org/10.71272/debder.1783893
22. Millî Eğitim Bakanlığı. (2019). *Türkçe dersi öğretim programı (1–8. sınıflar)*. Millî Eğitim Bakanlığı.
23. Miçooğulları, M. (2025). Yapay zekâ tabanlı öğretim senaryolarının Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde görev temelli bileşenler açısından analizi. *Uluslararası Türkçe Öğretimi Araştırmaları Dergisi, 5*(Özel Sayı), 142–169. https://doi.org/10.5281/zenodo.17835157
24. Özbay, M. (2007). *Türkçe özel öğretim yöntemleri I*. Öncü Kitap.
25. Paul, R., & Elder, L. (2019). *The miniature guide to critical thinking concepts and tools*. Foundation for Critical Thinking.
26. Sever, S. (2011). *Türkçe öğretimi ve tam öğrenme* (5. bs.). Anı Yayıncılık.
27. Sönmez Le Gac, H., & Ekmekçi, P. (2025). Türkçe öğretmenlerinin derste yapay zekâ araçlarını tercih etme durumlarının incelenmesi (Muş örneği). *Asya Studies, 9*(33), 121–140. https://doi.org/10.31455/asya.1741479
28. Şimşek, P. H., & Özdemir, S. (2026). Yabancı dil olarak Türkçe öğrenicilerinin yazdıkları metinlerde ve ChatGPT tarafından yazılan metinlerde karmaşıklık, doğruluk, akıcılık ve işlevsel yeterlik. *Dil Eğitimi ve Araştırmaları Dergisi, 12*(1), 377–397. https://doi.org/10.31464/jlere.1858803
29. Vaswani, A., Shazeer, N., Parmar, N., Uszkoreit, J., Jones, L., Gomez, A. N., Kaiser, Ł., & Polosukhin, I. (2017). Attention is all you need. *Advances in Neural Information Processing Systems, 30*, 5998–6008.
30. Yıldırım Bilgen, D., & Karagöl, E. (2025). Türkçe öğretmeni adaylarının gözünden yapay zekâ teknolojileri. *Bayburt Eğitim Fakültesi Dergisi, 20*(46), 654–672. https://doi.org/10.35675/befdergi.1605113
31. Zeyrek, D., & Webber, B. (2008). A discourse resource for Turkish. In *Proceedings of the Sixth International Conference on Language Resources and Evaluation (LREC 2008)* (pp. 2612–2617).

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

(40)

Chris N. GOUMORLOR[149]

Knowledge Management as an Enabler of Strategic Planning: A Conceptual Framework for Organizational Decision Quality, Alignment, and Adaptability

Stratejik Planlamanın Bir Kolaylaştırıcısı Olarak Bilgi Yönetimi: Örgütsel Karar Kalitesi, Uyum ve Uyarlanabilirlik İçin Kavramsal Bir Çerçeve

ABSTRACT

Strategic planning depends not only on the availability of information but also on an organization's ability to transform dispersed information and experience into usable knowledge. This conceptual article examines how knowledge management supports strategic planning through three interrelated processes: knowledge acquisition, knowledge dissemination, and responsiveness to knowledge. Drawing on the knowledge-based view of the firm, absorptive capacity, organizational knowledge creation, and dynamic capabilities, the article develops an integrated framework that links these processes to three central planning outcomes: decision quality, organizational alignment, and strategic adaptability. Knowledge acquisition broadens the informational basis of planning and improves environmental scanning; knowledge dissemination enables shared interpretation, cross-functional coordination, and organizational memory; and responsiveness converts knowledge into strategic choices, implementation priorities, and timely revision. The article argues that these processes are complementary rather than independent, and that their contribution depends on leadership commitment, a knowledge-sharing culture, appropriate structures, and supportive technologies. The paper also clarifies a common conceptual error in which acquisition, dissemination, and responsiveness are treated as causes of knowledge management rather than as its constitutive dimensions. Managerial implications and a future research agenda are presented, providing a coherent basis for subsequent empirical work. The discussion extends to customer and market knowledge, service innovation, knowledge governance, and digital and artificial intelligence tools. Strategic value arises not from information accumulation but from validated interpretation, accountable knowledge use, and the disciplined conversion of insight into organizational response. The framework does not assume that stronger planning automatically yields superior financial performance.

Keywords: *knowledge management; strategic planning; knowledge acquisition; knowledge dissemination; responsiveness to knowledge; dynamic capabilities.*

ÖZ

Stratejik planlama yalnızca bilginin mevcut olmasına değil, aynı zamanda örgütün dağınık bilgi ve deneyimi kullanılabilir örgütsel bilgiye dönüştürme kapasitesine bağlıdır. Bu kavramsal çalışma, bilgi yönetiminin stratejik planlamayı birbiriyle ilişkili üç süreç üzerinden nasıl desteklediğini incelemektedir: bilgi edinimi, bilginin yayılması ve bilgiye karşı örgütsel tepki. Firmanın bilgi temelli görüşü, özümseme kapasitesi, örgütsel bilgi yaratımı ve dinamik yetenekler yaklaşımlarından yararlanılarak bu süreçleri stratejik planlamanın üç temel sonucuyla ilişkilendiren bütünleşik bir çerçeve geliştirilmektedir: karar kalitesi, örgütsel uyum ve stratejik uyarlanabilirlik. Bilgi edinimi, planlamanın bilgi tabanını genişletmekte ve çevresel taramayı güçlendirmektedir. Bilginin yayılması, ortak anlamlandırmayı, birimler arası koordinasyonu ve örgütsel hafızayı desteklemektedir. Bilgiye karşı örgütsel tepki ise bilginin stratejik tercihlere, uygulama önceliklerine ve zamanında stratejik revizyona dönüştürülmesini sağlamaktadır. Çalışmada bu süreçlerin birbirinden bağımsız değil, tamamlayıcı olduğu; katkılarının liderlik desteği, bilgi paylaşım kültürü, uygun örgütsel yapılar ve destekleyici teknolojiler gibi koşullara bağlı bulunduğu ileri sürülmektedir. Ayrıca bilgi edinimi, bilginin yayılması ve bilgiye tepki verme boyutlarının bilgi yönetiminin nedenleri değil, kurucu bileşenleri olduğu açıklığa kavuşturulmaktadır. Çalışma, yönetsel çıkarımlar ve gelecekteki araştırmalar için bir gündem sunmakta; daha sonra yürütülebilecek ampirik çalışmalar için akademik açıdan tutarlı bir temel oluşturmaktadır. Tartışma; müşteri ve pazar bilgisi, hizmet inovasyonu, bilgi yönetişimi ile dijital ve yapay zekâ destekli araçların kullanımını da kapsayacak biçimde genişletilmiştir. Bu genişletme, stratejik değerin yalnızca bilgi biriktirmekten değil; doğrulanmış yorumdan, hesap verebilir bilgi kullanımından ve içgörünün disiplinli biçimde örgütsel tepkiye dönüştürülmesinden kaynaklandığını göstermektedir.

Anahtar Kelimeler: bilgi yönetimi; stratejik planlama; bilgi edinimi; bilginin yayılması; bilgiye tepki; dinamik yetenekler.

[149] Department of Business Administration, Onbeş Kasım Kıbrıs University, Nicosia, Turkish Republic of Northern Cyprus; Email: goumorlorchris@gmail.com, ORCID: 0009-0000-7104-1107

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

1. Introduction

Organizations formulate strategy under conditions of uncertainty, incomplete information, and competing interpretations of their environments. Technological change, shifting customer expectations, regulatory developments, and competitive moves generate large volumes of data, yet the existence of data does not ensure that decision makers possess strategically useful knowledge. The central challenge is therefore not simply to collect more information, but to identify what is relevant, distribute it to those who need it, interpret it collectively, and translate it into timely organizational action.

Knowledge management (KM) addresses this challenge by coordinating the processes through which knowledge is acquired, created, organized, shared, retained, and applied. In the knowledge-based view, firms exist partly because they integrate specialized knowledge that is dispersed across individuals and organizational units (Grant, 1996). Knowledge can consequently be understood as a strategic resource whose value depends on organizational mechanisms that enable its use rather than merely its possession. Alavi and Leidner (2001) similarly emphasize that KM includes interrelated processes of knowledge creation, storage and retrieval, transfer, and application.

Strategic planning is also more than the production of a formal plan. It is an organizational process through which managers interpret internal and external conditions, define long-term direction, establish priorities, allocate resources, and coordinate implementation. Research has long shown that strategic planning is difficult to conceptualize and measure consistently (Boyd & Reuning-Elliott, 1998). More recent scholarship treats planning not as a rigid forecasting exercise, but as a social and organizational capability that can facilitate communication, coordination, and adaptation when it is connected to learning and implementation (Wolf & Floyd, 2017).

The connection between KM and strategic planning is intuitively strong but often conceptually imprecise. A frequent mistake is to treat knowledge acquisition, knowledge dissemination, and responsiveness to knowledge as external antecedents that “cause” knowledge management. In established KM measurement work, however, these elements are more appropriately viewed as constitutive dimensions of KM practice (Darroch, 2003). The important theoretical question is therefore not whether these dimensions predict KM, but how each dimension contributes to the quality and effectiveness of strategic planning.

This article develops a conceptual framework explaining that contribution. It argues that knowledge acquisition improves the breadth, relevance, and timeliness of the informational base used in planning; knowledge dissemination supports shared interpretation and organizational alignment; and responsiveness to knowledge connects insight with strategic choice, implementation, and revision. The framework further

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

proposes that these processes operate as a complementary system whose effectiveness depends on leadership, culture, structure, and technology.

The article makes three contributions. First, it clarifies the conceptual status of acquisition, dissemination, and responsiveness as dimensions of KM. Second, it connects each dimension to distinct mechanisms and outcomes in strategic planning. Third, it provides an accessible framework for managers and for future empirical research, especially in settings where organizations are seeking to strengthen planning without assuming that formal planning alone produces better performance.

2. Review Approach and Scope

This paper adopts a conceptual review approach. It does not claim to be a systematic literature review or a meta-analysis. Instead, it synthesizes foundational theories and selected representative studies from knowledge management, strategic management, organizational learning, and dynamic capabilities. The source base includes seminal work on organizational knowledge creation and integration, established KM process and capability frameworks, measurement studies directly relevant to knowledge acquisition, dissemination, responsiveness, and strategic planning, and empirical or review research examining the organizational consequences of KM (e.g., Inkinen, 2016).

The literature was organized around a mechanism-based question: through what processes can KM improve strategic planning? This approach is appropriate because the objective is theory development and conceptual clarification rather than estimation of an average empirical effect. The review focuses on organizational-level planning and does not attempt to cover all individual, interorganizational, technological, or public-policy dimensions of KM. It also distinguishes strategic planning outcomes from ultimate organizational performance. KM may support planning quality and adaptability, but performance is also affected by industry conditions, resources, execution, leadership, and numerous other factors.

3. Conceptual Foundations

3.1 Knowledge as a Strategic Organizational Resource

The resource-based view explains competitive differences partly through resources that are valuable, difficult to imitate, and embedded in organizational processes (Barney, 1991). The knowledge-based view extends this logic by treating knowledge as one of the firm's most strategically significant resources (Grant, 1996). Knowledge is heterogeneous, distributed, and often difficult to transfer. Some knowledge is explicit and can be documented, stored, and communicated, while other knowledge is tacit, experience-based, and difficult to articulate (Nonaka, 1994; Nonaka & Takeuchi, 1995).

The strategic value of knowledge therefore depends on integration. A firm may possess substantial expertise but still make poor strategic decisions when knowledge remains isolated in departments, is not trusted by decision makers, or arrives after key choices have been made. Conversely, an organization with modest informational resources may plan effectively if it is skilled at identifying relevant knowledge, sharing it across boundaries, and applying it rapidly.

Absorptive capacity adds an important external dimension. Cohen and Levinthal (1990) define it as the ability to recognize the value of new external information, assimilate it, and apply it. This logic closely parallels the movement from knowledge acquisition to organizational responsiveness. Strategic planning requires both access to external signals and sufficient prior knowledge to interpret their meaning.

3.2 Knowledge Management as a Set of Interrelated Processes

KM is frequently described either as a process system or as an organizational capability. Alavi and Leidner (2001) distinguish among creation, storage and retrieval, transfer, and application. Davenport and Prusak (1998) similarly describe KM as the systematic effort to generate, codify, and transfer what an organization knows so that it can be reused. Gold et al. (2001) emphasize the technological, structural, and cultural infrastructure that enables knowledge acquisition, conversion, application, and protection. Darroch (2003) operationalizes KM behavior through knowledge acquisition, knowledge dissemination, and responsiveness to knowledge. Although terminology differs across studies, a recurring pattern is evident: organizations must obtain or generate knowledge, circulate and interpret it, and use it in action.

Knowledge acquisition refers to purposeful efforts to obtain knowledge from employees, customers, suppliers, competitors, market research, professional networks, technologies, and organizational experience. Knowledge dissemination refers to the distribution and exchange of knowledge through formal reports, meetings, digital platforms, communities of practice, routines, and interpersonal interaction. Responsiveness to knowledge refers to the organization’s capacity to alter decisions, products, processes, resource allocations, or strategic priorities in light of what has been learned.

These processes are analytically distinguishable but practically interdependent. Acquisition without dissemination can create isolated expertise. Dissemination without evaluation can produce information overload. Acquisition and dissemination without responsiveness can create a knowledgeable organization that remains strategically inert. KM becomes strategically meaningful when the full cycle is connected to organizational objectives.

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

3.3 Strategic Planning as a Dynamic Organizational Capability

Traditional accounts often present strategic planning as a rational sequence of environmental analysis, goal formulation, program development, budgeting, and control. This sequence remains useful, but formalization alone does not guarantee strategic insight. Mintzberg (1994) criticized the assumption that analysis can substitute for strategic thinking and warned that rigid planning systems may suppress learning and emergence.

Contemporary research offers a more balanced view. Strategic planning can create value by structuring attention, encouraging participation, reducing informational asymmetries, coordinating subunits, clarifying assumptions, and linking strategic priorities with implementation (Wolf & Floyd, 2017). The issue is therefore not whether organizations should plan, but whether planning is designed as a learning and coordination process rather than merely an annual documentation exercise.

Dynamic capabilities theory is relevant because organizations must sense changes, seize opportunities, and reconfigure resources as environments evolve (Teece et al., 1997). Strategic planning contributes to these capabilities when it is continuously informed by knowledge flows and when plans can be revised in response to credible new evidence. KM can thus be viewed as an enabling infrastructure for dynamic strategic planning.

4. Knowledge Management Mechanisms in Strategic Planning

4.1 Knowledge Acquisition and the Informational Quality of Planning

Strategic planning begins with assumptions about customers, competitors, capabilities, technologies, regulations, and future conditions. The reliability of these assumptions depends on how organizations acquire knowledge. Effective acquisition combines external scanning with internal learning. External knowledge may come from customers, suppliers, industry reports, market surveys, partnerships, scientific and technological developments, and competitor analysis. Internal knowledge may come from employees, project reviews, financial reporting, operational data, and prior strategic initiatives.

A broad acquisition base reduces the danger that planning reflects only the views of senior managers or a single functional unit. It can also improve the timeliness of strategic awareness by detecting weak signals before they become obvious threats or opportunities. However, more information is not automatically better. Acquisition must be guided by strategic questions, source credibility, and organizational capacity to interpret the information. Zack (1999) frames this as aligning knowledge gaps with strategic gaps, so that what an organization seeks to learn follows from what its strategy requires it to know. Otherwise, the organization may experience information overload rather than strategic insight.

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

Knowledge acquisition contributes to planning through environmental scanning, problem diagnosis, assumption testing, and opportunity recognition. It expands the range of strategic alternatives that managers can consider and makes it easier to challenge routines that no longer fit the environment. The relevant outcome is not the volume of collected information but the quality, diversity, and strategic relevance of the knowledge entering the planning process.

> ***Proposition 1:*** *The quality and breadth of organizational knowledge acquisition strengthen strategic planning by improving environmental scanning, assumption testing, and the identification of strategic alternatives.*

4.2 Knowledge Dissemination, Shared Interpretation, and Alignment

Strategic knowledge creates limited value when it remains concentrated in individuals or departments. Dissemination allows knowledge to reach decision makers and operating units that can interpret and use it. This process includes formal mechanisms, such as reports, dashboards, planning meetings, and knowledge repositories, as well as informal mechanisms, such as cross-functional interaction, mentoring, and professional communities.

Dissemination should not be understood as simple transmission. Strategic issues are ambiguous, and different organizational groups may interpret the same information differently. Effective dissemination therefore requires dialogue and collective sensemaking. Marketing may interpret a market trend as an opportunity, operations may see a capacity risk, and finance may identify a funding constraint. Strategic alignment emerges when these perspectives are made visible and integrated rather than when one perspective is merely circulated to the others.

Knowledge dissemination also supports organizational memory. Lessons from previous initiatives, customer responses, project failures, and operational disruptions can inform future planning when they are retained and accessible. Without such memory, organizations repeat errors and depend excessively on the continued presence of particular individuals. At the same time, codified knowledge should not replace interpersonal exchange, because tacit knowledge and contextual judgment often require conversation and shared experience. Hansen et al. (1999) describe this as a choice between codification and personalization strategies, and caution that organizations should decide which of the two predominates rather than pursuing both without priority.

The planning benefits of dissemination include stronger participation, reduced knowledge silos, greater consistency across units, and increased understanding of strategic priorities. When employees understand both the content and rationale of strategy, implementation is more likely to be coordinated.

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

Proposition 2: *Knowledge dissemination strengthens strategic planning by enabling shared interpretation, cross-functional coordination, organizational memory, and alignment around strategic priorities.*

4.3 Responsiveness to Knowledge, Implementation, and Strategic Adaptability

The final test of KM is whether acquired and disseminated knowledge changes organizational behavior. Responsiveness refers to the ability to convert insight into decisions and action. In strategic planning, this may involve revising objectives, reallocating resources, modifying products or processes, entering or exiting markets, strengthening capabilities, or changing the timing of initiatives.

Responsiveness is not equivalent to reacting impulsively to every new signal. Strategic responsiveness requires evaluation, prioritization, and governance. Organizations must determine whether new knowledge is reliable, material, and consistent with long-term direction. They also need clear responsibility for deciding what should change and how quickly. A planning system that constantly changes without disciplined evaluation can become unstable, while a system that never changes becomes obsolete.

Responsiveness connects planning with implementation. Strategic plans frequently fail not because managers lack information, but because knowledge does not lead to ownership, resource commitment, or follow-through. Feedback mechanisms, review meetings, milestone tracking, and explicit decision rights help ensure that knowledge is translated into action. They also create a learning loop in which implementation outcomes become new knowledge for subsequent planning cycles.

This process is central to strategic adaptability. Organizations with strong responsiveness can update plans as conditions change without abandoning strategic coherence. They treat plans as revisable commitments grounded in current knowledge rather than as fixed forecasts.

Proposition 3: *Organizational responsiveness to knowledge strengthens strategic planning by converting insight into strategic choice, implementation, resource reallocation, and timely revision.*

4.4 Complementarity and Enabling Conditions

The three KM dimensions should be understood as a complementary system. Strong acquisition cannot compensate fully for weak dissemination, because relevant knowledge may remain trapped. Strong dissemination cannot compensate for weak responsiveness, because discussion may not lead to action. Responsiveness without adequate acquisition and interpretation can produce poorly informed reactions. The strategic contribution of KM therefore depends on the coherence of the complete process.

Research on KM strategy also indicates that knowledge practices are affected by complementary organizational arrangements (Choi et al., 2008; López-Nicolás & Meroño-Cerdán, 2011; Yang, 2010). Four

enabling conditions are particularly important. First, leadership must signal that evidence, learning, and constructive challenge are valued. Second, organizational culture must support trust and knowledge sharing rather than knowledge hoarding. Third, structures and routines must connect knowledge holders with strategic decision makers. Fourth, technology must support access, retention, and communication without being treated as a substitute for judgment and dialogue. Recent work at the intersection of organizational behavior and global strategy likewise emphasizes leadership adaptability, cultural intelligence, power relations, and decision-making structures as important contextual influences on how organizations interpret information and translate it into coordinated strategic action (Çora et al., 2025; Mikail et al., 2025).

These conditions explain why similar KM systems can produce different results across organizations. A digital repository may be highly useful where employees contribute credible knowledge and integrate it into planning, yet become an unused archive where participation and accountability are weak. KM effectiveness is therefore socio-technical and managerial rather than purely technological. Table 1 summarizes the three dimensions, their primary mechanisms, their contribution to planning, and the risks that arise when each is weak; the enabling conditions in the final row operate across all three dimensions rather than constituting a fourth stage.

> ***Proposition 4:*** *The positive contribution of knowledge acquisition, dissemination, and responsiveness to strategic planning is stronger when leadership, culture, structure, and technology operate as mutually reinforcing enablers.*

Table 1. Knowledge management dimensions and their contribution to strategic planning

KM dimension	Primary mechanisms	Planning contribution	Risks when weak
Knowledge acquisition	Environmental scanning; internal reporting; customer, supplier, employee, and technological knowledge; learning from experience	Improves decision inputs, assumption testing, issue recognition, and identification of alternatives	Strategic blind spots; outdated assumptions; narrow managerial perspectives
Knowledge dissemination	Cross-functional dialogue; reports and dashboards; communities of practice; repositories; organizational memory	Supports shared interpretation, participation, coordination, and alignment	Knowledge silos; inconsistent priorities; repeated errors; implementation fragmentation
Responsiveness to knowledge	Decision rights; resource allocation; implementation routines; feedback; review and revision	Converts knowledge into strategic choices, execution, and adaptability	Strategic inertia; symbolic planning; delayed or uncoordinated action
Enabling conditions	Leadership, trust, culture, structure, incentives, and technology	Strengthen the coherence and reliability of the complete KM–planning cycle	Unused systems; information overload; knowledge hoarding; technology-centered KM

Source: Developed by the author.

4.5 Customer and Market Knowledge as Strategic Inputs

Strategic planning is frequently described in terms of environmental analysis, yet the practical content of that analysis is often customer and market knowledge. Organizations need to understand how customers define value, how preferences differ across segments, which service encounters shape trust, how price signals are

interpreted, and how competitors alter expectations. Raw transactional data, survey responses, complaints, online reviews, and frontline observations do not automatically constitute strategic knowledge. They become strategically useful only when the organization identifies patterns, evaluates their credibility, and connects them to choices concerning positioning, resource allocation, product design, service delivery, and channel strategy.

The value of market knowledge is also contingent on analytical discrimination. Managers often rely on plausible assumptions, such as the belief that loyalty, perceived quality, or premium pricing will have uniform effects across markets. Empirical evidence shows that such assumptions may not hold in the same way across contexts. In a study of 303 Turkish women consumers in the cosmetics market, Aydın et al. (2020) found that brand awareness, store image, service quality, and price premium had direct positive effects on purchase intention, whereas brand loyalty and perceived quality did not show significant direct effects. The study is not a knowledge-management investigation, but it illustrates why strategic planning requires fine-grained, context-specific market intelligence rather than reliance on generalized managerial beliefs.

The dissemination of market knowledge must therefore cross functional boundaries. The interpretive mechanism described in Section 4.2 applies directly here: marketing, finance, operations, and human-resource managers each read the same customer signal against different criteria, and a planning process that privileges only one reading can produce internally coherent but externally weak decisions. Cross-functional discussion allows the organization to examine whether a market signal is temporary or structural, whether it applies to all segments, and what organizational changes would be required to respond effectively.

Responsiveness completes the process by translating market knowledge into decisions. Possible responses include redesigning service encounters, revising pricing architecture, reallocating communication budgets, improving employee training, changing distribution arrangements, or testing new value propositions. Importantly, responsiveness should involve controlled experimentation. Pilot programs, A/B tests, limited market launches, and staged investment decisions allow managers to act on knowledge while preserving the ability to learn. In this sense, customer knowledge does not merely inform a static annual plan; it creates a feedback system through which strategic assumptions are continuously examined and refined.

> ***Proposition 5:*** *Customer and market knowledge strengthen strategic planning when heterogeneous customer signals are validated, interpreted across functions, and converted into testable strategic responses rather than treated as self-explanatory data.*

4.6 From Knowledge to Service Innovation and Organizational Performance

Service innovation offers a concrete setting in which the relationship between KM and strategic planning becomes visible. Unlike a product innovation that may be embodied in a discrete technical artifact, service

innovation is often distributed across processes, employee behavior, digital interfaces, physical facilities, and customer participation. Its success therefore depends on the organization's ability to combine knowledge from operations, technology, customers, employees, regulators, and partners. Strategic plans that call for innovation without specifying these knowledge flows risk producing isolated projects that do not alter the customer experience or organizational performance.

The first KM requirement is the acquisition of service knowledge. Frontline employees observe recurring customer difficulties, process delays, workarounds, and unmet expectations that may not appear in formal reports. Customers provide direct and indirect feedback through complaints, satisfaction measures, repeat purchasing, digital behavior, and informal interaction. Operational systems generate data on waiting time, error rates, capacity utilization, and service recovery. Competitors and technology providers contribute knowledge about alternative designs. When these sources are combined, service innovation can be framed as a response to a diagnosed problem rather than as the adoption of technology for its own sake.

The second requirement is dissemination and joint interpretation. Service innovations often fail when they are designed within a single unit and transferred to the rest of the organization as a finished solution. Operations may identify feasibility constraints, customer-service personnel may anticipate points of confusion, information-technology staff may recognize integration risks, and finance may question the expected return. Early knowledge sharing permits these perspectives to shape the innovation before major resources are committed. It also supports implementation by creating a shared understanding of why the change is necessary and how success will be evaluated.

The third requirement is responsiveness, expressed through redesign, experimentation, investment, and performance review. Bakır et al. (2024) provide a sector-specific illustration in their qualitative analysis of airline companies operating in Turkey. Drawing on structured interviews with representatives of five airlines and secondary evidence, they examined differentiated customer-service practices such as self-service kiosks, digital check-in systems, and loyalty programs. Their findings linked these practices to customer satisfaction, operational performance, customer retention, and both financial and non-financial performance outcomes.

The airline evidence should be interpreted cautiously because it is qualitative, sector-specific, and based on a limited number of organizations. Nevertheless, it is valuable for conceptual development because it demonstrates the chain through which knowledge can become strategic action. Customer and process information identify points where service can be differentiated; technological and operational knowledge shape feasible solutions; cross-unit coordination supports implementation; and performance information allows managers to determine whether innovations improve efficiency, satisfaction, loyalty, or profitability.

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

The case therefore illustrates responsiveness to knowledge rather than innovation as an isolated organizational event.

A further lesson is that the performance effects of service innovation are multidimensional and may unfold over different time horizons. Digital check-in or self-service technology may require initial investment and create transition costs, while later reducing processing time or operating expense. A loyalty program may not generate immediate revenue but may improve retention and the quality of customer information. Environmental or accessibility improvements may create regulatory, reputational, and social value that is not captured in short-term financial indicators. Strategic planning should therefore specify a balanced portfolio of expected outcomes and avoid judging every innovation through a single measure.

> ***Proposition 6:*** *The contribution of service innovation to organizational performance is mediated by knowledge-management processes that diagnose service needs, integrate cross-functional expertise, support implementation, and evaluate financial and non-financial outcomes over time.*

4.7 Knowledge Governance, Validation, and Strategic Failure Modes

The positive relationship proposed between KM and strategic planning should not be interpreted to mean that more knowledge always produces better strategy. Organizations can possess large volumes of information and still make weak decisions because evidence is unreliable, outdated, politically filtered, poorly contextualized, or disconnected from responsibility. Knowledge governance addresses this problem by defining how strategically relevant knowledge is created, validated, accessed, retained, challenged, and used. It complements the cultural and technological enablers discussed earlier by adding explicit rules and accountability.

A first failure mode is information overload. Digital systems make it possible to collect more data than planning teams can meaningfully interpret. When every signal is treated as strategically important, attention becomes fragmented and urgent operational issues displace long-term analysis. Effective governance requires knowledge priorities derived from strategic questions. Managers should identify which uncertainties could materially alter a decision, what evidence would reduce those uncertainties, and how frequently the evidence should be reviewed. This shifts the emphasis from indiscriminate accumulation to purposeful acquisition.

A second failure mode is source opacity. Reports and dashboards frequently circulate without a clear record of where the information originated, how it was transformed, or what limitations apply. Strategic decisions then rest on numbers that appear authoritative but cannot be audited. Knowledge provenance should therefore be documented, especially for externally purchased data, algorithmically generated insights, forecasts, and composite indicators. Decision makers need to know the period covered, sampling logic,

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

definitions, missing data, analytical assumptions, and level of uncertainty. Such documentation does not eliminate error, but it makes challenge and correction possible.

A third failure mode is confirmation bias and political filtering. Individuals may search for information that supports preferred strategies, while departments may protect budgets or status by withholding contradictory evidence. Senior authority can intensify this problem when disagreement is interpreted as resistance. Research emphasizing the influence of culture and power on decision making reinforces the importance of examining who controls information, whose interpretations are privileged, and how organizational norms shape strategic choices (Mikail et al., 2025). Governance mechanisms should create legitimate opportunities for challenge, including assumption reviews, red-team analysis, premortems, alternative scenarios, and the formal recording of dissent. Psychological safety is important because strategically valuable knowledge is often carried by employees who lack hierarchical power.

Finally, knowledge governance should connect evidence to decision rights. A common planning weakness is that insights are produced but no person or unit is accountable for determining whether action is required. Each major strategic assumption should have an owner, a review process, and a predefined escalation path. Decisions should record the evidence considered, the rationale adopted, and the conditions that would trigger reconsideration. This creates an auditable learning cycle and prevents strategic plans from becoming detached from the knowledge on which they were based.

> ***Proposition 7:*** *Knowledge governance strengthens the KM–strategic planning relationship by improving the provenance, validity, accessibility, ethical use, and accountability of strategically relevant knowledge while reducing overload, bias, and obsolescence.*

4.8 Digitalization and Artificial Intelligence in Knowledge-Enabled Planning

Digitalization changes the scale and speed at which organizations can acquire, disseminate, and apply knowledge. Enterprise systems integrate transactions across functions; customer platforms record interactions; collaboration tools distribute documents and discussion; analytics identify patterns; and artificial intelligence (AI) applications can classify text, retrieve information, generate scenarios, and support forecasting. These tools can strengthen strategic planning by expanding attention and reducing the time required to organize dispersed evidence. Their contribution, however, depends on the quality of the underlying knowledge architecture and the governance surrounding their use.

The principal technological risks are therefore organizational as much as technical. Poor-quality data can be processed rapidly and reproduced at scale. Historical bias can be embedded in models, while opaque systems can make it difficult to explain why a recommendation was produced. Generated content may include fabricated or unsupported claims. Employees may also over-rely on automated tools and gradually lose the

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

capacity to challenge their output. Although developed in the context of international decision making, Çora et al. (2026) similarly identify the dual character of AI-assisted decision systems: they can enhance analytical efficiency and foresight while also introducing epistemic opacity, algorithmic bias, and questions of accountability and ethical responsibility. A knowledge-management perspective responds to these risks by emphasizing validation, traceability, human judgment, and learning rather than technological novelty.

An AI-ready knowledge system requires several design principles. First, authoritative and provisional sources should be distinguished. Second, documents and datasets should include ownership, revision dates, access rules, and quality indicators. Third, consequential outputs should be reviewed by people with relevant domain expertise. Fourth, the organization should retain records of prompts, assumptions, model versions, and decisions where AI materially contributes to strategic analysis. Fifth, employees should be trained not only to operate tools but also to assess evidence, recognize uncertainty, and detect inappropriate use. Table 2 sets out the resulting knowledge domains, their illustrative sources, their strategic use, and the governance question each raises.

Digitalization also changes the economics of experimentation. Organizations can test service designs, communication approaches, process changes, and pricing alternatives more rapidly than in traditional annual planning cycles. The customer-intelligence findings reported by Aydın et al. (2020) and the airline service-innovation evidence discussed by Bakır et al. (2024) demonstrate the value of examining concrete market and performance responses rather than relying exclusively on managerial intuition. Digital tools can accelerate such learning, but experiments still require valid measures, ethical safeguards, and careful interpretation of context.

The most useful role of technology is therefore augmentation. Digital and AI tools can broaden search, preserve memory, expose patterns, and support disciplined comparison. Human participants contribute contextual knowledge, ethical judgment, causal reasoning, and responsibility. This human-in-the-loop orientation is consistent with calls for institutionalized governance mechanisms that align AI-supported decision making with transparency, accountability, and ethical oversight (Çora et al., 2026). When these capabilities are combined, technology can reinforce the acquisition-dissemination-responsiveness cycle. When technology is treated as a substitute for organizational knowledge and dialogue, it can create the appearance of analytical sophistication while weakening strategic understanding.

> ***Proposition 8:*** *Digital and AI-enabled tools strengthen knowledge-based strategic planning when they augment human interpretation within a governed system of source transparency, validation, accountability, and ethical use; without these conditions, they may amplify error and strategic overconfidence.*

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

Table 2. Extended architecture of strategically relevant knowledge

Knowledge domain	Illustrative sources	Strategic use	Governance question
Customer and market	Surveys, transactions, complaints, reviews, frontline observations	Segmentation, positioning, pricing, service and channel choices	Are signals representative, current, and cross-functionally interpreted?
Operational and service	Process metrics, incidents, employee experience, recovery records	Process redesign, capacity choices, service innovation and implementation	Do measures capture outcomes as well as speed and cost?
Competitive and technological	Competitor moves, patents, suppliers, networks, technology scanning	Opportunity recognition, scenarios and capability investment	Are sources credible, and are weak signals distinguished from noise?
Organizational memory	Project reviews, prior plans, decision records, practice communities	Assumption testing, learning transfer and error prevention	Is contextual knowledge retained, reviewed, and updated?
Digitally generated	Analytics, forecasts, AI-assisted retrieval and generated scenarios	Pattern recognition, option comparison, warning and experimentation	Can outputs be traced, validated, explained, and assigned to accountable users?

Source: Developed by the author.

5. An Integrated Conceptual Framework

The proposed framework organizes the relationship between KM and strategic planning into three connected stages (Figure 1). The first stage is sensing, in which knowledge acquisition supplies strategically relevant internal and external signals. The second stage is collective interpretation and alignment, in which dissemination enables organizational actors to compare perspectives, challenge assumptions, and build shared understanding. The third stage is strategic response, in which knowledge is converted into choices, resource commitments, implementation, and plan revision.

These stages contribute to three intermediate planning outcomes. Decision quality refers to the relevance, diversity, credibility, and timeliness of the knowledge informing strategic choices. Organizational alignment refers to the consistency of understanding and action across levels and units. Strategic adaptability refers to the ability to revise priorities and resource configurations when credible new knowledge indicates that change is necessary.

The framework does not assume that improved planning automatically produces superior financial performance. Instead, it identifies a more defensible causal sequence: KM processes improve the informational and organizational quality of planning; improved planning can support implementation and adaptation; and these outcomes may contribute to performance depending on execution and environmental conditions. This distinction avoids overstating what conceptual or cross-sectional research can demonstrate.

Propositions 1 to 4 describe the core cycle and the organizational conditions under which it operates. Propositions 5 and 6 then specify important content domains, whereas Propositions 7 and 8 clarify the governance and technological conditions under which the cycle remains reliable. Knowledge governance protects the cycle from overload, opacity, bias, and obsolescence. Digital and AI-enabled tools can increase reach and speed, but their value depends on traceability and human judgment. The framework consequently treats technology as an amplifier whose effects are shaped by the quality of the organizational knowledge system.

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

Figure 1. The knowledge management–strategic planning cycle

KNOWLEDGE ACQUISITION	→	**KNOWLEDGE DISSEMINATION**	→	**RESPONSIVENESS TO KNOWLEDGE**
Sensing and information quality		Shared interpretation and alignment		Strategic choice, implementation, revision
DECISION QUALITY	+	**ORGANIZATIONAL ALIGNMENT**	+	**STRATEGIC ADAPTABILITY**

Note: Leadership, culture, organizational structure, and technology influence all stages of the cycle.

6. Managerial Implications

The framework suggests that organizations should not manage KM and strategic planning as separate administrative functions. Practical integration can be strengthened through the following actions.

- Define strategic knowledge needs before collecting information. Planning teams should identify the assumptions, uncertainties, capabilities, and external developments that require evidence.
- Connect KM activities to the planning calendar. Environmental scanning, customer intelligence, employee knowledge, and lessons learned should enter the process before major strategic choices are finalized.
- Create cross-functional interpretation forums. Reports and dashboards should be accompanied by structured dialogue in which units explain the implications of information from their own perspectives.
- Assign ownership for strategic responses. New knowledge should be linked to decision rights, responsible managers, resources, milestones, and review dates.
- Treat plans as revisable but disciplined commitments. Revision criteria should be established so that plans can adapt to material changes without becoming unstable.
- Balance technology and social interaction. Repositories, collaboration platforms, analytics, and artificial intelligence can support KM, but tacit knowledge, trust, and managerial judgment remain essential.
- Measure the KM–planning process. Useful indicators include source diversity, timeliness of strategic information, cross-functional participation, use of lessons learned, speed of response, and the frequency and quality of evidence-based plan revisions.

For smaller organizations, these practices need not require expensive systems. Regular review meetings, accessible shared documents, customer feedback routines, after-action reviews, and clear responsibility for follow-up can provide a practical foundation. The critical issue is whether knowledge moves through the organization and affects decisions.

6.1 Building a Governed Knowledge-to-Strategy Routine

Governance becomes operational only when it is embedded in a repeatable routine rather than announced as a principle. A workable routine has four elements. First, each major strategic assumption is assigned a named owner who is accountable for monitoring it. Second, the evidence behind each assumption is logged

with its source, its date, and its known limitations, so that later readers can judge its standing. Third, assumptions are reviewed on a fixed cadence tied to the planning calendar rather than only when a problem becomes visible. Fourth, each assumption carries a predefined trigger condition specifying what evidence would require the associated decision to be reopened, together with the escalation path to be followed. This converts the governance principles set out in Section 4.7 into a schedule, a record, and a set of named responsibilities.

Service-innovation portfolios should likewise include an explicit knowledge logic. For each initiative, managers should state the customer or operational problem, the evidence supporting the diagnosis, the expertise required, the expected financial and non-financial outcomes, and the indicators that will trigger continuation, modification, or termination. The airline examples discussed by Bakır et al. (2024) show why service technologies and loyalty practices should be connected to customer satisfaction, operational efficiency, retention, and long-term performance rather than evaluated only as technology projects.

7. Implications for Future Research

The framework can be tested empirically, but future studies should avoid treating acquisition, dissemination, and responsiveness as independent causes of a separate general KM variable unless a validated higher-order measurement model is specified. Two designs are defensible. Researchers may model the three dimensions as first-order components of a second-order KM construct, or they may examine the direct effects of each dimension on strategic planning outcomes.

Darroch's (2003) measurement work offers a useful starting point for KM practices, while Boyd and Reuning-Elliott's (1998) scale provides established indicators of strategic planning emphasis. However, measurement instruments should be adapted cautiously, clearly mapped to constructs, pilot tested, and evaluated for reliability and validity in the target context. Researchers should also distinguish strategic planning intensity from planning effectiveness and from organizational performance.

Longitudinal and mixed-method designs would be especially valuable. Surveys can identify relationships, while interviews, observations, and process tracing can explain how knowledge actually enters strategic discussions and changes decisions. Objective indicators, such as plan revision time, project outcomes, market response, or operational performance, can reduce dependence on single-respondent perceptions.

Future research should also examine boundary conditions. KM may influence planning differently in small and large organizations, public and private institutions, stable and turbulent industries, and centralized and decentralized structures. Digital platforms and artificial intelligence create additional questions

http://www.turansam.com
****
TURAN-SAM: TURAN Stratejik Araştırmalar Merkezi * TURAN-CSR: TURAN Center for Strategic Researches
TURAN-SAM Uluslararası Bilimsel Hakemli Dergisi; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Yıl: 2026; Ay: Haziran; Cilt: 18/İLKBAHAR, Sayı: 70
TURAN-CSR International Scientific, Peer-Reviewed & Refereed Journal; p-ISSN: 1308-8041, e-ISSN: 1309-4033; Year: 2026; Month: Junw; Volume: 18/SPRING, Issue: 70
DOI: http://dx.doi.org/10.15189/1308-8041 ; WEB: http://www.TURANSAM.com

concerning information quality, algorithmic bias, knowledge verification, and the balance between automated analysis and human judgment. Table 3 summarizes these directions and the designs best suited to each.

Table 3. Suggested future research agenda

Research area	Illustrative question	Recommended approach
Measurement	Should KM be modeled as a higher-order construct or as three direct predictors of planning outcomes?	Confirmatory factor analysis and structural equation modeling
Process	How does knowledge move from environmental scanning into actual strategic decisions?	Longitudinal case studies and process tracing
Outcomes	Which KM dimension most strongly affects decision quality, alignment, or adaptability?	Multi-respondent surveys with objective indicators
Context	How do organizational size, sector, turbulence, and centralization alter the KM–planning relationship?	Comparative and multilevel research designs
Digitalization	How do analytics and generative AI affect acquisition, dissemination, verification, and strategic responsiveness?	Mixed-method studies and field experiments

Source: Developed by the author.

Sectoral comparison offers another promising direction. Retail and cosmetics research can examine how customer, brand, price, store, and service knowledge are integrated into planning, building on the market relationships identified by Aydın et al. (2020). Service-intensive sectors such as aviation can investigate how knowledge flows connect innovation portfolios to operational, customer, environmental, and financial outcomes, extending the qualitative evidence presented by Bakır et al. (2024). Comparative designs would reveal whether the same KM mechanisms operate differently under varying levels of regulation, customer contact, technological intensity, and service complexity.

Future research should also measure governance quality and technology use as distinct constructs rather than assuming that the presence of a KM system guarantees reliable knowledge. Potential dimensions include source transparency, challenge procedures, ownership, revision discipline, ethical controls, and human oversight of algorithmic output. Longitudinal case studies could then examine whether improvements in these dimensions precede changes in decision quality, strategic alignment, implementation speed, and adaptability.

8. Conclusion

Strategic planning is only as strong as the knowledge processes that support it. Organizations may possess extensive data, sophisticated technologies, and formal planning procedures while still making weak strategic choices if knowledge is fragmented, poorly interpreted, or disconnected from action. This article has argued that KM enables strategic planning through three complementary dimensions: knowledge acquisition, knowledge dissemination, and responsiveness to knowledge.

Acquisition strengthens the informational foundation of planning. Dissemination transforms dispersed knowledge into shared interpretation and organizational alignment. Responsiveness connects knowledge with decision, implementation, feedback, and revision. Together, these processes support decision quality, strategic

coherence, and adaptability. Their effectiveness depends on leadership, culture, structure, and technology, which must reinforce rather than obstruct the movement from knowledge to action.

The framework offers a coherent alternative to circular models in which KM dimensions are treated as antecedents of KM itself. It also provides a practical basis for managers and a testable foundation for future research. The central implication is straightforward: organizations should not ask merely whether they possess knowledge or produce strategic plans. They should ask whether strategically relevant knowledge is acquired, shared, interpreted, and used in time to improve strategic choices.

The added discussion of customer intelligence and service innovation demonstrates that the framework is not confined to abstract internal knowledge processes. Market evidence becomes strategically valuable when organizations test assumptions about customer behavior and connect the results to positioning, pricing, service, and investment decisions. Service innovation becomes strategically valuable when customer and operational knowledge are combined, implemented across functions, and evaluated through balanced performance outcomes.

Declarations

Conflict of Interest: The author declares that there is no conflict of interest.

Funding: This research received no specific grant or financial support from any public, commercial, or not-for-profit funding agency.

Ethics Committee Approval: This article is a conceptual review based exclusively on previously published literature. It does not involve human participants, personal data, animals, or any intervention; therefore, ethics committee approval was not required.

Author Contributions: The author is solely responsible for the conception, literature synthesis, framework development, and writing of this article.

Data Availability: No original dataset was generated or analyzed for this conceptual article.

Declaration on the Use of Artificial Intelligence: Generative artificial intelligence was used during manuscript preparation for language refinement, structural organization, and editorial assistance. The author critically reviewed, verified, and revised the complete manuscript and assumes full responsibility for its accuracy, integrity, citations, arguments, and conclusions.

References

1. Alavi, M., & Leidner, D. E. (2001). Review: Knowledge management and knowledge management systems: Conceptual foundations and research issues. MIS Quarterly, 25(1), 107–136. https://doi.org/10.2307/3250961

2. Aydın, S., Alazma, R., & Çora, H. (2020). The influence of price, brand, and store on Turkish women's purchase intention in cosmetics market. Turkish Studies – Economics, Finance, Politics, 15(4), 1879–1898. https://doi.org/10.47644/TurkishStudies.46038
3. Bakır, A., Başal, M., Süzen, E., Şahin, Z., & Çora, H. (2024). The impact of innovative customer service practices on organizational performance in airline companies: A qualitative analysis. Journal of Organizational Behavior Research, 9(2), 179–193. https://doi.org/10.51847/aoZEWOXhEx
4. Barney, J. (1991). Firm resources and sustained competitive advantage. Journal of Management, 17(1), 99–120. https://doi.org/10.1177/014920639101700108
5. Boyd, B. K., & Reuning-Elliott, E. (1998). A measurement model of strategic planning. Strategic Management Journal, 19(2), 181–192. https://doi.org/10.1002/(SICI)1097-0266(199802)19:2<181::AID-SMJ945>3.0.CO;2-Z
6. Choi, B., Poon, S. K., & Davis, J. G. (2008). Effects of knowledge management strategy on organizational performance: A complementarity theory-based approach. Omega, 36(2), 235–251. https://doi.org/10.1016/j.omega.2006.06.007
7. Cohen, W. M., & Levinthal, D. A. (1990). Absorptive capacity: A new perspective on learning and innovation. Administrative Science Quarterly, 35(1), 128–152. https://doi.org/10.2307/2393553
8. Çora, H., Mikail, E. H., & Çora, A. N. (2025). The intersection of organizational behavior and international relations: Navigating leadership, culture, and global strategy. Journal of Organizational Behavior Research, 10(1), 20–33. https://doi.org/10.51847/sQ9CL4QM6V
9. Çora, H., Çora, A. N., & Mikail, E. H. (2026). Algorithmic diplomacy: AI-assisted decision-making models and ethical boundaries in international relations. Journal of Turkish Studies, 21(1), 801–850. https://doi.org/10.7827/TurkishStudies.87722
10. Darroch, J. (2003). Developing a measure of knowledge management behaviors and practices. Journal of Knowledge Management, 7(5), 41–54. https://doi.org/10.1108/13673270310505377
11. Davenport, T. H., & Prusak, L. (1998). Working knowledge: How organizations manage what they know. Harvard Business School Press.
12. Gold, A. H., Malhotra, A., & Segars, A. H. (2001). Knowledge management: An organizational capabilities perspective. Journal of Management Information Systems, 18(1), 185–214. https://doi.org/10.1080/07421222.2001.11045669
13. Grant, R. M. (1996). Toward a knowledge-based theory of the firm. Strategic Management Journal, 17(S2), 109–122. https://doi.org/10.1002/smj.4250171110
14. Hansen, M. T., Nohria, N., & Tierney, T. (1999). What's your strategy for managing knowledge? Harvard Business Review, 77(2), 106–116.
15. Inkinen, H. (2016). Review of empirical research on knowledge management practices and firm performance. Journal of Knowledge Management, 20(2), 230–257. https://doi.org/10.1108/JKM-09-2015-0336
16. López-Nicolás, C., & Meroño-Cerdán, Á. L. (2011). Strategic knowledge management, innovation and performance. International Journal of Information Management, 31(6), 502–509. https://doi.org/10.1016/j.ijinfomgt.2011.02.003
17. Mikail, E. H., Çora, H., & Çora, A. N. (2025). Global dynamics of organizational behavior: The impact of culture, power, and decision making in international relations. Journal of Organizational Behavior Research, 10(2), 1–11. https://doi.org/10.51847/Jj82lmv0X4
18. Mintzberg, H. (1994). The rise and fall of strategic planning. Free Press.
19. Nonaka, I. (1994). A dynamic theory of organizational knowledge creation. Organization Science, 5(1), 14–37. https://doi.org/10.1287/orsc.5.1.14
20. Nonaka, I., & Takeuchi, H. (1995). The knowledge-creating company: How Japanese companies create the dynamics of innovation. Oxford University Press.

21. Teece, D. J., Pisano, G., & Shuen, A. (1997). Dynamic capabilities and strategic management. Strategic Management Journal, 18(7), 509–533. https://doi.org/10.1002/(SICI)1097-0266(199708)18:7<509::AID-SMJ882>3.0.CO;2-Z
22. Wolf, C., & Floyd, S. W. (2017). Strategic planning research: Toward a theory-driven agenda. Journal of Management, 43(6), 1754–1788. https://doi.org/10.1177/0149206313478185
23. Yang, J. (2010). The knowledge management strategy and its effect on firm performance: A contingency analysis. International Journal of Production Economics, 125(2), 215–223. https://doi.org/10.1016/j.ijpe.2010.03.012
24. Zack, M. H. (1999). Developing a knowledge strategy. California Management Review, 41(3), 125–145. https://doi.org/10.2307/41166000